נחמן בלומענטאל

וועדטער און וועדטלער
פון דעו־ חורבן־תהופה

באטערהטע דרוק־פעלערן

זייט	שורה	געדרוקט	דארף זיין
.17	,19	פארן	פארק
.23	,14	פלאץ	פלאם
.24		דער	דעם
.34	.34	יידיש	יידישע
	,6	וועט	וועלן
.37	,38	סלאנים	סלאנים ב׳
.38	,5	מ. ד.	מ. ז.
.40	,22	סאסנאוויץ	סאסנאוויץ ב׳
	,27	41	43
.48	,38	1940	1945
.49	,12	פאטעבטי	פאלעגטי
.54	,6	.30)	30). (11)
.62	,26	כ׳וועל קריגן	כ׳וועל נישט קריגן
.66	,24	לינוביץ	לנוביץ
.72	,11	פעלצערן	פעלצערן
.73	.4	רועלן	ווילן
.157	,18	דער	דעם
.168	,38	£0181311§8ק0|011	1,©18£11מ£8סגן16מ
.170	,32	לעב ן טויטע...	לעבד אריף טויטע. א צאל יידן געלעבט פון טויטע, ד.ה. געירשגט זאכן פון די טויטע, געהרגעטע. (ס׳ גוואזשזיעץ, ז׳ 324).
.187	,28	רעסטאראנען	רעסארטן;
.197	,22	(ס׳ קאלאוו)	(סקאלאור)
.237	,12	אויסשטרייכן טון	וון 9 נפשות ביז סוף שורה.
.237	6—9,	״פופקבויד״	צרויימאל געדרוקט.
.242	,8	פלעצעלע	פעלצעלע
.148	4 פון אונטן -	— פטיר־פעסלעך	פטיר פיסלעך
.242	4 פון אונטן	קאמוניסטן	קאמוניקאטן
.281	,20	אויף עגלה	אויף דער עגלה
.285	,32	אריינפאלן	אריינגעפאלן
.292	18—19,	אויסשטרייכן פון	די קארטן ביזן אפזאץ
.322	,19	בל כ״ג	ב, ל. פ. ג.
.326	ליד	€1.מ01גמ	ע6מ161מ

נחמן בלומענטאל

ווערטער און ווערטלעך
פון דער חורבן־תקופה

תל־אביב — 1981

מ א ט ט א

"לעמאן האט מיך אפט געבעטז, ב׳זאל פארצייכענען רואם איך העת מע1 עט אויסקומען ווי אומגעלרמפערט און נאריש. קען זיין אין אלע רראריאנטן. לע־צטנס האט ער זיין בקשה איבערגעחזרט אויפן טויטן־בעט. איך האלט פאר מיין חוב דאס צר טון ביי מיין ״3 טעג פוטער־רע&ארטאזש".

1942ו.ו נחמיה רחלעס" (נחמיה טיטלמאן).

ווארשעווער געטא, ריינגעלבלום־ארכיוו.

שטואל ?עמאן געשטאדבז אין ווארשעווער געטא 23.10.41.

דאס ברך דערשיינט מיט דער הילח פרז:

אינסטיטוציעס:

שמרע — קרן לשדוד מלומדים י&ופריפ ש״ש זלמן שזר
ליטשראטור און קרנסט־פאנד כיי דער תל־אכיכשר שצאט־פארוואדטונג
ליטעראטור־פאנד א. נ. פון חנה און לייכ ררכינליכמ
ארגון יוצאי לובלין כישראל
לוכלינער לאנדפמאנשאפט איו פראנקדייך
עזכרן המנוח ישראל מיץ ז״ל, מהאפוטרופוס עו״ד ח. קוסוכסקי-שהור
ליטשראטרר־פאנד א. נ. פרן רות און שיש גאלדבערג.

שפענדערס:

כוכמאן, פראנקפורט
מרדכי נארטשנקרויט, ניו־יארק
דפקה און שיש גאלדכערג
חיים גרוזא, פראנקפורט
משה האדן, ניו־יאדק
דב וואסשרשטיין, פראנקפורט
יומן# זאבשרטאן, פאריז

משה טראסט, פראנהפורט
זשליג ליס, פראנקפורט
הענריגן לאנהשאפטי, פראנק&ודט
משה 5ן|ארן, פראנקפורט
לשאן דייר, פראנהן|פורט
שמואל שפירא, פאריז
שלשסשר שרה און שמחה.

£רייַנפ>ר

רועו כ׳האב זיר געפונען אין מיט 1944 יאר אין די גרענעצן פון מזרח־פוילן * און געטראפן מיטן קליין "ביטל יידן, וואט כ׳האב דארס געפונען, האב איך כמעט זייער לשון. נישט פארשטאנען, אזעלכע שינויים זענען דא פארגעקומען אין משר פון דער קורצער צייט פון מיין אפוועזנהייט — א דריי יאר. כ׳האב געוואלט וויסן, וואס איז דא פארגעקומען, יעדן פרט און פרט. פון דער צווייטער זייט, האט יעדער איינער פון זיי, "די איבערגעלעבטע" (מיט דעם אויסדרוק "ניצול השואה" האב איר ערשט שפעטער זיר באקענט), זייער געהן דערציילט, ווי געוואלט פטור; ווערן פון דער גרויסער לאסט, רואס דריקט אים. געשטערט אין געשפרערט האבן די אומצאליקע ווערטער, מיט ווועלכע די מענטשן האבן זיר באנוצט און וואט איר האב נישט פארשטאנען. ס׳איז געווען נייטיק איבערצופרעגן וואט די ווערטער באטייטן, און די צאל או־מפארשטענדלעכע ווערטער איז נישט געווען קיין קליינע. צווישן זיי זענען געווען אזעלכע וואט נאכן אויסשיילן זיי פון יידישן לבוש. האבן זיר ארויסגעוויזן ווי פרעמד־־ווערטער געמומען פון דייטש, פויליש, אוקראיניש. אין א קלענערער מאס — פון אבדערע שפראכן: רוטיש, אונגאריש א. א.

געווינט האבן דעמאלט די יידן אויפן באפרייטן געביט — קאלעקטיוו, אין געמיינזאמע ווינונגען, א. ג. ״קאלכאזך, צוליב פארשידענע סיבות: קודם האבן אויסגעפעלט דירות. די יידישע הייזער זענען געווען אין א גרויסער מאס צע־שטערט. דער אקופאנט האט, נעמלער, נאכן פארניכטן די יידן — אקציע א׳ — באמיט זיר צו פארגיכטן זייערע הייזער, ס׳זאל קיין שפור נישט בלייבן, אז דא זיינען אמאל געווען יידן — אקציע ב/ ווידער די בעסערע הייזער, וואט מ׳האט איבערגעלאזט, האבן באקומען נייע בעלי־בתים, פריוואטע מענטשן — גישט יידן — אדער מלוכה־ צי קאמונאלע אנשטאלטן: פריער — פון דייטשן אקופאנט, נאר דער באפרייונג — פון סאוויעטישן, אנגעפארענע פון מזרח, "וואסטאטשניקעס". אפנעמען אן אייגן הויז, איז א יידן גישט געווען פון די לייכטע זאכן. און ויער האט געהאט דערצו דעם קאפ, נערוון און געדרלד י איז מען געזעטן צוזאמען און איבערדערציילט זיר וואט געווען. איר האב זיר צוגע־הערט און אייניקע מאל איבערגעפרעגט, אזוי ווונדערלער און אומפארשטענד־לער האבן געקליבגען זייערע רייד. שוין דעמאלט האב איר אנגעהויבן זאמלען און אויפקלערן (פאר מיר אליין) די נייע ווערטער. דאס איז געווען דער אנהויב פון מיין ווערטערבוך.

* איר מיין דאי די •גרענעזנן פון פארן 1.9.1959.

און וועו איך בין סוף פרך זעלבן יאר, מיטז ערשטן טראנספארט רעפאט״ ריאגטן פאלאקן, אפגעפארן פון בארשטשויו קיין פוילן, ביו איר געווען דער איינציקער ייד אין ערשטן צוג, געפארן אין א נישט זיכערער צוקונפט. דערביי האבן מיך די איבערגעבליבענע יידן געוואַרנט, אז דאס איז געפערלער; קודם כל די ״באנדעראווצעס״ באפאלן די־ צוגן, זוכן יידן; צרוייטנס — איז מען נישט זיכער צ׳ גייט טאקע דער טראנספארט קיין פרילן. גערוען א ענוג פארשפרייטע מיינרנג, אז מיר פארן גאר ״צו די רוייסע בערן״ — אנגענומענער דעמאלט אויסדרוק. נאר מיר זענען געפארן ארן דערפארן ביז צום פוילישן זאמאשטש. דא געמרזט אויסשטייגן און אנגעהויבן ארומקוקן זיך, וראס און וועו — רוידער אריין אין א יידן־״קאלכאז״, .ווידער געזעסן און צוגעהערט זיך וואס יידן דער־ ציילן זיך, ביז כ׳האב באקומען א ״פראפוסק״ אריינצופארן קיין לובלין, דעמאל־ טיקע הויפטשטאט פון נייעם דעמאקראטישן פוילן. דא אפגעפונען א קליין ביטל יידן, דערגרטער טאקע לובלינער, און ווייטער געגומעז זיך צר דער ארבעט — זאמלען מאטעריאל צו^ער געשיכטע פון חורבן, דערנוטער יידישע ווערטער, רואם די צייט האט מיט זיר געבראכט. נאטירט האב איר אלץ וואט כ׳האב גע־ הערט פון אזעלכן וואס איז דאַרט גערוען, אומאפהענגיק אין וועלכער שפראך דאס איז ■מייר דערציילט געווארן. צרגלייר האב איר געזוכט געשריבענע מאטעריאלן פון יענער צייט. שולן איין בארשטשווו איז מיר געלונגען אפ־ צוגעפונען ברוכטיילן פון וודענראט־ארכיוו, פון פריוואטער קארעספאנדענץ אאז״וו. דא אויר פארצייכנט ורערטלעך, לידער, אפגעפרענגע בכתב צי איבער־ געגעבענע מיר בעל פה. איר האב נישט ארויסגעלאזט פון מיין האנט דאס נאטיץ־ביבל, נאטירט אלץ וואס האט זיר געלאזט, אויב תיבף נישט פארנא־ טירט, האסטו שוין צומליסט דעם יידן א צרוייט מאל נישט געטראפן. מ׳האט געלעבט, ווי מ׳חאט זיר אויסגעדריקט — אויר רע דעה היינט דא, מארגן ערגעץ אנדערש, אלץ פלוצימדיק. די נטיעות זענען גערוען צומייסט אומלעגאלע איבער די גרענעצן קיין טשעכיען, עסטרייר, אוגגארן, רומענע ארן פון דארט רוייטער. דאס וואגדערן איז דעמאלט לייכט אנגעקומען דעם יידן; ווייל רואס האט אים געקאנט האלטן אויפן ארט? די משפחה וואט ער האט פארלוירן? דאס פארמעגן וואט מ׳האט ביי אי□ צוגענומען? און געטריבן פון דאנען האט דער דראנג נישט צו זען מער דאס ארט, ווו מ׳האט אזוי פיל איבערגעלעבט, אזוי ווייטיקלעך דערנידעריקט געווארן. מ׳האט אויר נישט געקאנט קוקן גלייך אין די אויגן דעם מיטבירגער, דעם נישט־יידך וואט האט געזען אונדזער דער־ נידערונג.

אין וואסער שפראך האבן די יידן געריעדט אין דער תקופה?

יידיש — היער נאטירלעכע שפראך — איז אין דער ארמנאטירלעכער צייט אויר געווארן אומנאטירלעך. צוליב די פארשידנסטע סיבות האבן די יידן באמיט זיך צו באנוצן מיט דער לאנד־שפראך, צי אויס מורא, מ׳זאל זיי אין עפעס נישט חושד זיין (די שפראר אליין, נישט פארשטענדלעכע פארן רוב, וואַרפט אויח זיי א חשד — צי ווייל געוואלט נישט וועגדן אריף זיך דעם אויפמערק פון ארום — וועו וויייסט, וועו דער שבן איז? בעסער אנגיין רוי

איינער פון זיך? נישט אונטערשיידן זיר פון ארוס מיטן אויסזען, שפראר, דיאלעקט. דערפאר טאקע, ביים באשטימען ווי רוייט גרייכן די גרענעצן פון יידישן ווערטל, חכמה, קאן מעז זיר נישט. באגרענעצן צו דעם וואט מ׳הערט פון יידן. אויר די שפראך אליין — יידיש.— קאן דא נישט דעצידירן, ווייל יידן האבן געשאפן אין פארשידענע שפראכן אוך אין דער צייט אפשרי מער אין א פרעמד־שפראך, ווי אין דער אייגענער. א יד אויר דעה ארישער זייט וואלס זיר תיכף אויסגעבן, ווען ער וואלס ארויסגעווידן אז ער פאר־שטייס יידיש. האס ער גערעדט אוך געשריבן פויליש, הגם ער האט די שפראר קאלעטשעט טיילמאל אוך דערמיס זיר אויסגעגבן, למשל מיסן אויטדררק "פאן קסיאנדז". אייניקע יידן האבן דעריבער איבערגעלעבט יענע צייט אויר דער ארישער זייט, ווי סויב־־שטומע, ווייל ורעו זיי וואלטן אנגעהויבן רעדן, וואלט זיי זייער אויסשפראר פארראטן. אבער דאס זענען אויסנאמען. גערעדט ארן גענשריבן האט מען פוילישי. א ראיה פון א נישט־יידן, וואט איז נאענט צום אמה: "זיכער וועל איר נישט זיין ווייט פון אמת, אויב כ׳ורעל זאגן, אז לכל הפחות א העלפט פון די אקופאציע־חבמרת, וואט האבן קורסירט אין ווארשע, איז אנטשטאנען אין גענטא". (4^82־21 1).13! :81o<321£514

מיר וואלטן געקאנט נאר צוגעבן צר דעם, אז א טייל פון דער פוילישער אונטערערד״פרעסע, רואם האט .צווישן אנדערן אנסהאלטן אייר וויצן, האט זיר געדררקט ננאר געדרוקט?] אין ווארשעווער געטא, אוך פון דאנען ארויס אויר דער ארישער זייט.

אין 1943 איז אין ווארשע, פוילישן אונטערערד, דערשינען א זאמלונג פון אנטייהיטלעריסטישע וויצן אוך אנעקדאטן. אין ברר געפינט זיר א קאפיטל א. נ. "יידישע וריצף׳. דער אוגטערערד — נישס נאר דער פוילישער — איז געקרמען צר דער איבערצייגונג, אז גארנישט העלפס אזוי דעם קאמר קעגן דזיטלער־רעזשים, ווי א פשוטער וריץ. קעגן א וויץ איז אפילו א דיקטאטאר, ווי דער אלמעכטיקער היסלער, מאכטלאז. דערפון די פארהעלטענישמעסיק גרויסע צאל הומאריסטישע ביכער, זשררנאלף פלוגבלעטלער ארויסגעגבן אין דער אקופירטער אייראפע אין פארשידענע שפראכן, דערדנטער אויר אין דער דייסשער. אפילו ערנסטע אומלעגאילע אויסגאבעס האבן געהאט "הומאריסטישע ווינקלען". אזוי אויר די יידישע אומלעגאלע פרעסע, ווואט איז דערשינען אין אקרפירטן פוילן, דערונטער נאר א טייל טאקע אין יידיש.

אויר איין פרט וליל איר דא אנווייזן. נישט קרקגדיק אויר דער ערנטטקייט פוך דער צייט, דער טריט־טכנה ווואט האט געדראט דעם פרט, וראם האס גע־שאפן, פארשפרייט אזעלכע רויצן, ווי אויר דעם כלל צוהערערס, זענען אזעלכע וויצן ארומגעגאנגען, געזאמלט געווארן צווישן די יידן אין יענע געפערלעכע צייטן. און גאר עפעס: די וריצף זענען דווקא צומייטט נישט קיין טרויעריקע, טראגישע. פארקערט, געדערס איז איציק מאנגער, ווען ער האט געשריבן, יאנואר 1939 — פארן גרויסן חורבן: "ביים ראנד פרנעם אפגרונט ררערט דאס געלעכטער נאר פארשייטער״ והקדמה צו ״די ווונדערלעבע לעבנס־באשרייבונג

פון שמואל אבא .אבערווא — .דאס פוך פון גן־עדך׳ — פארלאג וו. בזשאזא, ווארשע 1939),

.דאס אין. אמת. א גרויסער טייל ווערטלעך, לידער, וואט .מ׳האט געזונגען למשל, גייענדיק צו אדער פון דער ארבעט, אויף פוילישׁ ־צי ייִדיש, איז פול .מיס ניבול פה, רואם די לעבעדיקע עדות שעמען זיר דאס הייַנט צו טאג איבער־צוגעבן. דעמאלט האט מען. די לידער געזונגען פראנק און פריי, מארשירנדיק ,,אין ריי און גלייד", אונטער דער אויפזיכט פון דייטשע שומרים, דורך די גאסן למשל פון לעמבערג נהעפטלינגען פון יאנאווער לאגער). מ׳דארף נאך צוגעבן, אז צווישן די ארבעטער זענען געווען הויר־געבילדעטע יידישע "גאליציישע דאק־טוירים" .וכר/ אויר דער פאקט זאגט ארנדז דרשני.

מיר רעדן דא בדרך כלל וועגן דער אלגעמיינער יידישער שפראר פון יעבער צייט, נאר פארשטענדלער, אויר דעמאלט — ווי אומעטום אין יעדער צייט — און/דווקא דעמאלט — האבר מיר א חוץ דעם געהאט ספעציעלע בארוך־שפראכן, פאמיליע־שפראכן אאז״ול פון באזונדערע גרופעס יידן, וואס האבן געלעבט אפגעזונדערט פון ארום: אין א לאגער, בונקער אדג״ל. מיר ברענגען נאר עפעס — אויפן שפיץ מעסער — פיר רעם ִמין מאטעריאל. צי וועט מען אמאל קאנען אלץ ארומכאפן — איז פארשטייט זיר נישט אנצונעמען., צו גרויס איז דער חורבן, צו פיל די פארלוסטן, מ׳זאל דאס קאנען דערווארטן.

.מ׳דאררראויר נעמען אין באטראכט,;אז יעדעס געטא, מכל שכן לאגער, וו יידן האבן זיר געפונען, איז געווען א וועלט פאר זיר, אפגעשניטן פון ארום, אונטער טויט־שטראך, נישט ארויסגיין — נישט ארייַנגיין. מ׳דארך זיר צוליב דעם וווונדערן, וואס נישט געקוקט אויף דעם, איז פוגדעסטוועגן עפעס א פאר־בינדונג צווישן די געטאס פארט געווען. ס׳האבן זיר איבערגעטראגן ידיעות, אפילו ווערטלער, לידלער — צום שטוינער איר האב למשל נישט געקאנט גלויבן, אז אין דער ■רעסט־געטא, א וויַנציקע צאל פון פריערדיקן בא־שטאנד זיינעם, האט מען פסח תש" ג אין בארשטשיוו געווווסט וועגן וואַרשעווער געטא־אויפשטאנד, אויסגעבראכן וויִ באווווסט ערב־פסח תש״ג. און וועגן וואנ־דערן פון יידישע געטא־לידער שרייב איר אויר אן אנדער ארט: "שמועסן רועגן דער יידישער ליטעראטור".

אזוי, אז. א ״ליטעראריש׳ער״ קאנטאקט האט אויר אין יענער צייט עקזיס־טירט, אפילו אויפן ראנד פוך גהינום, צי אין גהינום אליין, אין די טויט־לאגערן.

וועו איז א ווערטל אנטשטאנען? זעלטן קאן מען דאס געזני באשטימען, זיוי למשל די רייכע זאמלונג פון וויצן וואט האבן א שייכות צו דער פוטער־אקציע. מיר קאנען די דייטשע פאראדענונג וואט האט דערצו גורם געווען. ביי א טייל רריצן, ווערטלער, צי פשוטע ווערטער, קאן מען צומאל בערכדיק באשטימען די צייט. א קאנקרעטער פרט — א נאמען פון א ישוב, צי מענטשן, קאן אונדז דא ארויסהעלפן.

טיילמאל קאן מען אבער נישט אפילו בערכדיק באשטימען די צייט. נעמען מיר צ״ב דאס וואַרט שיין, איו א געוויסער צייט 1942—1941, זייער פאר־שפרייט אין אקרפירטן מזרח-אייראפעישן געביט, לאזט זיר אבער אויס, אז

מענדעלע האט זיך מיט דעם רואַרט באַנוצט, אבער אין $2 גאַנץ אַנדערער באַ־דייטונג. דאס זעלבע איז שייך די ווערטער "געפֿאַרבטער ייד" (פּוילישׁ: פּאַר־באַראַני זשיד) א"א. אויך די ררערטער נעמען מיר אריין אין אונדזער רוערטער־בור, הגם די רוערטער האבן א לענגערע געשיכטע, אבער זיי זענען אין אונדזער צייט אקטואַליזירט געוואָרן, באַקומען א נייעם באַטייט, הגם פ א ר מ ע ל זענען דאס אלטע ווערטער.

אין ארנדזער רשימה גייען דעריבער אריין רוערטער סיי אלטבאַקאַנטע רואס האבן אין דער צייס אנגענומען א נייעם זינען, צי בלוין ניואַנס, סיי אזעלכע, וואס זענען ביז דער צייט געווען דעם יידישן פֿאַלק־מענטש לגמרי פֿרעמד. מכל שכן — פֿאַרשטייט זיך — ווערטער נייע, אַנטשטאַגענע אין דער צייט.

נאר א מערקווירדיקער פֿאַקט:

א ירנג מיידל פּירט א טאַגביר אויף פּוילישׁ איו א יעזוב אין פּויזנער קאַנט. שרייבט זי (אַנהייב אקופּאַציע): בם0יט13ס ס8^1!מ ^80111-<^ .3בע13\1 — "די מוטער האט אחסגעזאַלצן דאס פּלייש מיט צוקער". די מוטער מיט דער טאַכטער לעבן צווישן פֿאַלאַקן, גייען אן ווי היימישע, ארטיקע אייבוורינער, פֿאַרהיימלעכן זייער יידישקייט, ארן דא אזא פּרט. די מאַמע כשרט דאס נישט־כשרע (רואר־שיינלער) פּלייש — די יידישע שחיטה איז צרליב הומאַניטאַרע מאַטיררן אין היטלער־דייטשלאַנד נאד אין 1933 פֿאַרבאַטן געוואָרן. און אזוי ווי אין זאלץ איז געוועון א מאַנגל, "זאַלצט" זי אויס דאס פּלייש — אריפן ז א ל צ־ב רע ט ל מסתמא — מיט צוקער.

א קליינער עפּיזאד, אבער וויפל לערנט ער ארנדז י

נ. ב.

קירצתגען און ראשייתיבות

א״א ; אאנ״ד — און אנדערע.

אאז״רו — ארן אזוי ווייטער.

אבי — כ״י "לאדזש. וויצן און פאלקלאר געזאמלט פרן אבי״. 6 בלעטער מאשינשריסט מיט 48 פאזיציעם. סוף פעלט. מ. ז.

א״ג — אזרי גפרופענע,

אדג״ל — ארן דעסגלייכן.

א״י — ארץ־ישראל.

א״ל — ארבעט־לאגער.

א״נ — אובטערן נאמען.

כ׳ — באנד.

כיאל״ג — ביאליסטאקער גפטא.

כפ״ג, כלפ״ג — בלעטער פאר געשיכטע, ייה״א אין פוילן.

ב״הן — בית קצנלסון, קיבוץ לוחמי הגיטאוח.

ג׳ — געטא.

ה׳ — העפט.

ג״ג — געגעראל־גווועךנעמענט, טייל פון אקרפירטן פוילן.

ג״ל — געטא־לשון. נישט קאמפלעטער כ״י פון ל״ג, מיט נרמעירטע פאזיציעס, מ. ז.

ג״ע — גבית־עדות.

ג״פ — גשטא־פארוואלטונג.

ה״ק — היסטארישע קאמיסיע.

וו׳ — וו ארשע.

וואךט — דאם וואדט פון ווידערשטאנד און זיג, זאמלונג, פאריז 1945.

וו״ג — וואךשעווער געטא.

וויל״ג — ווילנער געטא.

וויצן פרן געטא — ל״ג, כ״י, ז׳ 5 (15 וויצן, געזאמלט י. ב. א.) יו״ש.

ז׳ — זייט.. ז״ז <— זייטן.

יו״ש — יד ושם, ירושלים.

כ״י — כתב־יד.

כ׳ — כראביק.

ל׳ — לאגער.

ל״ג — לאד ושער געטא.

ל״ג־ענצ׳ — לאדזשער געטא־ענציקלאפעדיע, כ״י פון ל״ג.

מאטים ראובן, אין פיבער פון ארמקום, יידישע קולטרר נר׳ 10, 11, 1951. צום סוף "ווערט־לעך פון געטא".

כג ז. — מיין זאמלונג.

מינכען — ארכירו פרן דער יידישער היסטארישער קאמיסיע אין מיגכען.

נוט', נ״ד — נומער.

ע׳ — עדות.

5ארט. — פארטיזאבער־לשון.

פוילׄ — פוילישׄ.

5ופפ — רות פופס: דאס ליד פון געטא. ״ייִדיש ברך״, ווארשע, 1962.

פל״ח — פון לעצטן חורבן. צייטשריפט פרן דשר צענטראלער היסטארישער קאמיסיע, מינכען, 10 העפטן.

פרג״ל — פארגלייך.

צ. יִן. — צענטראל־קאמיטעט.

קאוד״ג — קאוונער גשטא.

קאנקורס — קאנקורס אויף אן ארבעט וועגן דער פארטיזאנער־באוועגונג, רואם דער ארגון הפרטיזנים ולוחמי הגיטאות, .בשותפות מיט יחש, האבן אדורכגעפירט אין ישראל.

קאפלאן — ישראל קאפלאן, דאם פאלקסמויל אין נאצי־קלשם, מינכען 1949.

קאפלאן פ. (פסח) — זיינע כתבים, וואס אפגעפונען אין ביאל״ג.

?״ל — קאגצענטראציע־לאגער.

קפלן — חיים אהרון, כתבים פון וו״ג, דערשינען טיילווייזאין בוך־פארם א״נ מגילת יסורים, תשכ״ו. באנוצט ויד מיט פאטאסטאטן פון מקור.

ר״א — רינגעלבלום־ארכיוו.

דינגלׄ, רינגׄ — ד״ר עמנואל רינגעלבלום, נאטיצן פון וו״ג. ציטירט לויטן כ״י, ערוענטועל לויט די דערשיגענע נאטיצן, 1952 ; כתבים, בׄ 1 1961, בׄ 1! 1963.

ד״פ — ראטן־פארבאנד.

ר״ת — ראשי־ תיבות.

שאשקעס — ח. שאשקעס, ווי אזוי מען האט זיך געוויצלט אין ווארשע, "האוואבער לעבן", 18.11.44.

ש״פ ראמאן — וויצן פון דער וועלט־מלחמה. ״ייִדישע קולטור״ נרׄ 10, 1966.

מקוררת

1. קודם גייען מייגע מאטעריאלן, ורעלכע כ׳האב אנגעהויבן זאמלען אין יאר 1944 און זאמל ביזן הייַנטיקן טאג. פארשטייט זיך, אז אין יענער צייט ארן באדיבגובגען האט נישט געקאנט זיין קיין רייד וועגן א רויקער, פלאנמעסיקער ארבעט. גישט איך, נישט די מענטשן זענען דעדצר געהרונן מסוגל. סיי־די אויסערלעכע באדינגונגען, סיי די אינער־ לעכע, האבן דערצו בישט צוגעלאזט. נישט איינער פון די עדות איז געווען א פילמאליקער אבל ; געבליבן אייבער אויף הונדערט. עם האבן זיך צווישן זיי געפונען יידן פון אגדערע קרייזן פון פוילן, און אפילו פון אויסלאנד. די אלע האט די וועלט־מלחמה צוזאמעב־ געבראכט. ווינציקע האבן זיך אויסבאהאלטן און לעבן ־געבליבן ביי גוטע גויים (אוקראיבער צי פאלאקן). אייגיקע, געצייולטע אויף די פיגגער פון איין האנט, האבן דא געלעבט פריי, ווי אריער. למשל — אין דארף צוגאן. עס דערצייולט זיך וועגן דעם אין ספר טאלמיטש. טייל זענען געבליבן לעבן א דאנק אן אפיציר, אן עסטרייכער, פייט, איו ארבעט־לאגער ליסאוויטש, נעבן טויסט. ״גליקלעכע״ יחידים.

2. געקומען קיין לובלין און דא געטראפן דעם צענטראל־קאמיטעט פון די יידן אין סוילן און די צענטראלע יידישע היסטארישע קאמיסיע, וואס האט זיך ערשט ארגאניזירט. דא אנגעהויבן א סיסטעמאמישע ארבעט פון זאמלען מאטעריאל צו דער געשיכטע פון אומקום און ווידערשטאנד. קודם כל — אויפנעמען עדויות פון מענטשן, וואס האבן דאס אליין איבערגעלעבט, ווי אויך מאטעריאלן, דאקומענטן וואס האבן צו דעם א שייכות. דא אפגעפונען — א דאנק. עמיל זאמערשטיין ז״ל, פארזיצער פון יידישן צענטראל־ קאמיטעט און נאענטן מיטארבעטער פון דער צייטווייליקער פוילישער רעגירונג — א קארטאטעק פון יידישע געפאבגענע פון דער פוילישער ארמיי, וואס זענען דורך די דייטשן אומגעבראכט געווארן.

3. דעם 8.3.45 זיינען מיר מיס צווי לאסט־אויטאס, דורך וואַרשע, אריבערגעפארן קיין לאדזש. דא האבן מיד געפובען, א חוץ קלענערע זאכן, צווי גרויסע ארכיוון: 1. פון דייטשן אמט וואס האט געהאט די אויפזיכט איבער די יידן ביז זייער אומקום, געדופן ״געטא־סארוואלטונג״. און 2. פון עלטסטן פון די יידן אין ליצמאנשטאט, רומקאווסקיס ארכיון. די צווי ארכיוון בילדן< ביזן הייגטיקן טאג, דעם הויפט־טייל פון ארכיוו פון יידישן היסטארישן אינסטיטוט.

מיטן איבערטראגן זיך קיין וואַרשע, 1947, און אפגעפונען א גרויסן טייל פון ריבגעל־ בלום־ארכיוו —י איז אונדזער ארכיוו געווארקסן. (דעם צווייטן טייל פון ריגגעלבלום־ארכיוו אפגעפונען ערשט אין 1950). ביים ברענגען מאטעריאל פון דעם ארכיוו, באצייכענען מיר אים מיט די איניציאלן ר״א. און אויב די מאטעריאלן זענען ביז צו מיין פארלאזן פוילן, שוין גערופן אויך קאטאלאגירט — גיב איך אן דעם נומער.

אין וואַרשע האט די צענטראלע קאמיסיע אנגעבומען דעם גאמען: יידישער היסטא־ רישער אינסטיטוט. זאל דא באמערקט ווערן, אז ביידע טיילן פון אפגעפונעבעם רינגעל־ בלום־־ארכיוו שעפן נישט אויס דאס רואם איז בשעתו אין יענע יארן אבגעזאמלט געווארן. טייל זאכן פעלן, פארלוירן געגאנגען אויף אייביק ן פאראן פארשייד־ענע סברות וועגן דעם.

4. געקומען אין לאנד — באטייליקט זיר אין דער ארבעט פון בית לוחמי הגיטאות, ערשטע אינסטיטוציע אין ישראל, וואס האט דיך פארנומען מיט די פראבלעמען, האב איך פארגעזעצט מיין ארבעט פון זאמלען מאטעריאל צום יידישן ווערטער־ארצר פרן יעבער צייט. די מאטעריאלן באקומען דעם צייכן ב״ק — בית קצגלסון.

5. דאז איז אנטשטאנען יד ושם (יו״ש), ווי ס׳זענען אויך אריבגעגאנגען די מאטעריאלן וראם זעבען געזאמלט געווארן אין דייטשלאנד דורך דער צענטראלער היסטארישער קא־ מיסיע ביים צ. ק. פון די באפרייטע יידן אין דער אמעריקאגער זאנע אין דייטשלאנד.

דאס זענען די וויכטיקסטע מקורות, פון וועלכע איך האב געשעפט. אויב באנרצט זיר מיט אנדערע מאטעריאלן, ווערט זייער מקור אבגעגעבן.

מאטעריאלן פון געדרוקטע ביכער, בראשורן, צייטשריפטן, רוערן באצייכנט מיטן נאמען פון מדבר פון בוך, טיילמאל געקירצט. די גרויסע צאל יזכור־ביכער ווערן גע־ בראכט ווי ״ספר״ (ס׳) ארן דער נאמען טון ישוב, ווי ער רוערט געבראכט אין בוך.

ווי רוייט מעגלעך, האב איך זיר באמיט צו זען דעם ציטירטן אין בוך דאקומעבט, דעם מקור, אויף וועלכן דער מחבר פאררופט זיך, און אריב א ביכל איז געדרוקט אין אן איבערזעצוע — רעם יידישן אריגינאל. אזוי, למשל, האב איך דאס געטאן מיט יעקב קורץ (כ״י), וואם איז דערשינען אין א העברעישער איבערזעצונג אבער געשריבן אין יידיש, אאנ״ד.

ווי אזוי איז געארדנט דער מאטעריאל ו

קודם — לויטן אלף־בית. דער ערשטער אות פון וועדטל דעציידירט. פאראן אבער געוויסע נעמען פון מענטשן, למשל — היטלער, צי געשעענישן, למשל — די "פוטער־ אקציע" אין אקופירטן פוילן, וואס זענען געווארן א נישט־אויסשעפנדיקער קרואל, אין משך פון א קורצערער צי לענגערער צייט, פון אלץ נייע אויסדרוקן, וועדטלעך, לידלעך אאז״וו. אין דעם פאל דעציידירט די טעמע, בישט דער ערשטער אות. צו די געמען געהערן, א חוץ א ריי היטלעריסטישע פירערס, אויך פון די אליאירטע, אויף וועלכע די געטא־ באפעלקערובג האט געהאט א פארדרוס פאר זייער לאנגזאמען, לוייט זייער מיינונג, פארגיין אין דער מלחמה. דאס זענען טשערטשיל, סטאלין, רוזוועלט אאנ״ד. אויך די נעמען פון די דעמאלטדיקע יידישע פירערס האבן מיר אויסגעטיילט, ווי: רומקאווסקי, טשערביא־ קאוו אאג״ד.

הערה: דער אנהייב פון ארבדזער ארבעט האט זיך געדרוקט אין המשכים אין דער צייטשריפט ״יידישע שפראך״ זשורנאל פאר די פראבלעמען פון דער יידישער כלל־שפראך, ארויסגעגעבן פון דער פילאלאגישער סעקציע פון יידישן וויסבשאפטלעכן אינסטיטוט אין ניו־יארק, פון באגד 16 בומ׳ 1, יאנואר־מערץ 1956, ביז באגד 22 נומ׳ 2, אפריל־ויני 1963 און דערגאגגען ביז אות ז. פארשטייט זיך, אז פון דער צייט אן, איז בישט איין פרט צוגעקומען.

א

א 4 — 611^ ״יהודים מסוג כלומר 1611)11^ (יהודים חשובים), חברי היודנראט והמשטרה היהודית״. (ס׳ גבודדזיעץ, ז׳ 134, 4318 זכיתי באות £ בתוך מגן־דוד, משמע — שאני עוד מסרגל לעבוד. (דארט, ז׳ 254)
אות £ באצייכבט אלטשטאף־ערפאסונג. (זע). (ס׳ אוזיראן, ז׳ 308).

אכאז, אבוז, פל. אבאזן — די צרריקגעקומענע פון די אבאזן ־״ א טייל געקומען אין די גאטקעס. (ריבגל/ דעצ׳ 1940). צוויי אכאזניקעס. (ל׳ קאמיאנקא, ס׳ בערע־זשאן, ז׳ 370).

.— לאגער, פויל. — , יעדער פאליציאבט איז א גרריסער לאבוז, ער וויל מעות, אבישט כאפט ער אויפן אבוז״. (פון לידל אין וו״ג, ר״א 172). — "דער ציל פרן די אב׳אזן איז געווען צו פארפייניקן און פארקריפלען געזובטע יידישע יונגעלייט". (ר״א 392, אפריל 1941).

אבאזאווי — דער וואס גיט אכטונג אויפן גאנצן לאגער און אריפן אויפפירן זיך פון די אבאזביקעס (זע: ל׳ לאנקי, 1941, ר״א, כ״י 411; ל׳ קאמפינאס, נעבן רואורשע, ר״א 379, 1390 ; ל׳ קסאניע, לעבן קעלץ, אפריל 1941, ר״א 392).

אבאזאווע — אדיעקטיוו פרן אבאז; ארבעט אין לאגער גופא, גישט מחוץ זיינע גרע־נעצן. (ל׳ קסאנלע, אפריל 1941, ר״א 392).

$באזאורצע0 — יידן אין א״ל, לאגעריסטן, אבאזניקעס.

אבאזניל(עפ) — א ייד אין א״ל.

אכאזנע, דינאפן — ארבעט־שטעלע אין וואשע אויף אבאזבע־גאס און פארן. דינאסן. זע: טויט־פרנקטן.

אכברוך — אבאזניקעס, געארבעט ביי דער אב־ברוך־גרופע (€11דמ1גן^):• צעבעמען יידישע הייזעד פון די ארומיקע שטעט און דערפער (באמבארדירטע און אויס־געברענטע), ורערן געפירט אין די קרעמאטאריעס. "שעעטער, וועז פארלוידן די ברגזה, געמארדעט טאג־טעגלעך אויפן ארטיקן בית־עולם." (ס' בז׳ז׳גי, ז׳ 370). זע: אפרוך.

אבורכאווי — ״מיר קענען שרין גוט דעם טייטש פון דאזיקן וואוארט... דער ״פאן״ אבור־קאווי איז דער באדינער פון בית־־הכסא, רעכנט זיר ־שוק צווישן די 'פובקציעס/ ער זיצט ניט אין קיין פארמאכטער קאמער" (י. הירשהויט, פיבצטערע בעכט אין פארויאק, ז׳ 44־45).

אבי דא וויאבני* — עס גייט ארוס דאס פוילישע טרייסט־וועדטל: אבי... .(ס׳ קאלושין, ז׳ 357). זע: בילע דא וויאסגי...

אבי רויימער — א״וו האט יעדער געזאגט. מען האט געוואלט עלטער־ווערן אין איין טאג מיט צען יאר. אלע זענען געווען זיכער אין דער דייטשער מפלה. (משה קולקא, ס׳ טשעכאנאוו, ז׳ 372).

— אז עם פלעגט אין ראדעמער ג׳ דורכגיין א שטיקל צייט רוקיק, האט מען זיך געטרייסט: "דאנקען גאט, אבי רוייטער". דער אויסדרוק איז געווען זייער פאפולער; די ערשטע רעוויע וואס דער ארטיסטישער קרייז האט דארטן געשטעלט אין דעצעמבער 1941, האט געהייסן ״אבי ווייטער״. (אגדענקבוך, 207). אין ל״ג האט אייגער פון די צאלרייכע, מיט דער האגט־צעשריבענע, זשורנאלן, געטראגן דעם זעלביקן נאמען [1943 ?] (מ. ז4

אבי מימן לעבן — באכן אייגנעמען בארשטשיוו דורך די דייטשן, אנהייב יולי 1941, קומען אן ברירו פון קראקא צו קרובים וועגן שפייז־פעקלעך און יידן דרינגען דערפרן: אויב יידן קאנען מיט היטלערן לעבן שוין באלד 2 יאר, וועט מען שוין מן הסתם איבערלעבן. (בארשטשירו, קאהאן ליפא, 1944, כ״י).

אכיעקטל — רואגן אדער אויטא מיט געשמוגלטער סחורה. אין אגהייב האט מען גע־צאלט פאר אן אביעקטל 100 זלאטעס, אבער "די זשאנדארמען זייגען שוין גערואגן קלוגער און הייסן זיך סילוקן מיט הארטע און גאלדזאכן". (וו״ג, ר״א 490, 28סטן מאי 1942).

אבי צווישן יידן — אין להבין זאת, אולם כך היה הדבר. הרגשתנו הראשונה לאחר שעברנו את שער הגיטו, היתה הרגשת הקלה... מכירים קדמו פניכם בבת צחוק... ״אבי צווישן יידן״, כלומר: "שלא לאבד את הבטחרן ובלבד להיות בין היהודים.״ (ס׳ פרושניץ, ז׳ 176).

אכלאווע — פויל. כאפן מענטשן צו דער ארבעט. (ריבג׳ 7טן מאי 1942 ; ס׳ קראשניק, ז׳ 332. זע: לאפאנקע).

— גערוען אן אבלאווע אויף די גאסן. (ריינג", 5.1.40). "געוואלד, אן אבלארוע!" (ס׳ גרויס־ראדאמישלע, ז׳ 634). גרויסע א׳. (ס׳ איוויע, ז׳ 589). א׳ אויף מענער. (ם׳ ביאלא פאדלאסקא, ז׳ 419).

אכמאן — פארזיצער פרן ירדענראט, פרן דייטש, גערופן אריך עלטסטער א״א. "הם מנוולים ומשום כך געשו לאובמנים, או היו לארבמנים ומשום כך נעשר למנוול־לים". (מרדכי טענענבוים־טאמאראוו, "האקציה בביאליסטוק". זע: דפים מן הדליקה, ז׳ 30. זע: אייבערמאן).

אכעצע — ארגון ברית ציון, ציוניסטישע אונטערערדישע ארגאניזאציע אין קאוונער ג׳. (שאליט, ז׳ 226).

אבער ייודע —דער עלטסטער איבער יידן. יידן האבן דעס־דייטשן נאמען אויסגעטייטשט: "אבער איז דאס א יידל".

— א״י — "אנשי־ קשר בין המפעל הגרמני לבין מחלקת הדיור. הם שימשו גם נציגים רשמיים של יהודים העובדים במפעל הזה.״ (כהנא, ג׳ לבוב, ז׳ 100).

— אין די א״ל ביי דער ווערמאכט. (ס׳ ביאלא פאדל., ז׳ 421 427 ; ס׳ סארני, ז׳ 313).

אבער שמאל ברעכט זיך אויך (פון ל״ג טאגבערך, דעם 29סטן יולי 1944, ייה״א).

אגניעשקע — מען האט געזוכט פארשידענע וועגן צו באקומען פאלשע אריש פאפירן, געוופן "אגניעשקעס". פון וואגען דער באמען, נישט באווסט. ס׳איז א נאמען פון א פוליש מיידל. מן הסתם האט א יידיש מיידל, אריבערגייענדיק אויף דעו־ אריש זיי זיך א נאמען געגעבן א. די אגניעשקעס האבן זיר ארויסגעוויזן פאר זייער ווירקזאם, געקאבט זיך דורכשמוגלען ווי פאלקעם אויף ארבעט, קיין דייטשלאבד. (ס׳ אסטדאווצע, ז׳ 367/

אדון הגדול — צייכן, אז עם דערנענטערט זיך א דייטש. (קאווגער ג/ קאפלאן, ז׳ 7).

ארזשיאלאווו — אנפירער פון אן אפטייל ארבעטערס אין א״ל. (ר״א 388, אפריל 1941/ דאם זעלביקע וראם גרופאווי. ביידע וווערטער — פון פוליש.

אדע, אדעמאן — פאליציאנט פון דער יידישער "ארדנונגסדינסט", ווי עס איז געווען די אפיציעלע דייטשישע באצייכענונג פאר דער יידישער פאליציי; באנוצט דער עיקר אין קליין־פוילן. (״איך וועל נישט איינשטעלן מיין קאפ פאר דיינעט־ רועגן". געווייגלעכע פראזע אין זייער מויל. סעלינגער, כ״י, ה׳ 111 ז׳ 114).

אדעמענער — ארדנונגם־מענער. (ס׳ טום. מאז. ד 371, 400 א״א).

אווידע — עבודה! רוארענונג. (פלאשעווער ל/ בעבן קראקע).

אוועק אייר לינק© — בעת א סעלעקציע (זע) געשיקט געווארן אויף ליבקס, ד. ה. אויף טויט. באקאנט אין אלע ק״ל ווו געווען יידן.

אוועקלייגן — הרגענען. ״אוועקגעלייגט א פאלקסדייטשקע״. (״די צען פון פאוויאק״, כ״י, יה״א). ״ער האט שוין 1.000 יידן אוועקגעלייגש״. רעדט זיך וועגן קאמענ־ דאנט פון בעלזשיצער א״ל. (ר״א 277). — די עס״עם־לייט האבן געגוצט דאס וואוט "אומלעגען".

אויב דו וועכט נאד דערלעבן... — אגהייב פון א וועטל אין דער פארשטאט לובלין, מאידאן טאטארסקי, ווו יידן האבן געקאנט אויסניצן פרייע ערד און מאכן געטנדלעך; די דייטשן האבן זיך באריימט מיט אט דעם "מרסמער־געטא". האבן יידן געזאגט: "אויב דו וועסט נאד דערלעבן צו עסן דאס ביסל קארטאפל, שטעל איך דיר א 95ער". מען האט פארשפארט צו שטעלן דאס פלעשל ספירט — יידן האבן נים דערלעבט צו גענישן פון זייערע פראדוקטן. (שמחה טור־ קעלטאוב).

אריה דו לעבפט, לאז מיך אויך לעבן — ד״ה לאז מיך אויר צר צו דער שיסל, (א וועטל צווישן די טרעגערם פון אומשלאגפלאץ אין וו״ג, ר״א 256).

אויב נאד אלעמען- — אנהייב פון א פאפולערער חקירה אין קאוונער ג׳: "אויב נאד אלעמען וועלן מיר דאך בלייבן לעבן, איז א סימן אז די רואם זיינען ארמגעקומען פריער זיינען רשעים און מיר די צדיקים; אויב אבער נישט — זיינען מיר די רשעים און יענע די צדיקים, ווייל זיי האבן פארשפארט דורכצומאכן וואס מיר האבן דורכגעמאכט". (יוסף גאר).

אויב מיר דועלו אויסהאלטן 21 טעג, וועלן מיר געהאלפן ווערן. דהיינו: 8 טעג פסח, 8 טעג סוכות, 2 טעג ראש־השנה, 2 טעג שבועות און איין יום־כיפור, ד״ה — א גאבץ יאר. (וו״ג, הובערבאנד, ר״א, מס׳ 312).

אויבער־ראט — אין ל׳ פזשעמישל — א ייד, צי אייניקע. (ם׳ דוברומיל, ז׳ 271). זע: יודענראט.

אריג — געווען א ראש (זע) ביי א יידישער פאמיליע, געוואלט צונעמען זאכן. די פרזי געווייגט, אז זי איז אן אלמנה מיט א קינד. יענער געזאגט, אז ער וועט גאר־ בישט צונעמען, אריב׳ זי וועט ראטן, וראם פאר אן אויג עס איז א קינסטלעכם. זי האט גערעטן, אז דאס לינקע; אויף דער פראגע פון וואנען גערורסט, גע־־ ענטפערט, ווייל דאס איז א מענטשלעך. (רינגל׳, 8.11.40, כתבים, 1, 176).

— צוואנציק דאלאר הארטע. "אפילו קליינע שקצימלעך האבן שרין געווועט וואס סע מיינט אן אויג. אז זיי האבן געבראכט א פעקעלע, האבן זיי אבגעוריזן מיט אויסגעקיילעכטע צוויי פינגער ביי זייערס אן אריג אז זיי ווילן 20 דאלאר״; (תגהום גרינבערג, ״טרעבליבקע כ״י, ייה״א),

אויזן — "צוויי יידן געארבעט כיימ אויזרן. איבערגעלעבט". (קרעמאטארירם). (עדות, ז׳ גוזיצ׳נסקי, יו״ש, ז׳ 17).

אויטאסטראדע — אפגעגאלטער שמאלער פאם הער, פון שטערן ביזן נאקן, באצייכנט א לאגערניק. (פלאשעווער ל׳. די דייטשן האבן עס גערופן: ,,לארזפראמענאדע").

אריטאריזאציע — ספעציעלער דאקומענט וואס האט באפרייט פרן גירוש טראנסניסטריע. (פל״ח 4).

אוי&האלצרנג — ניי־יאר 1944, געשיקט אין רואלד "מאכן אויפהאלצונג", ד״ה ריסן ביימער מיט די העבט. געמוזט אנלייגן א סטערטע ביימער. (ל׳ בודזין, ספר אפאלע, ז׳ 265).

אוישווייז — דאקומענט אז מען ארבעט אין א "גיצלעכער" אינסטיטרציע. אין לעמבערג האט עם געהייסן אי־וויי. — נאד אן איבטערוועגץ מצד יידישע שתדלנים ביי דער צענטראלער מאכט אין קראקע, מארץ 1941, האט מען אין ור״ג איבערגע־ געבן: ,,וראם האבן די הערן געבראכט פון קראקע ? אן אויסורייז פאר אליהו הנביא צו קענען גיין א גאבצע נאכט״ (״אין דער סדר־נאכט״). (ריבג/ 13טן אפריל 1941).

אויפדדלונג — אומקרם, ביט סתם גירוש. (אויסזידלונג פון דער רדעלט — בוטשאטשער ג׳. אויסזידלונג אויף! יענער וועלט — וו״ג. דאס איז שחיטה, אומקום, ס׳ סקול, ד 302).

— יעדער געווסט, אז 'ס׳וועט זיין אן "אויסזידלונג", ווי מען האט דאס געזמן אויף אן אייזעלן אופן. (ס׳ קראשניק, ז׳ 422).

אוי&זען — אין די אויסדרקן: גוטער אויסזען, ד״ה ניט ענלעך אויף א יידיש פנים; שלעכטער אוי&זען, זעט אוים ווי א ייד, א 3רימא אויפזען, ד״ה גארניט ענלעך צו א ייד. (י. טורקאוו: אין קאמף, ד 80, 103, 161).

— "מיט אזא א׳ קאן מען ס׳יי ווי ס׳יי נישט איבערלעבן... איר ברודער האט א גוטן אויסזען, א גאלדן פנים (געשטרפלט), דאקעגן חבהלע האט א שרעק- לעך פנים (יידישן חן, א שיין קינד)". (י. עלבערג, יורעק, וו״ג. "אובטער קופערנע הימלען״, ז׳ 171/2).

אויסטיילער — א לעבעדיקער בחור אין א ווייסער שירץ, מיט א ווייס היטעלע, האט גע-שיט מיט וליצן. געמישט דעם קעסל ארן געריעדט צו דעד ריי: "וויפל מען זאל וואסער נישט קאיכן, רבותיי, בלייבט עם גישט מער ורי וראסער. ורילסטו דאם עסן זאל דיר זיין געשמאק, טא עס דיך גישט אן צו דער .זאט. איר ווייסט, פראשע פאנסטווא, איד קען אפקאכן די בעסטע היימיש געמאכטע קליירסקעס, די זאך איז באר וואס איך האב קיין חיים נישט". (ל"ג ראזעבפארב, ב' 2 ז' 454).

אויסטרעטן — ם'חערט זיך א באפעל: א' ג ס'וועדט א געלריף פרן אלע פריטשעס. (ה. פריוועם, אין רויך, ז' 142). ד"ה א באפעל: אריין אין בית־־חשמוש.

אויפיידישדכג — מאכן "וידענריין". פסח קאפלאן אין "חורבן ביאליסטאק" (ארכיון פרן ביאל"ג, יה"א) דערציילט אן "די ריינקייט פרן יידיש אין (עפנטלעכע) מעל-דובגען (פון יודעבראט) איז געהיט געוואכרף/ (די מעלדרנגען האט רעדאגירט פסח קאפלאן גופא. עס האט זיי איבערגעשריבן אין א פראכט־כתב דער וואר־שעווער גראפיקער ארן דיבטער ח. גאלדבערג; אן אנטייל אין דער ארבעט האט אריך געברמען דער פעדאגאג רפאל גרטמאן). זע: יודענריין.

אויסל־ערן זיך — שטארבן, אומקרמען. אין די ג' האט מען נישט געניצט די ווערטער: טריט ארן שטארבן; ער האט זיך אויסגעקערט — ער איז געשטארבן; "מיר האבן איין מאל געמאכט א ענויעם חשבון, ורען וועלן מיר, דאקטוירים, זיך אויסקערן". (פרץ, ד 101 א"א).

אויסדעתלאמירן — באפרייען פרן ארבעט. (טשענסטאכארוער ג/ ג"ע).

אויט שטיוועלעד — זאגט א ייד צום צרוייטן, נאכן אריעקומען פון די רוסן; דער צוויי-טער זאגט: נלין. ערשט נאכן אריינקרמען פון די דייטשן, איז ער דערצר מסכים. ("אלע גלייך", הערשקאוויטש, בילטש, נעבן בארשטשיור).

אויבשפיאמרן — "אינדערפרי זעגען די פרויען ארויסגעגאנגען ארן■ אויסשפיאבירט די לופט" (צי מ'כאפט). (גרריס ראדאמישלע, ז' 697/8). זע: לופט איז פריי.

אויפן נאפל — איז א ייד ביי א סעלעקציע געשטאבען אין גרויס סכנה און האט פארט .זיך ארויסגעדרייט, האט דאס אין טשעגסט. ג' געהייסן: ער איז גערוען אויפן גאפל. (קאפלאן, ז' 49).

אויפרוומונגפ־ר&מאנדע — נאד אן אקציע זאמלט די א"ק צרנויף אלע טויטע און בא־גראבט אויפן בית"החיים. דאן ליידיקן זיי אויס די שטרבן. אלע זאכן ווערן געבראכט אין דער זאמלשטעלע. דארט ווערט אלץ סארטירט ארן אורעק־געשיקט קיין דייטשלאנד. (ס' טאמ' מאז/ ז' 371). ראמער־כדיגאדע. (דארט, ז' 70).

אויפשטריך — פרן דייטש: בראט־אויפשטריך, מארמעלאד(ע) וראם מע פלעגט קריגן צוגעטיילט אריף טאלאנען. (ל"ג).

אומארדענונגס־דינסט — שטאט "ארדענונכ&דיגפט". (וו"ג); "יידישער אומארדענובגס־דיבסט ארן אבדערע מכל ■הנערים־געמייגהייטן". (ר"א 192, יולי 1942).

אומגליק — דאס א׳ איז געקומען מיטוואך פארנאכט, ראש־חודש אב. (ם׳ מייטשעט, ז׳ 314) ; אין א מיטוואכדיקן פארנאכט / אנגעקומען א פור מיט פאליציי / דאס אומגליק איז געשען / געשאסן. / אוי, דאס הארץ טוט ווי! (ס׳ לודמיר, ד 587).

אומגליקלעכער פרייטייק — די נאכט פון פרייטיק אויף שבת, 17טן18טן אפריל 1942, ווען מען האט ארויסגעשלעפט פון די הייזער אין ווי״ג א 50 אגגעזעענע כלל־טוערס און אונטערערד־מעבטשן און זיי דערשאסן. (פרץ אפאטשינסקי, נאטיצן, ר״א 1300. — מען האט דעם טאג אויך גערופן ש ו ו א ר צ ע ר פרייטיק. אויך אנדערע שטעט האבן געהאט אזעלכע טעג).

אומלעגאלע — א׳ זעגען מענטשן אן נומערלעך (זע), מענטשן וואט דארפן לויטן געזעץ זיד געפינען אויפן אומשלאג־פלאץ (זע) און דאך לעבן זיי. (רינגל׳ כתבים ב׳ 2, ז׳ 28).

אומשלאג.— אומשלאגפלאץ (זע) גערעטעוועט זיך פון אומשלאג. (רינגל/ כתבים, ב׳ 2, ז׳ 9, 13). זע: פזשעפוסטקע. פלאץ, ווו פארלאדנט משא־וואגענען מיט יידן בשעת דער אקציע אין אויגוסט 1942. (ס׳ רודקי, ז׳ 261).

אומשלואגפלאץ — דער פלאץ נעבן וו״ג אויף סטאווקי־גאס, ווו מען האט אין די יארן 1940—1942 געטוישט ,יידישע״ סחורות אויף ״ארישע״ און אין די יארן 1942—1943 דארטן ,צונויפגעזאמלט יידן פארן פארלאדענען זיי אין די וואגאנען, וואס זענען געגאנגען אין טויטן־לאגער טרעבלינקע, קלענערע גרופעס קיין מיידאנעק, טראוואניק און פאניאטאוו. "אומשלאגפלאץ — אן אומגליק און א שלאק זאל זיי סרעפן, די יידישע פאליציי". (י. קצנלסון, פנקס ויטל, ז׳ 143).

— אין שעדלעץ האט מען אזוי גערופן דעם אלטן בית־עולם ווו ס׳פלעגן פארקומען די אקציעס. (א. פייגזילבער; אויף די חורבות פון מיין היים, תל־אביב 1952, ז׳ 38• — אויד אין אנדערע שטעט זייבען געווען אומשלאגפלעצער).

— 21.9.1942. "דער לעצטער אקארד פון מאסן־מארד פון ווארשעווער יידן.״ הערה: דער א׳ עקזיסטירט אויד שפעטער, ביזן 25.10.42, באר זיין גאמען געענדערט אויף "זאמעלשטעלע". (נייטשאט, חורבן, ז׳ 95). פאטא: "אויפן א׳ פון לובלינער ג/ בעת אן אויסזידלובג־אקציע". געפינען ביי א דייטש. (בוך פון לובלין, ד 405; סאבדאמיר, גוז״יצ׳גסקי יצחק, עדות יו״ש, ד 24).

אוגטערגעכאפט — געכאפט געווארן. ״אחוץ די גרויסע צאל מעבטשן וואס זיינען גע־ווארן אונטערגעכאפט (אויפן געטא־לשון) זיינען נאד געווען מעבטשן וואס זיינען געשטאבען אין טויערן און זיך געפרעגט יעדן דורכגייער (וואס האט געהאט מזל נישט אונטערגעכאפט ווערן), וואס מען הערט".. (טאגבוך פון ל״ג 7טן אקט. 1944, כ״י, ייה״א).

אונטעד דער 5אלע — אויסדרוק פאר אומלעגאלן האבדל, פאר דעם שווארצן מארק. (אבדעבקבוך, ז׳ 136).

אונטערהערער — מסור. "א קאטשקע אז די גאלעען (געסטאפא) געדונגען פיר טויזנט יידן אלס א׳ אין יעדן הויף״. (ריבג/ 10טן מאי 1941).

אוקפיניק — "די פריערים האבן געקרקט אויפן געיעג נאך יידן ווי אויף א מיטל לייכט ארץ גיד רייך צו וועדן... די פויערים פלעגן.ביי דיגעכאפטע יידן פאדערן גאלה די גערודפטע יידן האבן די פויערים א נאמען געגעבן ״אוקסיניקעם״ (ארקאס: גאלד) און פלעגן זיך פאר זיי שטארק היטן". (לייב קאנירכאווסקי: ״דער אומקום פרן מארצינקאנצער יידן/ ייררא־בלעטער, ב׳ 37, ז׳ 224).

אדקראינע — דער מזרח־ טייל פון קראקעווער געטא. (ג״ע בומ׳ 1093 ; ווייכערט: זכרו־ נרת, ב׳ 2, ז׳ 83, ייה״א).

— יידן ווערן איינגעארדנט אויף ארבעט אין אוקראינע. יעדע משפחה באקומט א שטיקל ערד. דער קאנטינגענט איז 1.500 מענטשן. יודעבראט פירט דורך די רעגיסטראציע. אין לעצטן מאמענט זיך דערווסט, אז מען פירט נישט קיין ארקראינע, נאר קיין בעלזשעץ. די דאזיקע אקציע געווען צרגעגרייט זייער ראפיגירט. געהייסן איינצאלן צו 1.500 זל׳ א משפחה, ד״ה, די דייטשן פאר־ קויפן די איבערגעזידלטע יידן שטיקלעך ערד; דער יודעבראט גלויבט די דייטשן און "אויסגעליפערט אן עדה יידן פארן פלאץ פרן די קאלך־אויווגס". (ס׳ בילגאריי, 122/3).

אוקראינער — 1. ארקראינישער מיליציאנט, פאליציי, אין דינסט פרן די דייטשן. כאפט אין גאס: "זאסראני זשידי, דא מיקווי נא שאבעס". מ׳פירט זיי אין דער ברויערי און מ׳הייסט זיך זיי באדן אין א גרויס פאס, וואט שטייט אין הויף. מ״האלט זיי אפ א גאנצן טאג. (בארו׳ 1941). אין רעזולטאט פון דער אקציע זענען פיל געשטארבן. (ס׳ לאפאטין, ראדיחוב, ז׳ 202).

2. געסטאפא, זשאגדארמעריע, אוקראיגער און אנדערע מערדער. (ס׳ ז׳ארקי׳, ז׳ 250).

3. געסטאפא און אוקראינער ארמגערינגלט דאס געטא טוטשין. (פנקס מזריטש, ז׳ 30) ; אוקראינישע מיליץ. (ס׳ האראדעבקע, ף 286).

אז... — ״אז מען וועט האבן דעם קאפ, וועט מען האבן צום קאפ״. (ס׳סלאגים, ז׳ 129).

אזיל — "קראקע האט געהאט אן א צאל אויפבעם־שטעלעם פאר פליטים, וואס מ׳ררפט דא אזילן. זיי געפיגען זיך אין די לאקאלן פון די פאלקסשולן און גימנאזיעס". (ר״א, מאי־יוני 1940, כ״י פוילישׁ). זע: פונקטן.

א. ט., אטע — ארבעטן אין א״ט־ (ארגאג׳זאציאן טאדט־) לאגער אויפן פאלעסקער וואקזאל. 240 סטויבצער ארבעטן דא. (ס׳ סטויבץ, ז׳ 319).

אטא — "יידן, אז זיי האבן דערזען א דייטש, האבן זיי צורויסן געגעבן איינער דעם צורייטן "אטא". דאס איז געווען דער צייכן וואס מיט אים האט מען דויד ראדיא מתרה געווען א לרפטאנגריף. מיט דעם זעלבן צייכן האבן זיך אויך באנוצט פויערים". (פיעטריקאור, י. קורץ, ספר עדות, ז׳ 127).

איבערדריי, וועט זיין צרויי — "אז איינער דארף באקרמען צוויי זופן, ווערט זיין טעפל איבערגעדרייט. בעט זיך אזוי איינער וואס זוכט ׳פראטעקציע׳ ביי דער רע־ גיסטראטארקע״. (ג״ל 1026).

ארכערזידלער — ניי אנגעקומענע אין ג/ א פארטריבענער פרן אגדער ארט. "ארנדזער געטא־באשטאנד האט זיך פארגרעסערט מיט פרישע 500 גולים; לריטן געטא־

אויסדרוק הייסן זיי ׳איבערזידלער׳. פון וואס פאר א יידיש ווארט שטאמט עס ז״ (ה. וואסער, גאטיצן, 28סטן מאי 1942, ר״א 490).

איכערלעבן — צוויי אלטע יידן באגעגענען זיך. איינער קלאגט זיך פארן אנדערן: "הונגעד, טיפוס, מענטשן שטארבן ווי די פליגן. קיין איינער פון אוגדז ווועט נישט דערלעבן דער סוף פון מלחמה." דער צווייטער טרייסט אים: "זארג נישט, ס׳איז אמת, אז בישט דו, בישט איך, ווועט נישט איבערלעבן; באר מ י ר ווועלן איבערלעבן." דעם וויץ האט דער מחבר געהערט אין וו״ג, פעברואר 1941, פון אדוואקאט לעאן בערענסאן. (וו. זאגורסקי: פרייהייט און געפאנגענשאפט, ז׳ 160, פוילישׁ).

איכערטעגטשן — קאמפפליער, פליען איבער די מענטשן (און ווארפן באמבעס). (ל"ג, נאטיץ־בוך, 30.5.40. מחבר אומבאקאנט).

איכערפאל־קאמ^נדע — ״לויטן דייטשן מוסטער איז אין ל״ג 15.9.1940 אבטשטאנען א ספעציעלע אפטיילונג פון דער פאליציי, ווועמעס אויפגאבע ס׳איז באשטאנען דער עיקר אין באשיצן די פערזאן פון רומקאווסקין". (ל. ג. הורוויץ, מע־מוארן, יאנואר 1941, כ״י, ייה״א). — "וועו מ׳האט ארגאניזירט די א״ק האט מען זיך געוויצלט, אז אויך דארט ווערט געפאדערט א צעזוס: אן אפגעקומענער גערייכט־אורטייל פון נישט וויביקער ווי צוויי יאר טורמע. ס׳איז נאטירלעך געווען איבערגעטריבן, אבער צווישן דער דאזיקער ׳קאמאנדע/ וועלכע האט געהאט א ספעציעלע אויפגאבע און אין עדשטער ריי צעטרייבן דעמאנסטרא־־ציעס, אויב אזעלכע זאלן פארקומען, נישט דערלאזן צו קיין שטרייקן — זיינען געווען פיל מעבטשן מיט אורטיילן פאר קרימינעלע סאבערעכנס". (ל״ג, טאגבוך (שולמאבס י) ייה״א, 22.1.41). — די א״ק אויפגעלייזט 25.9.41.

"אידעגטיש" — ווי אזוי ווערן געוויפן די אלע מעדנים פון שווארצן אייל, פארפוילטן רעטער, באבקעס פון קאווע און פאפריקע? — "אידען־טיש". (ל״ג, אבי, ב״ר 17).

איהיעי — פערדבפלייש, פערדנווורשט. (ווילנער ג׳, פל״ח נומ׳ 6).

אהאלאטאריום — "געשאפן אויפן באפעל פון דער דייטשער מאכט (1941, אפריל ?) אין בית"מדרש אויף שולגאס. די יידישע ׳ארדענונגס־דיגסט׳ האט פארגומען די בעט־לערס און אהין אפגעפירט. אין א קורצער צייט זיינען שוין אין א׳ געווען פאר־שפארט א 200 בעטלערם... עם האבן זיך פון דארטן שטענדיק געהערט יאמערן, קרעכצן און געשרייען״... בשעת דער ערשטער ״אויסזידלובג״ ווען אן עסעס־מאן האט דערזען דעם מושב, האט ער זיד אויסגעדריקט: "יא, דיזע יודען גע־פעלן מיר, זאלן זי בלייבען" — און זיי זיינען טאקע געבליבן ביז דער צוויי־־טער אקציע. (אגדענקבוך, ז׳ 197).

איזאלאטקע — באזונדער קעמערל, צעלע אין תפיסה. ("די צען פון פאוויאק" כ״י, ייה״א).

איפזאליען — א דייטש יאגט א יידן, וואס אנטלויפט פאר אים און שרייט: — פאר וואס אנטלויפסטו, יודע ? דו ביסט דאו ביט קיין איטאליעגער! (וו״ג, 1940/1, ד״א).

אייכער־המן — היטלער. ״מעג דער אייבער־המן שרייען אז דאס יידישע פאלק ורעט פאר־ניכטעט ווערן, מאט אבער דער ראדיא נישט דעם מוט מודה צר זיין זיך אז זיי האבן דא אדער דארט אויסגעהרגעט כך־וכך יידן". (ריגג/ סוף מארץ 1942).

אייבערמאן — פארזיצער פוגעם וידעבראט. (ס׳ זבורוב, ז׳ 54, 56 א״א).

אייאיידי? — ״אויב מען קען עסן פארפוילטע קארטאפל, דאז קען מען מיט פלייש, וואס איז שוין אפשר בישט אזוי אי־איידיק, אונדז אויך נישט אפשרעקק. (ל״ג הילער, טאגבוך, 27סטן מארץ 1944).

א־יידן — ״אנשים חשובים. נושאי הסרט עם הסימן ״£״... ורערן איבערגעלאזט ביי דער ערשטער אקציע אויף ארבעט״. (ס׳ גוואזדיעץ 150 ; — ״א־ירדע״, כהגה: יומן ג׳ לבוב, ז׳ 67).

איילדינפט — אפטייל פון ווארשעדוער געטא־פאליציי וואס צעפירט די באפעלן אויף רעדלער, ראווערן, (פוטערמאן, זכרונות, כ״י, ז׳ 142, ייה״א).

איינבינדונג — שטראף אין יאנאווער לאגער, לעמבעריק. ״די ערגסטע, שרעקלעכסטע״. אוודאי געמיינט די שטראף, וואס איר אפיציעלער נאמען איז ח16)ת1נ131111?. (ס׳ סקאלה, ז׳ 128).

אייגזייפן — באשטימען צו א שווערער און שלעכטער ארבעט. (ג׳ שאררל, פאנעווועזש, פל״ח, ברמ׳ 2).

איינטרעטן — אריף דער דייטשער קאמאנדע א/ שטעלן זיך א־ן ריי צום ״אפעל״ אין ל׳ אדער ארבעט־ארט. — ״לויפט זיך שטעלן אין דער ריי צום א׳. (ר״א).

אייגיאוועגען — זע: איינזייפן. ״אין באלטיקום האט דאס כאפן מענטשן צו זאבדער־ארבעט געהייסן א׳״. (פל״ח, נומ׳ 6).

איינעפער — דער וואס פלעגט מיט איין מאל אויפעסן די גאבצע ראציע ארן נישט אייב־טיילן זי אויף דער גאנצער צייט פאר וועלכער זי איז געווען באשטימט. (ל״ג, קאפלאן, 45).

אייער — גראבאטן. (ווארשעווער ארנטערערד). ״יאנקל שיפמאן שרייבט אז אין וו״ג ארבעטן יידן אריס אייער און מע גרייט זיך״. מינסק־מאז. — אייער לייגן — וראר־פן באמבעס; (ראכמאן, ז׳ 69),

איד און מיין שיד — ווערט געזאגט אויף אייבעם וואס אינטערוועבירט נאר פאר זיך (ג״ל 1021),

איד האכ פאפט — ווערטערשפיל פון ל״ג. אזוי בארימט זיד א יד. האט מעז זיו גע־רוובדערט, היתכן ? עס איז דאך ״פאסטשפערע״ י האט ער געעגטפערט: ״איך באקוס צוויי קילאגראם ברויט אויף אכט טעג, עס איך עם אויף אין פינף טעג און די איבעריקע דריי האב איך פאסט״. [פריל. תענית]. פל״ח נומ. 3.

איד זאל אזדי דערלעבן קומען צד קכררת ישראל — ״דער אלטער ווויבטש האט אין ווי״ג באקומען א נייעם קנייטש: ״איד זאל גיט אומקומען אין פאבאר״ (ש. קא־טשערגינסקי, פאנאר פאלקלאר, כ״י, ייה״א).

אין גלרת כיי די כעלייעגלדת — רוערטל אין די געטאס, ווו די פורמאבעם האבן געשפילט א גרויסע ראלע, געווען שמוגלערם. (קאפלאן, 33).

אינדיק —היטלער; ווארנונג פארן דייטשן־שרמר — אין .ליטווישן א״ל. (פל״ח. בומ׳ 6). אין לאצעט וו&טו לץין מאל ניט זאט זיין און פון היטלערן ניט קלוג ווערן. (שפריכ״ ווארט אין ק״ל. קאפלאן, 46).

איפאטינגא — ליטווש. באזונדערע אפטיילונג פון ליטווישער פאליציי, רואם האט גע־ האלפן די דייטשן אין די רדיפות אויף יידן. (העלענא קליאטשקא: "די צרוייטע געטא אין ווילנע״, ייורא־בלעטער, ב׳ 30, ז׳ 133).

איציהל — שעף פון געסטאפא אין קראשניק, א רוצח מיט א שמייכל אויפן פנים, יידן רופן אים א׳. (ס׳ קראשניק, 413).

אכטע קאמפאניע■ — דער ארעמסטער טייל פון דער יידישער באפעלקערונג, ארבעטערס און קלייבע בעלי־מלאכות. די באצייכענונג זאל שטאמען■ פון דעם וואס פאר דער מלחמה פלעגט אט דער עולם אויסקויפן ביים שטייעראמט פאטענטן צו מעגן ארבעטן אין דער אכטער קאטעגאדיע (אייגע פון די נידעריקסטע). "די בירגערלעכע יידן, למען האמת ניט אלע, האבן זיך גאלור איינגערעדט, אז וועו אפילו אין ערגסטן פאל — איז נישט;זיי מייבט מען עם, באר די אכטע קאמפאביע". (א. ווייסבראט: עם שטארבט א שטעטל, ז׳ 77).

אכלא§ — אפפאל. אין ל״ג געביצט פאר דער וואסערדיקער זו9, וואס מע פלעגט קריגן אין רעסארט. (טאגבוך, 24סטן יולי 1944, כ״י, יה״א).

אבציקער — א צווי וואכן נאכן איינעמען דובנע, יולי 1941, האט מען ארויסגעשלעפט פון די שטיבער 80 יידן,.זיי ארויסגעפירט אויפן בית־עולם און געשאסן ביים ראנד פון אויסגעגראבענע קברים. אויף יעדערן פון זיי געזאגט: "ער איז גע־ גאנגען מיט די אכציקער". ״ביזן היינטיקן טאג, א מעבטשן פון דובבע, ורען מע פרעגט איינעם פון זיי, ענטפערט ער אזוי". (פרידה: "זכרונות וועגן חורבן דובבע". כ״י, יו״ש).

אכצן — ווארן־צייכן אז א דייטש גייט. (ריגער ג׳, קאפלאן, ז' 11).

אלטשטאף־זאמלער — זע: זאמלער־ייד.

דער אלטער — ל״ג, רומקאווסקי. (טאביאש ״זכרוגות׳/ כ״י יה״א).

אלטער בחור — היטלער. זייער פארשפרייט איבער גאנץ ■ פוילן.

אלייבהילף — מנחם ליבדער געשאפן דאם ווארט. (ריבגל/ כתבים 2, ז׳ 167). זע: ייסא.

אלע וועלטן — ס׳איז אויפגעקומען א ניי שפריכווארט: "אלע וועלטן האט היטלער אומ־ געבראכט, באר די אונטערוועלט ניט״. ווואריאנט: "באר ררזוועלטן ניט". (פרוי זילבערבערג, לובלין),

אלעיא שמעגדריקווו — שעננע־גאס אין וו״ג, רוו עם הא׳בן געווינט א סך משומדים און אסימילירטע יידן. (רינג׳, 2טן דעצ. 1940).

אלט יראום, יודען־ ראום — מיט דעם אויסגעשרייי פלעגן דייטשן טרייבן יידן פון די הייזער בעת אן אקציע. (מיבסק מאז., ז׳ 371, 438 א״א; ס׳ גובורובה, ז׳ 395; ס׳ אלכסבדריא, ז׳ 252 א״א).

אלפל. (אלע&ל) — אלף טריזנט זלאטעס כאבאר פארן. באפרייען פון גיין. אין אן א״ל. (ר״א 388, אפריל 1941).

אמכו (כאן) אמכאווענקיי — עמך. מיט דעם ווארט האבן יידן אויף דער ארישער זייט זיך געגעבן צור דערקענען, רעדבדיק פויליש.

אמעריקאנ־עד — יידן, אינטערנירטע אין פאוויאק, וואס האבן געהאט פאפירן אז זיי זיינען אויסלענדישע בירגערס און געווארט, מע זאל זיי אפשיקן אין ספעציעלע אינ״טערניר-לאגערן: וויטעל, האנאווער, בערגען־־בעלזען. — די אפטיילונג פון דער תפיסה, ווו די יידן האבן זיך געפרנען, גערופן א מ ע ר י ק ע. — צו די אינטערנירטע זיך באציגן• בעסער. דאם ווארט אויך גענוצט די פוילישע ארעסטירטע און אנגעשטעלטע פון תפיסה. ("די צען פון פאריאק", כ״י, י״ה״א).

אנגליה! — ענגלענדער, באצייכענונג פאר א יידן אויף דער ארישער זייט, ס׳רוב באנוצט פון יידן ״אריער/ רעדנדיק פויליש.

#נדזשיכוס — זידלווארט פאר די אויפשטענדלערס אין וו״ג. (ק. צטניק; "סלמנדרה׳/ ד 285: "שם גנאי למתקוממים בגיטו ואראשה, מעין בריונים").

אנדזרע גאס, אריש, ״זייער״ גאס — די גויישע. (ס׳ ז׳לודק, ז׳ 96).

אנווייזערקע — געהילפין ביי אן אויפזעערין אין לאגער. (אשפיצין, מיידאנעק א״א).

אנטרואנצן — ״איך בין געווען • צוגעטיילט צו ארבעט אין דער דעזינפעקציע־אפטיילונג פון ל׳ און האב אנטוואבצט בארקן, דעזיגפיצירט מלבושים, וועש און קאל־דרעס". (מאריא רוזשא קאמסלער;״די יידישע פאליציי אין פלאשעווער ל״/ בלעטער פון פיין און אומקרם, ז׳ 62).

אנפאלער — מיטגליד פון דער איבערפאל-קאמאנדע (זע), (ל״ג. ש. פראנק, טאגבוך, כ״י, 20סטן יאנואר 1941).

אעקאר — וואך אין יאנאווער ל׳ (נעבן לעמבערג). באשטאנען פון געווענענע סאווי־טישע זעלנערס, וואס אריבער צום דייטש. דער נאמען שטאמט פון די דייטשן; אזוי געווען די קאלאניאלע ארמיי אין די דייטשע קאלאניעס אין אפריקע.

אסתר המלכה — יידיש מיידל אין ווילנער ג׳ רואס האט געהאט ביי די דייטשן ספעציעלע

■ פריווילעגיעס: געגאבגען אן דער געלער לאטע, געמעגט גיין אויפן טראטואר אד״גל. (״ווילנער געטא־ווערטלער״, ״ווא־בלעטער, ב׳ 30, נומ׳ 1. אויך אין אנדערע געטאס: ראדעס, זשעלעכאוו א״א געווען אן א׳ ה׳).

אעראדראם — ארבעט״בריגאדע אויפן קאוונער פלוג־פלאץ. "דררכן טויער גייט דער א/" (יעלין, ז׳ 190).

אעראדראמשטשיק — יד וואס ארבעט אויפן אעראדראם קאוונע. געווען דאס ערגסטע ארבעט־ארט. — "א פינצטערער א/ ד״ה אין א פינצטערן מזל געבוירן, ווערט פארפינצטערט, האראוועט ניט זעלטן דורך דער פינצטערער נאכט. (פל״וו 2). וועגן א׳ האט מען אין קאוונער ג׳ געזובגען: ״כ׳וואלט איינגעפאלן לאנג שוין ווי אן אויסגעדארטער בוים / וועו ניט א ברעקל. האפענונג, רועו ניט א העלער טרריס♦ / אר טירחהט, טירחהט, האראוועט, פארלירט ניט קיין מוט, / ס׳וועט פאר אעראדראמשטשיקעס גאו וועו ניט איז זיין גרט".

אפאסקע — אין אנהייב געגייט אין דער האנט, דערנאך מיט א געדרוקטן מגן־דוד, במקום אויסגעשטיקטן. .האבן א חסרון: ביים וואשן ווערן זיי בלאס. ארויס־ געלאזט א׳ פון א מין גומי, וואס מיט א נאם טיכל לאזט זיך עם אפרוישן, ריין מאכן. (ם׳ גרויס־ראדאמישלע, ז׳ 685).

—ארעמבאנד מיטן מגן־דוד, וואס ייזץ זייבען פון.1טן דעצ. 1939 געווען געצווובגען צר טראגן לויט דער פאראדעבונג פון געגעראל־גובערנאטאר פראנק. ארויס־ גיין אין גאס אן אן א׳ האט געדראט מיט טויטשטראף. האט מען מחמת דעם אין וווּבונג אויף דער דרויסנדיקעד טיר אויפגעהאינגען אן אויפשריפט מיט גרויסע אותיות: ״גענדענק אנטרן די אפאסקע׳/ געווען אן אויסדרוק : דער הימל זאל אין דיר אזוי גענדענקען ווי דו גענדעבקסט אבצרטאן די א׳ (ר״א, רעפארטאזש: ״אויף ־די גאסך/ 1941. זע: ארעמבאנד, מגן־דוד, לאטע).

אפגעכן דאס וראזשויוע־כיכל — תאלטן ביים שטארבן. דאס ״וואזשויוע-ביכל״ האט בא־ רעכטיקט צר קריגן גרינסן. (ל״ג, פל״ח, נומ׳ 7).

אפחורשן — אונטערקויפן. (גאלדשטיין, ז׳ 171; מ. שטריגלער, אין די פאבריקן פון טויט, ז׳ 165),

אפ&מען — אובטערקויפן. ״מ׳האט געמוזט יעדן אפסמען״, (ל׳ דרעוווניצע, ר״א, אפריל 1941).

אפעל — אין ל׳ איז יעדן אינדערפרי און אין אוונט פארגעקומען אן א׳ אונטערן פרייען היטל, בעת וועלכן אלע לאגערביקעם האבן זיך געמוזט אויסשטעלן אין רי״, כדי פעסטשטעלן, צי עס פעלט קייבער נישט; אפילו א טויטן געמוזט ברענגען צום א/ אוועקלייגן אויף דער ערד. דערא׳ איז געורען געבונדן מיט א ספע־ ציעלן סיסטעם פון פייניקונגען. אן אוונט־א׳ האט טיילמאל געדויערט עטלעכע שעה, נישט געקוקט אויפן וועטער.

א&עראציע — קאנקרעטע אויפגאבע וואס א פארטיזאנער־גרופע דארף דררכפירן. עם זיינען געווען קאמף־א׳ — וועו געדארפט אויספירן אן אקט פון סאבאטאזש; א׳ — ליקורידירן אויף א געוויסן ארט דעם שונא; שפייז־א׳ — וועו געדארפט פארזארגן די אפטיילובג מיט שפייז־פראדוקטן. גיין אויף א/ צוריק קרמען פון אן א׳. — "יעדע נאכט גייען מיר ארויס אויף א/.. איצט גרייטן מיר זיד ארונ־ טערלאזן א באן פון דער ליגיע". (ס׳ ביטען, ז׳ 286). "יעדע נאכט גייען מיר ארויס אויף א/ מיר ברענגען קעסלען, כלים, עסברוארג... טייל גיבן אונת פראדוקטן פרייוויליק, ביי אנדערע נעמען מיר •אלייך/ (דארטן, ז׳ 247).

אפתף — (1) ארבעט ביים אראפרייסן הייזער, וואס פרן זיי,״אויסגעזידלט״ די יידן; (2) דאס ארט ווו מע פארנעמט זיך מיט א/ אפרוד־שטעלע; (3) די קאמאנדע וואה פארנעמט זיך מיט א׳ האט זיך גערעכנט ווי זייער א שוועדע ארבעט, מען האט געשיקט אויף דער ארבעט די וואס האבן באדארפט אפקומען א שטראף. — ״20 פאליציסטן זייבען באזייטיקט געווארן און וועלן מוזן גיין צום א״. (כ״י פון ל״ג, מחבר אומבאקאבט, 9טן יולי 1944. שטאמט פון דייטשן 11011־1(1)(^1).

$5שניידן — ״פון קאווובער ג׳ גייען יעדן טאג ארויס (דורך צווי באזובדערע טויערן) די ש ט אט ישע (ארבעטן אין שטאט), און די שטעפערס צום .עראדראם. די ארבעט דא איז זייער א שווערע, דעריבער גייען אחין זייער ווייניק ארבע־ טער. אזוי ווי אבער דעם קאנטיגגענט מוז מען צושטעלן, פלעגט די מאבילי־

זאציע־אפטיילונג אפטיילן פון יעדער שטאטישער בריגאדע א געוויסע צאל מענטשן... און צושטעלן זיי צו די אראדראם־ארבעטער. אזא אפעראציע האט מען גערופן א׳. (פל״ח, נומ׳ 8).

אקא — ראשי־ תיבות פון "ארמיא קראיאורא", פוילישע אוגטערערדישע ארמי? וואם האט געקעמפט קעגן די דייטשן. איבער די אפטע אנטיסעמיטישע ארויסטרעטונגען פון אירע אפטיילן, האט מען די ראשי־תיבות געלייענט: א כפרה.

אקאווצעס — מיטלידער פון אקא. "צוליב די א׳ האבן פאלאקן מורא צו העלפן יידן". (ס׳ קאריוו, ז׳ 330). ״די א׳ זוכן איצט (1944) יידן מער ווי די דייטשך. (דארטן, ז׳ 336).

אמאדעמי? — ייד אויף דער ארישער זייט. געגיצט פון יידן רואם האבן זיך פארשטעלט ווי אריער.

אקאעסנייק — אפגעשוואכטער. קומט פון דייטשישן 8£^ — ״אלגעמייגע קערפערשוועכע״, (דוואר־זשעצקי, ז׳ 19).

אקארדמארד — * וועו די דייטשן האבן פארלאגגט יידן זאלן אראפנעמען אויף ארבעט. יידן דאס געדענקן אקארד־מארד און דערמיט געווארבט, מען זאל זיך גיט אי־ בערנעמען מיט דער ארבעט. (קאפלאן, ז׳ 17).,

אקטאר — ייד אויף אריש אריש פאפירן — לעמבערג.

אקס — נאמען פארן דייטש־איטאליענישן אפמאך. (1) ״אויפן וועג איז געשטאנען אן אייזל און ניט געווואלט זיד ריח פון ארט. עם זיינען אגגעקומען צוריי גרויסע (היטלער און מוסאליני), רופט זיך אן אייגער: כ׳האב שוין א מיטל. ער איז צוגעגאנגען צום אייזל און אים אריינגעשושקעט אין אויער. דער אייזל איז גלייך אנטלאפן. — וואס האסטו אים אזוינס געזאגט? — פרעגט דער צווי־י טער. איך האב אים פארגעלייגט צוזוטרעטן צו דער אקס״. (רינג; דעצ. 1941) ; (2) א געסטאפא־מאן פרעגט א יידן, וואר וועט געווינען די מלחמה ? דער ייד ענטפערט: אקסע — און טייטשט אויס: אמעריקע, כינע, סאוועטן, ענגלאנד. — און וואר וועט פארשפילן די מלחמה? — ייד, און טייטשט אויס: יאפאן, איטאליע, דייטשלאנד. (באקאנט אין וו״ג, אין לעמבערגער ג׳ א״א).

אקציאו, אקציע — צובויפנעמען א טייל יידן פון ג׳ אדער אלע, כדי ווי אוועקפירן אין אויסראט־לאגער אדער אומברענגען אויפן ארט. דאם סאמע פארשפרייטסטע וואר פון דער נאצי־תקופה, ענגיצט אין אלע געגנטן און אויר אין אלע לשונות. פון א לאגערליד: "דעד פאטער איז אין אקציאן אוועק / און מיט דער מוטער זיך צעשיידט אין שרעק״. — ״די גרויסע פאגראמען — אקציעס ווערן זיי עופפעמיסטיש אנגערופך. (אליהו גוטקאווסקי, "דעד בלוטיקער סך־הכל׳/ ר״א, 166, 6טן יוני 1942). — אין ביאל״ג האט מען געהאלטן (מ. טאמאראוו־ טענענבוים אין זיינע נאטיצן; אנהייב 1943), אז דאס וואר האט מען צום ערשטן מאל ענגיצט אין ווילנע ביי דער ערשטער אקציע, סעפטעמבער 1941. אבער דאס וואר האבן די דייטשן ענגיצט אין זיערע אמטלעכע דאקומענטן נאד פאר דעד מלחמה, למשל, בעת די נאוועמבער־געשעענישן פון

—ארעמבאגדמיטן מגרדוד,.וואס יידן זיינען פון 1טן דעצ. 1939 געווען געצוווונגען צו טראגן לויט דער פאראדענובג פרן גענעראל־גובערנאטאר פראנק. ארויס־גיין אין גאס אן אן א׳ האט געדראט מיט טויטשטראף. האט מען מחמת דעם אין ווינונג אריף דער דרויסבדיקעד טיר אויפגאהאנגען אן אויפשריפט מיט גרויסע אותיות: ״ג־עדענק• אבטון די א&אסקע״. געווען אן אויסדרוק : דער הימל זאל אין דיר אזוי געדענקען ווי דו געדענקסט אנצוטאן די א׳ (ר״א, רעפארטאזש: ״אויף די גאסף/ 1941. זע: ארעמבאגד, מגרדוד, לאטע).

אפגעבן דאס וואזשויוע״כיכל — האלטן ביים שטארבן. דאס ״דואנשוירע-ביכל״ האט באַ־רעכטיקט צו קריגן גרינבן. (ל״ג, פל״ח, נומ׳ 7).

אפחורשן — ארנטערקויפן. (גאלדשטיין, ז׳ 171 ; מ. שטריגלער, אין די פאבריקן סון טויט, ז׳ 165).

אפפמען — אוגטערקויפן. "מ׳האט געמדזט יעדן אפסמען". (ל׳ דרעוווניצע, ר״א, אפריל 1941).

אפעל — אין ל׳ איז יעדן אינדערפרי און אין אוובט פארגעקומען אן א׳ אונטערן פרייען היטל, בעת וועלכן אלע לאגערניקעס האבן זיך געמוזט אויסשטעלן אין ריי, כדי פעסטשטעלן, צי עס פעלט קיינער נישט; אפילו א טויטן געמוזט ברענגען צום א׳, אוועקלייגן אויף דער ערד. דער א׳ איז געווען געבונדן מיט א ספע־ציעלן סיסטעם פון פייניקונגען. אז אווגט־א׳ האט טיילמאל געדויערט עטלעכע שעה, נישט געקויקט אויפן וועטער.

אפעראציע — קאנקרעטע אויפגאבע וראם א פארטיזאנער־גרופע דארף דררכפירן. עס זיינען געווען קאמף־א׳ — ררען געדארפט אריספירן אן אקט פון סאבאטאזש; א׳ — ליקווידירן אויף א געווייסן ארט דעם שונא; שפייז־א׳ — וועו געדארפט פארזארגן די אפטיילונג מיט שפייז־פראדוקטן. גיין אויף א/ צוריק קומען פון אן א/ — ״יעדע נאכט גייען מיר ארויס אויף א״. איצט גרייטן מיר זיך ארונ־טערלאזן א באן פון דער ליניע״. (0' ביטען, ד 286). "יעדע נאכט גייען מיר ארויס אויף א/ מיר ברענגען קעכלען, כלים, עהנווארג... טייל גיבן אובדז פראדוקטן פרייוויליק, ביי אנדערע נעמען מיד אליין״. (דארטן, ז׳ 247).

אפרוף — (1) ארבעט ביים אראפרייסן הייזער, וואם פרן זיי ״אויסגעזידלט״ די יידן; (2) דאס ארט ווו מע פארנעמט זיך מיט א׳, אפרוד־שטעלע; (3) די קאמאנדע וראם פארנעמט זיך מיט א׳ האט זיך גערעכבט ווי זייער א שוועוע ארבעט, מען האט געשיקט אריף דער ארבעט די וואס האבן באדארפט אפקרמען א שטראף. — ״20 פאליציסטן זיינען באזייטיקט געווארן ארן וועלן מהן גיין צום א״׳. (כ״ו פון ל״ג, מחבר אומבאקאנט, 9טן יולי 1944. שטאמט פון דייטשן 111011(1)(£1) ,

אפשניידן — ״פון קאונער ג׳ גייען יעדן טאג ארוים (תרד צוויי באזונדערע טליערן) די שט אט ישע (ארבעטן אין שטאט), און די שטעפערס צום עראדראם. די ארבעט דא איז זייער א שוועוע, דעריבער גייען אהין זייער ווייניק ארבע־טער. אזוי ווי אבער דעם קאנטיבגעגט מוז מען צושטעלן, פלעגט די מאבילי'

זאציע־אפטיילונג אפטיילן פון יעדער שטאטישעד בריגאדע א געוויסע צאל מענטשן... און צושטעלן זיי צו די אעראדראם־ארבעטער. אזא אפעראציע האט מען געהרופן א׳. (פל״ח, נומ׳ 8).

אקא — ראשי־תיבות פרן "ארמיא קראיאווא", פוילישע אונטערערדישע ארמיי, וואס האט געקעמפט קעגן די דייטשן. איבער די אפטע אנטיסעמיטישע ארויסטרעטובגען פון אירע אפטיילן, האט מען די ראשי־תיבות געלייענט: א כפרה.

אקאווצעס — מיטלידער פון אקא. "צוליב די א׳ האבן פאלאקן מורא צר העלפן יידן". (ס׳ קאריו, ז׳ 330). ״די א׳ זוכן איצט (1944) יידן מער ווי די דייטשן". (דארטן, ז׳ 336).

אקאדעמייק — יד אויף דער אריישער זייט. געניצט פון יידן וואם האבן זיך פארשטעלט ווי אריער.

אקאעסניק — אפגעשוואכטער. קומט פון דייטשישן 4x8 — ״אלגעמיינע קערפערשוועכע״. (דרוארזשעצקי, ז׳ 19).

אקארדמארד — וועו די דייטשן האבן פארלאנגט יידן זאלן ארבעטן אולף אקארד$_4$ האבן יידן דאם געוופן אקארד־־מארד און דערמיט געווארנט, מען ואל זיך ביט אי־ בערנעמען מיט דער ארבעט. (קאפלאן, ז׳ 17)..

אקטאר — יד אויף אריש פאפירן — לעמבערג.

אקם — נאמען פארן דייטש־איטאליענישן אפמאך. (1) "אולפן וועג איז געשטאנען אן אייזל און ניט געוואלט זיך ריח פון ארט. עם זייגען אגנעקומען צוויי גרריסע (היטלער און מוסאליני), רופט זיך אז אייבער: כ׳האב שוין א מיטל. ער איז צוגעגאנגען צום אייזל און אים אריינגעשושקעט אין אויער. דער אייזל אין גלייך אנטלאפן. — רואם האסטו אים אזוינס געזאגט *1* — פרעגט דער צוויי" טער. איד האב אים פארגעליגט צוטוטרעטן צו דער אקס״. (רינג/ דעצ. 1941) ; (2) א געסטאפא־מאן פרעגט א יידן, וועד וועט געווינען די מלחמה ׳ דער יד ענטפערט: אקסע — און טליטשט אולם: אמעריקע, כינע, סאוועטן, עגגלאנד. — און וועד וועט פארשפילן די מלחמה ? — יד, און טייטשט אויס: יאפאן, איטאליע, דייטשלאבד. (באקאנט אין וו״ג, אין לעמבערגער ג׳ א״א).

אקציאן, אמציע — צונויפבעמען א טייל יידן פון ג׳ אדער אלע, כדי זיי אוועקפירן אין אויסראט־לאגער אדער אומברענגען אויפן ארט. דאם סאמע פארשפרייטסטע וואוט פון דער נאצי־תקופה, געניצט אין אלע געגבטז ארן אויד אין אלע לשונות. פון א לאגערליד: ״דער פאטער איז אין אקציאן אררעק / און מיט דער מוטער זיד צעשיידט אין שרעק". — ״די גדויסע פאגראמען — אקציעס ווערן זיי עופפעמיסטיש אגגערופך. (אליהו גוטקאווסקי "דער בלוטיקער סד־הכל", ר״א, 166, 6טן יוני 1942). — אין ביאל״ג האט מען געהאלטן (מ. טאמארוו־ טענענבוים אין זיינע נאטיצן; אגהייב 1943), אז דאס וואוט האט מען צום ערשטן מאל געניצט אין ווילנע ביי דער ערשטער אקציע, סעפטעמבער 1941. אבער דאס וואוט האבן דל דייטשן־ געניצט אלן זיייערע אמטלעכע דאקרמענטן נאך פאר דעד מלחמה, למשל, בעת די נאווועמבער־געשעעגישן פון

1938 אין דייטשלאנד. — אזרי ווי אין איין .ארט זייבען סארגעקרמען מערערע אקציעס, האט מען .זיי גערופן נאכן סדר נאד: די ערשטע א/ די צווייטע א׳ אא״רו. ביי די שפעטערע אקציעס האבן יידן שוין געהאט סימנים צו דערקע־ נען, אז עס דערנענטערט זיך אן א׳. — "זיי גרייטן שוין די אקציע. גויים פון די ארומיקע דערפער גראבן גריבעד". (ס׳ ביטען, ז׳ 229). אן אקציע געקאנט דויערן עטלעכע טעג, אדער א לענגערע צייט. — "יעדן אנדערן טאג באווייזט זיך אויף די מויערן א פרישער פלאקאט, אונטערגעשריבן דורך דער לייטובג פון דער יידישער פאליציי אז די א׳ (אזוי האט עס געהייסן) דויערט ורייטער". (י. פערלע, ״חורבן ווארשע 1942״, ר״א 2).

גרויסע א׳ געהייסן, וועו זי האט פארכאפט א גרויסן טייל פון ג׳; קליינע א׳ — וועו אומגעבראכט א קלענערע צאל יידן; קאנטינענטע־אקציע, וועו דער וידענ־ ראט האט געדארפט צושטעלן א באשטימטע צאל קרבגות און זיי ענגומען לויט ספעציעלע רשימות; כלינדע א׳ — בעת וועלכער מע האט געכאפט צו־ פעליקע מענטשן. (רינג/ 24סטן מארץ 1942); א ווילדע א׳ — האט זיך אריס־ געצייכנט מיט באזונדערער אכזריות, געשאסן מענטשן אויפן ארט; שטילע א׳ — מען האט אן געוויש און טומל צונויפגענומען די קרבנות, ווארעם גע־ ווינלעך פלעגט מען די א׳ דורכפירן מיט גרויס געפילדער, מיט שיסעריין, ברעבן טירן ארן שויבן, אויפריימן בונקערס אאז״ור. שטילע א׳ זענען ס׳רוב געווען אויח בתי־זקבים, קראבקע אין־שפיטאלן, יתומים־הייזער א״א. גיינן מיט דער א׳ באטייט: ארמקומען בעת דער א׳. — ״אוועק מיט דער צווייטער א׳ ". (ס. ווילייקה, ז׳ 251).

געווען אויך א—ס אויף זאכן, למשל, די פארמעגס־אקציע אין קאונע און אבדערע שטעט, אקציע אריף פוטער — זע פוטער־אתציע.

— לויט די מעגטשן רואם די א׳ האט פארכאפט, אונטערשיידט מען: הינדער־א? למשל אין ורלאדאווע, יולי 1942, די קינדער דארפן קומען ריינע, ציכטיקע, ווייל דער פירער פרן דער א׳ "האט ליב ריינע קינדער" (ס. וולא־ דאווע, ז׳ 711; לאדזש, סעפטעמבער 1942). א׳ אויף דער יידישער אינטע־ ליגענץ — לודמיר, 13.5.42 (ס׳ לודמיר, ז׳ 85, לעמבערג, טשארטקאוו א״א).

* זהלנים — (בארשטשירו). א׳ פון איינזאמע — ס׳זאלן נישט בלייבן אין ג׳ ווייזערס נאך די אומגעקומענע. (ראזענפארב, ב׳ 111, ז׳ 509). א׳ אויוי קינדער און אלטע לייט — אין קאנסקיע־רואליע; "די קינדער צעריסן, אלטע לייט געשאסן״. (ס׳ קאריוו, ד 503). זע: פאגראם, שחיטה.

אראפכייגן זין- — אריבלייגן צו זיר אין קעשענע זאכן וואס מע (ד״ה די יידישע "רוי־ מרנגס־קאמאבדע) געפינט ביים סארטירן דאס יידישע פארמעגן נאכן ליקווידירן דאס ג׳. אהיימקומענדיק פון דער ארבעט, פרעגט אייגער דעם צווייטן: "האסט זיך ד״יינט עפעם אראפגעבוגן ?״, ארן דער צווייטער ענטפערט: "הייבט האב איד זיך אזוי אראפגעבוגן, אז איד האב באקומען דעם הויקער", ד.ה. א סך געלקחבט. (ש. ראטנבערג, צריזמער, סטאשעווו).

ארכה — קאפ פון אן אויסגעראבענעם, .כדי אים צו פארברענען אויפן שייטער. (זע: טרעבלינקא).

ארביטראזשיסט — הענדלער מיט וואלוטע, וואלרטשאזש, וואה עקספארטירט די־ ״סחורה״ מחוץ ג׳ און. אפילו מחוץ די גרענעצן פון ג״ג, אבער ער איין פארט ניט, נאר . שיקט. דעם בוקס [זע]. (ר״א. 61, ״די שווארצע גילדע״).

ארבעה—■היטלער, ״פירער״/ (קאוונער ג׳, פל״ח, נומ׳ 2)..

ארכעט האב איך... — פראזע פון רלמקאווסקיס א רעדע איו ל״ג: "ארבעט האב איך פאר אייך און עסן ה אב אי ך", האט מען איבערגעגעבן מיט אן אק־ צענטירונג ״פאר אייך״ און ״האב א י ד״. (פל״ח, בומ׳ 3).

ארכעט מאבט דאס לעכן זיס — דאס שפריכווארט די נאצים. אפט גענוצט; יידן ס לעגן צוגעבן פארשיידענע קאמענטארן: (1) "... דאס פנים מיאוס, און מע באקומט לאגגע פיס״. (ל׳ סקארזשיסקא, בוכווולד). (2) "... קורצע טעג און לאנגע פיה״; (3) א דייטש שלעפט א יידן צו דער ארבעט און זאגט...; עגטפערט דער ייד: "כ׳בין נישט קיין נאשער". (רינג/ מאי 1940) ; (4) וואריאנט — דער ייד עבטפערט צום גראם: "ברעך העבט און פיס".

ארכעט מאכט פריי — אויפשריפט אויפן איינגאנג־טויער אין אוישוויצער אאב״ד ל׳; יידן פלעגן צוגעבן: "פון לעבן... און קרעמאטאריום איינס־צווי־דריי״/

ארכעט־גמיינשאפט — וואשטאטן רואם ארבעטן אויס ארטיקלען פאר דער דייטשישער ווירטשאפט, ארמיי. דער נאמען פארשפרייט אין ראדעם, קראקע א״א געטאס. (ס׳ סקול, ז׳ 347. אין וו״ג גערופן שאס, אין ל״ג רעסארט).

ארכעטשפליכט־פאס — קארטע וראם באקומען יעדער ייד, געצורונגען צו ארבעטן פאר די דייטשן: מענער פון 17 ביו 55 ; פרויען פון 18 ביז 45. אויפן א״פ א גומער, דער נאמען, פאמיליע־נאמען, עלטער, אדרעס;.מיט דער צייט איז דער באמען אזוי ווי פארשווובדן און געבליבן איז באר דער נומער. מע פלעגט רופן צו דער ארבעט לויטידי בומערן: גראדע איין טאג, אומגראדע או אנדער טאג. אויפן לשון פון ״ארבייטסאייבזאץ״ האט עס געהייסן מורנוס א — די אומ־ גראדע נומערן, טורנוס בע — די גראדע. (קאוובער ג׳, סל״ח נוכד 8).

ארכעט־קאמאנדע — גרופע ארבעטער וואס פירט אויס א באשטימטע ארבעט אונטער דער אבפירונג פון אן עלטסטן.

ארכעט־רעסא״טן — ל״ג. ״גרויסע געביידעס זיינען צוגעגרייט געווארן פאר פאבריקן, געוופן א״ר״. (ראזענפארב, ב׳ 2, ז׳ 135).

ארכעט־שיין — באשטעטיקונג אז מ׳ארבעט אין א דייטשער פירמע, אויף א פלאצווקע. (ם׳ קראשניק, ד 318). זע: פלאצווקע, שיין.

ארגאניזירן — צונעמען פון די דייטשישע סקלאדן, האנדלען מיט די געגנבעטע זאכן. די לאגעריסמן האבן עם ניט באטראכט ווי א תטא. דאס וואלט איז געווען בא־ קאבט אין אלע ל׳ און א״יז אפילו אדיין אין דייטשישע אפיציעלע דאקומענטן.

א-דעגונגסדינפט — אפיציעלער נאמען פון יידישער פאליציי אין ג׳ און א טייל לאגערן. אין ור״ג זיר געוויצלט: עס איז געווען א יישוב־הדעת, מיט ־וואסער צייכן די ארדנערס זאלן זיר באגריסן, לסוף האט מען באשלאסן: זאלן זיי הייבן דעם גראבן פינגער און דעם ווייזפינגער, וואלעם מיט זיי ציילט מען געלט — אן

אנצוהערעניש אויף כאבאר.־ (ר״א, 301, נאטיץ פון ה. רואסער פרן 11טן דעצעמ־בער 1940). באנוצט אויד יידישע פאליציי אדער מיליץ וכר׳.

ארדנער — (1) — יידישער פאליציאנט אין ג׳ — אדע, אדעמאו (זע), "די קהילה־לייט האבן דורך זיערע א׳ זיך געלאזט אין א געיעג צר כאפן נאד האלבער גאכט יידן אריף אפצרשיקן אין די פארניכטוגג־לאגערן...". (ור״ג, ר״א 174, אפריל 1941 ; ר״א 1209, 4.12.40). (2) לאגעריסט רואם גיט אכטובג אויף דער ארדע־נובג אין בלאק. (יאנעווער ג׳ א״א).

ארטיסט — (1) יד אויף דער ארישער זייט, דאס זעלביקע וואס אקטיאר, אקאדעמיל" אנגליק א״א. — דער באמען נעמט זיך דערפון וואס יידן אויף דער ארישער זייט געמוזט די גאנצע צייט שפילן די ראל ווי אן ארטיסט אויף דער סצענע; (2) אזוי האבן די דייטשע קאפאס געראפן א יידן רואם זיך געקלאגט אויפן געזובט: ס׳הייסט ער וויל נישט ארבעטן, ער שפילט דל ראל פון א קראנקן. אויף אזא איינעם איז געווען אסור לרחם. (פל״ח 2).

אריינמאשעווען — אריינגענבענען זיך אין ג׳ — ״אריינגמאשעווען דורכן טויער״. — (ביאליסטאקער ג׳).

אריינרעדלען, ארויסרעדלען — אריבשמוגלען, ארויסשמוגלען סחררה (רו״ג).

אריער — נאצי, שפאטיש. אין כתב גענוצט מיט ציטיר־צייכנס. אויך אריטשיק, אריקא. (וו״ג, ר״א 1393, פעברואר 1940). אין א וויגלי׳ד פון קאוונער ג׳ זינגט זיו:

שלאף מיין קינד, מיין קלייבער,	די זינד איז גאר א גרויסע,
מאך די אייגעלעך צו.	זי האט געבראכט צום קריג.
דר וועיסט ניט פון קיין זיבדן,	לאזט ניט צו די אדיער
וראם שונאים שרייבן דיר צר.	דערגרייכן זייער זיג.

אריש — געווויינטלעך גענוצט איראבישע, אפט אין פארבינדונג אריש-נארישע.

אריש פאפירן — געפעלשטע דאקומענטן וואס דארפן דערורייזן אז מען איז אן אריער. טרעפט זיך אין פארשיידענע רוערטלעך: איין יד פרעגט א צרוייטן צי ער האט שוין געפובען א ביט־יד רואם ער זאל קענען אויף זיין נאמען איבערשרייבן זיין געשעפט — ,,האסט דיר שוין געפענט אן אריש געשעפט" ז "ס׳איז א באריש געשעפט", עבטפערט דער צווייטער. (נאטיצן אויף פוליש פון פאוויאק, ייה״א). א דייטש שטעלט אפ א יידן ארן פרעגט: "זיבד זי אדיש ?״ — "ביין, איך בין בעריש", ענטפערט דער יד. (וו״ג).

ארעמבאגר — באבד אולפן ארבל רואם יידן געמרזט טראגן אונטער די נאצים. "פירסט טראגט נים קיין ארעמבאגד (אפאסקע), גייט אין שטיוול; אן קיין נאהייקע רירט ער זיך־ נישט. אזרי זענן אויס אלע געסטאפא־לייט, און ער איז אייבער פון זיי״. (י. פערלע, ״חורבן רואר שע״, ר״א 11, 1245). זע: אפאסקע, בינדע.

א שיינע בפרה אריך משיח׳ן — ער האט ניט געווואלט קומען צו יידן מיט בערד, מוז ער קומען צו יידן אן בערד. געזאגט יידן, רואם מען האט זיי בגוואלד אפגעשוירן די בערד. (ס׳ זשעליכאוו, ז׳ 210).

א שיין עסק — ס׳את פארבונדן מיט אזא מעשה: אין ל״ג געווען א גרויסער דוחק אין פראדוקטן, נאר עסיק איז געווען לרוב. רומקאווסקי זאל האבן פארלאנגט פון די דייטשן פראדוקטן, אבער וואס ער האט נאר אויסגערעכנט, האבן זיי אים געענטפערט, אז ס׳איז ניטא. רומקאווסקי האט זיך א קראץ געטאן אין קאפ און געזאגט: "א שיין עסק״. דערהערנדיק דאס, האבן די נאצים געענטפערט: ״וראם ? עסיק ? דאם באקומט איר •" און מען האט געליפערט עסיק אין ל״ג. (פל״דו 3).

אשכנז, אשכנזיה, יאשכנזיש — דייטש, דייטשן,' דייטשיש. אזוי באצייכנט רינג' א״א. "מען זאגט' אז מיט עטלעכע וואכן צוריק האט דער קאזשעביצער, זייענדיק גע־ שלאגן דורך י ע נע (זע), דערקלערט, אז "רוען דער שופר וועט טון א בלאז, וועט פון די אשכנזים ווערן א האז״ — ד״ה אז בת ראש־השבה וועלן די דייטשן אבטלויפן. (ריבגל/ 26סטן סעפט׳ 1940).

אשמדאי — היטלער. (קאווובער ג/ פל״ח 2).

א שעה אין מויל — ביים רעקלאמירן איריסן (צוקערלעד), וואס געווען הארט ווי א שטיין און זענען זיך ניט■ אזוי גיך צעגאבגען אין מויל: "איריסן, איריסן י גרויסע קלעצערי גאנצע בעלקעם! א שעה אין מוילי פאר צוויי מארק א שטיק. וועמען געבן? דאס את א רפואה איבערצולעבן די מלחמה". (י. בריקס: ״א קאץ אין געטא", ״דעו־ טאג׳/ 28סטן אקטאבער 1949).

אשד־יצר־געמיינשא&ש — ארבעט־אפטיילונג אין פלאשעווער ל/ ורו מען האט אויסגע־ ארבעט פאפירעגע בייטלען.

אתא שומר — צייכן, אז עם גייט דער וועכטער. (קאפלאן,־ז׳ 9).

אתרוג — נאמען פאר קורט פראבץ, קאמענדאבט פון טרעבליגקער טויטן־ל׳. קינדער פלעגט ער אליין שיפן, ניט צוגעלאזט דערצו קיין אבדערן. .(שמואל רייזמאן, אן אנטלאפענער פון טרעבלינקע).

ב

כאכעם — ברויאנטן. אין די בגדים פון די פארגאזטע יידן זיינען אפט געווען אײנ־ געגייט געלט ארן ווערטזאכן. א ספעציעלע "קאמאנדע" סון יידישי העפטלעגען פלעגט זיין באשעפטיקט ביים אפזרכן די זאכן ארן אפליפערן זיי צו דער ל׳־פאר־ וואלטונג. ניט איין מאל פלעגט מען באהאלטן פאר זיך ב" הגם דאס האט געדראט מיט טויט־שטראף. די ולאש האבן עם געטאן, האבן געהאפט, אז די ב׳ וועט זיי צונוץ קומען, אויב עש וועט זיד איינגעבן צר אנטלויפן. (מיידאנעק, טראוווניקי. עדות).

כאכקע — קרכן פון גרעיבענע קארטאפל, רעטערך, קאלעריבן, מיט א קליין ביסעלע מעל, קאווע־ערזאץ און סאכארין. א מין פודינג געקאכט אין וואסער, א שעה אדער מער. א באליבטער מאכל אין די ג׳; אין הונגערצייטן געמאכט פון קארטאפל־ שאלעכץ. (לאדזשער געטא־ענציקלאפעדיע, 1944). אין ל״ג !אפגעפונען א ליד פון נחום טשעכאנאווסקי א״נ "שבת־ליכט":

איר ליכטעלעך קלייגע,	אורו די חלות, קוכן ?
פאר א מארק א פאר;	אורד דאם פלעשל ווין?
ס׳איז דער חלב א ווייגעד,	
בואר איר לייכט דאך קלאר.	איז דער טיש גאר לער,
	בלויז זמירות קען מען זינגען,
שאקלען זיך פלעמלעד, זוכן,	און- מיט א הייסעד טרער
זוכן דא זייער שיין:	די שווארצע באבקע שלינגען.

כאבקעט — "קיין קיכן צום קאכן זענען גישט געלוגן, האט מען געמאכט ב א ב ק ע ס. (ד 145). אין העברעלשן טיול: התקינו ב א ב ק י ם (כיריים פרימיטיביים) לבישול. ע ס רעדט זיך דא וועגך ל״ג. (ס׳ ווישוגרוד, ז׳ 26).

כאגלייטער, "!©11©1§©פ — ״אין דער צייט באך סעפט׳ 1942, איז אן אריסגעצייכנטער רועג אריבערצוגיין אויף דער ארישער זייט געווען דעד וועג מיט די א״ג ב א ג ל י י ט ע ר, ד״ה דייטשן, וואס האבן קאנואירט יידן אויף דער ארישער זייט. די מאכט האט פארא־רדנט, אז יידן טארן זיך גישט באווענן אויף דער ארישער זייט אן אן ארישן באגלייטער." ן/רינגל/ כתבים 2, ד 288; 1161311011 11ו18¥\6ן-וו!118o? :1מ111כ011§£1מ, ז׳ 99).

באד — טויט־קאמער אין פארניכטונג־ל׳ ן ("טרעבלינקע", אייגשטימיקע באשרייבובג פון די קברנים); דער אופן פון הרגענען: גאז, פארע, עלעקטריע, (רינג׳ 30.6.42). זע: הארטע.

באטאליאן — א צאל יונגע בחורים האט דער יודענראט אין וו״ג געהאלטן גרייט צו דער דיספאזיציע פרן די דייטשן, כדי אזוי ארום אויסמיידן דאם כאפן צו דער

ארבעט. די דייטשן האבן זיך אבער אין דעם נישט געהאלטן — און "אויף לעשבע שטייען מחבות יידישע ארבעטער פון ב' און גלייכצייטיק כאפט מען אין דער גאס". (רינגל/ 26.5.40) ; דער בארימטער שולץ —' כאפט יידן. וועו די קהילה אים פארגעלייגט, אז זי וועט אים געבן יעדן טאג מענטשן, געענטפערט: "ער קאן זיד נישט אפזאגן פון פארגעביגן פרן כאפן יידן". (ריבגל/ 6.9.40). "די יידישע ארבעט־ב' באשעפטיקט אין אקענציע ביים לאדעווען און סעגרעגירן די מעטאלן." (דארט). רומקאווסקי אין זיין דרשה 17.9.42 רעדט וועגן שאפן אין לאדזש ארבעט־ב/ דערבייַ גראנטירט ער מיט זיין אייגענעם קאפ, אז עס וועט קיינעפ קיין עוולה בישט געשען. (כראניק פון ל"ג, ב' 1).

באטאליאן טשאלגווד — פוילישי: באטאליאן פרן טאנקן (1) א באטאליאן פון דער יידי־דישער מיליץ אין וו"ג, וואס האט א שעה צייט געמאכט איבוגגען אין דער בלאטע. (ריבגל' 15טן נאור. 1940) ; (2) די יידן ' וואם מחן דורכגיין דעם ג'־טויער אויף זשעלאזגע, מארשירנדיק צו פיר. מע צוריבגט זיי צר די פארי־שיידנמטע דערגידעדנדיקע מעשים: לייגן זיך אין דער בלאטע, קריכן אויף אלע פיר אדג"ל (ריבגל' 29טן באור. 1940).

באטאליאנצעם — אוקראנישע ארן פוילישע פאליציי — יאבעוו ביי פינסק, 1942. (ייה"א(ג"ע 156).

כאטיארביע — אין סקאלאט האט דער וידענראט געעפנט צוויי קאפע־הייזער כדי צר האבן א סטאבילע הכנסה. אהין פלעגן קומען די לעביובגען, וואס געלט הצאט ביי זיי ניט געשפילט קיין האלע. האט מען די דאז־יקע צונויפקום־ערטער געוופן באטיארניעס. (אברהם ורייסבראד — עס שטארבט א שטעטל, ז' 33).

כאטן — דייטש: שליחים. "געיאגט זיך איינצושרייבן קיבדער אלס באטן, ראווערייסטן". (געמיינט, אז דערמיט ורעט מען זיי ראטעווען). (רינגל/ כתבים ב' 2, ד 23), זע: גאביעץ.

כאל — אקציע, ווייל די געסטאפא־לייט זיינען בשעת דער אקציע געורען שיכור און באכן פארענדיקן זי', געפראווט א באל. דאס אריבפאלן בשעת א ב' האט מען געורופן: דער באל אין געדעקט. (ב. ארענשטיין, חורבן טשעגסטאכאוו, ז' 220).

גאלאנדע —' וואסערדיקע זופ — לויצקער ג'. "משהלע פונעם יתומים־הויז אין לויצקער געטא" (דאס נייע לעבן, נומ. 2, יאנ, 1948). באנוצט אויך אין די ל' פאר סאוועטישע קריגס־געפאנגענע, ווו די ב' באשטייט פרן פארפוילטע קארטאפל, טוכלע מעל אדג"ל. ("דאקומענטן באשולדיקן" באנד 195,2-1945,194. רוסיש).

כאלוטער־רינג — פלאץ אין דער לאדזשער פארשטאט באלוט, וווי• ס'האט זיך געפונען דער דייטשער אמט, והאס האט אנגעפירט מיט ל"ג. דא איז אויך געורען די צעבטראלע פון דעם "עלטסטן פון די יידן. באצייכנט: זיצארט פרן דער רעגירובג, ווי למשל: ווילהעלמשטראסע, דאונינג־סטריט, וראל־סטריט א"א. (לעקסיקאן פון ל"ג).

כאלעבאטים — דייטשן. "פון אלע זייטן איז די באפעלקערנג צופרידן, רואס די ב' ררערן העז", ד"ה אנטליופן. (ל"ג ייה"א, טאגבוך פון י'. הילער, 25טן יולי 1944).

כאלקי — דייטשע וראך. (ל' קאנסטאנציע־קוטנע, ייה"א, ג"ע 303).

כאמכארדיררנג — ווילבע ווערט באמבארדירט. "מען דערציילט א רויז: די ליטרוישע זעלנער פון דער טויער־וואך בייס ג' האבן פארלאזן זייער פאסטן און אנטלאפן אין נאענטפטן קאמיסאריאט. א סך־ יידישע פאליציאבטן, דערהערגדיק אז דאס איז נישט קיין געלעכטער, האבן אראפגעצויגן פונים ארבל די פאליציייישע בענדלעך". (ווילנע, ג. קרוק,. 233.42).

כאמכיאשקע — אנפאל אויף פריצישע גיטער, מיט ווועלכע עס פארוואלטן דייטשן, אדער זייערע אנפארטרויטע, כדי צו קריגן שפייז. (פארטיזאנער"לשון; פנקס ביטען, ז"ז 364—365).

כאמכע — (1) אנשטעל: "איד האב געארבעט א באמבע, אז איך ווייס-פון גארנישט"; "איך ארבעט וויייטעד די באמבע..." (וו"ג, יי"א, ג"ע ממאקאווסקי; (2) פאר־ באהאלטענע, פארבארגענע זאכן. (לובלין, ג"ע. ל. ארובזון, ש, טורקעלטאוב).

כאנאן — גומעבער שטעקן צו שלאגן די יידישע לאגעריסטן. (שטוטהאף; ר. קוויאט־ קאווסקי, "ברעקלעך זכרו־בות", "נאשע סלאווא" בוט. 9, פוילישׁ).

כאנרזיאר — (1) וו"ג — "ווילדע" וואס האבן געמאכט "עקסן" אויף אייגענער ר"אנט. (ג"ע, חיים פרימער); (2) פארטיזאנער (ס' קאריוו, ד 210).

באנדעראווצעם — ארקראלנישע באציאנאליסטן, אנהענגארס פון סטעפאן באנדעראַ, וואס יידן אין מזרח־גאליציע און וואלין האבן שטארק געליטן פון זיי. בכלל האט יעדער אוקראינישער מערדער געהייסן באנדעראווץ; ב' — האסן יידן, פא־ גראמשטשיקעס. (ס' סקול, ז' 340 א"א). ב' — "גרינע פארטיזאבער", פאר־ מאציעס צו קעמפן מיט די רריטע פארטיזאנער. (ס. באקאלטשוק, זכרונות פון א יידישן פארטיזאן, ז' 130/1).

כאמן — טאלאן אויף פראדוקטן אין וו"ג. אויך געביצט: כאנן־ברויט, כאנעמעל אאז"וו. אפגעכן א כאמן — שטארבן, ווייל דעמאלט האט מען צוריק געזומען די באנע. א הויפליד אין וו"ג, אין 42־1941 ; "קוים האסטו ביט קיין מעות איז צו דיר א קלאג / גיסט אוועק די באנע און זאגסט א גוטן־ טאג"; אין וו"ג געווען באקאנט אויך א פוליש לידל: "יא ניע כצען אדדאטש באני"; ;,האבדל מיט באנעס איז איינס פון די טרויעריקסטע דערשיינובגען אין געטא". (ריבגל' אקטאבער 1941); יעפים: "אין ארבעטם־לאגער", דרור — וואלנאשטש, וו"ג, נומ'5, מאי 1941.

כאנקע — יעדע נישט־געשטויגענע ידיעה, וראם איז גוט פאר יידן. (טערעזינשטאט, אדלער, ווערטער־רשימה, דייטש),

כאקס — פארקראטעווועטע שטייג (אין די קעלערן פון געסטאפא אין וראַרשע), רוו ארעסטירטע האבן געמוזט זיצן אויף א בענקל, ניט געטארט זיך א ריר טאן פרן ארט. (יי"א, ג"ע). זע: טראמוויי.

כאדאטאודצעס — יתסנים. קריגן א ספעציעלן צרטייל איו ל"ג. (י. בריקס — "א קאץ אין געטוא", "טאג" אקט. 28, 1949 ; פון וואדט בייראט, נאמינירט פון די דייטשן וויי א בארא־ט־ארגאן ביי רומקאווסקין).

כארד — "אלע פרויען מוזן אלם "שאנד־צייכן" אפשערן די האר, די מענער — די בערד". (ר"א 846 ; ס. קוז'ניץ< ז' 332) ; אין טייל ערטער איז דאס פארגעקומען אויף א קאלעקטיוון אופן, אויפן מארק־פלאץ: "א פולער מארק באדד־האר וועדט

פארברענט, אויטא־דא־פע!" (ש. הובערבאנד, כ״י, ר״א. ״דאס ווערט געטאן צוליב סאניטארע טעמים).

א ייד באהאלט די אפגעשויענע ב/ פארבינדט די באקן און פארשוועדט די זייניקע: שיקברו את זקנו אתו. (ס' סטפץ, ז׳ 275).

כארול — אונגאריש: פארוואלקנט. א ווארכצייכן איו די לאגערן געניצט פון אונגארישע ״״4 (קאפלאן, ז׳ 12).

בארועפע — באלשעוויקעס, רוסישע פארטיזאנער. (ס׳ סטפן, ד 38).

בארימטער — ב׳ פרייטיק. (רינגל׳, 12.5.42, כתבים 1, ז׳ 353). זע: בלוטיקער.

באשאפוגגפ־ (כאזארגונגפ־) אמט — ספעציעלער אפטייל ביים יודעגראט, זיך פארגומען _ מיט באפרידיקן אלע פארלאנגען פון די דייטשע מושלים אין לעמבערג א״א שטעט. (כהנא: יומן ג׳ לבוב, ד 167).

כאשטעלונג — האראדאק בעבן ווילנע, געסטאפא באשטעלט ביי ייִדן יעדע ־צווי ווואכן א קאנטיגגענט זאכן. שטעלן צו דעם יודענראט א לאגגע ליסטע פון זאכן, למשל: 1.000 קאראקולענע פרויען־מאגטלען, 1.000 פאר רוארעמע הענטשקעס אאז״וו. (ס׳ ווישניוויעץ, ז׳ 365). זע: קאנטינגענטן, קאנטריבוציע.

בגד לאכול — ווערטל ביי ליטווישע ייִדן, באצייכנט ברויט ווא מע באקומט פאר מלבו־שים. (קאפלאן, ז׳ 23).

בדדע — לאסט־אויטא מיט א פלאבדעק (ברעזענטענעם צודעק), ודו פארלאדן די געכאפטע צו דער ארבעט בשעת א "לאפאגקע".

בויד — משאית ׳גדולה ועליה מכסה של בד. משאית זו נתקראה בפינו "די בויד". לימים הפך שם זה למושג של זוועה. כל אחד ידע, שאם ה״בויד" מופיעה באופק, סימן הוא לפורענות. ואמנם רבים הקרבגות מבין היהודים הקשורה בכלי רכב זה. הגרמנים באו ב״בויד״, הרגום 28 במספרם, אח״כ ניתנה רשות לאנשי היודנראט לצאת לשדה ולעמים את הגויות בעגלות ולהביאן לקבר ישראל. (ס׳ ז׳1לוד1ק, ז׳ 248)

בויטע־־לאגער — סקלאד מיט פארכאפטן סאוועטיש געווער, ווו ס׳ארבעטן ייִדן, גנבענען פון דארטן געווער ווזאס מע ברענגט אריין אין געטא צי אין וואלד, סלאגים, באראנאוויטש. (פנקס ביטען, ז׳ 247).

— מקום העבודה הנוח ביותר היה ב״בויטה־לאגר" שהתנהל ע״י גרמני. מתוך הב׳ יהודים לקחו נשק ובשובם מהעבודה היו מבריחים את הנשק על עגלות מכוסות בתפוחי־אדמה.

— אוצר הנשק. כל הנשק והציוד הסובייטי, שנפל לידי הגרמנים. ריכזו למיון, לתיקונו ואחסנתו. הגרמנים חיפשו בעלי־מקצוע בענפי המתכת וגם פועלים שחורים לניקוי הנשק. כמובן, שהעבודה נעשתה למראית עין, כדי לצאת ידי חובה. ורק משהתקרב אחד הממונים הגרמניים, נשמע מפי מי שעמד על המשמר, האות ■לזירוז העבודה. העבודה שימשה לנו אולפן להברחת נשק על סוגיו וחלקיו ואף ללימוד בשימוש בו; מקום מחבוא — "סליק". פון ב׳ געשלעפט ברויט, מאכארקע. (ס׳ סלונים, ז׳ 52, 74, 118).

בולכאורצעם — אוקראינישע פארטיזאנעד, געהרגעט ייִדן. בולבא — פסעוודאנים פון זייער אנפירער. (פנקס ביטען, ז״ז 509, 514).

כולדאג — געבעלס (קאפלאן, ד 53).

בתא — קינסטלעכע גרמי. אין מאנאוויץ נעבן אוישרריץ איז געווען א פאבריק פון ב/דערפון בונא־לאגער. די ארבעטערם האבן געזונגען א "כתא-מארש": "פלאגט מען יידן אויף בתאם בלאטע־וועגן, / בריען, שמיח, גארניט פרעגן..." (מחבר פאטאשיבסקי? פל״ח נרמ. 4, מ. ד.). כתא־זוע — א ליטער וואסער מיט בדרקווע.

כונקער — (1) באהעלטענישׂ. "מי שמצא לו מחבוא ביום השחיטה, נשאר בחיים. מכאן שיש להכין מקרמרת־מתבוא, בונקרים, להסתתר בהם בשעת פורעניות"." (א. לידובסקי, ביערות, ז׳ 37) ; ״ברגע הסכנה, נשאר רק הבונקר. הבונקר — פרשה בפני עצמה. שלבים שונים של אבולוציה עברו על הבונקר: למן מחבוא פרימיטיבי בעליתהגג או בצריף, עד למטמורה מצויינת במחתרת עמוקה..." (ערים ואמהות בישראל. ברודי, ד 404). "בונקערס האט מען געבויט איז הויז, אין שטאט, אין די וועלדער. וחאסערע שרועריקייטן די דייטשן האבן טיילמאל געהאט ביים אויפדעקן א בונקער, איז צו זען פון באריכט פון עס־עס און פאליציי־פירער אין דיסטריקט גאליציע, קאצמאן, פון 1טן אויגוסט 1943, וועגן דער ענדגילטיקער ליקווידאציע פון יידן אין זיין דיסטריקט; צום בא־ .דיכט זיינען צרגעלייגט פאטאגראפיעס פון די קאמפליצירטערע בונקערס. ביים אויפדעקן בונקערס, געניצט אויך יידישע מוסרים וואס האבן געשריען: "די ישועה איז שוין דא", אדער אויף אן אנדער אופן געגעבן צו וויסן, אז די אקציע איז כלרמרשט געענדיקט. (ס. מארקושאוו, זייט 266; 2^8 1 במ 3ז11101X6 ¥6\1 ---------

פארכתקערן זיף — באהאלטן זיך אין ב; ווו נישט איינער איבערגעלעבט א יאר און מער. בתהראווצעם — די וראס לעבן אין בוגקער. "די פערטע אריסזידלונג האט ארומגענומען די געכאפטע בונקראורצעס". (ס. ארנשטיין, חורבן טשענ־סטאכאוו, ד 100). (2) צעל פאר באשטראפטע אין קעלערן פון ק״ל. אין אוישוויץ געווען א שטיי־בתקער, רוו מ׳האט געקאנט בלויז שטיין; א וואפער־בתקער, ווו מ׳איז געשטאנען ביז איבער די קני אין וואסער. אין פלאשאווער ל׳ געווערן א זיצ־כתקער און א לת־בתקער. (א. טווערסקי, איך בין דער קרבן ארן דער עדות. ז״ז 226—227).

ברקס — שמוגלט ארויס וואלרטע פון ג׳ אין שליחות פון ארביטראזשיסט (זע). "דער בירזשע־פראלעטאריער... ארבעט אויף אקארד, פון שטיק; אויסער דעם, קריגט ער באצאלט זיינע הוצאות־הדרך. די ארביטראזשיסטן ריזיקירן נאר מיטן געלט, דער ב׳ מיט זיין פרייהייט ארן אפילו מיט זיין קאפ״; ״די שווארצע בירזשע אין וו״ג". (ר״א, 611).

כוקטע — פריטשע, נארע אין ל/ ס׳רוב — א דריי־גארנדיקע. אין איין ב׳ עטלעכע מענטשן, אזוי אז ס׳איז דא ארט צו ליגן נאר אויף א זייט (אלע אויף דער צו דער באקסע־נארע". (מאשקאוויטש: גלינא־ דערשלעפט זין וויעצק, ז׳ 258). "נארעס פאר 5־6 נרמערן צרזאמען", אוישרליץ, 9.1.44. (מגילת אוישוויץ, ד 335).

בורג — "אין סילווע־סטער־נאכט האט די־ בורג (דאס ווייסע חויז, דער זאמעק) — אזוי רופט מען אין ווארשע דאם הויז כלאדנע 20, ווו עס ווינען טשערניאקאוו און די הויפטמאכעדס פון יודענראט — געמאכט א שמחה. זאבלודאווסקי האט געטאנצט א קאזאק, געטרונקען און געפרעסן. דעם צווייטן טאג איז ער ג־ שטארבן. דו שטאט אויפגענומען מיט שמחה די ידיעה". (רינגל/ 13טן יאבואר, 1942. זע: זאבלודאווסקי).

ביאלי — (פוילישׁ) ווייסער. אזוי האבן יידן אויף דער ארישער זייט, צווישן זיך, בא־ צייכנט א ייד והאס באהאלט זיך אויס ווי אן אריער.

ביאליסטאק — אין ב׳ פאראן 2 האטעלן: איינער הייסט "הויפטבאנהאף׳/ צווייטער "די שול". (הרב הובערבאנד, ר״א). וועז ב׳ האט געהערט צום ר״פ, 1939/41, פלעגן אתין אנטלויפן יידן פון דער טעריטאריע וואם געווען אקופירט דורך די דייטשן. די אנגעפארענע האבן צוליב מאבגל אין ווינונגען — געמוזט זיך אויפהאלטן אין די ערטער.

ביעולע — ענגלישער פוטט. "די שווארצע בירזשע, דער וואלוטע־האנדל אין וו״ג בשעת דער מלחמה. 1939—1941״. (אליהו גוטקאווסקי, ר״א נומ׳ 61).

בינלען — לקחנען, צונעמען. אריימבעלען — ביגלען און ברעבגען אהיים. "קינדער פון יאר האבן *פיגנאויסגעלערנט ביגלען האלץ". (י. הילער, כ״י 2.1.44, ייה״א); ביגלאזשעס — די וואם לקחנען. (דארטן. זע: חנה).

ביי אונדז — אזוי גערופן אין די שטעטלעך פון גאליציע די יידן פון דייטשלאבד. ס׳נעמט זיד דערפון, וואס יענע פלעגן כסדר זאגן: "ביי אובדז איז מסער" ן "ביי אונדז ריינער, מער ארדעבונג"; "ביי אונדז פונקציאגירט עם"; "ביי אובדז איז די בענקשאפט נאך דייטשלאנד, באך פריסן, ברעסלאו, בערלין און מיגכען — א לייכטע גאווה און די אייגנשאפט צו זיין ניט באליבט". (1׳ 38, 1948 ,110011)־!£ 61118111 £1115 §811 1011111111 €\11£2\7 :1-1111181 אסס&ן).

בייגעלע — געבעלס. אויך: אויסגעדרייט, קרום. (קאפלאן, ז׳ 53).

בייראט — נאד דעם ווי רומקאווסקי ווערט דער עלטעסטער פון די יודען אין לאדזש, נאמינירט ער א ב׳ אין באשטאנד פון 30 פערזאן. נאד א 2 וואכן. ווערן די מיטגלידער פון ב׳ ארעסטירט ארן אלע — אחוץ צוויי — קומען אום אין ראדאגאשטש. 5.2.40 געשאפן דעם צווייטן ב׳ פון 21 מיטגלידער ווי א "בע־ ראטונגס־קאמיסיאן ביים עלטעסטן דער יודען". געווארן א קוואל פון וויצן און לידלעך. די מיטגלידער פון ב׳ באקומען גרעסערע צוטיילן, ב׳־טאלאנען (זע), ב׳־קאאפעדאטיוו. (זע: צעלאזטער בייראט).

כילכלען — מאכן בלבולים. "ווייל פון די שמוציקע געטאס — בילבלען זיי — ווערן פארשפרייט קלעפיקע קרענק״. (פסח קאפלאן: "דער יידנראט אין ביאליסטאק", 11943?) ; כ״י, ייה״א).

בילע דא וויאסני — (פוילישׁ) אבי ביז פרילינג. שלאגווארט אין ווארשע, ווו מען איז געווען זיכער, אז פרילינג 1940(!) וועט קומען די ישועה. (רינגל/ 9טן יאג. 1940). כילער — געכעלם. (קאפלאן, ז׳ 53).

כימכעד — גישט דעסטיליירטער בראנפן געטריבן אין געהיים פאר דער דייטשער מאכט. סיי יידן סיי פאלאקו ניצן דאס והארט אויך נאך דער מלחמה.

כעאויך — אויסדרוק פאר עמעצן, וואם רוקט זיך תמיד ארויס מיט די ווערטער: "איך בין אויך"... ה"ביגאוכים" — נבצר ממני מי המציא תואר קולע, זה, שכוונתו לטפום המצוי בכל מקום. פירושו של הכינוי: גם אני כאן. כנוי זה מציין את ה"יוצלחים"/ אשר מוסרם מפוקפק ואינו עומד \הם למכשול בדרכם. ידם בכול, מבין הראשונים היו לכל זכיה, לקראת מטרתם חתרו בכל האמצעים, לא בדקו, לא התחשבו בזולת. (בערגן־בעלזען, "אויסטויש־לאגער"; מינה טומקוביץ, גם שם היו חיים, תל־אביב, תש"ו, ז' 96).

כינדע — ארעמבאנד. אזוי באצילכנט ריגגעלבלום דעם יידישן קענצייכן, וואס האט פארפליכטעט די יידן אונטער דער דייטשער אקופאציע. אין "קוריער וואר־שאווסקי" א נאטיץ, אז די פוילישע פאליציי וועט דארפן לעגיטימירן, צי יידן טראגן ב'. די וואס וועלן נישט טראגן, וועט מען איבערגעבן דער דייטשער פאליציי. נעכטן געשלאגן א פרוי וואס נישט געטראגן קיין ב'; דער שונא באשטראפט פאר טראגן א שמוציקע ב'; די קהילה געמאכט געדרוקטע ב', לייכט אראפגעגאנגען צוליבן רעגן. אנדערע — געהאפטעבע, אפילו זיידענע, קלאסן־אונטערשיידן אויד דא. (רינגל', 7.1.1940).

בינדער — "על האסירים היהודים הוטל לשאת על הכתפיים לפני עבודה ואחריה ה־ב'. היה זה מבנה שלדי לבנין, עשוי ממאות לוחות־־עץ, שכמה מאות איש יכלו לשאתו ביחד, ולהעבירו למקומו המיועד". א ליד ורעגן ב' פארפאסט אין יעגער צייט אין לאגער בונצלוי, אין יאר 1943/4 : אובדזער לעבן האט דא נאר א ווערט / אלם שקלאפן פאר די ביגדער. / (רעפדיין: צום ב' קומט ברידער, קום ווידער דעם ב' חייבן.) / א סוף זיין זאל צום שקלאפן־לעבן, / געגוג ב' געטראגן. (ס' סוסנוביץ, ד 298/9).

כינעם, פעטער — (1) אין ל"ג דער לייטער פון ג"פ, ביבאוו; (2) בכלל א דייטש. "בינעם דא / בינעם דארט, /בלאטעס און זומפן / זומפן און בלאטעס / זענען נאר דא" — געזוגגען אין ארבעט־לאגער ווישליץ. (מ. פראגער, "שירי עם גוועלד/ שנתון "דבר" תש"ו, ז' 318). "ר' בינעם געקומען פון בערלין, געהערט דארט קולות וברקים". (ל. ג. ראזענשטיין, 24.11.41, כ"י).

כיינק — ווארענונג: פארבאטן צו קאכן. מ'טוט עס אבער, נאר עמעץ שטייט אויף וואך. אויב דערזען א דייטש, געגעבן ב' (געשריען "זעקס"). דאס קאכן האט זיך אפגעשטעלט. (ס' קראשביק, ז' 323).

כיסטו א גוטער פאכמאן... — ערשטער טייל פון ווערטל: ביסטו א גוטער פאכמאן, וועסטו ווי א באלוינוגג קריגן באך א קויל. געווען פארשפרייט אין פארויאק. (טשעפאוויטש, "די צען פון פאוויאק" כ"י, י"ה"א).

כיציקל — נאצים וועגדן זיך צו אן עלטערן יידּ און פרעגן אים, פאר וואס האבן־יידן ארויסגערופן א מלחמה. דער יידּ עגטפערט: "די יידן און די פארערס מיט ביציקלען". די באציס: "פאר וואס די פארערס מיט ביציקלען ?" דערויף דער יידּ: "פאר וואס די יידן ?" (ז' 14 ,5מ1<11o? 11£¥1ם£מץ :^11811661).

כית־לחם — צוגאמען פאר דייטשן — פיעטדיקאוו, סוף 1941. "בית־לחם — כגוי לגר - מנים שהיו מחזרים על בתי יהודים ונוטלים מכל הבא לידם, כדרך שעושים

הגבאים שהיו מקבצים בשביל הברת הצדקה ,בית־לחם ". (י. קורץ, ספר עדות, ד 207).

בכבודו ובעצמו — היטלער. "אדייטש געפרעגט א ילדן: וועד וועט געווינען די מלחמה, געעבטפערט אז בכבודו ובעצמו — געגעבן א פאטש". (רינגל׳ 13טן אפריל 1940). "צייטונג־פארקויפער שרייען: ,בוידא של בכבודו ובעצמו פאר 20 גראשן׳ — נישט געשטויגענע, בישט געפלויגענע מעשיות פון היטלערן". (דארטן).

כלאושיין — 6.6.42. וועד באקומען דעם "בלאושיין" — אזוי גערופן דאם צעטעלע — געדארפט עם צוהעפטן צו דער קענקארטע. (ווייכערט, מלחמה, ד 237). זע: אויסורייז, קענקארטע.

כלאנדיקע — לויז. "מיין באקאנטע ווארפט א דורכדרינגלעכן קוק אויף מיין רעכטן אקסל, טוט א זאג מיט א שמייכל ,א בלאנדינקע/ זי נעמט דעללקאט אראפ דל לויז פון מיין פאלטן און וויקלט זי איין אין א פאפירל, כדי זי צו פארברענען". איר דאבק איר העפלעך ארן פארבעט זי צו באזוכן מיד אין 14 טעג ארום, כדי זלך איבערצייגן, צי די לויז איז נישט געווען קיין קראנקע. עם פלעגט אין ראדעם ארומגיין א ווערטל אין אזולנע פאלן: זאל נאר די לויז געזוגט און שטארק זיין..." (אבדענק-בוך פון יידישן ראדעם, ז"ז •85—86).

כלאה! — אין ■ג׳ אנגעהויבן זיך שאפן ב״ן. דעה שאפ ב׳ אין פארם פון א צוגעמאכטן קאסטן נעמט ארום די גאמן... דער פאליציי און יודענראט־ב׳; א ב׳ פון זאמ־לער; ביים אריינגאנג א וואך־בודקע ארומגעצוימט; גילן פון איין ב׳ אין צורייטן דערלויבט נאר מיט אן אויסורייז. <ס׳ טומ׳ מאז/ ד 362). זע: שאם.

כלאקאדע — (1) אפשליסן, סארשפארן. "לעצטבס פאסירט אפט, אז מע פארמאכט הייף, אייגנטלעך גאבצע גאסן, פאר נישט איינצאלן דירה־געלט. מ׳לעשט אולם דל עלעקטריע״. (רינגל/ פעברואר 1941). מ׳פלעגט אויך דורכפירן א בלאקאדע, כדי צו צוריגען די איינווויבערס צו גיין אין א "פארווקע". (2) בעת אן אקציע פלעגט מען מאכן א בלאקאדע: יידלשע פאליציאנטן און דייטשן פלעגן ארומ־ריגגלען א הוייז און הולך אויסרופן, אז אלע .איינווויונערס מוזן זיך צונויפ־זאמלען אין הויף; וועד עם וועט בלייבן אין שטוב, וועט דערשאסן ווערן. דערנאך פלעגט מען דורכזוכן דל רווינובגען און דערשיסן אולפן ארט, ווועמען מען האט געפונען. (רו״ג א״א). "דל הייזער פארבלאקירט, מען שלעפט אראפ אונדזערע בריידער". (ליד, וו. ג. פרפס, נרמ׳ 25).

כלאקאווי — עלטסטער איבער א בלאק אין ל׳. כלאק־עלטבמער — אליין געווען אן ארעסטאנט (געוויינלער — ניט קיין ילד), אונטערגעווארפן דעם דללטשן קא־מעבדאבט פון בלאק, דעם בלאקפירער. זע: שטובאווי.

כלאקירן — אפשטעלן, פארהאלטן. כלאקירן די (לעבנסמיטל־) קארטן. אפשטעלן ארוים־געבן לעבבסמיטל אריף די קארטן; ס׳רוב פלעגט עס געשען בעת די אריסזיד־לוגגען; רשימות פון די, וואם מען האט זיי געדארפט ארויסשיקן פון ג/ האט מען צונויפגעשטעלט אין קארטן־אפטייל, רואם האט זיל פונאנדערגעשיקט אי־בער די געווועלבער פון לעבנסמיטל. נאכן אוועקגיין פון טראנספארט, האט מען די קארטן פון די באפרייטע צוריק אויפגעכלאקירט. אין 1944 גענרמען

ב׳ די קארטן פון דער גאנצער משפתה; אויב עמעץ האט זיך ביט. געשטעלט צום טראנספארם, איז זיין גאנצע משפחה געווען אין געפאר פון א הונגער־טויט. אזוי ארום האט מען געצוונגען דעם אויפגעפאדערטן זיך שטעלן צום טראנספארט. (ל׳עבג.); אין כ״י ״געטא־שריפטן״/ נומ• 10, פאראן א ליד פון א. שנור: ״פארבלאקירטע״ —

מיט פלאנץ, געוויקסן און גרעזער
שפרייט זיך לאנקע אובטער הימל.
פון והעבט, ציין, פארשפיצט נעזער
ראיעט זיך דא און עם ווימלט.

וועז ס׳פיניקט הונגער אזוי ווילד,
איז ווו א בלעטל — א מאכל.
נאר דער דורשט רוערט ברווח געשטילט
פון דערנעבנדיקן טייכל.

ס׳רייסן די העבט, סעריזשען די ציין,
ס׳עסן די או יגן מיט דעס מויל
דאס גראז מיט די בל א טע אין איין —
אזוי ס׳פרישע, ווי דאס וואם פוילט.

קוויקן זיר מיט אפפאל פון ציבל,
ווער פילט דעם געשטאבק וואס מע שפירט ן
באר קיינער האט זיי פאראיבל —
זיי האבן די קארטע בלאקירט.

כלאקשפערע — פארשפארן די ארעסטירטע אין די לאגער־בלאקן, כדי מע זאל ניט זען ווי מ׳פירט ארויס די אויסעלעקציאנירטע ״מומולמענער״ א״א אויף אומקום.

כלוט — געלט, גאלד. וועז א ״שמאלצאווניק״ האט געכאפט א יידן אויף דער אריישער זייט, פלעגט ער צו אים זאגן: "דאוואי, קאציע (קאץ, יידּ), בלוט!".

בלוט־קאנטינגענט — צאל יידן וואס דייטשן געפאדערט .פון א יודעבראט אויף "אויס־זידלען" — טארנאפאל, ביאלע־פאדל. א״א. זע: קאבטיבגעבט.

כלוט־כאד — אפט באנוצט אין די ג׳־ס באקאנט פון 1טער וועלט־מלחמה, אויב נישט פון נאד פריער (קישיניערו). נאכן פאגראם אין לעמבעריק, נאוו׳ 1918, גע־זובגען אין א ליד צ״א: "אויס יידן געמאכט איין בלוט־כאד"... (ס׳ רודקה, ז׳ 55).

כלוטיקע אותיות — די נאכט פון 10טן אויפן 11טן יוני 1942 וועט פארשריבן ודעתן מיט בלוטיקע אותיות אין דער געשיכטע פון ג׳ אין ווארשע. (ריגגל/ 10.6.42, ב׳ 4 ז׳ 374). זע: שחיטה.

כלוטיקער — טאג פון אקציע. ב׳ מאבטיק (ס׳ לודמיר, יום הדמים ך 374) ; כ׳ מיטוואד — ראדעם, 27טן אפריל 1942 ; כ׳ דאנערשטיהן — אסטראווצע; ב׳ פרייטיק — וו״ג (18טן אפריל 1942)• אייך דייטשן גענעצט דעם דאזיקן טערמין; זיי האבן אפילו ארויסגעגעבן א בראשור וועגן דעם "בלוטיקן זאנטאג״י אין בראמבערג, מיט א ״באשרייבונג״ וויי די פוילישע מאכמ האט אויסגעהרגעט 60,000(!) דייטשן פארן אויסבדוך פון דער מלחמה; יידן האבן געהאט באך אן אויסדרוק: שווארצעד טאג. זע: שווארצער.

— קומט פאר וויי א פרעפיקט צו פארשידענע סובסטאנטיוון, וואם ענדערט זייער באדייטונג, פארשטארקט זייער געפילאיגהאלט. מיר ברענגען ביישפילן, גענומען פון רינגעלבלומם נאטיצן, געמאכטע אין וואַרשעווער ג׳ אין די יארן 1939—1942 : בלוטיקער פרייטיק 21.5.42. (ז׳ 354/353, 353, 19.5.42, ז׳ 358). כלוטיקע וואד אין דער געשיכטע פון ג׳ (30.5.42, ז׳ 368).

כלוטיקע נקמה (דער אקופאנט), 18.5.42. (ז׳ 352).
כלוטיקער הונט — פראנקענשטיין (זע). (רינג/ 368, 30.5.42 אאז״ור).
בלויע — קאמאנדע וואס אויסגעליידיקט די וואגאנען, נאכן אנקומען פון א טראנספארט קיין טרעבלינקע. געטראגן בלויע בעגדלעך, כדי זיך :אפצושיידן פון די רויטע. (ג״ע ייד״״א). זע: טרעבלינקא.
כליץ־מיידל — די ב״מ האבן מיט גומי־שטעקנס ארנטערגעיאגט. (שושנה טאובע, אסתר, וויל׳ פנקס נר׳ 5, ז׳ 22/3),
כלעד — פעלץ זישע, פה אזיעראן, פארזארגט זיך מיט א בלעך פון געהטאפא אלם אויפ־קלויבער פון אלט אייזן און אוועק פון בארשטשיוו, צוריק קיין אזיעראן, (ז׳ 441). ״די מזלדיקע מיט די בלעכלעך״. (ס׳ גבוז׳דזיץ, ז׳ 135, 308). זע: פלאצווקע. 12 משפחות נשארו (נאך דער אקציע) לאסוף גרוטאות; הם קבלו תוויות מיוחדות של פח, שנקראו "בלעכלעך". (ז׳ 184). "מ׳האט אנגעהויבן ארויס־געבן בלעכלעך. באקומען פאר היפש .געלט. אפגענארט (אים). געבומען געלט און גישט געגעבן קיין ב׳.״ (ס׳ רדיחוב, ז׳ 334, 335). זע: זאמלער.
בלעכל — יידן געטראגן אין קלאפע פון רעקל א ב׳ פון א דייטשער פירמע, ביי וועלכע זיי זענען באשעפטיקט. זיי האבן רעכט ארויסגיין פון ג׳ זאמלען שמאטעס, רוי־שטאף אאז״וו. (ם׳ טלומאטש, ז׳ 187, 431). *מיט "בלעכלעך" [illegible] וווינען אין סקאלע, נאכן גירוש בארשטשיוו. (חיים ברעטלער). אויר אין וו״ג געטראגן ״בלעכלעך׳ די בלעבדיקע אפגעטיילט און געהייסן גיין אין פאבריק, גישט פארן מיט די ארויסגעשיקטע. (ס׳ זאמבראוו, ז׳ 78ד1).
כעדראין — (1) אין וואַרשע — א יידּ אויף דער ארישער זייט, גענויצט פון יידן און פריינדלעכע פּאלאקן; (2) אין פלאשעווער ל׳ — א יידּ מיט א.בארד, גע־ארבעט אין דער בארשטן־פאבריק. געפון אויך משה רכינדס מיליטער.
בעזארגונגס־אמט — המוסד החשוב ביותר של היודנראט, היה מחלקת ההספקה (ב״א) שתפקידו לספק לגרמנים כל מה שלבם חפץ. — הרחוב היהודי הסב בצדק את שם ב״א ל״בעראובונגס־אמט" — "משרד השוד׳/ (כהגא, יומן ג׳ לבוב, ז׳ 37, 167).
כעזשענעץ — א פרוי א ״בעזשענקע״ א בעזשענעץ, בעזשענקע־מיידל — פליט (ספר מייטשעט, ד 317, 314).
בעמאן — ברויט, האַרט ווי שטיין. (פלאשעווער ל׳).
כעלודעדער — הויז פון א יודענראטניק, "זיין רעזידענץ", געפון ב/ (ם׳ סאכאטשעוו, ז׳ 471).
כעל־ דרשן — (1) געבעלס. (קאפלאן, ז׳ 53). (2) דער דייטש אין סאביבאר, וואס האלט א דרשה פאר די אנגעקומענע, אז מ׳פארט אויף ארבעט און מ׳דארף זיך אויס־באדן, דורכמאכן א דעזינפעקציע. (ג״ע).
בענדל — דאס גרינע ב׳ געהאלפן אין איין פאל אויף פארקלענערן דאס צוגעלקחנטע פעקל. פון א גרויסער ביז א קליינער וואליזקע. (רינגל׳, 9.1.40—7). א דאק־טער אראפגערוקט זיך דאס ב׳ אויפן יידישן, באקומען פעטש און שטראף. (ריגגל/ 14.2.40—9). — א כאפער (זע) טראגט א ב׳ "אויסזידלונגס־אקציאך.

(רינגל/ כתבים 2, ז׳ 10). יידן אן יידן־בעבדלעך — פאר גיין אן א ב׳ — טויט־שטראף. (ליפע קאהן, בארשטשיוו, כ״י). זע: ארעמבאנד.

כענדלדיקע — משתפי פעולה לטביים (נושאים סרט בצבע ירוק). נושאי סרטים אלה
■ כונו ,;בענדלדיקע׳/ (מ. לבינשטיין, על קו הקץ, ז׳ 13).
— ליטווישע וראך, טראגט גרינע .בענדער אויפן ■ לינקן ארעם. (ריגע, 11(1(1 1,84413x1-011111, 1<811מז3ז1מז, ז׳ 81).

בענדער — באאמטע, פאליציאנטן אין ל״ג, געטראגן די פארשיידנסטע בענדער אויפן ארעם; פריוילעגירט לגבי דער רעשט באפעלקערונג. (י. בריקס, "ווערטער געשאפן אין לאדזשער געטא", צוקונפט, ב׳ 52 נומ׳ 6).

כענדעראוועצע — (ס׳ ררישניביץ, ד 349, 350). זע: באנדעראוועצע.

בעפעלשטעלע — אמט און זיצארט פון דעם טייל געסטאפא אין ווארשע (אייזבגאס 103). ווא‌ס האט זיך פארנומען בלויז מיטן געטא. די ב׳ האט דערכגעפירט די אקציעס זומער 1942 און יאנואר 1943.

כעקער — אלע גוטע פאכן ליגן היינט אין דער ערד. נאר די בעקער רייטן אויפן פערד. (רו״ג).

כעדד — טויטן־גרופע וויל 3.000 יידן צום הרגענען. יודענראט מיט גאלד געוואלט "אראפדינגען", מ׳זאל נעמען אויף שיסן בלויז יידן מיט בערד, אלטע, קראבקע. מ׳אונטערהאנדלט... ■ (ס׳ קרינקי, ז׳• 213/4).

בערדעכאודעד ודאגן — יידן פון מיעלעצער א״ל, ארבעטן אין גיט בערדעכאוו. פון דארטן פלעגט קומען א וואגן נאך די וואס קענען מער ניט ארבעטן. מ׳פלעגט הייסן זיד אויסטאן, אפילו אין די גרעסטע פרעסט, געבן א לאקן דיך איינצוויקלען און פארלאדן אויפן וואגן. אויף דער ״בערדעכאוועך לאנקע״ איז שוין געווען גרייט א גרוב. די קראנקע געמוזט אנידערקנינען, מיט א ענעיקשאם זיי געטייט און די טויטע אריינגעפאלן אין גרוב. (יוסף קאס: "ארבעטס-לאגער מיעלעץ", פל״ח נומ׳ 2).

כעדשטלער — זע: שטשאטקאזש.

כראוואד — ג׳ פון דער קהילה סובא. 1940—1941 זיר געפונען אין א ברויערייי. יעדן טאג פירט מען פון ב׳ צו דער ארבעט. צום יאר ליקרוידירט. (ס׳ וודוביצה, ד 442).

כראוכיטש — מאסקווע, לענינגראד און ראסטאוו האבן געווינן דריי פייען, וויל ער זיך מיט בראוכיטשן אויסדריין (ר״א), נאכן באזייטיקן דעם שעף פון דער ארמיי, דעצ. 1941.

בראמע — געטא־טויער. (עלבערג, ״א מעת־לעת", פעבר׳ 1942). ״מען מאכט אין 9 פונקטן פון דער שטאט, באזונדערס אויף קראכמאלנע, הילצערבע פלריטן. די סאניטארע מאכט זאגט, אז די קראכמאלנע איז די הויפט־נעסט פון די אב־שטעקנדיקע קראנקייטן. רונן זיי וואלטן געקאנט, רראלטן זיי דא‌ס פארכרענט". (רינגל/ סוף מערץ 1940). זע: דארטן, מויער, טויער, טויער־וואך.

כראמקאזש — טויערמאן אין פוטבאל־שפיל (פוליש). פאליציאנט ביים טויער פון קוטנער געטא. (ייה״א, ג״ע 303).

בראנד — צוויי רייען זעלנערס, וואס שלאגן מיט קאלבעס איבער די לייבער פון די והאס מוזן דורכלויפן צווישן זיי. אדרכלריפן דורך א כראנד. "צווישן קאלבעס און ביקסן, צוויי רייען פון ,שווארצע/ האבן פון ביידע זייטן פארשאטן זיין קאפ און פלייצע מיט א האגל פון קלעפ"; צום־ערשטן מאל פארזוכט דעם טעם פון א דייטשישן ב"; (ז. סקאלאוו, ר"א 1465, 1941). "ווייבער שוואג־געלע און פרויען מיט עופעלער אין די העבט זיינען געפאלן אובטער די קלעפ פון די לאנגע און דיקע דראנגעס, קינדערשע קעפלער זענען צעפערטלט". (ס' פלאנסק, ר"א, יר"ש 1—1—11/3?). "פון וואקזאל צו די וואגאנעם האט מען געמוזט אדורכגיין א בי ". (ס' סאכאטשעוו, ד 465).

כראנדענכורגער טויער — ט' ביים אריינגאנג אין ל' בירקענאו.

כרודער־קכר — "אחרי האקציה". אויפן בית־עולם ריזיקע קופעס מתים. מען איז זיי קובר אין א ב"ק. (טבבבוים, 19.2.43. דפים מן הדליקה, ז' 63). "דער ב"ק אין קלאגע". (פופס, ליד נר' 40).

— "אין בריידער־ קברים פארשיט". (ל"ג, 1942. שאיעוויטש, לך לך, כ"י).

— "הגוויות שרוכזו במגרשים ריקים בג' הועברו יותר מאותר לקבר־אחים". (ם' סלונים ב/ ז' 88).

— "א ב"ק אויף א פרעמדן יבית עלמין". אויפן קאטוילישן צמעבטאזש — לויט באפעל. יולי, אנהייב אויגוסט 1941. (ם' קיוויץ, ז' 172/3; ס' לוצק, ז' 506, 472 ; ס' לודביפול, ד 185) ; ב"ק. ביי דער מצבה. פאטא פון א מאסן־קבר אין פאלאנקע. (ז' 231) פאטא פון ב"ק. <ם' אסטראג, ד 521/2, 501).

"ברידער־ קברים, שיכט אויף שיכט". [ליד]. (ס' אוליקא, ז' 268).

זע: מאסן־קבר.

כרויט־זופ — "אין קאצעט האבן יידן געבראכט א פאטדאווע פון אויסקאכן הוגדערט גראם ברויט, אדער רוייניקער, אין א ליטער וואסער, גערופן האבן זיי עס ב"ז." (לוי שאליט: "אזוי זענען מיר געשטארבן", ז' 69),

כרויט־קארטלער — "באקומען ב"ק, אבער מיר קריגן אויף זיי קדחות. מען זאגט: נישט צום שטארבן און בישט צום לעבן, (וויל"ג, מאשא, כ"י, ז' 45).

כדדיבע — מוסרים. באציסטן. ב' פעסט. ב' העמדלער א"א. באנוצט פאר דער מלחמה. "זאל מיין שופר אזוי לאבג שאלן — ביז קראכן וועט און פאלן די ב' מויער פון יריחו". (א. שנור, ס' בייטש, ז' 95).

כרוינע העמדלער — פ. פראנק: היטלער, דער פירער פון די ברוינע העמדלער. (ז' 44, 1931 אדער 1932). פ. פראנק — פסעוודאבים פון פ. שווארץ. זע: ם. שווארץ: דאס איז געווען דער אנהייב. (פארלאג "ארבעטער־רינג". נ"י, 1943, ז' 8' 379). ב"ה פון ס. א.־אוניפארם. זע: שווארץ.

ברוינעד — שטורמיסט. (זע).

כרוינע הדיז — הריז פון קאווערן "עלטעסטערראט" און ארבעטם־אמט.

כרוך הוא וכרוך שמר — "וי אזוי ואגם א יידּ, וועז ער באקומט א טובה פרן ברוך פראש־קעד ? (דער ממונה איבער די ©אלקסקיכן אין ל"ג) — ברוך הוא וברוך שמו". (ל"ג, כ"י).

כרינאדיר — אנפירער פון אן ארבעט-בדיגאדע. (יאנאווער ל'; קאוונער ג'; ס' סלו-נים ב', ז' 301, א"א).

כריגאדע — ארבעטער־קאלאנע; גרופע יידן, וואס גייען צו דער ארבעט אונטער דער אנפירונג פון א קאלאנען־־פירער, "יידישע בריגאדעס, / אויסגעפוצט אין לא־טעם, / מארשירן טאג־איין טאג־אויס / און האלטן די צרות מוטיק אריס", געזונגען מיטן ניגון פון פוילישן לעגיאנען־מארש 17^"

(קאוונע. מחבר: נתן מארקאווסקי). "צענדליקער בר' מיט די משונהדיקסטע נעמען, לויט די ארבעטס־־פלעצער, לויט די גאסן און. הייזער־נומערן. אפילו לויט די מייסטערם טרייבט מען צו דער ארבעט. בר' טיילן זיך אויף גוטע און שלעכטע, אזעלכע וואס קאבען אוגטערקויפן די דייטשן אדער נישט, (יעלין, ז' 177, 181).

בריהענהינטן — וועו די דייטשן פלעגן אפטרעטן פון א ישוב אויפן מזרח־פראנט, פלעגן זיי אנגעבן, אז זיי האבן איבערגעלאזט א "בריקענקאפף", א פאדערשטע פאזיציע, טיף אין דעם שובאס טעריטאריע; יידן •האבן דאס געוופן בריקענ־הינטן און געטייטשט: זיי כאפן א בריק(ע) אין הינטן און לויפן מיט א קלאג. (קאפלאן, ז' 55).

כרעכער — קאנסומעגט פון א קיך אין ל"ג. "מע זאגט נישט ,קאסע־ברעכער/ ווייל אזוינס איז (אין ג') נישט בנמצא, נייערט ,זופקברעכער' ". (מן המצר, כ"י, יולי 41; דפים א/ ז' 139).

כרענאקציע — קודם בארבעווועט מען, דערבאך ווארפט מען אין די הייזער ברענבאמבעס. "פארברענען די וואנצן מיט די הייזער". (ס' טארנאבזשעג, ז' 326, ענלעך אין קאלאמיי).

ברענט — ווארגצייכן. "די זשעלאזנע ברענט". (וו"ג, פעברואר 1942). הערה פון מחבר: ביים טויער אויף זשעלאזנע א שלעכטע וואך. (עלבערג: א מעת־לעת. אין בוך "אונטער קופערנע הימלען", ז' 188).

ג

די גאולה פאר דעד נאז, דער הלח אויף דעם האלדז — זרמער 1944, וועו יידן מורא געהאט, אז מע וועט אומברענגען אלע יידן, אן אויסבאם, אין לעצטן מאמענט. (קאפלאן, ד 56).

גאזווקע — דעזינפעקציע פון א פארמאכט צימער אדער הויז, ווייל דארטן איז געווען א פאל פון אן עפידעמישער קראנקייט. דער אופן ארבעט פון דער דעזינפעקציע-קאלומנע, אנגעפירט פון פאלאקן, האט זיך געלאזט שטארק פילן אין וו״ג. אין לידל ״מעות״ זינגט זיר: "זיי מאכן פארווקעם, (זע) זיי מאכן גאזרווקעס, ס׳איז צו די יידן א גרויסער קלאג״. (ר״א 172). א קריטיק און א באשרייבונג פון דער ״קאלומבע״ — ר״א 1941,268. זע: קאלומנא סאניטארגא.

גאט — (1) דער, וואס שטאט אליין גיין צו דער ארבעט, שיקט א פארטרעטער, א ״מלאך״. (קאוונער ג; קאפלאן, ד 35). (2) דייטשן זאגן ״דער יידישער גאט איז נאד אויסלאגד געפארן״. (ס׳ בערעסטעטשקא, ך 25/8). "דו גייסט צום יידישן גאט׳/ זאגט או עס־עס־מאן צו א יידן. (מאשקאוויטש, גלינאוויעצק, ז׳ 264).

— זשאבדאר גענ, טשענסטאכאוו: ״ווו איז אייער גאט ? זאל ער קומען מיך באשטראפן". אריין אין שול, געשלאגן די מתפללים, געשענדט די ספרי־ תורה. (ס׳ ז׳ארקי, ז׳ 251).

גאיאווי — דיבט אין אמט פאר ״קאמף קענן ווכער״ אין וו״ג. געווען אן ערד 300 גאיאוויס, טראגן ספעציעלע מונדירן, היטלען און ארעמבעגדער. צוליב דעם גרינעם קאליר פון היטל, האט זיי דער עולם געגעבן דעם נאמען, וואס באטייט אויף פויליש: וואלדוועכטער. (ייה״א, כ״י, י. מאוולט: "דאס גהינום", ז׳ 67). זע: דרייצענטל.

גאלאמכלץ — פויליש: טייבעלעך. יונגע מיידלעך, וואס געלעבט מיט עלטערע מענער אין ל׳ פאניאטאוו, 1943. (ייה״א, ג״ע).

גאלאנטעריע — באזונדערע טיילן פון קערפער (הענט, פיס, קאפ *— ״ארבוז״), וואס אויפגעגראבן, צוגויפגעזוכט און פארברענט — טרעבלינקע 1943. מיט דער ארבעט זיר פארנומען א "טויטן־בריגאדע". אפיציעלער נאמען: "זאבדער-קאמאנדע 1005״. (ייה״א, ג״ע).

גאלד-ארכעטער — העפטליבגען, וואס געארבעט אין טרעבליגקע, סאביבאר, אוישוויץ ביים ארויסרייסן גאלדענע ציין פון טויטע. געוופו אויר "דענטיסטן". (ייה״א, ג״ע).

גאלייוואלוטע — רומקאווסקיס א באקאנט ווערטל. רינג׳שרייבט (19טן פעב. 1941): ״פון רומקאווסקיס א מעשה: מיר האבן אין געטא א גאלד־וואלוטע. יענער

רופט זיד אפ פארחידושט: ווי אזוי ? רומקאווסקי הייבט אויף די פויסטן און זאגט: ואט די ארבעט פון אונדזערע העבט איז אונדזער גאלד־וואלוטע. — דאס איז דאד א דייטשע טעאריע!— מיד לערנען טאקע פון אלע, עבטפערט ר׳ ".

גאלדיידן — יידן וואט בעמען צונויף געלט, גאלד, ווערטזאכן ביי די וואט גיינען "זיר באדן" אין די טויט־לאגערן. (ג״ע, סטראווטשינסקי א״א).

גאלדענע א^ציע — חודש שבט תש״ב דורכגעפירט די ג״א צונויפצוזאמלען און אפגעבן די דייטשן דאס גאנצע גאלה זילבער א״א. (ס׳ לודוויפאל, ז׳ 201). "די גאל־דעבע באכט" — קעפל. דעם 14.4,42 פראקלאמירט אין ג׳ די ג״א. זע: אקציע.

גאלוכטשיק(עס) — רוסן. ״מע רעדט, אז די ג׳ דארפן קומען סוף חודש״ (ר״א 302, נאטיץ פון ה. וואסער, 4 דעצ. 1940).

גאלייען — געסטאפא. קאנטאמינאציע פון: געסטאפא־אלייען. אין ווארשע געסטאפא זיך געפונען אויף אלעיא שוכא. דינגל׳ ביצט אפט דעם אויסדרוק אין זייבע נאטיצן.

גאלענער — גאקעטער, הוילער, ארעמאן. "דער מנחם־מענדל פון רו״ג, יעצט א גאלענער". (א. גוטקאווסקי: ״די שווארצע בירזשע", ר״א נומ׳ 61).

גאממל — לאגערניק ולאם איז מער ניט פע?ק צו קיין שום ארבעט. אין מיידאנעק געווען א גאמעל־־בלאק, ווו מען האט זיי סארשפארט, ביז עס האט זיך אנגעקליבן א געוגנדיקע צאל צו פארגאזן; "א מענטש וואט טויג שוין צו גארבישט: אויסגעמאטערט, אפאטיש, פשוט שלאפט איין שטייענדיק. אים ארן שוין ביט סיל די געשריייען, סיי די קלעפ. אויב דער קאמענדאבט מיטן הובט דערזעען א ג/ ענדיקט זיך עט שלעכט. דער קאמענדאבט שלאגט דעם בלאקאווי, וזאם די ג׳ שלעפן זיך ארום, און דער בלאקאווי ווידער שלאגט די ג׳. די ג׳ זיינען מאטעריאל פאר גאזקאמערן און קרעמאטאריעס. טיילמאל ענדיקט מען זיי אויס מיט שטעקנס" (ייה״א, כ״י ״אין מיידאבעק"). פראפ׳ וו. חארשעווסקי שריבט, אז יידן אין מיידענעק האבן געזאגט אז דאס ווארט שטאמט פון גמל — קעמל און עס ארוים־גערעדט ״קאמעל״ (ט^נ ס ^יסממס^, ז׳ 92). אין אנדערע לאגערן מוסולמאן (זע).

גאנג — ״פיר פרי געווענקט צום אפעל. די העפטלינגען געופן דעם ג׳ ,שונא ברי 1׳.״ (ווייטרויב, בערגען־בעלזען, ״אונדזער שטימע", 1946).

גאנדווהיט — סאגדאלן פון לייווגט און טעקטור, וואס די שוכפירמע ״הייבע״ באשטעלט ביים ל״ג. אין 1941 — 10.500 פאר. דאם פראדוצירט דאם ג׳ פון יידישן מאטעריאל. (טרונק, ל״ג, ז׳ 174).

גאניעץ — פוילישי: שליח, "שיק־יינגל". דער ג׳ ״פארביבדלערע״ צווישן וידעבראט און סטאכאנאווער א״ל. רייט אויף א פערד״. (ס׳ סקיערניעוויץ, ב׳ 2, ז׳ 38).

גאנצווייד — זע: דרייצענטל, טשינאסטקא, פשעפוסטקע.

גאפע, ווראנע — שטעמפל מיטן דייטשן מלוכה־אדלער. מע פלעגט פארקויפן אזעלכע געפעלשטע שטעמפלען. (30.9.1940 .־!א ,01113ק08ק2602<!)■

גאריכאלדי־־כריגאדע — יידישע ארבעטער״בריגאדע אין טשענסטאכאווער ג׳ (גארי־באלדי־גאט 28), באשטאנען פון אז ערך 150 מאן און געארבעט ביים צונויפ־

קלייבן זאכן פון "אויסגעזידלטע" יידן. געלעבט אין בעסערע באדיבגונגען. (ייה"א, ג"ע).

גכאים־ראט — דער לעצטער ג"־ר אנערקענט דורך ליטוויבער ווי א יודעבראט. (ס' ווילייקה, ז' 290).

גבירים — זע: חזיר־שמאלץ.

ג"ג — געגעראל־גווערגעמענט. יידן עם געלייענט "געגנסטער־גאח. "דייטשלאבד טיילט זיך אויף ג"ג און געבעראל־באמבארדעמעבט". ביזן אויסברוך פון דער דייטש־סאראוטישער מלחמה, איז ג"ג ניט באמבארדירט געווארן. (ריבגל', נאטיץ פון 3טן אקט. 1940).

גדול — היטלער. "דער גדול האט געהאלטן א רעדע". (ל"ג, ייה"א, כ"י, טאגבוך, 1טן יא נואר 1944).

דעם גדולס סעקרעטאר געווען אין פאלעגטי, אנטציקט מיט דער ארבעט פון די יידן. (רינג/ 11.5.41 , ד 264).

ניהנום — "צוויי יידן טרעפן זיך: — דו ווייסט משה, מיר זיינען שוין אין גיהנום! —' וואט רעדסטו פאר א נארישקייט, מיר לעבן דאך נאך! — טאקע אין דעם באשטייט דאך דאס גיהנום "' (פוילישער כ"י, פאוולאק, 1טן אפריל 1943).

גרכערניום, גו&ערניע — יידן האבן דאס ג"ג, געשאפענע דורך די דייטשן, געדופן לויטן אלטן רוסישן נאמען — גובערניע. אזוי אויך רינגעלבלום אין זיינע נאטיצן. (למשל, 18.5.41, ז' 140, 268). זע: ג"ג, שחיטה.

ג־וואזשדזשע — טשוערעקעם (פויל.). די נידערעיקע ראנגען פון דער יידישער ©אליציי אין וו"ג; געהאט ווי אן אפצייכענונג "טשוועקעס" אין היטל. מען האט זיי טאקע גערופן יידיש: "טשוועקעס". (ר"א, ז' 428, דעצ. 1941).

גוואלמאנאמיע — אנשטאט "אויטאנאמיע". "טערערראינדזל/ שאנד־"איבסטיטוציע, וראם טראגט, ליידער, דעם נאמען פון או'נדזער גוואלטאנאמיע, דער אזוי גערופענער ,וידענראט"/ (נ. טיטעלמאן, 1941, ר"א 1329).

גדטיטארגן, איר האב אים אין דער ערד — באגריסונג אין ל"ג. אים — דעם. פירער. נוגי־מארגן, מתים — באגריסונג אין וויל"ג, (ש. קאטשערגינסקי, כ"י).

גוטע נריים — "א גוטער גוי (קריסט) איז דער, וואם נעכטיקט א נאכט אין קאשטשאל". נאר א מת, אייזער מען ברענגט אים אויפן צווינטער, נעכטיקט אין קאשטשאל. "דער גוי איז אזא גוטער, אז די באן זאל אים נאר אויסטאן די שיך"; "מען זאל אים באר מאכן א הילצערנעם שלאפראק", ד"ה א טרומנע. (פל"ח, ה' 6).

גוטע נעמאכמע — ציגארן פון יוגאפלאווישן טאבאק. (ל"ג, ג־לעקסיקאן, כ"י; כראניק, ב' 1, ז' 15, 365).

גומע דיימשן — מערץ 1940 האט עם־עם באפוילן דער יידישער גמיבע צוצושטעלן אלץ. וועו מאיר ברים, דער "שטומער מאיר", האט זיי אריינגעטראגן א קויש מיט כל־־טוב און ארויסגעקומען א גאנצער, האט ער אויף די פראגעם פון די נייגע־ ריקע יידן געענטפערט: "פרעיט דוביש, פרעיט דוביש, דיטע דאטשן, דאער דיטע דאטשן: אמע ברענצע. צעטרוג נעימען. זאי צי" ("פרעגט גארנישט, גוטע דייטשן, גוטע דייטשן, זייער גוטע דייטשן. אז מען ברענגט זיי צו טראגן, נעמען זיי .צו"). דערפון זאל שטאמען אט האס ווערטל. (שמחה ראטנבערג,.

סטאשעווו). "א .גוטו דייטש — א לייכטן טריט", געורעז זייער פארשפרייט. (כ״י, פון צפורה בידמאן, ביאל״ג, 1943)>

גדטער אויסזעץ — ענלעך צו א קרלסט. מיט א ג׳ א׳ האט מען געהאט מער שאבסן ניט דערקעבט צו ווערן אויף דער ארישער זייט. זע: אויסזען.

גוט פנים — נישט אויסגעזען ווי א ייד. (ם׳ קראשביק, ז׳ 334). "געהאט א ג״פ׳/

גדלים — א ביי ווארט אנגעוועגדט דורך ח. לינדער אלס קעגבזאץ צום ווארט "פליטים". די ג׳ זענען בהכרח געבראכט געווארן קיין ווארשע און נייטש געקומען פרייי־ ווילין ווי די פליטים. (רינגל/ כתבים ב׳ 2, ז׳ 165). לינדער פארגעלייגט ״גולים״ פאר צוואנגס-פליטים. (דארט, ז׳ 167).

גוראל — א באנקנאט פון 500 גילדן, רואם די דייטשע מאכט ארויטגעגעבן דורך דער ״עמיסיע־באגק״ אין קראקע. געווען זייער א סך געפעלשטע, וואם מען פלעגט פארקויפן אויף די ווארשעווער גאסן פאר 50 גילדן א שטיק. געדינט אויף אויסצוקויפן זיך פון די דייטשע העבט בשעת א ״לאפאבקע״. ״צוויי גוראלן אפגעראטעווט פון באד״. (ם׳ או&טרובצה, ז׳ 269).

גוראן — שמוגלען אין ור״ג איבער דער מויער; שמוגלען דורך קאנאלן, אונטער דער מויער. (ייה״א, ג״ע). :

גיבראלטאר — רו״ג. דער דורכגאנג עק זשעלאזנע־כלאדגע, פארבונדן דעם צפונדיקן טייל ג׳ מיטן דדומדיקן..״הייבט, לכבוד דעם פראסט, געקענט אדורכגיין דעם ג׳ ביט אראפנעמענדיק דעם ־הוט״ (פאר דער דייטשער וראה וראם איז דארט גע- שטאבען). (ריגגל׳ 14.12.1940). "דאס גיהנום אולף ראג זשעלאזבע־כלאדגע". (רינגל׳ 20.11.40). טרעפט זיר אויר אין געדרוקטע מקורים פון יעבער צייט. (״גאזעטא זשידאווסקא", נומ׳ 39, 16טן מאי 1941). זע: הארצקלאפענויש־גאם.

גיין, געגאנגען — (1) אומקומען, אומגעקומען. "זי איז געגאבגען מיט דער (ערשטער) אקציע״ — זייער פארשפרייט. "איטשע־מאיר איז שויו אויר געגאנגען". (שלום אש, דער ברעבעדיקער דארן, ז׳ 32). ״א •דייטש זאגט: די (יידישע) פאליציי, זיי וועלן גיין צום לעצטן אדער צום שפעטסטן״. (ס׳ קאריוו, ז׳ 306). "איש עדיין איננו אומר : ,הושמדו׳ — לעומת זאת אומרים ,הלכו׳ וקיים כעין קשר שתיקה בין האנשים כי מי ש,הלך/ הרי ייתכן כי עוד ,יימצא׳ לאחר המלחמה..." (מ. טומקביץ, פצצות ועכברים, ז׳ 201). "בכלל זענען די פעסימיסטן שנעלער געגאבגען, ווי די אפטימיסטן". (ראזענצווייג אניטא, ווילנער ג׳ יו״ש). (2) אריבערגיין די גרענעץ פון סאוועטן־פארבאנד, אין די יארן 1939—1940. "איבערלעבונגען פון די רואם זיינען ,געגאבגעף און צוריק געקומען", פון אן אנקעטע "דאס לעבן פדן יידישן שרייבער׳/ רואם ״עובג־שבת״ האט דוירכ• געפירט אין ור״ג 1941. "די גאנצע שטאט רעדט וועגן ביין... יענע גיין מארגן צום צווייטן מאל״. (פרץ אפאטשינסקי, ״ס׳הויז נומער 21״, ר״א 1459).

גיין אויר דראטן — זיך ווארפן אויף די פארצוימונגען פון עלעקטדיזירטע דראטן און אולף אזא אופן זיך נעמען דאס לעבן. באקאנט אין די ל׳ מיידאנעק, אשוויענ״ טשים א״א. נישט איין מאל האבן דייטשן געצוווגען דאס צו טאן. די וועכ־ טערס געשאסן, נאך איידער מען איז צוגעקומען צו די דראטן.

גיין אויפן וועג צו (פון) טאטע־מאמע — אומקומען פון נאצישע העבט. "מיין ברודער זענגט זיך אפ פון אונדז און זאגט, אז איצט גייען מיר שליין אויפן ולעג צו טאטע־מאמע; ביטע קיין אויסוועג". (ס׳ ביטען, ז׳ 256).

גיין אין די כרעטער — שטארבן, אומקומען. "ארויסגעלואפענע מי. ס׳עט גארנישט העלפן. כ׳גיי סיי ווי אין די ברעטער״. (י. שפיגל: ״איבערגעלעבט״ ל״ג 1943). "א פאלק גייט אין די ברעטער אדיין", (דארטן, איבערגעדרוקט אין: "ליכט פונעם אפגרונט׳/ ז״ז 177, 178).

גייענדיקער — זייגער. "וויפל איז דער גייענדיקער י דער פאסטן זאל ניט פארשטיין און ניט צונעמען דעם זייגער. (קאוונער ג/ ג״ע).

גייער — (1) זייגער, ולאס מען פלעגט צום מייבסטן אויסבייטן אליף עסנלוארג. (ליטע, קאפלאן, ז׳ 23). (2) טראגט פונאנדער די סחורה וואס מען האט אריבגע־שמוגלט אין ג׳. "זיי טראגן די סחורה אין רוקזעק. ארבעטן א סך און שוועד. פארדיגן וויניק, 20—30 גראשן פאר א קילא (אויף ברויט מיט קארטאפל דארף מען א 50 זל׳ א טאג). זיי ארבעטן ביים שמוגלער ולאם נוצט זיי אויס". (ר״א 52, פרץ אפאטשיבסקי, רו״ג, אקט. 1941). "די רויטע מויד, איינע פון די גייערם... די קענען זיך קיין ריקשעס ביט דערלויבן, זייער ריקשע — די אייגענע פלייצעס". (דארטן).

גיי צו שאמע גרייער — קללה אין לובלינער ג׳: גיי אין דער ערד אריין. (ג״ע, אסתר פעלדמאן).

גיכער פון א טויטן א שלרקערץ רדי פרן א יעלה (זע) א טובה — קאוונער ג׳. (קאפלאן, ז׳ 36).

גירוש — דער קאמיסאר דראט מיט א ג׳ פון די יידן. יידן זאגן תהילים, דער ג׳ זאל אפגערופן ווערן. (ס׳ האראדלא, ז׳ 143).

גמינע — דער נאמען פון דער ג׳ (קהילה) אריבערגעטראגן אויפן יודענראט און זייבע אינסטיטוציעס. ״כאראקטעריסטיש פאר דער גמינע". (רינגל׳, 13.5.1941). "צו דער יידישער מאכט, צו דער גמינע — אוי, זי האט מען אזוי פיינט, ערגער ווי א פרומער ייד חזיר. אויף די גמינע־לייט קוקט מען ווי אויף תקיפים, געלכד פרעסער, מארעוויכער און מבוולים". (פרץ אפאטשינסקי, ״מגילת פארווקע״, סוף 1941, ר״א, 207). "א גמינע ־מענטש, א באאמטער פון דער ג׳ אדער פו1אר־שטייער פלן א הלין־, ראיאן־קאמיטעט. מ׳האט זיי מקנא געווען: געווען פריי פלן צוואנגס־ארבעט״. ״אין דער גמינע זיצט מען, ערגעץ אנדערשווו — ארכעט מען״. (י. קורץ, כ״י). זע: קהילה.

גמינע־לייט — מיטגלידער פון יודענראט. (ס׳ זאוויערטשע, ז׳ 274 ; ס׳ טריסק, ז׳ 320 א״א). שם גנאי: מלחמה־כלל־טוער, קהילה־לייט, בעלי טאקסע. ("אונדזער לועג״, וו״ג, דעצעמבער 1941).

גנאדע־שאב — טיילמאל פלעגן די עב־ עם געבן א קראנקן, אפגעשוואכטן יידן א ג״ש, ״דער ייד זאל זיך נישט מוטשען״. (ש. מאשקאוויטש, גלינאוויעצק, ז׳ 239).

גנבים מיט בייד הענט — טייטש פון די ראשי־תיבות: ג, מ, ב, ה, ("געזעלשאפט מיט בעשרעבקטער האפטרגג"). די דייטשע פירמעס אין אקופירטן פוילן געפירט אן

אויסדויב־פאליטיק; "דירעקט און אומדירעקט געהאלפן אויסראטן יידן". (לוב־לין, ג״ע).

בעבונדענע; פרייע — פרוינן־קאלאנעס זיך געטיילט אויף געכונדענע, ווו עס זיינען שטענדיק געווען די זעלביקע פרוינן, און אויף פרייע, ווו טייל פרוינן ניט געווען געבונדן מיט דער קאלאנע (געארבעט וויניקער וו׳ דרי׳ מאל אין רואך). (ר. לעווין, פל״ח, גומ׳ 8).

נעכעלם — (א) "האסט געהערט וו׳ געבעלס סטראשעט ווידער די יידן, אז אויב די דייטשן וועלן סארשפילן צרועלווע, וועלן די יידן פארשפילן עלווע ? — האסט אים אין דר׳ערד. זיי וועלן גאר פארשפילן צענע און מיר וועלן זיין געראטעוועט". (ר״א 172, יוני 1942) ; יעלבער געבעלס אקומקטאוויך ארוס: אין גרעדן איז פוסט און באר אלטע לייט; אין גיהבום איז פרייליך, בלייבט ער אין גיהנום. מען קומט באד אים אויפן צוויייטן טאג און מען נעמט אים צום קאכקעסל. געמט ער שרייען: ס׳טייטש, נעכטן איז געווען אזוי שיין!? ענטפערט מען אים: דאס איז געררען פראפאגאנדע. (וו״ג); (ג) עס זיצן האניבאל, צעזאר, אלכסנדר מוקדון און נאפאלעאן. וועו ער וואלט געהאט טאנקן אנשטאט העלפאנטן, זאגט האניבאל, וואלט ער איינגעבומען די גאנצע וועלט. צעזאר זאגט דאס זעלביקע וועגן עראפלאנען און אלכסנדר מוקדון וועגן דער הייניטיקער טעכניק. נאפאלעאן זיפצט: "וועו איך וואלט געהאט געבעלסן, וואלטן די פראנצויזן זיך גארנישט דערווועסט, אז איך האב פארשפילט די שלאכט ביי דער בערעזיגע. (ג״ע). (ד) געבעלס האט געליטן פון שווערע קאפווייטאגן. האט מען בשתיקה געהרופן צו אים א יידישן דאקטער וואם האט פארשריבן קאפ־וואנעס, — והאם הייסט קאפ־וואנעס ? — אפטונקען דעם קאפ אין א וואנע מיט וואסער דרי׳ מאל און ארויסנעמען דעם קאפ בלויז צווי׳ מאל. (דוואר׳שעצקי, ווילנע, העברעו׳שע אויסגאבע, ז׳ 256).

געכעלס־קאלענדער — די בלאקן פון רעוויר (זע). געווייגטלער א שבת אדער א יום־טוב געריגיקט פון די מוזולמעבער (זע). זיי ענומען אין דער גאז־קאמער. די טעג האט מען גערופן ג״ק. (ס. א. ביילין, אויפן אייכמאן־פראצעס, 7.6.61). פאר־גלייך: א. דויטשקארן, קינדער אין געטאם און לאגערן, ז׳ 130, דייטש).

געבענטשט זיינען די העבט יוואס נשמעו זיד אליין — א באקאנט שפריכווארט מיטן נייעם רמז: נעמען זיך אליין דעם טויט. געהערט פון א 12־יאריקן יינגל, א בן־זקוגימל פון א טרעגער אויפן אומשלאגפלאץ. (ר״א, 256).

געגאנגעד נאד כרוייט ארן געפדענן דעם טויט — איבער שטופענים און ווילדן געדראגג ביים וואדטן אויף ברויט, פלעגן זיין טויטפאלן. איז אין ל״ג אויפגעקומען דאס וועדטל. "די גוואלדן און געשרייען פון די טויזבטער מענטשן האט מען געהערט מיילן ווייט, און וויפל מויטפאלן האבן שוין די ברויט־קאאפעראטיוון געגעבן ? איז געגאנגען נאך ברויט..." (ש. פראנק, טאגבוך, 1941).

נעדעקט — געזיכערט, פארזיכערט. געדעקט איז געווען דער, וואס האט דורכגעפירט א בוציקע ארבעט פאר די דייטשן, געהאט א קארטע וואס האט געראטעוועט פון דער "אויסזידלונג". (וארענשטיין, חורבן טשעבסטאכאוו, ז׳ 220). ,,געדעקטע יידן׳ (ישראל טאבאקמאן, בעלגיע, כ״י). "א טייל איז געווען געדעקט ביי דער

ארבעט, אנדערע געהאט ,דעק־קארטף פון. געסטאפא״. געהאנדלט מיט ,באהרייען׳ און ,דעקן׳... מ׳קויפט די דאזיקע דעק־ארבעט פאר גרויסע סומעם געלט. הונ־ דערטער ארבעטער זייבען געשטאבען פארן בסוין: צי זיר אויסבאהאלטן און אויסגיין סון הונגער, אדער גיין ארבעטן פאר די דייטשן און זיין געדעקט״. ״געחקטע 'ארכעט״ ווייל גיט יעדע ארבעט האט ״געדעקט״.

געוועלגערט — געהרגעט בעת אן אקציע. מעזריטש.

געזאלצן — באמבארדירט. ״אז מ׳פלעגט זיד דערוויסן אין מעזריטשער ג׳ וועגן א לוסט־ אנגריף אויף דייטשלאנד, איז די שמחה געווען גרויס. מען פלעגט זיך איבער־ געבן: ,איי האט מען בערלין געזאלצן׳; האמבורג נישקשהדיק צעפלאכטף ״, (פל״ח נומ׳ 6).

געזאלצענער — גערייבג, איבער אסאציאציע מיט הערייבג. (קאפלאן, ז׳ 53).

געזונטע זאלן אייד טראנן — קלינגט ענלעד צו: געזרבט(ערהייט) זואלט איר עס טראגן; באטייט א קללה: געזונטע (יידן, מעגטשן) זאלן (דעם דייטש) טראגן (א טויטן). ״איינער פון די שגיידערם, א בלינדער אויף איין אויג, איו געווען א קוואל פון־אמתן פאלקסמימלעכן הומאר. וועו ער פלעגט אנטאן דעם דייטש דעם מובדיר, א זאג טון: ,געזונטע זאלן אייך טראגן, ה׳ לייטענאנט/ פלעגט ער באך באקרמען א פאפיראס פון דייטש פאר דעם שיינעם ווובטש^ און מיר פלעגן זיך קוים איינהאלטן פון געלעכטער״, (רחל פופקא, ״מיין ארבעט אין יווא אונטער די דייטשן״, יווא־בלעטער, 30, ז׳ 215.).

געזינדד — יידישע אנפירערס, וואס צוגעשטעלט די קאמאבדאס צו דער ארבעט. (ליטע, קאפלאן, ז׳ 35).

געטא — (1) סאר וואס הייסט עס ג׳יץ ווייל מע בעט רחמים: געט! און מען עגטפערט: ע! (כ׳האלט נישט דערפרן). (ל״ג, ג״ל). (2) לויט דער פאר־ ארדעברנג, איז ■דאם ג׳ געווען באשטימט .נאר פאר יידן. וועו אין רו״ג האבן זיך באוויזן צוויי דייטשע סאלדאטן, האט דער ירדענראט אררייסגעשיקט א שארפע נאטע צו דער דייטשער רעגירונג און פראטעסטירט קעגן ״פארלעצן״ די סוורע־ רעבע טעריטאריע פון (פרג״ל: £,11!ן 16>1זס\4נ 8£ 101116.§ג!6 0116 1.3 :־זס^4\4.1י1 1950 ,35—34 .סא). (3) עטלעכע יידישע פאליציאנטן אין ג׳ שלאגן א יידן. קומט צו א יד, דערלאנגט זיי די האנט: — איך גראטרליר אייך • סאר וואס עפעס ? •— ווייל איר שטעמפלט אונדזער געטא ווי א ציווילייזירטע מלוכה; (4) ״אויף יענער זייט זאגט מען, אז מע ווייולט זיד ווי אין ג׳. עס קומען צו גאבט־לאקאלן מיט קאבארעטן אאז״וו. (רינגל, פעברואר 1941). (5) אין ל׳ טרעבלינקע באצייכנט מיט ג׳ די בראקן, ווו עס לעבן די ארבעטנדיקע יידן. (ג״ע, ווילענבערג); (6) אין דער תפיסה מאבטעלופיך קראקע — די קא־ מערן פאר די פארמשפטע צום טויט. (ב101ק״61!ן101ג :1^111118)11€!, ז׳ 103). (7) יידן געדינט פרעמדע געטער, דערפאר האבן זיי זוכה געווען צר א ג׳. (הובערבאנד, קידוש השם, ז׳ 302, ר״א). (8) באפעל פון וידענראט, אז מ׳וועט הערן דעם פייף פון דער סירענע, פון דער מיל, א סימן אז קיין יידד טאר בישט ארויסגיין פון ג/ ״די וועלט האט זיך סארמאכט פאר אובדז״. (ס׳ זבאריוו, ז׳ 299). (9) עו״ד יהודית גלב, נשיאת ״ויצר״ בבסרביה, יעצה

למשפחה לקרוא לבת בשם ג/ על שם הגיטו בקישינוב למען הנצחתו בתולדות עם ועולם. המשפחה קיבלה אח ההצעה ואכן קראה לבתם בשם ג׳. אך עם אחרוני הנספים בגיטו קישעוב, נספתה גם התינוקת שנשאה את השם ג׳. זע: געטאלע. (10) ״אם אתם מחסלים את הג׳ — אין מי שיתפור שינעלן ארן שטויוול״ האט דערקלערט א ענגעראל פון דער ריסטוגג. <מ. טננבוים, דפים, ז׳ 30). אין 15 מינוט באשאפן געווארן דער "קבר־געטא". אזוי גערופן די ג׳. (ס׳ אוליקא, ז׳ 342).

געטא א, בע, צע — (1) אין א צאל געטאם געשיקט די ארבעט־פעקקע אין איין טייל, באצייכנט ווי געטא א, און די וואס נישט געקענט ארבעטן — אין ג׳ ב; בע פלעגט מען פריער ליקווידירן, למשל: אין קחאקע, ווילבע א״א; (2) ל״ג געהאט דריי טיילן: א׳ — אויף מערב־זייט פון זגערזשער גאס און דרומדיק פון לימאבאוועך; בע : אויף מזרח פון זגערזשער; צע: אויף מערב־זייט פון זגערזשער און צפרנדיק פון לימאנאווער. (ל׳־ענצ׳).

געטא, גרויסע, הקלימע — אין טייל עדטער זיינען געווען צרויי באזונדערע געטאס, איין ג׳ — דאס גרויפע, און דאס קליינע. נאכן אויסזידלען א צאל יידן, האט פאסירט, אז די טיילז געווארן כמעט גלייך, זאל מען ווייטער באנוצן די נעמען גרויפנן און קליינט

געטאגראד — "דאס וואס איז געשען אין אפריל־מאי הי״יאר אין ווארשע, די דאזיקע יידיש־דייטשע מלחמה — ווי מען האט עס גערופן דא: דער קריג פון געטא אדער געטאגראד מיטן דייטשן רייך, דאס שטייגט באמת א יבער אלע פאר־גלייכן אין דער געשיכטע פון אונדזער פאלק ארן אייך פון אבדערע פעלקער". (באריכט פון צ״ק ״בונד״ אין פוילן, 22 אפריל 1943, "אונזער צייט", נ״י, מאי 1944).

געטאלע — ״אינטערעסאנט צו דערציילן, אז דער ביט־געוויינלעכער נאמען (פון מחברם טעכטערל) שטאמט פון דעם, וואם אין קאורנער ג׳ האט מען די ערשטע צייט פיל ניי־געבארענע מיידלעך א נאמען געגעבן ג/ מיט דער כוונה צו פאר־אייביקן דעם אגדענק פון דער יידישער ג׳. אן ערך פופציק מיידעלעך האבן געטראגן דעם דאזיקן מערקווירדיקן נאמען, אבער קיין איינע פרן זיי איז ניט געבליבן ביים לעבן״. (יוסף גאר, אין געלויף פון הרובע היימען, נ״ר, 1952, ד 13). ״רומקאווסקי, וואן געוואן אין ווארשע, זיך גערימט: איר וועט זען א יאר־צוויי, וועל איד האבן א ג׳ איינעם אין פוילן״. (רינגל׳ 19.9.40).

געטא פאפנאווקע — אין הילצערנע באראקן פון דאטשע־ארט סאסנארוקע, רואס אין א סאסנע־וועלדל, איז אנטשטאנען דאס ג״ס פרן דער שטאט ווואלאמין. אין ערשטן ווינטער זענען די ביימער אויסגעהאקט געווארן. דאס האט געדינט דעם קאמענדאנט פון דער יידישער מיליץ צו שאפן א געלונגענעם, פאסיקן וריץ: "ווי אזוי וועט מען מיך נאך דער מלחמה אויפהענגען, אז ס׳זענען נישטא קיין ביימער". (ס׳ וראלאמין, ז׳ 425).

געטא־פאפפאטיין — "דורך פארברעבען ביינער פון פערדיש פלייש און צערייבן זיי אין ספעציעלע שטייסלען, האט זיך אנגעהויבן א פרואדוקציע פרן קאלצירם און

פאספאר... געגעבן פאר קינדער אין רייבער פארעם, אדער געמישט צוזאמען מיט א פודער פון וויטאמין ב׳. מוטערם און קינדער האבן עס געוروֹפן ג״פ.". (דוואר־זשעצקי, ווילנע, ז׳ 176, 206).

געטא״פארשטייער — אפיציעלער נאמען פון עלטסטן פון ווילגער ג׳ יעקב געגס. (דרואר" זשעצקי, ז׳ 142).

געטא־קראנקייטן — (1) אין אן אפיציעלן באריכט פון קרימינאל־סעקרעטאר נוימאן, ג׳־־קאמיסאריאט, ליצמאבשטאט, פון 26 נאוור 1942, לייענען מיר: "א חוץ די סטאבילע קראנקייטן, ווי ס׳רופט זיי דאס יידישע פאלקס־מויל — ג״ק" וואס נעמען זיך פון בישט־דערבערטקייט און דריקן זיך אויס אין בלוט־ארעמקייט און טשיראקעס, האט זיך באוויזן בויך־טיפוס", (ייה״א, ג״פ>; (2) אפטע געדערעם־ אינפעקציע, באזובדערם ביי פריש געקומענע אין ג/ מיט שווערער דעזינטעריע. ביי אלגעמייבער שוואכקייט פלעגט עס זיך עגדיקן מיט טויט. (ל״ענצ׳).

געטריפטע מילד — געשמוגלטע מילך וואס מ׳פלעגט אויף דער אריישער זייט אריינגיסן אין רערן, דורך די מויערן פון ג׳; אין דער מילך איז געווען מער וואסער ווי מילד, און דערפון דער נאמען. (וו״ג, י׳. קורץ, ב״י. פוילישי: .13>0¥ג

געל — מיט דער פארב געוروֹפן ״יודען ־געלב׳/ באצייכנט א יידן, זיין לבוש, ווינונג א״א. "די יידישע פאליציי געטראגן היטלען מיט א געלן אויבערשלאג און אויף די אקסלען געלע עפאלעטן מיט א צלמל אין דער מיט". (ס׳ קרמניץ, ז׳ 241). זע: יודען־גערל.

געלט — דער האנדל געהאט זיין אייגענע שפראך. גאלד האט געהייסן — נעלט, ברי־ ליאנטן — שטיינער, גאלד־דאלארן — הארמע, פאפיר־דאלארן — ווייכע, רוסישע גאלד־־רובל — חזיידלעד, דייטשע מארקן — קורצע. דריי מאל טעגלעך באקומען פון וואכרשע דורך דעם טעלעפאן דעם קורם, לויט פריער אפגערעדטע סימנים. (פיעטריקאור, לאדזש, י. קורץ, כ״י).

געלייענט — נאד דער ״אויסזידלונג״ פון יידן אין קעלץ, האט אן איבערגעלאזענע גרופע יידן צונויפגעזאמלט דאס פארבליבענע פארמעגן און עס מאגאזינירט. וועו די דייטשע וראך האט ניט געזען, פלעגן זיי טייערע ווערטזאכן פארגראבן אין דער ערד, פארבאהאלטן צורישן ציגל פרן די וועגט. דאם האט געהייסן ג׳.

געלינקער — רוסישע צען רובל גאלדענע. "אונטערהאנדלען וועגן א גלינקן". (ל. שעפ־ טעל, ״יידן אין שטרטהאף", כ״י ז׳ 13).

געלע — (1) געסטאפא. "מיטארבעטער פון די ג״"; "אנגעקלונגען נאך די געלע". (וו״ג, ר״א, נאור 1941, 510) ; (2) אין פרויען־לאגער לוביץ, פאמערן, די וועכטערס פון ״פאלקשטורם״. ״הם היו לרוב מלובשים מדים צהובים של ה־ם.א. "די ג"׳ היו קוראים להם. הם לא היו טובים מ,השחורים"׳ (ע.ס.). (אסתר לוריא, כ״י). זע: געלע לאטע.

געלע ארכעט — די ארבעט אין סקארזשיסק, אין וועוק צע, ביי פולווער. "דאס פנים פון ארבעטער פלעגט וועוק געל. פאך עטלעכע טעג ארבעט, זייבען קינדער און שוואכע מעבטשן געפאלן טויט וויי פליגן". (ייה״א, ג״ע; ס׳ סקארז׳יסק, ז׳ 136, 148). זע: פיקרין, קאנארעק.

געלע היגט — "געביט־קאמיסאר, יזיין פארטרעטער און באך אייביקע ג״ה, אזוי האט מען זיי גערופן צוליב זייער געל־ברוינער אוניפארם". (ס׳ סלאנים, ב/ ז׳ 271). אנגענומעגער אלגעמיינער צונאמען: פאזאנען (אידיקעם), צוליב די קאלירן פון זייערע אוניפארמען.

געלע לאטע — געל האבן די נאציסטן באטראכט ווי א ״וידענקאליר/ ״וידעבגעלב׳/ דערפון: ג״ל אויף דער ברוסט און פלייצע ווי א קענצייכן פאר יידן. א ג״ל אולף דער קני באצייכנט די קברנים אין טרעבלינקע. (רינג/ ז׳ 261/2).

אין ווילנער געטא געבוירן א קינד. ד״ר לקח בעמט עם אפ און זאגט: צוגע־קומען נאך א געלע לאטע. ("קינדער אין ג׳ ווילנע", זאמלבוך, ז׳ 135).

געלעד — זשאגדארמעריע־קאמעגדאנט. "געווען א ג/ הרגענען איז געורען ביי אים א ספארט. ער פלעגט עם טוען אין ווייסע הענטשקעם". (ס׳ לאנצוט, ז׳ 371).

נעלעד שיין — שיין וואס באפרייט (אויף א זייער קורצער צייט) פון ארויסגעשיקט צו ווערן פון ג׳. "מיידלעך מיט געלע שיינען האבן אין ג׳ חתונה. דאס איז געווען זייער נדן. א מאמעפלעגטזיך אויסדריקן וועגן איר קיבד: איך הלט עם ווי מיין געלן שייך. (סוצקעווער, ווילנע, ז׳ 54). די נאכט פון געלע שיינען — נאכט פון 23סטן אקט׳ 1941, ווען אין ווילנ״ג צוגענרמען אלע וואס ניט געהאט קיין ג״ש. (דווארזשעצקי, ז׳ 103). זע: שיין.

געמזע — ווייכע לעדער. ״אויף געמזע — צום טויט, מיטן אנדייט, אז די הוי־ט רועט מען גארבן אויף ג׳־לעדער״. (יהודה עלבערג, ״חבהלעס טויט״, קיום, אפריל 1948) ; אין א פוילישן כ״י פון אינזש בצלאל פערעכאדניק (אומגעקומען אין ווארשע בשעתן אויפשטאנד. פון 1944) : "די געשיכטע פון א יידישער משפחה אונטער דער דייטשער אקופאציע", געפיגען מיר: ״דער יידישער ווערטערבוך האט זיך באר״יכערט מיט גייע אויסדריקן: מיר גיין אויף שמעלץ, אויף געמזע, אדער אולף זייף".

געמיזן — גרינסן (דייטש). גריבווארג, בלעטער. ל״ג: "מע שוועגקט די בלעטער 'אין א באליע, מע קאכט זיי אין א קעסל •און מע דערלאבגט עם אויף א טעצעלע". (ג״ע).

געמיינשאפט — אין קראקע, הויפטשטאט פון ג״ג ארגאניזירט דער יידישער האנטווערקער־פארבאבד ״ארבעט״געמיינבשאפטן״ מיט דער דערלויבעגיש פון דער מאכט. אין קראקע האט די ג׳ געציילט 24 פאכגרופעס מיט 1.600 האנטווערקער. טשענ־סטאכאוו האט די ג׳ (קירזשנער, שביידער, שוסטער) געציילט העכער ■טויזבט ווארשטאטן. אין טארנע האט די ג׳ געטראגן דעם אפיציעלן נאמען "לאגדישע ווארשטאטן; באכניע — "שטאטישע ווערקשטאטך. "די שיינע נעמען גע־דארפט פארדעקן זייער יידישקייט: א סגולה צו באקומען באשטעלוגגען". (ווייכערט, מלחמה, ז׳ 245, 248).

געגוג, מהאב געזען — ווארט פון יידישער פאליציי .צו קריגן א חלק ביים שמוגל. "אז
א יידישער״פאליציאנט אדער רוער אנדערש וועט באמערקן און א זאג טאן:
,געגוג, כ׳האב געזעף און ווערן א שותף — איז פארפאלן, וועט מען אים מוזן
געבן זיין חלק״. (אנדענקבוך, ד 89). ״א סך פאליציאנטן האבן דערביי געגומען

לא יחרץ־גאלט, נאד דערפאר רואם זיי האבן געזען, מע האט זיך דערפון גע־
מאכט א גאנצע פרנסה״, (דארטן, ז׳ 15).

געגומען און געגאכן — א דייטש וואס איז ,גוט׳ און נעמט שוחד, און גיט עפעס דערפאר. (פיעטריקאוו, י׳. קורץ, כ״י).

גענא, גענע — סינאנים פאר געסטאפא. "גענא הגיעה לפתע, הקיפה את הרובע ויתד עם אנשי המקום השתוללו הלילה״. (סרן א ברירו, 20סטן מערץ 1942, ג׳ ראהא־
טין, מזרה־גאליציע. י׳. טרונק, "מכתבים משנות השואה", ידיעות בית לוחמי הגיטאות, אפריל 1957).

געגשוורקע — (1) מיליטעריש תפיסה אויף געבשע־גאס אין וו/ רוו מ׳האט אין די צייטן פרן ג׳ געהאלטן יידן. פון דארט זיי געשיקט אין לאגערן, .אדער ״אויס־
געענדיקט״ אין הריף. (י׳. טורקאוו, אזוי איז געווען, ד 186). "מע פירט ארוים די געגשווקע". (רולאדקע, פון בייד זייטן מויער, ז׳ 19) ; (2) "דער פלאץ פון אלטווארג־מסחר רואלווקע איז אפגעשניטן געווארן פון יידישן ראיאן, האבן זיך די יידישע אלטווארג־סוחרים א געוויסע צייט ארומגעדרייט גע״וגד, ביז ס׳איז געקומען א פריוואטע געזעלשאפט, רואם האט דעם פאררוארלאזטן פלאץ אויף עק גענשע און לובעצקע׳א געגומען אויפררימען, ארומגעשטעלט מיט א פארקן. אויגוסט 1941 געמען זיי שטעלן בודקעם פאר העגדלער. ביים אריבגאנג פון נייעם אלטווארג־פלאץ, הענגען ריזיקע שילדן מיט אויפשריפטן ,גענשווקא/ אווי ארום איז די ,וואלווקע׳ מגולגל געוראהן אין ,גענשרורקע׳". (טיקאטשינסקי, ״וואלווקע/ ר״א, נומ׳ 104).

געסטאפא — געסטאפאווען, געסטאפאווצעס, געסטאפאררקע, געסטאפיסטן; זעלטענער געסטאפאביק. (אליעזר רויזל, און די וועלט האט געשויגן; אורי אריך ביי י׳. לערוין, חורבן פון אייראפע א״א). די יידישע פאליציי האט מען אריך געררפן יידישע ג/ למשל בענדין (רניה, בנדודים ובמחתרת, ז׳ 81). ג׳־מענטש — א יידי־
שער מסור. (י׳. קורץ, כ״י, ז׳ 365). ג׳־שטיוועלעך — הריבע, כאראקטעריסטישע פאר די ג׳־לייט. ״א יונגערמאן טראגט ג׳־שטיוועלעה פירט אן מיט די ,פיל־
מאווצעס׳ (וואס פילמירן דאם וו״ג), וווייט אן ווו עפעם געפינט זיך" (הרב ש. הובערבאנד, וואהרשעווער געטא־כראניק, יוני 1942, ר״א 446). זע: פילמיסטן.

געצייכנטער — לאגעריסט רואם טראגט א ספעציעלן אפצייכן, למשל: אין מאליך בעלגיע, אן אפגעגאלטער קאפ און א רריטער באנד אויפן ארעם. א געצייכנטער, רואם "עמעץ האט אים געמסרט, אז ער איז פון די 'שפרינגער'" (זע).

געצענטלען (צעבטלען) — ״יעדע נאכט האט מען געצענטלט״, ד״ה אפגעקליבן; צוויי דייטשע אוגטער־אפיצירן האבן יעדן צענטן פון דער גרופע געשטעלט אין דער זייט. אזוי פלעגן יעדן טאג בלייבן 50—60 מענטשן, וועלכע מען האט דעם אגדערן טאג געפוגן טויט. (ס׳ דוברומיל, ז׳ 272).

געקויפט אין כיליקער דואר — נאד דער אקציע, סעפט. 1942, פארקויפט מען יידישע ורוינונגען, זאכן (צו גישט־יידן), צר ביליקע פרייזן. די ״רעסט״ — אזרי רופן יידן דאם געקויפטע... (ס׳ קאלושין, ז׳ 300). פאר דער. מלחמה פלעגט מען ארגאניזירן פון צייט צו צייט ״טאני טידזיען״ (״ביליקע וואך״) אויף געוויסע ארטיקלען.

גערמאניא — א מענטש וואס גבבעט ביי זיינע חברים, ליידט פון קלעפטא־מאניע. א מדינה, וואס גנבעט ביי אירע שכנים הייסט: גער־־מאניא, (הובערבאבה ר״א).

גערעדלט — (1) אריע־ אדער ארויסגעשמרגלט (וו״ג); (2) קאלט געמאכט (זע,).

געשדראלן — ארומגעוריקלט ארום קערפער מיט סחררה וראם מע שמוגלט; מ׳זעט אויס ווי געשוראלן. (קאוונע, שאוול׳ קאפלאן, ז׳ 31).

גראזשדאנפקי לאגער — . בירגער־לאגער, ל׳ אין וואלד פון עלטערע, שוואכע, קינדער; גערויינלעך -— נישט וריייט פון א פארטיזאבער־אפטייל, וראם באשיצט אים. (יוסף רייך, א וראלד אין פלאמען, ז״ז 14, 260 א״א).

גראיעק, גרייעה! גראל (וווייכעד למד) — פויל: שפילער. גיט שוחד. למשל, א יידישער פאליציאנט רואם קויפט אוגטער א דייטשן שומר אדורכצרלאזן א שמרגל. שטאמט פון פארשפרייטן אויסדרוקן שאפא גרא: די שאפע שפילט. "אין דער גמינע, אז מ׳האט גערואלט עפעס א הנחה, באפרייען זיך פון ארבעט, פארקלעבערן אן אפצאל וכדומה, האט מען זייער אפט געמוזט ,שמירן/ אין א סך קאוריאריניעס פון אלטפרענקישן טיפ, האבן דך געפונען אויטאמאטן, שפילנדיקע שאפעס, והאם אז מ׳ווארפט אין זיי אדיין א מטבע, שפילן זיי". (כ״י, י. מאווולט, ״גיהבדם״/ ז׳ 29, יי״ה״א).

"רואם שייך דעס ווערטל שאפא גרא זענען פאראן צוויי גירסות: די ערשטע האלט, אז דאס ווערטל שטאמט פון פויזן, קאטאוויץ. אין די דריטראנגיקע רעסטאראציעס שטייען זייער אפט אויטאמאטישע מוזיקאלישע אינסטרו־ מעבטן (פראנאלן), וואס הילבן אן צר שפילן, רוען מע ווארפט אריין אין זיי א מטבע פרן 20 צי 50 גראשן. דערפאר אויך א מענטש, רואם דערלייידקט אן ענין ערשט באכן באקרמען א גערויסע סומע, פאר דער טירחה.

די צרוויטע ווערסיע: אין ווארשע זיינען געווען טעטיל! קאלומנעס פון דעזינ־ פעקטארן. אז ביים דעזינפעצירן פרן •דער ווינונג, זאלן ניט קאליע ווערן די מלבושים, האט מען פארגעלייגט די סאניטארן געלט פאר באפרייען די שאפעס פון דער געפערלעכער פראצעדרר". (ר״א 502, אפריל 1942). אין זשורנאל פאראדניק יענזיקאריי, 1948, העפט 1, איז פאראן א נאטיץ, אז דער אריסדרוק שאפא גרא איז אן אלטער, באך פרן פאר דער מלחמה, איז רוייט פארשפרייט ארן באטייט לצנותדיק: אלץ איז אין ארדענונג, ס׳גייט גוט. ווילאט גרא, ד״ה דער אררייסגאנג, דער טויער שפילט, מע קען דורך אים דורכשמוגלען עפעס. (ייה״א, 1190). לויט א. ררדניצקי. ■האט מען אין וו״ג א יידישן פאליציאנט גע- רופן גראיעק (ז׳ 187, ,2:0-01!״ 6^-0131 1 6^2). "ארעסטלרט גרייקעם״ (כאטיץ פון 25סטן יוני 1942, ר״א 267). זע: שאפא גרא.

גראנאטאווי, גראנאטענעד — פרילישער פאליציסט, לויטן קאליר פון מונדיר. גראנאט־ פאליציי, גראנאטאווע פאלאניי (ס׳ אנטופול, ז׳ 354). באנוצט אריך פאר דער מלחמה, אבער א סך זעלטענער. "אויף דעם זיינען דאך דא גראנאטענע חברה". (משה זאנשטיין, יידיש ווארשע, ז׳ 184).

גראנאטניק — ארבעטער (ייד) רואס ארבעט אין האסאג־פאבריקן ביים אויסארבעטן גראנאטן. "מיד ג־עס האבן געוריגט אין די פאבריקן". (ס׳ סקארז׳יסקו, ד 123).

גראנדזשאזש — פויל׳: שווינדלער. "אין די אריש טראמווייען רואם פלעגן אדורכשניידן דאס ג׳ בישט אפשטעלנדיק זיך אין אים, און וואס זייבען באשטימט געווען באר פאר אריער, האבן גראסירט באבדעס, וואס האבן שאנטאזשירט די אומלע-גאלע פאסאזשירן, יידן, געפאדערט אויסקויפגעלט און געסטראשעט מיט מסי-רות. מ׳האט זיי ;אנגערופן ,גראנדזשיאזשעס׳ אדער ,שקאלניאקעס׳, ווייל ס׳רוב זיינען די באנדעס באשטאנען פון יוגנט אין שול־מונדירן". (וו״ג, בעלא קא־סעלבערג, ר״א נומ. 470).

גרוב — ״בית הקברות ע״י הנאצים״; "דער גרוב" (ז׳ 36); "קבר אחים מהפוגרום הראשון". די צוויי ג׳ געפינען זיך אין מיטן שטאט, אנטשטאבען פון באמבאר-דירן די שטאט אנהייב מלחמה, יוני 1941. (ס/ זבורוב, דערקלערונגען אויף דער מאפע, אנהייב ספר). א חוץ דעם באצייכנט אריף דער מאפע דער גע־וויגלעכער בית-עולם. אין די גריבער אומגעבראכט א 1.300 יידן, במשך 2 טעג, פרייטיק און שבת. זע: פאגראם.

גררכמענטשן — אין קארפאטא־רוס פליטים פון פיילן, וויל זיי זיינען ארויסגעקראכן ״מתחת לגופות החברים מתוך הבור״. (ולריה שטארק, אחת מני אלף, ז׳ 466). גרזייסע — באלשעוויקן.

גרויסע מויל — היטלער. (ליטע, קאפלאן, ז׳ 53).

גרויסע ערד — פארטיזאנער לשון: נישט־באזעצטער טייל פון רוסלאנד. ״נאוו. 1943 אגגעהויבן קומען די ערשטע עראפלאנען פון דער גרויסער ערד". (יוסף רייך, א וואלד אין פלאמען, ז׳ 255).

גרויפע שענקט מען — אן אלט שפריכווארט וואס איז געווארן פאפולער אין ל״ג. "און וויפל גנבות וועלן פארטושט, וואס דער פראקוראר וויים יא דעדפון ? ׳ דערפאר גייט אין געטא ארום א וועלטל: ״גרויפע שענקט מען, קליינע הענגט מען". (י. הילער, טאגבוך, 10 יאנואר 1944).

גדום פון פערדל — אויף א מענטש וואס שלעכט אויסגעזען, פלעגט מען אין ל״ג זאגן: דאס פערדל גריפט אים, האט אים שוין געגריסט. (פל״ח, העפט 3, דאס פערד פון דער עגלה).

גרופאווי — (1) עלטסטער איבער א גרופע לאגעריסטן, למשל אין ל׳ קסאניע (ר״א, אפריל 1941, נומ׳ 392). (2) דאס זעלביקע וואס גרופן־פירער. (3) נידערי־קער ראנג אין יידישער פאליציי. (וו״ג).

גרופן־פירער — ייד. ואגפירער פון א גרופע, וואס ארבעט אויף א געוויסער פלאצווקע. "די גרופן־פירער פון ארבעט־פלאץ אין פראגע פירן פאלגנדיקע געשעפטן:

(1) יעדער וואס וויל געהערן צו זייער גרופע, מוז איינצאלן 25 זל׳ א חודש;

(2) ביים אהיימגיין ולערן רוקזעק קאגטראלירט דורך די ג״פ און פון יעדן ברויט נעמען זיי אן אפצאל 20 גראשן״. (וו״ג, מ. שווארצבארד, דעצ. 1940, ר״א). "נעכטן פארנאכט, וועו א גרופע יידישע ארבעטער איז צוריק געגאנגען פון זייעד ארבעט אויף א דייטשער פלאצווקע, האט די וואך לעשגע׳זשעלאזנע צוגענומען אלע פעקלקער. דער ג״פ ריבאק געוואלט אינטערוועגירן, איז ער דערשאסן געווארן אויפן ארט״. (ר״א, 16 יולי 1942). "אין די שאפן אין וואדא־וויץ וועלן די יידישע אויפזעערס געפונען ג״פ (ס׳ ואדוביץ, ד 184, 442).

— די "גרופן־פירער" מיט שטעקנס אין די הענט .האבן ארויסגעיאגט די נשמה ביי דער שווארצער קאטארגע־ארבעט. (ס׳ הורודוק, ז׳ 86.); א״ג גרופנפירער ביים ארבעט־אמט אין לובלין, קרולעורסקא 3. (ש. טורקעלטויב, עדות, יו״ש, ז׳ 18).

גרופע א — ארבעט־עמטער פלעגן איינטיילן ארבעטער אין .4.8.0. יידן געחוזקט: "די בעסטע גרופע איז נאר מיט א גוט באהעלטענישׂ". (סטאניסלוי, ד״ר ליבעסמאן, ב״י, ז׳ 98).

גריבער — 1. ״מען פירט מענטשן צו די פריער צוגעגריטע גריבער — צום אומקום״. (ס׳ לוצק, ד 388). ״עדויות מבורות ההריגה״ (קעפל). (ז׳ 296, 363, ס׳ סטפן). ״הוכנו בורות, אלפי בורות״. ס׳ קרסטרפול, ז׳ 294; ס׳ גורזד, ד 328).
2. — וואס וועט זיין, מען גראבט גריבער ? / — גאט וועט העלפן (ס׳ קאמין קאשירסקי, ד 562). — יידן, ראטעוועט זיך, מען גראבט גריבער! (ס׳ מזריטש הגדול, ז׳ 364). זע: אקציע.

גריין און כיטער — דייטשע בוי־פירמעס אין קאוונע ,גדין און פילפינגער׳. יידן וואס דארט געארבעט, גערופן ,גדין און ביטער׳. (קאפלאן, 26).

גרין־כאזע — שטעלע וואס אויף טאלאנען ארויסגעגבען גרינצייג. (וויל״ג, ראזענצווייג, ז׳ 38/9).

גריגע — (1) "אין די וועלדער ווערן ארגאניזירט ,גרינע באטאליאנען׳ צום קאמף קעגן די סאוועטן. די ,גרינע׳ זיינען גוט באוואפנט און ווערן אנגעפירט דורך דייטשע און ליטווישע אפיצירן". (י. גאר, אין געלויף פון הרובע היימען, ז׳ 29) ; "ביי די ,גרינע׳ איז שטארק אגטוויקלט דער קעמפערישער אנטיסעמיטיזם". (דארטן, ז׳ 30). (2) עם־עם־מענער אין האלאנד. (י. לעווין, נאכן חורבן, ז׳ 72).
(3) גריינע פארטהאנער — פארמאציעס צו קעמפן מיט די רויטע פארטיזאנער. (באקאלטשוק, זכרובות פון א יידּ. פארטיזאן, ז׳ 130/1 ; ס׳ קיידאן, ז׳ 231 א״א).

גרינע כענדלעד — פוילישע ענדעקעס, רעאקציאנערע סטודענטן. די ג״ב האבן געשלאגן און געהרגעט יידישע דורכגייער און נישט געלאזט אריינגיין קיין פוילישע קובים אין יידישע געווועלבן. (הארן, מיין הרובע היים, ז׳ 138. פ.ד.מ. פינסק).

גרינע כענדער — ״לאדזשער דייטשע פירמע ,קרופ׳ זאמלט אלט־אייזן, שמאטעס. די זאמלער יידן רופט מען ,שמאציאזשעם׳ אדער ג״ב, זיי זייבען גרויסע מיוחסים; באפרייט פון צוואנג־ארבעט, געמעגט פארן מיט דער באן. פאר דער אויסזיד־ לונג האבן זיד די ג״ב שטארק געמערט. מיט איין מאל האט די פירמע באקומען א דערלויבענישׂ צוצונעמען זעקס פרויען, ,לומפן־האנטירערי־גפ׳. די ארבעט נעמען איבער די גרעסטע מיוחסים: די פרוי פון פרעזעס, זיין טאכטער". (פיעטריקאוו, י. קורץ, כ״י, ד 365; ס׳ סומשוב־מאז., ד 364 א״א).

גרינע לאנקע — ג״ל (״גרינער ראזען״ אויף דייטש, ״זיעלאנא מוראווא״ אויף פולייש)
— א פלאץ קעגגאיבער דעם בגין פון אדע (זע), וואס איז זומער געווען באו־ וואקסן מיט גראז, דאס אייגציק ביסל עפנטלעך גרינס אין געטא. אהין צוגע־ פירט אלע, וואס מען האט אין משך פון גאנצן טאג (28.10.42) ארויסגענומען פון פלאץ זגאדי אדער פון די מארשירנדיקע רייען. (ווייכערט, מלחמה, ז׳ 294).

גרימצייג, געלצייג, דדעקצייג — "רומקאווסקי פלעגט די באקומעבע פראדוקטן נישט תיכף צעטיילן. טייל פון זיי פלעגן פארדארבן ווערן. האט מען געזאגט: דער דייטש שיקט גרעצייג, רומקאווסקי דערהאלט געלצייג, און שטשענשליווי (לייטער פרן אפראוויזאציע-אפטייל) גיט ארויס דרעקצייג"; "מ׳וואלט אויפן געבורט פון דער גר־ראציע". (ל״ג, ראזענשטיין, 26.11.43, כ״י).

גרעפעד פון משה רסיגו — דער דייטש סוטער (זע), קריפא אין ל״ג, האט גערעדט גוט יידיש. פלעגט ער זאגן: ״איד בין גרעסער פאר משה רבינו: משה רבעו האט געשלאגן מיטן שטעקן אויף א שטיין, איז ארויס וואסער; איך שלאג מיטן שטעקן אויף א הינטן — און ס׳גייט ארום גאלד". (די געשלאגענע פלעגן זיך מודה זיין, ווי זיי האבן פארשטעקט זייער פארמעגן). (פל״ח 3).

גשם — צייכן צו ווארענען ביי די אונגארישע יידן אין די ל/ (קאפלאן, ד 13).

ד. — דייטש. (נאטיצן פון רינגל׳ אאנ״ד).

דאבאקלע — ליטוויש, ארעסטהויז. "."און וויין, איד ווארן און איך בעט, ביז מען הייסט מיר אין דאבאקלע גיין". ;קאוונער ג/ פל״ח 7).

דא האלט די האנט, מאד ניט היין פוס — ביים קומען צו דער ארבעט, האט מען געמוזט זיד אונטערשרייבן אויף ספעציעלע ליסטעס; האט מען אזוי געזאגט צו אייר נעם, וראם טארט אראם אדער גייט אוועק אין אן אנדער ררבריק. (ג׳לשון, 1020).

דאווידזעניא יומדא נא טידלע — ״צום ווידערזען ! מארגן אויף זייך !״ אזוי זאלן האבן זיד געזאגנט יידן בשעת דער גרויסער אויסזידלונג אין וו״ג, זומער 1942. (ג״ע). זע: ריף.

דאוועגען — "פוילישע חסידישע יידן, באזונדער אין מיידאנעק פלעגן ווארענען מיט דעם ורארט פארן אנקרמען פון א דייטש״. (קאפלאז, ז׳ 9).

דאזארצע — הויזרועכטער. ״דאס נייע יידישע פאד: דאזארצעס (יידן הויזוועכטערס זייבען אין פוילן פאר דער מלחמה ביט געווען). די פוילישע פארלאזן דאס ג׳ און יידן מיינען, אז די דאזארצעם וועלן זיין געשיצט פאר דער אויסזידלונג״. (פיעטריקאוו י. קורץ, כ״י, ז׳ 249). ״אויס אלע וועלט (ווירטסלייט, אייגנ־טימערס פון הייזער) געמאכט דאזארצעס, / אלע קריגן היינט די זעלבע פאר־ציעס״. (ל״ג, ליד וועגן פרעזעס רומקאווסקי, כ״י).

דאלמעטשער — ״זיין לאבגן, דיקן שטעקן רופט דער קאפא, און מיט אים די העפטלינ־גען, ד/״ (ס׳ טומ׳ מאז/ ז׳ 463). געסטאפא״לייט באנוצן זיך אפט מיט דעם אויסדרוק.

דאלע — חלק, פארציע. ״ער האט אונדז געגעבן א ד/ ד״ה א חלק״. (״די צען אין פאוויאק״, כ״י). "די אומלעגאלע הכנסות פון דער וואר־שעווער געטא־פאליציי, פלעגן גיין אין א געמיינזאמער קאסע, אין פדלע; פון איר פלעגט מען לויט א געהעריקן שליסל אויסטיילן יעדן מיטבאטיילי־קטן זיין ד׳ ״. (ר״א, 435, 2טן מיי 1942).

דאלעדוקע — צוגאב (פוילי׳). "דער דאקטער זאגט מיר בסוד, אז אויב כ׳וועל קריגן א ד/ וועל איד בלייבן לעבן". (י. קאוואלסקי, די געהיימע דרוקרעריי פון יידישן אונטערגרונט אין ליטע און וווייסרוסלאנד, ד 60).

דאלעט — אונטן (פוילישע). חאס שמוגלען סחורות אין געטא דורך די קאבאלן. (וו״ג, ג״ע).

דאניטשקי — בלומענטעפ (פוילישע). אויף די טרעפ פון גע־ריכט אויף לעשנע־גאס טרעפ־ארט פון יידן און פאלאקן, זיצן אויסגעהובגערטע קראנקע קינדער און בעטלען. ניט איין מאל זיגען זיי טאקע אויף די טרעפ אויסגעגאנגען. זייערע בעקלעך פלאמען פון היץ. גערופן ד/ עלעהיי בלומענטעפ ביים אריינגאנג. (וו״ג, ג״ע).

דאנינע — אפצאל, קאנטריבוציע. אין פוילישן טעקסט פון די אמיציעלע דייטשע פאר״ ארדעברבגען געהייסן ד׳ (אין דיסטריקט גאליציע זיינען די פאראדעבונגען, חוץ אויף דייטש און פוילישׁ, געווען אויך אוי־ף אוקראיבישׁ). ״די געמינע — זי פאדערט ד׳ און זי גיט צו עסן זויערקרויט מיט סאכארינע״. (ליד ״מעות׳/ ר״א, 172).

דאנערשטילן — (1) די וואס אומגעקומען אין ביאליסטאקער ג׳ ז־אנערשטיק דעם 4טן וילי 1941, בעת דער אקציע אויף דער אינטעליגענץ; (2) די אלמנות, מוטערס פון די אומגעקומענע יענעם טאג. (סראלקע קאט, חורבן ביאליסטאק, ז׳ 24). ד׳ געוווען־אויך אין אנדערע שטעט, למשל אין דובנע. ״געגאבגען מיט די ר״׳ אקציע פון אקטאבער 1941. (פדידא, כ״י יחש).

דאש איז פאר קראגהוע אפיצירן און פאר געזונטע יידן — ווערטל אויפן סמך פון אזא אנעקדאט: צוויי עס־עס־לייט באטיליקן זיד אין אן אקציע אויף ייזץ; איינער שיסט אויס אוץ טרעפט ניט; זאגט צר אים דער צווייטער: דאס קאסטעט... (ג״ע).

דאם קא&טעט דוימשעפ בלוט — ורערטל אויפן סמך פון אזא אנעקדאט: צוויי עס־עס־לייט באטיליקן זיד אין אן אקציע אויף ייזץ; איינער שיסט אויס אוץ טרעפט ניט; זאגט צר אים דער צווייטער: דאס קאסטעט... (ג״ע).

דאעדיהע — דייטשן. (ל״ג). ״מ׳הערט פון צייט צו צייט א גערוישׁ אין דער לופטן, אבער דאס זיינען ד״׳. (כ״/ י׳. הילער, 26 ירני 1944).

דאל!טער — ״נעמט דאס וואס ס׳איז דא און טראכט נישט לאבג, אז מ׳האט בישט קיין קארטאפל, עסט מען קילאריבן״ — ענטפער פון ד׳; ״איד האב מיד געהאלטן ביי דער אנווייזונג פון ד׳, נעמען וואס ס׳איז דא, צי די לעקארסטווע וועט דעם קראנקן העלפן — וועגן דעם טראכט מען איצט נישט, דער עיקר כאפ״. (הילער, 1.1.44) ; ״ד׳ פון פארניכטן״. (א. שנור, ליד ״ד׳ ״).

דאהטעד פוין א־קא — צונאמען פאר ד״ר ברעסלער אין ל׳ פעלצערן (טשענסטאכאוו), ווייל ער האט קראבקע פארשריבן אספירין אדער ״קאגוטשיק״ (א פראשיק צו קאפווייטיק מיט א צייכן פון א האן אויפן פאפירל), ווייל קיין אנדערע מעדיי קאמענטן ניט געהאט. ווארטשפיל מיט א־קא — ״ארמיא קראיאווא״.

דאדאנעלן — וו״ג. איינציקער שמאלער דורכגאנג כלאדנע־זשעלאזנע, וואס האט פאר־ בונדן דאס גרויסע געטא מיטן קליינעם. דארט איז געשטאנען א דייטשע רואך, וואס פלעגט זיך איזדעקעורען איבער דל דורכגייערס. (ריבגל/ 2טן דעצעמבער 1940). זע: גיבראלטאר.

דארפן — ד׳ דארף איך שטארבן, עס קען נאך פאסירן, איך זאל בלייבן לעבן. (ר. לימזאל־ ענגעלשטערן, ז׳ 108).

יידי־הערכ — מגן״דוה ״א וויי״ס שילדל מיט א בלויען ד״ה. אויף אלע יידישע געשעפטן לויט א פאריארדענונג פון דער דייטשער מאכט. (ר״א).

דולאג, דורכגאנגלאגער — לאגער וווו מ׳האט סארטירט די אנגעקומעבע, צעשיקט זיי אין פארשיידענע ערטער אויף ארבעט אדער אויף טויט. אין וו״ג געווען א דולאג אויף טלאמאצקע, געור׳ פרישמאנס שפיטאל. (ר״א, 6סטן יולי 1942, נומ׳ 192). ״בשעת דער גרויסער אויסזידלובג, זומער 1942, האט מען טייל געזונטע יידן

אפגעפירט פון אומשלאגפלאץ אין ד׳ אריף לעשגע־גאס, מחוצן ג״. (י. טורקאוו, אזוי איז עס געווען, ז׳ 303).

דורכגאנגשיין, דורכלאזשיין, פאשירשיין — דערלויבעניש אומצוקערן זיך פון ביאל׳ ג׳ אין דער פראוויגץ. (מעלדונג פון יודענראט גומ׳ 30,111 סעפט׳ 1941) ; "א פאסיר־שיין פאר די רעגיסטרירטע אומצוקערן זיך אהיים". (מעלדונג נומ׳ 143, 29סטן אקטאבער 1941).

דורכלופטערן — "מען דארף ד׳ דעם צער", און געגאבגען אויף א קאנצערט. (ווילנ׳ קוטשינסקי, כ״ו, ״אין די שפאנען פון הענקער״, ב׳ 1, ז׳ 165).

דורכפאל — דעזיבטעריע, געבושעוועט אין די לאגערן און געווען די סיבה פון א סך טויטפאלן, (־אשפיצין, פלאשעוו א״א).

דורנעי טאי קרוק שטשא פופקאיעט ז׳רוק — אוקר׳. א באר. אה דער, וחאס לאזט ארוים פון די העבט. וואלין. ביים גיין אין ג׳ צי אין וואלד, האבן ייִדן איבערגעלאזט זייער כאווגלעך פארמגן ביי פארטרויטע פויערים. האט זיך אפט געטראפן, אז וועון דער ייד אה געקומען עפעס אפנעמען, פלעגט מען אים ארויספטרן מיט דעם וועטל. (כ״י רואשטשינא, זכרונות, ז׳ 86).

דורשטיקע נאד יידיש כלוט — (ס׳ רוישניוריץ, ד 341).

דושעגובקע — רוסיש. ספעציעלע מאשין צו פארסמען מיט גאז. א נייער סיסטעם פון אויסראטוג — גאזמאשינען (דושעגובקעס) האבן געארבעט א גאנצע באכט אין ג׳ און פארגאזט צוויי היהער אייבווינערס, ארום 150 יידן. יעדע נאכט האט די גאזמאשין (א הערמעטיש פארמאבטער אויטא, אין וועלכן ס׳איז אריי־בגעגאנגען דער גאז פון אויסגעברענטן בענזין) פארסמט אן אבדער הוין. (מינסקער ג׳; ספר פאביאניץ, ז׳ 362 ; ספר ברבוביץ, ז׳ 562—563 ; "דושע־הובקעס", אייביקייט, 17.7.43).

דזיאלכאוויעץ — אייגנטימער פון א דזיאלקע. איין ד/ דייטשער ייד, פרעגט ביים צוויטן: ״ווי זעגען ארויס דיינע קארטאפל ?״ — ענטפערט יענער: "זייער גרט. טייל זענען אווי גרויס ווי קארשן, אנדערע ווי ארבעס און די רעשט אה קליינע". (ל״ג).

דדאלסע — שטיקל ערד וואס איינווויגערס פון ל״ג האבן באקומען צו פארזעצן גריגצייג. געווען אויך א שטוכדזיאלקע — א קעסטל <טאפ) מיט פארזעצטן גרינצייג אויפן פענצטער; א פארנדיקע ד׳ — א קינדער״וועגעלע מיט ערד און געווי־קסן; ד״ר אסקאר זינגער רופט עס אין זיין געטא־שפיגל "א פארנדיקער גארטן". ״מעבטשן ריסן ארויס שטייגער פון ברוק און מאכן זיר ד׳. מען פאר־ארבעט די טראטוארן, ווו ס׳איז נאר דא אן ארט. אין גרויסע מיסטגראבנס וואפן מעגטשן איבער די ערד און מען פארזייט א ביסל גרינצייג. מעגטשן וואם ווינען אין נידעריקע הייזלעך, שיטן אויף די דעבער ערד און מע מאכט זיך א ד׳. (כ״? י׳. הילער, 14טן מאי 1944). פון א געטא־ליד אין.1940־41; ״געמאכט א געטא מיט דזיאלקעס, / אלץ האט שוין פאלקעס". נחום טשעכא־נאווסקי: ״א דזשאלקע״: א געשריי, א געוואלד, / אלע לויפן פון רעסארט. / וואם געשען איז דארט י / א מארד ? / גיין, ס׳האט גארנישט פאסירט. / ס׳האט נאר פון פעבצטער, פון־ארט / א דזיאלקע זיך געריכט / מיטן טאפ / און גע־

פאלן אויף מיר / שיר נישט אין קאפ״. (פארגלייך: י. שפיגל, ליכט פונעם אפגרונט, ד 166). עם זיינען געווען דזיאלקעס אויך אין אבדערע געטאס, למשל: סאסנאוויץ. (זע: ק. צעטניק, בית הבובות, ז׳ 139). זע: פאליציאנט.

דזיעלנמה — מכיוון שהגיטו לא היה סגור, קראו לו ״רובע״ — דזיאלניצה. (כהנה, לבוב, ד 10).

דזשאינט — פאלקסקיך; יעדע פארם פון סאציאלער הילף בכלל. "גישט אומזיסט איז ביים פשוטן פאלקסמענטש דאם ווארט ד׳ געווארן דער סימבאל פון סאציאלער הילף בכלל. אז א פשוטער ייד גייט אין פאלקסקיך, הייסט עם ביי אים, אז ער גייט אין ד׳. אפילו דער הויז־קאמיטעט ווערט ביים פאלק אנגערופן ד/ (ריבגל׳, ״די געשיכטע פון סאציאלער הילף אין ווארשע בשעת דער מלחמה", כ״י). מען האט געזאגט, אז ביי דער הילפסארבעט גיט מען אפ די בכורה רבנים און כלי־קרדש; איז ארומגעגאנגען א ווערטל, אז "כדי צו קריגן שטלצע ביים ד׳ איז דאם בעסטע זיד צוקלעפן א בארד". (דארטן). ר. ראטבשטרייכס א ליד פון רר״ג: ״אין דזשאינט קומט צר גילן א ייד / א טאטע פון זעקס קינדער: / פרעזעס־קרוין, ראטעווטע מיך, / איך שטארב שוין באלד פרן הונגער. / דער פרעזעס האט אים אויסגעהערט / און צוגעזאגט אויף מארגן. / איז גלייבט מיר יא, איז גלייבט מיר ניט — / דער ייד איז; היינט גע־שטארבן". (מ. ז.).

דזשאקער — קילעריבן. "אין ל״ג איז קילעריבן געורען א לוקסוס״ארטיקל, מ׳האט דערפון געמאכט כלערליי מאכלים. דעריבער גערופן ד/ א קארט וואס לאזט זיך אין שפיל פארשיידבארטיק אריסנוצן״. (פל״דו, 3).

דזשעלאנקע־ — פויל. "א טייל פרן וואלד, ווו אונדזער גרופע פארטיזאגער זיך געפובען, פלעגן מיר רופן ד׳. יעדע ד׳ האט געהאט א נומער; לויטן ברמער פלעגן מיר זיך אריענטירן, ורו די גרופע אובדזערע זיצט". (סראלקע קאט, חורבן ביאלי־סטאק, ד 101).

דמניטאזש — דיגניטאר. מענטש מיט השפעה אין דער ג׳־אדמיניסטראציע, פארברנדן דורך קרובשאפט צי באקאנטשאפט מיט א בעל־השפעה; דער ד לעבט בעסער פון אלע איבעריקע ג׳־איינרווינערס. (ל״ג, אין א טאגבור פון ל״ג, א בכיווב־דיקע אדער אדמבארווסטזיניקע פארקריפלונג פון רוארט: גניטאזש, צוגעגעבן א פעריאראטיוון באטייט דורך אסאציאציע מיט ״גגידע״ אדער פוילישי: ״גביטש״ (פוילן).

דייטש — א ד/ מע זאל אים ניט ״שמירץ״ ניט האנדלען מיט אים, און ער זאל ניט אפבארן, איז גאר קיין ד׳ ניט. (קארונער ג/ יעלין, ז׳ 203, 20.4.42). זע: יודענראט.

דייטש—ייד — א דייטש זאגט צר א יידן: "מיר האבן קראפט דורך פרוידע און איר בלויז שאדן־פרריידע". דער יידד ענטפערט: "בייי אייך וויל איין פאלק, איין רייך און איין פירער מאכן אלע רייך, און אוגדז וויל איין משוגענער, איין גמיגע און איין אבערפירער מאכן אלע גלייך". "ערשטע און צווייטע וועלט-מלחמה, דער דייטש אין ביידע מלחמרת. פובדעסטוועגן איז ביים הייגטיקן ד׳ בישט אזוי שלעכט, ווי ביי ,יענעם׳ ד׳. ביי ,יענע׳ מלחמה — זאגט א יד —

האט מען אוועקגעגעבן א ביתה (ביטע), היינט גיט מען אוועק בלויז די באנע. (ר״א).

״פארוואס קען־מען נישט תיק שלאפן כאטשי — גיל שלאף, אז אזוי פיל מיליאנען אנגעפרעסענע דייטשן האלטן איבער דיר אין איין שרייען: דייטש־לאנד ערוואכע, דייטשלאנד ערוואכע! נו, וועלן מיר אויסהאלטן און זיל איבערלעבן? דאס איז זיכער! הערסט דאך וול זיל שרייען: יודע פאר־עקע: איידער א ילד, איז גלייכער א יעקע". (ר״א).

דייטשן טוען, וואס יידן קלערן אויס. "ליצני הדור מחליטים ואומרים, כי אלמלי באה אינספירציה מוקדמת מצד היהודים עצמם לא היה הכובש עושה דבר. קצת אמת יש באמרה״. (קפלן, כ״י 30.3.40). עד כה היו הבריות מהתלים ואומרים ״בגרמניה יש סדר: כשאינם נותנים לאכול — אינם אוכלים; לא כן בפולניה הנכבשת, בעלת תרבות נמוכה: אינם מצווים לאכול ואוכלים". מי ישמע לו שלא לאכול? חיבה יתרה נודעת בפולניה אל הזוללות. יהודי פולני אומר: די לי שלא אוכל לאחר שאמות, אז לא תהיה לי ברירה אחרת, אבל כל זמן שאני חי — כל גזרה, ולא גזרת אסור האכילה. וכשאי אפשר לאכול בהיתר, אוכלים באסור. לנו אין כוח לרעוב י ל״יעקי" אין צרות ואין לו צורך באכילה; ואנחנו — אם לא נאכל, נהיה חסרי כוח לשאת את כל העמל והתלאה, שהיא מנת חלקנו תחת שלטון הנאצי״. (קפלן, כ״י, 9.5.40). "אינמיטן יוני 1942, o.s.־לייט דערשאסן 50 יידן, עטלעכע מיטגלידער פון יודענראט אין מלאווע, ווייל זיי האבן געפירט א שמוגל. מיט א פאר טעג שפעטער, דערהרגעט נאך עטלעכע און פערציק ״צוליב דעם וואס זיי האבן צופיל געווייגט און גע־■ קלאגט אויף די פריער דערשאסענע״ (וו״ג, ידיעות 12.7.42). דער ראש פון יודענראט איז א פליט פון דייטשלאנד. מ׳רופט אים דער דייטש. (ס׳ לינוביץ, ז׳ 318).

דייטשלאנדס נצחון — ״ביזן 1טן יאנואר (1941) ד,אבן געגלייבט אין נצחון פון אשכנז (דייטשלאנד) יינגערע פון 35 יאר; פארן 1טן מאי (איידער העם געפלויגן קיין ענגלאנד) — אונטער 30 יאר; נאד מעשה העם — אונטער 20 יאר. (רינגל/ מאי 1941).

דייטשע מאגאזינען —׳ די דייטשן קומען יעדן טאג אין רייכערע הייזער און שלעפן ארויס וואס עס גלוסט זיר זיי. אזוי, אז די יידן גופא רופן אן זייעדע ווינונ־געז — דייטשע מאגאזינען. (מינה טומקביץ, פצצות ועכברים, ז׳ 49).

דינאמן — ארבעט־ארט אין ווארשע, פארק נעבן אבאזשנא־ג־אס. "די שפיל אויף די דינאסן ביי דער ארבעט. מען הייסט שלאגן איינער דעם צווייטן מיט די קא־לאשך. (רינגל׳, 14.2.40—3).

— צוויי יידן געקומען אין קהילה, געווינן ברוין און בלאע צייכנס אויפן קערפער, געשלאגן בעת דער ארבעט אין די דיגאסן. (רינגל׳, 20.5.40). זע: אבאזנע, טויט־פונקטן.

דיסק — קעטע (קייט) מיט קוילן צו אן אויטאמאטישער ביקס. (ש. קאטשערגינסקי, פארטיזאנער גיינן, ז׳ 56; מ. בהנוביץ, מלחמת הפרטיזנים במזרח אירופה, ז׳ 191).

דיעטע — פארציע, צוטייל פון ברויט אין ל״ג. טרעפט זיך אין לידלעך, למשל: "דיעטע,

שמעטע, שמאטע. ס׳איז אלץ כדי חיובה; / מיר האבן א געלע לאמע, מיט א יידישע גמינע". (א. קירשנבוים, אויגוסט 1940); "געמאכט א ג׳ מיט א דיעטע,• און ער שרייט אז ער איז געריעכט". (משה שוואַרץ וועגן פרעזעם רומקאווסקי). אויך אין בערגען־בעלזען האבן קראנקע באקומען א דיעטע־זופ. (בארסקי, בלפ״ג, ב׳ 3, ז׳ 95).

דיעטע־לאדן — ל״ג געשאפן א ד״ל פאר קראנקע, ענגאסן דערפון די מקורבים פון רומקאווסקי. (בריקם, פאפירענע קריין, ז׳ 21; ראזענפארב, ב׳ 2, ד 280). ״סארקויף ניט דעם דיעט־טאלאן פון קראנקן און קיגד". (טאשן־לוח 1942). דאס ערשטע דיעט־געוועלב געעפנט 29.1.41, דאס צווייטע 6.4, דריטע (פלייש) 24.10.41. (דארט).

די־פי — מעבל־פאבדיק מיטן נאמען ״די פי״ (צוויי געסטאפאורצעס, דיטריך און פישער). דא ארבעטן פופציק יידן און פיל קריסטן. (ם׳ סקערניעוויץ, ז׳ 502).

דירעקטאר — סתם, אן דעם צוגאב פון נאמען, האט אין ל״ג באטייט יוסף רומקאווסקי, ברודער פון פרעזעס, איין צייט געווען דירעקטאר פון פאזנאנסקיס שפיטאל, (ג״ל).

דלת — א צייכן אז עס קומט א דייטש. (קאפלאן, ז׳ 10).

דלדת־קרעם — א■ זיסע שפייז מיט א ביסל צוקער, וואס פלעגט זיך איינגעבן פריוואט צר מאכן אין טערעזיענשטאט. (אדלער, וו ערטערַ רשימה).

דם — עס־עס־מאן. געטראגן אפצייכנס, וואס אויסגעזען ווי די ציפער 44, וואס באטדעפט אזויפיל ווי דם, בלוט אין העברעיש — 44.

ד. נ. ב. (דע־ען־בע) — "דויטשעס נאכריכטן־ביורא". געטייטשט: "דוראקאם ניע בוד"; אין ליטע, ליטווויש: "דורנא ניע בוק״, ד. ה. זיי גישט קיין נאר. (קאפלאן, ז׳ 52).

ד. ם. (דע־עס) — ״דויטשער זיכערהייט־דינסט". יידן געטייטשט: "דאבזשש שיען סכא־ רואי" (באהאלט זיך גוט). באשייניקרנגען פון דער ס. ד. האבן געהאלפן זיך ראטערוען אין דער צייט פון דער גרויסער אקציע, ווארשע, זומער 1942 ; שפעטער — ניט.

דעם בעסטן מאן א צוקערקע מיט סם — ווערטל און קללה אין שאלווער געטא. געמייבט די פראמינענטן. (קאפלאן, ז׳ 36).

דענטיסט — (1) צוואנג־ארבייטער אין טויטן־לאגער. זיין אויפגאבע: ארויסציען גאל" דענע ציין ביי פארגאזטע. דייטשן געהאט אן אמט פאר דעם, אפיציעל געהייסן "העפטלינג־צאנסטאציאן". (2) פארנעמט זיך מיט אויסגראבן קברים און זוכן ביי די מתים גאלדענע ציין.

דעסאנט — (1) פוילישע שמוגלערם פלעגן ארויסווארפן פעקלעך פון ״ארישן״ טראמווייַ וואס איז דורכגעגאנגן דורך דעם וו״ג. דער טראמווייַ האט זיך גיט אפגע־ שטעלט אין ג׳. ביי די אריגגגעג זיינען געשטאנען פאליציאנטן, אבער דאד פלעגט זיר אייבגעבן די שמוגלערס ארויסצווארפן ד׳ דורבן פענצטער; (2) שמוגל אין קאוונער ג׳ דורך דורכשניידן די דראטן; (3) וואנצן אין די לאגערן, ארומגעקראכן איבערן סופיט און אראפפאלן אויף די נארעס, פריטשעס.

דעסטרוקט — א צעשעדיקטער באנקבאט, אויפן לשון פון דער שווארצער בערזע אין וו״ג. (ד״א, נומ׳ 61).

רעפיאטניק — נידעריקער ראבג אין דער אוקראינישער פאליציי. (לעאן שניידער: ,,חיה הנרדפת", ז' 136).

דעפאזיט — פקודה לפרוט בבאנק פולסקי את השטרות 100, 500 לכסף קטן. אומרים, זהו מאין ד' (ולא יתנו את הכסף הקטן), ויש שרואים שחורות: "דפוזיטי־ם שלא על מנת להחזיר". (קפלן, ב"י, 18.1.40).

דעקן (זיך), דעקונג — זיר אויסבאהאלטן, ארויסדרייען. "א קריסט האט געדעקט א ווי־נונג". (וולאדקע, פון בייד זייטן מויער, ז' 249). "א וויכטיקע דעקרבג: געארבעט ביי א שניידערין". (דארטן, ז' 252).

דערהאלרנג־היים — אורלויב־ארט פאר אויסדערווייטע ארבעטער, באאמטע אין ל"ג, געפנט אין מארישין 24.7.41 ; א ספעציעלע ד"־ה' פאר קינדער, 19.8.41.

דערול — אונגארישי: לויטער. צייכן, אז דעו־ שומר איז אוועק און מע מעג ניט ארבעטן. (קאפלאן, ז' 14).

דערלעדיקט — "מען האט אונדז ד' (געהרגעט) אויפן פלאץ". (ראזעבצורייג אגיטא, כ"י, ז' 33, יר"ש).

דראטן — סיבאנים פאר ג' אין, אונטער, הינטער די ד'; אויסער, מחוץ די דראטן. (ספר ברנוביץ, ז' 535).

— "אויף דער צעגלאנע־ און קראכמאלבע־גאס איז דער צוים צווישן ג' און דער אריישער זייט געווען פון שטעכיקן דראט. דעם טייל צוים האט מען אין ג' גערופן די ד'. (עלבערג, א מעת־לעת, וו"ג, פעבר' 1942 ; אונטער קופערגע הימלען, ז' 201). זע: מויער.

דדוזשמע — מאנשאפט, שטאט ארבעט־דרוזשינע. (י. טורקאוו, אזוי איז עס געשען, ז' 50).

דריי — (1) ווארענרג, א העלפט פון זעקס (א זייער פאפולערער ווארן־צייכן). דערפון: א פעדטל פיר, ד"ה דער אויפזעער איז שוין אוועק. (קאפלאן, ז' 11). בכלל האט מען זיך באגוצט אין די ל' ביט גאר יידן — מיט ציפערן צר ווארענען אז דער שומר קומט.

(2) אויף פארטיזאנער־לשון: אנטלריפן. "בלאט מיט זיינע חברים האבן גע־מאכט דריי, דריי." (גראבאטשטיין; כהנוביץ; לקסיקון הגבורה; מבוא).

דריי גראשן מים א בראשן איז א פירער — היטלער. (קינדער־לידל פון פרוזשעבע, י"ה"א, ג"ע, 1941).

דריי זאכן — אגהייב פון זאץ. זיין המשך: קען מען ביט באזיגן, זיינען ,.אומבאויגבאר": דייטשע ארמיי, ענגלישער אינדזל און יידישער שמוגל. (רינגל/ 1941).

דריי חיימס — אין ל"ג גערעדט וועגן דריי חיימס: חיים ווייצמאן פירט יידן קיין ארץ־ישראל; חיים רומקארוסקי — פירט אריין אין ג/ חיים פאטשארקאורסקי — פירט די עגלה אויפן בית הקברות. (פל"ח, בומ' 3).

דרייפיק־יאריקעד כליזגקריג — זיך געוויצלט וועגן דייטשישן בליצקריג. אריך צוגעגעבן, אז היטלער שרייבט א ניי ווערק מיט אט דע□ נאמען.

דרייעק — אין שעדלעץ אבטשטייט א "גרויסער ג׳ און א קליינער". דאס קליינע גערופן ד/ נאכן ליקווידירן דאס גרויסע ג׳ מיטן יודענראט צוזאמען, באשטימט א גייעם יודענראט אין קליינעם ג׳. דא געפינען זיר אריך ציגיינער. (ס׳ שעדלעץ, 630, 655 א״א).

דרייער — היטלער (אנשטאט פירער). "דער דרייער האט היינט גערעדט". (ג״ע זא־ מאשטש).

דרייצנטל — יידישער אמט איו וו״ג, קעמפט קעגן וווּבער, זיין זיצארט — לעשנע 13. יידן עם באטראכט ווי אן עקספאזיטור פון געסטאפא. אנטשטאנען דעצעמבער 1940, ליקווידירט דעם 17טן יולי 1941. אין ר״א נאטיץ פון 7טן דעצ׳ 1940 : "ברוך הבא, ס׳קאצל איז דא. מיט גאטס חילף האבן מיר שויו אן אמט צו באקעמפן ליכווע און פאסקערי? לעשנא 13. ווי ס׳קריסטלט זיך, אזוי יידלט זיך". (געווען אזא אמט פאר אריער, אנטשטאנען 26סטן אפריל 1940); שעף פון ד׳ געווען אברהם גאנצווילך; קאמעגדאנט פון זייער פאליציי — שטערגפעלד. זע: גאיאווי, טשינאסטקא.

דריי־קייזער־ר&נפערענץ — סעפט׳ 1940 פארגעקומען א קאנפערענץ צווישן טשערניא־ קאווו, רומקאווסקין און מערינען. ליצני הג׳ האבן־ דאס אבגערופן ד. ק. ק. (פרידמאן: התסביך המשיחי של מרין, ס׳ סוסנוביץ, ז׳ 132).

דרעק־פארטרעטער — היטלערס שטעל־פארטרעטער. (קאפלאן, ז׳.53).

דדעקפרעסער — וועד עם עסט ניט אויף די נעבעכדיקע פארציע און פארקויפט זי. (מינה טומקביץ, גם שם היו חיים, ז׳ 147).

ה

ה. — היטלער (1) זייער אפט באנרצט בעל פה און בכתב. ״ה. האט ווידער גערעדט״; "ה׳ רשעות״. (ר״א, 174). אין ור״ג האט זלמן סקאלארו (פלרסקאלאורסקי) אג־ געשריבן א גרעסערע דערצײלובג א. נ. ״די האק און קרייץ, ה. גרויל״ (״היט־ לער־גרויל״). אין דער אריסגאבע פון ״ייִדיש בוך״ ■וואַרשע 1954, דער אריס־ דרוק אין דער הקדמה פאלש אויסגעטייטשט: ״ה. גרויל — כאראקטעריסטישער פסעוודאבים".

(2) היטלעריסט — "געשיקט א ה.״ (ר״א, ד 320).

(דער) ח. אזייף שמחות — א ייד אין ווילנער ג׳ געפרעגט, רואם ער האט געגעסן, האט ס׳רוב געענטפערט: "דער הא אויף שמחות" ד״ה, היטלער זאל דאס עסן אויף שמחות. (קאפלאן, ד 44).

האגעזע — געקירצט פון ״האב געהערט זאגך. נייעס־אגענטור ביי די אונגארישע ייִדן, פארשיקט קיין פוילן אין לאגערן. (קאפלאן, ז׳ 52).

האז — אין דער ערשטער וועלט־מלחמה, אייבער וואט האט זיך נישט צוגעשטעלט צום מיליטער, נאר אגטלאפן, "געווארן א ה״"; באהאלט זיך אויס. "דער ירנג זאל נישט ווערן א ה׳", דער חתן זאל בישט אנטלויפן פארן שטעלן די חופה, בעת א מגיפה אויפן בית־עולם. (הערש אלטבוים: מיין שטעטל יאבִיווו לובעל־ סקי, בועגאס־איירעס 1954, ד 124). אין דער חורבן־ תקופה גלאט ייִדן. "די דייטשן זיינען צוגעקומען צו דער אייזערנער טיר פון קעלער און נישט גע־ וואלט זיך מוטשען ביים עפענען זי, רוייל זיי האבן געהאט ענוג אויף דער גאס האזן, ווי מען פלעגט זיי דעמאלט רופן. (אזיעראן, סוכרת 1942. מ. העבט, עדות, ייה״א). "מיר לעבן ווי האזן, עס דאכט זיך מיר, אז אפילו אין שלאף האלט איד אייו אויג אפן און ביי יעדן קלענסטן קלאפ, לויפט אדרךך א פראסט איבערן לייב". (ווארשע, ח. עלבוים־דארעמבום, אויף דער אריישער זייט, ד 79). די יעניקע וואס זייבען ארויסגאנגען פון ג׳ מיט א בריגאדע, ארא־ גענומען די לאטע און אוועק אין שטאט ווי אריער עפעס דערלייִדיקן, "מאכן א פעקל". פארנאכט פלעגן זיי זיד צוטשעפען צר דער צוריקגיינדיקער אין ג׳ בריגאדע. דאס איז געווען פארבונדן מיט טויט־שטראף. (קארונע, אסתר לרריא, כ״י, ז׳ 88 ; זע אריך ר. לעווין, פל״ח 1, נר׳ 8).

"דא ביים טויער, צרזאמען מיט דייטשן,
שטייען ייִדישע פאליציאנטן
און היטן די ארדעבובג, ווייסט איר גאך וראם ?
עס זאל, חלילה, נישט אדורכגאנווענען א "האז"׳
און קוים כאפט ער א "האז" וואס איז ארבעטספליכטיק..."

(קאוונעד ג/ מחבר אומבאקאנט; קאטשערגיבסקי, לידער, ז׳ 135). וועו פון דער ריי זייבען ארויס עטלעכע מעגטשן, האט מען דאם געפונען "האזן-בריגאדע". (קאווב, רחל סילקע). אין ג׳ זיינען פארווערט געווען געבורטן. וועו ס׳פלעגט דאך טרעפן א געבורט, האט מען דאס קינד צרגעשריבן, ווי א געבוירנס פאר דער מלחמה. אזא קיגד פלעגט מען. ררפן ה/ אריין אין ג׳פון קיינעם ביט באמערקט:

"געבורטן האט ער אונדז פארבאטן,
אויס מיט דער יידישער באז!
ארן דו, מיין קינד, אזוי שיין געראטן,
ביסט געקומען אויף די ורעלט אלם האז."

(קאוונער ג/ דיסקאנט: מיין קליינער מארטייער, קאטשערגינסקי, ז׳ 102/3).

האטעל פאלסקי — נאכן ליקווידירן דאם ווארשעווער ג׳ האט די געסטאפא, כדי אויסצו־געפיבען די באהאלטענע אויף דער ■ארישער זייט יידן, אדורכגעפירט מיט דער הילף פון אירע אגענטן־יידן, א "אויפלאנד־אקציע", ד״ה פאר גרוים געלט פארקויפט צו יידן דאקומענטן, אז מען איז אן אויסלענדישער בירגער. צו־מערסט זיינען דאס געווען עכטע דאקרמענטן, געשיקטע פרן אריסלאנד פאר יידן אין פוילן, רואם זיינען אין צווישנצייט ארמגעבראכט געווארן. די דאזיקע ״גליקלעכע״ געדארפט ארויספארן אין אן א״ג ״אויסלאנד־לאגער״ און דארט בלייבן ביז סוף מלחמה. א שטיק צייט האט מען זיי געהאלטן אין האטעל ״פאלסקי״/ אין ווארשע, דלוגע גאם. דערפון דער באמען פרן דער אקציע. דא זיך פריי באווריגן, געהאט דערטערגלעכע לעבנס־־באדינגרנגען. דערנאך זיי ארויסגעשיקט, דער עיקר אין די לאגערן בערגן־בעלזען, וויטעל. ״דריי טריזנט יידן האבן זיך אזוי ארום געלאזט פארנארן און באר געצייטע זייבען געבליבן לעבן". (י. טררקאוו, אין קאמף, ז׳ 221/9).

האלכ זעקט — ווארבצייכן אין יאבאווער ל/ לוראוו. דער עיקר באנוצט ביים אנקומען פון פריץ געבאוערן, דירעקטאר פון ד. א. רו. (דייטשע אריסריסטובגס־וועקע), ווו די לאגעריסטן האבן גאערבעט. דערפון דער אויסדרוק באצייכנט אויך געבאוערן גופא. (הירשהארן בערנארד, ייה״א, ז׳ 6). זע: זעקס.

האלט זיד — "יינגל האלט זיך", פארשפרייטער דערמונטערנג־אויסדרוק אין רו״ג. א מיידל טרעפט זיך אין אוישוריץ מיט א באקאבטן יידן פון ראדזין, וואס ווערט געטריבן אין קרעמאטאריע, רוימט ער איר איין ה״ז. דאס זייבען זייבע לעצטע רוערטער. (ס׳ ראדזין, ז׳ 310). א פשוטער יד אין ל״ג, טאביאס, זאמלט געגע־פאלקלאר און חזרט כסדר איבער: "האלט זיך, יידעלעך, האלט זיך, איר ווייסט גארבישט וויפל זיי באקומען געשמיסן. מ׳האט זיי דאך שוין צוריקגעשטויסן ביז...״ (שבע גלאס־וויבער, "געזאגג איבער צוימען/ ״קעבעדער אדלער", 29.4.1957).

האלט נישט אויף דאה גלות — שטייט איינער ביי א קיך־פענסטער און. בעט זיך מ׳זאל אים געבן נאד א קארטאפל און האלט דערביי אויף די ריי שרייט מען אולף אים: ״האלט נישט..." (ל״ג, געטא״לשון, 1024).

האלויוד — ״די נאלעווקעס זיינען הייבט געווארן א ה/ ווייל מען זעט דארט לויטער שטערן״ [צוליב דעם, וואס אלעיידן פון צען יאר אן טראגן דעס יידן־שטערן, מגן״דוד אויפן ארעם]. (ריגגל/ 23.2.40).

האלע — לאגער־טערמין, פאבריק־לאקאל, סקארזשיסקא־קאמיעגנא. (מ. שטריגלער, אין א פרעמדן דור, ז׳ 186).

האלען — ״ביים שכן קלאפט מען אין טיר, דאס איז א פאליציאבט געקומען ״האלען״ איינעם, רואם האט זיך בישט געשטעלט צום טערמין אריף ארבעט״, (ראדאם, אנדענקבוך, ז׳ 90). אלגעמיין באנוצט אין דייטשלאנד, 21111011611 ,11011611. זיגט 1933, צר באצייכענען דאס ארויסשלעפן מענטשן פון דער שטוב, צומייסט ביינאכט, דורך דער געסטאפא.

האלעניער, האלענדערקעם — טרעפעס, האלץ־שיך, האלץ־קלרמפעס. (ל׳ האסאג־פעלצערן אין טשענסטאכארו, קארבען ביי טארון, בירקעבאו אאב״ד; ה. פריוועס: אין רויך, ז׳ 200). ,,אויף שורערן ברדק קלינגען אפ דייגע הילצערבע מדים״. (וויל״ג, ב. ברוידא: פרריערליד. אונדזער געזאנג, ז׳ 110).

האלערכאד־אקציע — אקציע, רואם ס׳האט אדורכגעפירט דעם 5.9.42 אין קאלאמייער ג׳ דער פארוואלטער פון איבערגעלאזענעם יידישן פארמעגן (וועדערפאסוגג) (ס׳ קאלאמיי, ד 9, 347).

האלץ־מויער — ״דאס ג׳ איז פארשפארט און פארשלאסן מיט א ה״מ פרן ברעטער״, (לנוביץ 330). זע: מריער, פלויט.

האלץ־קליידער — די בגדים פון די העפטלינגען אין אוישוויץ. (רעיה כגן, נשים בלשכת גהינרם, ז׳ פ״ג).

האמכורגער — באצייכענונג פאר די יידן פון דייטשלאנד אין מינסקער ג׳. א סך פון זיי שטאמען פון דער שטאט האמבורג. (ה. סמאליאר, פון מינסקער געטא, ז׳ 33).

האמעראווצעם — יידן וואס געארבעט אין שאפ פון דייטש האמער. געווען צווישן זיי א קאמפגרופע. (רר״ג, ל. גיברג, האחרונים, ז׳ 65, 67).

האן — (1) דייטשער שטעמפל (האהייטסשטעמפעל) מיטן אדלער און האקנקרייץ. געווען נייטיק אויף באשטעטיקונגען, ארבעט־ביכל. "ורער עס האט א ריאן, איז געראטעוועט"; ״באקומען דעם ה׳" אאז״וו. (ווארשע, פיאטרקאוו, י׳. קורץ, כ״י, ז׳ 344). (2) א באנקנאט אויף פינף הוגדערט זלאטעס. פאר ״צוויי העבער״ באקומט מען אן ארבעט־פלאץ. באנוצט דעם אויסדרערק אין ערשטן טאג פון דער גרויסער אריסזידלובג אין ווראשע, ירלי 1942, אין א טעלעסאן־געשפרעד רואשע־פיאטרקאוו. (י. קורץ, כ״י ז׳ 322). (3) היטלער. (קאפלאן, ז׳ 53).

האנדלס־אפמאך — די דייטשן האבן געשלאסן א ה״א מיט די רוסן — זיי וועלן ליפערן מתים און יענע — ערד״. (ר״א).

ראסאג — געווערן־פאבריק אין סקארזשיסקא־קאמיעבנא, איבערגענומען בעת דער ד׳ אקופאציע די "געזעלשאפט הוגא שנייידער". דערפון דער נאמען. ה׳ געטיילט זיך אויף דריי אפטיילן: ווערק א. בע. צע. (ס׳ סקארזשיסקא, ז׳ 82).

האסאגווקע — די קרעגק צורישן די ארבעטער אין ל׳ האסאג: ד״ריכע טעמסאראטרר און דורכפאל, געדויערט לאנגע חדשים. די סיבה — הוגגער. (רענא טאובענבלאט, פעליציא באנעט א״א).

האסט געגעפן כהינם — די, וואס האבן נישט אונטערגעשריבן זוגטיק.די ארבעטער-ליסטע (ווייל מ׳האט גישט געארבעט) און באקומען די טעגלעכע זופ. (ל״ג, ג׳־לשון, 1012).

האסט געהעדט — "די היטלעריסטן וועלן פארניכטן אלע יידן און דעם אלף־בית". "פארוואס עפעס דעם אלף־בית ?״. ״פארוואס פרעגסטו בישט אויף אלע יידן ?״ "אזוי ווי דאס איז גישט מעגלעך, איז יענץ אויר נישט מעגלעך, האט מען זיי דעריבער אין דער ערד". "נישט געזארגט, ס׳איז שוין באלד זייער סוף". (ר״א, ז׳ 172, 15.5.42). זע: ביציקל.

האפטו געלט, ביסטו. א קבאקער; האסטו בישט, ביסטו א קאקער. (לובליגער געטא).

האפט זי לים ? — רומקאווסקי פלעגט געבן חופה־קידושין און דערביי פרעגן דעם חתן: ״האסט זי ליבז". האט יענער געעבטפערט: ״דערווייל הובגערט מיד". געמיינט צו דאגן: גיב אהער דאס ברויט, וואס מ׳פלעגט געבן יעדן פארפאלק דרשה־געשאנק. (ל״ג, פל״ת נומ׳ 3).

האפיורען — בעלי־מלאכות, ספעציעל געצייכנטע אין טויטן ל׳ טרעבליגקע, האבן געבויט בארקן, די גאז־קאמער, געלעבט אין בעסערע באדינגונגען, ווי די פשוטע, נישט קוואליפיצירטע פלאץ־ארבעטער, געקוקט אויף זיי, ווי טרעבלינקע וואלט געווען זיערם. (סטראווטשיבסקי, אויפשטענדלער פון ל׳).

האקמעפער — פון א בריוו, געשריבן מיט פוילישע אותיות, דעם 7.9.40 אין לובלין קיין ר״פ: "ביי מיר קיין בייעס. קענסט דאס שפריכווארט: האקמעסער, שוב־מעסער, מיר איז ווייל, דיר באך בעסער". אזוי כארקטעריזירט די סיטואציע פון יענער צייט, רעדאקטאר יעקב ניסענבוים. (אריגינאל, ב״ק; עבלעך *0׳* לידא, ז׳ 206).

האקענקרייץ — יידן האבן אויפן פארשיידנסטן אופן איבערגעדרייט דאס ווארט, כדי ארויסרופן דערמיט א פעיאראטיוון ניואנס, טיילווייז נאך פארן אויסברוך *פון* דער מלחמה. "איצטער איז עס קרייצהעק..." (מ. באדיר, ווי זאל איך איצט זינגען ? — ולינטער 1939).

און א שפרוך: ״קרייץ און האקן"	אויפן האקענקרייץ זיך צאפלען,
האט מען אונדז געהאקנצרייציקט,	און אין אייגן בלוט פארגיין...
געפערטלט און געשגיטן...	צאפל איך גענאגלט.
און איר האט אונדז געל-אזט	אויף שווארצן האקנקרייץ.

(ל״ג, 1942 ; מ. ב. גוטמאן, פארוואלקנטע טעג, ז׳ 5, 9).

ה^עבקרייצלער — אנהענגער פון גאצי־דייטשלאנד. (פנחס וועלנער, ביי די ברענן פון אוירעסונד, ז׳ 85 ; ס׳ טריסק, ז׳ 58).

האקענקרעציקע — סטויפץ. (יוסף רייך, וראלד אין פלאמען, ז׳ 36).

האר — פרויען אין די לאגערן שערט מען אפ די ה׳ פון קאפ, דערביי טרייסטן זיי זיך: "וועט זיין דער קאפ, וועלן זיין האד". (א. לוריא, ל׳ לוביטש [פא,מערן] א״א).

האדאדטשיק,עם — קריסטלעכע איינווינערס פון "דוד הורודוק" (פוילישי: דאוויד־גרו־י דעק), געשיקט א דעלעגאציע קיין פינסק, בעטן די דייטשן זאלן קומען פאר־נעמען די שטאט און מאכן א סוף צו די יידן. (ס׳ דוד הורודוק, ז׳ 398. ס׳ לנין, ז׳ 84).

האראוויץ — (1) היטלער. ״ה׳ קומט אויף יענער וועלט, זעט ער אין גן־עדן קריסטוסן: ,הא ז, רואס טוט דא א ייד אן אן ארעמבאנד ? ו׳ •— ,לאז צורו — ענטפערט אים דער הייליקער פעטער, — דאס איז דער זון פון באלעבאס ״״. (רו״ג, ריגגל/ 13-5-40). "אין אשכנז געבוירן געווארן א צווילינג, געגעבן א נאמען ה׳ און משהלע בער (מוסאליניי בעניטא), זיי געבאדן און פארטוישט, נישט געוווסט ונער פון זיי ה/ געפרעגט א דורכגייעגדיקן ייד, געענטפערט: ,ווערער עם וועט זיך פריער באמאכן, דער איז משהלע..." (רו״ג, ריגגל׳ 24,9.40. באקאנט אויר אין ביאלא־פאדלאסקא א״א. זע מ. פייגעבבוים: פאדלאשע אין גאצי-קלעם, ז׳ 145). "אויף א בארטונג פון האראוויצן, משהלען און שטאלענעם (סטא־ לין), איז געפאלן א באמבע". ווער האט זיך גערעטעוועט ? — ״די מענטש־ הייט". (רינגל/ 25.9.40).

(2) הארטי ביי ייִדן אין אונגארן. (קאפלאן, ז׳ 53/4).

הארטע — (1) מינץ, מעטאלן גלעט; היפוך פון ווייכע: פאפיר־גלעט.

עס וועט ניט העלפן קיין הארטע און קיין ווייכע,
ווייל אין באד אריין מוזטו גיין.
עם וועט ניט העלפן קיין הארטע און קיין ווייכע,
ווייל ווארשע מוז דאך יודענריין זלץ 1

(געזונגען אין וו״ג אנהייב 1943, מיט דער מעלאדיע פון רוסישן פאלקסליד "פאנאפראסנא וואנקא כאדיש", איבערגעגעבן מ. קראפט. לויט אים באטייט דא ״באד״ — "קעסל, וו מ׳סמט ייִדן".

(2) ה׳ — גאלד־דאלארן; אין וו״ג אנגעאנגען א האנדל מיט וואלוטע. וו ס׳גיט איבער הרב שמעון הובערבאנד, האט מען אפילו אין וו״ג אויסגעארבעט פאלשע ״הארטע״ מיט א קלעבערן פרוור גאלד: אנשטאט 14 — נייִדצען.' (ר״א, 23.6.42, ז׳ 146; רינגל/ 20.9.40). אין א בריוו: "וו וווינט פעטער פיניע ?״ — ״אויף לעשנע 42״ ; ד״ה וו הויך שטייט דער דאלאר ? — 42 (זלאטעס). (ה. וואסער, ר״א, 9.12.40, ב׳ 2, ד 302).

(3) "אין וו״ג זיינען דא דריי וואלוטעס: הארטע, ווייבע און גאנץ רוייכע". (רינגל/ 10.6.41). גאנצווייך געווען דער אנפירער פון ״דרייצענטל״ (זע).

הארכער — ספעציעלער געהילף ביים שמרגלען איו וו״ג. "א מענטש מיט א פענאמענאלן געהער. ער דערהערט פון זייער ווייט דאס אנקומען פון דייטשע זשאנדארן". (ר״א, ז׳ 51, 9.7.42).

הארמאניסמ — א גביר. (ל׳ פלאשווו).

הארמאניע — א גרויסער סכום וואלרטע, באנקנאטן. (ל׳ פלאשווו).

הארצדערכאפעניש — צוקערלעך. אין ל״ג א סוחר רופט: ה׳ שמעטאנקאווע, רומאווע, צענער־פעניגאווע, קלעצער פאר אייניציקע פינף פעניג. (זעליקאוויטש, כ"? ״אין יעגע קאשמארבע טעג", 1.9.43).

הארצקלא&ענישעאה — זשעלאזנע, לעשבא גאם. "דא איז דער טויער און מ׳בודקט, צי ייִדן שמוגלען עפעס בישט אריין. וו מיר האבן זיך דערנענטערט צו. דעם ארט האט יעדן דאס הארץ, געקלאפט". (ירחמיאל גוטהלף, ב״ק, נ״ר 696 ; בין חרמות, ד 79). זע: גיבראלטאר.

הגואל ממוות — פריליבג .1943, בשעת רי דייטשן האבן זיר געגרייט אומצוברענגען די לעצמע יידן אין די לאגערן אדום דאכאו,.האבן יידן געזאגט: "הגואל ממוות, די גאולה וועט שוין פאר אונדז קרמען פון טויט אלייך/ (קאפלאן, ז׳ 56).

הודו — אויסדרוק, אריין אינעם ג׳־לשון אין פארשיידענע פארמען: "זע נאר, הודו גייט אויד פארן!" אינדערצייט וועז צום ארויסשיקן אויף ארבעט וועלן אויסגעקליבן על פי רוב יונגע, ארבעטפעיקע מענטשן, דערזעט מען פלוצים גיין א קלעפ־סידרע־פנים (זע) מיט א רוקזאק אויף דער פלייצע. דער מענטש וואקלט זיך ביים גיין און די צרקוקערס שליידערן אויף־זיין אדרעס דאם דאזיקע וואלט. דא ווערט געמיינט "הודו", פון לשון "ער הוידעט זיך און גייט אויר פארן •" (ל״ג, ג׳־לשון, 1002). "חסידים מאכן א יי״ש פאר הודו/ (ל״ג, ג׳־לשון, 1005). "בעם דאס פלעשל פאר הודו" — א פלעשל וויגאנטאל דארף מען זיר באזארגן, איידער מען פאלט אוועק. א פארשטייער פון א קראנקן־קאמיטעט וועלדט זיך צו א שיק־יינגל: "נעם דאס פלעשל (וויגאנטאל) פאר הודו" (ג׳־לשון, 1006). ס׳גייט דער "הודו" פאר "עלינו/ רוען די פראטעקציע האט דערגרייכט אז ס׳איז געפארן א קלעפסידרע אגשטאט א יונגן און געזונטן, האט מען דאס פארגעווארפן, אז דער "הודו" (הוידעדיקער) גייט פאר "עלינו/ פאר די א. ג. "אנשי שלומנו/ (ל״ג, ג׳־לשון, 1003). "היינט זאגט ער ,הודו/ מארגן פאלט ער כורעים". אויף א שוואכן, צום ערשט הוידעט ער זיך, שפעטער פאלט ער אינגאנצן פון די פיס. (ג׳־לשון, 1004). זע: ס׳איז הודו.

הויזוואד, הויזוואביפט — וואך ביים איבערגיין אין ל״ג. "זערעם באמען האבו מיר צוגע־טראכט מיט נעפטאלינען, הויזערוואד. געדארפט היטן די ד״ייזער, וואס וועלן פארלאזט ווערן פון זייערע קריסטלעכע באווינער, אז דאם עוועבטועל דארט איבערגעלאזטע פארמעגן זאל נישט צעראבירט ווערן; אז די ווינובגען זאלן נישט רואינירט ווערן און זאלן בישט פארנומען רוערן אן א סיסטעם, אויף הפקר. אין פארלויף פון א פאר וואכן האבן מיר קוואליפיצירט און אנגענומען 320 וואך־לייט. די וואך שפעטער אויפגעלייזט און טיילווייז אינקארפארירט געווארן אין דער פאליציי. (טאגבוך י. שולמאן). זע: היא״ד.

הווייאמיטעט (ה״ק) — 1939 זענען אנטשטאנען קאמיטעטן אין יעדן באזובדערן בלאק הייזער, כדי זיר פארנעמען מיט די פליטים, אנגעקומענע קיין ווארשע, מיט די נשרפים, נויטבאדערפטיקע •א״א. שפעטער זיד פארנומען מיטן איבערלעכן לעבן פון הויז, וואס איז צוליב דער באשרענקטער צייט פאר יידן צו קאנען ארויס־גיין אין גאם געווען פון גרריס נויטווענדיקייט. דער ה״ק האט ארגאניזירט קיגדער־וויינקלען פאר די ייבגסטע; קרייזן פאר יוגנטלעכע; קרייזן פאר פרויען; אייגגעארדנט פארשיידענע אימפרעזעס. די הכנסה פארווענדט פאר די בויט־י באדערפטיקע קודם כל פון אייגענעם בלאק, דערנאך פאר אלגעמיינע, סא־ציאלע אינסטיטוציעס אין ג/ די ארבעט פון ״זשיטאס״ (זע) האט זיר געשטיצט אויף די ה״ק. אין 1941 זענען געווען אין וו״ג 1600 ה״ק. אין ר״א זיר אפגעהיט פראטאקאלן פרן עטלעכע אזעלכע ה״ק, פון אנהייב מלחמה, ביז די ערשטע חדשים פון 1942. אין אייבעם פון זיי שרייבט זיך, אז יעדעס הויז איז א קהילה פאר זיך. דער ה״ק איז אלץ, אפילו א בית־דין,

ערלעדיקט צ״ב סכסוכים צווישן לאקאטארן און סובלאקאטארן, צווישן בעל• הבית און אנגעשטעלטן אאז״וו.

אין איין מאמענט האט טשערגיאקאוו פארלאנגט פון די הויז־קאמיטעטן, זיי זאלן צושטעלן מעבטשן צו צוואנגארבעט. ער האט, וואס אן .אמת, תיכף אפ־ גערופן דעם .צירקולאר, אבער דעם אויטאריטעט פון די ה״ק האט דאס ארוג־ טערגעריסן. געווען פאלן,,וועו דער ה״ק באשטראפט געווארן מיט תפיסה, פאר נישט איינצאלן די געהעריקע שטייערן פארן גאנצן הריז. (ר״א, 106). אין איינעם פון די הייזער אויף ,מילא־גאס האט דער ה״ק פאראדנט, אז קיין נייער לאקאטאר טאר זיך נישט ארייניצינן, כל זמן ער האט גישט אייבגעצאלט 20 זלאטעס זאלאג. דאס געלט איז אן אסעקוראציע אין.פאל פון טויט, זאל דעד ה״ק בישט האבן קיין שווערי־קייטן פטור ווערן פון מת. (ריגגל׳, כ״י, גאוו. 1941).

הויעיש (אדיעקטיוו פון וואדט ״ד״ויף״) — פאר דער מלחמה האט עם אין לאדזש באטייט: זייער לייטיש, עלעגאנט. ״ער טראגט זיך הויפיש״;■ ״ער באגעמט זיך הויפיש״ האט געמיינט צו זאגן: ער קלייד־ט זיך• ווי א פריץ, פארהאלט זיך דוי א פריץ. אין ג׳ איז דער אויסדרוק אריין אין דער גנבים ־שפראך און באצייכנט א זאך, וואס מען קאן זיך מיט איר נישט באווייזן פראנק־און־פרייי, באר אויף היבטער־ ווענג, אויף הייף וכדומה. ״ער גייט הויפיש׳/ ער גייט גישט ווי יעדער מענטש איבער די גאסן, באר איבער הייף, ווייל ער האט מורא פאר א "גוט אויב". ״דער מאסעמאטן מוז געבומען ווערן הויסיש״, מען קאן די ״לינקע״ זאך גישט טראגן בפרסום, ווייל מען קאן מיט איר "גיין פארשיט", מען מוז זי טראגן בצנעה, עס זאל זי קיינער נישט דערזען". (ל״ג, יוסף זעליקאוויטש).

הולד — וואדנצייכן: ס׳קומט א דייטש. (ס׳ גרויס־ראדאמישלע, ז׳ 694). זע: הלך.

הולען — אין די פינצטערע -מעג (קעפל)... די גויים הולען. (ס׳ אילייב [איליע] ז׳ 403/20). פארגלייך: א. רייזען: הולעט, הולעט בייזע וויבטן.

הון — א וועלט, וואס שווייגסטו ורעלט, נעם קוק זיר צו,
ווי ס׳ווילדעווועט דער "הון" אויף דיין שויס,
וואס האט באך טויזנט־יאריקער קולטור
אנטפלעקט זיך אין זיין וואטאן־בייזער גרויס.
(קלמן ליס, ליד געשריבן אין מעדזעשין אין יענער צייט, געבראכט לויט ל. פינקעלשטיין: פדיון השם, ד 51).

הונגער — מיטל צום הונגער: די דייטשן זאלן אוועק פון פוילן. (וו״ג, ריגגל/ מאי 1942). הונגער איז שטארקער פון אייזן — ל״ג. (י. הילער, טאגבוך, כ״י 4.6.44). צלוישן הונגעריקע קאן קיין ערלעכקייט נישט זיין. (דארט 5.1.44); פאר א הונגעריקן איז קיין גרעבער נישטא. (דארט, 1.2.44).

הונגער־שווינדזוכט — ל״ג. (עדות זלאטע שנור).

הונערטפטל-פייערער — קאמענדאנט פון 100 מאן. (ל. לויוויטש, ר״א, ב״ר 390).

הונדערטשאפט — ארבעט־גרופע (קאמאנדע) פון א הונדערט יידן, וואס נישט געהאט קיין סטאבילע ארבעט, נאר צוגעטיילט געווארן, וווהין מ׳האט באדארפט. זיי זעבען געווען די ערשטע אויסגעזידלט צו ווערן. (טערעזיענשטאט, ז׳ 85/6).

הוגט — המילה "כלב" היתה מושג של דע. בכי הכלבים, נביחות, סמלו קרבה של מלאך המוות. בנו עוררו נביחות כלבים את הרגש של •מארב, סכנה או הלשנה, כאילו מעורר הכלב תשומת ליבו של בעליו, שיהודים הולכים כאן — נדמה לי, שהכלבים הרגישו בנו. אם לא ביהודים, הרי בזרים והקבצנים, שאותם צריכים לגרש. הכלבים גרמו לנו קשיים, צרות ועצבנות ומאותותיהם אנו סובלים עד היום. בעיה בפני עצמה היו הצפרדעים. (ס׳ בז׳ז׳גי, א׳ שקלאי, בצל המוות, תוספת, ז׳ 24).

— אויף א שלעכטן הונט: ״דאס איז א הונט ? ביין! א דייטש, וואס גייט איינ־ געבויגן אין פירן!״ (ס׳ האראדאק, ז׳ 354; קולגה, ז׳ 224; מעזריטש, ז׳ 204, 261).

א הונט אויר זעקס פייס — א דייטש מיט א הונט; (פיאטרקווו, י׳. קורץ, כ״י, ז׳ 348; טשענסטאכאוו אאג״ד). גערופן אויך ״זעקספיסיקער״ (זע).

הוגט־צייכנס — מעשענע בלעכלער, וואס געטראגן אין וו״ג די ארבעטער פון א. ב. וו. (אסט־דויטשע בוימישלער־וועלקשטעלע) מיט א נומער וואס באקומען פאר גרויס געלט. אן דעם בלעכל (ה״צ) איז מען פאראורטיילט צום טויט. (ב. סמא־ לאר, בריוו, 10.12.42 ; ס׳ זאמבראוו, ז׳ 177). דייטש: הונדע-מארקע. (כהנה, יומן, ז׳ 114). זע: בלעכל.

החיים והמוות — וראַרענונג נישט צו רעדן. (אין באלטיקום, קאפלאן, ז׳ 16).

היא״ד — הילפסארדנונגסדינסט, אנטשטאנען פון הויזוואכיסטן דעם 15.6.40. דעם 3.11.40 אינקארפארירט אין דער פאליציי. (ל״ג. שולמאן, זכרונות, כ״י); זע: הויזוואך.

היט־פאדיסטן — היטלער־סאדיסטן. יולי 1943. (ר״א, ז׳ 175).

היטל — ארדנער, יידישע פאליציי, טראגן ספעציעלע היטלען, ווי אן אפצייכן פון זייער אמט. ״די ולאס טראגן ווייטער די ה׳, מען זיין צופרידן״. רעדע פון קאמענ־ דאנט בערמאן, 20.6.42, אין ביאליס׳ ג׳; פראטאקאל פון יודענראט. — אין ל״ג האבן די קעראוניקעם זיך געטוישט מיט זייער פראדוקציע, האבן יידן געשאפן א וועדטל: "א היטל פאר א קאפעליוש". (בריקס, פאפירענע קרוין).

היטלמאכער — היטלער. ״הא, זיך שוין אויפגעארבעט מענדל גינזבורג, ולאס 7 אויפן ה׳ געזאגט״. (פרץ אפאטשינסקי, 26.5.42, ר״א, 1300). אויף היטלערן געזאגט ״צוויי צווייערלעך — א היטלמאכער". תפיסה אין דעסאו. (ייה״א, ג״ע 637). דער ה׳ האלט ביי גטן וויד מיט דער מומע רייזל. (דניאל, כ״י ז׳ 102). קוריאז: כינוי שנתנו חיילי צה״ל לכובע הראשון שחולק בצבא. הכובעים נשלחו כמתנת אגודת הכובעבים היהודיים בארה״ב (היטלמאכערס). (זאב שיף, איתן הבר: לקסיקון לבטחון ישראל, ז׳ 165).

היטלער — י (1) האט אנגעשריבן א דרייבענדיק ווערק: א) מיין קאמף; ב) דער צענ־ יאריקער בליצקריג; ג) ״מיט דעם פינדזעל אויף דער אינדזל״ [ד״ה: נאפאלעאנס סוף ווארט אויף אים, איינזאם אויף אז איבדזל, אבער מיט זיין פינדזל, ווי א מאלער] (קראקע, ג״ע). באקאנט אליך אויף דער אריישער זייט. (2) ה׳ האט געפירט אין פוילן א טאטאלע מלחמה; אין פראנקרייך — א מאמענטאלע; 'אין' ענגלאנד — א פאטאלע; אין רוסלאנד — א קאטאס־ טראפאלע. (ריבגל/ סעפט׳ 1941). (3) "ה׳ וויל נאכמאכן נאפאלעאנען.

ער האט אבגעהויבן די מלחמה דעם 22סטן יוני, דעם טאג יוונן באפאלעאן איז ארוים קעגן .רוסלאבד. ער האט אבער פארשפעטיקט, רוייל גאפאלעאן איז שוין דעם 14 אדער 15 סעפט׳ געווען אין מאסקווע. אין צוזאמענהאנג דערמיט דערציילט מען, אז ג׳ האס ביים אנהייב פון דער קאמפאניע אנגעטאן א רויט העמד; אין פאל פון פארוווונדעט ורערן, זאל מען נישט דערקענען. ה׳ דאקעגן אנגעטאן א פאר ברוינע קאלעסאנען". (ריגגל׳, 4.9.41). (4) "יענער (היטלער) איז געקומען צו א וורוזשקע אין קלייד־וגג פון א שאפער און געפרעגט, וראם וועט זיין מיט אים ? געענטפערט: "דו וועסט נישט האבן קיין בענזין, די אקס וועט דיר פלאצן און מען וועט דיר צובעמען די פיר־קארטע". (רינגל/ 18.12.40). נוסח פון דעם דויץ אין 1954 .2611 ■3118151311061 1:26^1118161? :־6161? 161)1(0?.

(5) היטלער און נאפאלעאן — נאד נ׳ זיינען געאנגען דריי גרענאדירן; באד ה׳ — דריי מילערן: א) דייטשלאנד אונטער אלעס; ב) אייראפעישער דלות; ג) וועלט־רעוואלוציע אן שאלות. (ר״א, 91.42) (6) וועו ה׳ פארבומען פאריז, איז ער אריינגעקומען אין אינוראלידן־הריז, ויו עס געפינט זיך דער קבר פון נ׳. ״גוט מארגן, קאלעגע״ — האט ער אריסגערופן. "כ׳בין דיר נישט קיין קאלעגע", האט געענטפערט נ׳ און זיר אויסגעדרייט צו אים מיטן רוקן. "אויב וועסט צוריק קומען פון מאסקווע אזוי ודי איך, איז עפעס אבדערש". (וו״ג, מארגרפרייהייט, 18.1.42). (7) "ה׳ האט אייבגענרמען ביו־יארק ארן שיקא־גא״, זאגט איין יד צום צווייטן. דער לעצטער ענטפערט מלא התפעלות: "קוק, ווי אזוי זיי ציען אים אריין". (8) אויף אלעקסאנדער״־פלאץ אין בערלין האט מען געפונען פאלגנדיקע אויפשריפט: "הינדעגבורג, אלטער קעמפער, קום אראפ, דיין געפרייטער קאן נישט• רוייטער״. זע: 457 ,:1101161^73 :01088001111 .מ. דער וויץ געפונט זיך אויך ביי ריבגעלבלום. (9) דער איש הגדול באשטעלט ביי א שניידער אן אנצוג. איינער האט געזאגט, אז פון דעם שטאף קאן מען האבן בלוין א מאריבארקע, א צווייטער — א גאנצן אנצוג. דער יד ווידער האט געזאגט: ״דריי אבצוגן — ביי זיי איז על גרויס, ביי אונדז איז ער קליין. (ריגגל׳, 204.41. א נוסח פון דעם וויץ אין דער פרילישער אויסגאבע: 1}30ע1נן8מ0^ 8^83. אין דער אפטיילונג: יידישע אנעקדאטן, געדרוקט פעבר׳ 1943). (10) ה׳ קעמפט פאר ראסע, סטאלין פאר קלאסע ארן עגגלאבד פאר קאסע. (ריגגל׳, 26.4.41). (11) אנדערערע נוסח פרן דעם וויץ: "פארוואס קאן נישט קומען צו א פארשטענדיקובג צווישן די קעמפענדיקע צדדים י — ודייל ה׳ זאגט, אז די מלחמה וועט געווינען — ראסע, סטאלין — מאסע און רוזוועלט, אז געוינען וועט די קאסע". (וויל״ג/ קרוק, טאגבוך, כ״י סעבר׳ 1943. אובדזער צייט, 1958, נר׳ 9). (12) דעם 5טן אקט׳ 1940 האט זיך ה׳ געטראפן מיט מוסאלינין אויפן ברענער. דעם 13,10.40 פארנאטירט רינגעלבלום זייער געשפרעך:

בעניטא — סביטא (צעשלאגן). — מיר זיינען קאפוטשע
אוי אדאלף, — ה. ל., ה. ל. (מייל היטלער),
מען דארף א הילף איד זוך א פארמיטלער.
— אדי דוטשע, פוטשע — אויב אזוי מ. י. (מוסאליני),

ביסטו א גרויסע שוריני (חזיר) — ארי, ארי, דאס האט געמאכט ר. ב. פ,
— האסט צו מיו־ א טענה, (ריבענטראפ),
גיי צו טשיאנע. א קללה אויף זיין קאפ.

(13) מוסאליגי ארויסגעשיקט פאלגגדיקן טעלעגראם צו היטלערן: "גרעקא באנדיטא, טוטטא פערדיטא (אלץ פארלוירן), פרפא פאביטא (אנגעשמיסן אין ת...) — בעגיטא". (רינגל, 19.11.40). די לעצטע צוויי אנעקדאטן באקאנט אויך פון דער פרילישער זייט. (14) ה' פארנדיק אויף דעם מזרח־פראגט, איז ארוים אויף א מינוט אויף א קליינער סטאציע, דער מאשיניסט האט דאס נישט באמערקט און געלאזט דעם צרג ווייטער. ה' איז געבליבן אליין, אן דאקרמענטן, אן גענלט. אבער אט דערנענטערט זיך צו אים עפעס א ייִדל: "גרט מארגן, פאניע היטלער" — רופט ער אוים. היטלער האט זיך דערפרייט: "דו האסט מיד דערקענט ז איך בין גראד איצט אין א שווערער לאגע. קאנסט מיר אפשר לייען 500 זלאטים?" "וואס הייסט — שרייט אויס דאס ייִדל — פארוואס נישט?" — "אבער פון וואנען ביסטו זיכער, אז איך רועל דיר אפגעבן דעם חוב?" — "א, פאגיע היטלער, דו האלטסט דאך ביים אפגעבן צוריק גאנץ אייראפע, וועסטו מירי נישט אפגעבן צוריק עפעס א פאר הובדערט נארישע זלאטיס (ח. שאשקעס). פאראן וואריאנטן פון דעם וויץ פרן ורי"ג' אנ"ד. (15) א לערער פרעגט א שילער: "זאג נאר, האנס, וראם וואלסטו געוואלט ווערן, רוען אונדזער פירער וואלט געווען דיין טאטע?" — "א ענעראל". — "און דו, קארל?" — "אן אדמיראל ן" — "נו, און דו, אברהמל?" — "א יתום". (ח. שאשקעס). (16) נאכדעם ווי היטלערן האט זיד נישט איינגעגעבן די אינ־ וואזיע אויף ענגלאנד, איז ער אריינגעפאלן אין א ורילדן כעס. אין זיין פאר־ צווייפלונג, האט ער געפרעגט אן עצה ביי א רב. יענער האט געענטפערט: "דו וועסט קעבען אריבערגיין דעם קאנאל, אויב דו וועסט באזיצן דעם שטעקן מיט וועלכן משה רביגו האט געשפאלטן דעם ים־סוף". — "א גאלדע- נער איינפאל" — שרייט אוים היטלער — "אבער ווי געפינט זיך דער דאזיקער שטעקן?" — "אין בריטישן מוזעאום אין לאנדאן — ענטפערט דעו־ רב". (ח. שאשקעס). נוסחאות פרן דעם אנעקדאט ביי

ב!1^טמ8„ א"א. (17) היטלער, געבעלס, גערינג און הימלער גייען איבער אייגער פון די הויפטגאסן פון בערלין, עס דערהערן זיר קולות פון די סירענעס, וואס זאגן אן א לופט־אטאק. אלע פיר נאצי־פירערס לויפן אריין אין נאענטסטן שוץ־קעלער. אין א פאר מינוט ארום טרעפט א גרויסע באמבע פון פיר טאן אין דער געביידע און מאכט זי אינגאנצן חרוב. וועו די לופט־אטאקע איז געענדיקט, וועו, מייגט איר, גייט ארוים פרן שוץ־קעלער לעבעדיק ארן גערעטערועט? — דייטשלאבד... (די שטימע, 24.12.43, וו"ג). (18) ה' און גערינג שטייען אויף א באלקאן ארן רעדן: "וועו דער באלקאן זאל איינפאלן ארן זיי זאלן דערבייי נישט געהרגעט וווערן, רואם רואלט דאס געווען: א צופאל? א גליק צי אן ארמגליק?" זיי רופן א ייִדן און שטעלן אים די שאלה. ער ענטפערט: "וועו איר וואלט נישט געהרגעט געוואָרן, וואלט עס געווען א צופאל, וועו אבער יא געהרגעט געוואָרן — א גליק "' (ור"ג). ענלעכע

נוסחאות אויך ביי פאלאקן. (19) היטלערס מפלה וועט קומען, רוען מיר וועלן שוין זיין אין קבר, דעמאלט וועלן קומען אונדזערע קינדער און אריינשרייען אין קבר: "טאטע! מיר ברענגען דיר א בשורה טובה: היטלער האט געהאט א שווארצע, פינצטערע מפלה". (1940, י. קורץ, כ"י, 129; דאס זעלבע אין קראקא א"א). (20) ור'ען מ'האט געפרעגט היטלערן ורער איז דער גרעסטער דייטש, האט ער געענטפרט: "איך דענקע הארמאן" (באקאנטער פרויער מערדער). דער דאזיקער אויסדרוק איז געווארן שפריכווערטלעך אין וו"ג. (ר. אויערבאך: אונדזער חשבון מיטן דייטשן פאלק). (21) ה' האט באשטימט א קאבקורס אויף אן אויפשריפט וואס זאל אויסגעקריצט ווערן אויף זיין מצבה. עס זיינען צוגעשיקט געווארן פיל פראיעקטן, נאר קיין איינער איז אים ניט געפעלן געווארן. האט מען זיך געווענדט צר א! יידן. דער יידּ, האט נישט טראכטנדיק פיל, אויפגעגעבן: שיינקייט, רייבהייט, אפפער. דאס איז היטלערן זייער געפעלן. איז מען באפאלן דעם יידן: ס'טייטש י!, האט ער געענטפערט: דער אויפשריפט באטייט נישט מער, ווי "א שיינע ריינע כפרה ."" (שאוולער ג/ ב. קאפלאן). (22) ה' כאפט זיך אויף אין מיטן נאכט און שרייט: "איך בין גענס• איך בין גענסי" געוואלט דערמיט אובטערשטרייכן, ווי גרויס ס'האלט זיך געגם, דער יודענעלטסטער אין ווילי"ג. (23) וועו ס'איז היטלערן געווארן שווער אין רוסלאנד, האט ער זיך אלם ארמיי־פירער געוואבדן באד הילף צו די גארביזאנען אין די אקופירטע לעבדער, ווי אריך צו די פאשיסטישע ארגא־ ניזאציעס. אט וואס פאר אן עגטפער ער האט באקומען — פון נאררועגן: דער עבגלענדער רייסט אוו בייסט, זאלסט גישט דערורעגן; פרן פראנקרייך: וראם מיינסטר, ס'איז דאס דריטע רייך ? פון יוגאסלאוויע: די פארטיזאנער מאכן מיט אונדז אנ'עק, רעד צום גרעק; פון גריכנלאנד: מאך זיך גישט צו שפאט אוו שאנד; פון האלאנד: ביסט ביי די ברעגן, אבער דו רעדסט צו דער וואנט; פרן בעלגיע: אויב דו רוילסט זיך דערטרינקען ארן ד"ענגען; פון פוילן: ווי לאנג קענסטו פוילן, ווי דו רועסט נישט פועלן; פרן איטאליע; מעגסט זיך שוין גרייטן א תלין. (24) בין היהודים מספרים בלחישה שהרוצח כך אמר: אם אנצח במלחמה, ילכו היהודים לאבדון במשך שנה; ואם אנתל מפלה, יעברו היהודים מן העולם במשך חודש אחד. (קפלן, כ"י, 13.9.40). (25) האסט געהערט י ה' האט שוין פריש איינגענומען 4 שטעט: אונטער לענינגראד — האלט, אובטער מאסקווע — קאלט, אונטער ראסטאוו — גערואלט, און קרים קומט באלד. (ר"א, פאלקלאר, ב' 2). (26) פארוואס איז שלמה המלך געבליבן א חכם בן חכם אוו דער גרעסטער פירער — א שוטה בן פיקהאלץ ? שלמה האט געהאט טריזנט ווייבער אוו קיין אייבע א רעכטע אוו ה' האט טויזבט רעכטע אוו קיין איין ווייב. (27) א יידּ הערט היטלערס א דרשה אוו לאכט דערביי. היטלער רייסט איבער ארן פרעגט אים: רואם רואגט ער צו לאכן פרן זיין רעדע ? דערריף ענטפערט דער יידּ: ■איך לאך נישט פרן דער רעדע, נאד פון געדאנק, רואם וועלן מיר עסו נאד דיר ? נאד המנען זיינען אונדז פארבליבן המנטאשן, אוו נאך דיר ? (ד"ר גרובער, לוואוו, געהערט פאר דער מלחמה). (28) ה' האט פארנומען פרישע דריי שטעט: האלט, האלט אוו צוריק. (וו"ג

מארגן׳ פרייהייט, 25.1,42) (29) ה׳ פרעגט א ייד, וועו וועט ■?ר שטארבן ׳ ענטפערט דער ייד, ררען עם וועט זיין אן ערב, אן .ערב יום־טוב, (ע. מאן, ירושלים). (30) חולשתו (של היטלר) היא .הבבואה. (קפלן׳ 13.8.40).

קללות אויפן חשבון פרן היטלערן: (1) מ׳ זאל. אדיין אין דר׳ערד אזוי טיף וויפל א האז קען אפלויפן אין א זומערדיקן טאג. (2) ה׳ זאל דואקסן ווי א ציבעלע, מיטן קאפ אין דר׳ערד. (3) ביי ה׳ זאל רוערן די קאפ א הילצערנע, די אויגן — גלעזערנע און עם זאל ביי אים ברענען די קאפ, וועלן פלאצן די אויגן. (4) ה׳ זאל האבן ציין־ורייטיק אין די וועטערדיקע בעכט. (5) ה׳ן זאל עסן א ווארעם א טאג, און זובטיק — צוויי. (מעכען, נ״ר 865/186). (6) ה׳ זאל אזרי לאגג לעבן, ווי לאנג דאס ורעש אויסהאלטן [גענויינט. די אויסארבייטונגען פון די שאפן אין וו״ג]. (י. קורץ, כ״י, ז׳ 181). ־ (7) ער האט שוין איינגענומען טשעכיי, פרילן, פראנקרייך און האלב. רוסלאגד, וועט ער באלד •איינענמען א מיתה משונה. (ל׳ דעמבלין). ה׳ ווערט :אויך צוגעגעבן צו א גאנצער ריי ווערטער, וראם באקרמען דורך דעם א נאך פיבצטערע באדייטונג: ״ה׳־ פאשיסטן״, ־״ה׳־באבדיטף/■ ..״ה׳־בארבעריי״. ״דף־מערדער״, ״ה׳זסאדיסטן״ א״א. — די קיגדער (קאווב ג׳) זיך געשפילט אין לוויות: אריסגעגראבן א קבר, אדייגגעלייגט אין אים א קיבר און געזאגט, יאז דאס איז ה׳. (פראטאקאל פון אייכמאן־פראצעס, 4.5.61׳ פארגלייך:...061105 מג :1תס^ב1501.ט6>! §2מ!, ז׳ 138).

— דעם 26.6.41 פארבעמען די דייטשן די שטאט. אויפן/צווייטן טאג דערשיסן זיי אלע העט, ווייל זיך דערווווסט, אז א סך היבט רופס מען ה׳. (ס׳ האראדאק, ז׳ 85).

"בגמטריח אויסגעפונען, אז מות ז׳בוטיבסקי (נפטר ת״ש) איז גלייך מות פון אן אנדערן האדן". (היטלער). (ריגגל/ 19.9.40, ז׳ 143). דאס זעלבע אין א כ״י פון בארשטשיוו, ווי פון יעבערצייט, (מ״ז).

ווי .יידן האכן אויפגענומען היטל ערס .רעדע:.

1) המודה במקצת — חייב. איז ער זידנאר מודה צו געכעראל. פדאפמ און צו נעבעראל צייט, איז זיין מפלה שוין נישט ווייט. (א תלמיד־חכם).

2) אקס אהין און יידן אהער — זיין גאנצער עולם־ועד, ער וועט שוין נישט לאנג דרליען דאס ראעד (ר,אד).

3) ביי זיין לעבן וועט זיך נישט איבערחזרן דאס יאר 1918 — כ׳בין שוין מסכים ׳ וועד זאגט דען, אז עד דארף לעבן ן

4) רואם עפעס ווידער רוזוועלט, טשערטשיל און יידן ? ווייסט נישט, יאק ביראי — טא דא זשידא י

5) וראס זאגסטו צו דער רעדעי — ראשי תיבות פון ראטן־פארבאנד: רעד צו־ זעצטערהייט, פלאפלער..

6) ״פאר 9 יאר האב איך מער אויפגעטאן, ווי פאר 25 יאר די סאררייעטן". זאג אים, אז א העט פאר 10 יאר בילט נישט.

7) באהיט אונדז גאט פון גנבישע שבועות און פון היטלעריסטישע נביאות (א חסידישער ייד).

8) מיר זאלן־באהיט ווערן פון יעדן בייזן חלום און פון היטלעריסטישן שלום.

9) שיק אונדז שוין די חילף געשווינט, ער זאל שוין נעמען בילן ווי א היבט.

10) אלע זכות־ אבות זאלן אונדז ביישטיין, זיין מויל זאל פון היגטן שטיין. (אן עלטערע ייִדענע, א קרעמערקע).

11) אויף טויזגט יאר וויל ער אונדז אומברעבגען. — מא, ביי גאט איז טויזנט יאר א טאג, קענען מיר אין איין טאג געהאלפן ווערן.

12) ה׳ רוייסט שוין• נישט אין וועלכן יאר די מלחמה וועט אויפהערן; איך זאג ווי טשערטשיל: 1942 — אייראפע, 1943 — יאפאן. פארוואס ? 1942 מאכט: 1 ציל, 9 אקופירטע לענדער, 4 גרויסע מלוכות קעגן 2: היטלער און מוסאליני. און 1943 ? — די זעלבע קעגן 3טן — יאפאן. (ר״א, 2.2.42).

13) ש׳קא מורא, פון די געלע זאד (געמייבט יאפאן), וועט אויר• נעמען רינען די יאך.

14) מ׳האט זיך אויף אים דערקעגט. ווער וועט מיט אים מאכן שלום ? זעסט, אידייטש איז: א ביקס אדער א פוס אונטעדן ארעם; אויב נישט ביסטו אינ־גאנצן ארעם. (ר״א, 2.2.42).

מ׳שמועסט:

1) ה׳ האט געשיקט א שליח צו היילע־סעלאסע פרעגן: צי קען מען, באכן פאר־לירן דאם לאנך צוריק געווינען די ראסע ?

2) היילע סעלאסע האט געשיקט אן אמבאסאדאר צו מוסאלינין ער זאל אויף אים ווירקן. חלילה־וחס, בישט מאכן אמאל אזא שפאס און בישט שליסן קיין סע־פעראטן שלום מיטענגלאנד. (ר״א).

היטלער־טאשן — פורים, 1941 דער עולם באהערשט פון געמישטע געסילן. ייִדענעס האבן אויסן הויכן קול פארקויפט המן־טאשן און זיד געווונטשן אז איבעראיאר זאל מען זוכה זיין צו פארקויפן ה״ט. (מ זילבערבערג, חורבן לובלין, קול לובלין בומ׳ 14, 1979, ז׳ 19).

חימ מיד רכונד של עולם פאר גויישע־הענט ארן ייִדישע קעפ — זאגט א גוי אויף ייִדיש. (ס׳ ווישאגראך ז/ 286).

היפער — געווען אין די הייזער ייִדישע ״דאזארצעס״/ היטער, ווי זיי רופן זיך אין ג/ (ל״ג, כ״י, ״דאס לעבן אין ל״ג״, הודוויץ(?), 1941).

חייזער — (1) דייטשן צעגעמען ייִדישע הייזער; ■ כדי וועז די ייִדן וועלן אויפשטיין תחית המתים, זאלן זיי קיין דירות נישט האבן. (בארשטשיוו). (2) פיר הייזער "אוי־סער די דראטן״/ ווו דערלויבט צו ווינען ייִדישע דאקטוירים אין בארגאנאוויטש. (ס/ברנוביץ/ ז׳ 531).

— ארבעט אין לאגער טשענסאשיצע, אין דעריגרופע ״וואהנונג אונד זידלונג״. מיר דארפן רעמאנטירן די פוילישע וזייזער פארן דייטש, און די ייִדישע הייי־זער — פאר פאלאקן. צו דער ארבעט גייען מיר אן דעם ייִדן־צייבן. (ספר פשיטיק, ז׳ 290).

היי-לייף — בעלי־מלאכות, ״נוציקע יידן״ אין פלאשעוועך ל״ געהאט בעסערע אויס-
•זיכטן צר בלייבן לעבן. (ג״ע).

הייליקע טראיקע — אין ווילבע געזאגט, אז די ה״ט האט אפגעראטעוועט די שטאט פרן מלחמה־געפארן: דער גר־צדק, דער רוילנער גאון אן, להבדיל, די הייליקע מוטער פון אסטראבראם.

היילע־היטלער — שטאט ״היל־היטלער״/ געזאגט היילע [1161116]; ״ביל, היטלער!״ (בארשטשיוו).

היים — ערהאלונג־היים, ווא רומקאורסקי געגריגדעט אין מארישין פאר זיינע באאמטע. שפעטער געשאפן א צווייטע היים אין עטלעכע קליינע געבייעס, אויך אין מארישין. ווענן דעם פאקט שרייבט י. הילער ■ (20.143) : ״נאך־ דעם גרויסן דערפאלג אין ״הלים״ (דער פענסיאנאט אין ג׳) אן צוליב די קורצע צייט, ווא די ג׳ דארף נאך זיין, האבן אוגדזערע פארזארגערס אויף שנעל געשאפן א צווייטע היים״. -

היימארכייטער — מעגטשן, דער עיקר פרויען, ווא האבן געגומען ארבעט אהיים אן נישט געזעסן אין ״רעסארט״ (זע); זיי פלעגן באקומען די טעגלעכע זוף אן דעם געהערייקן אקארד־לוין. געוזיען אויך אזעלכע פרויען (פארמעגלעכע), ווא אליין נישט געארבעט, גאר געדונגען אגדערע זאלן אויספירן די ארבעט. זיי אליין זיך באגנוגט דערמיט, ווא זיי זענען רעגיסטרירט ווי ארבייטארינס. (ל״ג, ג׳ ענצ׳).

היימקאכער — די יעניקע ווא גענישן בישט פון די עפנטלעכע קוכן, באקומען גרעסערע צוטיילן. פוניצייט צו צייט — אפילו קוילן, בראקעטן, קוילנשטויב אן ברעב־ האלץ. (טרונק, ל״ג, ז׳ 127).

היינטיקע יידישע תפילה — השי״ת, העלף מיד, איד זאל ורערן א פרעזעס אדער א ווייצע, בכדי איך זאל מיר אליין אויסטיילן שטיצע. (וו״ג, ר״א 109).

הייסע לאקשן, י;אלטע פארפל — הייס אן קאלט געווער. (קאווובער ג/ מ. יעלין; ד. געלפערן: פארטיזאנער פון קאונאסער געטא, ז׳ 50).

הייען — היטלעריסטן. (מאטעם ראובן,.ווערטלעך, יידישע קולטור).

הייראט־אנאנסן — □זוך א מיידל;מיט א גרויסער פאמיליע, מעג זיין קינדער, אבי א סד אובטערשטיצונג אלם גדן; כ׳זוך א מיידל, ווא ארבעט אין קוך. (אבי, כ״י, ל״ג).

הילבער — ראדיא־הילכער. ארוס די הילכערס וראם אין ג׳ (ראג מילע־־זאמענהאף, ענעשע־ זאמענהאף, נאלעווקעס־נאוואליפקי) זאמלט זיך יעדן טאג א גרויסער עולם. אין פאלקס־לשון האט דער הילכער פארשייעדענע נעמען : הילכער, גרעגער, קאפעליוש. (רינגל/ 26.5.42).

הילכער — אוגטער דער עלייט־ע, דער טויט פאר דעם ג׳ הילכ — פעסימיסטן פלעגן אזוי ענטפערן אויף די גוטע בשורות פון די אפטימיסטן. (ל״ג, פל״ח 3) ; די הילף איז אוב־ טערן רוקן, אבער דער טויט פאר די אויגן. (ראזענפארב, ב׳ 3, ד 373).

הילוי-מיליץ — יידישע פאליצייי אין זאבלאטארו. (ם׳ זאבלאטאוו, ז׳ 202, 209).

הימל — אוי־ך איבערן ג׳ שיינט א ה׳, נאר גאר אן אנדערער — א כלייעדנער, א תזיכחה-
היטל איז עס. (ב״י, זעליקאוויטש, יולי 41/ ל״ג).

הימלפארט — אקציע אויף יידן: ה״קאמאנדא — ס.ס\אפטיילונג; וראם פירט דורך די אקציע. ״איר האט קיין גאט אין זיך נישט! עפנט אויף די טויערן, איר הימלען, עפנט אויף זיי ברייט, / און לאזט די קינדער אלע פון מיין אויסגעהרגעטן, פון פארפייניקטן מיין פאלק אדיין, / עפגט אויף זיי צו דער גרויסעד הימל־פארט, גאנץ א פאלק געקרייצט שוועד אין לייד דארף אין אייד אריין..." ("צו די הימלען", פון יצחק קאצענעלסאבש "דאש ליד פון אויסגעהרגעטן יידישן פאלק").

הימל־קאמאנדא — גיין אין ה׳ —י אין אויוון אריין. באנוצט דורךדייטשן, באקאנט די יעניקע וואס געווען אין פלאשאוו, אוישוויץ, בעלזשעץ א״א. "דיין ארט איז אין ה״ק, ד״ה אין קרעמאטאריע זאגט או ש.ש.־מאן צוב מחבר שלמה ליפמאן (״בלעטער פדן פיין און אומקום", ז׳ 91, ס׳ כאראסטקאוו, ז׳ 374). כדי אדורכ־צופירן די אויסראטונג פון יידן, איז ספעציעל געשאפן געווארן א קאמאבדע וואס רופט זיך ה״ק,זיי באקדמען ספעציעלן געהאלט, גערופן. .״יודעויגעדזאלט׳/ ווי אויך א טיייל פון צוגערויבטן פארמעגן, א חוץ בעסערע שפייז. די מארד" ארגאניזאציע באשטייט פון צוויי טיילן: ראל-קאמאנדע (זע) און ה״ק, וואס פירט דורך אויפן ארט די מאסן־מארדן. (ל״ג, ש. פראנק: טאגבוך, כ״י, סוף 1942).

הינטישע זועגן. — אויף פארטיזאנער .לשון: וועגן, אויף ודעלכע אפשר העט וראלטן געקאנט אדורכגיין. (קאטשארגינסקי, פארטיזאנער גייען, ז׳ 30).

היגטישער נומעד — "יעדער אינהאבער פון געלן געטא־פאם האט באקומען א בלעכעבעם נומער, וועלכן ער האט געמוזט טראגן אויפן האלדז. אין געטא האט מען דאס גערופן ה״ב״, (מ. דוואזשעצקי, ירושלים דליטא, ז׳ 80).

חיץ אין באר; היץ אין פיאטע — נישט איבעריק זיך אנשטרעבגען ביי דער ארבעט. (קאפלאן, ז׳ 15).

היצלעס־קאמאנדע — יידישע פאליציאנטן, וואם פארבעמען זיך מיט באפן אין לאגער. (וו״ג, 6.7.42, ר״א 192).

היקי פיקי — אין דער טויט־בריגאדע אין יאנאורער ל׳ ביי לוואוו, געהיימע ארגאניזאציע א. נ. ה״פ, וואש האט געדארפט אדורכפירן דאס אגטליופן פון ל׳. (ל. וועליטש־קער, "בריגאדא שמיערטשי", פוילישׁ, ד 82).

הירזשעגדיקע זר© — א זופ מיט פערדנפלייש. קארובער וואַרשטאטן. '(קאפלאן, ז׳ 20).

הברכש — הכובש גוזר והקב״ה מבטל [דער צורר באפעלט און דער י רבונו של עולם איז מבטל]. (קפלן, 29.6.40).

הלואי זאל איר האבן הייבט אזויפיל שווארץ־ברויט, ווי איד האב געהאט טשאסטקעס; ה׳ זאל איך ווערן א פליג, איך זאל קעגען־ עסן פון דעם, וואס שטייט אין שויפענצטער. (וו״ג, ר״א 109).

הלד־ •4< אפרופן •פון ווארריצייבן נאכן אוועקגיין פון שומר. (קאפלאן, ז׳ 14).

הלל -הגדול" — ווארבצייכן ביים אנקומען פון א העכערן מייסטער אדער קאנטראלער. (קאפלאן. ז׳ 7).

המן — (1) היטלער. ריגער יידן געמאכט גימטריאות און אויסגעפונען פאר היטלערן דעם נאמען ״המן־קטן׳/ וואם־באטרעפט 254• (קאפלאן, 53). (2) "אזוי ווי

המן איז באד לאדזש אריבגעקומען, די רעליגיע האט ער אונדז צעשטערט״. (ל״ג, ליד: ״די מאביליזאציע פון 1טן סעפטעמבער״; כ״י,.ב״ר 125, מ. ז.). (3) ליד .״המן״ (מעלאדיע: רבקהלע — רעבעקאלע). רעפריין: "הער באר דו המן (הומען), דערלעבן וועלן יידן די נקמה, א כפרה ורעסטו פאר די וועלט זיין; יידן זענען געווען און יידן וועלן פארבלייבן, און דו המן וועסט גיין אין דר׳ערד אריין". (געזונגען אין וו״ג, ד״א, 172). (4) .״המן״ מאכט (ר״ת) ״היטלער מיין נאכפאלגער״. (שילדקרויט מאיר), (5) אין דער ערשטער רועלט־מלחמה האט ה׳ באצייכנט אויף די באזעצטע עסטרייבישע געביטן דעם רוסישן צאר. אנסקי דערציילט אין ״חורבן גאליציען" .(טייל 4, ד 140/1): ״פורים (1917), אין דער טשערנאוויצער שול, מ׳לייענט די מגילה. ביים דערמאבען המנען האבן די קינדער געפרווט קלאפן גאנץ שטיל, נאר די עלטערע האבן האסטיק, דערשראקן, זיי אפגעשטעלט. ,,שא שטיל". פארוואס האט מען נישט דערלויבט די קינדער "קלאפן המגען"? האב איך געפרעגט נאד דעם מגילה־לייענען א יידן. — כ׳ווייס, מע קאן זיך טשעפען, האט ער שטאמלענדיק געענטפערט. גיי דערווייז, אז מען האט געמיינט דעם אמאליקז המן, נישט דעם איצטיקן •״ (6) געווען אמאל א ה׳ / עס ווארט אויף אים זיין סוף. (געבירטיק: מינוטן פון בטחון, 2.9.40).

העברעיש — אין שטוב ווו מ׳רעדט העברעיש, • אין א פרומער יידישעד שטוב, האט די טאכטער ס׳ערשטע מאל געברעבגט פערד־פלייש און עט כשר־געמאכט אריף שבת. דעמאלט זענען באך קעץ געווען אין ג/ איז א קאץ צוגעלאפן ארו אפגע־ביסן א שטיק. "הא, האט דער פאטער איראניזירט, ,קץ לכל בשר/ דערזעט עס די טאכטער און כאפט זיך ביים קאפ: ,קצ׳תי בחיי׳! (ל״ג, אבי, כ״י.)

העלדזל — שמאלסטע ארט אין קארוגער ג׳ [ביים בית־עולם]. (יעלין, ז׳ 63).

העמערלעך — "עם זענען אבגעקומען טויזנטער העמערלעך פון אמעריקע, כדי מען זאל זיי (די דייטשן) אויסשלאגן לאבדאן פון קאפ. (ריבגל/ 9.9.1940).

תענגער — קאצעטלער, וואט איז שוין אפגעשוואכט און פארלאזט זיך רק אויפן צווייטן, און הענגט ביי יענעם אויפן האלדז. (קאפלאן, ז׳ 47) ; פרעמדע, צוגעקו־מעגע פון א צווייט ארט אין ראדאמער ג/ זייער גורל באזוגדערס שוועד. "איך וואר אריס ה׳". (געפינט א יודען־קארטע). (י. אייזענבערג, פאר וואט גראד איך, ז׳ 110, 119, 123).

הענדל — שי_ין. "צעטל מיט א העבדל׳/ האקנקדייך. דער דייטש זאגט: ״קיין ליטווישער שוויין וועט אייך נישט קאנען ארעסטירן צוליבן ה"/ (ס׳ ווילייקה, ז׳ 290).

העט — מאי 1941 איז היטלערס פארטרעטער, רודאלף העם, ארויס איינער אליין אויף אן עראפלאן פון רייך און געלאנדעט אין עבגלאד. (1) דער עולם האט גע־קרויגט די מעשה העם מיט דער באצייכענרנג "נם". אין דער האפענונגסלאזער לאגע האט מען דערזען אן אויסוועג. דער עולם שאפט וויצן. "פון א העם הייבט זיך אן א נס". אין דער פרי איז .ה׳ געווען א מת. (דער ערשטער קאמו־ניקאט, אז ער האט געלאנדעט אין אן אומבאקאנטער ריכטונג און עס זענען וועגן אים בישטא קיין ידיעות). "נאכמיטאג איז געווען העס א בס און אין אווּבט איז דער בס .— העם; אז העם האט געמאכט א נס, ווערט פון העס

א מת״. (רינגל/ 20.9.41). (2) ס׳איז געשען. א העסלעכע מעשה וכדומה. (ר״א 248, 16.5.41 ; רינגל/ 20.5.41). (3) העם איז צוגעגאנגען צום מיקרא־פאן ארן געזאגט איין רוארט: "טו העס״ (פוילישׁ : דא העם)..אין פויליש רעדט ס׳רוב אררישׁ א ,,ה" ווי ״כ״, קומט אויס ״טו־כעס׳/ (רינגל/ 20.5.1941. (4) פון העם הייבט זיך אן־דער נס. (5) אן ארבעטער דריקט זיר אויס: "איך וויל נישט העסן..איך דארף עסן, געריגג איז נישט גרינג, געבעלס איז נישט נאבעלס, און יעדער נאציסט איז א סאדיסט". (ר״א, 248, 16.5.1941). (6) מיט ה׳ איז געשען א נס -— דאס איז דאך אן אייניקל פון משה העם. (ר״א, 1359). 7) וועז העס איז אויסגעשטיגן פון זיין ערפלאן אין ענגלאנד, האט מען אים א פרעג געטאן: ״וועד זענט איר ?״ — ״העם !״ — ״דער משו־גענער?" — "גיין, זיין שטעלפארטרעטער."

העפצלינר. — (1) ארעסטאנט פון צענטראל־געפענגעניש אויף •טשארניעצקי גאם. "דער דאזיקער דייטשישער טערמין האט זיד איינגעבירגערט אין געטא״יידיש במקום דעם אמאליקן ״ארעסטאנט״ אדער ״וויענזשענניק״, מסתמא דערפאר, ווייל דער ארעסטאנט פון צ״ג האט געטראגן א ספעציעלן בערעט מיט א רויטלעכן לאמפאס, וואס אויף אים האט פיגורירט דער .אויפשריפט: "העפטלינג דעס עלטעהטן דער יודען". אזא אויפשריפט האט ער אריך געהאט אויף דעם געלן באנה וואס ער האט געמוזט טראגן אויפן לינקן ארעם. (ג״ל). (2) די באציי־כענונג באנוצט אין אלע ק״ל. אין פלוראל טרעפט מען העפטלינגען, העפט־ליבגס.

הער האופטמאן, פא זוזי עם ? — "אין געריעטע־לאגער" אין זאבלאציע נעבן קראקא, שלאגט דער הויפטמאן א ייד, וועלכער האלט אין איין .שרייען: "הער הויפטמאן, פא ווו עס?" דאס געווארן דערנאך. שפריכווערטלעך (נעלקען האלינא, ג״ע).

הערינג — ה׳ פרן בוריקע־בלעטער. א מאכל אין ל״ג. (שמאי ראזענבלום).

הערשעלע — וועגן דיבטעך ה׳ (דאנילעוריטש, 1882—1941, אויסגעגאבגען פון הונגער אין ור״ג), זענען ארומגעגאנגען פארשידענע אנעקדאטן. איינמאל קומט ער צו .פארן קיין וואהרשע, (געווויגט אין הענריקאוו) מיט. א צעשלאגן פנים, האט מען אים געפרעגט: .״וועד האט דיך צעשלאגן?" — ״א דייטש". — "פארוואס?" — ״כ׳האב אים פארגעסן צר פרעגן". (איבערגעגעבן: אבטעק).

הערשקאוויטש יעקב — טרובאדור פון ל״ג, רופט אים אן די טאג־טעגלעכע כראניק פון ל״ג פון 9.6.42. — זיינע לידלעך, וויצן, געזובגען אויף די גאסן, אין די רעסארטן צו יענער צייט, האבן זיך קרנה שם געווען. ה. י. האט איבערגעלעבט דעם געטא. די כראניק איז דערשינען אין צווי בענדער אין די יארן 1965/6 א״ב 1/11 .*1* (ם׳ אפט, ז׳ 351 ; טאגבוך, פראנק, 15.2.41 .א״א).

השיבנו — "ה׳ שרייט מען,,וועז מען זעט א ייד אויף דער גאס, בשעת מען כאפט צו דער ארבעט״. (ריבגל/12.3.1940).

השתא — (פון דער הגדה לפסח ״הא־לחמא״) האבן יידן אויסגעטייטשט ה׳ — אלפים, תש״א, און געזען אין דעם א רמז, אז פסח תש״א ורעט קומען די גאולה. (וו״ג, ר״א 109).

וו — (1) ¥. די דייטשן האבן אויף עפנטלעכע פלעצער אויפגעהאגגען פלאקאטן מיט א גרויסן ¥, וווי דעם ערשטן. אות פון 1010113¥. יידן האבן דעם צייכן אינטערפרעטירט: (1) ס׳איז די מארינארקע־קלאפע. ״קלאפא״ אויף פויליש באטייט אויך דורכפאל, מפלה ; (2) ¥־טע קלאס פון דערי מלוכה־לאטעריע פאלט דאס גרויסע געווינס (א מיליאן), האט מען געזאגט: ״פינפטע קלאס — איין מיליאן [דייטשן] שוין געפאלן״. (ריבגל/ 11< 12, 1941); (3) מ׳האט דעם אות ¥ געטייטשט: פארפאלן, פארשפילט,. פארראט וכדומה. (ר״א, 109). (11) ¥ו אות (מיט א נומער) אויף די ארעמבענדער אדער אויף. די ברוסט־בלעכלעך פון ארבעטער באטייט ווירטשאפט פון דער דייטשער ורעדמאכט. "פאר אן אקציע האבן מיר געקויפט א פאלשן זי האט. זיך צוגעטשעפעט דעם צום מאבטל״. (כ״? י. רובינשטיין, ג׳ לעמבעלג, יאב. 1944). אין ל״ג איז געווען א וג־פלוטאן אדער וואנייקעט, אפטייל פון דער יידישער ארדבונגסדינסט. געהאט די השגחה איבער די קראמען, רעסארטן. (י. הילער, טאגבוך, כ״י, 12טן יוני 1944). ספעציעלע בלאקן מחוצן ג׳ פאר 60 ארבעטער מיט (ווירטשאפט, נוצלעבער ייד); טראגן וו׳־צייכן, וו׳־ארכעטער. (ס׳ גאווארוו, ז׳ 36; ס׳ בז׳ז׳ני, ז׳ 347).

וואנאן — מיט וואגאנען האט מען יידן געפירט אין די טויטן־ל׳. דערפון די אויסדרוקן: (1) לאמיר גענישן פון לעבן, "ביז וואבעט מ׳וועט אובדז גישט בעמען איו וו׳ אריץ", (מ. שטריגלער, אין די פאבריקן פון טויט, ז׳ 166) ; (2) "צי גלייבסטו אין א לעבן באכן וואגאן?" (וו״ג. פויליש׃. 03? ^1617^82

— שטאט ״לעבן נאכן טויט״ — 002351060^6 2/01$ • (3) וו׳־עלטפמער — זע: עלטסטער; א קלאנג, אויף דער באן־סטאציע שטייען 100 ליידיקע לאסט־וואגאנען. אין שטאט א פאניק: מ׳פירט קיץ בעלזשעץ. (ס׳ בודזאנוב, ז׳ 174).

וואדאוויצער שטוב — אין ל׳ גלייוויץ האט דער ארבעט־אייבזאץ (יידן געשיקטע צו ארבעט) געהאט א באזונדערן, געמיינזאמען לאקאל צו וווינען, געופן וו״ש. (ס׳ וודוביצה, ז׳ 189).

וואזעלידגיאזש — הונף, אונטערלעקער. ״נעפטאלין נישט געווען קיץ וו׳. (ל״ג, כ״י, י. שולמאן, 1941, ז׳ 29; בריקס, פאפירענע קרוץ, ז׳ 34);

יואר, וואכמאן, וואכפירעד — דייטשע זשאנדארן ביי די ג׳־ און ל׳־טוי^רן.

רואכשטרכע — בודקע ביים טויער, ווו בודק געווען: צי מ׳טראגט נישט אריין קיין פאר־באטענע זאכן. (מ. שטריגלער, גורלות, ז׳ 356; מאידאנעק, ז׳ 29; 30, א״א).

וראלד־יודען — דייטשן האבן אפגעשפעט פון די ציגיינער און ־זיי געדופן וו״י. (ס׳ דוקשיץ, ז׳ 286).

וואלדמענטש — פארטיזאן, אוגטערצושיידן פון פעלדמענטשן, פריערים וראם פריי •זיך באררעגט. (י. בורנשטיין, פלוגת ד״ד אטלאס, ז׳ 148). זע: טאג.

וראלדעדוען — לעבן אין וואלד. ״נאד פינף וראכן וו׳. (מארקום סאליאן, 14 יאר בערע־ זשאן, אין א שולארבעט וועגן ״יענע צייטן״ יי״א 1236).

וואלווקע — אין וראשע פאר דער מלחמה, פלאץ אויף דער וואלאווע״גאס, וו ס׳פלעגט פארקומען דער האנדל מיט אלטווארג; אין וו״ג — דער פלאץ אויף וועגש, געדינט דעם זעלביקן ציל. (ר״א; פארגלייך: א. קאגאנאווסקי, די טונקעלע דירה, ז׳ 266) זע: געגשווקע.

וואלוטע — ״מיין וואלוטע איז די ארבעט, זי איז טייערער פון גאלד״. (פון רומקאווסקיס רעדע, פעברואר 1942). זע: הארטע.

רראלינער פיכער — א נייע קראנקייט אין וו״ג. דריקט זיך אריס אין היץ, דויערט עטלעכע חדשים, שטייט נישט אויף איין שטאנד, נאר פאלט און הייבט זיך. דער פיבער שטארק געפערלעך פאר די לובגען. דער וו״פ זאל האבן פארשלעפט געווארן פון וואלין. (כ״י, ר״א, 9,6.42).

וואלפארט — אפטייל פון יודענראט, פארנעמט זיך מיט סאציאלער חילף (ס׳ בארשטשיוו). ״די ליסטן פון דער וו׳ אפטיילונג געדינט ביי דער ערשטער אויסזידלונג, וויל מיט די ארעמסטע אבגעהויבן״. (ש. וויגטרויב, וועדטערבוד, אונדזער שטימע, בערגען־בעלזען, 1946).

די וואנט כרענט ■אדן דער זייגער גייט — געניצט דעם אויסדרוק אנצווייזן, אז אין סאמע טומל פון ״אויסזידלען״ טריזנטער מענטשן, איז זיך די ארבעט געאגנגען נארמאל. (ל״ג, ג׳ ־לשון, 1022).

דדאנע — ברודער־קבר. "ס׳עט אונדז גארנישט העלפן, איד און דו און מיר אלע וועלן מוזן גיין דעם זעלבן גאנג וואס אלע, אין דער וו׳ אדיין". (רובישיוו, י. טשעכאוריטש, עדות). ״סעפטעמבער קומען נייע מערדער, הייסן אויסגראבן א גרוב אריפן בית־עולם, .וואס זיי רופן וואנע״. (י. ראזענבלאט און לערער, עדות).

וואפ איז בארואקסן און הייבט זיך אן מיט אן אלף, מוז מען אפגעבן די דייטשן, ד. ה. אלץ.

דואס איז דאם פאר א חיארע — האבן יידן איראניש געפרעגט. דער ענטפער איז געוען: "קיין גאלדווארע איז דאם בישט, קיין פעלצווארע אריך גישט. דאם איז וויי־ וואר״. נאמען פרן אויסראט־לאגער אין עסטלאנד. ווי״ג (מינכן, נומי 260). אזרי וו׳ מע פלעגט פאר פראטעקציע אוו געלט איבערלאזן די רייכע אין ג׳ און די אדעמע ארויסשיקן קיין וויירואר, ■איז אויך• געוען אזא וואריאנט: "קיין גאלדרואר איז דאם נישט, קיין פראטעקציע־רואר אויך נישט. איז דאס וויוואר?״ (״ורילנער געטא־וועדטלעך/ יי״וו־א־בלעטער 30, נומ׳ 1).

ודאה איז עם אזוינ^פ ? — האט מען אין לאדזשער ג׳ געפרעגט א רעטענישי: "מע ברענגט עס אין א זאק, מע וואשט עס אין א באליע, מע קאכט עם אין א קעסל ארן מע עסט עס אריף א קליין טעלערל״. ענטפער: ״די געטא־דערנערונג וואס איז■ באשטאנען פון בלעטער, אפפאל פרן גרינסן און ענלעכס. (כ״י, י. זעליקאוויטש).

וואס איז שרץ דא פאר א לידן א לייכטערע שטראף וול טויטשטראף ד (אנדענקבוך, ז׳ 209).

וואס אין געטא ?עד אלץ ©אסירן — א פאפולער ליד אין ל״ג.

וואס הערט זידז — אויף ד־עם איז אלן ווילבער ג׳ געווען א לאנגער ענטפער: ״גיב א שמעק מיין האגט, וועסטו וולסן״. ״איך הער קיין זאך גישט ״הערסט נישט י עס שמעקט מיט מת״; אין קעלץ, וועז עמעצער געהאט א גוטן טאג, האט מען געזאגט: ״היינט האט ער געהאט א טאג, ,וואס הערט זיך״. (מ. באקאלטשוק). אין ור״ג האט מען אויף דער פראגע ״וואס הערט זיד נייסז״ געעבטפערט: ״קראגק אליין עפעס צוטראכטן ?״.

וואס רוייגפטו, יאסעלע ף — אויסדרוק פארבונדן מלט אזא מעשה: יאסעלע דער משוגענער איז על־פי נס געבליבן פון די ביזאהעריקע אקציעס. איין טאג זעט מען, ווי ער שטייט אין דער פוסטער גאס און ווייגט יאמערלעך. — ״וואם ווייגסטו, יאסעלע ?״ פרעגט מען אים- — ״מע ווארפט מיר נישט באך קיין שטילנעת עם לויפט מיר קיינער נישט נאד, קיינער רופט מיך נישט משוגענגער״ — ווייגט יאסעלע מיט ביטערע טרערן. (ווייסבראט, עם שטארבט א שטעטל, ז׳ 95).

וואם דועט זיין מיט אלע — האט מען געזאגט, וועט זיין מיט דער כלה. דער זינען: נישטא קיין יחסנים. (ג״ל, 997).

וואסטאטשניה; ווייבלעך וואּטאטשנע — אפשטאמיקער פון דער טעריטאריע וואס האט פאר דער מלחמד״ געהערט צום ר״פ, אין אונטערשייד פון זאפאדנייס, וואס שטאמט פון דל קאנטן וואס ר״פ האט אקופירט אין 1939.

וואס טויג ארנדזער לעכן — אז מיר וועלן סיי ווי נישט טאנצן אויף דער חתונה [ד״ה, נישט דערלעבן דעם נצחרן איבער היטלערן]. (ל״ג, כ״י, הילער, 4, 1, 1944).

וראה ליגמטד? — איך ליג פעסט און טיף (געמיינט: טיפוס) און ג׳3 אוועק די באנע. הער אולף, אלם סגולה נעם זי גלייכער אין בעט אריין. (ר״א, טיטלמאן, נאטיצן).

וואס לעדנסטר אזוי אריין אין ארטיקל פון ״רייך״ ? — איין ווארט: גיב אוועק אלץ, אפילו דעם זשאקעט, דער סירער און די ארמלי זעבען נאקעט. (טיטלמאן, ר״א, 15.1.42).

וואם מע ויט ניט יאגהעלען — גימ מען עשד׳ן — וואם מע האט סריער נישט געוואלט געבן מיט גוטן א יידן, האט מען דערנאד געמוזט אפגעבן דעם דייטש. (ליפנע, ר״א, 495, סוף 1939).

וואם פאר א פארפלעגונג, אזא כאווענונג — וואס פאר אן ■ עסן, אזא ארבעט. אבער די דייטשן נעמען בישט אן דל דאזיקע פארעבטפערונג. (גרינבוים מאשא, כ״ל).

וראס האכסטו הימט? — אריף דער פראגע איז אין ל״ג גערוען אזא עגטפער: ״וואס זאל איך קאכן מ׳קאכט וואסער, באשמעלצט מיט מייז׳/ ■(י. שפיגל, ״שבת־ליכט׳/ אין ליכט פרנעם אפגרונט, ז׳ 211).

וואסעד אוגטערשייד אלז צווישן די דייטשן ארן דער זון ? די זון גייט אויף אין מזרח און פארגייט אין מערב; די דייטשן זענען אויפגעגאנגען אין מערב און פאר־גייען אין מזרחי. (ווילנער ג/ ה. קרוק, עטוואס געטא־־פאלקלאר, מארץ 1943, אובדזער צייט, נומ׳ 9, ביוייארק 1958).

וואקאנדע — צווישן זיבעצן און פינף און זיבעציק גייט אצינדער אויף דער וואקאנדע. (ל״ג, ראזענפארב, ב׳ 3, 248). "אויף דער וו׳ פון טויט". (ש. פראנק, ל״ג טאגבוך, רשימות; ליסטעס צום ארויספארן פון ג׳>.

וואדאגע — אויך מיטן צוגאב: שווארצע (1) וווייסרוסישער פאליציאנט (געטראגן א שווארצן מונדיר). "ודאראנעס רינגלען ארום האס ג״׳. (ס׳ ברנוביץ, ז״ז 583, 602; (2) אמטלעכער דייטשער זיגל, באבוצט פון יידן און פאלאקן:
(3) גלאנציקע לאסטמאשין מיט קלייגע פארקראטעווועטע פענצטערלעך. "די וו׳ האט זיי פארשלונגען". (א. סוצקעווער, ווילנע, ז״ז 29, 206) ; (4) אויפ־זערעריס אין פרויערל׳. ״דאם איינציקע וואס זיי באגלייט /.זענען די אויפזעער פון טויט / און שווארצע וואראנעס ארום". (פופס, ליד נומ׳ 32).

וראריאם, רואריאט! — פויל.: משוגענער, ווארן־צייכן ביי די שמוגלערס. (וו״ג, ר. אורבאך, בחוצות וורשה, ז׳ 36).

ווארענאנאמע — אויפן באלוטער רינג זיך געפוגען ביוראען פון עלטעסטן רומקאווסקי און דייטשער ג׳ פארוואלטונג. דא פארגעקומען דער אויסטויש צווישן דייטשע סחורות, עסנווארג, רווישטאפן און די יידישע אויסארבעטן פון ג׳.

וואדף גא- א שטיין — "דער רעגיסטראטאר אין דער קיך צו דער טיילערין, זי זאל עמעצן צווואדרפן נאך א קארטאפל". (ל״ג, ג׳־לשון 1025).

וואדף אריין, די קראם איז אפן פון אכט כין ניין — אולסרופן פון בעטלערס אין ביאלי־סטאקער ג׳. (ח. גרוסמן, אנשי מחתרת, ז׳ 166).

וראדשע — (1) "פאראן אין וו׳ דריי קווארטאלן: א. וויעלקע, שעבנע — מעכעס (משו־מדים) ; ב. לעש, סאלנע — יחוס; ג. זאמענהאף, מוראנאווסקע — פארכעס". (ר״א 302, 16 אקט׳ 1940). (2) וו אזוי״איז בטל געוואדן די ג׳־גזירה אין וואדשע? — גראף ראניקער האט אינטערוועניריט ביי דער ״רעגירונג״ אין קראקע. אין צימער זענען געווען פיר פאטעלן; קונדט איז געווען אויפגעבראכט, וויי אזוי דערור׳עגט מען זיך צו אינטערוועניריג וועגן יידן. אין א געוויסן מא־מענט דערהערט ער א זיפץ. דאס האט דער גרויסער הונט א זיפץ געטון. דערנאך האט ער א צווייט מאל א זיפץ געטאן, און דערמיט האט זיר געביטן די שוועדע שטימונג און די גזירה איז אפגערופן געוואדן. (רינג/ 5 אקט׳ 1940). (3) אויף גזשיבאווסקע (משיב איז אויף פויליש שוואם) זענען אמאל געוואקסן וויילדע שוואמען, טאקע דערפאר איז דאדט אויסגעוואקסן אזא גרויסער רויילד־שוואם אויפן יידישן קערפער — די קהילה. (ר״א 302. אויף גזשיבאווסקע 26 געוועז די קהילה, דערנאר דער יודעבראט). (4) וועז דער טראמוויי קומט צו צום פריערדיקן פילסודסקי־פלאץ און דער קאנדוקטאר רופט אויס: "אדאלף היטלער־פלאץ", ענטפערן יידן: ״אמן״ [זאל ער פלאצן•]. (ריגגל׳, 5 אקט׳ 1940). (5) "אולף דער גאס פארקויפט אן אינטעליגענטער יובגערמאן פערל פון דער וועלט־ליטעראטור. ער פאסט צו די בלבער פאר די פארשיידענע קונים. ״ר׳ ייד״ — וועגדט ער זיר צו איינעם, — "איר דארפט אומבאדלנגט קויפן דאס בור ׳דער הונגער׳ נאר פאר 50 גראשן. און איר,.היימלאזעד״ — וועבדט ער זיר צו א צווייטן, — "איר זענט .האד פון ־לובלין אדעד סלאוואטיטש, טא קויפט זשע, ,די שחיטה-שטאט׳. קויפט, יידן, מציאותי גאבץ מענדעלע פאר

גראשנסי וואס טויג אייך אוועקפטרן א זלאטי אוז קומען אויף גזשיבאווסקע אדער טלאמאצקע [זיצארט פון דער יידישער סאציאלער אלייגהילף] ׳ פאר דעם זעלבן געלט האט איר ,דאס קלייבע מענטשעלע׳ און ,דיטאקסע׳ ביי זיך אין דער היים. קויפט״ יד4 די בעסטע ביכער: ,,קייטן/ ,רויבער/ ,הינטער די קראטן/ ,ביים גוסס צוקאפנס׳ — אלץ צו 50 גראשן. דערעולם פארשטייט ארן שמייכלט״.- (ש. שיינקינדער, אויף די .גאסן, ר״א).

וואשעוומן, וואשאוניק — שמוגלען, שמרגלער. אריינשמוגלען פראדוקטן אין געטא. . . (וויל״ג, הערמאן קרוק, טאגבוך, ז׳ 420).

רהוא רחום — ווארנצייכן. (ביאליסטאק, גראדנע׳ קאפלאן, ז׳ 12).

ווינכאצירק, ווינפירטל, ,ודוינרעוויר — טערמינען פון דער דייטשישער אדמיניסטראציע וועך זי האט אין אגהייב ניט געניצט דאס ווארט געטא. דאקעגן .יידן האבן פון סאמע אנהייב גענוצט דאס .רואדטי און די אנדערע בלויז דעמאלט, וועך מע האט זיךפארראפן אויף א פאראדענונג. ״וואס זאלן מיר זיך נארן: ווויני־ / . ;פירטלען ־א״א י־— עם האנדלט. זיך אין א געטא״. (וו״ג, זכרונות־ פון אינזש׳ בריסקער),

ווילע — ווילע ויבגען, אונטערוועלט־מענטשן. (1) ״די רו׳ וויין אררים א גרוים־ן אינטערעס, רואם יידן טראכטן וועגן דעם וואסקומט פאר איז דער וועלט. זיי גיבן יעגע <די דייטשן) באריבטן וועגן דעם, זיי פארשיטרמיט מסירות אלע פערזאנען ארן איגסטיטוציעס, צווישן אבדערן — אויך דעם בירגער־קאמיטעט. זיי שרייבן דארט, אז אלע גנבענען און באגיין מיסבראוכן. דערווייל זענען זיי די אמחדיקע נעסט פון אלדאס בייז״. (וו״ג, רינגל/11טן מאי 1941). (2) ״יעדער בייטל שפייז וואס וועט אראפגעלאזט פרן די ,גויישע׳ פענצטער, וועט תיכף ווי מיט צוואבגען .ארומגענומען ׳פון די אייזערבה שטארקע לאפעס פון די ווילע טרעגעריידן, וואס כאפן די סחורה פאר רייכע העבדלערקעם״. (אפאטשיבסקי ? דער שממל אין .וו״ג, ר״א- 50, אקט..1941).. , (3) ״דער פרעזעס (רומקארוסקי) האט היינט געהרופן עטלעכע פאליציי־קאמיסארן און זיי איבער־ געגעבן, אז ער האט באשלאסן פאר יעדן פרייז ארויסצושיקן פון ג׳ אלע ,ורוילע .וינגען/ אלע ,שטארקע׳ ארן די אונטערוועלט. גישט זיי ווילן ארבעטן, נישט זיי וועלן ארבעטן. .,כרח־גייערס׳ האב איד געגוג ,אייגענע. .וועמען ער .זזאט •גיעמייבט, וויים קיינער נישט/ (ל״ג, ש. פראנק, . טאגבוך,. ׳26סטן מארץ 1941). ״היינט זענען פון דער ארבעט אין דייטשלאנד צוריק געקומען די אזוי גערופענע וווילע וינגען. ביז צום אוועקפארן, זענען זיי פאר פארשיידענע. פארבערעכם געזעסן אין תפיסה. וועך זיי זענען צוריק געקומען, זענען זיי צוריק געווארן אייגעזעצט. דערמיט האט דער פרעזעס דערווייזן,.אז קיין שטארקע וועלן ביי אים אין מלוכהלע נישט עקזימטירן׳/ (דארטן, 30סטן מאי .1941).

דזיוילעד — וו׳ פאלאק. ״ער איז א וודילער פ׳ — א וווילן טויט אויף אים״. (ס׳ קובל, ז׳ 446).

וווגדערמארער גארמן — ״דו וויים־ט? איך האב א גארטן, וווו דו, וועסט געסינען פאר: שידענע גרינווארגן: קילעריבן, קאלערעפן, מערן, בוראקעס... הא, וווו איז דאס אזא פרוכטבאר ארט ? אין מיין קערפער״. (ל״ג).

ווונטשן — (1) "זיי (די באלשעוויקעס) זאלן אוועקגיין, ער (היטלעד) זאל נישט דערלעבן צו קומען און זיי (די פאלאקן) זאלן אויך נישט צוריק קומען". (לעמבערג, 1940/41). (2) "דדינטשט מיר וואט איר מילט, אבי נישט קיין ישועה! — א מיידל אין סקאלאט האט געהאט א חלום, ווי אן עדה יידן אין טליתים דאוונען און א זקן אויפן באלעמער האט געבלאזן שופר און מבשר גערערן, אז י״א חשוון קומט די הילף. דעם טאג איז געווען אן אקציע. דאס זעלבע איז געשען מיטן הלום פון מרדכי מלמד. דעם טאג, ב׳ כסלו, איז מיט דער אקציע אוועק דער בעל־החלומות גופא. אן אנדער מאל האט בערל דעם רב׳ס אויסגערעכנט, על פי קבלה, אז אי״ה ב׳ ניסן תש״ג קומט די ישועה. דעם טאג איז געווען די ליקווידאציע פון ג׳ סקאלאט". (א. וויסבראט, וויינענ־דיקע קברים, פל״ח נומ׳ 2). ״זאל דאס נישט קלינגען אויסטערליש און אומ־גלייבלעך. כמעט פאר יעדער אקציע האבן זיך געפונען בעלי־ חלומות און נבואה־זאגערס. דערפון דאם ווערטל". (א. וויסבראט, א שטעטל שטארבט, ז׳ 82). .(3) ״אוי, ווי דערלעבט מען ישוין צו הערן ,פארשויוט זשידזשע !׳ " [ד״ה, אז די פאלאקן זענען שוין די הערשערס]. (לעמבערג, ווארשע). (4) השי״ת, העלף מיר איך זאל ווערן א פרעזעם אדער א וויצע, בכדי איר זאל מיר אליין אויסטיילן שטיצע". (וו״ג, ר״א 109). (5) מ׳שמועסט וועגן אויסזידלען. אין וו״ג 1940, האבן אלע איין פארלאנג: זאל שוין זיין וואס עם וויל, אבי בלייבן אויפן ארט. (ס׳ קאלושין, ז׳ 357). (6) קאלושין, סעפטעמבעד 42. צווי חדשים וואדטן זיי אויף זייער אומקום און וויינטשן זיך: ״ווי האלט מען שלין צעץ מיגוט נאד אלעמען — און א סוף״. (7) "ס׳איז אונדז זייער ענג אין ג׳ ,אייבגעשטיקט און אייבגעפרעסט׳, מיר וויינטשן זיך, עס זאל אונדז חכדוחלילה נישט ווערן פריי, לויזער, אז ענג זאל אונדז זיין ביז דער ישועה״. (ס׳ מיר), ־ (8) "מ׳זאל דערלעבן איבער א יאר [פסח] מיט א ריכטיקן וויין און מצה — נישט פון קיין בורקעס. (ראזענצווייג, כ״י, ז׳ 38). (9) ״ותפילה אחת בפינו: הלואי שלא יוסף להרע, כי לעומק רשעותו וזדונו של הכובש אין גבול״. (וו״ג, קפלן, כ״י, 1239).

וויגאנטאל — דייטשער פרעפאראט אויף צו "שטארקן די בייגער". געווען לידלעך וועגן וו׳, וואס מ׳האט געזוכט וויי א רעטובג פארן הוגגער. (מ. גריבבערג, ל״ג). רר אגטהאלטן וויטאמין ס. א קליין פלעשל געקאסט: 1942 — 65 מארק, 1944 — 350 מארק. (ל״ג, גלובע.) זע: הודו.

וויטוואַרניקיס, וויטווורניע (פוילישׁ) — געווער־פאבריק, ארבעטער אין פאבריק. (ס׳ (ראדעם, ז׳ 17, 318, 320; י׳. אייזענבערג, פאר וואס גראד איד, ז* 117, 121, 122).

וויי, וויי — מיר קומען סעפטעמבער 1943 אין ל׳ קלאאגא, אין וואגאן הייבט מען זיד אן צל וויצלען: צוערשט זענען מיר געווען אין וויי־ וויי (וווייוואר׳) און איצט זענען מיר אין קלאגן (קלאאגא). (באלבערישסקי, כ״י).

דוייב — האסטו געהערט? מ׳גייט רעקווירירן וווייבער? — וואס, מיין וויב אכעט? א קרענק! יאך וועל זי באגראבן, פארברענען און כ׳וועל זי אים נישט אוועק־געבן. (ר״א, פאלקלאר). זע: פוטער־אקציע.

וויי דער לימענע, ודיי דעם מאראנץ, וועד עס קויפט מיד הייגט. (לוואוו, פסח רעמער). וווייכע — זע: האדטע.

ודיין, פוריקעפ־־וויי — געשטעלט בוריקעס אין וואסער אויף פסח. (ראזעגצווייג אניטע). וווינאכטן — זע: חגא.

וויינען — "איך געדעבק גישט, מ׳דאל באוויינען א מת. אלע קוואלן פון טרערן אויס־ געטרוקנט". (ס׳ לאבאוועץ, ז׳ 320). געוואלט אויסברעכן מיט א געוויין, ס׳זאל ביזן הימל דערגרייכן. מ׳מאר נישט וווייגען: וו׳ איז אויך א פארברעכן ביי די העגקערס, וווייל וו׳ . איז א פראטעסט־אויסדרוק קעגן זיי. און מיר האבן קיין רעכט דערצו. זיי פאדערן ביי אלעמען א הילכיקן "יאוואל". (ס׳ לאסק, זח 598). "די מענטשן חייבן שוין אן צו באוויינען די טויטע, אזוי ווי ס׳וועדט א ביסל גענוטער די צייט פון באפרייונג. מ׳וועט אפשר באפרייט ווערן, חייבן אן די מעבטשן צו באווייבען זייערע נאענטע, געשטארבענע אדער ווישעד־ לעטע". (ל״ג, וזילער, 29.7.44). "נישט קיין צייט צום וו׳; וועד וויינט איצט ? דאס געוויין וועט אונדז אויסגעבן". (ם׳ לז׳נסק, ז׳ 276; ס׳ קרינקי, ז׳ 274).

וויינענדיקע קכרים — א טויזבט מענער ווערן ארויסגעפירט 17.7.41 פון סלאנים און .קיינער וויסט נישט ווהין. 20. פרויען לאזן זיך זוכן. געפיגען דריי גרויסע, פריש פארשאטענע קברים. "איך בין נישט בכוח איבערצוגעבן, וואס ס׳חאט זיך דארטן אפגעטאן ביים דאנד פון די דריי רו״ק. עס איז אויסגעבראכן א ווילד היסטעריש קלאגעריי״. (ס׳ סלונים ב/ ד 78 א״א). מיט דעם נאמען באצייכנט אויך די קברים באך אן אקציע אין אנדערע ערטער.

וויס — איך בין געווען אזוי וויים (פאר שרעק), אז שניי איז געווען שווארץ. (עדות י׳. גרזוצ׳נסקי פון צויזמיר, ד 20).

וווייפע גווארדיע — מעל־טרעגערם אין ל״ג. ״געמאכט גאלדענע געשעפטן". (ראזענ־ פארב, ב׳ 2, ז׳ 64, 213).

וווייפע ענגדז — וואך ביים ג׳־טויער פון. מיטגלידער פדן דער יוגנטלעכער פאשיסטישער וווייסרוסישער ארגאניזאציע. מונדירן פון וויסן פויעריישן לייוונט, מיט היטלען אין דעם פארם פון א ענגדזעבעם שבאבל. דערפאר זיי גערופן ״וויימע געבדז". (ם׳ לידא, ז׳ 340).

רוויסע הויז — ווו ס׳אמטירט דער יודענראט אין סאכאטשעווו. (ם׳ סאכאטשעווו, ז׳ 744).

וויסע חברהניקעס — מושקאטס חדר (חברה). פירן טרעגערישע וועגעלעך, קליבן־צונויף פון די הייף. (ווילי״ג, ס׳ ווילייקה, ז׳ 235). זע: טראנספארט־בריגאדע.

וויי&ע יידן — יהודים ״לבנים״ — כינוי לאלה שעזרו ליהודים ונחשבו לאויבי המדינה וכמה מהם הועמדו למשפט ונאשמו כ״יהודים לבנים". נערכו התנפלויות על ההי״ל — כינוי לסלובקים שעזרו ליהודים׳ ושמותיהם החלו מתפרסמים בעיתו־ נות הקיצונית. (י. קורניאנסקי, בשליחות, ז׳ 109, 121).

וויסע פאליאקז.— וו״פ, זוכן באהאלטעבע יידן, מארדן זיי. (ווילבע, זאמלבוך, ז׳ 76/8).

וויסע קארטן — בייבאכט דייטשן פונאבדערגעטיילט 100 דויהע קארטן פאר האגטווערר־ קער וראם זיי געווואלט איבערלאזן אין שטאט. (פארן ערשטן גירוש, 6.12.40). (ם׳ מלאווע, ז׳ 400). זע: שיין.

■ווידזשעלאטשקע י— זע: אויסטיילער, זופ.

וויזיטן — ״די א״ג וויזיטן, אנהייב ׳אקופאציע׳ פארן אגטשטיין סון ג/ זענען געווען דער שרעק פון יידן״ [דייטשן פלענן אריין אין יידישע רווינובגען ארן נעמען וראם געווארלט]. (רינגל/ כ״י).

וויטאמין, רר ? — פראטעקציע. "אבא מקווה, כי יהיה לו במהרה כרטיס (עבודה). בבקר פדה אותו (פון געפענגעביש) בעזרת רו״פ (2.942; .ליטע, תמר לזרסרן, ז׳ 52, 448; טרזיבשטאט, ד 68; ס׳ ווילייקה, ד 295; מ. בארוויטש: יאנעווערער ל׳ [פוילישן], ז׳ 16, 62; פהנא: יומן, ז׳ 130).

ודילדע — ״א .סך נישט רעיעסטרירטע, ווייל מ׳האט געמוזט צאלן דאבינע פון קאפ, פון 2—5 זל׳; פאר באנעס 2.50 זל׳ פון א קאפ. מען האט נישט געווארלט צאלן מויטע געלטער און מ׳האט אויסגעהאלטן מענטשן אויפן חשבון פון הויף. די מענטשן האט מען גערופן ״ווילדע׳/ ד״ה נישט קיין רעגיסטרירטע. וועו די שאפן זענען שוין געווען אדגאניזירט, האבן זיך אין די צענדליקער טויזבטער בישט געקאנט אדער גישט געווארלט (רעיעסטרירן), זיי האבן זיך פארשטעקט און בישט געהאט קיין צוטרוי צו דער רעגיסטראציע. די מענטשן האבן גישט געווארלט עקזיסטירן פאר קייבעם״. (וו. ג. קארנגאלד, כ״י, ב׳ 2, ז׳ 7 ; ניישטאט [נוי], חורבן, ז׳ 50).

— ״ווילדע״ קאמפגרופעס. דאס זענען געווען טיילווייז אידעישע עלעמענטן און טיילווייז מענטשן, וואם געווארלט אויסנוצן די סימפאטיע צום געדאנק פון באוראפנטן קאמף פאר זייער פערזעבלעכן נוצן. (גיישטאט, חורבן, ד 50, הערה 91).

דוילנא נאם ראלי, ליטווען זאכראלי — ווילנע אונדז געגעבן, נאר ליטע .צוגענומען, אזוי זאגן ליטווינער אויף די סאוויעטן. (באלבערישסקי, כ״י, ז׳ 71).

דוילסט א פאסטן אין ההילז^ טא שמד זיף — אויסדרוק זיך געשאפן איבער דער גרוי-סער צאל משומדים ווא האבן פארנומען הויכע פאסטבס אין דער קהילה־ אדמיניסטראציע אין וו״ג. (ריבגל׳, אקט. 1941).

״ווינימקה״ — יוצא מן הכלל. אישור מיוחד מטעם הנשיא שיהודי זה לא יגורש. (יוסר .קורניאנסקי: בשליחות חלוצים, ז׳ 122). ס׳רעדט זיך דא וועגן יידן אין בראטיסלאווא.

זוינקל — אנגעגייטער דרייעק פון לייוונט אריפן רעקל און אויף די הריזן (ביי דער רעכטער קני) פון ״העפטלינג״; לויט דעם קאליר פון דרייעק, האט מען דער־ קעבט צו וואס פארא מין פארבערעכער דער ״העפטלינג״ גהעהרט: רויט — פאליטישער, גריז — קרימינעלער, געל — יידּ. "דער הייזעריקער ל׳־עלטסטער איז געווען א רויט ווינקל"; "די קאפאס זענען געווען רויטע און גריגע". (מ. שטריגלער, מאידאנעק, ז״ז 87-88). "כאטש מאקס געהאט א גרינעם וו/ איז ער פיל אנשטענדיקער פון די וואם האבן א רויטן ור". (ר. קוויאטקאווסקי, פון לאגער..., ד 150).

דויסקאק — הונגער דראט די איינווערינער פון ג/ דאם צווינגט צר מאכן וויסקאקן, ד״ה ארויסשמוגלען זיך פון ג/ אויפזוכן די אלטע וויבונגען אין שטאט, רוו איבער־

געלאזט געלט, סחורות. די יידישע פאליציי צווינגט זיי אפצוגעבן א העלפט דערפון. פאר אזא וו/ וועג מ׳כאפט, דראט טויט־שטראף. (ס׳ אסטראווצע, ז׳ 284).

וויעסניאק, דויעשניאק — (פויל.: פויער); צווישן יידן אויף דער אריסער זייט האט וו׳ (אדער .שפילקא) באטייט יידּ. "פארן געזונט פון אלע וויעשניאקעם". (חיה עלבוים־דארעמבוס, אויף דער אריסער זייט, ז׳ 122).

וויצלען זיר — אן ענטפער אריף אן עבטפער: וואס וויצלסטו זיד אזוי אין דיינע צרות ׳ וו׳ קאן איד נאד אזוי שלאגן מיט היטלערן כפרות ? (ר״א).

תיקאנאורצא — "איש הס״ס. בעת ביקורי הגסטאפו בגיטו נושא, מלבד האקדח, רובה אוטומטי כבד, קוראים לו בגיטר ,ויקרגאבצה׳ — המוציא לפועל. הוא המבצע את רצח הליל״. (וו״ג, ר. אריערבאך, בחוצות וארשה, ז׳ 50).

וויקאנמשאלניא — "התקדמה סכנת חיסול האנשים, והתפשט אז המושג וו/ ז״א מחלקת הגמירה. היו שבבתי־חרושת, אשר עבדנו בהם בשיטת הסרט הנע, היוגה מחלקה אחרונה, שטיפלה בתוצרת בשלב הגמירה, כן גם אנחנו אמרנו בצחוק ובלעג: מה, הגענו למחלקת הגמירה, לתחנה האחרונה, ונגמר פה כלנו". (ל"ג, ש. אורבאד, ״מבעד לחלון/ כ״י, ז׳ 59).

וויקטאריא — אירענישׂ: דער דייטש. ״דער וויקטאריא קריגט קלעפ פון יידישע העבט"־ '(דארעמבוס, אויף־דער ארישער זייט, ז׳ 219). זע: וו׳.

תישיסטן, תישי־ליט — אנהענגערס פון דער וויש־רעגירונג אין פראנקרייך. (רינגל/ 10.10.40 ; שושנה טאובע: די אומפארגעסלעכע, ז׳ 95, 99).

וויעשעדלעניע, רויעשעדלעט וועלן — אויסזידלונג, ארויסגעשיקט ווערן. "געמאכט א ווי־ שעדלעניע״. (ס׳ קארייוו, ז׳ 227 א״א). אין ל״ג א לידל ״וויעשעדלעניעם״: ״איד וויס, אז זיי ארבעטן שוועד / פאר א וואסערדיקער זופ / ביז שעהן שפעטע / פאר דער וועדמאכט / און ווערן וויעשעדליעט פון געטא / אין מיטן דער נאכט״. (מ. ב. גוטמאן, פארוואלקנטע טערערן, ז׳ 117). זע: אויסזידלונג.

וואלאסאתי־ען — זעלנער פון וואלאסאוס ארמיי; סאוועטישער געגנעראל, אריבער צו די דייטשן, כדי צו באפרייען רוסלאנד. "שוואלצער וו״/ (ס׳ סוקל, ז׳ 331, 338; ס׳ גוואזדיעץ, ז׳ 322). זע: ראנאווצעם.

תער טוישט עפעם ? — וואליוטע. "אין גאם פארקויפט מען איצט הייסע בייגל, פאפיראסן און ,וועד טוישט עפעס׳; דער פרייז פון טוישן גרויס געלט איז געפאלן פון 20—25 פראצענט אויף 12״. (רינגל/ 14טן פעבר. 1940).

תערטערפאסדנג — (1) דייטשע "דיגסטשטעלע", פארגעמט זיך מיטן זאמלען און "פאר־ ווערטן" דאס פארמעגן, וואס געבליבן נאך די אויסגעהרגעטע יידן; (2) יידן וראם פארנעמען זיד מיט זאמלען, סארטירן, רייניקן די זאכן; (3) דער אקט, די טוונג, לויט די באטייטן (1) און (2). דאם ווארט טרעפט זיד אין דייטשע אפיציעלע דאקומענטן, ווי אויד אין יידיש. ״וו׳ — חברה וואס רוימט אריס די פארלאזטע יידישע ווינונגען, זאל שאפן וועשערייען און באשעפטיקן פרויען". (פרץ אפאטשיבסקי, 31סטן מאי, 1942 ; ר״א).

וועד ס׳האט נעקאנט האלטן א שטעקן אין האנט, דער האט געלעבט. (ז. לעווענטאל, כ״י, אושוויץ 1944. מארק: מגילת אושוויץ, ז׳ 394).

תער ס׳עספז ביי די דייטשן פלייש, מוז זיי אפגעבן די ביינער. שפריכווארט אויפגעקומען אין וחג; בעת די מאכט האט געזוכט ארן ליקווידירט אפילו די יידישע מוסרים. (ר״א, 1307, 28סטן מאי 1942).

תערק, תערקהדיז, תערקשטוב — פאבריק אדער ווארשטאט וואס געארבעט פאר דער דייטשער קריגס־אינדוסטריע. (וחג, ג. נייבערג, אחרונים, ז׳ 55, 65; פנקס שבלי, ד 53, 70).

וועקצעניק — ארבעט אין האסאג, וועקק. צע. ״וער קאן רען אויסמעסטן וראם אזא קליינטשיק גליק (א ברויט) באדייט פאר א וועקצעניק״.-(שטריגלער, אין די פאבריקן פון טויט, ז׳ 173). "פרן ביידע סכנות און ביידע טויטן,(פון הוגגער, צי פון שטראף פאר גניבה) האבן די ורערקצעניקעס שטענדיק אויסגעקליבן א טויט מיט א פולן מאגן". (שטריגלער, גורלות, ב׳ 1, ז׳ 123).

תערקשרץ . — רואך געפירט יידן צו דער ארבעט, געד״יטן זיי בעת דער ארבעט. באשטאנען פון פאלקסדייטשן, אוקראיגער מיט געווער, אדער יידן אן געווער. תעדקשוצ־מאן. (אפאטשיגסקי, 25סטן דעצ. 1942). "תערקשוץ — ורערקשמוץ". (רינגל/נאטיצן, ז׳ 258; ר. אורבך, בחוצות וארשה).

וועקשוץ־פירער — לייטער פון וועקשוץ און שאפ. (ם׳ אסטראוויעץ, ז׳ 291).

וו. צ. ט. — איינער פון די גרעסטע ווארשטאטן; שאפן אין וחג, געהערט צום דייטשן אובטערבעמער וואלטער צעזאר טעבענס. די איניציאלן געטייטשט: (1) תעז־מאן ציעביע טעזש [מען. וועט דיך אויך נעמען]; (2) ווארשאווסקא צעב־טראלא טרופות [ווארשעווער צענטראלע פון מתים]; (3) וראשאווסקי צמענטאזש טרופות [ווארשעווער בית-עולם].

ז

זאכלודאווסקי — מיטגליד פון יודענראט אין ווי״ג, פלוצים געשטארבן 3.1.42. ״כאטש אחרי־מות־קדושים אמור, מוז איך פארצייכענען וואס זאגט די גאס נאכן טויט פון ז׳ און ווי מ׳באציט זיך צו די גמינע־פירער. (1) ביסט א מבין אויף די גמינע־ראדצעס ? געבוירן ווערן זיי צווילינגער און שטארבן איינצלווייז [די ברידעד ז׳ זענען — ווי מ׳זאגט — א צווילינג] (2) זעסט, אבי מ׳זאגט, אז די ראדצעס האבן אייזערנע הערצער. אט זעסטו אן׳איבעריקער ביסן אדער אן׳איבעריקער טראפן און זיי פלאצן. (בירמאן און ז׳ זעבען געשטארבן פון א הארץ־שלאג). (3) זעסטו, אבי מ׳זאגט א קאלט, אייזן הארץ. געוומען א ביסעלע בראנפן און שוין! [ז׳ זאל האבן געשטארבן באבן אגשיכורן זיך אין סילוועסטער־נאכט]. (4) דער טאטע האט זיד־פארשולדיקט ■מיט א קראפ־■לע, איז ער געבוירן געווארן — און ביי א מאמקע מיט א קראפלע איז ער פארלוירן געווארן. [קראפלע — א טראפן]. (5) וואם ער איז געווען? פרע־זעם אין צענטאס ? נישט קיין ווונדער וואט קינדער זעבען געשטארבן אין די גאסן. ווי קומט אזא טריפענער ביין צו אונדזערע כשרע יידישע קינדערי (6) אזוי ווי ס׳קריסטלט זיך אזוי יידלט זיך. טשערניאקאוו, ווי היטלער, פאר־לירן די יוצר־משרתים, דערגאך וועט זיי אליין די כאלערע בעמען. (ד) דוכט זיך, אז ר׳ משולם גייט פארלייגן א נייעם יודענראט אויפן ״ריכטיקן״ ארט. איצט איז די ריי אויף טשערניאקאוון און הענדלען. זעסטו, דאס בישט? הענדלען וועט אפילו די ערד אויך ארויסווארפן. (ר״א, פאלקלאר).

זאדלוזשעניע — פאפולערער טערמין וואס האט זיך איינגעבירגערט אין געטא־יידיש. באצייכנט א געווייסן לעבנסמיטל־פראדוקט, וואס הגם ער איז א באשטאבדטייל פון דער אויסגעשריבענער ״ראציע״ (זע), איז ער פובדעסטוועגן, מחמת זיין אויספעל, צוזאמען מיט דער ״ראציע״, נישט ארויסגעגעבן געווארן. ביישפיל: אין דער לעבנסמיטל־ראציע איז אויסגעשריבן 15 דעקא אייל אויף א קאפ. ביי דער חלוקה פאר דער גאבצער באפעלקערובג, האט דאס געטא באר געהאט צו 10 דעקא. אין אזא פאל, האט מען ביים אפנעמען די ״ראציע״ ארויסגעגעבן נאר צו 10 דעקא און אויף די רעשט 5 דעקא איז ארויסגעגעבן געווארן א ד, רואם איז האנאריבט געווארן דורך די פארטייל־פובקטן באר דעם, ווי זיי האבן דערהאלטן פרישן אייל. ״זאדלוזשעניעס״ זענען געווען אלגעמיינע, וואס האבן נוגע געווען דער גאנצער געטא־באפעלקערונג, ווי אין אויבערשטן ביישפיל; און ס׳זענען אויר געווען "לאקאלע", וואס האבן באריבט נאר די קאגסומענטן. וואס פאר זיי האבן אויסגעפעלט די ראציע־ארטיקלען. אין אנהייב, ווען די לעבנסמיטל־״ראציעס" זענען אויסגעשריבן געווארן נאר אויפן סמך פון די

לעבנסמיטל־פראדוקטן, וואס מיט זיי האט דאס ג׳ פאזיטירו דיספאנירט, זעב־ען זיי געווען זעלטענע און אויך באר ״לאקאלע״ דערשיינובגען. אבער זיגט סוף 1943, וועו דער צושטעל פון לעבנסמיטל-פראדוקטן פארן ג׳ אין געווארן וואס אמאל שווערער און באגרעבעצטער און די ראציעס זענען אויסגעשריבן גע־ווארן, ווייל מען האט זיי געמרזט אויסשרייבן, בכדי רעם עולם צו בארויקן, און דאס, על פי רוב, באר אויפן סמך פון דער ״אויסזיכט״ וואס מען האט געהאט אויף געוויסע פראדוקטן, וואס דארפן היינט־מארגן אנקומען, זעבען ״זאדלוזשענינעס״ געווארן אפטע, נארמאלע און אלגעמיינע דערשיינונגען.

אין א געוויסער מאס זענען די ז׳ געווען דער גורם פון די כאאסן וואס האבן געהערשט יעדעס מאל אין די פארטייל־פונקטן ביים ארויסגעבן די ראציעס. דער גוטא־עולם, וואס האט אין דער לעצטער ראציע־וואך, על פי רוב, שוין געלעבט אויפן חשבון פון דער קומענדיקער ראציע, האט תיכף דעם ערשטן פארטייל־טאג געוואלט אפנעמען זיין צוטייל און נישט אפווארטן זיין ריי, ווייל ווארטגדיק אויף דער ריי, וואלט דערווייל דער אדער יענער ארטיקל פארפעלט און אים וואלט אויסגעקומען זיך צו האלטן אין געטא־שפריכווארט: "גיי אהיים און מאך שבת מיט דער ז״; אדער: "גיי אהיים און קאך אפ די ז"/.. (ל״עגצ).

זאטשענלי צעכרלאן, סקאבטשאן קאפופטאן — (פוילישׁ) אנגעהויבן מיט ציבעלעס, וועלן ענדיקן מיט־קרויט. שוין אין די ערשטע טעג פון דער נאצי־אקופאציע האבן די דייטשן אבגעהויבן פייביקן יידן, פלעגן די פאלאקן זאגן: "זאטשעגלי צע־בולאן״ (אנגעהויבן מיט יידן, ציבעלע־עסערס). דערויף זאלך האבן יידן געענטפערט: "סקאבטשאן קאפוסטאן״ (זיי וועלן ענדיקן מיט פאלאקן — ״קרויט קע6"). דאס ווערטל אויסגעדריקט די אלגעמיינע איבערציגוגג, אז באך דעם ווי די דייטשן וועלן פארענדיקן מיט די יידן, רועלן זיי זיך בעמען צו די פאלאקן.

זאטשענלי אד א, יוזש טזשימאיאן פזשי וו — (עז — אויף פוילישׁ). אבגעהויבן מיט ״א״ (4.) ערשטער אות פון לאטיינישן אלף־בית — און האלטן שוין ביי "וו", פארלעצטער אות, ד״ה ערשט אנגעהויבן און האלטן שוין ביים סוף. די צייכנס ״&״ (ארבעט) האט מען אין טייל געטאס פארביטן אויף ״עז״ (ווערמאכט — ווירטשאפט). באד דעם אות גייט 2, מיט וועלכן עם הייבט זיך אן דאס וואוט ״זגינאנטש״ (אומקומען), (ל. טויסט, מזרח גאליציע, ע׳ ד״ר מילד).

זאכן — יידן פלעגן אין די ג׳ס פארקויפן אדער אויסבייטן זייערע שטוב־זאכן אויף פראדוקטן — דער עיקר ביי דער פויערישער באפעלקערונג. דערביי פלעגן זיי זיך וויצלען, אז די פויערים וויסן צרמאל גישט, ווי אזוי די זאכן הייסן, ווי אז ו מ׳באבוצט זיך מיט זיי. איין פויער קומט אין ג׳ און פרעגט זיך: "ווו קאן מען דא קויפן א זאך, אויף וועלכן די יידן לייגן זיך באכן עסן ?״ א צוויי־טער קויפט אפ ביי א יד א פארטעפיאן, ברעבגט אים אהיים ארן ער שפילט נישט; די פרוי מאכט איס פארווורפן, וראם ער האט זיך געלאזט אפנארן פון יידן. דער פויער קומט צוריק צום יידן און פארלאנגט פון אים, ער זאל אים געבן די קארבע מיט וועלכער מ׳דרייט אן דעם פארטעפיאן, ער זאל שפילן. (באכניע, זעליבגער, כ״י, ב׳ 1, ז׳ 77, יו״ש).

זאך־קאנטריבוציע — קאנטריבוציע ארויפגעלייגט אויף יידן נישט אין געלט־סכומען, באר אין זאכן — טישן, בעטן, גלעזלעך צו ווײן, ציכן, ליילעכער אאז״וו. "די ז״ק איז באך נישט פארענדיקט... מיר פארשטארקן די זאמל־אקציע". (מעלדונגען. פון ביאליסטאקער יודענראט, נ״ר 236, 163.42).

זאלאזשניק — זע: ערובניק.

זאל איד זיין די כעדה פאר כל ישראל ? ליבערשט זאל כל ישראל זיין א כפרה פאר מיר — ווערטל פון די יודענראט־לייט, ארדענובג־דינסט אין באכניער געטא; בישט געוואלט ריזיקירן מיט זייער לעבן פאר נישט דערפילן די באפעלן פון די דייטשן און דערפאר געהאלפן כאפן יידן בעת די אקציעס. (מ. זעלינגער, זכרונות, כ״י, ם 2, ז׳ 35).

זאל זיין וואט ס׳איז, אכי מ׳זאל לאזן לעכן — "אזא שטימונג האט געהערשט אין געטא". (ביאל״ג, כ״י, 1942).

זאל מען נאר לאזן לעכן, וועלן מיר ווי ס׳איז אויסהאלטן — איבזש. באראש אין א רעדע אין ביאל״ג. (כ״י, 1943).

זאלן שוין די גלידעד פדיה, אי־ידער די ארכעט כרעבען — דערויף געענטפערט: זאלן בעסער די גלידעד פרירן, איידער זיך צו מירחה רירן. (קאפלאן, ז׳ 17—18).

זאלסט אז ו׳ כרענען, ווי דאם היינטיקע ברויט (אויפן הארצן) — א קללה אין וו״ג. (ר״א, 109).

זאל עם זיר ענדיקן וואס שנעלער — ווינטשט פאר דער לעצטער אויסזידלונג, ז־עצ. 1942. (ס׳ מלאווע, ד 409).

זאלץ וועט נישט פעלו חלילה — "צום ערשטן מאל אין דעו־ געשיכטע פון ג׳ האט די אפראוויזאציע באקומען נעכטן אריבבגעשיקט נישט ווייניקער ווי 9 וואגאנען (18־טאניקע) זאלץ... וואס וועט קלעקן אויף א גאבצן יאר". (28.11.43. נאטיץ־ביכל פון ש. ראזעבשטיין, ל״ג). "אין ג׳ שמועסט מען וועגן ליקווידאציע און ארויספירן פון אלע יידן — און דא אזא פריילעכע ידיעה". זע: עסיק.

זאלצז — "מ׳האט היינט געזאלצן בערלין" (באמבארדירט). (ביאלא־פאדלאסקא, מ. פייגב־בוים, פאדליאשע אין נאצי־קלעם, ז׳ 147).

זאל שוין וואס גיבער בעמען א סוף, סיי־ווי וועלן מיר דאך נישט בלייבן לעבן — מאידאן־טאטארסקי, פארשטאט, ווו דאס לובלינער געטא איז אריבערגעטראגן געווארן אין 1942, פארן עבטגילטיקן סוף. (ס׳ לובלין, ז׳ 482).

זאמדן — (פוילישׁ: פיאסקי). דאס ארט ווו מ׳האט אומגעבראכט די יידן פון לוואוער ג׳. "דייטשן האבן אוועקגעפירט די פון גרויסן הויז אויף די זאמדן, אזוי רופט מען די בערג ארום די ציגלערייען הינטער דער שטאט. יעדן טאג ווערן דארט פארשלעפט די, פון וועלכע די מערדער ווילן פטור מעדן". (יוסף ווײנבערג, צווישן גאט און הענריך, ז׳ 182).

זאמיאטקעט — דאס ביסל מעל, וואס בלייבט נאכן פארקנעטן דאס ברויט און ווערט אויסגעקערט אין די בעקעריין. אין ל״ג געמאכט דערפון פאפ (קלייסטער/ צו קלעפן טאפעטן (פאר די דייטשן) ארן זוילן פון שטעק־לאטשן, וואס י האבן אויסגעארבעט פון די אריגגעוואורפענע מלבושים פון די אויסגעקר יידן. געמאכט אויד דערפון ספירט. דאם איז געווען די אפיציעלע פא'

פון דיי• ד. ארבעטער אין די בעקעריין פלעגן גבבענען די ז׳ און באקן דערפון מצהלעך, געמאכט אויך דערפון ״קלייווקעס״, א קראכמאל־זרפ, אויסגעזען ווי שוראצע טינט; דער־זאמד און שטויב האבן געקנאקט אונטער די ציין, אבער דאך א ביסעלע געשטילט דעם הונגער. (ל״ג, בריקס, "די כעמישע אפפאל־ פארווערטונג"; דער זעלבער: ווערטער גשאפן אין לאדזשער ג/ ״צוקונפט״, נ. י. 1947 ז׳ 404—402).

זאמל״גרוב — יעדן געכאפטן יידּ געפירט צום ז״ג צום דערשיסן. (ס׳ יעזיערבע, ז׳ 232). זע: גרוב.■

זאמלער־יידן — יידן וואס האבן געזאמלט אלטשטאפן און דעריבער געווען פריוילע־ גירט; געמעגט גיין אויף דער ארישער גאס אאז״ור. דעם 25.8,1943 ווערט באלעכאוו יידנריין. עם בלייבט נאר א קלייניע צאל יידן. "דאס זענען די א. ג. ,פולווערטע׳ און ,זאמלער יידן". (ס׳ בוליחוב; ז׳ 150, 346). באקאנט אויך אין אבדערע מקומות, עוועגטרעל מיט אן אבדערן נאמען: אלט־שטאף־זאמלער.

זאנדער — (1) אין אויבערשלעזיע. "ספעציעלער באאופטראגטער פאר די פראגן פון ארבעט פון פרעמדע״ (נישט דייטשן) •461 8-61זו111£8|6101<1 168<1 :6 381־11£0311גוע5 .13611501115312.^? ן161־1501<47611מ61o£ 111־£ 011261? 46015011611 (פר. מזיא 2 אייכמאן־פראצעם, פראט׳ נר׳ 27 ז׳ 12). (2) באשטעטיקובג, אז מ׳ארבעט ביים זאנדער (באדייטונג 1) און מ׳איז דעריבער זיכער פון ארויסגעשיקט וו^ערן אין אן ארבעט־לאגער. "פאר געלט באקומען א ,זאנדער׳ אז מ׳איז פרי פון ארבעט״. (ס׳ זאוויערטשע, ז׳ 276, 363). "מיט אזא זאנדער אין קעשענע האט מען געפילט, אז מ׳איז זיכער נישט ארויסגעשיקט צו ווערן". (ס׳ כשאנאוו׳ ז׳ 266). ״בעת דער לעצטער אקציע, האבן די זאנדערס פארלוירן זייער ווערט; אפילו די יידן וואס האבן געהאט דעם בלויען ז/ האבן די היטלעריסטישע רוצחים בישט באפרייט". (ס׳ זאוויערטשע, ז׳ 256). (3) זאנדעראוויעץ — פאליציאנט פון דער זאנדער־קאמאנדע (זע) אין ל״ג (חוה ראזענפארב, ב׳ 2 ז׳ 595 א״א); קומט פאר אין א ריי לידער פון ל״ג: ״וועסט זיי נישט זאגן קיין תירוצים, / זאנדער דארף קיין מליצים". (י. הערשקאוויטש).

מען פירט קארטאפל ווייסע שייגע, / אלע טרוקן ווי די ביינער. / און דער זאבדער-פאליציאבט / האלט איבער זיי זיין שטארקע האבט / און דער זאב־ דער שרייט און האקט. / "פאגי זאנדער״ — ווייגד דאס קינד. (ה. אלבום: אוי, קארטאפל, פל״ח נ׳ 5). (4) ד״עפטלינג פון דער 4 זאנדער־קאמאנדע (זע) אין אוישוויץ,

זאבדער-אוימווייז, כארעכטיגונגפ־אויסווויה — ספעציעלע שיינען פאר יידן, וואס מוזן גיין אויף דער ארבעט מחוצן געטא. צוליבן פעלן פון אזא שיין, פלעגט מען דעם יעניקן, וועלכן מ׳האט געצוונגען צו גיין אויף ארבעט, דערשיסן. (פיאטר־ קאוו, ג. י. קורץ, כ״י, ז׳ 262). עובדי השופים קיבלו תעודות מיוחדות שהיו מסוגים שונים ובצבעים שונים — קראו לתעודות כאלה "זו־נדר". (ס׳ סוסגו־ ביץ, ב/ ז׳ 174).

זאבדער־דיינפט — זאבדערדיגסטלער, א צוגעהעריקער צו דער דייטשער 80. (בארשטשיוו, קאלאמיי א״א).

זאנדערפאליציי, זי פ., ז^נדער־9אליציפטן, קאנטראל־פאליציי — קאנטראלירט דאם ווירטשאפטלעכע לעבן איו ל״ג, ווי אויך דאס פארהאלטן זיך פון דער ג׳־פאליציי. (ל״ג לוה, 1942). "געשאפן דעם זאכדער־א&טייד׳", 2.7.1940 (פראנק, טאגבוך). זאנדער־פאליציסטן (ל. הילער, 10.4.1944).

זאנדערהירער — דייטשישער פארוואלטער פרן שטעטל און ראיאן. (ס׳ אוליקא, ז׳ 303). ״פונקט 7 אזייגער אריינגעקרמען אין ג׳ דער ז׳ און אבגעזאגט דעם יודעב־ראט: אוליקא איז יודענריין פון 8 א זייגער". (דארט, ד 305).

זאנדער־קאמאנדא — (1) אין ל״ג דאס זעלבע וראם זאנדער־פאליציי, (2) אין אוישוויץ א״א לאגערן — גרופעס (קאמאנדעם) פון העפטלינגען, באשטימטע צו ספע־ציעלער ארבעט (שווערער צי געהיימגעהאלטענער), צ״ב: ביי די גאז־קאמערן און קרעמאטאריעס.

זאנדערשטיק — מיטגליד פון דער זאנדערקאמאנדא אין אוישוויץ. "שוין בעסער א דורכ־פאלאוויעץ, איידער א זאנדערשטיק". (ד. דיאמענט, פאלקלאר אין די לאגעוץ, פאריזער שריפטן, מערץ 1946).

זאסאדע — ״די דייטשן טרעפן זיו אן זייער אפט אויף אונדזערע ליגנדיקע ,זאסאדעם/ לויערנדיקע רואך״. (ס׳ ביטען, 152). ארויסגעשיקט אויף זאסאדעס... די ד האט זיך צעלייגט אויפן ברעג. (ם׳ זשעטל, ז׳ 387). געלעגן אין די זאסאדעם. (ס׳ ביטען, ז׳ 266). געלעגן אויף א ז׳. (דארטן, ד 387). מאכן ד. (מ. באקאל־טשוק, זכרונות פון א פארטיזאן, ז׳ 130, 143). ״18 מאן האבן געהאלטן א זאסאדע". (י. רייך, וואלד אין פלאמען, ז׳ 165). "די ז־עס זענען גערופן צע־שטעלט אויף אלע פונקטן, דורך וועלכע מ׳האט געקאנט צוקומען צו אובדזערע לאגערן. זייער אויפגאבע — אויפצוהאלטן דעם שונא וואס לענגער אין גלייכ־צייטיק אלארמירן די אטריאדן״. (דארט, ד 176/7). זאסאדעס [לויערס]. (ס׳ ■דאקשיץ, ד 264).

זאשילקאוויעץ — שטיצע אין די יעניקע רואם געניסן פון איר. זייט סעפטעמבער 1940 ביז סוף 1941 האט מען אין ל״ג די ארבע טל א זע און זייערע משפחות־מיטגלידער אויסגעצאלט צו 9 מארק א חודש; (פאר קינדער ביז 7 יאר — 4 מארק; זקנים פון 69 — 10 מארק ן פון 80 — 20 מארק). ררמקאורסקיס באקאבטמאכרנג נ׳ 123, 20.9.40. זע: "ניינער מארקן". ביי דער ערשטער גע־לעגנהייט האט מען ארויסגעשיקט די זאשילקאווצעם אין א פאריכטונג־לאגער. (ס׳ זעלאוו, ז׳ 225).

זאסטשעזשעניע — אויפן בית־עולם אין ווארשע, אקאפאוו־גאס אין דער שאפע געפי־נען זיך פאליצעס מיט א 20—30 בר־מנס פון מיוחסים, וואס צו זייער גראבן פינגער פון רעכטן פוס, איז צוגעבונדן א צעטל מיטן אויפשריפט ן׳ (פון פוילישן — 0״ז2020ז3851). דאס באטייט, אז פאר דעם בר־מנן האט מען באצאלט און מ׳דארף אים מקבר זיין אין א באזונדערן קבר, נישט אין אן אלגעמיינעם.

זאפאדניק — "אזוי געהייסן אויפן געביט פון ראטנפארבאנד די געקומעבע פון געוועזענע פוילן. ,וואסטאטשניקעס/ אדער אין יידיש: ,מזרחיסטן/ גערופן אין סאוויע־טישן הערשאפט־פעריאד אין ביאליסטאק (נישט נאר דא), די געקומענע סא־

וויעטישע מענטשן פון ר״פ, פון מזרח. — ,זאפאדגיקעס׳ — א מיער ווייטיקלעכער קלאנג אין דער שפראך פון אונדזער בבלדיקן גלות״לעבן. א צייכן פון ,פירוד הלבבות׳ פון אומגעמייבשאפטלעכקייט אין דער דאזיקער טראגישער תקופה פון אונדזער געשיכטע". די טראגעדיע פון . די מינסקער יידן. (כ״י, ביאל״ג, 1943).

זאקלאדניק — זע: ערובניק.

זארג —׳ קיצור פון זעלבשוץ־ארגאניזאציע, אדער גרופע "ז", דאַרף פארטיידיקן דאס געטא אין פאל פון אן אקציע. בישט אריענטירט זיך אויף ארויסגיין אין וואלד. (קאוונער ג׳, מ. יעלין, ד. געלפערן: פארטיזאנער פון קארונער געטא, מאסקווע 1948, ז׳ 62). זארג נישט היינט וועגן די־ צרות פון מארגן; ס׳פעלן נישט, ברוך השם, קיין צרות היינט. (ראזעגפארב, 3, ז׳ 128).

זכאגשינעד קינדעד — קינדער פון די פוילישע יידן, אויסגעזידלטע אין יאר 1938 פון דייטשלאנד קיין זבאנשין. אויפגענומענע שפעטער איז קינדער־היים אין אטוואצק. זיי זענען געווען ־ פולשטענדיק אסימילירט, געריעדט און געזונגען דייטש. אומגעקומען צוזאמען מיט די אנדערע פון דער חיים. (ס׳ אטוואצק, ז׳ 352).

זכיור^ע — אין א טייל א״ל אין פוילן, אבשטאט אפעל — ז׳ פון די אבאזאווצעס. (ל. קאמפינאס, דרעווניצא, ר״א, 379; 388 א״א). ״ז׳ אלע ווייל״, ״כסדרדיקע ז׳עס ווו מען צייולט אונדז, מען דארף דאן שטיין אמוויגציקסטן צו דרייפערטל שעה. אזעלכע ד קומען פאר א שייגע פאר מאל טעגלעך". (ל׳ סייטשיצע נעבן כעלם, 1941 ; בנימין באביץ, נאטיצן, בלפ״ג, ב׳ 10, 1957).

זוכאטאוושטשיזנע — אזוי רופט א טייל דאס 13 טל (זע). זיי טוען א מיאוסע ארבעט און ווילן דאס אומהילן מיט א וועלאן פון ארנטלעכקייט, דאס דערמאנט יאנקל שאפשאוויטש פון "גאט פון בקמה׳/ וואס האט געשאפן א שולעכל, בכדי צו דעקן זיין מיאוסע פראפעסיע. דערמיט דערקלערט זיך די שטרעבובג צו פירן קולטור־ארבעט, ארן וועז דאס איז נישט געלונגען (דער רוב איז בישט געגאג־ גען צו זיי), נעמט מען זיך צו פירן א שריעריש, כאריאטיוות ארבעט (פאגאטאוויע). די שרעק פארן 13טל איז אזוי גרויס, אז א טייל ארנטלעכע מענטשן האבן נישט דעם מוט גישט צו קומען אויף זיינע אייגלאדובגען, אייבער האט זיך אפילו געמאכט קראבק. (ריבגל׳ 10.6.1941).

זויבענגעביט — ערשטע באצייכעבובג פון יידישן וויבגעביט אין ווארשע. שפעטער באברצט "יידישער וואהנגעביט״, ג׳.

זויכענגעפאר — אויף דעם טויער פון ג׳ דייטשן אריפגעהאנגען אן אויפשריפט ז/ ד״ה געווארנט פאר עפידעמיע. "לויפט מען פון דאנען, הייסט עס, ווי פון קרעציקע. די יידן זענען צופריידן, דייטשן וועלן נישט אריינקומען, ארן אז זיי ורעלן גישט קומען, וועלן מיר האבן רו״. (ווילגער ג/ ה. קרוק, טאגבוך, 30.9.41).

זוילן״זופ — זופ אין האסאג, טשעבסטאכארר. דאס פלייש, אויב אזויבם געפינט זיך דארט, איז הארט ווי א פאדעשרוע,

זרו — "עס זוגמ א זון און עם רעגגט א רעגן, / און אלע טייבן ציען צום ים. / אין אייבעמס בעכער שוימט דער וויין / און ביים צווייטן צייטיקט זיך דער סם".

(ל׳ שטוטהאף, יהושע פרישׁ, איבערגעגעבן משה איידלשטיין; בערטא מערש־בערג־זאלץ, ארן די זון האטגעשׁייבט, ז׳ 283).

זונטיקדיקע — די פארעלנטע פרויען פון די אומגעקומענע (אין די טעג: דאגערשטיק 10.7.41, שבת 12.7.41, זרנטיק 13.7.41) מעבער, האבן אין ביאליסטאקער ג׳באקומען א ספעציעלן נאמען: די דאנערשטיקע, די שבתדיקע,■ די זונטיקדיקע, (צר דער געשיכטע פון די ביאליסטאקער יידן אין דער צייט פון דייטש־סאוויעטישן קריג. כ״י, ביאל״ג, 1943, יו״ש).

זוע — וויכטיקסטער באשטאגדטייל פון דער דערנערובג אין ג׳. ■ (באזונדערס: ווארשע, לאדזש, וואט מ׳האט באקומען אין די אלגעמייבע קוכן). געווארן •די טעמע פון טאגטעגלעכן געשפרעך און א קוואל פון די פארשידנסטע ווערטלעך און לידער. מ׳האט אונטערשיידט נעדיכטע זופן און שיטערע. די ערשטע, פארשטייט זיך, געווען די בעסערע: ״א נעדיכטע זר8 — דער לעפל שטייט, מ׳קאן שניידן מיט מעסערס! — אז די ז׳ ווערט קאלט, ווערט זי א גאלער״. (י. בריקס, דער קייסער אין געטא). שיטערע זרפ — (1) אייבער לויפט מיט א פלעשל, פרעגט מען אים: ״ווהין לויפסטד ? — ״נאך א קרכן־זופ״ (ווארשאנט: באבן מיטאג). (2) ״ווא פארא ברכה מאכט מען איבער א קרכן־זופ ?״ — ״א שהכל״. — ״הא ?״ ״ווייל ס׳איז וראסער — און אויף ביטערע מעדיצין אפילו מאכט מען אריך א שהכל״. (ל״ג, 1941), (3) ״די זופ איז געווען שיטער, א גרויפ באכ־געיאגט א גרויפ, און ווען ס׳איז געלונגען צו געפינען א קארטאפל, האט מען געמאכט נישט קיין ,בורא פרי האדמה׳, נאר א ,שהחיינו״. (ל. פוזעוויטש, ס׳ ביטען, ז׳ 424). אין ל״ג ברענגען די שול״קינדעד מיט זיך א טעפל אין שול און באקומען פאר 15 פעניג א זופ: ״דאס געלט נעמט מען ביי זיי צר, נאר די קינדער באקומען ריין וואסער. וויצלען זיך די קיבדער: א. האסט שוין געטרוגקען די געדיכטע זרפ ? ב. רואם האסטו אין דער שרל מיטגעבראבט, א טעפל אדער א פלעשל ? ג. ווער ס׳וועט הייגט געפינען א קארטאפל אין דער זו6, באקומט 5 פעניג. ד. מיין זופ האט אויפגעגעסן דער קוך־לייטער און מיר האט ער געגעבן דאס וואסער. (ל״ג, פראנק 19.7.41). יעדער אייג־ורוינער דארף באקרמען יעדן טאג א ז׳: % ליטער, דערין 2 ד״ק קאלאביאל, 5 ד״ק קארטאפל, 5 ד״ק ריבן. פעטס קיינמאל נישט געקומען אין באטראכט, ד. ה. אין קעסל האט מען דאס דווקא יא אריינגעלייגט, נאר בעת ס׳איז געקו־מען צרם קאנסומענט, איז דאס פעטס אנטרינען, דאס זעלבע מיט די קארטאפל. (פראנק, 22.1.1941). "גרטא האט איר אויפגעווארעט מיט א ביסל ז׳, אבער פריידט האט אפגעזאגט מיטן מאטיוו: היינט איו דאס ס׳לעבן". (ל״ג, הילער, 26.1.44). קאשטאי״ען־זוע. (ס׳ שעדלעץ, ז׳ 618). "מוועד הלשון האידישאי: כרעכער אומרים על האוכל"ארוחותיה של בית המטבח רמקיאן. אין אומרים לכן "קאסע־ברעכער", כי זאת אין בנמצא בגיטו, רק אומרים ,זופן־ברעכער״. (ל״ג, מן המצר, יולי 1941. דפים לחקר השואה והגבורה, חוברת א׳). עס האט קררסירט אין ל״ג א "כעמישער אנאליז פון דער זופ״ (אויף פריליש און דייטש), לויטן מוסטער פון אן אנאליז פון אורין.

נאמען: ארבעס־זופ (גראכווקא), רעסארט זופפ צוקקער —.גישט פאראן, איי"

וויי״ס — נישט פאראן, ארבעס, אדער שאלעכץ פרן ארבעס — אייבצלנע אין זע־קרייז. ווירקרנג: ס׳טרייבט, ריח ווי פון א שטאל. אלגעמיינער אויספיר: מאריסין [דא גיעווען דער בית הקברות]. (כ״י, בית קצנלסון, 106). וועגן דער ווירקוגג פון דער זו© האט מען זיך אויד געוויצלט: "די זופן שטעלן ביינאכט אויף די פיס! (פל״ח ב׳ 3), וועו מ׳האט אין דער זו© געפונען טויטע פליגן, האט מען געשריגן: "אווא, הייגט איז א זו© מיט פלייש, נישט פון ביי * נער״. (אבי, 16). די קיגדער וואס זעגען געשטאנען אין ריי נאך א ז/ האבן זיך געבעטן: "פאני ווידזיעלאטשקא (אויסטיילערין), איך מיין נישט קיין געלעכטער, געבן זיי מיר א ביסל טיפער, א ביסל געדעכטער". פון אויבן אין געווען בלויז וואסער, דאקעגן וועו מ׳האט די כאכלע פארטיפט אין קעסל, האט מען געקאנט ארויספישן א שטיקל קארטאפל, אבער נישט יעדער האט דערצו זוכה געווען. דערויף ענטפערט אן אויסטיילערין: ״וועו כ׳וואלט געהאט, זאל איד אזוי לעבן, ווי כ׳דואלט ענק אלע געגעבן". (ראזעבפארב, ב׳ 3, ז׳ 23). ״א זו© האט בישט קיין שום חסרון״ / יעדער ווערט גיך געשוואלן, / ווער ס׳עסט די קרייטער־בלעטער, ! נאר דער קאך ווערט פעטער". (שלמה גאלד־ בערג, ל״ג; פינקעלשטיין, פדיון השם, ז׳ 70). די ראל פון זו© אין לעבן פון געטא, דרוקט אויס יוסף זעליקאוויטש אין א רעפארטאזש: "הימל און ערד און זופן". (30.1.1944, כ״י). זע: רעפארטאזופ; טעלער־זופ; זיסע עסן; חלבבוזע. "זופקעס — המרק הזה — מים, מים וקצת כרוב או חתיכת סלק לבן". (טננבוים, אפריל 1943, דפים מן הדליקה, 187, ביאל״ג׳).

זופן־פולווער — "אין דער געטא־קוך א איבלדיקער ריח פון קאווע־פלעצלעך, געפרעגלט אויפן משונהדיקן, שווארצן זשעפאיראייל, געדעמפטע בורקע־בלעטער און רעטער־זופן. מ׳שיט צו א ביסל מעל פון די געמאלעגע ביינער. (רבקה קוויאט־ קאווסקי, בונים שאיעוויטש, היימיש, 1958).

זיכן מאל א טאג משיח — אין ריגע גיעווען צוויי געטאס, איינס פאר די היימישע יידן, דאס צווייטע פאר די יידן פון ״רייך״ (״רייכסייודענגעטא״). די דאזיקע יידן פלעגן זיד כסדר בארימען מיט זייער "דייטשן געטא", האבן דאם די היימישע יידן אויפגענומען מיט שפאט: "ביי זיי קומט זיבן מאל א טאג משיח". (קאפלאן, ז׳ 52).

זיבעמער פארט — א פארט פון דער אמאליקער פעסטונג אין קאווגע. דא אומגעבראכט יידן ביז יולי 1941. נאך דעם זיך באגוצט מיטן בייבטן פארט; "געסירט צום פארט" — הה. אויף אומקום. (יעלין, ז׳ 12, 104 א״א).

זיג — יידן געגליויבט אין זיג פון די אליאירטע איבער היטלערן, בלויז געצווייפלט, צי זיי וועלן דאם דערלעבן. "מען וועט מיר אריינשרייבן אין גרוב אריין" [וועגן זיג]. (לובלין, עדות אאז״וו). "מ׳האט דערשאסן צוויי יידן און באגראבן אין איין קבר. נאכן נצחון איבער היטלערן, רופט זיך אן איינער צום צווייטן: "דו הערסט, היטלער האט פארשפילט די מלחמה — וואס קומט ארויס דערפון, אז מיר אלע זענען אין קבר". (קראקע, עדות א״א).

זיגל — א ז׳ אויף א דאקומענט געשפילט א גרויסע ראל אין לעבן פון׳ די ג־־־יידן. א געהעריקער זיגל, אדער קאליר פון זיגל, האט געקאנט דעצידירן (בעת אן

אקציע, סעלעקציע) וועגן לעבן צי טויט פון "געשטעמפלטן". די מיט רויטע זיגלען ד"אט מען אומגעבראכט, דאקגען די מיט די גרינע .זיגלעז האט מען געלאזט לעבן (צייטווייליק). האבן זיי זיך געטרייסט: "ס'איז נאך נישט אזוי שלעכט, אז זיי זאלן זיך נעמען אויך צו דיי גוטע זיגלען". (ווייבבערג, כ"י), "גאך דער אויסוידלובג סון 10.9.42, האט מען ווידער ארויסגעלאזט קלאנגען, אז די מיט די זיגלען וועלן בלייבן און די איבעריקע וועט מען אויסשיסן. קודם געבוגט דאס זיגעלע פון ארבעט־אמט, דערבאך בלריז פון געסטאפא. אבער רוען מ׳האט שפעטער, בעת א נייער אקציע געווזין די זיגעלעד דער געהטאפא, האט זי בלויז געלאכט". (קאלאמיי, ז. שגיצער, כ"י, 115—110, יר"ש).

זיגלען — ייז־ן פארזאמלען זיד, כדי זיגלען זייערע ארבעט־קארטן. מ׳וועט אויף זיי באקומען ברויט־קארטן. דער זיגל קען אויד פארהיטן בעת אן אקציע. (ס׳ טארנאבזשעג" ז׳ 325). זע: סטעמפל.

זיגפריד־ליניע — די מויערן איררם דעם "זויכרגעביט" (געטא) אין ווארשע, רופט מען "די פארלעבגערונג פון דער ז׳־ל׳." (רינגל/ 20.4.1941).

זידלווערמער — א פארטיזאן אויף א טוץ ארויסגעזאגטע ווערטער, באבוצט דריי ז׳. געווען אזעלכע מייסטערס, וואס האבן אריינגעהאקט צורישן א טוץ ארוים־ געזאגטע ווערטער — גאנצע פינף ז/ געווען אויד יידן, וואס זיך באמיט מיט אלע כוחות זיי צו באנוצן, כדי בישם אפצושטיין אין הלכות זידלען פון זייערע נישט־יידישע קאלעגן. (י. רייך, ז׳ 251). דאס זעלבע הערט מען פון יאבאווער לאגער א"א.

זידלען — דער פירער פדן ווינובג־אמט וויצלט זיך: איד "זידל" זיי איבער און זיי זידלען מיד. (ווילבער ג; ה. קרוק, 18.10.42). "מען זידלט איבער און מען זידלט זיך". (דארט, 28.10.42).

זיי — דייטשן. "זיי האבן ביי אונדז אלץ אין וועג צוגעגומען. 1939, גרעגעץ ביי ביאלי־ סטאק. (י. וריי־גגארטן, א וועלט אין פלאמען, ז׳ 178, 181 א"א). "זיי" גייען (דארט, ד 184 א"א). "זיי זענען שוין אין צווייטן הויף, גיכער, שטייט אויר". (מינסקער ג׳, 1941, ל. רייזער, ז׳ 68, כ"י, יו"ש). דאס ערגסטע איז דער פחד פארן נאקטן לעבן — דאס ווארטן אויר "זיי". (ווארשעווער ג׳, נאטיץ פון 16.5.42, ר"א 1307). דאסמאל וועט זיי בישט געלונגען, מירן זיי דאס לידל זיב־ גען, פאקט זיד איין, פאקט זיד איין. (וויל"ג. 1943. ליד פרן ל. ראזנטאל, פאקט זיך). א טעלעפאן: "זיי זיינען דא" (מער קיין ווארט) באלד דערהערט שיסן — אן אקציע.(ס' מינסק מאז/ ז׳ 426). פארביבדונג-מאן מיט "זיי".(מ. שטריגלער, אין א פרעמדן דור, ד 133, 161). בעת א גרויסן פראסט אין ווילבער געטא: הלואי זאלן מיר פרירן ארן "זיי" ? — זיי זאלן איינפרירן. (קרוק, 28.12.41). "אויר אונדז גייט א ווינטער, ■אויר ,זיי׳ א בראך". (קרוק, 29.10.42). "מ׳האם זיי אין דער ערד". (ס׳ מלאווה, ז׳ 403). "זייער געניאלע פערפידיע". (רינגל׳ כתבים, 11, ז׳ 46).

זייגער — וראם פארא אונטערשייד צווישן א זייגער ארן געבעראל ראמעל ? — א זייגער מאכט טיק־יטאק און גייט פארויס, ראמעל מאכט טאק־־טיק און גייט צוריק. ווייל"ג, קרוק, 27.2,43).

זייגערל — באצייכענובג סארן ל״ג, גענומען פון רמקאורסקין, אז זיין געטא ״האט אב־געהויבן קלאפז רוי א זייגערל״. (ליפשיץ, אונדזער שטימע ג׳ 17, 25.1.74). ״רומקאווסקי חיים, / גיט ארנדז קלייען, / וויל אז אלע יידן / זאלן זיין זאט, צופריידן / דאס געטא זאל ווי א זייגערל גיין י / אייגס צוויי דריי״. (ר. קוויאט־קאווסקא, זיכערע העבט, ד 52).

יידע — די קאנאדער (זע) האבן איבער זיך געהאט צוויי ס.ס.־אבפיירערס, וואס זענען זיי דערגאנגען די יארן: אן אויבערשארפיירער און אן אונטערשארפיירער. דער ערשטער איז געווען אז אלטער, דער צווייטער א יובגער. ביידבס באצוינג צו די אינטערנירטע געווען אזא אוממענטשלעכע, אזא רוצחישע, אז די אינטער־נירטע, כדי דאס אויסצודריקן, האבן א באמען געגעבן דער ״טאטע״ (פון די איבטערנירטע) און דער ״זיידע״. אבער אריך אן אייניקל איז געווען צום קאמ־פלעט. דאס אייניקל איז נישט אפגעשטאנען פון זיינע שטאמפאטערס. דער־צויגן צו רשעות, געווינען צו חיהשקייט, פלעגט ער זיך א רואדף טאן אויף די אינטערבירטע און זיי אראפריימן שטיקער קלייד־דער, צוזאמען מיטן לייב. דער אונטערשארפיירער, אויבערשארפירער און זייער בייזער הובט האבן אין דיי אויגן פון די איבטערגידטע פארגעשטעלט איין דרייי־אייביקייט פון דער הייליקער פאמיליע : ״דער זיידע, טאטע און אייניקל״. (אוישוויץ, ״פאריזער שריפטן״, 1946, נ׳ 3־2, ז׳ 70).

זייט — ביי א סעלעקציע פלעגט מען יידן איינטיילן: איינע אריף רעכטס (צום ״לעבן״), די צוויטע אויף לינקס (צו טויט). דערפון די באצייכענובג ״גוטע״ און ״שלעכ־מע זייט״ ״א יידּ האט אין טויט־שרעק געווארט אויף זיין אורטייל, צי מען וועט אים שיקן צו די ״גוטע״, אדער צו די ״שלעכטע״. ״אווענקגעשטעלט אויף דער שלעכטער זייט״. (קאלאמיי, עדות). די ״זייט״ — בריק, געטא, ״ענע זייט״ — די גאנצע וועלט, מחוצן געטא. (לווארו).

יזיין קראמפ — שטאט ״מיין קאמף״.

זייר — דייטשן פירן בשתיקת יידן קיין בעלזשעץ, מ׳קוילעט זיי, מ׳נעמט זייער סעטס אויף ז/ א באן־קאבדוקטאר דערציילט פון א פוילישער צייטונג א רויץ: א פרוי זאגט צו א גראבן פריזירער, אז ער איז נישט קיין פאטריאט, ווייל ער גיט נישט אפ זיין פעטס דער מלוכה. ״אין יעדן שפאס פאראן באקאגטלעך 90% אמת״. אזוי האבן יידן געדרונגען מיטן גראבן פיבגער. (ס׳ בארשטשיוו, ליפע קאהאן, 1944). זע: ריף.

פון דער חעלפט 1942 בערך, האבן יידן אין די ג׳ געגלויבט, אז דייטשן מאכן פון מענטשן־פעטס, נאכן פארגאזן זיי, זייף. אויף דער טעמע זענען ארומ־געגאנגען אן א שיעור ווערטלעך, ווי: א) צוויי יידן געזעגענען זיך בעת אן אקציע מיט די ווערטער, הלואי זאלן מיר זיך טרעפן אויף איין אין דער זעלבער פאליצע; ב) איך וועל אויסטריגקען, פארן פארגאזירן מיך, א פלעשל אדע־קאלאן, ס׳זאל פון מיר ארויס שמעקנדיקע טואלעט־־זייף; ג) זארג זיך נישט אזוי שטארק וועגן עסן, רועלן די דייטשן האבן א ביסל וויניקער זייף. (זע: ריף).

זיץ — רוען אין געטא האבן זיך בארריזן פארשידענע ערזאצן (פון קאורע א״א), ן זיך געוויצלט, אז די דייטשן וועלן מאכן זייך־ערזאץ פון קוילן. "נו, האט א צווייטער דערויף געענטפערט, וועט מען דאס האבן דאס אמתע פנים פון געטא". (ל״ג, 1941).

זייכערע — ארבעט־פלעצער, זיכערן פאר אויסזידלונגען, פארזיכערן דאס לעבן. (ספר קראשניק, ד 320). זע: שטעמפל.

זינגען! — ביים מארשירן צו דער ארבעט און צוריקוועגס האבן יידן געמוזט זיבגען, האט מען אריינגעשטעלט פארשידענע ״אומלעגאלע״ ווערטער. למשל: ל׳ בודזין: כשיר הנפוץ ביותר: "מען האט אייך אין דער ערד, מען וועט אייך איבערלעבן״. (ס׳ קראשניק, ז׳ 228). יידן לויפן אויף באפעל ארום דעם מארק און זיבגען דערביי: ״זאל שוין קומען די גאולה... משיח וועט באלד קומען". (ס׳ ונגרוב, ד 213). אין פאלענטי, א גוט געבן וו/ זיבגט דער עולם: "אוי, אוי, אוי, טאטע פאטער, וועז ווערט מען פון זיי פטור״. (ר״א 174, 6.11.40). זע: נ. בלומענטאל, שמועסן, ז׳ 53. קאפ׳ קעמפן און זינגען.

זיסע עפו — אין ווערק בע< אויסגעקוועטשט דעם זאפט פון קארטאפל און פארגוצט אויף כעמישע צוועקן. דאס איבערגעבליבענע פון טויזנטער טאנען פארגוצט פאר א שפייז, די הויפט־שפייז פאר די געפאנגענע יידן. די אויסגעקוועטשטע קארטאפל האט מען געלאזט טרוקענען און זיי שפעטער צעמאלן אין א ספע־ציעל אויפגעשטעלטער מיל. די געטרוקנטע און די שאלן האט מען נישט געמאלן אויף קיין מעל, נאר ס׳איז פון דעם ארויסגעקרמען דיבע, ווייסע פלעצ־לער, וואס זענען זיך שנעל צעפאלן איו א שמוציקן, גרויען שטויב. דאס דאזיקע פלעצל־מעל האט מען אריינגעשיט טאנענווייז אין מעכטיק־גרויסע קעסלען מיט הייס וואסעה וו1 זיי זענען פארוואנדלט געווארן אין גרויסע, זויערע קליסקעס. קיין באטירלעכע קארטאפל האט מען קיינמאל נישט אריגגעטון אין ״עסן״ אריין. ס׳איז אזוי אויסגערעכנט, אז די זופ זאל דער פאבריק גאר־נישט קאסטן. צווי מאל אין וואך צוגעמישט א קליין ביסל גרויפן, אדער גע־זייערטע שאלעכץ פון מיירן. מיטוואך און שבת האט מען דאס קארטאפלמעל־וואסער אפגעזיסט מיט צוקער. דאס האט זיך אין ל׳ גערופן דאס זיסע עסן. (ל. סקארזשיסקא, מ. שטריגלער, אין די פאבריקן פון טויט, ז׳ 189). זע: זופ.

זיפער טויט — פאר יעדער אקציע פלעגן די דייטשן פובאבדערטיילן מארמעלאדע אדער צוקער, האבן מיר געזאגט: אט דערנענטערט זיך שוין דער ז״ט. (ס׳ אזיעראן, ד 152).

זעכרא — געשטרייפטע דרעליך ־מלבושים פון די אינטערגירטע אין די ל/ דערפון אויך די באצייכענונג ז׳ פאר די אינטערנירטע גופא.

זעלבסטשמרץ — שטאט זעלבסטשוץ, דייטשע ארגאביזאציע אויף די אקופירטע מזרח־געביטן, אנגעפירט פון שפעטערדיקן קאמענדאנט פון בעלזשעצער ארבעט־לאגער, דאלף, 1940. (ר״א, 396).

זעלבע ראציאן — ביים טראגן גענמייגזאם א שווערע משא, האבן יידן אליין זיך אובטער־געטריבן, אלע זאלן גלייד צוהעלפן. "זיי באקומען דאו אלע די זעלבע ראציאן". (קאפלאן, ד 42).

זעמליאנקע — אין די ורעלדער האבן די פארטיזאנער און די מענטשן אין די משפתה־לאגערן געווויזנט אין זעמליאנקעס — א ווארט אפט באנוצט. "ד — אין ערד אויסגעהאקטע בונקערס". (ס׳ מארקושאוו, ד 287) ז אן ערד־שטיבל. (ס׳ בילי־גאריי, ז׳ 155). זומער האט מען געווויבט אין בייד־לעך, ווינטער אין זעמליאנ• קעס. (ס׳ סטאלפץ, עדות). געווען פשרטע ז׳ און ז׳ "פאלאצלעך", פאר יחסנים. (ס׳ זשעטל, ז׳ 325). ז׳ — בונקער. (ס׳ מלינוב, ז׳ 450).

זע נאר, גרוגפ האט א מצבה — ביי אז אפוועזגדן שרייבט די ביורא צו דאס איז א סימן פון עפעס אן אומגליקפאל, ווייל די אפוועזנדע האבן נישט באקומען קיין זוף, האט מען עס אויסגעדריקט: זע נאר... מעגלעך דערפאר, ווייל די אותיות זענען אזוי טורעמארטיק ווי עפעס א מצבה, א •מאנומעבט נאד דעם פעלנדן. (ל״ג, ג־לשון, 1013).

זעקפ — ווארן־ציבן פארן אנקומען פון א דייטש. "פלוצים הערן מיר דאס גיט באקאגטע אונדז רוארט ד. יעדער פארשטייט, אז עס דערנענטערט זיך אן אויפזערר און מיר שטעלן זיד אויס צו פיבף. (יאנאוור ל, ביי דער טויטן־בריגאדע). אין דעם ל׳ באצייכנט ד דאס אנקומען פון קאמענדאנט געבאוער; האלב ז׳ — פון זיין פארטרעטער רעריק; זעקס, פליטה פון די רעדער — אכטובג, אנטלויפן פון טראנספארט, פון צוג. (א. וויעליטשקער, כ״י); שטעלן זיף אויף זעקס — אויף שמירה. (ר. קוויאטקאווסקי, פון לאגער, ז׳ 104). פאר דער מלחמה באנוצט דאס ווארט ז׳ ווי א ווארךצייכן (אין שול, אז דער לערער קומט); אין ווארשע באטייט עס ״פאליציאנט״; א ״הויכער זעקס״ — העכערער פאליציי־פונקציא־נער; ״אזא זעקס״ — פאליציאבט. (מ. זאנשיין, יידיש־ווארשע, ז׳ 31, 52). אזוי ווי די דייטשן האבן מיט דעד צייט זיך געכאפט, וואס באטייט דאם ווארט, האט מען עס אין טייל מקומות פארביטן אויף ״זיבן׳/ ״אכט״ ״ניין״. (קאפלאן, ז׳ 11). מאפל־זעקס — א דייטש מיט א שטעקן. (ערליך, צום אייביקן זכרון, ד 170). זעקס גדול — אני צועק, ז״א קצין ס.ס. (שטבדיק, פלאשוב, ד 112).

זעקפפיפיקער — א דייטש מיט א הובט. (ב. מערין, ווילב׳ פנקס, נ׳ 4, ז׳ 37). זע: הובט אויף זעקם פיס.

ז פטאשקעם — א דאקומעבט מיטן אמטלעכן שטעמפל, א דייטשער אדלער. (ריגגל/ 1.11.1940). זע: פויגל.

זקן •— טשערטשיל (וו״ג).

ושאב — יידישע קאמף־ארגאביזאציע אין ווארשע. פוליש: !שידאוומקא ארגאניזאציא׳ באיאווא.

זשיטאם — יידישע געזעלשאפט פאר סאציאלער הילף אין ווארשעווער געטא. ר״ת פון: 16>ז5¥ג10)ץ2 (טננבוים, דפים מן הדליקה, אפריל 1943, ז׳ 127. הערה של אנטק צוקרמן: "אכספוזיטורה של הדז׳ו־יבט").

ח

חכרה הרישא — עם־עס. "ווילסט אפשר, כ׳זאל צו דיר רופן די ממזרים פון דער ח״ק — דאס האט ער געמייגט די ס.ס.ס., וואס פירן צום דערשיסן" (שטריגלער, אין די פאבריקן פון טויט, ד 231).

הכרים — באלשעוויקן, רויטע ארמי? "די ח' זענען דא". (עדות ווילנע א״א. אין טייל ערטער: רואנקא).

חגא — (קריסטלעכער יום־טוב). 1. "פארוואס איז אזוי שוואד געפייערט געווארן דער ווייבאכט־יום־טוב ? — ווייל דער קלייבער. (ישו) איז אין נאזארעט, די מאטקע באסקע אין לאזארעט, דער הייליקער יוזעף אין געטא, אויפן קרייץ א האקג־קרייץ־ווועטא". (וו״ג, ר״א, זאמלונג פון אנעקדאטן, נר׳ 65). 2. מ׳האט דאם יאר אפגעשאפט די חגא פון טשערך קרולי [דריי קעניגן]. פארוואס ? ווייל זיי זענען אנטלאפן קיין לאבדאן. [האלענדישע קעניגין, דער קעניג פון יוגא־סלאוויע און נאדוועגן]. (דארט, נ״ר 66), 3. ״האסט געהערט; אנשטאט די חגא "טשערך קרולי", האט ר״יטלער געוואלט איינפירן א יום־ טוב פון "פיעגטש קרולי״ (פינף״ קעניגן): דענישער, בעלגישער, איטאליענישער, רומענישער און בולגארישער. [זיי זענען געבליבן אונטעד דער דייטשער אקופאציע!. 4. אבשטאט א גאט, זאל מען דינען דעם טייוול..— פארוואס ? — א טייוול האט הערגער, און ער איז פון פארבט א היט און צום סוף לער. וואריאנט: "אנשטאט הערנער, האט ער בלוין א היט אח אין גאבצן לער". (דארט).

חדשים — ווי דארף מען ציילן די חדשים ? יאנואר, פעברואר... ליפיעץ, שערפינען אאז״וו. (וו״ג, רינג׳ 26.4.40). די חדשים יאנואר־יוני אויף דייטש ; פון יולי — אויף פוילישן, ווייל מ׳רעכנט, אז ביז דעמאלט וועט פוילן שוין זיין. באפרייט.

חוה-שטוכ — אויף מיאדאווע גאס, ווו רומקאווסקי האט מסדר קדושין געווען. (ל״ג, קאלענדאר 1942, אדרעטן, ז׳ 5).

חזיר, חזירימלעד — צארישע גאלדענע צען־רובל. (ר״א, 302, 9.12.40; שווארצבארדס נאטיצן, מאי 1941, א״א). באנוצט אויד דעם פוילישן אויסדרוק ״סווינקי״.

חזירל — "מחר יבוא אדון חדש המתעניין בביבליוגרפיה". (זלמן קלמנוביץ, רשימות בגיטו, ז׳ 93). צו דעם א הערה פון ארויסגעבער: "ד״ר גוטהארד. האנשים שעבדו בייוו״א קראו לו "דאם ח׳" (חזירון), מפני שהיה גוץ ושמן. קאטשער־גינסקי: "מען האט ארעסטירט דאם חזירל". (אונדזער מאמענט, רעגענסבורג, גל׳ 16 (34), מיום 14.7.47).

"אין אייגיקע בריוו איז אפילו דייטלעך געשריבן, אז דאס ח׳ (רוסלאנד) דער־נענטעדט זיך און וועט אייך אין קורצן באזוכן״. (ל״ג, פראנק, 10.4.1941).

"זיר-שמאלץ — ״די גבירים לאזן זיד אויס, ס׳וועט ווערן ביליק חזיר־שמאלץ". (ר״א. 14.1.1942), ח״ש איז אזוי פאפולער אין די יידישע שטובן, אז מען דערציילט, דאס דער רב גוטשעכטער, ורען מ׳האט אים דערלאנגט 25 גילדן נאך א דין־תורה, האט ער אויסגעשריען: ״רואם גיט איר מיר — אולף א 1/4 ק״ג סלא־ניגע?" (רינג׳).

חזן — היטלער. "דער הער האט זיינע שעגע שטימע פערלארן אוגד זינגט איבערהויפט ניבט מער, זאגסט ווייס איך ניבט מער צו זאגען". (פון א בריוו געשריבן מלט לאטייגישע אותיות, דייטשמעריש, פאריז 23.5.1942, אנגעקומען אין וו״ג 2.6.42, ר״א, 1307).

חי — ווארגצייכן צוולשן די לעטישע און ליטווישע יידן אין ריגער לאגער, במקום "אכצן". (קאפלאן, ז׳ 11).

חיות — ״ליטווישע ת״׳ — אזוי רופן ריגער יידן די ליטווישע יידן, וואס מ׳האט צו זיי איבערגעפירט סוף 1942. (עדות, ייה״א, נר׳ 219). איד בין א פארוונדעטע חיה, אבער א ח׳ לעבט בעסער פון מיר, ווייל איר פלאץ איז דער וואלד און זי איז בישט קיין יידיש קיבד. (האכבערג העניא, יו״ש נר׳ 2867/122).

חיימאווקע — ל״ג — געלט מיט דער אובטערשריפט פון חיים רומקאווסקין. "די מעשה מיט חיימאווקעס איז זיין איינפאל" (רינג׳ 9.1940). זע: רומקי.

חיים גראזני — "אזוי רופט מען מרדכי חיים רומקאווסקין, דעם יודענעלטעסטן אין ל״ג (ריבגל׳ 8.11.1940). זע: רומקאווסקי.

חיים־ לעכו — "מ׳שמועסט, אז חיים פורמאן (פירט די עגלה) מאכט דאס אמתע לעבן פון די טויטע". (ל״ג, אבי 41).

חיימלאך — געלט פון ל״ג. (״מבין חומות ורשה״, הוצאת הקבוץ המאוחד, ז׳ 65).

חיימם — "פון די אלע ,חיימ׳ס פון אובדזערע תפילות, ווי חיים של טובה, חיים של פרנסה, חיים שאין בהם בושה וכלימה" אאז״וו, באגגוגענען מיר זיך הייגט מיט בלויז ,חיים׳ און טאקע בזכות ,רב׳ — ראשי־תיבות פון ראזענמאן־בארש". (ביאל״ג, רעדע פון ב. סובאטניק, 29.6.42 ; ב בלרמנטאל, דרכו של יודנראט, ז׳ 221). הרב דר. גדליהו ראזענמאן פארזיצער, אינזש׳ אפרים בארש — וויצע־פארזיצער פון ביאל׳ יודענראט.

חיימקעס — באנקנאטן פון ל״ג. (זכרונות פון אינזש׳ הורוויץ, כ״י, 13.5.1942).

חילופין — טוישן זאכן אויף עסנווארג אובטער דראונג פון טויט־שטראף. ריגער ג׳. א מייסטער אין הלכות ח׳ האט מען אין ריגער ג׳ גערופן: חלופעד, חילופער־קעניג. (קאפלאן, ז׳ 23).

חיפוש — רעוויזיע, באנוצט אויך דורך ארעסטאנטן פאלאקז אין געפענגעביש פאוויאק [זע]. (י״כ, די צען פון פאוויאק, ייה״א).

חלב מכילה — בשביל חלוקת חלב מתוקבו איגסטאלאציות מחוץ לגיטו (ורשה). היו יוצקים חלב לתוך צינורות והחלב יוצא בגיטו. חלב זה נקרא בשם ח״ט, משום שהמיים היו מרובים בו מן החלב״. (י. קורץ, ספר עדות, ז׳ 155), גערופן אויך אויף פוליש ס^18ט! 8^008 (געשוועגצלטע מילך).

חלבכוזע — ״שיטערע זופ, אין וועלכער זיר געפובען א גרויפי א פארפוילטע קארטאפל, א מערל, אן ארבעס. אין דער ח׳ האט מען אויד אריינגעלייגט שטיקלעך ברויט,.

וראם פלעגן געבן דער זופ א ברוינע פארב". (שאליט, ז׳ 69). ח׳ — מאגערע זופ. (דארט, ז׳ 150). "כוזע אדער פרזע מיעט א בריר פול וואסער, אויר א צתאמענמישעכץ"׳ (דארט).

חלה-נעמען — פון יעדן ווארשטאט פלעגן די ארבעטערס ח״נ — צונעמען עפעס פון מאטעריאל, קאוונע. "די ארבעטערס אין די גרויסע געטאוארשטאטן". (פל״ח נר׳ 8, יוני 1948). אין וו״ג האט דאס געהייסן ביי די טרעגערם אויפן אומשלאג־פלאץ: נעמען א מיידע״; אין ל״ג — ,,חנה" (זע).

חלום — "א יד לאכט פון שלאף. די פרוי וועקט אים אויף, דערציילט ער, ס׳האט זיך אים געחלומט אויפשריפטן אויף די וועגט: ׳שלאגט יידן, נידער מיט דער רי־טועלער שחיטה׳ וכדומה. — וואס איז די שמחה ? — וואט הייסט, אונדזערע (פאלאקן) זיינען געקומען". (רעג׳ 23.10.1940). פאר דער מלחמה זיעען אין פוילן פארשפרייט געווען אזעלכע אויפשדיפטן אויף די וועגט און אז"ו. פא־ראן וואריאנטן פון דעם ח׳.

חמאה — פוטער (קאפלאן, ז׳ 22). דער דייטש זאל נישט פארשטיין, רוייל פוטער האבן יידן נישט געטארט באגוצן.

המרים — "דאס פוילישע פאפיר־געלט וואס די דייטשן האבן ארויסגעלאזט ליגט אבגע־לייגט אין הויפנס ווי פארפעצטע שמאטעס: הובדערטער, פינפהונדערטער און פופציקער, פופציקער און פופציקער המרים". (פ. אפאטשיבסקי, דער שמוגל אין ווארשעווער געטא, אקט. 1941, ר״א, 52).

חנה — א באצייכענונג פאר ״ביגלען״ (זע) האלץ, וואט מיעט: מיטנעמען האלץ א חיים דורך די ארבעטער פון דער סטאלעריי. לויט איין וועדסיע, איז דאס דאזיקע וואדט אבטשטאנען אין דער סטאלעריי בר׳ 2, אויף דער רייטער־גאס. דארט האט געארבעט א מייסטער, וואט פלעגט ספעציעל צושניידן האלץ־ברעטער, פארפאקן אין פעקלעך און מיטגעבן עם זיין פרוי, בעת זי האט אים געבראכט מיטאג. איעמאל האט מען .זי געכאפט און ער האט צו איר אויסגעשריען: ״חנה, רואם האבן זיי מיט דיר געמאכט ?״ פון דאנען האט זיך גענומען דאס וראדט ״חנה״ אויף צו באצייכענען ״געביגלט״ האלץ. אן אנדערע וועדסיע: אין דער סטאלעריי האט געארבעט אלם רעווידענט א געוויסער לייטנער, וואס איז געקומען אין ג׳ אלם האלב־ייד, האט נישט פארשטאנען קיין יידיש. וועז ער האט געהערט ווי די ארבעטער רעדן וועגן ״ביגלען״ האלץ און ערופן ״תלה־בעמען׳/ האט ער בישט געווסט וואט מע מיעט דערמיט. ערשט וועז ער האט איעמאל געהערט, ווי איין ארבעטער דערציילט דעם צווייטן, אז דער און דער איז אריעגעפאלן מיט זיין "חלה׳/ איז אים קלאר געווארן, וואס מ׳מיעט דערמיט. פון דעם וואדט "חלה׳/ האט ער געמאכט "חנה". פון דעמאלט אן וועדט דאס וואדט באנוצט אויף צו באצייכענען "ביגלען האלץ". (זעליקא־וויטש יוסף, ג״ל).

חנהלע — "צייט צו מאכן ,חנהלעך/ יאטן... דער באמען ח׳ מיט וועלכן מ׳האט אנגערופן די פארציעס האלץ און שפענער, וואט די ארבעטער האבן יעדן טאג אדויס־געגנבעט פון רעסארט (זע), האט טאקע געשטאמט פון זיי די פאדמייסטערס אליין. וועז זיי האבן געזען די אלטע מעבל-שטיקער וועלכע מען האט אריע־

געבראכט אין רעסארט איבערצואַרבעטן, און אין ורעמעבס שרפלעדער מען האט אפט געפרבען יידישע צייטרבגען, סידורים, מחזורים, בריוו ארן פאטאגראפיעס, האבן זיי זיד פארגעשטעלט די פרויען וואס האבן זיי געפוצט און געהיטן. און יעדעס מאל, פארן צענעמען זי? פלעגן זיי מיט הארצווייטיק זאגן: זעט באר די רבקהלעך, די חנהלעך"". (ראזעבפארב, א בוים,", ב׳ 2, ז׳ 340). "די חנהלע־שעה אין רעסארט איז אריך געווען די צייט, ורען ,קאטשקעס׳ זעבען געבוירן געוראַרן". (דארט, ז׳ 344). ״זעסט די ,הנהלעך׳ רואם מהאב". (דארט, ז׳ 350).

חנוכה — ״א סאוועטישע חנוכה — אלץ מיינט געררבס״. אין ח׳ 1939, בימי היטלער־ פריינדשאפט, האט א ייד אין ר״פ געמאבט זיך א דרייִדל מיט פינף קאנטן און אויף יעדן קאנט אויסגעקריצט א רוסישע "ג". ורעז מ׳האט אים געפרעגט: היתכן ? איז עס יידיש — דארף זיין פירקאנטיק; איז עס ווידער גוייש — רוי א באנק אדער א דוירפל, דארף עס זיין זעקסקאנטיק. און וואס עפעס בלויז ,ג׳? רוער ווען געדויבען ארן ווער פארשפילן? — ס׳טייטש, עבטפערט דער ייד, — רראס פארשטייט איר נישט? פירקאנטיק — מיר זעבען דאך עפעס

סאוועטן ׳ ארן וואס שייך די פינן * /1, זענען דאס אונדזערע נייע גרטע פרייגט: גיטלער, געבעלס, גערינג, געס און גימלער. ווער, ווו ארן ווען ס׳ווען פאלן, רוען •דאס אלץ זיין מיין געורינס. (ר״א). "מען גיט איבער אזא ווערטל, ווען כאראקטעריזירט דאס לעבן פון די יידן אין יענער זייט, די מאדנע אבוסים: א יינגעלע פרעגט דעם פאטער: טאטושו, קיעדי שרויעבטא כאנוקאווע ? (פרילישי: טאטעש? ווען פאלט אויס דער ירם־טוב חנוכה?). דערוויף ענטפערט דער פאטער: ביע מורוי שיען כאבוקאורע, טילקא כאנבקאווע״. [מ׳זאגט איצט גישט הבוכה, באר כאנגקע (רוייגאכט־ברים)], (פ. אפאטשינסקי, כראניק 26.12.42, ר״א). "די הויפטזאך מיט רועלכער יידן האבן זיך אויסגעקויפט פרן די דייטשן איז געווען — גוטע פלעשער ווייַן. דער אייצילקער וואס האט ביי ארנדז גע- האט ודין, איז געווען שמואליק גליקליך. די גמינע (יודענראט) האט בישט גיד געצאלט און ר׳ שמואליק האט אריך נישט גיך געגעבן. אז מ׳האט אבגע־ הויבן שרייען געוראלד ארן ס׳האט בישט געהאלפן, האט מען אים באצאלט פארן לעצמן פלעשל. ביים צווייטן מאל האט זיך ר׳ שמואליק אויפגעשטעלט און געזאגט: כ׳גיי זען, אפשר וועט זיך באך געפינען א פלעשל. און יעדעס מאל איז געשען א נס, אז א פלעשל האט זיך געפונען... איז משך פון דריי יאר. ביי אובדז האבן יידן געזאגט: דאס איז אונדזער נס פון חנוכה". (סטאשיוו, שמחה ראטענבערג).

חתונה — (1) "א שרעקלעכע חתונה", פארגעקומען אין טארבע. פון א ברירו, אבגעקרמען ין פיאטרקווו טריבונאלסקי 1942. (י. קורץ, כ״י 311). "כך קראו לפעולת ההשמדה". (א. אובגר, זכור, ז׳ 124) ; "אצלנו היתה ח׳, המחותנים (די עס־עס) יבקרו גם אתכם, הזהרר שלא תתקררר. עליכם להתחתן מיד עם הדודות "עבודה" (ארויסבאקומען ״ארבעט־קארטן״) ר״מרתף״ (פארבאהאלטן זיך אין קעלער). את המילים "חתובה", "עבודה", כותבים עברית בכתיב לאטיני" (דער בריוו איז געשריבן דייטש. י. קררץ, ז׳ 170) ; ברירו פון זאוויערציע, צורייטע

העלפט 1942 : "ביי אובדז אין פארגעקומעו א גרויסע ח׳ פון עטלעכע טויזנט מענטשן. אויסער מיר און... איז די גאנצע משפחה מיטגעבעטן געווארין — איך בין גליקלעך דאס איר אלע ארבעט. נאר דורך ארבעט קאן מען לעבן. זאלן מיר האפן, דאס מיר וועלן זיך באך זען אין לעבן" (ס׳ זאוויעדציע, ז׳ 173); ״א טרויעדיקע ח׳״. (דארט, ז׳ 256, 315; ס׳ זבאריוו, ז׳ 88 ; ס׳ פשייטש. ז׳ 93). "טאג־טעגלעך קומען צו נייע פנימער״ (עם־עס־לייט); פאראן לצנים וואס זאגן: "ס׳פארן זיך צובויף די מחותנים, מסתמא ולעט באלד פארקומען די ,חתונה/ דאס מיינט — א פרישע אקציע". (ס׳ מעזריטש, זאמלבוך, בוענאס־ איירעס, ז׳ 530). "ס׳איז א ח' אין וואלאשטשינצע". (קעניגסבערג מאייא, ייה״א, עדות גר׳ 452). "ביי אונדז האט מען אנגעהויבן רעדן, אז אליך אין זאמאשטש דארף פארקומען אזא ח״׳. (ס׳ זאמאשטש, ז׳ 948). (2) באפרייובג. ״די יידן אין געטא זענען געווען זייער צוגעשלאגן, זיי האבן געדעדט: ״וואס טויג אונדזער לעבן, אז מיר וועלן סיי ווי גישט טאנצן אויף דער ח׳. די לעצטע ידיעות געבן מוט און גלויבן, אז מיר וועלן אפשר דערלעבן צו זיין עדות פון דער גרויסער ח׳ וואס וועט זיכער פארקומען". (ל״ג, יעקב הילער, יאנואר 1944). (3) ״די קאמאנדע (זע) געלט-פעלשער אין זאקסענהאוזען (בלאק 19) רופן אזוי די באמבארדירונגען פון דער שטאט בערלין". (ר. רייזער, דער אומקום פון ביאליסטאקער יידגטום, ז׳ 295). "פון די קלייגע ישובים אין ג״ג קומען אן נייע ידיעות וועגן ח׳. פון דעם איז צו זען, אז כמעט אלע יידישע צענטערן זענען ליקווידירט". (ל״ג כראגיק, ב׳ 41 ז׳ 522).

—פאסטקארטל מיטן סטעמפל 23.1.43 איז אנגעקומען פון ביטשוטש קיין האלאנד, געשריבן מיט לאטיניש אותיות: "איך בין געווען ביי צוויי חתונות און בין דורך צרפאל נישט מיטגעגאנגען. (פאטאקאפיע, ס׳ האראדענקע, ז׳ 336). בארשטשיוו, שמחת תורה, האלב פיר פארטאג, קלאפט יהודה נאכט אין פענצ־■ טער: "קינדער, שטייט אויף! די ח׳ וזייבט זיך אן״. (ס׳ אזיעראן, ז׳ 469).

חתונה־ קארימן — (1) דאס דאזיקע ווארט, וואס באצייכנט די קארטן, וואס ווערן צוגע־ שטעלט צום ארויסשיקן, האט שוין היבטער זיר א היסטאריע פון די ערשטע גרויסע ״ווישעדלעניע״ (זע) ביי די זאשילקאווצעס (זע). פארוואס ס׳הייסט ״חתונזדקארטן/ איז גאנץ פארשטענדלעך, ווען מע פארגלייכט די פאלקס־ אויסדריקן: "מען האט אים חתונה געמאכט/ רואס באדייט אן אויסדרוק פון א שלעכט לעבן מיט עפעם א שלאק, א צרה. "ער וועט דאס האבן א חתונה/ וואס מיינט דעדמיט אן אנזאג אויף עפעס שלעכטס. ״ס׳איז יענע חתובה/ "ס׳איז יעבץ שפיל". טייל גיבן צו: "ס׳איז יעבע פורים־שפיל, וואס דאס אלץ באדייט א פארנעם פון עפעס אן אויסטערליש בייז געשעעביש". "ח״ק איז, ווייל אין געטא גייט יעדעס וויכטיק ארטיקל ווי דערנער. צו די דאזיקע ראציע (זע) פון ארויסשיקן, האט דאס פאלק באשטימט דעם לשון פון ח״ק. זיי זענען אן אנזאג פון אריבפאר פון דעם יונגן פאר צו א גיי נאר אומבאקאנט לעבן. אפט געמט אן דאס פאלק א נאמען אויף עפעס אן אביעקט אדער געשעעניש, גלאט אין דער וועלט אריין, בבחינת ניבא ואינו יודע מה ניבא. אבער דאס פאלק איז נישט אזוי פשוט, און יעדעס וואדט זיינם האט א טיפן מקור און

ג״ט א סך פארשובג־מעגלעכקייטן פאר דעם חוקר פונעם פאלק־לשון. אן אומאנער הסיד, וועלכער האט באקומען אזא קארטע, האט זיך גאר געשטעלט טאנצן. רופן מען האט אים געפרעגט: לשמחה זו מה עושה? האט ער גע־ענטפערט בתמימות: אויב יידן רופן עס ח״ק, מסתמא דארף מען דערביי טאנצן. פארשטייט זיך, אז דאס איז א בטחוגדיקער אויסדרוק פון א ייד א מאמין, אבער עס שטיצט זיר ברמז אויף דעם פאלקס־נאמען. (ל״ג־לשון, 1001). ״כ׳האב א ח״ק, אלע שטארקע גייען״. (ראזעבפארב, ב׳ 2, ז׳ 388). *(2)* "איך האב שוין א ח״ק, ד. ה. איינלאדובג אין די קאריוויובם (קאסערן), ווידער אין מיליטער". (ליטע, ווילגע, 1939. קאנקורס פאר באטייליקטע אין דער מלחמה. ענטפער 18).

חתן — דער ח׳ (היטלער) איז געהרגעט געווארן (ל״ג, אוישוויץ; ר. קוויאטקאווסקיי פינחסיק, פון לאגער צו לאגער, ד 134).

ט

מאכרוק — ״ס׳וראלט שוין גאר גוט געווען, וועו ט׳ וואלט געלעגן היגטער וואדשע״ — זאגט מיין פריינד מ. קאן. (וו״ג, ה. וואסער, נאטיצן, 28.1.41, באך דעס, ווי ט׳ איז דעראבערט געווארן דורך די ענגלענדער).

טאג — צווישן די דייטשן מיט די וואלד־מענטשן איז פאראן אן אפמאך: "דער ט' געהערט די דייטשן, די נאכט די פארטיזאנער". אין ג׳ מינסק איז דאס געווען די אייגציקע חכמה, וראם מ׳פלעג שטעבדיק מיט הנאה איבערחזרן. (הערש סמאליאר, יידן אן געלע לאטעס, ז׳ 48). "מיר האבן אין טערעזיענשטאט אנגע* ררפן די טעג לויטן מאכל, רואם מיר האבן באקומען. למשל, היינט אין דער "הירזע־ (הירש) טאג״, ״קגיידל־טאג״ •אאז״וו. (מרדכי אנסבאכער, אויפן אייכמאן־פראצעס, פדאט׳ גר׳ 38, ז׳ 22). פרויען־טאג, קינדער־טאג, לריט דעם ורעמען מ׳האט דעם ט׳ ענומען בעת אן אקציע. (ס׳ קיטעוו, ז' 107 א״א). מ׳ פון רבנים — רוילבע, 13.7.41, צוגענרמען אלע רבנים. סיני, אייר תש״כ. ט׳ פון ליטווינעד — לויט דעם וואר ס׳האט אדורכגעפירט די אקציע.

טאג־היים — לאקאל, רוו עס פלעגן זיך אויפהאלטן די קיבדער אין ווילנער ג/ טאגעסראמס — טייל פון בלאק, ווו די העפטליבגשן (זע) האבן זיך גמעמגט געפינען אין משך פון טאג. באצייכגט אריך דעם ממונה איבערן ט/ ״לייביש איז טאגעסראום״. (ייה״א, עדות גר׳ 102).

טאג־פאראל — היינטיקער ט״פ: רוזרועלט — אייל זיך, היטלער — הייל זיד, פאלאקן — גרייט זיך, דייטשן — פאקט זיך, יידן — נישט געדארגט זיך. (ר״א מיטעלמאן, כ״י, אנהייב 1942).

מאט, אטע — 0.7. — ^סיד .מס8311!מ3^ס די ארבעט־ארגאגיזאציע. "די טאט־לייט שלאגן מיט נאגייקעס" (וויל., קרוק, 19.12.42). ״זיי וועלן דא אדבעטן אין ,אטע׳ ביי דער באנסטאציע". (דארט, יאנואר 1943). ״ביז עבדע 1940 געווען באשעפטיקט ביי דער ארגאניזאציע ,טאט/ דייטשע בוי־ארגאניזאציע. געטראגן ציגל. די שאפערן געררען אטע־לייט". ״א־ישע לייט״ געווען לייכט צו דער־ קענען: רויטע בענדער מיטן האקנקרייץ אויף די ארעמס". די נישט בייטיקע צו ארבעט יידן, איבערגעגעבן דער עס״עס. (ס׳ טאמאשווימאז., ז׳ 435). "לא ידענו מה פירושן. רבים חשבו: פירושן מורת״. (ס. טרטשין, ז׳ 287). זע: טויט,

טאד(ט)ניק — אנגעהעריקער פון דער ארגאניזאציע ^סי!׳. "די יידן וועלן דורך די דייטשע טאדניקעס אויסגעגוצט אויפן העכסטן אופן". (מ. באלבעריישסקי, שטארקער פון אייזן, ז׳ 22, 32). ״טאדט־לייט ארויסגעפירט 150 יידן קיק בארישאזו". (ס׳ איוריע, ז׳ 485).

טאטאלע שחיטה — לעצטע אקציע, יידנריין (זע). (ר. רייזער, אומקום..., ז׳ 83 ; ס׳ סוקל, ז׳ 313).

טאטן־קאמייטרופו — ״מערץ 43 אנגעקומען דייטשע זעלגער פון ט. ק. ט., וואם זיך אויכ־ געצייכנט מיט זייער אכזריות אנטקעגן יידן״. (ם׳ רדומסק, ז׳ 352).

טאטואציע — מען הייבט אן די טאטואציע. יעדער באקומט זיין נומער. פון דעם מאמענט, האסטו דיין איך פארלוירן. דיין מענטש איז אין א נומער פארוואנדלט געווארן. דו ביסט נישט מער דער, וואס אמאל געווען. דו ביסט היינט א גארנישט זאגנדער, א גארנישט ווערטיקער, באוועגלעכער נומער. (ב. מארק, מגילת אוישוויץ, ז׳ 334, עדות גראדאווסקי).

טאטע — זומער 1943 נעמט גזשימעק איבער די השגחה איבער די לאגערן אין באלעכאוו. האלט גוטע רעדעם צו די יידן און פארענדיקט זיי: "איך בין אייער פאטער, איך וועל זארגן פאר אייך". דערפון דער צונאמען: טאטע. (ס׳ בוליחוב, ז׳ 140, 3־332).

טאטע, דו לאכטט — באקאנט ווערטל פון פאר דער מלחמה, אפט באנוצט, אפגעהיט זיך א פאטאמאנטאזש מיט דעם אויפשריפט, געמאכט אין ל״ג פון פאטאגראף גראסמאן, וואס שטעלט פאר רומקאווסקין, ווי ער באוווונדערט זיין געטא. רעפראדוצירט אין אלבאמען נאד דער מלחמה. אגב, אין 1931 דערשינען א בראשור א.נ. "טאטע, דו לאכסט״. ״די וויכטיקע דערציילונג און די שוידער־ לעכע טראגעדיע, איז נייטיק צו לעזן פאר אלע פארהייראטע מענער און פרויען...״ באארבעט פון עליכם שלום״. (בילגאריי, ז׳ 32, אויף פוי,ליש: 654!^0קס .?!5 ש;6והז8 1310. מחבר הרב ש. קאלער י).

טאטע, משיח איז אין גאם ? — משיח איז אין יאש ז — כ׳האב געזאגט: ס׳איז מיר אין די שיך נאם. — פון •דעם האט זיר געגומען דאם ווערטל. (בריקס, פאפירענע קרוין, ז׳ 9 ; אויך אין וו״ג טייטשט מען ענלעך ווי עם אנטשטייען "קאטשקעס").

טאטענהאפען — דייטשן געענדערט דעם נאמען ״גדיניא״ (סארט אויפן באלטישן ים) אויף גאטענהאפען. "ג׳ הייסט היינט טאטענהאפען, דארט איז שטיל, ס׳איז נישט פאראן קיין שום באוועגונג״. (רינגל׳, מערץ 1940).

טאטענקאמאנרא — עם־עם־לייט, וואס פירן אדורך אקציעס. (ביטשוטש, עדות, יו״ש).

טאלאן — א קוויטל צו באקומען א זופ אין דער קיך, אדער צוטייל פון פראדוקטן;

אביעקט פון באמיונגען, פראטעקציע, קנאה־שנאה. (ל״ג).

שטענדיק א ווימווקע (אויסרייד), / דארט אין טאלאנווקע, / א טאלאן, א טאלאן... / א דאקטער איז אן אויפטוער, / מיטן רויטן היטל, / שטופסט אים אונטער 5 מארק, / באקומסטו טאלאן־קוויטל״.. (הערשקאוויטש, ל״ג); ס׳לעבן דערעסן / און איר האט פארגעסן / צו געבן א טאלאן, א טאלאן! (ל״ג, י. הערשקאוויטש).

כ׳טייל טאלאנען אין בייראט, / ביי מיר איז היינט יעדער זאט. (ד. זיסמאן, רומקאווסקי, ל״ג).

אז אונדזער פרעזעם (זע) וויל, / אוי, אוי, אז ער וויל. / אלץ גייט מיטן פרעזעס כוח; / ער לייגט די האנט אויף אייך, / ווערט איר געהאלפן גלייך. / אז אונדזער פרעזעס וויל, / שיסט א טאלאן גלייך. (ל״ג, מינכען נר׳ 599/140). "מען האט אנגעהויבן געבן ביי דער ארבעט א טאלאן, "לאנג". ס׳איז געווען א ספעציעלער צוגאב: ק״ג מעל, 2 ק״ג קארטאפל, 1 ק״ג בוראקעס און

1 ק״ג מערן, ווינטער 1943/44. (ל״ג). אויף א קאריקאטור פון ל״ג, 1944 : צוויי קליינע קינדער שפרייזן מיט לאנגע טריט, דערביי אן אויפשריפט אויף פוילישׁ: "אויר מיר האבן לאנג". "רו־טאג אין געטא (קעפל).. זיי נעמען אם אין די באקלייַדונג־אפטיילן, אויף די פאר זיי צוגעטיילטע טאלאנען: אלטע שיך, הילצערנע טרעפעס, אלטע מלבושים און וועש". (געדרוקטע בלעטלען־ פון א לערנביכל (וואם איז נישט דערשינען) פארן דריטן קלאס. ל״ג). זע: באנע, לאנג־קארטן.

.8 .׳יי .8 — ברויט, ווורשט, קאווע. (ל״ג, טרונק, ז׳ 109). זע: בייראט, צוטיי־ לונגען, טאלאנען — פאר ארבעטנדיקע שוועד.

טאלעזשיקי זא גאליגאני (פוילישׁ) — טעלערלעך פאר שטאמעס (זע). "פאר דער מלחמה אויסרוף פון שמאטע־הענדלערם, בעת ר׳איז אריינגעקומען אין הויף אויפקויפן שמאטעם פאר טעלער, קיך־זאכן פון פאיאנם. אין ל״ג באטייט דאס זעלבע וואם ״טשאפקא זא קאפעלוש״ (זע). (ל״ג ענצ׳, די פאזיציע געשריבן אויף פוילישׁ).

מאנק — פון דראהיטשין אנטלויפט מען נישט, וואן די דייטשן דארפן אריינקומען, ווייל "דער דייטש מיט זיינע טאנקען וועט אונדז פארלויפן דעם וועג און אנקומען קיין מינסק פאר אונדז״. (ס׳ דראהיטשין, ז׳ 288). דאס זעלבע אין לוצק: "טאנקן פארן גיכער, ווי מיר גייען". (עדות).

מאס — ראשי־תיבות פון ״טעלעגראפן אגענטור סלאבאדקא״, ג׳ פון קאוונער יידן. זע: זשיראפא, טאש, י׳.וו.א., ם.י.פ.

טאפאראל — (פוילישׁ). קיצור פון: 73\101ת1ס3ז1!3ק16ז3ץ51\70 70? ז2ז3^0־ז — געזעלשאפט צו אונטערשטיצן לאנדווירטשאפט אין וו״ג. מ׳האט אויסגענוצט יעדעס שטיקל פרייַע ערד, כדי צו פארזעצן גרינווארג. "ס׳איז פארבאטן דער געזעלשאפט ט׳ אהינצושיקן (אויפן בית־עולם אויף אקאפאוון) מענטשן צו דער ארבעט". די געכאפטע וווערן דערשאסן. (מ. אפאטשינסקי, ר״א, נאטיץ 18.12.1942). זע: דזיאלקא.

טאק מאגילא אי טאק מאגילא — (פוילישׁ: ״אזוי א קבר און אזוי א קבר״ — ס׳יי ווי טויט). "זייער אפט קאן מען הערן דאס וווערטל אין ל׳ פלאשווו, וועו מ׳האט אנגעהויבן שטאט צו באגראבן די קרבנות, פארשיטן זיי מיט באגערס, האט מען געענדערט דעם שפרוך אויף: "טאל, כאגער אי טאק כאגער". (מ. ווייכערט, כ״י, ז׳ 232).

טאי, פיאדאר אי טאק פיאדאר — פיאדאר, בצרגל הינטער ביטשוטש, ווו מ׳פלעגט שיסן און באגראבן די קרבנות.

טאר־וואכע — המשמר של המשטרה היהודית על יד השער. (קאוונע, לוריא אסתר, כ״י, ז׳ 86). "ביי דער טיר (פון בלאקן) שטייען א גאנצן טאג היטערינס, מען רופט זיי ט״וו — אושוויץ. (ר. קוויאטקאווסקי, פון לאגער, ז׳ 119). "איך וויס נישט, אויב די ט״וו איז א בלאטע״. (דארט, ז׳ 121). זע: טויער, טויער־דינסט.

טארכע — ״מ׳דערציילט וואס דארט איז געווען. אין ג׳ האט די ט׳ געשפילט א גאנץ אנרערע ראל. זי איז געווען דעו־ סימבאל פון יידישער צייטווייליקייט. יעדער, וואס איז ארויס אין גאס, איז נישט געווען זיכער, צי מ׳וועט אים אין דרויסן

גישט כאפן און ״ערגעץ אוועקפירן״, האט מען מיטגענומען א ט׳, דארט אריינ־
געלייגט דאס סאמע נויטווענדיקסטע. איז מען געגאנגען אנגעטון די ט׳ און
דערווייל געארבעט, דערווייל געזוכט א שול פארן קינד, דערווייל געשאפן
א ביבליאטעק, געשפילט טעאטער, דערווייל געהערט א נייעס וויץ, דערווייל
געטרייסט א שכן, דערווייל געווארט אויפן פרילינג• און אויך איצט, נאך דעם
ווי איך האב אייך דאס אלץ דערציילט, ווייסט איר נאך אלץ נישט דעם סוף
טייטש פון דעם וואס ט׳ אין ג׳״. (ב. שעפנער, נאוואליפיע 7, ז׳ 220). פאר־
גלייך די צייכענונגען אין אלבאם פון אסתר לוריא (קאוונע).

טארן־ האט זיר איינ־ פארוואלט — אין די טארף־לאגערן ארום שאוול, האבן יידן ביי
א שווערער ארבעט זיר צוגעגעבן קוראזש: ״טארף האט זיך אייך פארוואלט...״
דאס ווערטל איז געווען פארבונדן מיט א קאלאנען־סירער (זע), וואס פלעגט
ביים ווען צו דער ארבעט שרייען: ״ט״ה, חברה אויפשטיין !״. (קאפלאן, ז׳ 43).

טאש — ראשי־תיבות: טעלעגראפן־אגענטור שער. שער, א שאוולער ייד וואס ארבעט
אויף דער אריישער זייט און פארזארגט דאס ג׳ מיט נייעסן. (שאליט, ז׳ 164).

טכח — ט׳ האינטליגנציה תשעה באב תש״א. (ס׳ איוויע, ז׳ 556). זע: שחיטה.

טו אוים די שוואַרצע הענטשקעס — ״אזא ווערטל איז אומגעגאנגען ביי אונדז. נעמט זיך
דערפון, וואס א וויצלער סון די אוימשפירער האט איבערגעגעבן, אז די דאר־
פישע באמעלקערונג האט אים געפרעגט, סארוואס די פארטיזאנער טראגן
שוואַרצע הענטשקעס״ (אזוי שמועציק זענען זייערע הענט). (רייך, וואלד, ז׳ ד32).

טווארדע — הארטע (זע).

טוטס־עפעפ — אויף יאקובא 16 (זע) נאמען סון אן אויפזעער, עלטערער סאלקס־דייטש,
האט אויך געוועדט יידיש; אליין נישט געיאגט ביי דער ארבעט, נאר טאמער
האט ער דערזען אנקומען אן אנדערן דייטש, פלעגט ער זיר בעטן: טוטם
עפעם! (קאפלאן, ז׳ 43).

טוטשקעם — שמוגלער טראגן אויף די פלייצעס קעסטעלעך, גייענדיק איינגעבויגן אין
די קאנאלן פון ג׳ אויף דער אריישער זייט און צוריק. (י. סמאקאווסקי, יי״א,
עדות ז׳ 7). טוטשקאזש (פוילישׁ): מסˆשוגר, — א שמאטע־אויסקויפער, וואס
גייט איבער די ווארשעווער הייף. (ר״א, ק. ווינקלער, דאס געטא קעמפט קעגן
ווירטשאפטלעכער פארשקלאפונג. בלס״ג, ב׳ 1, 1948).

טויגער — הענדלער, שמוגלער. ״כלערליי טויגער ווילן לעבן, אריינכאפן וואס עס לאזט
זיך״. (ר״א, אפאטשינסקי, כ״י, 10.12.42).

טויט — ״גאנץ נאטירלעך — פארוואס קען די בעסטע ארגאניזאציע, וואס דייטשלאנד
סארמאגט, נישט ארגאניזירן, מ׳זאל קאנען לעבן פון ארבעט י — ווי אזוי זאל
מען לעבן, אז די ארבעט ארגאניזירט דער טויט״. (ר״א). זע: טאט. ״טויט
שרעקט נישט, בעסער ווי הונגער־טויט״. (וו״ג, אונדזער וועג, דעצעמבער 1941).
״ז. א. גייט מיט אן עדה יידן צום טויט. אויף איין זייט גייט זיין פרוי, אויף
דער צווייטער — זיין פינף־יאריק ייִנגעלע. דאס קינד פרעגט: וווהין פירט
מען אונדז, טאטע *1* — ער ענטפערט: מען פירט אונדז אויף אן ארט, ווו מיר
וועלן זיך אלע לייגן שלאפן; וועט מיר וועלן אויפשטיין, וועט זיין א נייע
וועלט. ס׳וועלן נישט זיין קיין מלחמות. קיינער וועט שוין נישט זיין פאו״

זארגט און טרויעריק". (צעלעמענסקי, ז׳ 93). "אין תפיסה. עמעץ דערציילט, אז דאס דויערט א טייל פון א סעקונדע און טוט בכלל נישט וויי. אן אנדער גיט צו, מ׳הערט אפילו נישט דעם שאם, ווייל די קויל דערהרגעט גיכער, איידער דער קול דערגייט צום אויער״. (ביטשוטש, יו״ש, וויזינגער, כ״י, ז׳ 65). בעת אן אקציע: "עם הערן זיך שטילע קרעכצן פון פרויען, מיט ארויפגעהוי־ בענע אויגן צום הימל, זיי בעטן: גאטעניו, א לייכטן, לייכטן טויט, די קויל זאל טרעפן". (דבורה ראקאוויטש, ס׳ מיר, ז׳ 627). זע: יידישער טויט, לוקסוס־ טויט, צדיק. טויט קומט פאר אין יענער צייט ווי א מין פרעפיקס, וואס מ׳וועגדט אן כמעט צו יעדן סובסטאנטיוו. זע: יידן.

טויט־בריגאדע — 1) ט״ב קומט צום יודענראט און הייבט אן די אקציע. (פסח קאפלאן, דער חורבן ביאליסטאק, כ״י). אויף אן אנדער ארט אין זעלבן כ״י — מארד־ בריגאדע (זע). 2) די בריגאדע יידן, וואם פארברענט די מתים נאד אן אקציע, אמטלער באצייכנט דורך די דייטשן 1005. (01ת10ם8ז 8178363 :■61ס1מ1611¥\ 2.).

טויט־געפל — אסטראווסקא־גאס, וו״ג. ״פאר יעדן טויער — א טויטער״ (ר״א, 29, 22.6.1942).

טדיט־זאגע — ״ארום געטא שטעכל־דראט; א שטח פון צוויי מעטער פארן דראט — א ט״ז; וועך ס׳דערנענטערט זיך, וועלט געשאסן אן א וואַרענונג". (קאוונע, יעלין, ז׳ 20).

טויט־טראנמארטן — טראנספארטן יידן, וואם גייען אויף טויט (טויט־ל׳). (״אונזער וואַרט״, פאריז, 15.9.1943). פוילישׁ: זסמ״זט 1ת0ק31ז־ד.

טויט־לאגער — ״ט״ל בעלזשעץ״. (וו״ג, אפאטשינסקי, כראניק, 9.7.1942, ר״א, 1300).

טויטן־אפוז — אזוי וועלט באצייכנט אין אן עדות אויפגענומען אין וואַרשע, 1941, דער ארבעט־לאגער אין דארף פאמיעכווועק, וווּ א גרויסער טייל יוגנט, געשיקט אהער אויף ארבעט, איז פארמוטשעט געוואַרן אויף טויט, אדער צוריק געקומען שטערבלעך קראנק, אויסגעמוטשעט. "דער ציל פון די אבאזן איז געווען צו פארפיניקן און פארקריפלען געזונטע יידישע יונגעלייט״. (ר״א, 379, 374). דאס איז אפשר דער ערשטער פאל פון באנוצן זיך מיטן נאמען ט״א, שפעטער באנוצט טויטן־לאגער.

טויטן־כאראק — ווו ס׳געפינען זיך די אויסעלעקציאנירטע צום טויט. (ווייבערג, ז׳ 55).

טויטנכלאק — בלאקן אין די ל׳ ווו מ׳האט צונויפגעזאמלט די באשטימטע צום אומ־ ברענגען. גוזען — דער 15טער בלאק. דער יידישער בלאק איז דער ט׳. (ספר סקירענעוויץ, ז׳ 511; פריוועס, אין רויד, ז׳ 163 א״א).

טויטן־כריק — (פוילישׁ: 01מ1ו1408180). די באן־בריק אין לוואוו, זשולקיעווסקא־גאס. אונטער דער בריק האט געפירט דער וועג אין ג׳. בעתן איבערגיין אהין, זענען פיל יידן געהרגעט געוואַרן. (ס^81ז46זסוח 631; 0־1־ ,1^״שזז .מ .14, ז׳ 85). "בשעת מ׳האט זיך באדארפט איבערציען אין ג׳ ביי דעם טרויעריק באריבט געווארענעם ,טויטרבריק/ זענען אומגעקומען א סך יידן. דעסגלייכן דערנאך, ביי דעו־ גרויסער אויסזידלונג מערץ 1942״ — דערציילט אין וו״ג אן אדווא־ קאט פון לוואוו, וואס אים איז געלונגען אריבערשמוגלען זיך קיין וואַרשע. (ר״א, 30.6.42, 1307). עם וועלן אויך באנוצט אין יידיש און אין פוילישׁ:

טויטן־צעלע (אין א ל׳, געפענגענישן) !0-801101 0013. טויטן־וואנט, 01-501101 501303 אין אויסוויץ, פאר וועלכער מ׳האט געשאסן הונדערטער העפטלינגען, אאז״וו.

טויטן־גירוש — גאט האט אונדז אויר מיט מילדער האנט געשיקט א צוויליגג, א טויטך גירוש מיט א פרילינג. דער גארטן בליט, די זון לייכט און דעו־ שוחט שעכט. (ב. ש. שאיעוויטש, פרילינג תש״ב, ל״ג, כ״י, בוך־פארם, ז׳ 60).

מויטן־גלייזן — אויף דער באן־סטאציע אין קאלאמיי שטייען בהמות־וואגענען אויף א ט״ג, אונטער דער שטרענגער השגחה פון געסטאפא. (ס׳ טארנאבזשעג, ז׳ 325).

טויטן־געטא — ״אפריל 1942 ווערן אלע יידן פארשפארט אין צוויי געטאס: א "לעבע־ דיקן" ג׳ און א טויטן. יידן מיט אויסווייזן (זע) גייען אין ל״ג אויף ארבעט, אין צווייטן — באשטימטע צום טויט. (ס׳ זאמאשטש, ז׳ 980/1). זע: געטא.

טויטן־גרוב — מאסן־קבר. (ם׳ לודמיר, ז׳ 536).

טויטן־הויז — "אך, די ג׳ איז א טויטן־הויז, טאקע דאסטאיעווסקיס, אינעם פולן זיו פון וואר־ט. — עי, ס׳איז נישט אזוי געפערלעך, ס׳איז נאך פאראן א בית החיים אויר". (ל״ג, כ״י, 1941). "דאם פארמעגן וואס איז געבליבן אין די ט״ה (אלע ארויסגעשיקט קיין טרעבלינקע), זאמלט די וועדערפאסונג" [זע]. (אברהם לעווין, 10.11.1942, בפ״ג, ב׳ ה׳ 3־2).

טויטן־וואלד — וואלד, ווו דורכגעפירט די אקציעס. (ר״א, 1307, 31.5.42).

טויטן־טאנגא — (פוילש : 01-801161 78080). "בעת די דערשיסונגען אין יאנאווער ל׳, האט דער ארקעסטער צוגעשפילט א ספעציעלן טאנגא. בעת דער ליקווידאציע פון ל׳, איז אויך דער ארקעסטער ליקווידירט געווארן. (מ. גראסמאן אין דער רוסישער און פוילישער פרעסע, פעברואר 1945 ; ביעלאיעוו אין דער פוילישער צייטונג ״רויטע פאן״ — לעמבעריק, 1944. פאראן אויר א בילד פון ארקעם־ טער וואט שפילט, שטייענדיק אין א ראד, מיט דער אונטערשריפט: "דער ארקעסטע שפילט דעש ט״ט"). דער מחבר פון ט״ט — לויט וויזענטאלן — איז דער קאמפאזיטאר זיגמונט שלעכטער. (30100808 8ז10<-!0111 7110 1888011181, ¥<8. ז׳ 279, דייטשע אויסגאבע, ז׳ 323, 70003-73080). זע אויך : "געזאמלטע לי־ דער" — ארויסגעגעבן פון שלמה פראנק.

מויטן־לאגער — ״20 מאן אפגעשיקט אין דער ריכטונג אויף לובלין, ווי מען איז משער, אין ט״ל קיין בעלזשע׳ן״. (אפאטשינסקי, 9.7.1942, ר״א, 1300). אין דער אומלעגאלער יידישער פרעסע (פאריז) פון מאי 1942, וועדט דער ל׳ אין דראנסי אנגערופן ט״ל. (״דאם וואר־ט״ ז׳ 97, 91). "לויט פארשידענע קלאנגען, האבן די דייטשן אויפגעשטעלט אין סאביבאר ביי כעלם א נייעם טויטן־לאגער, לויט דעם מוסטער פון דעם בעלזשעצער גיהנום״. (וו״ג, דער אויפברויז, 2(17), 14.6.42). ״אין דעו־ יידישער תפיסה (געפינען זיך) 1840 מאן, דערונטער 38 ציגיינער. אין פעברואר ארויסגעשיקט פון תפיסה 59 מאן אין ט״ל טרעבלינקא". (דארט (13) 3, 22.6.1942). דאס ארט, ווו ס׳האט זיר געפונען די "גאזאווני", א פינפטער טייל פון ל׳ טרעבלינקע. (קזשעפיצקי, וו״ג, 1942, בפ״ג, ב׳ 9, ה 2־1, ז׳ 101/2). דייטש: "טאטען־לאגער". (הובערבאנד, ר״א, 122, 18.4.42). ״ט״ל פאניאטאוו״. (ס׳ מארקושאוו, ז׳ 186). "אסטראווצער יידן ווערן טראנס־

פארטירט אין ס״ל אוישוויץ". (ס׳ אסטראווצע, ז׳ 401/2). זע: געהענעם־לאגער, מארד־לאגער, פארניכטוגגס־לאגער.

טוימן־ליד — ״האט ביילע מאנאטאן געזונגען איר ט״ל, דער זון סראלקע שטארבט פון דייטשע קלעפ״. (ס׳ סקאלוו, האקנקרייץ, ז׳ 42; ס. טשיזשעוו, ז׳ 1047, 1216).

טוימן־מארש — טויטן־מארש פון בוכנוואלד. (ם׳ זאוויערציע, ז׳ 283; ם׳ טשיזשעוו, ז׳ 1047 א״א). בן־ציון רוקער: דער ס״מ כעלם—הרוביעשאוו—סאקאל, דע־ צעמבער 1939. (ס׳ כעלם, ז׳ 522—513). י. הערץ, דער ט״מ. (דארט, ז׳ 523) ; אין א דייטשן דאקומענט פון 16.3.1940 — ±>5ז8ו811ש1<ס־ד. פון לובלין קיין פיוסק, (ז׳ 143/4, ו01$סש4ז 311610״ח6¥ ז6ס :ז116<^). ״טויט־מארש פון ד■ פרויען״. (ס׳ אטטראווצע, ז׳ 407). יידן געבליבענע אין ג׳ זיצן שבעה נאכן ט״מ. (ם׳ ד״אראדלא, ז׳ 133, 148).

טויטן־צוג — גייט פון ווארשע קיין טרעבלינקע. (י. קורץ, כ״י, ז׳ 416).

טויטן־צעלע — אויף דער 7טער אפטיילונג, צעלע 257, פאוויאק (זע).

טויטן־קאמער — "דער שפיטאל אין ל׳ סקארזשיסקא, פון דארט קומט מען שוין נישט ארוים״. (ס׳ סקיערניעוויץ, ז׳ 19). "אין פאביאניץ צאלט מען מיט גאלדענע זייגערס, ברויליאנטן, כדי ארויסצובאקומען פון די ,טויטן־קאמערס׳, די ווארא־ נעס, זייערע נאענטע". (הרב הובערבאנד, כ״י, ר״א 122).

טויטנקעפ — עם־עס־לייט. ״א צענדלינג טויטנקעפ האבן זיך אריינגעריסן מיט א גע־ פילדער״. (שטריגלער, גורלות, ז׳ 150). ״גענאראן א לאסט־אויטא פון ט״. (רינגל׳, 24.12.40).

בויטער-כריגאדע — ליטווינער. זייער הויז אין פאנאר [זע]. (ראזענצווייג אניטא, ז׳ 13. יו״ש).

טויטער געטא — "דאם ג׳ פון די פשוטע ארבעטער" [באשטימטע אויף אומצוברענגען]. (ס׳ לודמיר, ז׳ 538 א״א; ס׳ שעדלעץ א״א). "דאס נייע ג׳ האט זיך געפונען אין דעם טויטן ג׳ ״. (ס׳ קאסטאפאל, ז׳ 471. ד.ה. נאכן אומברענגען די יידן פון טויטן ג׳, האט מען אהין איבערגעפירט די יידן פון לעבעדיקן ג׳). זע: פאכאויסווייז.

טויטנראציע — ראציע (זע) פון די, וואס זענען ביי דער ארבעט געפאלן (דערהרגעט אדער אויסגעמאנגען פון הונגער, קרענק) באקומען די יעניקע העפטלינגען, וואס ברענגען צו טראגן די געפאלענע צוריק אין ל׳ צום אפעל [זע]. ("דאם ווארט״, ז׳ 200).

טויטן־שמייג — פארמאכטער פלאץ פארן ארבעט־אמט, ווו מ׳פארהאלט די יידן, וואט זענען געקומען, לויטן באפעל, זיך רעגיסטרירן. פון דאנעט נעמט מען זיי צו. (קאלאמיי, שניצער, כ״י, יו״ש). זע: שטייג.

טויטן־שליאד — 500 יידן פירט מען — פסח 1942 — צופום פון מארקושעוו קיין נאלענטשאוו. אויפן וועג ווערן די שוואכערע געהרגעט. דער יודענראט בא־ קומט א ספעציעלע דערלויבענים צונויפצונעמען די געהרגעטע פון "טויטע שליאר". (ס׳ מארקושאוו, ז׳ 257).

.טויטנשדגער (טאטענשלעגער) — א ■דייטש, באצייכנט זיך אזוי אליין. ער שלאגט יידן אויף טויט, מערסטנטייל מיט איין קלאפ. (ה. גרויל, א שפאציר איבער די

פונקטן. נאוו׳ 1941, ר״א, 1465 ; "צווישן לעבן און טויט", ז׳ 95; סקאלאוו, האקנקרייץ, ז׳ 73).

טויט־ספארטלער — א דייטש, וואם דערמוטשעט צום טויט מיט זיין ספארט־ (זע) מאכן מיט יידן. (ווילנער פנקס, נ״י 4, ז׳ 37).

טויטע — ״אויגוסט 1941. א בילדל: אויפן טראטואר ליגט א טויטער. א ווילד־פרעמדער בעטלער מאכט דערפון א לעבן. ער אפעלירט צום רחמנות־געפיל פון די דורכ־גייענדיקע, טענהדיק, אז דער פארשטארבענער איז זיין פאטער. וועו מ׳מאכט אים אויפמערקזאם, אז עס פאסט נישט צו לעבן פון א טויטן, רופט ער זיך אפ: און די גמינע (זע) מעג לעבן פון טויטע *1* !״ (ר״א).

טויטע אויר אורלויב — באצייכענען יידן זיך אליין אין די געטאס. (זאלישטשיק, קלרה שתיל, יו״ש, עדות 582/51).

טויטע־חפידים — נאמען פון די בראסלאווער חסידים באקאנט פון פריער. אין וו״ג טאנצן די ט״ח א גאנצע נאכט, זינגען נאד א לויה. די סיבה: דער ייד געשטארבן מיט א נאטירלעכן טויט. (יו״ש, עדות, 3082/287). זע: חתונה־קארטן.

טויטער — "ס׳גייט אין גאס א קלעפסידרע (זע) און זאגט אויף א צווייטער פערזאן, אן אויסגעפאשעטן: ער איז א טויטער — און ■דו ? — איך שפיר ערשט, אז כ׳לעב". (ל״ג, אבי, 47).

מויט־ם־יינט — ״די דייטשן טויט־ם־יינט פון יידישן פאלק". (דער אויפברויז, וו״ג (19) 4, 29.6.1942).

טויט פלי־בריגאדעס, פלי טויט־כריגאדעש — עס־עס, "כאפט דא מענער, דא פרויען, דא אלטע; די געכאפטע פארשווינדן״. (לעמבעריק, ר״א, עדות, 25.1.1942).

טויט־פונקטן — 1. ״די הויפט־פונקטן פאר צוואנג־ארבעטן — ט״פ האט מען זיי געפרופן, זיינען אויף אבאזשנע־דינאסי, אין דער סיים־געבויידע, אין ציטאדעל, ביי די חורבות פון דער עלעקטרישער־ און גאז־סטאציע, ביי דער וואסער־לייטונג״. וו״ג, אנהייב אקופאציע. (גאלדשטיין, פינף יאר, ז׳ 86). 2. די פליטים זיר געוואלגערט אין די בתי־מדרשים און שטיבלעך. זיי זענען דארט מאסנווייז אויסגעגאנגען פון הונגער און קרענק; די שטיבלעך דעריבער גע־רופן ט״פ. אזעלכע ט״פ געווען אין יעדער גאם און געסל״. (דארט, ז׳ 168, 252. זע: פונקט).

טויט-שוואדראנען, טויטנשלעגערישער שוואדראן — אפטיילונג פון עם־עס, וואס פירט דורך אקציעס. (וו״ג, סקאלאוו, האק און קרייץ, ז׳ 73).

טויט־שטורעם — שחיטה [זע]. (ס׳ באראנאוויטש, ז׳ 550).

טויט־שפריץ — טויטן דורך אן איניעקציע. (ארכיוו פון מערסיק טענענבוים, יו״ש). זע: שפריץ.

טויט-שרעל, — איז ערגער ווי דער טויט אליין. (פיאטרקאוו, נאוועמבער 1942, י. קורץ, כ״י, ז׳ 339).

טויסט — אין ט׳ איז רואיק, יידן ארבעטן דא ביי פויערים, באקומען באצאלט, קויפן עסנווארג. זיי גלויבן, אז קיין שלעכטס וועט זיי נישט געשען, ווייל "עם רוט אויף זיי די ברכה פון א גוטן יידן". (אויפן טויסטער בית־עולם ליגט א שוועס־טער [?] פון בעל־שם־טוב). '(ס׳ האראדענקא, ז׳ 295). זע: קאק סאגיז.

מויער — סימבאל סון געטא. דא ענדיקט זיך אונדזער וועלט. מ׳זאגט נישט ״מ׳נעמט מענטשן״, נאר ״מ׳פירט צום ט״. זוכט מען ביי די אריינקומענדיקע שטארקער, הייסט עס: ״ווי אזוי איז הייגט כיים טויער״? — ״מורער איז אין טויער״ (דער געביטסקאמיסאר), א סימן אז מ׳וועט נישט קאנען גארנישט אריגשמוגלען. וויל״ג; (רוז׳קה, להבות, ז׳ 92־91). קינדער שפילן זיך אין ט׳: ״א דייטש רעווידירט צי מ׳שמוגלט נישט, שרייט ,סערפלוכטע יודען, מאכסט שווינדעל״. (ביאליסטאק, רייזער). לייכטער ט׳ — וועז מ׳רעווידירט נישט צו שטארק. ״היינט א שוועדער ט׳ — מ׳רעווידירט, מ׳וואנרנט דערפאר ״ס׳כרענט״ (קאוונע, לוריא, כ״י, ז׳ 150).

טויעוץ פון הונגער־טויט — די צוויי טויערן, אריינגענג צום ג׳ לעמבעריק. (י. לוין, ״עליתי מספציה״, ז׳ 86).

טויער־דינפט — יידישע פאליציאנטן וואם שטייען ביים ט׳ אויף דער זייט פון ג׳. אויף א דאקומענט פון קאוונער ג׳ (געשריבן מיט דער האנט) "צום פארזיצ״ר פון עלטסטן־ראט. ראפארט, א רעוויזיע פון ,טויער־דינפט/ אונטערגעשריבן: שעף פון דער יידישער געטא־פאליציי״. (יו״ש). — מער פארשפרייט איז געווען די באציכענונג: ״טויער־ייאר״. די ט״וו באשטייט פון איין שטאטישן (זע: שטאט) און עטלעכע געטא־פאליציאנטן. מוז שטרענג אונטערזוכן יעדן, וואם גייט אריין אין ג׳ (וויל״ג, מאשא, כ״י, ז׳ 11, 46).

טונקל — דורך א לעכל שפארט ארוים א שטראל. אויף דעם שטייט: "פתח כחודו של מחם״ און דערפון עפנט מען אין הארץ — כפתח של עולם (א חסידיש וועלט). (ל״ג, אבי, כ״י, 50). — די פיס (זענען) געווארן ווי קלעצער און אנגעהויבן טונקלען. (סקאלאוו, ז׳ 134); "דאס וועטער טונקלט" (א. שנור, ס. בייטש, ז׳ 108) ; "עם טונקלט זייער פינקל" (א. סוצקעווער, אונטער שיינע ווייסע שטערן; קאטשערגינסקי, לידער פון וויל״ג, ז׳ 37).

טוריפטן פון פירטן קלאם — אין צוג פון ״האטעל פאלמקי״ קיין בערגען־בעלזען, האט מען די יידן מיט אמעריקאנישע פאפירן באטראכט ווי די גבירים, וואס זיי וועט גארנישט געשען, דאקעגן אויף די יעניקע מיט א״י־סערטיפיקאטן האט מען געקוקט ווי אויף אביונים, זיי האבן זין■ געדרייט ארום די אמעריקאנער. די א״י־יידן האט מען גערופן ט׳. (מ. טאמקיעוויטש: ברגן־בלזן, ז׳ 52).

טורמע — א ט׳ אין געטא. (ם׳ פוריסאוו, ז׳ 384). זע : טשארניעצקיעגא, קאזע.

טיול — אויספלוגן. ארגאניזירן דאם ראטעוווען יידן פון פוילן און אונגארן, האט געהערט צום רעסארט, וואס מיר האבן באצייכנט אין געהיים־לשון טיול. טיול־ארבעט, טיול־ארגאניזאציע. (קאסטנער, באריכט 1945, ז׳ 7. דייטש).

טייוול — ״דערווייל פירט מיט דעו־ וועלט א ט׳, א מעכטיקער טייוול, ער שפילט זיך און לאכט מעפיסטאפעליש פון אונדז, א מוראדיק געלעכטער, ער וווייזט אונדז א צונג. (ראכמאן, כ׳האב געוואלט לעבן, ז׳ 304). פארגלייך: י. קאצענעלסאנס געדיכט: דער טייוול האט געלאכט; "די טייוולאנים לאזן נישט רוען אפילו די טויטע". (ריגג׳, 12.5.42).

אק טארנע האט מען פאראיארן פארברענט אן אלטע שול. איצט צענעמט מען די מויערן מיט דינאמיט. עם גייט אבער נישט. דער דינאמיט צעזעצט נישט

די מויערן, נאר מאכט א לאך. די יידן זענען אין דעם גאטס גבורה. די אשכנזים זאגן, אז דארט שטעקט דער טייוול. (רינגל׳, ז׳ 180/1, 15.11.40). זע: גאט.

טיילעך — עמעצער פון דער קאמאנדע וראם אוועק עפעס פארזארגן. "דער מענטש איז אויף טיילער געגאנגענען". (קאפלאן, ז׳ 27).

טיילער — ״א יידישער ט׳ ״ — טיילט אוים די זום. (ל׳ דרעוועניצע, 4.1941, ר״א, 388). מיט א "טייל-לעפל". (שטריגלער, ווערק ״צע״, ב׳ 1, ז׳ 52).

טינטענטאט — געקויפט ט׳, כדי אויסצומעקן פון דאקומענט דעם אמתן נאמען. (ם׳ סאס־נאוויץ, ז׳ 189. פון דייטש).

טיפוס — "צענדליקער אנעקדאטן, ווי אזוי א דאנק דעם הערשנדן ט׳ זענען ווינונגען ניצול געווארן פון לקחנות״. (רינג׳, ז־עצ. 1939). "וועו א דייטש געקומען עפעם רעקווירירן פון דער ווינונג און געהערט, אז עמעץ איז קראנק אויף ט׳, פלעגט ער אוועק און גארנישט מיטנעמען. א ווערטל פון יידישע דאקטוירים אין לובלין: ,דעו־ ט׳ איז היטלערס שותף, וואס האט מיט אים פאראייניקט, כדי מיט בשותפותדיקע כוחות פארניכטן דאס אתה־בחרתנו־פאלק". (עווא שיק, ייה״ק נר׳ 42, ז׳ 9).

טיץ, טיצן — נארן דעם זשאנדאר, וואם איז געשטאנען ביים ג׳־טויער. מ׳האט למשל געזאגט, אז פאלאקן ווארפן דורך דעם מויער אין א געוויסן ארט פעקלעך סחורה. דער זשאנדאר איז אחין געלאפן און געפונען פעקלעך מיט מיסט. דערווייל האט מען דורכן טויער אדורכגעשמוגלט א פור סחורה. געהייסן האט דאם: די פור איז אריינגעפארן אויף טיץ. אן אנדער אופן: צווי ספעצן פון ט׳ זענען צוגעגאנגען צום זשאנדאר מיט זייערע מכשירים און אים דערקלערט, אז דער יודענראט האט זיי געשיקט פארריכטן די וואך־בודע, ווו דער זשאנדאר פלעגט אדורכפירן רעוויזיעם. אלע דריי זענען אריינגעגאנגען אין דער בודע צוגעמאכט די טיר, עפעס דארט פארריכט. דערווייל האט מען געשמוגלט. "איך הייב אן ט׳ א זשאנדאר, אז מ׳האט באגראבן א גאלדענעם זייגער. דער דייטש גייט נאד א לאפעטע, דערווייל אנטלויפט דער ייד". (וו״ג, י. סמא־קאווסקי, ייה״א, עדות).

טיראלטשיק — ייד אויף דער ארישער זייט. געטראגן א הוט מיט א פעדער, ווי א טירא־לער. (פארגלייך: רודניצקי, ווניעבאווזיענציע׳, פויל׳).

מירחה — ווארנצייכן: ארבעטן, ווייל ס׳קומט א דייטש. (שאוולער ג׳, קאפלאן, ז׳ 10).

טלוטאטש — (פוילישן). איבערזעצער, דאלמעטשער; קאנטשיק, מיט ווועלכן געסטאפא שלאגט בעת אן אויספארשונג. (פראקוראר לעשטשינסקי, לאדזש, עדות).

טמאה־זייגער — זייגער אויפן טורעם פון קלויסטער אויפן פלאץ קאשטשעלני אין מיטן ל״ג. דער זייגער איז די גאנצע צייט פון דער אקופאציע געשטאנען. (פראנק, 26.7.44).

טעכענס — 5חשנ1נ1ש0־ד ז33ש03 ש3116¥5, רייכסדייטש, וואס האט אנגעפירט מיט א שאפ (זע) אין וו״ג. — יידן האבן די ראשי־תיבות פון זיין נאמען געטייטשט (אויף (פוילישן): ^!"ז־ :דז13וסש1ח0 1:51^523ז3¥ץ (ווארשעווער בית־הקברות פון טויטע; "י^טזז־ 313ז1״ש0 3<731\673ז3¥\ (ווארשעווער צענטראלע פון טויטע); מז־ פ1נ61!0 ן.וח2ש^י (מ׳וועט אויך דיך נעמען). (ר. אויערבאך, בחוצות וורשה, ז׳ 111).

ט.וו.ל. — טעוווועל — ״א צווייטער מקום מוכן לפורענויות איז געווען קאלעיאווע 18, ווו עס האט זיך געסונען די טוו״ל״ ז1.080-1)3ו1801ו\ג-״0קק11ת־ד —
(מיליטעריישער ווירטשאפט־לאגער). ״שמאי צוקער דערציילט: ״איך האב געארבעט אין טע־וו־על ווי א שגיידער״• (אנדענק־בוך, ז׳ 48).

טעטע — מאשיךרעוואלווער (ביי די פארטיזאנער). ״טעטע ביים זייט״. (קאטשערגינסקי, כ׳בין געווען א פארטיזאן, ז׳ 104). ״האלט אין די הענט די טעטעען״. (דארט, ז׳ 145).

טעכניק — טעכנישע ארבעט ביים ארויסגעבן אומלעגאלע פרעסע. ״די טעכניק ווארט״. (אויפן טעקסט פאר אן אויפרוף, וואם ס׳דארף צוגרייטן זאגאן). (הערש בער־לינסקי, זכרונות, 1.8.1942, ר״א).

טעל־טעל — באצייכענונג פאר אינטעלעקטועלע, באנוצט פון די קאפאס אין אוישוויץ. (קאפלאן, ז׳ 41).

טעלענראפן־אגענטור — מאגיסטראט־פויק. זאגט אן אלע שלעכטע בשורות. (ם׳ גריצע, ז׳ 304).

טעלעפאן — ביים שמוגלען אין ג׳ פארמיטלען יידישע פאליציאנטן. בשעת דער טראנ־זאקציע, שטייען אויף די הויכע שטאקן יינגלעך, טעלעפאנען, וואס קוקן זיך ארונ^ צי ס׳קומט נישט אן קיין פרעמדער דיינש, נישט קיין אפגעמטער (זע). אויב זיי דערזעען עפעס פארדעכטיקט, שרייען זיי ״האלא, האלא״. די שמוג־לערס — פון ביידע זייטן מויער, הערנדיק דעם סימן, צעלויפן זיך. די ״אפגע־סמטע״ פאליציאנטן היטן די איבערגעלאזטע סחורה ביז די געפאר איז אדורך. (וו״ג, ר. בן־שם, יו״ש, ז׳ 17).

טעלעפאן־נומער — וואם איז דער ט״נ פון איטאליענישן קעניג, וויקטאר עמנואל י — 404. איין נול צוישן צוויי פירער (היטלער—מוסאליני). אין אוישוויץ האט יעדער העפטלינג באקומען א נומער, טאטוירט אויפן פאדער־ארעם. וועו מיר האבן געפרעגט וואס באטייט דער נומער, האט מען אונדז געענטפערט: "דאס איז דעו־ נומער פון הימל״. (קולקה, טויטן־פאבריק אוישוויץ, העברעשער כ״י, 31).

טעלער זו■ — יאנואר 1941 איז געוואקסן אין וו״ג די צאל פליטים. כדי צו לינדערן זייער נויט, איז די יידישע אליינהילף צוגעטראטן צו זאמלען טרוקענע פרא־דוקטן און די א״ג ט״ז. יעדער איינווינער, וואס האט געפירט אן אייגענע קיך, האט געמוזט יעדן טאג אוועקשעגקען א ט״ז פאר פליטים. אזוי ארים איז ג׳ע־זאמלט געוואקן 15,684 ט״ז (א טאג), דורך די פארשטייערם פון די הויז־קאמיטעטן (זע). (טורקאוו, אזוי איז עם געווען, ז׳ 112/3). זע: זופ.

טעלערלעד פאר שמאטעס — די פראדוקטן פלעגט מען אין ל״ג צעטיילן צווישן אייגענע, ווי מען פלעגט זיך אויסדרוקן טפ״ש. אדער א היטל פאר א קאפעלוש, ד״ה א טובה פאר א טובה. (י. טאבאקסבלאט, חורבן לאדזש, ז׳ 58). זע: "טאלע־זשיקי זא שמאטי", ״טשאפקא זא קאפעלוש".

טעטפא — ווארנצייכן ביי דייטשע יידן, וועו זיי האבן דערזען א שומר. (קאפלאן, ז׳ 13) ; מיט ט׳ טרייבן אונטער די קאפאס ביי דער ארבעט. (ה. פריוועם, אין רויך, ז׳ 203) ן ״ט׳ לאם !״.

מעפל — "דאם ט׳ דער סימבאל פון ג׳. (סקאלאוו, האקנקרייץ, י׳. זעליקאוויטש, האלט מיר ס׳טעפל, כ״י). "דאם טעפל (אין ורעלכן מ׳פלעגט נעמען די זו6) האלט ביים ארץ, וועט עם האלטן דאס ארץ אין דיר״. (ל״ג, אבי 48). "כדי אין חלום זען וועט / אלעס גוטע אין זיין ט׳ / קארשן, בארן, זיסע עפל". (א. שנור, קיגד, ליד, ם׳ בייטש, ז׳ 106). "די מענאשקע (טעפל) איז אונדזער כלי־זין, מיט וועלכן מיו־ קעמסן אנטשלאסן פאר אונדזער לעבן און פאר א זופ״. (הענריך פאגלער, גערַאטעוועטער פון תהום, ז׳ 91, פוילישׁ). מחבר געווען אין קראקעווער ג׳. זע: טארבע.

טער,ציע — שטאט פראטעקציע. (וויל״ג, קאפלאן, ז׳ 34 ; ראובן מאטים, אין פיבער פון אומקום, יידּ. קולטור, 1951, נר׳ 111, ז׳ 28).

טעראריפטן — צווישן דער כמארע בעטלערם זענען געווען א״ג ט׳. די דאזיקע פאר־ לויזטע חברה־לייט האבן נישט אדורכגעלאזט קיין פארבייגייער און חוצפהדיק געפאדערט א נדבה. וועו עמעצער האט בדעה געהאט זיי אפצוזאגן, האבן זיי אויף אים ארויפגעשיט א הויפן לייז פון זיך. זיי האבן ספעציעל געצילט אויף גוט געקליידעטע. (וו״ג, טורקאוו, אזוי, ז׳ 117).

טערכע — די ערגסטע סארט פראדוקטן פארקויפט מען יידן: פארפרוירענע קארטאפל, "טערבע", וואסער מיט קוקורידזע־מעל פאראוארפן, אפילו נישט פארקאכט און אויסגעמישט ווי פאר עופות. (בארשטשיוו, עדות).

מערמינלא — די ערשטע טעג (פון אקופאציע) איז געבוירן געווארן אין ״טערמינקא״ (תפיסה) א קינד, האט מען אים שפעטער גערופן "ט". (ריגע, קויפמאן, יידן אין לעטלאנד, ז׳ 233).

טערען — אפגעצוימטער טייל פון וו״ג, פארנומען פון א שאפ (זע), נאך דער גרויסער אויסזידלונג זומער 1942, למשל, שולצם ט׳, טעבענסיס ט׳. (תנחום גרינבערג, עדות).

טערקן — א יוגנטלעכער איז דורכגעגאנגען דורך א הויף, געהערט דאוועגען: "אתה אמת ודבריך אמת״. האט ער זיך אנגערופן: גאט טוט דיר אפ אוי,ה טערקיש און דו לויבסט אים *1* פון דעמאלט אן האבן זיך אין האסאג פעלצערן די יידן אליין אזוי גערופן (ארענשטיין, חורבן טשענסטאכאוו, ז׳ 227).

מראגע — א מין טראגבעטל פון האלץ, צו טראגן דורך צוויי העפטלינגען א משא: שטיינער, ציגל אדער טויטע. ״מען קלאפט צונויף א טראגע"; ״אוועקטראגן אויף טראגעס״. (ל׳ קאמפינאם, ר״א, 379). ״צוויי טראנמאדט־מיידלטד לייגן אן א פולע ט׳ געשליפענע לייסטלעך. זיי דארפן די ט׳ ארויפטראגן אויפן דריטן שטאק״. (קוויאטקאווסקי, אין זיכערע הענט, ז׳ 129). די חברים האבן געפונען עפעם אזוינס, וואס האט געדינט אלם א פראווויזארישע ט׳, אויף וועלכער זיי האבן אוועקגעלייגט דעם פארוונדעטן און געטראגן [אין ל׳ צוריק]. (ס׳ שעדלעץ, ז׳ 695). "די פרויען טראגן ט׳ מיט פליסיקן צעמענט". (באלבערישסקי, שטארקער פון אייזן, כ״י, ז׳ 25, ה׳ 3).

טראיוני? — לאגער מיט א גאז־קאמער און פרימיטיוועו קרעמאטאריע. מ׳ברענגט דא אום גולים פון טשעכאסלאוואקיע: 1,500 טעגלעך. (אויפברויז [19] 4, 29.6.42). טראווניקי, דארף נעבן לובלין.

טראטיל — פיקרין און טראטיל, צוויי גיפטן (אויסגעארבעט אין סקארזשיסקא) האבן פארגעלט און פארברוינט דאם מענטשלעכע לעבן. (שטריגלער, אין א סרעמדן דור, ז׳ 186). זע: פיקרין.

טראטיליארן — מענטשן, יידן, פרויען, וואס ארבעטן ביים סראטיל. (שטריגלער, וועדק "צע", ז׳ 103/1). גערופן אויר צוליב זייער געלער הויט־פארב: קאנארעל! (זע).

מדאכטן — לאדזשער יד האט א מיטל אויף הונגער. ער טענהט: טראכטסטו, וויפל ער (דער מאגן) קאן נאך אריינענעמען, ביסטו רק הונגעריק; טראכטסטו אבער, וואס ער האט שוין געהאט — קאנסטו זיך שפירן זאט. (קאפלאן, ז׳ 44/5).

מערמאמעטער — בעת א סעלעקציע (זע) אין מיידאנעק האבן די עס־עס־לייט געהייסן לויפן די העפטלינגען (״טאטעו־לאור״) און אונטער די פיס פון די לויפנדיקע געווארפן שטעקנס, ט׳־ס. וועד ס׳איז געפאלן, איז באשטימט צום אומקום. (שמחה טורקעלטאוב, עדות).

טראמוויי — 1) קאמערן אין קעלער פון געסטאפא־בנין (וואדשע, אלעיע שוכא) מיט אויסגעשטעלטע בענק, ווו אין א געווייגלעכן ט׳. די זיצערס האבן זיך נישט געטארט אומקוקן, נישט אויפשטעלן, ענדערן זייער זיצפלאץ. (י. הירשהויט, פינצטערע נעכט אין פאוויאק). פון הינטן קראטעס, נעבן זיי א וועכטער, וואס הים טאג און נאכט, צי די ארעסטאנטן ריידן נישט צווישן זיר. פאר יידן געווען באזונדערע ט׳ען, נישט צוזאמען מיט פאלאקן. (טשעכאוויטש, צען פון פאוויאק, כ״י, יה״א). ״געזעסן א וואך אין ,טראמוויי׳ אויף שונא״. (ג. בראנדיס, טראיא, אן אפענע שטאט. פוילישׁ, ז׳ 198).

2) אריינגעשמוגלטע אין בערגען־בעלזען צייטונג. "לא הרגשנו אפילו את המגוחך בכל מיני משפטים, כגון: ,ההצפנת את הטראם מתחת לשמיכה, וכו׳; הט׳ היה חגנו״. (מ. טומקביץ, ברגן־בלזן, ז׳ 79). ענלעך: י. גיטער־בארסקי, אופענהאלטם־לאגער, בערגען בעלזען. (ביולעטין ייה״א, 3/95, 1975, ז׳ 77 א״א; נאטיצן פון 1943/44).

3) אין געטא־טראמוויי, וועלכער פארט לעצטנס אין א רינג־ארום און דאם אין איין זייט, פארנעמט זיך דער עולם און די קאנדוקטארן שטאט מיט לאנד־קענטשאפט מיט געטא־קענטשאפט, אנרופנדיק יעדע סטאציע מיט באקאנטע נעמען מחוצן ג׳. די קאנדוקטארן רופן די סטאציע מוראנאוו — טעאטער־פלאץ, מוראנאווסקע־זאמענהאף — ביעלאנסקע; וואלינסקע — וויעזשבאווע. ביי דער געריכט־געביידע — יום כיפור (סאנדני דזשען); ביי אייזנגאס — מארשאל־קאווסקע. גענשווסקע — האלא טארגאווא. און גענשע־זאמענהאף — הויפט־וואקזאל. אין יידישן ט׳ פארפליכטעט א פיר־פאכיקער אפצאל. (ר״א, וואסער, 23.12.40). די יידן באצייכענען די סטאציעס מיט די נעמען פון די סטאציעס אויף דער באן־ליניע וואדשע־אטוואצק, פאלעניץ, שווידער אאז״וו, וווהין יידן איז פארווארט צו פארן. (ר״א, זאמלונג פאלקלאר). זע: געטא־טראמוויי, יידישער טר׳, קאן־העלערקי, קאנגי טר׳.

טראנסניסטער — טראנסטיסטריע. "אווועקגעשיקט קיין ט״׳. (ל. שעכטער־ווידמאן, דורכ־געלעבט א לעבן, ז׳ 9־258).

טראנשסארט — ארויסשיקן אין א ל׳ (אוישוויץ וכד׳). "געווארן אוועקגעשיקט אויף *סי״*, "גיין אויף ט״׳. (ר״א, 234, 1 אויגוסט 1940). פוילישׂ: ״ז1ט0ז0ק8ח0ז .*7* 186. "ט׳ פירושו בשבילנו: אימה, פרידה וקריעה מעל נפשות היקרות ואהובות; פירושו: נסיעה רבת אימים בקרון בהמות; פירושו: צחנת הפרשה ורקבון גוויות מתים; פירושו: קללת הגורל וחוסר התקוה, חוסר בטחון, איום, צעד לתוך התהום, קרוב לודאי — לתוך לוע המוות״. (טרזינשטאט, ז׳ 98/9). "הונדערטער אפגעפירט צום ט׳. אזוי האט עס געהייסן אויף זייער ציכטיקן לשון. די צאל אנגעצייכנט אויפן טויער פון ג׳. די הרוגים נישט געערעכנט". (פסח קאפלאן, דער חורבן פון ביאליסטאק, פעבר׳ 1943, כ״י). "אוסרים אותי ורוצים למסרני *לסי״* (טננבוים, דפים, ז׳ 72, 6.2.1943).

טראנספארט־כריגאדע — די יתומים זענען ארגאניזירט אין א קינדער־ארטעל "ט״ב ילדים״, וואס פלעגן פירן משאות אין ג׳ אויף ספעציעלע וועגעלעך: האלץ, ברעטער, בענק, בגדים, פעק וכד׳. דאס איז געווען א שטורמיש־פריילעכע בריגאדע וואס פלעגט מיט אירע געשרייען און מיטן געזאנג ״מיר קומען אן״ פארהילכן דעם ג׳. (וויל״ג, דווארזשעצקי, ז׳ 52). פאראן וועגן דער בריגאדע א ליד פון כ. ברוידא: ״דער טראנספארט־יינגל״. (זע: ילדים).

טראנשפערשטעלע — 1) דייטשער אמט, וואס פארמיטלט דעם אויסטויש פון סחורות צווישן ג׳ און אריש׳ער זייט אין וו׳. 2) פלאץ ווו דער אויסטויש קומט פאר, געווען אויך אומשלאגפלאץ (זע); אין לאדזש: "באלוטער רינג״ (זע). "צו דער ט׳ אויף סטאווקי האבן די דייטשן צוגעצויגן א ספעציעלע באן־ליניע. דער פלאץ האט זיך שפעטער קונה שם געווען אלם אומשלאגפלאץ. (י׳. טורקאוו, אזוי איז עם געווען, ז׳ 104). "פון פלאץ האט געפירט איין טויער אויף דער אריש׳ער זייט און פון דער אנטקענאיבערדיקער זייט א צווייטער אין ג"׳. (ר״א, 256).

טראין דעש לאכן הייפט הומאר — (״התחרות״, נר׳ 32, ז׳ 26).

טראצינעש — "לעצטנס זייער פארשפרייט די טראצינעם־אייוועלעך. אזא אייוועלע קאסט 40 *ולי׳*; איינהייצן קאסט 2 זל׳, בשעת סיט קוילן 6—7 *ולי.״* (רינגל׳, 5.1.41—31.10.40, ז׳ 88). ט׳־היבלעם.

טרדיהענדעד — יידן געזאגט: טרויהענדלער. פארטרויטער באשטימט פון דער מאכט צו פארוואלטן מיטן יידישן פארמעגן, געוופן אויך "קאמיסאר". (ס׳ וואדאוויץ, ז׳ 308 ; ס׳ לאנצוט, ז׳ 372 ; ס׳ סאנאק, ז׳ 525 א״א). ״ארוים־געגעבן א באַ־פעל, אז יעדע פרוי מוז האבן א קינד, אויב נישט, וועט מען אריינזעצן א ט"׳. (וו״ג רינגל׳, 20.4.41).

טרויעריקער (טאג) — טאג, וועו ס׳איז פארגעקומען אן אקציע. די צוגענומענע אין דעם טאג, גערופן ״זונטיקדיקע״, ״מאנטיקדיקע״ א״א. "דאם בילד... האב איד א לאנגע צייט נישט געקאנט פארטרייבן, ביז איך האב אנגעשריבן א ליד ,דער לעצטער טרויעריקער זונטיק׳. מ׳האט דאם ליד געזונגען אין ג"׳. (ם׳ לודמיר, ז׳ 553). א טרויעריקער פרייטיק (צוגענומען 60 מענטשן פון דער אינטעלי־ גענץ). (ביאל׳ ג׳, קאפלאן, צו דעו־ געשיכטע, כ״י).

טרוץ — (פויליש׃ 'צ״זו23 ,צ>״ת1). סממן, אפסמען, אונטערקויפן. ״כ׳האב געמוזט דעם מנוול אפסמען (זע) מיט 150 זלאטעס״. (לובלין). ״זאטרוץ״ דעם דיגניטאר. (וו״ג, כ״׳ מאוולט).

טרוקענע קאמאנדא — ארבעט־קאמאנדא, וווו מ׳האט נישט געקאנט גארנישט ארגאניזירן (זע). (קאוונער ג׳, קאפלאן, ז׳ 25).

טרוקענער — צונאמען פון אן אינזשיניער, וואס איז דער ממונה איבער יידישע ארבעטער אין פיאטריקאווער ג׳. (קורץ, כ״׳, ז׳ 359).

מריומוויראט — זע: רומקאווסקי.

טרייבערם — העלפערס פון דער געסטאפא. (ס׳ זאבלאטאוו, ז׳ 204).

טרייסט — יידן טרייסטן זיך. ס׳איט מיט גאטם הילף גארנישט זיין; ס׳איט נישט זיין קיין ברויט, נישט קיין פלייש׃ קיין גרינצייג, נישט קיין האלץ. (ש״ס ראמאן). "זיי זענען שדין דאס איבערגעקומען. אונדז דערווארט דאם ערשט״. א טרייסט נאד אן אקציע אין אן אנדערן ישוב. (ס׳ ביטען, ז׳ 494). צוויי לעצטע יידן פארבלייבן ביז 1945 אין ג׳. איינער ווערט קראנק אויף טיפוס, דעו־ צווייטער קומט אים מבקר חולה זיין; טרייסט אים מיט די לעצטע נייעם: "אפגעשטופט די דייטשן 50 ק״מ פון וואשינגטאן״. רופט זיך אפ דער צווייטער: ״ס׳האט נישט קיין סטראטעגישע באדייטונג". (ר״א).

טריו• — וועו פאליציי מאכט רעווידזיעס און געפינט האלץ, ווערט עס קאנפיסקירט. בלומשטיין וויצלט זיך: "וו איז דאס געהערט געווארן, אז ביי יידן זאל פערד־ פלייש׃ זיין כשר און האלץ טריף". (ל״ג, בריסק, קייסער, ז׳ 88/9). פערד־ פלייש׃ האט מען באקומען אויף טאלאנען, האלץ — נישט.

טרוקלינקא — גערופן: ט׳־י, ט׳־ע. ״אלע וויסן שוין, וואם הייסט ט׳ אט דער וועלט־ סארבערך, וואס האט נישט זיינסגלייכן און דאך איז געגוג געווען דער קלאנג, אז ס׳זענען הייגטיקע וואך־ אנגעקומען מערערע בריוו פון יחידים, וואם האבן זייער לעבן אפגעראטעוועט, אז ס׳זאלן ווידער ביי די געליטענע אויפקומען האפענונגען זיר נאד צו זען מיט זייערע נאענטע; ״א גרויפ־אינדופטריעלער שעכט־הויז. (אפאטשינסקי, 20.12.42, ר״א, וועגן די דערהאלטענע בריוו זע מיין ארבעט ״בריפאקציאן״ אין יד־ושם קובץ, נומי 6). "דאס דערנענטערן מיר זיך צו דער יידן־פאפולערער סטאציע ט׳, וועלכע האט איינגעשלונגען און אומ־ געבראכט דעם גרעסטן טייל פון פוילישן און אויסלענדישן יידנטום — און אין א גרויסן יידישן בית־הקברות פארוואנדלט געווארן". (זלמן גראדאווסקי; ב. מארק, מגילת אושוויץ, ז׳ 310). "דאם גרעסטע קבר פון דער וועלט אין טרעבלינקי, אין טרעבלינקי.״ (ליד. זע: בלומענטאל, שמועסן, 83 א״א). אין דעם ל׳ האבן זיד יידן באנוצט מיט א רייכער טערמינאלאגיע, וואס שייך זייער ארבעט, אויפזערם א״א. זע: אויג, ארגוז׳ גאלאגטעריע. די באזונדערע ארבעט־קאמאנדאס געהאט זייערע ספעציעלע נעמען: בלויע, רויטע, גאלדיודען (זע), האפיודען (זע), שטראסענציער (געבויט דעם ל׳), טארנונגס־קאמאנדא (ארומשטעלן דעם ל׳ מיט צווייגן, מ׳זאל נישט זען פון דער ווייטנס, וואס דא קומט פאר. דייטשן און זייערע העלפערס האבן באקומען צונעמען: ליאלקע (א שיינער), פעסעלע (א גראבער, נידעריקער), מלאך המוות (ספעציעל גרוי־

זאם), קיווע, איוואן גראזני (אוקראינער), כאסקל, קרומער קאפ. א דאנק דעם געלונגענעם אויפשטאנד אויגוסט 1943, האבן זיך טייל יידן גערעטעוועט, זייערע עדויות: קזשעפיצקי, סטראווטשיסקי, ווילענבערג, רייזמאן ווערן אויס־געגוצט אין אונדזער ארבעט.

טרעגערם — געהאט א שלעכטן נאמען אין וו״ג. רינגל׳ פארצייכנט א געשפרעך צווישן צוויי טרעגערם: — דו האסט א זאפאס אויף ווינטער *1* — אוודאי, א זעקל מעל האב איך ביי גרונמאן, אויף דער און דער גאס, צוקער ביי פלוני דארט און דארט. 14.12.40. (ד״ה, דורך שאנטאזש ארויסבאקומען פון די סוחרים וואס באדארפט).

טרעפעפ — ״ם׳איז סעסטגעשטעלט געווארן, אז 80% פון דער ג׳־באפעלקערונג טראגט שיד מיט הילצערנע זוילן, וואס מען רופט טרעפעס. (ל״ג, פראנק, 20.10.39). ״שוועכט ט׳ " — האלץ־שיך. (בריקס, אין א פארטיערניע, לעבנספראגן, נר׳ 90/1, 1959) ן גרינע, שוועכט ט׳. (בריקם, פאפירענע קרוין, ז׳ 4). "הילצערנע ט׳". (ם׳ סקיערניעוויץ, ז׳ 479). אין ל״ג זינגט יאנקעלע א ליד "ט׳ און שטיוול". (זע: שטיוול־לייט). אן אנדער ליד — ד. זיסמאן: "טרעפעס שלעפן מידע פיס". (ל״ג, נר׳ 594). מ. ז. — ל. שטוטהאף: "יעדן פרימארגן אויף די קעניגסבערגער בריקן האבן געקלאפט אירע שקלאפערישע טרעפעם מיט קליפ און קלאפ״י (שבע גלאז־ראזענבלום, ליד נר׳ 41, מ. ז.).

טרערן — טרערן נעמען היינט נישט. (ל״ג, הילער, 7.2.44).

טשאלנט — "טש׳ איז לעצטנס זייער פאפולער אין ג׳, אפילו א פראלעטארישער טש׳. עם ווערן געשטעלט צענדליקער טויזנטער טש׳ (וו״ג, רינגל׳, 18.3.41). "שבת פלעגט מען אין די קיכן איינארדנען פרימארגנס מיט א קינסטלערישן פראגראם און א טש". (ל״ג). מודעות וועגן טש׳: ״צו די טש־שטעלערי דעם 12.12.40 איז מודיע די פארפלעגונגם־אפטיילונג, אז, צוליב מאנגל אין קוילן, וועט מען פרייטיק נישט שטעלן קיין טש״. "טש׳ יום כיפור אויפן קאשטשאל־אלטאר". (ל״ג. אין קאשטשאל, וואם אין ג׳ האט זיו געפונען דער פעדערן־רעסארט, פון בעטגעוואנט, וואם איז געבליבן נאך די אויסגעזידלטע). "אהער פלעגט מען ברענגען די רעסארט־זופן, און אין א שבת טש׳. אזעלכע צייטן האבן יידן זיך דערלעבט״. (י. ראזענבאום, פייגענבוים, פל״ח., 3). וו״ג, בעת דער גרויסער אויסזידלונג, חוזקט מען: פ׳וועל זיד דדש״ן אין גאז, ווי א טש׳. (טאמקעוויטש, כ״י, ז׳ 255).

טשאמפעפ — ״בונקער אויף מילע 18 האט מיט זיך פארגעשטעלט א גרויסן און ברייטן פארצווייגטן קאמפלעקס פון אונטערערדישע היילן אונטער א חורבה. די בא־לעבאטים פון דעם בונקער זענען געווען די טש׳. — א גרופע ווארשעווער אונטערוועלט־לייט. זייערע גרויסע געלט־מיטלען האבן דערמעגלעכט אויס־צובויען דעם בונקער מיט אלע נויטיקע איינריכטונגען: עלעקטרישע באלויב־טונג, וואסער־קראנען, א קיך. דער עיקר, זיי האבן צוגעגרייט גרויסע זאפאסן עסנווארג״. (באזשיקאווסקי, צווישן פאלנדיקע וועגן, ז׳ 91). דא האט זיך געפונען דער שטאב פון אויפשטענדלערס. (צביה, בימי כליון, ז׳ 150).

טשאמניק — היטלער, היטלמאכער. ״טשאפניקן גייט עס שלעכט״. (רינג׳, סעפט׳ 1940).

נזשאפע — טויט. ״היינט וועט מען אונדז שוין געווים ארויסנעמען אויף טש׳ און זיי וועט לויזער ווערן אין דער צעלע. אזוי צי אזוי טש׳. (כ״י, די צען פון פאוויאק).

טשאפקא זא קאפעלוש — א היטל פאר א קאפעלוש. א טובה פאר א טובה. בייזוויליקע באצייכענונג פאר דעם קעגנזייטיקן העלפן זיך — אויפן חשבון פון כלל; געווען שכיח ביי די העכערע באאמטע אין ל״ג. (ג־לעקסיקאן). זע: טאלעזשיקי זא גאלגאני, שישקע.

טשארניעצקיעגא — ל״ג תמיסה אויף טש׳ גאס. דא צונויסגעבראכט די מענטשן, בא־שטימטע אויף טראנספארט (זע). ״אויף טש׳ איז דיין ארט״, שרייט א זאנדער (זע) צו א קינד, וואס האט אהאפגעכאפט א פאר קארטאפל פון א וואגן. (ליד ״אוי, קארטאפל״, סל״ח, 5).

טשוועקעס — "א פאליציאנט אין וו״ג טראגט א היטל מיט א בענדל, ד. ה. ער האט א בילדונגס־צענז און 2 טשוועקעס״. (ר״א, נאוועמבער 1941, נר׳ 510). טש׳ — אפצייכן פון ראנג אין דער יידישער פאליציי.

טשוכי, צשוכעם — (פוילישׂ: ׳גו01ט1€). "אלע מינים אלטע מלבושים און קודם כל ציכן. כמעט יערער ייד לעבט דערפון, וואם ער פארקויפט דאס וואם ער האט, זיינם און נישט זיינם. דאס נעפיל פון אייגנטום מיינם־דיינס איז זייער פארטושט גע־ווארן. א ייד קלערט היינט נישט קיין סך, ווען ער לייגט אריין אין זיין טעקע אלץ וואם קומט אים אונטער דער האנט. די וואס פארקויפן נישט זייערם, קויפן טש׳ און פארקויפן זיי אנדערע, וועלכע פארקויפן די פאלאקן אויסערן ג׳; פון דעם לעבט א גרויסער טייל פון אונדזערע שארית הפליטה.

דער אפשטאם פון ווארט איז א יידישער: פון ווארט "ציכלער". דאס ווארט ״ציכן״ איז ביי די פאלאקן געווארן טש׳ און איז פאפולער ביי יונג און אלט אין ג׳. (וו״ג, א. לעווין, ז׳ 231/2).

"אלטע שמאטעס, ד.ה. נישט קיין שמאטעם בפועל ממש, נאר מלבושים, וועש, אפגענוצטע, וואס ווערן בדרך השאלה אנגערופן שמאטעס. מיט דער באצייכע־נונג באנוצט זיך געווײַנטלעך דער פוילישער קונה, ווּאם קויפט אפ די אלטע מלבושים ביים יידישן הענדלער, שמוגלער וכו׳. "שלעכט ברודער, די טש׳ לאזן זיך אוים, ס׳וועט נישט זיין ווּאם צו עסן... דאס קאן מען הערן אויף יעדן טריט. טש׳ איז עם פוליש ? —_ניין! יידיש י — אויך נישט. אבער א סברה, ם־זאל דווקא שטאמען פון' יידיש, פונעם ווארט ״ציכן״ (פון בעטגעוואנט, ווּאס איז דער גאנגבארסטער ארטיקל אויפן מארק), האט דער גוי דערפון געמאכט טש׳. (ער האט עם דווקא געוואלט זאגן דעם יידישן הענדלער אויף יידיש). אזוי איו טש׳ געווארן די אלגעמיינע באצייכענונג פאר אלע מינים געגוצטע וועש און אפילו מלבושים״. (אפאטשינסקי, כראניק, 27.12.42). אין טרעבלינקע סארטירט מען טש׳ פון די אומגעבראכטע. (ם. טשענסטאכאוו, ז׳ 38). זע: שאבער.

דער וועדטערבוך פון דער פוילישער שפראך, ארויסגעגעבן דורך דער אקאדעמיע פאר וויסנשאפטן אין פוילן, 1958, ברענגט דאס ווארט אין סינגולאר "ציוך" (011ט10), מיט דער באדייטונג "אלטע מלבושים פון אויסלענדישן מקור. דאס איז שייך די צייט, וועו מ׳האט אנגעהויבן צו ברענגען אין צענטראל־פוילן אלטע זאכן פון די מערב שטחים (דייטשע), אנעקטירטע .סוף מלחמה. טש׳ באצייכנט

אויך זאכן סון אונרר״א. אין דער מלחמה־צייט האט דאס ווארט באצייכנט קודם־כל זאכן פון ״יידישן אפשטאם״. זע: ציונעס.

טשינאמטקא — יידן האבן געזאגט און געשריבן: טשינאסטקי־ע. די פאליציי סון דער טש׳ געטראגן גרינע מאסן אויף די קאשקעטן, שטאט גראנאטאווע, ווי די נאר־מאלע געטא־פאליציי. געוועזן אויד ״ווירטשאפטלעכע מאליציי״. די פשוטע פאליציי געציילט 2000 מענטשן, די ווירטש׳ — 400. (וו״ג, קארנגאלד, טאגבוך, כ״י). זע: דרייצנטל• ״מ׳האט פאר דער טש׳ מורא געהאט אימת המוות. זיי האבן געמאכט פראטאקאלן, געדראט״. (ווייכערט, כ״י, ז׳ 162).

טשיפטקע — אקציע, סעלעקציע. (קאפלאן, ז׳ 49). ״טש־ס וועלן מער נישט פארקו־מען״. (ליימענזאךענגעלשטערן, ז׳ 79). באנוצט אויפן גאנצן שטח סון בא־זעצטן פוילן. ״די סקאלאטער (יידן) זענען אוועק מיט דער טשיסטקע״. (ווייס־בראט, עס שטארבט, ז׳ 65).

טשירי----------טשיר — א יוד סרעגט זיך, ווער וועט געווינען די מלחמה, פליט אן א פייגעלע און מאכט ״טשיר—טשיר״ [טשערטשיל]. (בריקס, קייסער, ז׳ 227).

טשעטניק — זשאנדאר. ״אין באזעצטן פראג האט מען א פאליטישע, נישט קאנטראלירטע ידיעה געוועזן .?.?.4 — ״יעפעפע״, יעדנא פאני פאוויאדאלא (איין פרוי האט דערציילט). אין טערעזיענשטאט האט מען דאס געענדערט אויף ״טשעטניק או בראמי פאוויאדאל״ (א זשאנדאר ביים טויער האט געזאגט). (אדלער: ווערטער־פארצייכננים). זע: י. פ. פ.

טשעד — פוילישע. "דריי". באצייכענונג פאר א יידן אויף דער אריישער זייט: ״הצ׳כים היו יהודים, שנראו לא כיהודי אחד, אלא כשלושה (בפול׳: ו1ש76ז) 80 1חנ1ס1>סק). ״טשערן״ אויף סוילישע קלינגט גלייך ווי 020011 (א טשערן). "יכולנו לאכסן בו (אין א באהעלטענישע) אפילו צ׳כים" (יידן מיט א שלעכטן אויפזען). (חייקה גרוסמאן, ז׳ 374).

טשעגדער — אונגארישער זשאנדאר, היט דאס ג׳ אין קארפאטא־רום. ״די רוצחים זשאנ־דארן, די טשענדערם״. (פערל, פארלאשענע ליכט, ז׳ 38, 70, 71).

טשענזש — כסף, פירושו: סיגריות. זאת היתד. מלת הכשפים בברגן בלזן, שבה אפשר היה לקנות הכל בתוך המחנה, אולי אפילו נשמות־אדם. עסק זה נקרא אצלנו "ד", והוא מותר אצלנו באופן רשמי. רק את ה״׳צ׳אנז׳ארים" המקצועיים יש לרדוף. (ולרה שטארק, אחת מני אלף, ז׳ 109).

נרטער — "אז מ׳האט סוף־סוף באקומען א ביסל זערנעם, האט מען עס געמאלן אין א קאוווע־מילעכל, אדער ביי א ריבאייזן מיט א קארבע, אזוי געדרייט טאג און נאכט; דערנאך אריינגעלייגט אין א טאפ געזאטן וואסער. עס איז דערפון גע־ווארן א מאכל, וואם מען האט געוופן "טשער". באלד נאד פסח (תש״ב) איז דער טש׳ אויר געווארן א זעלטנהייט". (ראזשניאטאוו, דאלינע, מזרח־גאליציע, י׳ לוטווואק, כ״י, ז׳ 15).

טשערניאקאוו — אינזשיניער אדאם טש׳, פארזיצער פון יודענראט אין ווארשע. 23 יולי 1942 באגאנגען זעלבסטמארד. וועגן אים — א שלל ווערטלעך, לידלעך, וואס מ׳האט נאך אין ג׳ געזאמלט:

1) טש׳ איז צוגעטראטן צו דער אקס און דערלויבט א מיליאן דייטשן דורכ־

צומארשירן דעם ג׳; די ג־ייִדן נעמען זיך אונטער צו באקלייִדן די זעלנער מיט א ביסל פוטער, נארטן און רעשט מיט טיפוס.

2) וואריאנט — ער לאזט דורך דורכן ג׳ אריש׳ע טראמווייען.

3) "אויף זאבלודאוווסקים לוויה האט ט׳ געהאלטן א הספד און דערנאך, ווייזט אוים, געווען זיכער, אז ער איז געניאל — געהייסן אפדרוקן אויף א העקטאגראף און צעשיקט אין אלע אסטיילונגען, צו אלע גמינע־באאמטע. ווי אזוי מ׳האט דערויף רעאגירט, באווייזן די פאר וויצן אויף זיין חשבון. לייִדער, נישט אלץ לאזט זיך איבערגעבן: א) אז ס׳איז גלייכער צו זיין א קאם ביי לייבן, אייִדער א ווינדל ביי פוקסן — ווייסט יעדער חדר־ייִנגל, אבער אנשטאט צו זיין אפילו א קאפ ביי א הענדל און ווערן א ווינדל ביי אייזלען, קען נאר א טש׳. ב) ווייבער האבן ניין מאס רייִד. יעדער נאר האט א גרענעץ. טש׳ האט נישט קיין מאס און קיין גרענעץ. ג) א טענה: מילא, איז ער נישט דער ערשטער פון די פיר בנים אין דער הגדה, נישט דער עלטסטער און שענסטער ביי ייִדן — פארשטיי איך, אבער אין דער גמינע זיצן דאד קלוגע יינגען אויר, פאר וואם שטעלן זיי אים ארוים י — נו, אז אלע אברים דיינע דארפן... (א געוויסע פונקציע), וועמען שטעלסטו ארויס?

4) מ׳טאר נישט זאגן אויף טש׳ "פאניע ווינדל, נישט רב שוואנץ, נאר פשוט שוועגצעלע״. — פארוואס *1* — ווייל ער וועט נאך וואקסן.

5) נאך טש׳ס א רעדע אז ייִדן זענען ברודיק, זענען זיך אליין שולדיק, און די וועלט האט זיי מיט רעכט פיינט: מיר וועלן פטור ווערן פון די לייז. און ייִדן וועלן די לויז טש׳ אויר פארגעדענקען.

6) די רעדע נאך זאבלאדאווסקיס טויט האט א לץ איבערגעשריבן און אוים־געמישט א ביסל די זאצן, איז ארויסגעקומען: וועט ס׳טראגט א מאנאקל און וועט ס׳טראגט שטיוול, מ׳לעבט מיט קאטאפלאזמען, גראזן און איינשפריצונ־גען, מיט טאלק פעלשט מען ברויט און באשמירט שטיוול. מ׳לעבט ווי מ׳וויל און מ׳שטארבט ווי יינגען, א דיאמענט לאכט און מיט טאלק טוט מען אפ גע־מיינהייטן, אבער מענטשן פון ווקס־פארזיצער פון יודענראט, איז א קללה פון דער מענטשהייט. (ר״א, 15.1.1943).

7) דאם ווייסט דאך יעדער: א ייז־ א שוואנץ, איז ערגער ווי א גוי א משומד.

8) מ׳האט געפרעגט טש׳ וואס ער איז, א כהן, א לוי, אדער א ישראלי, האט ער געענטפערט: ״צא זא חוצפה! כ׳בין א פרעזעם !״

9) פאר א גרויסער פארזאמלונג פון ייִדן אין ״פעמינע״ (זע), האט טש׳ רעז־נ־דיק וועגן די אויפגאבן פון דער יידישער פרוי, דערמאנט די מאטקע באסקע, די הייליקע (ווינענדיקע) מאגדאלענא, אבער נישט וועגן די פרויען אין דער יידישער היסטאריע.. דאם האט פארדראסן אייניקע פו־ויען, אבער עמעצער בא־רוקט זיי: ״וואס ווילט איר ? ער האט געמיינט או ער רעדט פאר זיינע, א טייל ראדצעס, שיקסע־קריכערס".

10) וואס איז דער אונטערשייד צווישן טש׳ און רומקאווסקין (פון לאדזש) ? ס׳איז טאקע נישט קיין אונטערשייד — ביידע שטינקען.

11) וואם איז דער אונטערשרייד צווישן טשערניאקאוו די פארשטאט (פון וואר־שע) און טשערניאקאוו — דעם פרעזעם ז א. דער ערשטער איז ביי ווילאנאוו, און דער צווייטער איז ווילנלאז. ב. ערשטער ליגט צופוסנם פון א גארטן־וואלד ; טש׳ ליגט צופוסנס סון אורס־וואלד. (דייטשער קאמיסאר איבערן וו״ג).

12) טש׳ גיט אפ א חוב פון 1,5 מיליאן: א. וואם גיט עפעם טש׳ אפ חובות *1* אז די יידן אין געטא האבן זיך צו־בריקעוו־עט (מ׳האט צוגעטיילט אויף די שפייז־באנעם בריקעוו). ב. נאכן צונעמען דאס ברויט, גיט ער בחינם צוקער, דאס הייסט: נא דיר א צוקער־שטריקל, הענג דיך אויף און האב א זימן טויט. ג. ער גיט שוין אפ א קליינעם חוב, א סימן, אז ער גייט נעמען א געזונט, פריש פעקל (א סוחר). ד. ס׳זאל אונדז אויסגיין צום גוטן, ער גייט שוין הייבן א פרישע הקפה (א סוחר).

13) טש׳ נוסח — דעו־ פרעזעס אליין זאל האבן פארפאסט די געלונגענע אוים־שריפטן קעגן דער טיפוס־עפידעמיע, וועגן היגיענע אאז״וו, שמועסט מען, אז ער זאל אין קורצן איבערמאכן די אויפשריפטן אין יידישן טראמוויי אויף יידיש. קעגן שפייען: שפיי, שפיי, וועסט שפייען מיט בלוט. איינשטייגן־אוים־שטייגן: גייט ווי עץ ווילט, איר וועט סייוי אויסגיין. וועגן ריינקייט: מאכטם נישט אויף דער פאדלאגע: צו וואס האט עץ קעפ *1* קעגן שפריגגען: שפרינג, שפרינג, וועסט צעברעכן הענט און פיס.

14) דעם נאמען האט מען פארדרייט אויף שטשעניאקאוו (פויליש: שטשעניאק — א הינטל). "דער שטשעניאקאוו פרעזעס האט איבערגעגעבן אין מאנאפאל דעם שוחד, שאנטאזש, קארופציע — דער פאליציי״. (ר״א, 329).

15) ״וועו ער אין דערהויבן געווארן צום טיטל "מעיאר פון דער געטא", האט אים א פריינט אפגעגעבן ׳מזל־טוב׳, אבער טש׳ האט אומעטיק געענטפערט: ,איך וואלט שוין בעסער געוואלט זיין א ,יידל׳ ביי מלכים, אייך דער א מלך ביי יידן". (שאשקעס).

ד

יאכטאן — אנשטאט ״אבמאן״ (זע). פארזיצער פון יודענראט. פון א רוסישער קללה. (ווילּ״ג, ה. קרוק, טאגבור, 12.3.42).

יאגא — צוגעטיילטער פראשעק צום וואשן, פארמאגט כלל נישט קיין פעטס. [קעגן די אמטלעכע פארשריפטן]. (ל״ג, 1.6.42, כראניק, ב׳ 11, ז׳ 27).

יאגד — ״לאזן זיך אויף יאגד״ — גיין איבער די קריסטלעכע הייזער און שנארן עפעס צום עסן. (ליטע, קאפלאן, ז׳ 27/8).

יאגעדעס — עס־עם. "די י׳, די שדים, ווי מען האט זיי ביי אונדז גערופן, שלאגן". (צע־שאנאווער ל׳, ״ויגנט־שטימע״ נר׳ 2, אקטאבער 1940. וו״ג); אין ל׳ נאווא־שעדלצע ״סעלדבאואמט דער לופטוואפע״: אוקראיניש שומרים, צוליב זייערע שווארצע מונדירן — באלד איז געקומען א פוילישער פאראַרבעטער און מיר זענען געגאנגען אין דער באגלייטונג פון א ״יאגדע׳, א 6 ק״מ צום ארבעט־פלאץ. (ס. שעדלעץ, 1691) ; ״דער טויער־וואקטער אן אלטע ,יאגדע׳, א רוצח". (דארט, 693 א״א).

יאגעניש אין פאס — ווארטשפיל פון "דיאגענעס אין פאס", נומער אין רעוויע אויפגע־פירט אין וויל״ג. (קאטשערגינסקי).

יאוש — "געוואלט, יידן, זייט אייך ניט מתיאש". אזא לאזונג האב איך אראפגעלייענט פון די וועגט פונעם בראסלאווער שטיבל, פון די "טויטע חסידים". (רינג׳ כתבים, 11, ז׳ 110).

יאט (3) — ערשטער אות פון וואַרט ״31x10״. א סטעמפל מיטן אות ״*3*״. געשטעלט דורך דער דייטשער פאליציי, אויף א יידישער לעגיטימאציע, האט א געוויסע צייט (מערץ 1942) געשיצט פון אויסגעזידלט צו וועַרן. ״האסט שויו א יאט ?״ — ״נישט באקומען קיין יאט י״, ״די אייגנטימער פון י״. — אפטע אויסדרוקן צו יענער צייט. (לובלין, אידא גליקשטיין, כ״י); "א יאט־קארטע"; אויסווייז טיט א יאט. (ם׳ זאמאשטש, ז׳ 960/1).

יאטקע — "די ארבעטער פון קליינעם ג׳ שטעלן זיך אינדערפרי אויס אויפן אפעל־פלאץ, "רינעטשעק". דער קאמענדאנט מיטן געהילף, א פוילישער פאליציאנט, פאר־ווארפן די שטעקנס אויף די העלדזער פון די שטייענדיקע און שלעפן ארויס פון די רייען. די געכאפטע וועַרן אריינגעלאזט אין י׳. "די י׳ וועַרט די שרעק פון ג׳ ". (ייה״א, עדות 1102, ז׳ 76). פאראן א פאטאגראפיע מיט דער באצייכענונג "די י׳ ", און צושריפט "אין דעם הויז האט געהויזט די פוילישע און אוקראיניש פאליציי, אין הויף זענען פיל דערמארדעט געוואָרן". (ס׳ צ׳נסטוחוב, ב׳, ז׳ 152).

יאכסענטווקע — פון ״יחסן״. די פריוויליגירטע אין ג׳. זע ״שישקאוויעץ״. (ל״ג ענצ.).

יאלע — זע: יעלה.

יאמניי, — יידישער פאליציאנט אין וו״ג. ״ווייל ווי יאמניקעס (הינטעלעך פון א געוויסן מין) קריכן זיי אין אלע לעכער און זוכן פארבאהאלטענע ייִדן״. (טומקביץ: פצצות ועכברים, כ״י; א. רודניצקי, ״גאלדענע סענצטער״ [פוילישן], ז׳ 135). "ווייל זיי האבן געחנפעט, געלעקט די מאכטהאבער". (י. סמאקאווסקי, כ״י, ז׳ 11, יי״ה״א).

יאנאוועך לאגער — "מיר, טויטבריגאדע (זע), האבן אויך אנטוויקלט צווישן זיך אן אייִנ־ געגעם הומאר: ׳הייִנט האב איך געפונען א טויטן. כ׳וואלט געשווירן, אז דו ווּעסט אמאל אזוי אויסזען׳; "עס נישט אזוי פיל, ווייל פאר די טרעגערס ווּעט זיין צו שוועך דיך ארויפצווּאַרפן אויפן שייטערהויפן״; "יא, דו האסט די אמתע וואג פאר א אידעאלן טויטן, וואס זאל פארפולן דעם ראנד פון שייטערהויפן״; "ווי אזוי וואלטן מיר געקאנט אנדערש ווייטער לעבן ׳ אויף יעדן פאל, האבן מיר באטראכט די טויטע פאר גליקלעכערע פון אונדז. זיי האבן אלץ הינטער זיך, אויף אונדז וואַרט נאך דעוֿ סוף״. (•801״.! 1<!8׳\\0חמ) 0115, ¥\ ז׳ 194/5, וויעליטשקער, דייטשע אויסגאבע).

יאפי קאלב — א גוטער ליטווישער פאליציאנט, ווילגע (באזיליאן נתן).

יאסל, יאפעלעד — רויטע ארמיי פון יאסעף סטאלין. ״והוימלים רק יגיעו עד צוואר־הבקבוק של קרים״. (אוישוויץ ק. צעטניק, קראו לי פיפל, ז׳ 123, 35). "אז די ׳׳ וועלן נאר צוקומען צום קרומער העלדזל, איז קככ״... פארקוועטשט חיים ייִדל די פויסט. די וועַרמער: ״קרים״, ״יאמעלעך״, ״פוילישע גרענעץ״, ״עפענען די טויערן״ — קלינגען אין זייערע אויערן ווי עכאם פון ווייטע, אויסגעהוילטע וועַרטער, ווי ליידיקע פעסער פון מיטאג־זופ, וואם ס׳איז נישטא אפילו וואס צו לעקן״. (ק. צעטניק, טעיאטער אין לאגער, יידיש אלמאנאך, נ״י 1961, ז׳ 35).

יאפל קאפאטע — צונאמען פון א יידישן פאליציי־אינספעקטאר, יאסל ערליך, וו״ג. (פוֿ־ טערמאן, כ״י, ז׳ 2ד; י. טורקאוו, אזוי איז עס געווען, ז׳ 146).

יאפעלע, יאפעלע-ראשעלע (רשע׳לע) — יאזעף געבעלם. (ליטע, קאפלאן, ז׳ 53).

יאפעלקעס — פויליש. א רעליגיעזע סצענקע, וואס שטעלט פאר די געבורט פון ישו. "דאס יאר וועלן נישט זיין קיין ׳׳, ווייל ישו איז אין געטא, די (הייליקע) מוטער — א שאריטקע, דער ה. (הייליקער) יוזעף — אין אשוועַנטשים, דער טייוול אין מענדעלסאנס שטאט (בערלין), און דער אייזל אין רוים (מוסאליני)". די אלע אויסגערעכנטע פערסאנאזשן נעמען אנטייל אין דעם שפיל. (רינגל׳ 24.12.1941, באקאנט אויף דער ארישער זייט. צוגאב צו דעם וויץ "און די דריי קעניגן זענען אין לאנדאן״. רינגל׳, יאנואר 1942). זע: חגא.

יאצעק — א יִד אויף דער אריישער זייט, שטאט ״איציק״•

יאקובא (36) — הויז אין ל״ג, וווּ ס׳האט זיך אויפגעהאלטן די אויפראמונג־קאמאנדע, די לעצטע יידן. זע: טוטם עפעס. (יעקב פאט, אין פייער, נאוויק, ז׳ 164/5).

יאקוכיאצי — א גרופע פון א 600 יידן, וואס גלאזט נאך דער לעצטער אויסזידלונג, כדי אויפצורוימען דאס ל״ג. זע: יאקובא. געבליבן לעבן, ווייל די דייטשן נישט באווּיזן זיי צו ליקווידירן, הגם די קברים אויפן בית־עולם זענען פאר זיי שוין געווען גרייט.

יאקי פארמלעגוגג, טאקע כאוועגונג — האבן פוילישע ייִדן געענטסערט, ווען מ׳האט זיי געיאגט מיט די געשריייען ״באוועגונג״, זיי זאלן שנעלער ארבעטן. (קאמ־לאן, ז׳ 18).

יאקע מוישע — צונאמען פון א דייטשן שומר אין הערעסבאו־אמט. "קוראים לו ׳׳ מ׳. הוא היה מתבלבל, בזמן שצריך היה לספור את האנשים. יעקעלע אמר לו: " ,איזה ׳׳מ׳ אתה׳, והוא רשם את המספר המתאים לחשבונותיו. (קאוונער ג׳, א. לוריא, כ״׳, ז׳ 289). דערנאך אלע דייטשע שומרים אזוי געוועזן.

יארדאן־בריגאדע — געארבעט ביים סארטירן דאם יידישע האב און גוטס. (קאוו״ג); ׳. ב., ״די נאענטסטע צום כסא הכבוד״; (יעלין, ז׳ 173).

יארדאן־שיין — שיין אין קאוונער ג׳, אונטערגעשריבן דורך פריץ ׳׳, ממונה איבער יידישע ענינים ביים שטאט־קאמיסאר. (יעלין, ז׳ 17).

יאשקע באטשי — אונגארישע: פריינד אדער פאטער יוסף סטאלין, אין ל׳ ווו אונגארישע יידן זיך געפונען. (קאפלאן, ז׳ 54).

' יודע (311(16) — טייטשן יידן ווי ראשי־תיבות: יודען אונטערגאנג — דייטשלאנדס ענדע. [10)£ 15>130ו1501ו0ם ,8308־110101 100)16]. (לובלין, גליקשטיין, כ״׳, ז׳ 12).

10)־131)00615011130 1103 11811005 — איטאליענס און דייטשלאנדס ענדע. (רינגל׳, מאי 1942). ס׳איז געווען די ריי אויף די ״׳יודעם״, די צוגעריזטע — ווינער, בערלינער, האמבורגער יידן. (ל״ג, ראזענפארב, ב׳ 3, ז׳ 57). "די יודעם ווויגען אין די בתי־מדרשים״. (דארט, ז׳ 61).

יודענאמט — אין אנהייב אקופאציע במקום ״׳יודענראט״. (ס׳ אסטרווו־מאז., ז׳ 418).

- יודענאויפראטונג־קאמאנדע — ״האט די אויפגאבע ׳ארויסצושיקן אין די אויסראטונג־לאגערן אלע יידן, ווואם ארבעטן נישט״. - (וואגא, טשענסטאכאוו, ז׳ 138). "די פאניק נאך גרעסער, ווען זיך פארשפרייט קלאנגען, אז די ׳׳ זאל קומען קיין טשענסטאכאוו״. (דארט, ז׳ 141). ״מען צאלט דעם שטאט־הויפטמאן 550.000 זלאטיס. ווען די ׳׳ וועט קומען, זאל די דייטשע מאכט אויפווייזן, אז די יידן ארבעטן״. (דארט, ז׳ 142).

יודענאקציאן — אקציע אויף יידן. (ברענער, טשענסטאכאוו, ז׳ 20, 36).

׳ יודענאקציע — (ם׳ קיטעוו, ז׳ 127, 129).

יודענאיינזאץ — "יידישע (פאר יידן) אפטיילונג ביים דייטשן ארבעט־איינזאץ. פארן לאקאל א שילד מיט דער אויפשריפט: ״׳; אלע יידן מעלדן זיך אין ביורא פון ׳׳, באקומען אן ארכעט־קארטע, גערופן "מעלדע־קאדטע", ווו ס׳איז אנגעמערקט ווו מען איז באשעפטיקט. די ׳מעלדקארטע׳ דינט אויך צום אויסלעגיטימירן זיך. ווען דאס ארויסגעבן די ׳מעלדקארטן׳ האט זיך פארענדיקט, האט דער דייטשער ארבעט־אמט גענומען אונטער זיק אויפזיכט די יידישע ארבעטער". (וואגא, טשענסטאכאוו, ז׳ 133).

יודענכאנד — ״׳ אויפן ארעם״״. (וואגא, 109) ; "די ווייסע ׳׳ ", אויפן רעכטן ארעם. (דארט, 104 ; טאמ. מאז., ז׳ 389). "דייטשן אידענטיפיצירן א יידׁ, לויט זיין געטראגענעם ׳׳״. (ס׳ ווירזבניק, ז׳ 271; צויזמער, ז׳ 73). זע: לאטע, שאנד־

* באני -

' יודענכינדע — ״די ׳׳ האב איך סייוויי נישט געטראגן". (ס׳ שעדלעץ, ז׳ 685). זע: בינדע.

יודענגעלב, יודענפאפיר, וידענקאליריק — געלע פארב, געל פאפיר, אין דייטשע דא־קומענטן. (ל״ג, זעליקאוויטש, כ״י; סקאלאוו, האקנקרייץ, ז׳ 59). זע: געלע לאטע.

יודענגעשעפט — אויף די גאסן אויפשריפטן י׳. (ם׳ טאמ׳ מאז׳, ז׳ 358).

יודע(ן) הראום (ראום) — שרעקווארט, יידן זאלן פארלאזן זייערע היימען. "ווילדע געוואלדן: י״ה". (ם׳ טרנופול, ז׳ 404) ; ״יודען ראום ׳.״ (ס׳ ראדאם, ז׳ 302 ; ס׳ קיטעוו, ז׳. 129) ; ״ווידער א געשריי הראום, ראום״. (ם׳ ודוביץ, ז׳ 219, 334 354) ; "גלאקן קלינגען: א סימן ״יידן ראום״. (מארמארעש, פערל, ז׳ 59). אין א שטעטל האט דער בירגערמייסטער געגעבן א באפעל, די יידן זאלן פאר־לאזן דאס שטעטל און אויף אן אנגעזעגן ארט אויפגעהאנגען אן אויפשריפט: ״יודען הראום; דייטשע הריין". די יידן האבן די אויפשריפט אויפגעהאנגען אויפן יידישן בית־עולם. (ר״א).

יודען־יאגד — פאפולערע דייטשע פארווייזונג. (ס׳ וירזבניק, ז׳ 221). "אדוואקאטך יאגד". (ביאל׳ ג׳, פסח קאפלאן, צו דער געשיכטע, כ״י; טשארנעזאן־שאיאק, אין שאטן פון האקנקרייץ, ז׳ 45).

יודענלאגער — אויפשריפט איבערן טויער צום ל׳ (ס׳ סקארזשיסקא, ז׳ 98). זע: יולאג).

יודען־לאטע — באפעל, יידן מוזן טראגן די י״ל !געלער מגן־דוד]. (ס׳ בזשעזשין, ז׳ 135). יורענעלטסטער — פארזיצער פון עלטעסטענראט (זע) אין געטא. געווען *אויר י אין* די ״״ייד־לאגערן״ [אן א ״ראם״]. (שטריגלער, אינזלען, ז׳ 19). "אלס יודענעל־טעסטן נאמינירט י. דיאמאנט״. (ם׳ ראדאם, ז׳ 279; ס׳ דוקשיץ, ז׳ 226). "י׳ א גרויסער סאדיסט״. (ל. מארקשטאט, ס׳ זאוויערציע, ז׳ 280). זע : עלסטער.

יודענפאליציי — אנשי המשטרה היהודית. לא ענדו טלאי צהוב. היה להם סרט לבן על השרוול, בו כתוב ״וידן־פוליציי״. (דוקשיץ, ז׳ 285).

יודענפאס — נאכן גירוש 28.10.42 איינגעפירט א נייעם טיפ ארבעט־קארטע, גערופן י׳. געווען פון גרינעם קאליר און קלענערן פארמאט, ווי די פריערדיקע, געלע קענקארטע, געחתמעט דורבן ארבעט־געבער און באשטעטיקט דורבן ס.ס.־ און פאליציי־פירער פון דיסטריקט. (קראקע, ווייכערט, מלחמה, ז׳ 298).

יודענפירטל — פעברואר 1942, געשאפן א י׳ (ם׳ איביה, ז׳ 485).

יודענפאראט — יודענראט. ״געהילפס־אינסטיטוציע פאר דער געסטאפא״. (קאלאמיי, צבי שניצער, עדות, כ״י ז׳ 22 ; ס׳ יאסלא, ז׳ שנ״ו; ם׳ בארשטשיוו, ז׳ 184 א״א). ״הערשנדיקע יידן־פארראט״. (ווארשע, יוגנט־רוף, 4.4.1942). "כאראק־טעריסטיש פאר דער באציונג פון דער באפעלקערונג צום היגן יודענראט, איז דאם ווערטל, וואס איז זייער פאפולער: אנשטאט יודענראט — יידן־פאררא׳ט. (קורץ, 26.1.1942, כ״י).

יודענפריי — א סך שטעט זענען שוין י׳. (וו״ג, אפריל, 1942, ר״א 144). די לעצטע אקציע, נאד וועלכער יידן האבן שוין נישט געטארט באטרעטן דאס ארט. (ם׳ ז׳ולקיב, ז׳ 585 ; ס׳ לאנצוט, ז׳ 270 א״א). ״רובנה נהיתה ׳ויידענריין/ נקיה מיהודים. מיד אחריה — ערים ועיירות אחרות: לוצק, דובנה, קורץ, רשימה אינסופית. יהודי אלכסנדריא חיכו לתורם״. (ס׳ אלכסנדריא, ז׳ 215, 294; ם׳ בעלז׳, ז׳ 303, 459).

(2־ יודענצייכן — אפצייכן, וואס יידן טראגן. (ס׳ סקיערניעוויץ, ז׳ 579 ; ם׳ טאמ. מאז., ז׳ 358). זע: יודענבאנד.

יודענקעניג — עס־עס־לייט אין ל׳ האבן טיילמאל געהייסן זיך אזוי רופן, זיר אליין אזוי באצייכנט; גזשימעק אין יאנאוועך ל׳ נעבן לוואוו; דער זשאנדאר לעשער אין סטאשווו, קראסניסטאוו, רעיאוויץ א״א.

יורעגנראט, פלוראל: יודענרעטע, יודענראטן — ״גרונט־אויפגאבן: ערשטנם, באזארגן מיט שקלאפן־ארבעט אלע דייטשע ארבעטשטעלעס. צווייטנס, א ,פאמפע׳, ארויסצופאמפען פון דער יידישער באפעלקערונג געוואלדיק גרויסע קאנטרי־בוציעס פון געלט, גאלד און אנדערע ווערטזאכן". (ל. רייזער, גראדנע, כ״י, ז׳ 89/90) ; ״׳ הוילער פאררעט". (מינסק־מאז׳. האכבערג הענע, יו״ש 867/122) ; "די פארוואלטונג פון דער קהילה פארוואנדלט אין ערשטן י׳; דער י׳ געשטאנען אויף דער געהעריקער מאראלישער הויך". (ם׳ אסטרע, ז׳ 422). "די קהילה האט דאן באקומען דעם נאמען ,יודענראט׳ ". א נייער ועד הקהילה. (ס׳ וויסליץ, ז׳ 46). "יידישע געמינע פארוואנדלט זיר אין יודענראט". (ס׳ לאסק, 455) ; ״די באזונדערע מיטגלידער פון י׳ ווערן געוופן: יודענראטלער. (ס׳ דעמבלין 57; ס׳ סקיערניעוויץ, 108, 496, א״א). אדער יודענראט. "י׳ באשטייט פון 12 יודענראטן (!) אין איין יודענעלטסטן". (כ״י, האלענדער מארגארעטע, ז׳ 49, דייטש; ס׳ זבורוב, ז׳ 61; ביולעטין סלאנים נר׳ 26, ז׳ 7־9). ״איך וועל זיין דער י׳״. יודענרעטטער״. (י.מעהר, טאגבוהייה״א, 1100); יודענראטניק. (ם׳ דוברומיל, ז׳ 279; שטריגלער, אינדזלען, 15; סמאליאר, יידן..., ז׳ 23; ס׳ זשעלעכאוו, ז׳ 228; ס׳ מארקושאוו, ז׳ 261). יודענראט־פלאץ: "אנשי המשטרה היהודית הוציאו גם את הרבי ומשפחתו ל,יודנראט־פלאץ׳ בראש חודש מרחשוון תש״ג. (ס׳ אסטראוויעץ, ז׳ 110). זע: גמיגע, עלטעסטענראט, קהילה.

יודענראטשיק — (אפאטשינסקי, 2.11.42, ר״א; ם׳ ברנוביץ, ז׳ 600) ; "ס׳איז גארנישט, ביי אונדז וועט נישט געשען וואס אין אלע שטעטלער. די דייטשן דארפן אונדז האבן — רופט זיר אן א י׳ ". (ס׳ סלאנים ב׳, ז׳ 309, 329) ; "געשאפן די יו־דענראטשיקעס". (ס׳ לודביפול, ז׳ 182).

יודען־רייטער — "ער רייט אויף יידן" (ר״א, שטאט "יודענראטניק").

יודענריין (יידנריין) — "ס׳הייסט, אז די אלע ערטער (וולאצלאווענק, גאסטינין, אלעק־2 סאנדרווו קויאווסקי), וווו ס׳האבן עקזיסטירט יידישע ישובים זייט זיבן־אכט הונ־דערט יאר, זענען געווארן יידנריין״. (ר״א, נר׳ 1307, 4.6.1942) ; "כ׳האב ג־ע־ווווסט, אז אומעטום איז יודענריין, און ס׳איז נישטא ווהין צו לויפן". (ם׳ ראדזין, ז׳ 255; פנקס שבלי, רשימה 22.12.41; ס׳ לאנצוט, ז׳ 370 א״א). "דא איז יידן־ריינע לופט. דא ווינען אין פענסיאנאטן, אין אייגענע ווילעס, קריסטלעכע מאגנאטן". דאטשע־ארט: ריביענקא, סקאלאוו. (האקנקרייע, ז׳ 11). זע: פאגעלפריי.

אין ווארשע האט מען סוף 1942, אנהייב 1943 געזונגען: "עס וועט נישט העלפן קיין הארטע (זע), און קיין ווייכע (זע) — ווייל ווארשע מוז יודענריין זיין". ״ס׳האט א באפעל דער יודענראט באקומען, אז קאצק, אלט־קאצק מוז יודענ־

ריין זיין". (ליד מאטל סעמיאטיצקי, ם׳ קאצק, ז׳ 5ד2). די ארבעט סון ארויס־ סירן יידן צום טויט און מאכן די ישובים י׳ — באצייכנט זעליקאוויטש מיט ״יודענרייניגונג״ (ל״ג, כ״י; אין יענע קאשמארנע טעג, 1.9.1943), ״וידענרייניע שטעט״. (ם׳ איוויע, ז׳ 485).

וידענרעטלער — (ס׳ בארשטשויו, ז׳ 243, ברויו פון י׳. מייזיל, 26.9.42 ; ם׳ קיטעוו, ז׳ 129) ; ״מען האט אונטערשיידט צווישן די קלענערע וידענראטניקעס, וואס האבן נישט געהאט קיין גרעסערן אייגפלוס און אזעלכע וואם זענען געווען ,גייער צו די דייטשן׳, געהאט קאנטאקטן מיט דער מאכט. (לובלין, ש. טורקעלטויב); מיטגלידער פון י׳ געטראגן געהעריקע בענדער אויסן ארבל מיטן אויפשריפט 31ז״£1>״ן. (ם׳ גאניאדז, ז׳ 629). וועגן דעם אופן פון אויפירן זיך פון י׳ פאראן א סך לאקאלע ווערטלעך: לובלין: וועו א ייד איז צוגעגאנגען צו קעסטענבערגן (מיטגליד פון י׳) אויף דער גאס מיט עפעס א פראגע, האט ער אים אפגעשטעלט: ״אן צום לובלינער וואיוואדע וואלמטו אויך געוואגט צו־ צוגיין אין גאסז״; ראדזין: אברהם בלומען, אנפירער פון ארבעט־אמט און יידישער פאליציי: ״עליו היו אומרים: אני אברהם בלומן — אל תתקרב״. (ס׳ ראדזין, ז׳ 235) ז ״מ׳לויפט צום י׳ ער זאל אינטערוועגירן; וואם קענען זיי אויסטון י זיי רעגיסטרירן די צוגענומענע. שרייבערם פעלן נישט, פאפיר אויך נישט. (ווילג, ליימענזאן, ז׳ 72/3) ; דער צוזאמענשטעל סון י״ר סלעגט זיך ענדערן לויט די באפעלן פון דער מאכט; צומייסט די מיטגלידער אומגע־ בראכט מיט אן אנגעגעבענער סיבה, אדער אן קיין שום סיבה. דאן איז בא־ שטימט געוואגן א נייער י״ר. יידן האבן אונטערשיידט: ערשטער י״ר, צוויי־ טער י״ר אאז״וו. (סוצקעווער, ווילנע, ז׳ 10, 35, 45 א״א); יידן האבן בדרך כלל געזאגט און געשריבן ״וידענראט״, ווי ער האט אפיציעל געהיסן אויף דייטש. בלויז טיילן יידישע שרייבערם אין יענער צייט, האבן דאם וואדט ״געיידישט״ און געשריבן יידנראט. (זע: סוצקעוועד, אויבן; פסח קפלן, כ״י); אין געוויסע גרעסערע שטעט (דיסטריקט־שטאט ראדאם, קרייז־שטעט: קאלאמיי פשעמישל, טשארטקאוו) איז געווען אן ארט־יודענדאט סארן ישוב גופא און א קרייז־וידענ־ ראט, דיסטריקט־וידענראט, וואם געהאט די אויפזיכט אויף די יודענראטן פון קרייז, צי דיסטריקט. זע: רייניקונג.

יודענרעפערענט — עליו הוטל לארגן היודענראט. (ם׳ סאנוק, ז׳ 328).

יודענשטאט — נאכן ליקווידירן א גרויסן טייל פון יידן, איז אין דעצעמבער 1942 דער־ שינען די פאראדענונג פון "העכערן עס־עס און פאליציי־פירער אסט" אין ג״ג וועגן שאפן נייע געטאם פאר יידן אין באשטימטע אנגעגעבענע ישובים. יידן, וואס ס׳איז זיי געלונגען אויסצומיידן די ביז איצטיקע אקציעס און זיך אויסבאהאלטן, האבן גערעכנט, אז די נייע פאראדענונג באטייט, אז דאס הרגענען יידן איז אפגעשטעלט און זיד באזעצט אין די דאזיקע ישובים, גערופן "יודענשטעט"; נאך א געוויסער צייט, זענען אויך די ערי מקלט ליקווידירט געווארן; ״וידענשטאט״ אין קאנסקעוואלע. (ס׳ קאריוו, ז׳ 418; אין אפאלע, דאדט, ז׳ 599 ; אין שידלאוויעץ, ס׳ וויעזשבניק, ז׳ 288 ; אין פארטשעוו, לוקאוו־

מעזריטש, ם׳ קאצק, ז׳ 251; אין יאווראוו, ם׳ י׳ ז׳ 20 אין וועגראוו, ס׳ וו׳, ז׳ 217, 238 ; אין זאקליקאוו, ס׳ קראשניק, 357, 433).

יולאג — קיצור: יודענלאגער (זע). ארבעט־לאגער פאר יידן. אין דער געגנט פון קראקע געווען דריי י׳, באצייכנט אפיציעל: 1, 2 און 3; אין ראדאמער קרייז, מיט יידישער פאליציי. (ש. מאשקאוויטש, גלינאוועצק, ז׳ 221, 227, א״א; ם׳ טאלמיטש, ז׳ 219).

יולאנאוויעץ — ייד אין א יולאג. געווען דא א יודענעלטסטער (זע), א יידישע ארדענונגם־דינסט (זע). (ס׳ ודוביץ, ז׳ 370 א״א).

יון, יונים — דייטש, גוי. ״דערשאסן א יון״. (ר״א 1259, י. שווארצבארד, 5.2.41). "די טאקטיק פון די י׳ איז א פארשיידנארטיקע". (דארט, 13.1.41, 5.2.41). "א גרוי־סער טייל פון שמוגל ווערט דורכגעפירט מיט יונישע אויטאס״. (דארט, 14.6.41. ענלעך ר״א, 302 1209 א״א).

יוגאק, יונאקעם — 1. ביליקע פוילישע סיגארעטן. (מ. שטריגלער, אין די פאבריקן, ז׳ 268, 269) ; פון דייטשן נאמען (פאר א סארט פאפיראסן) ״וינא״• ״וינא זינד רובד״ זאגט זיר אין באקאנטן ליד פון וולאדיסלאוו שלענגל ״קאנטרראטאק״ (וו״ג, 1943) ; 2. פוילישע יוגנטלעכע מאביליזירטע צו ארבעט, (אפיציעלער דייטשער נאמען 116051)800 •0101501161?). נעמען אנטייל ביים כאפן יידן צו ארבעט. (ר״א, 490, 30.5.1942). שיסן שמוגלערס. (ר״א, 1355, 13.5.1942). בא־טיליקן זיך ביי אקציעס אויף יידן; גראבן די מאסן־קברים, היטן מ׳זאל נישט אנטלויפן אאז״וו. (וו. מאכעיעק, יינגלעד פון וואלד (פוילישע: 1350 2 ע0>|01110, ז׳ 84/5) ; פוילישע ארבעט־אפטיילונגען (׳לספתט!). באזייטיקן מצבות פון בית הקברות, פלאסטערן מיט זיי די וועגן. (ם׳ ווייסליץ, ז׳ 29). רינגלען ארום דאס ג׳ בעת דער אויסזידלונג. (דארט, ז׳ 54). "י׳ כלומר נערים פולנים שחטפו יהודים בדרכים וביערות ומוסרים לגרמנים תמורת כסף". (ם׳ סוסנוביץ, ב׳ ז׳ 129) ; 3) אין וואכעש ספעציעלע דייטשע פארמאציע צו היטן דעם ג׳ און בא־קעמפן דעם שמוגל; באשטייט פון פאלקם־דייטשן, אוקראינער און פאלאקן, דאס זענען "דעק־עלעמענטן, אגב, נישט קיין קליינע כאבארניקעס". (ר״א, טאג־נאטיצן 490, 30.5.1942).

יום — 516116 00161-511112008 1150116)11! "דייטשע אגענטור". (מ. ניישטאט, חורבן ומרד ורשה, ז׳ 202); "יחידי־סגולה גענאסן פון מעדיקאמענטן און אויסלענדישע שפייז־ארטיקלען, וואס אנגעקומען פון יום". (ס׳ קראשניק, ז׳ 325). זע: שריפה.

יוסע (קסס!) — באצייכענונג פאר א לעבנספרעמדן, נאאיוון יידן, וואס קאן זיר נישט צופאסן צו די געטא־פארהעלטענישן און לייד דערפון. (ל״ג־ענצ׳).

יוצא — סיגנאל, אז דער אויפזעער איז אוועק. (קאפלאן, ז׳ 14/5).

יוקל — ״דעו־ פארמלחמהדיקער עופעמיזם פארן מענלעכן ארגאן, האט גלייכצייטיק באי־צייכנט א נארישן, אומדערפארענעם, איז אין ל״ג געווארן א זאמל־נאמען פאר די איינגעזידלטע יידן פון אלטרייד, עסטרייך, לוקסעמבורג און פראטעקטאראט: בעמען און מערן, וואס האבן זיך נישט געקאנט פארשטענדיקן מיט די הייסישע, איינגעזעסענע יידן און אפט אריין אין כעס אן שום סיבה. זע: יעקע.

יושגיק, יושקע — שיטערע, פאסנע זופ. ״נישט פארפעטע זופ, די גרונט־אכילה פאר די מענטשן אין קאווגער ג׳ ״. (יעלין, ז׳ 97/8). "א ביסל יושקע האט מען זיי

צוגעגרייט. (ל״ג, ליד: די מאביליזאציע פון 1טן סעפט., נ״ר 125, מ.ז.). ״א שיטערע יושקע״. (ס׳ זשעטל, ז׳ 325). ״איר האט א סארציע ברויט, א יושניקל פון קרויט״. (שאנצער־ל׳, קאוונע, סל״ח 8). א זר© וואס באשטאנען פון וואר־סער מיט א ביסל קרויט־בלעטער און עטלעכע קארטאפל. דאס עצם וואר׳ באדייט אן אכילה פאר חזירים. (גאר, יידישע קולטור, 1969, נ״ר 10).

יידיש — יידיש איז לעצטנס געווארן א מאדע־זאך. אויף וואש־פולוואר 01מ איז דא א יידישער און פוילישער באנד. (וו״ג, ר״א, שווארצבארד, כראניק, אנהייב יוני 1941) ; אין ל״ג די מודעות פון רומקאווסקין דערשינען אין דייטש און יידיש. דעם 11.10.42 די געטא־פארוואלטונג פארבאטן להבא צו באנוצן יידיש. "דער־מיט איז דאס כאראקטעריסטישע, די יידישע שפראך, פארשוווונדן פון דער פארוואלטונג פון ל״ג״. (כראניק, ב׳ 2) ; "המשטרה היהודית צווה איסור הדיבור ביידיש״. (ס׳ קרמניץ, ז׳ 240).

יידיש גערייכט — דאס יידישע געריכט אין געטא האט ארויסגעגעבן א פסק־דין און אפגעלייגט דאס אויספירן אים אויף--צען יאר. (אבי, 25), ד״ה, ביז דע־מאלט וועט שוין קיין ג׳ נישט זיין און ממילא וועט דער פסק־דין בטל ווערן.

יידישיסטן — צווישן צוויי יידישיסטן גייט אן א דיסקוסיע וועגן אויסמעקן איינם פון די צוויי ווערטער: מילעער (פון סראנצויזיש), אדער אומגליק (פון דייטש). גע־זיגט האט די מיינונג, דאס ביידע ווערטער זאלן בלייבן אין דער יידישער שפראך צוליב א משל: וועו היטלער און געריגג זאלן געהרגעט ווערן אין איין שעה, וואס וואלט געווען י — א מילעער, אבער נישט קיין אומגליק. (וו״ג, ר״א, פאלקלאר, 9.1.1942) ; "אין דער געמינע, אין דער יידישער פאליציי, האבן אלע גערעדט פויליש. פרעגט עמעצן אויף דער גאס אויף יידיש, וועט ער אייך אנקוקן מיט א פארוווּרף. מיר האבן אן עקל צו אונדזער אייגענער שפראך: ״א האלבער מיליאן מענטשן שטארבט אויף פויליש״ — האבן זיך געקלאגט די י׳, די אנהענגער פון דער יידישער שפראך. (רודניצקי, גאלדענע פענצטער, !פויליש], ז׳ 150).

יידיש-לערער — נאכן איינפירן יידיש אין א טייל שולן אין ל״ג, זענען אנטשטאנען אויף דער טעמע פארשיידענע וויצן: דער לערער קומט אריין ס׳ערשטע מאל אויף זיין יידיש־לעקציע. קוקט זיך ארום און וויל דערקלערן די קינדער וועגן דעם, אז יידיש איז זייער שפראך. ער הייבט אן: ״קינדער, וואס רעדט איר ?״ — ״ברויט!״ — האבן אלע געענטפערט. (אבי, 34). דער לערער קאן זיד נישט קיין עצה געבן מיטן אויסגלייכן צווישן די ביידע וועדטער: יידישן און פאר־יידישיסטן: ״מ׳עסט״ — ״מת״, ד״ה, אדער דאם אדער יענץ. (אבי, 27).

יידישע אויסהארשונג־שטעלמ — יידישע צעלע אויפן 7טן ״אדזיאל״, נ״ר 258, אין פאוויאק. דארט זיצן יידן, וואס מ׳פארדעכטיקט אין פאליטישער טעטיקייט. מען האלט זיי באזונדער, מ׳שלאגט, כדי עפעם פון זיי געווויער ווערן און דאן דערשיסט מען זיי. (טשעכאוויטש, צען פון פאוויאק, כ״י).

יידישע נאם — געטא. (ס׳ בילגאריי, ז׳ 172).

יידישע גמינע — יודענראט. (ם׳ ודוביץ, ז׳ 356, א״א).

יידישע מידיץ — יידישע פאליציי (זע). "צו הילף פון דער קהילה (זע), לויטן באפעל פון קרייז־האופטמאן פון בוסק, איז אנטשטאנען די י׳ מ׳. (ווייסליץ, ז׳ 55). "אוסטראה פארמאגט 5 מיליץ־לייט". (ס׳ אוסטראה, ז׳ 518).

יידישע סטראזש — פייערלעשער אין ל״ג. "י״ס וואם לעשט שריפות מיט א פלאש״ — זינגען די גאסן־זינגער. (זעליקאוויטש, כ״י, 1942). פון פויליש סטראזש פא־זשארנא. זע: יידישע פייערלעשער.

יידישע פאציאלע זעלכסטהילח — אדורכגעפירט א "חודש פארן קינד", א חודש "ימים טובים", חודש פאר עמיגראציע, חודש פון אויסלייזונג. עם שטייט איר פאר נאד אדורכצופירן אן אפצאל פארן אלגעמיינעם תענית. חודש לילד, ח׳ החגים, ח׳ ההגירה, ח׳ כופר נפש. הבא בתור תשלום תענית ציבור שהוכרזה. (וו״ג, קפלן, 29.11.1940).

יידישע עם־עס — 1. .3.8.8, ראשי־תיבות פון ״יידישע סאציאלע זעלבסט־הילף״ (פויל. 3ח01002ק8 8311101100100 81<3ץ״4ס2ג — .2.8.8). יידן טייטשן דאם יידישע 0.0. און וויצלען זיר: ״היטלער מאכט פון אונדז א פאלק; ער האט אונדז געגעבו א יודענראט, א יידישע מילי״ן און אפילו א יידישע עס־עס". אגב, איז דער נאמען, — אויף דער פאדערונג פון דער מאכט — געענדערט געווארן אויף 91110 8021310 4150110״(— .8.9.(. 2. די העפטלינגען פון מאידאנעק באציי־כענען אזוי די יידישע קריגס־געפאנגענע פון ליפאווע־גאם, וואס גייען ארום פריי, גוט־געקלייידטע. (שטריגלער, מיידאנעק, ז׳ 129). 3. קאמענדאנט פון יידישן ארדנונגס־דינסט אין קראקע, שמחה שפירא (88), וואס האט געהאלפן דורכפירן אקציעס אויך אין די פראווינץ־שטעט. (מ. סעלינגער, טאגבוך, ב׳ 3, ז׳ 111).

יידישע פאליציי — שטאט ארדנונגס־מאן, מיליציאנט א״א. (וו״ג, ר״א, שווארצבארד, כ״י, 1.1.1941 ; ם׳ גורליץ, ז׳ 250 א״א). י״פ טראגט גראנאטאווע היט־לען מיט אויסגענייטע בלויע מגן־דודס, און לאטייניש אותיות .3.0.0 (51ח010-088״ת4ז0 •101(4150)״()). (ס׳ בארנוביץ, ז׳ 232? ס׳ סקיערניעוויץ, ז׳ 499; ס׳ בילגאריי, ז׳ 336; פנקס שבלי, כ״י, ע׳ 60; קאוונער ג׳, יעלין, ז׳ 175). "יידישע פאליציי, / אוי איז דאס א שאנד און א ווי, / בעסער שטארבן פריי, / איידער אריינצופאלן צו זיי״. (ל״ג). 4.12.40 באקומט די י״פ אינוו״ג גומענע שטעקנס, היטלען (צארישע גימנאזיע־היטלען). (ר״א, 1209/3). י״פ־לייט. (ס׳ אסטראוויעץ, ז׳ 402).

יידיש? פאדקפדייטשן — טשענסטאכאוו. בעלי־מלאכות ארבעטן אויף דער ארישער זייט פאר דייטשן. געווווינט אין א גרויסן בנין, מחוצן ג׳. מ׳האט זיי געפרופן י״פ. (ווייכערט, מלחמה, ז׳ 220).

יידישער ארכייט־אמט — רעיעסטרירט די ארבעט־פעיקע יידן און שיקט זיי אויף אר־בעט; באדינט זיר מיט א ספעציעלער יידישער ארבעט־פאליציי. (לובלין, ווילנע).

יידישער ארדנונגס־דינסט (אדע) — אפיציעלער נאמען פון דער יידישער פאליציי אין ג׳ (ם׳ קאלאמיי, ז׳ 334 א״א).

יידישעד ארדנונגפ-היטער — אדע אין דער אמוניציע־פאבריק אין קיעלץ. (מלכה אוושאני דערציילט, ז׳ 78, 85).

יידישער ארדנתגם־מאן — אנגעטון אין רויטע היטלען מיט גלאנציקע דאשקעס, די ווייסע "וידענכאנד" אויפן רעכטן ארעם, די ארדנונגפ-באנד, אויפן לינקן ארעם, באַ־וואפנט מיט גומענע שטעקעלעך. (טשעגסטאכאוו, וואגא, 104). זינט ס׳איז איינגעפירט געווארן דאס ג׳, האט די ייד. באפעלקערונג אנגעהויבן דופן די "ארדנונגס־דינסט" יידישע פאליציי. זיי געלאזט ביי יעדער געלעגנהייט פילן זייערע גומענע שטעקלעך איבער יידישע קעפ. (דארט, ז׳ 115).

יידישע ארדנוגגם־פאליציי — (וואגא, טשענסטאכאוו, ז׳ 75).

יידישער גאט — זע: גאט.

יידישער דינסט־ארדנער — "די באקאנטע יידישע געטא־פאליציי". (ס׳ שעדלעץ, 678).

יידישער ווינכאצירק — באצייכנט אין אנהייב דאם ג׳. איבערן טויער צום יידישן ג׳ אין קראקע, אויפשריפט מיט יידישע אותיות י׳ וו׳. (ביולעטין, 10.9.1941, נ״ר 11/12).

יידישער ווינסירטל — געטא. (ס׳ בילגאריי, ז׳ 172). זע: יידיש פערטל.

יידישער טדיט — הומת "מיתה יהודית": הפשיטוהו את בגדיו. הדביקו את הטלאי הצהוב היהודי בבשרו, אילצוהו לכרות את קברו במו ידיו, פקדו עליו להשתטח כשפניו למטה — וירו בו". (כהנוביץ, ז׳ 308).

יידישער טראטוויי — אין ווארשע געווען באשטימט בלויז פאר יידן. אויפן ארט פון נומער, געווען א *3* (31106). די קאגדוקטארן אין יי״ט רוסן אן די פארשיי־דענע סארטן בילעטן (אויף פוילישׁ): 30 גראשיקע, אן א קארטע: נארמאלנע, ארישע; 30 גראשיקע מיט א יידן־קארטע, א נארמאלגע: נארישע (יידישע); 120 גראשיקע, אן א קארטע, פראיערפקע; און וועז ס׳כאפט א קאנטראלער און מ׳צאלט שטראף 6 גילדן — לוקפוסאווע. (ר״א, פאלקלאר, זאנהייב 1942). זע: פ.ק.פ.

יידישער עלטעפטענראט — "בלויז גניבה און פארראט". (לאגער קאנסטאנץ, קוטנע). זע : עלטעסטענראט.

יידישער פאליציאנט — דוקלא. (הרב הירשפרונג, געטא און סוכה. שריפטן, נ״י, אקט. נאוו. 1947, ז׳ 65/6).

יידישער פאליציי־שעף — קאמענדאנט. (וויל״ג). "אין אלגעמיין געווען פאראכטעט דורך די יידן. וועגן דעם פיל צונעמען. וועלכער: א פרוי קלאגט זיך פארן קאמיסאר גאלדמאן, אז זי האט נישט פון וואנען צו באצאלן אן ארויפגע־לייגטע אויף איר שטראף. דער קאמיסאר גיט אבער נישט נאך; דערויף די פרוי: די דייטשן גיבן כאטש דעם טויט, און איר נעמט כיי אונדז דאס לעבן". (קרוק, טאגבוך, 7.1.1942). זע: שעף.

יידישע פייערלעשער — רומקאווסקי האלט א דרשה אין קולטור־הויז און לויבט שטארק זיינע פייערלעשער: "טאג און נאכט שטייען זיי אויף דער וואד און היטן דאס ג״. פון עולם הערט זיר א קול: "און וועז שלאפן זיי ?" ענטפערט אים עמעץ פון קהל: "וועז ס׳ברענט". (זעליקאוויטש, כ״י). זע: יידישע סטראזש.

יידישעד קאטיטעט — יודענראט. (קאוונע, מאשא גרינבוים, כ״י); "אויף דער פארארד־גונג פון דער דייטשער מאכט, זיך געשאפן א יי״ק". (ס׳ טריסק, 329).

*דישער ,״אט — זיצונג פון יידישן ראט; שעף פון יידישן ראט. (וויזל, ז׳ 23, 24, 25 א״א; קאוונע, א. ירושלמי, כ״י, נאטיץ פון 4.3.42) ; במקום יודענראט (זע); עלטעסטענראט (זע). זע : זשידאווסקי קאמיטעט.

יידן — "מיו־ עסן ווי אין יום־כיפור, שלאפן אין סוכות, גייען געקלייידעט ווי אין פורים". (מלחמה־פאלקלאר, ווארשע, ר״א, 109). לאזונג פון די אנטיסעמיטן פאר דער מלחמה: ״יידן קיין פאלעסטינע !״ — היינט, דער מגן־דוד אין ווארשע, און די פאלאקן אין א״י. (רינג׳, 23.10.1940). יידן טראגן דעם קענצייכן מיטן מגן־דוד; און די עמיגרירטע פאלאקן, דערונטער דער געוועזענער פוילישער פרעמיער, גע־ פינען זיך אין א״י. "עס דערגייט דערצו, אז ווען צוויי יידן טרעפן זיך, זאגט איינער צום צווייטן: איינער פון אונדז דינט דאך זיכער אין די גאלעען (זע) (רינג׳, 11.5.1941) ד.ה.,. איינער פון אונדז איז א מסור, טא ווי אזוי קאנען מיר רעדן וועגן פאליטיק ?״

דער ייד שטארבט שטילערהייט. (שווארצבארד, כ״י, וו״ג, מאי 1942). א דייטש שניידט אפ די בארד א יידן. א פאלאק שטייט פון דער זייט און לאכט פון יידן. דער יידי: וואם לאכסטו ? די בארד וועט וואקסן צוריק, אבער דיין פוילן וועט שוין נישט צוריק וואקסן. (רינג׳, אקט׳ 1939). פראנק אדער לייסט האט געזאגט, אז ער האט נישט קיין כוח אין אזא טעמפא דאס אלץ וואס יידן טראכטן אויס, מקיים צו זיין [די פארשייד־נסטע גזירות]. (רינג׳, 5.10.40) ; פראנק האט דעפעשירט צו טשערניאקאווו: די יידן זאלן נישט פראדוצירן אזוי פיל גזירות, ווייל ער איז נישט אימשטאנד דאם נאכצוקומען. (רינג׳ 5.10.40) ;

געוועזענע זשורנאליסטן פארשפרייטן קאמוניקאטן מיט איבערגעטריבענע ידיעות. זיי לויפן שטענדיק פארויס דער רוסישער ארמיי מיט היבשע הונדערטער ק״מ. נאכן דורכברוך ביים כאלם, זענען זיי געלאפן אזש קיין ווילנע; נאכן זיג ביי מאזשייסק — ביז נאך סמאלענסק, וויטעבסק, מינסק וכדומה. סטאלין האט אין צוזאמענהאנג מיט דעם דעפעשירט צו זיי: "געוואלט, נישט אזוי שנעל, איך קען נישט נאכלויפן !״ (רינג/ יאנואר 1942).

יידן, נישט געדאגהט! דער "שמע ישראל" וועט איבערלעבן דעם "היי־ היטלער". (ל״ג, פראנק, טאגבוך, כ״י 1941). פיר זאכן זענען אומבאזיגבאר: די דייטשע ארמיי, דער ענגלישער פלאט, דער אמעריקאנער דאלאר און דער יידישער שמוגל. (ר״א, 256). א ייד האט שלעכט געדאוונט ראש השנה; אויף דער פראגע פארוואם ׳ האט ער געענטפערט: וואס פארא יאר — אזא דאוו־ נען. (רינג׳, 5.10.40).

אפגעהיטן זאל מען ווערן, די מלחמה זאל אזוי לאנג דויערן, ווי לאנג יידן קענען אויסהאלטן. (מלחמה־פאלקלאר, ר״א, 109). וועו די מלחמה זאל דויערן אזוי לאנג, ווי לאנג די יידן זאלן קאנען אויסהאלטן, וואלט געווען שלעכט, ווייל די יידן קאנען אויסהאלטן לענגער, ווי די מלחמה קען דויערן. (רינג׳, 27.5.40).

יידן, ווי גוט איז אייך, וואם איר ווייסט נישט, ווי שלעכט ס׳איז אייך! (וויל״ג, קאטשערגינסקי). רעד ייד איז א חכם! ווייל געשטארבן אין געטא מיט א נארמאלן טויט. (קאט, ביאל׳, ז׳ 30). צו דער ראדיא־סטאציע אין ווארשע

קומט צו גיין א ייד און וויל געבן א האלבן מיליאן זל., מ׳זאל אים דערלויבן איבערגעבן דורכן ראדיא בלויז איין ווארט. דער ראדיא־שעף איז דערצו מסכים און ווארנט דעם יידן, אז אויב ער וועט זיך ארויסכאפן מיט נאד איין ווארט, ווערט ער אים דערשיסן. דער ייד איז דערצו מסכים. ער ציט אריין אין זיינע לונגען א טיפן אטעם און שרייט אוים מיטן גאנצן כוח בלויז איין ווארט: ג ע ו ו א ל ט ! (שאשקעס).

פארן אומברענגען דריי קרבנות: אן אוקראינער, א פאלאק און א יידן, פרעגט די גענטאפא, ווו זיי ווילן באגראבן ווערן. דער אוקראינער ענטפערט, או צעבן פאעט שעווטשענקא; דער פאלאק: נעבן קבר פון פילסודסקי; דער ייד — נעבן גרויסן פירער אדאלף היטלער. — סטייטש, ווי אזוי ז ער לעבט דאך נאד ז נישקשה, איך קאן א ביסל צוווארטן — ענטפערט דער ייד. (די שטימע, 24.12.1943). אנדערער נוסח: א יידן א פארמשפטן צום טויט פרעגט געסטאפא וועגן זיין לעצטן ווונטש. דער ייד ענטפערט: ליגן נעבן היטלערן. (מעזריטש, ביאלא פאדאלסקא, פל״ח, 6).

אין ל״ג טיילט מען אויס פארפוילטע פאמידארן נישט צום עסן, זאגן יידן: עם מאכט נישט אויס, יידן זענען נישט קיין חזירים. זיי עסן אלץ. (פאזנאנסקי, ז׳ 107, 17.10.43 ; ראזענפארב, ב׳ 3, ז׳ 22).

נאכן איינגעמען ביזערטא און טונים, זאגן די ווילנער יידן: אויב אזוי, וועט עס שוין לאנג נישט דויערן. (ה. קרוק, 10.5.43) ; יידן העלפן צו ביים ציילן די דייטשע געפאנגענע, וואם די אליאירטע האבן דארט געגומען. (יידן זענען מגזים). ״יעדעם פאלק האט אזא פאליציי ווי עם פארדינט״ — האט געזאגט דער קאמענדאנט פון דער יידישער פאליציי אין וו״ג, שערינסקי. (רינג׳, 11.5.1941). יידן אין וו״ג טיילט מען: אפטימיסטן, פעסימיסטן און סאפיסטן, וואס זענען פאר זיר דעם באלדיקן סוף. (בערמאן, במקום..., ז׳ 164). יעדער ייד האט געהאט זיין איוואן (נישט יידישן פריינט), נאר אין דער מלחמה, האט זיך אויך דאס געענדערט. (קארעסט, וואלין, וואשטינא, כ״י).

אנהייב יוני 1944, איז אין קאוונער ג׳ געקומען א דייטשישע קאמיסיע אין שייכות מיטן עוואקואירן די איבערגעבליבענע יידן. נאד זייער אוועקגיין, האבן די יידן זיד געוויצלט, אז די קאמיסיע האט פעסטגעשטעלט, אז די יידן זענען פארט מענטשן. (אויפן נייגטן פארט פון דעו־ אמאליקער פעסטונג, האט מען אומגעבראכט די פריער ארויסגעפירטע יידן).

היטלערן זענען נייטיק לעבעדיקע יידן, ווי לופט צום אטעמען; פון טויטע יידן וועט ער קיין שום נוצן נישט האבן. (ווארשע, אקט. נאוו. 1939 ; יואל מסטבוים, ששים יום בפולין של היטלר. רשימות של עד־ראייה, ז׳ 96).

א ייד אין וו״ג טראגט אונטערן ארעם א האז און וויל פאר אים קויפן עפעס עסנווארג. באגעגנט אים א פוילישער פאליציאנט און פרעגט אים, ווהין ער גייט. דער ייז־ ענטפערט: קויפן פארן האן עפעם צד עסן. דער פאליציאנט פרעגט אים דאן, וואס וויל ער קויפן ? דער ייד: הירש, גרויפן. דער פאליציאנט צע־ שרייט זין־: וראם *1* גוטע פאלאקן הונגערן און דו ווילסט פוטערן דעם האן מיט הירש י — און צעשלאגט דעם יידן. דער ייד גייט ווייטער און טרעפט אן

עס־עס־מאן. עס חזרט זיך איבער דאס זעלבע, וואס מיטן פוילישן פאליציאנט. דער ייד אנטלויפט פון די הענט פון עס־עס־מאן, גייט ווייטער און טרעפט א וואכמייסטער פון דער וועדמאכט. אויך דער פרעגט אים, וואט ער וויל קויפן; דער ייד איז שוין פארזיכטיקער און ענטפערט: "איך וועל אים, דעם האן, געבן עטלעכע זלאטעס, זאל ער אליין אריינגיין אין א געווועלב און זיך קויפן וואם ער וויל. דאס איז זיין זאך, נישט מיינע". (דזשאן הערסיי, די מויער. "די געשעענישן פון 4טן אפריל 1942". [? !]).

נאד וואס דארפן די אשכנזים באמבארדירן לאנדאן און פארלירן בענזין, בעסער זאלן די אשכנזים באמכארדירן בערלין און יענע (ענגלענדער) — לאנדאן. (רינג׳ 5.10.1940).

בעת אן אויסזידלונג אין קאוונער ג׳: ווהין קלייבט איר זיך, יידן *1* — אויף יענער וועלט! — אויף יענער וועלט וועט איר עסן דעם לויתן, דעם שור־הבור, און זאכן וועט איר אויך נישט דארפן. (מאשא גרינבוים, כ״י).

צוויי יידן גייען אין יאר 1960 איבער די גאסן פון בערלין. איינער פרעגט דעם צווייטן: "וואס זאגסטו צו היטלערן ?"— "היטלער ז העכסטנס נאד 14 טעג וועט ער אויסהאלטן". (טאגבוך פון אן אמסטערדאמער יידן, כ״י, 21.2.1942).

פדייז פון א יידן. די אקציעס וואם הייסן "יידן", איז געווארן א בירזשע־ארטיקל. מ׳קאן זיי רעאליזירן אין ווערט פון 500 פראנק פער קאפ. שפעטער זענען די אקציעס געשטיגן אויף 1000 פראנק פער קאפ און דערנאך נאך הע־כער. זיך פארשפרייט קלאנגען, אז זיי דערגייען ביז 20.000 פראנק. (א. קליינ־מאן, כ״י, בעלגיע). אין פוילן האט מען פאר איבערגעבן א יידן דער מאכט, באצאלט מיט בראנפן, צוקער וכו׳.

אין נארמאלע צייטן וואלט קיינער נישט געגלויבט, אז יידן זענען פעיק צו זיין דאזארצעס (סטרוזשעם), הויז־וועכטער, אבער די געטא האט באוויזן. אז יידן זענען צו אלעם פעיק. [פאר דער מלחמה האט א יד אין פוילן נישט געקאנט ווערן א הויז־וועכטער]. (ל״ג, י. הילער, 2.1.44).

אויף פאנאר האט מען געבראכט א פארטיע יידן צום דערשיסן, מ׳האט זיי געהייסן זיך אויסטון. איין ייד האט זיך איינגעעקשנט און נישט געוואלט דאס טון; צעשרייט זיך אויף אים א צווייטער: וואט טראכט איר זיך, ר׳ ייד, איר וועט דאך אונדז אומגליקלעך מאכן. (וויל״ג, ש. קאטשערגינסקי). פאראן וואי־ריאנטן פון דעם וועדטל: "פגשו ביהודי הקורא עיתון נאצי ושאלו אותו על שום מה הוא קורא בו *1* הוא עונה: כשאני קורא עיתונות יהודית, אני רואה עצמנו שאנו מסכנים, חלשים ומדוכאים; אולם כשאני קורא בעתונות הנאצית, אני רואה מה חזקים אנו, כיצד אנו שולטים בעולם והכל עומד לפקודתנו". (איבערגעגעבן פון מלך ניישטאט אויף א זיצונג פון ועד הפועל של ההסתדרות הכללית, דעם 31.12.1942 פנקס לפועלי ההסתדרות, ת״א, שבט תש״ג, יא־נואר 1943).

א יידן אויף דעו־ארישער זייט דערקענט מען אין די וואנסענס, שטיוול מיט כאלעוועס און דער ״קענקארטע״. (רינג׳ ביולעטין פון ייה״א, נר׳ 29, 1959, ז׳ 123). אן אנדערע וועדסיע: א יידן דערקענט מען לויט דער נאז, האר און אויגן. (דארט).

ליצני הדור אומרים, שדעת היהודים מכריעה ודברם לא ישוב ריקם; והא ראיה: ביאת המשיח! (וו״ג, קפלן, 29.7.1940).

וכלל גדול היה בידך: בכל פעם שהעולם לוקה — ישראל לוקה כפליים. הפצצות שנזרקות בברלין, פוגעות בנו! (קפלן, 21.8.1940). דער דייטש נעמט נקמה אין יידן פאר די באמבעס וואם ווערן אראפגעווארפן אויף בערלין.

״בדיחה יהודית: הגרמנים מכים את היהודים, על שאין אנגליה רוצה לעשות שלום; והפולנים מכים אותם, על שאותה אנגליה לא הכינה את עצמה כראוי למלחמה והיא נוחלת מפלות״. (קפלן, 8.10.40).

אויף יענער (ארישער) זייט זאגט מען: יידן האבן נישט קיין מעל און עסן חלות; יידן האבן נישט קיין ראדיא און ווייסן אלעס; יידן האבן נישט קיין מיליטער און געווינען די מלחמה. (ר״א, פאלקלאר, ב׳ 2).

א יידן און א קריסט מיט א לענטע האט מען געכאפט אין ג׳. קודם פארהערט מען דעם יידן. נאך אלע פראגן, האט מען אים געהייסן ווייזן ציצית. דער יד האט זיר געכאפט און געענטפערט: זיי זענען געווארן ברודיק, האב איך איבערגעלאזט דעם ווייב צום וואשן. דער קריסט האט הינטער דער טיר אויס־ געהערט אלע פראגן, אבער א יידישער געשטאפאוויץ האט אים דערקענט אלם קריסט און א זאג געטון: — באוויז נאר אז דו ביזט געיידישט; דער קריסט האט פונקט ווי זיין חבר דער יד געענטפערט: דאס קען איר נישט, ווייל ס׳איז געווארן ברודיק, האב איד איבערגעלאזט מיין ווייב צום אוים־ וואשן. (ר״א, פאלקלאר).

אן ס.־ס.־אפיציר דערציילט: בעתן ברודער־קריג אין שפאניע, ליגן אין שפי־ טאל צוויי שפאניער: איינער א רעפובליקאנער, דער צווייטער א פראנקיסט. זאגט דער רעפובליקאנער: נאך וואס די שחיטה ז מיר זענען דאר זין פון איין פאלק! ענטפערט דער צווייטער: אמת, דאם איז געקומען פון די יידן! דער רעפובליקאנער: סטייטש, אין שפאניע זענען דאך קיין יידן נישטא! — דער פראנקיסט: דאם איז טאקע די צרה. וואלטן געווען יידן, וואלטן מיר זיי גע־ שלאגן און געהרגעט, נישט אייך. (ד״ר אשר העלער, ם׳ רישא, ז׳ 518). זע: ס׳איז גוט.

יידן אפצייכנם — ״צוערשט וויסע בענדער אויפן רעכטן ארעם, שפעטער געלע לאטעס פארנט און הינטן״. (ס׳ זאוויערטשע, ז׳ 344).

יידן־אקציע — ״א י״א אויף דער ארישער זייט״. קיין ווארשע אראפגעקומען נייע ם.ס.־ אפטיילונגען פון בולגאריע, דארפן אדורכפירן א רייניקונג־אקציע און דערביי אויסגעפינען די פארבאהאלטענע יידן אויף דער קריסטלעכער זייט. (טורקאוו, כ׳האב געוואלט לעבן, ז׳ 194־200).

יידן־בא;־ — דייטשן רוסן די געלע לאטע ״׳ידישע בענדער״, ״יודען־שאנדע־צייכן״. יידן שעמען זיר נישט מיט די דאזיקע לאטעס און יידן־בענדער. (זיגעלבוים־בוך, ז׳ 187, 213, 215; סקאלאוו, האקנקרייץ, ז׳ 140). זע: בינדע, לאטע.

יידן־גראד — זע: געטא־גראד.

יידן־האלץ — טעבענם. (זע) האט געוואלט צולייגן צום פייער דעם נייעם סארט ברעך מאטעריאל, וואם די גרויסע דייטשישע כעמיקער האבן דערפונדן — דעם יידן■

האלץ, די יידרקוילן, א מאטעריאל וואם ברענט גוט און קאסט גארנישט. (אל־בערט, ז׳ 336).

יידן־פחד — זע: אומשלאג־פלאץ.

יידן־פערטל — כדי ארויסצוגיין פון יי״ם דארף מען א שיין. (ם׳ זשעטל, ז׳ 320). זע: יידישער ווינבאצירק.

יידן־ציימם — לאטע (זע). (ס׳ זאוויערטשע, ז׳ 276).

יידן־ריין — ״יידן־ריינע קווארטאלן״. (ס׳ זאוויערטשע, ז׳ 337) ; דעם 26.8.43 ״איז ז׳ געווארן יידן־ריין״. (דארס, ז׳ 351), ״גאנצע שטעט געמאכט יי״ר. (רינג׳, כתבים 11, ז׳ 26). ״פורים געווען א שחיטה. צומארגנס געווען שוין א אויפשריפט: ״די שטאט איז יידן־ריין״. (ם׳ ווילייקה, ז׳ 286).

יין־שעף — אין ל׳ טורקאוויץ, נעבן וועבקאוויטש. א יי״ש, זיין אויפגאבע: פאר־זארגן די העפטלינגע מיט לעבנסמיטל, 1940. די יידן ארבעטן ביי דער רעגולא־ציע פון דער הודזווא. (ם׳ כילגאריי, ז׳ 251).

יידן־שפעכער — דייטשן אויסגעקליבן ר׳ געצלען פארן יידן־שפרעכער פון פראשאוויץ. דער דייטש פרעגט: ״וואר איז דער עלטסטער ? — עס מעלדעט זיד דער עלטסטער אין יאה, געצל. ער וואלט ״וידען־שפרעכער״ [שפעטער אנטשטייט א יודענראט]. (בלומענפעלד, זכרונות, וי״ש 2575/236).

יידעלעד־ראטז — שטאט וידן־ראט. (וו״ג, אונדזער וועג, דעצ. 1941, ר״א, נ״ר 1007).

יי. וו. א. — (יידן ווילן אזוי). ראשי־תיבות פון יידישן וויסנשאפטלעכן אינסטיטוט — פאר דער מלחמה אין ווילנע, היינט אין ניו־יארק. ״די אגענ׳ן יי.וו.א. גיט איבער וועגן אן אינטערוועגע פון רוזוועלטן ביי יענעם (זע) וועגן דער לאגע פון די יידן, מיט דער דראונג ארויסצושיקן די 8 מיליאן אשכנזים פון אמעריקע״. (רינג׳ 1.11.40). ״אנשטאט זאגן, אז די זאכן זענען נישט געשטויגן נישט גע־פלויגן, געזאגט אז דאם זענען יויוא־נייעס״. (ם׳ קארויו, ז׳ 446 ; ס׳ זשעטל, ז׳ 349 ; רייזער, גראדנע, ז׳ 94). ״אין יעדן נצחון פון די דייטשן, האבן די יויוא־איסטן״ גאר געזען א נאצישע מפלה". (טורקאוו, אזוי..., ז׳ 89).

יימא — יידישע מעשיות־אגענטור. (קלעמפערער; לטי, ז׳ 196, דייטש).

יינגל, האלט זיך — "דאס פאפולערסטע וועלט פון געטא־לץ רובינשטיין (זע). (וו״ג, טורקאוו, אין קאמף, ז׳ 39). מיט דעם וועלט האט מע זיך באגריסט אין ור״ג. (דוד האפנונג, יינגל האלט זיר, נייוועלט, לאדזש 1946. איבערגעדרוקט "אר־בעטער וואלט", סוף 1946). "יינגל, האלט אוים, די הילף קומט". פאלקס־לידל האט גרוים דערפאלג. (רינג׳, 18.3.41, כ״י). י׳ ה׳ ז׳ — "אפט איבערגעחזרט דאס פאפולערע וועלט. וואס איז ארומגעגאנגען אין די געטאס און לאגערן: יינגל, האלט זיר! כ׳האב זיך געהאלטן״. (י. אייזענבערג, פאר וואם, ז׳ 165).

יינגלערך־ארכעטער — ״ווי אלט ביסטו ?״ — "שוין קוים צען יאר". "און וויפל האסטו שוין אפגעארבעט ?״— "וויפל אן אנדערער יינגל אין צוואנציק״. (ל״ג, אבי׳, 46).

ייסא, י. ס. א — (388) יידישע סאציאלע אלייניהלף. "האראוויץ (זע) געפרעגט דעם היגן מושל (געגעראל־גוווערנער פראנק), וואס האט ער אפגעטון די יידן, האט יענער אויסגערעכנט פארשייידענע צרות, אלץ געווען פאר אים צו וויניק. צום סוף דערמאנט זיר פראנק 10 פונקטן: ״דעו־ ערשטער — איד האב פאר זיי

געשאפן א י.ם.א.״ ״גענוג רומט זיך אפ ה׳ — מער דארמסטו שוין נישט אויס־רעכענען״. — (רינג/ 26.9,1940; קפלן, כ״י, 8.10.40 א״א).

ייקאד — יידישע קולטור־ארגאניזאציע. (וו״ג).

ילדות — אינטערנאט פאר פאריתומטע מיידלעך. (ווילנ״ג, געטא־ידיעות, מערץ 1943). זע: ילדים.

ילדים — א. אפטייל ביי דער סאציאלער שוץ פון יודענראט אין ווילנע, וואם פארנעמט זיך מיט פארווארלאזטע קינדער (יינגלעך און מיידלעך). ב. אינטערנאט פאר יינגלעך. געעפנט א היים פאר פארווארלאזטע קינדער. די היים איז א טייל פון די י׳. די אפוטרופסות איבער דער היים פונקט ווי איבער די י׳ האט דער פא־ליציי־קאמענדאנט הער מושקאט. די קינדער פון ביידע אינטערנאטן רופט מען די מושקעטיאנער״. (קרוק, 22.8.1942). די קינדער ארבעטן אין ווערקשטאטן, בריגאדעס (זע), געמען אנטייל אין דער אונטערערד־ארבעט. פאראן לידער וועגן זייער לעבן. (דווארזשעצקי, ווילנע, ז׳ 280, 439). זע: טראנספארט־בריגאדע.

ימח־שמו, יטח-שטוניק — היטלער. "מען פירט אדורך אנאלאגיעס צווישן דעם ימח־שמו און נאפאלעאנען. נאך דעם ימח־שמוניק, וועט אבער גאר נישט בלייבן". (רינג׳, יוני 1942).

יעדינקע — פוילישי: איין [דאלער]. (וו״ג, ר״א, 61).

יעדעס דירהלע האט זיף זיין געשווירעלע — "פאראפראזע פון יעדעס געשווירעלע, האט זיך זיין קאלירעלע". (ל״ג, זעליקאוויטש, כ״י).

יעלה, יללות (יאלע) — "געטא־אויסדרוק פאר א מאכט־הערשערישן באאמטן". (קאוונע, יעלין 79/8). מייסטער, אויפזעער אויפן פלוג־פלאץ; א מאכער. "א י׳ איז דער, וואס האט א ווייב און א כלה״. (עדויות: ב. קאפלאן, ר. סילקע). יעדער י׳ האט זיין כלה און פאליציי האט צו צוויי. (גאר, יידישע קולטור, 1969, נ״ר 10). לידער וועגן י׳: ״זינגזשע מיר, זינגזשע מיר, געטא־יידל, / זינג מיר פון יידישע ״יאלעס״, / באזארגט אונדז דא בעסער מיט ״וישניק״ א טעלער, / און הערט אויף צו פראוון די ״יאלישע״ בעלער י (קאוונע). די געשיכטע פון י׳: הארבסט 1941, זענען ביי די ארבעטן אויפן קאוונער עראדראם געווען באשעפטיקט טויזנטער יידן. די באציונג מצד די מייסטערס און פאסטנס געווען ביז גאר א הארבע. וועו זיי פלעגן אויף א ווייל אוועקגיין פון ארבעט־פלאץ, פלעגן יידן אפכאפן דעם אטעם און נישט געארבעט. מען פלעגט אבער דארפן שטארק זיך היטן, ס׳זאל אומגעריכט גישט אנקומען אן אויפזעער. אין איינעם א טאג, איז צווישן די ארבעטנדיקע געווען הרב ברוידא. דערזעענדיק אן אנקומענ־דיקן דייטשן פאסטן, האט ער א געשריי געטון: "יעלה ויבוא". פון דעמאלט אן איז דאס ווארט געווארן א פאראל, אז ס׳קומט אן אויפזעער. שפעטער־צו איז י׳ געווארן א סינאנים אויר פון א יידישן באאמטן. מיט "יעלות" פלעגן באצייכנט ווערן די העכערע פונקציאנערן פון דער געטא־אדמיניסטראציע. (י. גאר, ייד. קולטור, 1969, נ״ר 10).

יאלעווע, יאלעוואטע — איינער וואס שניידט זיך אויף א יעלה.

יעלה ויבוא — ווארן־צייכן, אז ס׳קומט דער וועכטער. פון דעם אויסדרוק שטאמט יעלה, וואם פארוואנדלט געווארן אין ״יללה״. (קאפלאן, ז׳ 7/8).

יעלה ויוון — ווארן־צייכן פאר א מייסטער, וואס פארשטייט זיך אויף דער ארבעט, צום אונטערשייד פון א פשוטן יעלה ויבוא. (קאפלאן, ז׳ 7/8 ; א. לוריא, כ״י; יעלין, ז׳ 22 ; בראון לוין; קובנה, כ״י, ז׳ 55/6).

יעלה תחנונינו — א. ״צו א יעלה אנקומען, איז נאר מיט תחנונים״; ב. א ׳י וואס האט דערגרייכט זיין שטעלע נאר מיט תחנונים. (קאפלאן, ז׳ 8).

יעניעץ — אין בראקן, ווו איך געפין זיך, א 500 מענטשן (קריגס־געפאנגענע, א. ג. "יענצעם"). יעדן אוונט האט די ׳1דישע פאליציי אויסגערופן פארשידענע באַ־פעלן. (ס׳ קראשניק, ז׳ 412). א יעניעץ אין ל׳ אויפן ״סקרענט״ (זע). (דארט, ז׳ 444).

יענע — 1. דייטשן. ״׳ קויפן אוים מאסנווייז דאלארן". (מאי, 1942, ר״א, 2016) ; "׳ זענען אריין״. (הובערבאנד, ר״א, 108). "יענע האבן זיך פריילעך געמאכט אויף די יידישע גאסן". (ר״א, נאטיצן, שווארצבארד). "דאם לעבן ביזן אנקומען פון יענע". (רינג׳, אריענטירונג־פראגן צו די מאנאגראפיעס פון שטעט). "מ׳זאגט, אז ׳י שרייבן אונטער, וואס יידן טראכטן אויס״. (רינג׳ כ״י, 5.10.1940). אוי, אלץ מיר קענען / זינגען, שפילן אויף דער סצענע, / מיר קענען שילטן... אבער יענע/פארשילטן קענען מיר ניט". (וויל״ג, לייב אפפעסקין, פון קאלכאז בין איך). ״פאר יענעם סקווערן און בולוואַרן, / פאר דיר אזא קווארטאל, / פארוואס זאל יענער דיר נאך נארן ׳י / פאר וואס נאר דיר דער טרערן־קוואל ?״ (וויל״ג, לייב ראזענטאל, די זעלבע גאסן). 2. באלשעוויקן. ׳י זענען שוין נישט ווייט. (ל״ג, טאגבוך, 31.7.1944). זאלן נאר ׳י קומען. (ר״א, 256).

יענע זייט — 1. אריש זייט. אויפן פלאץ פון ג׳־תפיסה זענען אויסגעפירט געווארן טויט־אורטיילן (קעגן) געכאפטע אויף ׳י״ז. (וו״ג, ״אונדזער וועג״, דעצ׳ 1941). "הכל נמכר אל מחה לגיטו — אויף יענער זייט". (ביאל״ג, מ. תמרוף, מכתב לחברים, אפריל 1943; דפים מן הדליקה, ז׳ 113). שטאט ׳י״ז באנוצט ״צווייטע זייט״. (ל״ג, באביטש, כ״י). 2. סאוועטישע זייט. א טייל זענען אריבער אויף ׳י״ז. (לאדזש, קורץ, כ״י, ז׳ 65). "יידן לויפן און אנטלויפן אויף ׳י״ז". (דארט, ז׳ 129; רינג׳, 9.1.40־7, ז׳ 77 א״א). זע: יידן.

יענע קרענק — פלעק־טיפוס. (ר״א, לעווין, כ״י, 256). די קראנקע אויף טיפוס האט מען געדארפט מעלדן דער מאכט, וואס פלעגט דאן ״שפערן״ דאס גאנצע הויז אאז״וו. דערפאר האט מען די קרענק באמיט זיך צו פארהיימלעכן.

יענעד — היטלער. "אויפן וואקזאל איז געווען ׳יענעמס׳ בילד מיט די שווארצע וואנצעם". (וו. טאמבור, פרילינג, ז׳ 73) ; "׳ איז דער אויסלייזער פון דער וועלט". (רינג׳, סעפט. 1940, ז׳ 147 א״א).

יענער זונטיק — ״דעם 29סטן יוני 1941. י״ז — יאסער־פאגראם, פארשניטן 12.000 קרבנות״. (אויפן שוועל, 4.1963־3, ז׳ 4).

יע?5 #כינוס מיטל — שוחד. ״מיט יא״מ האט מען זיי איינגעביסן". (ביאל״ג, פ. קאפלאן, צו דער געשיכטע, כ״י). "אויסגעפירט, הייסט עם, האבן די אפטימיסטן מיטן כוח פון יידנראט מיט ׳י״א מיטלען". (ביאל״ג, פ. קאפלאן, מעשה פרו־זשאני, כ״י).

יעקי — יידן געבראכטע פון רייך. (איזביץ, בלאט טביה, כ״י). זע: יעקע; קאנטריבוציע.

יעקע — 1. "אין ג׳ האט דער אויסדרוק א בייטעם פון רחמנות און נישט גרינגשעצונג. דער קעגנזאץ צווישן מזרח און מערב ווערט מיטן ווארט ״ אוועקגעשטעלט נישט כאראקטעראלאגיש, נאר קולטורעל. אפילו דער ברייטער אויסדרוק, ״ נאר" אדער א ליד וואס איז פארפאסט געווארן אין ג׳ "יעקע מיט דער טעקע", דאס אויר נישט באטראכט ווערן ווי א דערנידערונג. גיכער ווייל מען דערמיט אויסדריקן, אז דער מערב־ייד, דער ״, ברענגט זיך שאדן דורך זיין אקוראט־קייט און ער דארף זיך נעמען פאר א מוסטער די גיכע אריענטירונג־פעיקייט פון היימישע יידן״. (ל״ג־ענצ/ ראזענפארב, ב. 3 129). 2. פאפיר־מארקן. (9.19.40, ר״א, 302). "יעקעס און חזירלעך קויפסטו ?״ (סאסנאוויעץ, פ. ווידערמאן, פלא־ווא בעסטיא, פויליש, ז׳ 32). ״די עסטרייכישע העסטלינגען אין גוזען באציי־כענען די דייטשן פון רייך מיט יעקעל, וואט שטאמט ווארשיינלעך פון ווארט עקעל" (61>1ם£). (סט. נאגא: גוזען, ז׳ 4, פויליש).

יעקע גנב — דייטש. "אויף ״ג קאן מען אלץ גלויבן״. (ווילג״, כ״י, מאשא, ז׳ 34). "יעקע בלייבט יעקע". (דארט, ז׳ 60).

יעקע־לאנד — דייטשלאנד. (ז. גראדאווסקי, כ״י 1944 ; מארק, מגילת אושוויץ, ז׳ 268/397).

יע׳ע נאר — וו״ג. (אונדזער ווארט, ז־עצ. 1941). זע: נאראנים.

י. פ. — יידישע פאליציי. "השוטרים היהודים מצוידים במקל קצר ועל שרוולם סרט תכלת־לבן, שעליו האותיות ״פ׳ ". (ס׳ קוסטופול, 195).

י. 8.9 — טעלעגראפן־אגענטור; י. פ. פ. — פוילישי: ״1818׳;166/>\0ק !ח3ק 3ח1>6ז,, — א פרוי האט געזאגט. (27.4.45, "ראבאטניק"). זע: זשיראפא, טאס, ייווא.

יעראזאלימסקא — לאגער אויף דער ״ גאם (קראקע), אויפן בית הקברות, ווויהין מ׳האט אריבערגעפירט די יידן נאכן ליקווידירן דאס קראקעווער ג׳, מערץ 1943 ; "גע■ בראכט אויף דער ״ "; ״די ״ האט מען ליקווידירט״. (זעלינגער, טאגבוך, ה׳ 6) ; ״המחנה ״ שליד קראקע״. (ס׳ ווייסליץ, ז׳ 17, 37).

יער גענס — ״וואלד, וואס פון אים האט מען געפירט האלץ אין ג׳; יידנראט וואלד". דער עולם פלעגט עס אנרופן הומאריסטיש ״ג (ווילג״, דווארזשעצקי, ז׳ 181).

יעסאייעץ — שטאט ״יעקאוויעץ״ (פון ״יעקי נאר״); יידן אויף דער אריישער זייט אין וואַרשע. (שמחה ראטענבערג).

ירושלים— "על דרך ההלצה קראו לישובנו ׳העירה באלסקי׳. הגויים היו קוראים ירושלים". (באלסקי, ז׳ 206). "לאחר שקבע באלסקי את מקום בסיסו ביערות נאליבוקי, הוקמה עיר שלמה שנקראה בשם ״ או ביאלסק״. (כהנוביץ, ז׳ 318). זע: שטעטעלע ביעלסק.

ירקות־לעגיטימאציע — (ל״ג, זעליקאוויטש, כ״י 30.4.1944). זע טאלאנען.

ישועה — באפרייונג. "דעו־ פעטער ״ קומט באלד". (ס׳ בארשטשיוו א״א). "״ הייתה זו אחת מסיסמאות יהודי הגיטו. מי יבין למשמעות המילה, איזה צליל נשגב,

בעל תוכן רב משמעות; "י״ — הבקשה הנפוצה היוצאת מפיו של כל יהודי ולתוכנה הבין כל אחד״. (ם׳ סטאלפצע, ז׳ 11) ; "די י׳ אונטער די פלייצעס און דער מלאך המוות (שוחט) פאר די אויגן". (ראשניאטאוו, סטרי, י. לוטוואק, כ״י, ז׳ 54). ״די שכנים טרייסטן אים און זאגן: "משה, מיר וועלן אין ניכן ביי אייך קלאפן אין פענצטער און זאגן: די י׳ איז דא". דערויף ענטפערט משה: "די י׳ וועם זיכער זיין, אבער משה וועט נישט זיין". (זאבלאטאוו, קאלאמיי, צבי שניצלער, כ״י, ז׳ 58) ; א בריוו: "די מאדאם י׳ פארשפעטיקט זיך צו קומען און איך בענק נאך איר״. (ם׳ זבורוב, ז׳ 96, 27.1.1944).

יתומים־הויז — 27.2.40 געשאפן דאם י״ה אין מארישין פאר קינדער, מיט אן ארטא־דאקסישער דערציונג. (לוח, ל״ג, 1942).

כ

כאדאקעס — הילצערנע שיך (פוילישׂ). כ׳ אין אוישוויץ. (רינג׳ יאנ׳ 1942, כ״י.). זע: האלענדערקעס.

פאטא ווויא ?אנא (פוילישׂ: 0118>! 8ן!1\\ 11818€). — פאראפראזע פון "דאם הייזל פון פעטער טאם". די פערד־אמניבוסן פון דער פירמע "קאן און העלער" אין וו״ג, פארבונדן דאס קליינע ג׳ מיטן גרויסן לעשנא־שענאנא. א קורס 60 גראשן. (רינג׳); אזא ״אויטאבום״ האט אויסגעזען ווי א צירק־בודע, ארויפגעזעצט אויף א בריי־טער פלאטפארם, געשלעפט פון צוויי פערד, געווען תמיד איבערפולט, אז ס׳איז פשוט געווען שווער צו כאפן דעם אטעם. (בריסקער, כ״י, יי״א). דעם ״אמ־ניבום״ איינגעפירט, נאכן אפשטעלן דעם יידישן טראמוויי (זע) אנהייב 1941. זע: "כאטא זא וושיאן".

כאצא זא וושיאן (פוילישׂ: ?81^ 23 □1131€) — דאס הייזל הינטערן דארף. פערד־אמניבוס אין וו״ג, לויטן נאמען פון יוזעף איגנאצי קראשעווסקיס ראמאן. יידן דעם נאמען פאראדירט אויף "כאטא זא וושיאן", א רמז, אז דער אמניבוס איז נישט ריין. טייל מורא געהאט מיט אים צו פארן, כדי זיף נישט אנשטעקן מיט פלעק־טיפוס. די פאראדיע איז אויך נוגע דעם ניט אונטערשיידן צומייסט דורך יידן די פוילישע קאנזאנאנטן: ווייכן 8 און הארטן 82. כאטא זא וושיאן, טשילי טראמוויי קאנני זוואגי טאקזשע קאן־העלערקאן". "דאם הויז הינטערן דארף, אדער פערד־טראמוויי, וואם מ׳רופט אויך קאן־העלערקי". (אדאלף רודניצקי. זשיווע אי מארטווע מאזשע, ז׳ 105). זע: קאן־העלערקי.

כאטע — פויעריש הייזל. "דעו־ טרוים צו שאפן א קיבוץ, איז פארווירקלעכט געווארן. מ׳האט אנדערש נישט געקענט. מ׳האט געמוזט כאטש זיין צוזאמען: לעבן, ווי מיר זענען דערצויגן. מיר האבן געקראגן א גאנצע כאטע. פון דאן רופט מען דאס נישט קיבוץ, נאר כ׳ (צפורה בירמאן, כ״י, ביאליסטאק, 1.3.1943 ב״ק נר׳ 1851).

כאטש איינמאל מיט א פארוואם — די יודענראטניקעס פון ביאלא־פאדלאסקא פלעגן זייער אפט באקומען געשלאגן פון דייטשן, אן א פארוואס. איינמאל זיי געפרופן אין געסטאפא, ווו אן עס־עס מאן האט זיי פארגעלייענט פון א צייטונג, אז אין א״י ווערט געשאפן א יידישע מלוכה, מיטן ענגלישן קעניג בראש. יידן גרינדן א ווייצמאן־לעגיאן צו קעמפן קעגן דער "אקס". דערנאך האט מען די יידן צעשלאגן. ביים ארויסגיין, האט זיך איינער פון זיי אנגערופן: "כאטש איינמאל מיט א פארוואס״. (פל״ח, 6).

כאפ און נעם — קאמאנדא פון יידישע ארבעטער, וואס געארבעט אין מאגאזינען פון דייטשן מיליטער און געהאט צוליב דעם א מעגלעכקייט צו ארגאניזירן (זע)

און אריינשמוגלען אין ג׳ לעבנסמיטל (קאופמאן, יידן אין לעטלאנד, [דייטש], ז׳ 161).

כאפונג — באפן יידן פון גאס צי פון שטוב צו ארבעט, פון וועלכער מ׳פלעגט זייער אפט בכלל נישט צוריק קומען, אדער צעשלאגן. "פארגעקומען א כ׳, מען האט גע־כאפט יידן״. (ם׳ בילגאריי, ז׳ 252). כאפונגען — וו״ג. (הובערבאגד, כ״י, ר״א, 48).

כאפונעס — "אזוי גערופן די כאפערם. — זייער אויפגאבע: אויפזוכן יידן און שלעפן זיי צו ארבעט. איבער א טייל פון די געכאפטע, פירן זיי אויס עקזעקוציעם". (וויל״ג, סוצקעוועך, ווילנע, ז׳ 9—7). "כאפונעס פון דער ליטווישער ,איפא־טינגא׳ (זע) פארקערעווען מיט דער גרופע און פירן איר אוועק, ווו זיי גלוסט זיך״. (קרוק, 4.7.41). ״ביי דער ג׳־פאליציי פאראן א ספעציעלע גרופע פון 10 כ׳, וואס פארנעמען זיר מיט באפן מענטשו (יידן); אויב מען דארף, מיט ארוים־געבן מאלינעם [זע]. (דארט, 7.1.42). "די כ׳ מאכן פארשריט. פון באפן איינצלנע, זענען זיי אריבער אויף הויפ־גרופעם. איצט א שריט ווייטער — מען נעמט גאנצע געגנטן". (דארט). "מארטין ווייס (געסטאפא־מאן) ווייזט ;אן די יידן, וואס דארפן מקבר זיין די געהרגעטע אין פאנאר און זאגט: דא ליגן די יידן פונעם כאפונעפ־סעריאד. דאם וואלט כ׳ האט ער געזאגט אין יידיש און דערביי געשמייכלט פון זיין גרויסער באהאוונטקייט״. (סוצקעוועך, ווילנע, ז׳ 82). פאר א געכאפטן יידן פלעגט א ״כאפון״ קריגן זיין האנאראר: 10 רובל. (דוואר־זשעצקי, ווילנע, ז׳ 27). "הופיעו החוטפים במכוניות [ה״כאפונים" קראנו להם)״. (ס׳ אלכסנדריא, ז׳ 211).

כאפט אריין, ס׳וועט כאלד נישט זיין — א פארקויפערין פון טשאסטעם אין וויל״ג. (קרוק, 7.1.42). זע: רעקלאמע.

כאפן — ״אוים ארבעטסלאגער״. (שווארצבארד, כ״י, ר״א, 1.1.41). פון פוילישי: 0662 3ק86£3 ״די פאליציי כאפט אין די ארבעט־לאגערן" (דארט, 4.41 16).

כאפ־נאכט — גאכט, בעת מ׳האט געכאפט צו ארבעט אדער אויף טויט. (י. קירמאן, פרוי קראשעוויטשעם טויט, וו״ג, 1941, ר״א, 426).

כאפענש — (רינג׳). באנוצט אפט דעם אויסדרוק שטאט ״כאפן״. ״דאס כ׳ אויף די גאסן, דאס ארויסשלעפן פון די הייזער, האט נישט אויפגעהערט". (גאלדשטיין, ז׳ 86). ״זיי זאלן זיר היטן צוליב דעם כ״. (שמידט, ז׳ 157, כ״י).

כאפער — 1. כאפט צו ארבעט. "לעצטנס גייען ארום יידישע כאפערס. די סעקצייני (זע) פון דער קהילה". "א נייע מאדע: יידישע כאערס. זיי נעמען ,לעפקעס״. (רינג׳. 20.4.41). "ביינאכט באזעצט הייזער, געכאפט צו ארבעט. פאר געלט זיך אוים־געקויפט. (רינג׳, 26.4.41 ; ס׳ סלאנים, ב׳, ז׳ 56 ; ס׳ אפאלע, ז׳ 261). "באאמטע פון דער קהילה אלם כאפערס״. (רינג׳, כתבים 11, ז׳ 10). 2. דער יעניקער, וואס כאפט עסנווארג. צומייסט זענען דאס הונגעריקע קינדער. "מען כאפט ארוים פון דער האגט פעקלעך עסן, וואס ווערט גלייך פארשלונגען. ליידער, ווערט אויך דער ענין א פראפעסיע״. (שווארצבארט, 13.4.41, ר״א).

״אויף די גאסן פון גענא געבוירן געווארן א נייער טיפ פארברעכערס, דאס איז דעו־ אזוי גערופענער ״כאפער״, ווייל ער כאפט, מאכט כאפ־לאפ״ — רייסט

ארוים פון דער האנט". (מאוולט, כ״י, ז׳ 14, ב״ק). אויף פויליש ברענגט דאס ווארט אין דער פארם ״כאפעלאכי״ ׳גז001^נן01ו0 (מ. טאמקיעוויטש, כ״י; אגב, די ״כאפערס״ אין צארישן רוסלאנד, האט באשריבן יחזקאל קאטיק, מיינע זכרונות, ב׳ 1, ז׳ 159—150. געכאפט יידישע קינדער צום רוסישן מיליטער).

כאפעריי — באפן צו ארבעט. (רינג׳, 20.4.41! מנחם קאן אין א נאטיץ, ר״א, 175.• ״דאס געיעג״ — די יידן־כאפעריי).

כאפקע — ״די כאפקע פונעם דאנערשטיק״ — ווי יענער שווארצער טאג (7.8.41), איז פארבליבן אינעם לשון פון פאלק. (יעלין, ז׳ 16). די ״כאפקע״ איז א פאלקס־ווארט, צי שטאמט עם פון סטיליסטישן רעדאקטאר *1*

כאפשטייגן — געטא. (צ. שניצער, כ״י, ג׳ קאלאמיי). זע: שטייג.

כ׳בין געווען קראנק — און אזוי ווי ס׳איז מיר בעסער געווארן, האב איך מיך געסטארעט אהיים צו גיין פון שפיטאל. — זעט זיך אויס, אז פון די קרענק ביסטו משוגע געווארן. (ל״ג, 1941, אבי׳, נ״ר 37). אין שפיטאל זענען די לעבנם־באדינגונס־געווען פון אנהייב בעסערע. נאכדעם ווי פון שפיטאל האט מען געפירט אויף פארניכטונג, יאנואר 1942, זענען אפילו די קראנקע פון דארט אנטלאפן.

כ׳האב אזוי געבעצן — די יידן פון פלאשאווער ל׳ וואס געארבעט מחוצן ל׳, פלעגן ביים צוריק קומען אריינשמוגלען עסנווארג. איינמאל האט מען אדורכגעפירט א שטרענגע רעוויזיע. ביי איינעם געפונען א שטיק ברויט, האט מען אים אויפן ארט דערשאסן און גלאזט ליגן ביים טויער. ביים צווייטן האט מען געפונען א האן. דער קאמענדאנט איז געווארן אויסער זיך. א האן אין ל׳! דער גורל פונעם יידישן איז געווען א געחתמעטער. ער האט זיך אבער נישט פארלוירן און געוואנדן צום קאמענדאנט. ״הער קאמענדאנט, כ׳האב זיך ביי אים — אנווייזן־דיק אויפן געשאסענעם — אזוי געבעטן: וואס טויג דיר א האן ? קויף נישט קיין האן! און ער, ווי אויף צו להכעיס, האט דווקא געקויפט זיך א האן". די דאזיקע טענה האט אזוי נושא חן געווען ביים קאמענדאנט, אז ער האט דעם יידן באפרייט, צוריקגעגעבן דעם האן און איבערגעריסן די רעוויזיע. דער אוים־דרוק געווארן אין ל׳ א שפריכווערטל. מ׳האט עם באנוצט ווען ס׳האט זיך עמעצן געטראפן א מכשל, וואס האט זיך גוט געענדיקט. (ייה״א).

כונזאר — "די פויערים פון די ארומיקע דערפער, וועלכע האבן זיך אין פעלו־ געבויט הייזער און איינגעפונדעווען באלעבאטישע הויפן, זענען עם געווען די א״ג "כוטארעס", קליינע, איינציקע ישובים, וואס זענען געלעגן צעווארפן ארום דעם שטעטל. (ר׳ פייגענבערג, חורבן דובאווע, ז׳ 5. ערשטע וועלט־מלחמה). דאס דאזיקע אוקראינישע ווארט, איז א דאנק די יידישע פארטיזאנער פארשפרייט געווארן אין צייט פון דער צווייטער וועלט־מלחמה אין דער יידישער ווי אין דער העב־רעישער ליטעראטור. מיר געפינען עם אין די יזכור־ביכער. (ם׳ זשעטל, ז׳ 320, 339 א״א; כוטורים [משקים בודדים, נפרדים], כהנוביץ׳, ז׳ 16).

כוואיגיק — "נתקבלה פקודה ב,יודנראט׳ לגייס את הילדים לחפירת בורות בשביל מיכלי דלק גדולים, שעומדים להתקין ב״חבויניק׳ הסמוכה לבית־הקברות הפרובוסלבי. ראש־חודש אב התחילו להוביל את היהודים אל ה,חבויניק׳ ". (ס׳ מייטשעט, ז׳ 346). ״אוועקגעפירט צו די גריבער״. (דארט, ז׳ 315, 305). זע: גרוב.

כורעים — ווארךצייכן. ״כ׳האב געארבעט ביים סארטירן מלבושים, מ׳האט געדארפט דורכזוכן, צי ס׳געפינט זיך נישט דארט קיין געלט, טייערע חפצים. פלוצים לאזט זיך הערן א הילכיק געשריי פון סאראבעטעו־ (זע): כורעים! ד״ה ס׳דער־ נענטערט זיך אן עם־עס מאן״. (טויטן־ל׳ טרעבלינקע. עדות: ווילענבערג, ז׳ 19, ייה״א), ״חברים, כורעים, קויוע אדער גרויסער קאפ״. (טרעבלינקע, עדות סטראווטשינסקי, ז׳ 11). ״קיווע, גרויסער קאפ״ — צונעמען פון עס־עם־ מענער.

כזשעשטשיאנעס׳ כזשעטשיאנקעם — ״יידישע מענער און פרויען מיט קריסטלעכע פאלשע פאפירן, וואס לויט זייער אויסזען, האט מען נישט געקענט דערקענען, אז זיי זענען יידן". געפארן מיט דער באן, געשמוגלט אאז״וי. (י. קורץ, פיאטר־ קיוו טריבונאלסקי, כ״י, ז׳ 166). "כ׳האב געקענט א יידישע פדוי, וואס האט זיך אויסגעגעבן אלם ,פאלקם־דייטשקע׳. ארעסטירט דערפאר, וואם זי האט געשמוגלט געלט פון לאדזש, פארמשפט אויף זיבן חדשים, איז זי אפגעזעסן איר שטראף און ארוים אויף דער פריי אלס א ,פאלקס־דייטשקע׳ ". (דארט, ז׳ 203/4).

כיפישן — זוכן, דורכפירן א רעוויזיע. (ווארשע, סמאקאווסקי, עדות, ז׳ 8ד א״א).

כירורג — פון ווילנע געשריבן קיין ווארשע צי מ׳דארף א כ׳, וועט מען שיקן. געמיינט א שמוגלער, וואס קאן איבערפירן מענטשן פון איין ארט אין צווייטן. (הרב י. אדלשטיין, כ״י, 1940, ז׳ 39).

כלב — היטלער. ״דער כ׳ קריצט מיט די ציין, א סימן, ער קריגט קלעפ״. אווי זיך אי־ בערגעגעבן אין גראדנער ג׳, איז שוין לייכטער געווען די יידן איבערצוטראגן די צרות. (רייזער, כ״י, ז׳ 104).

כלה — קו. "די כלה גייט". מ׳פלעגט זי אריינשמוגלען אין קאוונער ג׳ דורכן טויער, נאכן אונטערשמירן א וואך אדער דורך איבערשניידן די דראטן פון ג׳ צוים. (עדות).

כלוי — זע: כליאפוס. (קאפלאן, ז׳ 20).

כליאפ — זופ. ל״ג, עדות שמאי ראזנבלום. ״גיט מיר א כליאפ״, א כאכלע זופ.

כליאפום — ״א שיטערע, וואסערדיקע זופ (דערהויפט א רעסארטאווע) מיט א פאר קליינטשיקע שטיקלעך קארטאפל אדער אייניקיע קליסקעלעך, וועלכע איז מער ראוי צום טרינקען, איידער צום עסן מיט א לעפל. (ל״ג, טאגעסכראניק, נ״ר 134, 44.ד.1). ״נעמט זיך פון פוילישן צ>3ק13!01 — גיסן, אויסגיסן אן א מאס. דאס וואלט איז געווען א כלל־נאמען פאר די קיכן־זופן. כ׳ שטרייכט אונטער די אינהאלטלאזיקייט און שיטערקייט פון דער א״ג רעסארט־זופ (זע). ריידנסארטן: ״צום היינטיקן כ׳ ברויכט מען קי־ין לעפל נישט״; ״וואלט צו, כ׳וועל נאר געבן א טרונק אוים דעם כ׳ "; ״וויפל שטייט היינט (צאלט זיר) א כ׳ *1״* (ל״ג־ענצ׳); ״מיטאג — א ביסל כ׳ ". (וו״ג, יולי 1942, ר״א, 192) ; "א טעלער כ׳, אין וועלכער מ׳קאן וואשן די העבט". (וו״ג, סמאקאווסקי, עדות, ז׳ 45) ; "אלע לויפן מיט די טעפלעך, נאך א כלאפוס א געדאכטן פון דער קוך". (יהושע דעסאוער, הויף־זינגער אין ל״ג. ליד "געטא־אינטריגאנטן". (מ.ז., נ״ר 519).

כלי — געווער. "היא עורכת תכניות כיצד להכניס את הכלי (ביקם) בלי שיראהו בכך". (לידובסקי, ז׳ 44, 45). ״הכלי היקר נחוץ לו״. (באלסקי, ז׳ 10).

כלעכאווסקי — פון פוילישׂ: ברויט. אין דער קארעספאנדענץ נישט געטארט פירן אין יידישׂ, זיך באנוצט צומייסט מיט פוילישׂ. "פאן כ" איז געווען אנגענומען פאר ברויט, האט מען זיך דערציילט, אז אין איה בריוו איז געווען געשריבן: !60₹13218 016 ?51 00*38 2ן2<101=31*o6ש61€ 2 (כ׳האב שוין פון לאנג קיין שטיקל ברויט נישט געזען), האט דער דייטשער צענזאר צו דעם צוגעשריבן: ״11360! ז41ז 01061 תשw,01ת8 $_{8}$״סס$_{8}$ 113660 ז!¥\.. ("מיר האבן גענוג ברויט, אבער נישט פאר קיין יידן". (בארשטשיוו, עדות).

כלעבווקי — (פויל׳). "אין די א״ג כלעבווקים פרעסט מען". דערקלערונג צום ווארט: די פונקטן ווו מען פלעגט ארויסגעבן ברויט לויט קארטן. (ל״ג, 6.4.42. סיע־ראקאוויאקס טאגבור, ביולעטין פון ייה״א, נ״ר 30, ז׳ 111).

כלעכניק — ברויט־זופ. (ל״ג).

כמאליעס — "גאנצע כמאליעם, גאנצע שטיקער פאר א פופציקער" — שרייען די גאסן־פארקויפער אין וו״ג. פון א פאן נעמען זיי ארוים א שטיק ״קוכן״ פון גרינסן. (עדות מ׳ בערלאנד).

״כמו כגיטו" — אונטערן קעפל כ״ב דערציילט דער מחבר אלתר שנור: "רחץ א״ע במי נהר של מרישין ועזב את בגדיו על החוף בפתקא. ,הזהרו! בגדי חולה־טיפוס־! בא גנב ולקח, אבל הניח פתקא: להודיע לבעל הבגדים החולה, כי נלקחו לדזינפקציה״. (ל״ג, מן המצר, יולי 1941). זע: דפים, חוברת א׳.

כעלם, כעלמער — ברויט קודם באצייכנט "לחם". נאר אווי ווי דאם איז באקאנט געווארן אויד די גויים, האבן די ליטוואקעם אין ריגע איבערגעדרייט דאס ווארט אויף ״כעלם״. א הענדלער מיט ברויט האט געהייסן ״כעלמער״ אדער ״חכם״. (קאפ־לאן, ז׳ 27).

כעלמנא — ערשטער טויטנלאגער אין פוילן. "דאס זעלבע ווי טויט". (באריכט פון צ״ק פון יידן אין פוילן, מערץ 1944 ; ניישטאט, חורבן, ז׳ 131).

כעמישע אפפאל פערווערטונג — דער 76סטער רעסארט, געוופן אויד ״בעטריב 76״. פון קארטאפל־שאלעכץ געמאכט קארטאפל־מעל, שפירט א״א. (ל״ג, בריקס, כעמישע...). זע: זאמיאטקעם.

כשרע פאפידן — אמתע, נישט געפעלשטע (דאקומענטן), ארישע פאפירן. (יו״ש, עדות, ש. 3014/262).

א כפרה דאש הויז, דער עיקר די וואנצן ברענען — בעת דער אויסזידלונג פון באכניע, אויגוסט 1942, ווערן אויר די מיטגלידער פון יודענראט געגומען. יידן פרייען זין■ און זאגן: א כפרה... (זעלינגער, כ״י, ה. 11, ז׳ 93).

כדיסטיאן — דער קעניג פון דענעמארק שטייט אויף אינדערפרי און זעט דורכן פענצטער, אז יידן מיט בינדעם רייניקן דעם שניי. א ראיה: די אשכנזים זענען דא אין דענעמארק. (רינג׳ 2.5.40). פון די רדיפות אויף יידן געווויער געווארן, אז זיין לאנד איז באזעצט.

כתיבה (כסיווע) — א צייטונג אין באלטיקום. (קאפלאן, ז׳ 52). געהיים־בלעטל. "מיר האבן איבערגעלייענט א כ׳ מיט גוטע נייעסן". (מינסק־מאזאוויעצק, מערץ־אפריל 1943, ראכמאן, ז׳ 41, 63).

לאכערן — א. רעדן א סך. (ס׳ מלאווע, ז׳ 372 ; אפאטאשו, ווערטער (פון פאר דער מלחמה);
ב. ארגאניזירן (זע) ביי דייטשן. "ל׳ די דרוסקע״ (ליטוויש) — גנבענען זאלץ
(פון באן־וואגאנען), שאוול 1943. (עדות: ב. קאפלאן). זייער פארשפרייט. "ער
(קאמענדאנט פון דער יידישער פאליציי, סרעבניק) פלעגט זיי (די געסטאפא־
לייט) אנווייזן, ווו און וואט מ׳קאן געפונען ,לאב׳ פאר זיי". (די טראגעדיע פון
די גראדנער יידן, ארב׳ פון ביאל״ג, 17.3.43). "דאם ל׳ איז נישט געווען קיין
שאנד. פארקערט, אפילו א געוויסער שטאלץ־געפיל, א נקמה־אקט; די דייטשן
צאלן אונדז גישט פאר אונדזער ארבעט, האט מען געזאגט, טא לאמיר זיך אליין
באצאלן. געלאבערט האט מען לעצטנס כמעט אויף אלע ארבעט־פלעצער.
מ׳פלעגט פארקויפן צו די ארומיקע פויערים נאפט, טשוועקעס, ברעטער און
ארבעט־מכשירים. פלעגט מען זיך טאקע וויצלען: עס זענען דא יידן וואס אר־
בעטן ביי בלאטע און מאכן גאלד, און ווידער אזעלכע וואט ארבעטן ביי גאלד
און מאכן בלאטע (געמיינט גוטע און שלעכטע ארבעט־פלעצער).
"גאו־ גרויס און מיט א סך ריזיקע פלעגט ל׳ די באן־קאלאנע. דארט געארבעט
70 מאן און געמאכט אלע יד אחת. זיי פלעגן איבערפאקן וואגאנעס, קאסטנס
,צעבראכן ווערן׳ אונטער זייערע הענט. אויף זיי פלעגט מען זאגן, אז זיי קלויבן
זיך פארקויפן א לאקאמאטיוו. די ארבעטער אליין פלעגן זיר רופן ביים ארויס־
גיין צו דער ארבעט: ,קאלאנע ל׳ד׳ד׳ — שטעלט זיך אוים׳ ". אנדערע האבן
פארשעמט געזאגט: "נאכן געטא וועט זיין א מורא אונדז צולאזן ערגעץ ווו
ארבעטן, מ׳וועט מיינען, אז מיר ל׳״. (שאליט, שאוול, ז׳ 62/3).
לאגער — מ׳האט אונטערשיידט ארבעט־לאגערן, ווו דער רעזשים געווען אין אנהייב א
לייכטערער און די יידן האבן טאקע געארבעט; קאנצענטראציע־ל׳, ווהין מ׳האט
פארשיקט פאר אמתער, צי כלומרשטער שולד. אין דער פערזענלעכער קארטא־
טעק פון די פארשיקטע אין די ק״ל איו ווי א סיבה פון ארעסט געווען אנגעגעבן
״יודע״; טויטן־ל/ ווהין דירעקט געשיקט אויף טויט. יידן האבן מיט דער צייט
געוווסט, אז אויב מ׳שיקט קיין בעלזשעץ, כעלמנא, טרבעלינקע, סאביבאר,
שפעטער מיידאנעק און אוישוויץ — איז אויף אומקום. לאגערן געווען אלגע־
מיינע און בלויז פאר יידן. די לעצטע, צומייסט באצייכנט יודענלאגער, יולאג
(זע). פאר יידן זענען אלע ל׳ מיט דער צייט געווארן טויט־לאגערן. ״נאר אומ־
לעגאל האט א יד אין ל׳ געקאנט בלייבן לעבן". יידן אין די ל׳ ארגאניזירט
אוונטן, געזוגגען לידער, געדאוונט אאז״וו. למשל, אין קאלדיטשעווא געווען
א גרויסער לץ פון באראנאוויטש, פוטשינסקי. דעם ל׳ רופט ער שטעטעלע
״סלייסיק״ (פון פליי). די שמאלע דורכגענג צווישן די נארעם — גאסן, און זיי
א נאמען געגעבן ״חסידישע״: דא געהויוט סלאנימער חסידים, דאם שוסטער־

געסל, דאם שניידער־געסל אאז״וו. דעם זאמל־פלאץ — אונטער דעם זייגער [געהאנגען דארט א זייגער]. (ס. בראגאוויטש, ז׳ 623/4). זע: פאמיליען־לאגער.

לאגער־אקציע — אקציע, בעת וועלכער מ׳האט געכאפט יידן אין אן א״ל. די יידן פלעגט מען יעדע פאר חדשים טוישן אויף אנדערע. "אין יאוואראוו זענען פארגעקומען דריי לאגער־אקציעס״. (ס׳ יאוואראוו, ז׳ 20). שפעטער אלע אויסגעזידלט אין א טויטן־ל׳. (דארט, ז׳ 35).

לאגער נר׳ 4 — דער "שוינונגס־בלאק אין דאכאוער לאגער, וווּ געהאלטן די מוזול־מענער (זע) ביז צו זייער אומקום. (קאפלאן, ז׳ 48).

לאגער 9 — סינאגאגע און יודאיסטישע ביבליאטעק אין וואַרשע, געדינט ווי א מאגאזין, נאך דער גרויסער אויסזידלונג זומער 1942, פאר א טייל פון דער וועלטערפאסונג (זע). דא אפגעלייגט מעבל א״א זאכן פון די פארלאזטע יידישע ווינונגען.

לאגער־אינטערנירטעד — ״איינווינער״. [דייטש: 10885860 פון ל׳). (ס׳ זאוויערטשע, ז׳ 280). אפטער באנוצט: לאגערניק׳ לאגעריפט א״א.

לאגער־ארדנונג — "אנגעהויבן 4 מיט א גאר פריער ,פאבודקע/ 7 אבאזניקעם פארגאר־טערט, געווארט אויפן געסטאפא־שעף. באפעל: "מיט געזאנג צו ארבייט, מארש!״ (ל׳ קאמיאנקא, ס׳ בז׳ז׳ני, ז׳ 371).

לאגער־דיפציסלין — "אין ק״ל פארפליכטעט די טויטע די זעלבע ל׳־ד׳ ווי די לעבעדיקע, ביז צום פארברענט ווערן״. (שטריגלער, מיידאנעק, ז׳ 53). זע: אפעל.

לאגעריפט — פארשיקטער אין ל׳. (ר״א, 106, 20.5.41, נאטיצן פון שווארצבארדן; שטריגלער, ווערק צע, ז׳ 72 א״א); לאגעריסטינם. (הובערבאנד, פרויען־לאגער אין לובלין, 1941/42, ר״א).

עס איז בעסער צו עסן א טרוקן שטיקל ברויט, / ווי איידער צו שטארבן מיט דעם לאגערישן טויט. (ל׳ס, פארוואלקנט דער הימל; בלומענטאל, שמועסן, ז׳ 72).

לאגערניצעם — פרויען אין ל׳. (ס׳ סקיערניעוויץ, ז׳ 445 א״א; ה. פריווע, אין רויך, ז׳ 176).

לאגערניק — (מאשקאוויטש, גלינאוויעצק, ז׳ 222). זע: לאגעריסט.

לאגער־עלטפטער — ראש פון העפטליגגען אין ל׳; געווען אין אלע ק״ל, ווי אויך אין א טייל א״ל. (יעלין, ז׳ 125 ; ק. צעטניק, א מענטש ליגט אויפן ציגל־אויוון). ״אפילו אין טויטן־ל׳ אין בעלזשעץ״. (ס׳ סקיערניעוויץ, ז׳ 497). כלומר, אין די ל׳ די העפטלינגען אליין זיך רעגירט, "אינערלעכע זעלבסטפארוואלטונג".

לאנער־צרות — "פאמעלעך זיך צוגעווויינט צו די לאגע״צרות". (ס׳ זאוויערטשע, ז׳ 200).

לאגער־שוצלייט — אין די ק״ל געווען דייטשע פארמאציעס, דער עיקר פון די וואפן־עס־עס. אין די א״ל א דייטשע קאמענדאנטור און ניט־דייטשע שוצמאנשאפטן, וועלכע ס׳כאראקטעריזירט א. ווילטשינסקי: "בכבודיקע מענטשן פון דער אוג־טערוועלט, בירגער פון קארצעלאק און פון פאוויאק, האבן זייער ארנטלעכן אנמייל אין דעם לעבן פון אונדזער לאגער". (וו״ג, ״דרור״ 1941, נ״ר 8—7).

לאגער־שוצלעד — אוקראיניש וואך אין די ל׳, באשטימט פאר יידן. (ר״א, שווארצבארד, מאי 1943).

לאגער־שפיס — זע: שפים.

לאדאוועניצי — (פוילישׁ). בעת דער גרויסער אויסזידלונג אין וו״ג — א גרופע פאליציאנטן מיטן ראיאן־קאמענדאנט בזשעזשינסקי. זייער אויפגאבע: פארלאדן יידן אין די וואגאנען וואם גייען קיין טרעבלינקע.

לאדזשעד גע (געסטאפא) — גאנצווייכס ביורא רופט מען ל״ג, אדער יידישע גע. "ער וזערט געשיצט דורך יענע" [זע]. (רינג׳, 1.2942). זע: דרייצענטל. גאנצריך געקומען קיין וזארשע פזן לאדזש.

לאדזשער גנכים — זידלוזארט פאר די לאדזשער יידישע פרויען, וראם געקומען פון אוישׂ־וויץ קיין שטוטהאף (1944), ווו ביז דעמאלט געווען בלויז יידישע פרויען פון — ליטע.

לאדען — (דייטש). געווען אין ל״ג, געטיילט פראדוקטן אויף די אפראווייזאציע־קארטן.

לאה איז דרייצן — יידּ אין וו״ג באקומט א בריוול פון זיינעם א שותף, ער זאל אויסצאלן ״לאה וווייכע״ (דאלארן). ער וווייסט נישט וויפל דאס באטרעפט. גייט ער צום רב, נאר דעו־ וווייסט אויד נישט. גייט ער צו א שמוגלער. דער גלייך פאר־שטאנען אוז אויסגעטייטשט: אויב שרה (עשרה) איז צען, איז רבקה — 11, רחל — 12, און לאה איז 13. (ר״א, פאלקלאר, ב׳ 2).

לאהפיקס — דייטש:.8ח״ו1501ו001ז31<3 ״אין דער צייט פון גרויסן הונגער האט מען געמאכט קאמבינאציעם פון קאווע־ערזאץ, אויסגעמישט מיט איין לעפל מעל און א ביסל וואסער, געקנטען ביז געווארן הארט טייג, געלאזט אויסטרוקענען. די דאזיקע קליינע פלעצלעד געווען באקאנט א״נ ״לאהפיקס״ (ל״ג־ענצ׳). ״יידן סלעגן עסן ל׳. מיטגענומען זיך צו דער ארבעט צוויי ל׳: צוויי קיילעכלעך געמאכט פון די פוסעס פון קאווע, צוגעגעבן דאם שאבעכץ (זע) פון די ברעטער, וואס מ׳פלגט קו־יגן אויף פראטעקציע ביי די בעקערס, קאר־טאפל־שולעכץ, א ביסל צוקער אדער סאכארין, איבערגעברענט אויף א פאטעל־ניע. ,געגעסן צוויי לאהפיקסלעך׳. די שווארצע קיילעכלעך, ל׳, אויך באנוצט ווי ברענמאטעריאל, אנצוצינדן די קוילן. (שמאי ראזענבלום).

לאוו מירחה — נישט צו שטארק ארבעטן. (שאוול, קאפלאן, ז׳ 21).

לאווע — געלט, ביי אונגארישע יידן. (קאפלאן, ז. 21).

לאוועז — פוילישׁ: 5<ו׳ 2o אויף יאגד גיין. די דארטיקע קריסטלעכע באפעלקערונג האט געלאוועט (געזוכט) יידן. (ס׳ דראהיטשין, ז׳ 290).

לאווקע — עם האט זיך פארענדיקט די צווייטע ל׳, כאפערייּ פון די רוצחים. עם איז די לעצטע ל׳; אקציות, לובקות, צייד אנשים. (ס׳ אנטופול, ז׳ 345, 551 א״א).

לאוזען־שמדאסע — איבערן קאפ ראזירט מען אויס א פאס ביים אנקומען אין ל׳. יעדע וואד ווערט דער פאס ראזירט, מ׳זאל קאנען דערקענען א העפטלינג, אויב ער אנטלויפט. אויפן לאגער־לשון הייסט דער פאס ל״ש. (מאטהאוזען, ס׳ סקער־ניעוויץ, ז׳ 510; קיטליץ־שטרעבן (טשעכיי); ם׳ זאוויערטשע, ז׳ 282; אוישׂ־וויץ א״א).

לאזע-שיין — אנהייב ווינטער 1940 א געזעץ: יידן טארן נישט פארן מיט די באנען, אן ספעציעלע לאזע־שיינען. (ר״א, הובערבאנד, כ״י). דייטש: ת£1865011!£31.

לאזט זיר נישט הריהן אויפן ל,אפ — שרייט א גאמן־סארקויפער אין וו״ג, פארקויפנדיק א קעמל ״פאר איינע 30 גראשן״. (ה. וואסער, ר״א 302, 8.2.40).

לאזשניס — פוילישׂ: באד. ״מ׳פירט אין דער ל׳ אויף דעזינפעקציע״. (וו״ג 1941, ר״א 388).

לאזע — הילצערנער טייל פון ביקס. (קאגאנאוויטש, ז׳ 27).

לאטיש — (פוילישׂ). "דו ביסט ערגער ווי א לאטיש. א ל׳ געווען דאם ערגסטע". (גאזשי־טשאנסקי, סניף יו״ש, עדות). לאטישן זיך באטיליקט אין די אקציעס אין ווארשע.

לאטע — געלע ל׳ — קענצייכן פאר יידן. מערסטנטייל אין דער פארם פון א מגן־דוד, אבער אויך קיילעכיקע, אפילו דרייעקיגע (וולאצלאוועק) מיטן אויפשריפט ״יודע״ אינדערמיט, צי בלויז מיטן אות 3. אין אקופירטע לענדער דער אות לויט דער לאנדשפראך: קראאטיש, פראנצויזיש, האלענדיש, סערביש. אין ג״ג — א ווייסער באנד מיט א בלויען מגן־דוד. (ס׳ לז׳נסק, ז׳ 272) ;

פרייטיק, ערב יום־כיפור, 22.9.39, א רעגיסטראציע אין מאגיסטראט. מ׳רופט לויט א ליסטע. יעדער גייט צו, באקומט א לאטע צוגעגייט: געלע, רויטע, לילא. נעלע האט באטייט 6 טאג ארבעט אין דער וואך, געהאט א 3 און א לויפנומער. רדיטע — 3 טעג אין דער וואך. מיט אן אויפשריפט 3 און ¥ — געארבעט מאנ־טיק, דינסטיק, מיטוואד; מיט אן אויפשריפט 3 און 8, געארבעט דאנערשטיק, פרייטיק, שבת. לילא — באפרייט פון ארבעט (ר״א, 844). אזוי געווען איינגע־פירט אין סאמע אנהייב נאכן אקופירן ראדאמסק. ענלעך אין אנדערע ישובים, נאר די פארבן האבן זיך געענדערט פון צייט צו צייט. פארן קלענסטן אפנויג פון א פארשריפט באשטראפט מיט טויט. מ׳האט זיך וועגן דעם געוויצלט: דאס פירעקיקע שטיקל לייוונט 5x5 ס״מ מיטן אויסגענייטן 8 אדער ¥\, (בא־צייכענען די ארבעט און ריסטונגס־קאמאנדא אדער ווירטשאפט), טראגט מען אויף דעו־ לינקער זייט, כדי מען זאל קאנען צילן דירעקט אין הארץ. (ס׳ בולי־חוב, ז׳ 136, 326).

"אחד (א דייטש) לבש בגדי יהודים, לאטעס". (מ. טננבוים־טמרוף, כ״י, מערץ 1943). געמיינט דעם פארפליכטנדיקן אין ביאליסטאקער געטא מגן־דוד אויף דער רעכטער פלייצע און לינקער ברוסט. (פארגלייך ליד פון א. אלמי, ניו־יארק: ״געלע לאטע״; ״יאר ניינצן פערציק — צייט פון ראדיא, עראפלאן ארן גע־לער־לאטע. די צייט פון האקנקרייץ״.). ״די וועלט — א תפיסה־צעל". (דרום־אפריקע, מאי 1955, ז׳ 21).

לאטנא כריגאדא — פוילישׂ: פלי־בריגאדע. דעם 28.8.41 אראפ געקומען א ל״ב, גע־כאפט יידן אויף די גאסן (צירקא 100). אלע אויסגעשאסן אין וואלד. (לזכר צ׳ורטקוב, ז׳ 20). דאס זענען אפטיילן פון דער זיכערקייט־פאליצי און אנדערע. אפיציעל גערופן: איינזאצגרופן, איינזאצקאמאנדאס, וואס פלעגן פלוצים זיך באווייזן און אדורכפירן אן אקציע; קליינע אפטיילן גערופן טויט־קאמאנדא, ראלקאמאנדא (זע) א״א.

לאטעריע — "אין גאס מאכט מען לאטעריעס אויף ברויט מיט דערפאלג. ס׳וועלן פאר־קויפט נומערלעך צו 20 גראשן, מ׳געווינט א ברויט". (ר״א 24.12.40, 303).

לאטשיקעס — פוילישː מיליטער־לייט פון דער ״לופטוואפע״. גייען אן פאר פארבערענטע נאציסטן. "אלע קארגע חזרים פון די ל׳ פלעגן כרענגען זייער וועש צו מיר, אין א וועשעריי. די סאלדאטן צאלן גארנישט. זיי ברענגען פון מאל צו מאל עסן־ווארג די מיידלער״. (ס׳ באראנוביץ, ז׳ 270).

לאד — פוילישː שמאטעס. "פארקויפן דארף מען א לאד, אן אנצוג... מ׳זאל זיך קאנען קויפן דערפאר א שטיקל ברויט". (קאזשענץ, ליטמאן יואל).

לאכט, ייי־עלעד, לאכט — ״אויסן ווארשעווער לשון הייסט עם: ליכט אויף שבת. שטייט א יד מיט א פודעלע ליכט, אזא ,גרוים־אינדוסטריעלער׳ און רופט: ,לאכט, יידעלעך, לאכט פאר א צוואנציקא! זיי ברענען בייטאג און ביינאכט אן רחמנות, לאכט, יידעלער, לאכט !׳ ווען אויפן שמאלן געסל זאמלט זיך צונויף א שמייכל־דיקער עולם, רופט דער קרעמער העכער: קויפט, יידעלער, קויפט און זאלן זיי ברענען צו יארצייט און אויף שמחות, צו מזכיר גשמות. און אז גאט וועט העלפן — אויר צו מזכיר נבלות. לאכט, יידעלעד, לאכט פאר א צוואנציקא און זאלן שוין זיין שמחות ביי יידן. אזא פארשפראכן ליכטל קויפט יעדער גערן". (ש. שיינקינד, אויף די גאסן, ווארשע 1941, ר״א, געדרוקט "צווישן לעבן און טויט", ז׳ 98/9).

לאכטאן — שטאט וואכמאן, שטייט אויף די טורעמלעד און היט דעם ל׳ אוישוויץ.

— לאלקע — ״די ל׳ גייט" — צונאמען פון אן עס־עס־מאן אין טרעבלינקע. "א בילד־שיינער, דער גרעסטער סאדיסט. ביי יעדן שפאציר זיינעם איבערן ל׳ געהאט די טבע אנידערצוליגן א פאר טויטע". (קשעפיצקי, אן אנטלאפענער פון ל׳, בלפ״ג, ב׳ 9, ה. 2—1, ז׳ 128).

לאלקעס — זע: קעלבער.

. לאטיר זיי איגעדלעכן — אין לובלין די דייטשן אויפגעפאדערט צונויפגעטריבענע יידן זינגען א ליד. די יידן זינגען: "לאמיר זיי איבערלעבן", שטאט "לאמיר זיך איבערבעטן". (רינג׳, כ״י, 22.1239).

לאטעד — א ל׳ גייט — ליטווישער שומר. (קאטשערגינסקי).

לאמעדוואוניק — "די אויסבאהאלטענע יידן האט מען אין די קאמיטעט־קרייזן געוופן ל׳־עס, אדער נסתרים. מ׳האט זיי באדארפט באזארגן מיט אלעם נייטיקן אין משך פון לאנגע חדשים". (ז. דיאמאנד, יידן אויף דער פראנצ. ריווירערע אונטער איטאליענישער אקופאציע, יוו״א־בלעטער, 1953, ב׳ 36, ז׳ 277).

לאמעכגעטאכט — "דאם ארבעטן איז, ווי מען זאגט, ל׳. נאר מען האט מורא אנצוהייבן מיט רומקאווסקין". (ל״ג, י׳. הילער, טאגבוך, ה. 10, 28.7.44).

לאטפנכויער — דערציילט פלאטקעס, א מסור. (ל. מאנאוויץ, עדות א. בעסערמאן, בארג).

לאנג — א ל (1,) ; א לאנג־ארבעטער, ארבעט איבערשעהן, באקומט דערסאר א געהע־ריקן לאנגן טאלאן, פארגרעסערטן צוטייל פון פראדוקטן. דאס זעלבע איז נוגע "שוועד": שוועד ארכעטנדיקע. אין ג׳ קורסירט א ווערטל: ווילסט האבן ל׳ איינמאל, גיי אין רעסארט (זע). מער ווי איינמאל אין טאג לאכט מען אוים די ארבעטער, ווייל דאס ״לאנגע״ איז קיין ״לאנג״ נישט. ביז היינט נאן־ קיין איין איינציקער ארבעטער קיין טאלאן אויף ל׳ אדער ״שוועד״ נישט באקומען. לאכט מען דעריבער פון דער ל׳ קאטשקע. (י. הילער, 29.2.44). די טעמע פון טאג —

די ל־טאלאנען (זע). ווו מ׳גייט, הערט מען נישט מער: ס׳איז שוין צוריק לאנג? קליינע קינדער פרעגן זיך: דו האסט ל׳? (הילער, 2.3.44).

לאנגער — ביקם מיטן הילצערנעם געשטעל. "פאר א ביקם (אויפן געטא־לשון ל׳) גע־צאלט 30—35 טויזנט רובל. פאר א רעוואלווער (״קורצער״) 15—20 טויזנט. די פרייזן פלעגן זיו קאלקולירן לויטן נאכפרעג". (לידע, ג. ענגעלשטערן, ז׳ 77, 79 א״א).

לאנדווירט — דייטשער באאמטער, וואס פירט אן מיט דער לאנדווירטשאפט פון ארט, האט אין אנהייב געפירט אלע ענינים פון ישוב. ביז ס׳איז נישט צוגעקומען קיין אנדערער באאמטער. הל׳ ניהל את עניני העיירה״. (ס׳ אלסכסנדריא, ז׳ 271, 258 ; בארשטשיוו: ל׳ חדש, צורר היהודים; ס׳ אסטראוו, ז׳ 506, 492).

לאנצקי, פעלטשינפקא — לעמבעריק. נעמען פון צוויי גאסן האבן אנגעווארפן א שרעק אויף אלעמען. דארט געווען די ארעסטן פון געסטאפא. (כהנה, יומן ג׳ לבוב, ז׳ 30). נישט וויניקער באקאנט איז געווען די תפיסה אויף קאזשימיעזשאווסקא־בריגיטקי. זע: פעטלורעס לוויה.

לאס — דייטש. מיט דעם ווארט געטריבן די געכאפטע און ארויסגעשלעפטע יידן פון די באהעלטענישן; דייטשע "לאז־גייער, באוועגלעכע און אנדרייער פון דער מאסנמארד־מאשינעריע״. (ס׳ קריווטש, ז׳ 172). מ׳הערט שרייען: "יודע לוים" (לאם). (לידע, ווישיעדלעניע, פופס, ז׳ 32 ; ס׳ אסטראב, ז׳ 340 א״א).

ל. נ. ס. — .14.3.1*. — אויף די קופאנען, טאלאנען, צוטייל פאר ארבעטער, די אותיות באצייכנט: לאנג־נאכט־שוועד־ארבעטער. (ל״ג).

לאנצע — .ס.א.^ *1, נאציאנאלע, קריסטלעכע ליגע צום פארטייידיקן. באטייט א שפיזן־טרעגער, מאכן פאגראמען אין רומעניע. (ט. סאלאמיאן־מערבוי, טעג פון צארן, ז׳ 18, 77 א״א).

לאס — .£.0.?.?, ליגע פאר לופט־פארטייידיקונג פון לאנד. נאכן אויסברוך פון דער מלחמה, איז דאס ווארט געווארן זייער פאפולער. אין א כ״י פון ר״א (נ״ר 172) ווערט דאס ווארט אריינגערעכנט צו די נייע וואס זענען אויפגעקומען אין דער יידישער שפראך אין צייט פון מלחמה. ל׳ — לופט־שוץ־דינסט. (ביולעטין, וו״ג, 10.9.41). יעדעס הויז געהאט א לאפ־קאמענדאנט מיט א קאמענדאנט. זיי זע־נען געשטאנען אויף וואך; בעת א באמבארדירונג געהאלפן לעשן דאס פייער וכו׳. "דער הויז־קאמיטעט (זע) און זיין פארזיצער וועלן זיין איינם, אין דער געשטאלט פונעם לאפ־קאמענדאנט״. (אפאטשינסקי, די געשיכטע פון א הויז־קאמיטעט, ר״א 33, 106). וועז ס׳האט זיך אנגעהויבן דאם כאפן צו ארבעט, נאכן באזעצן די שטאט דורך די דייטשן, האבן יידן געטייטשט דעם קיצור: /ע2201ת? ץ״סז&ס 1.183״ — ״ליגע צו פארטייידיקן זיך קעגן כאפן״;

ל׳ געדינט ווי א ווארנצייכן מ׳זאל זיך היטן. דערביי האט מען זיך באנוצט מיט די ווארנצייכנס בשעת א לופט־אטאק נאכן אויסברוך פון דער מלחמה: ״נאדכאדזשי״ (ער קומט); ״פזשעשעדל״ (ער איז דורכגעגאנגען), ד. ה. דער כאפער קומט, איז אוועק. (רינג׳ דעצ. 1939) ; לאפ־וואכן. (כ״י, הובערבאנד, ר״א). ל׳־לייט (ס׳ וולאדאווע, ז׳691).

לאפאטש — פוילישׁ: כאפער (זע).

לאפאנקע — פוילישׂ: כאפן צו ארבעט. "אריינגעפאלן אין א דייטשער ל' " (ס' בילגאריי, ז' 138, 201), ד.ח., דייטשן געכאפט, נישט פוילישע צי אן אנדערע פאליציי (או־קראיניש, יידישע). ל־אבלאווע (דארט). געווען א ל', געכאפט 600 פערזאן. (וו"ג, 6.7.42, ר"א 192). "שוין ווידער געווען א ל'". (שווארצבארד. 17.5.41, ר"א). ל־כאפערייען (זע). (אנדענקבוך, ז' 118). אדורכגעפירט א גרויסע ל' אויף הונדערטער יידן. (ס' טאמ.־מאז., ז' 402, 359 א"א). דייטשע ל' צו ארבעט נישט תמיד זיר געענדיקט מיט צוריק שיקן אהיים. (ס' אפאלע, ז' 251).

לאפר,ע — שוחד. פון פוילישׂ: ג"1\6ק13. די יידישע פאליציי נעמט שוין געלט (לאפקע) פון וועמען זיי ווילן און מען לאזט אין שטוב, ד.ה., מ'נעמט גישט צו ארבעט. (נחום גזשיוואטש, כ"י, 24.7.42, ר"א 133).

לאפקע־בדזורים — פאליציאנטן וואם נעמען שוחד. "עם זעט אוים ווי ער וואלט זיך נישט געקאנט קיין עצה געבן מיט די ל"ב". (רינג; 14.5.1941).

לאפקע־גאלט — שוחד. (ווארשע, טשעכאוויטש יעקב). לאסווקע, לאפאוניק (פוילישׂ). כאכאר. פאפארניין (רוסישׂ). רינג': "א טייל קהילה־באאמטע לאפווקע־נעמער. קופטשיקער — איינער פון די גרעסטע לאפאוניקעם. שערינסקי — גרויסער כאבארניק. (מערץ 1941, כ"י).

לארדגהויז — א. הויז ווו געווינט די פני פון קוטנער ג' אין ל' קאנסטאנץ, געוו. צוקער־פאבריק. (ר"א, 303). ב. הויז אויף קאנסטאנטינער 11 אין ג' פאביאניץ, ווייל באווינט פון די ג'־מושלים. (ס' פאביאניץ, ז' 316).

לארדן־צימער — קאמער אין פאוויאק, ווו פארבליבן זיבן יידן, פאכלייט, נישט ארויס־געפירט זיי אויף טויט, פרילינג 1943. זיי, די לארדן, איז אין תפיסה בעסער געגאנגען. (הירשהויט, פינצטערע נעכט, ז' 139).

לארע — א. שוועדע, אייזערנע וואגאנעטקע אויף רעלסן. (ל' סקארזשיסקא; שטריגלער, אין א פרעמדן דור, ז' 186). ב. ברויט. לויט דער פארם דערמאנט א לאבן־ברויט א וואגאנעטקע (לארע), וואם ביי איר האבן יידן געארבעט. "אויף וויפל א לארעי" האט געקאנט הייסן וויפל מענטשן ארבעטן (שלעפן) זייער לארע, אדער אויף וויפל מענטשן פאלט אויס א לאבן ברויט. (אוישוויץ, קאפלאן, ז' 22).

לוטשינע — רוסישׂ: קינעלע, טרוקן שפענדל, צווייגל. "מיר צינדן אן א פאר לוטשינעס". (ס' זשעטל, ז' 402 א"א)• "איד פלעג פאר זיי מאכן לוטשינעס". (דארט, ז' 360).

לויז־אפעל — דייטש: 611קק\-פ1115!_1. אפעל פון די העפטלינגען פעסטצושטעלן צי זיי זיינען נישט פארלייזיקט. פאר א לויז איז מען אין אוישוויץ געטויט געווארן. אויף די וועגט פון די בארעקן אין בירקענאו, מיט גרויסע אותיות אויף דייטש אויפגעשריבן: "א לויז — דיין טויט". (טווערסקי, ז' 106).

לויזן־אלייע — מענער שערט מען אויס די האר פון שטערן ביזן קארג, באקומט זיד א 1 מין "וועג". פון ביידע זייטן לאזט מען די האר איבער, א ל"א. (קייזערוואלד ' נעבן ריגע, כ"י, ז' 205/7).

לויז־קאנטראל — ווי אויבן. (ל' פלאסענבערג, טווערסקי, ז' 272).

לויזער — זידלווארט אין ל'. דו לויזער איינער. (סקארזשיסקא, שטריגלער, אין די פאב־ריקן, ז' 321). "איר זע נישט קיינעם פון די לויזערס און מוזולמענער". (דארט, ז' 363). די לויזערינפג (דארט, ז' 286). פון "לויזן זיר, אנטלויזן זיר". (דארט, 364).

לויזע־שיין — א ייד מוז האבן א ל״ש (אז ער איז ריין פון לייז), כדי צו קאנען פארן מיט דער באן, אין דער ערשטער צייט פון דער דייטשער אקופאציע. (ס׳ קא־ריוו, ז׳ 409).

לויער׳ לייעוץ — "זיי לויערן אויף אלע וועגן״. (ר. פייגענבערג, ביי די ברעגן, ערשטע וועלט־מלחמה, ז׳ 159). "פון אונדזער ל׳ האבן מיר געזען". (ס׳ מארקושאוו. ז׳ 213). "מיר האבן געלויערט". (דארט, ז׳ 215). לויערוע. (דארט, ז׳ 30). זאשאדזקע (פוילישע), לויער־פונקט. (סמאליאר, יידן, ז׳ 50). "געלועגנע לויע־רוע״ (זאסאדזקע). (ם׳ איוויע, ז׳ 595).

לויפבלוט — יידן פון זאלעשטשיק האבן נישט קיין ל׳, נישט אנטלאפן פון שטאט פארן אריינקומען פון די דייטשן. (א. פעט, עדות, יו״ש 3/37).

לויפן — ביים אויסברוך פון דייטש־סאוויעטישן קריג אנטשטייט ביי די יידן הינטערן פראנט דאם פראבלעם: יא לויפן, נישט לויפן (מיט דער זיך צוריקציענדיקער רויטער ארמיי). (ס׳ בודזאנוב, ז׳ 163).

לויפער — שליח פון לאגער־עלטסטן א״א. "דער ל׳ פון עלטעסטן שפרינגט ארויס". (ק. צעטניק, א מענטש). "ס׳קומט אריין דער ל׳ פון ארבעט־אמט און ברענגט ,קוויטלעך׳ צו שטעלן זיך אויף ארבעט״. (אנדענק־בוך; שטריגלער, מיידאנעק, ז׳ 149). "דאס 12־יאריקע יינגל געווען דער ל׳ און דער באזארגער פאר די יידן אין קעלער. (ס׳ בילגאריי, ז׳ 187).

לומפן — דייטש: שמאטעס. "די זאמלערס פון שמאטעם, ל׳"; ל׳־זאמלער. (רינגל׳ 1.11.40). "כ׳האב געארבעט ביי ל׳, ביים סארטירן די מלבושים פון די פאר־גאזטע״. (טרעבלינקא, עדות; בירקענאו; ה. פריוועס, אין רויך, ז׳ 201).

לומפען־זאמלער — פריוווילגירטער ייד, געהאט אן אויסווייז מ׳זאל אים נישט כאפן צו ארבעט. "די איינציקע וואם האבן געהאט די מעגלעכקייט זיך צו באווען אוי־סער דעו־ שטאט, אין דערבייאיקע דערפער און שטעטלער, זענען געווען די ,גרינע בענדער׳ (זע). דאס זענען די ל״ז. זיי ווינען אין א באזונדערן, ארום־געצוימטן בלאק״. (ס׳ טאט. מאז., ז׳ 362, 364). זע: שמאציאזש.

לופט — ״די לופט פריי (אדער ריין) — זאגט מען בשעתן כאפן״. (רינג׳ 1,12.3.40. "מ׳זאל נישט ארויסגיין אין גאס, בלויז די ל׳ איז פריי, נישט דער מענטש״; דיקע ל׳ עס דראט א געפאר; "די ל׳ אין קראקעווער געטא געווארן דיק, מען האט מורא אז עם קומט אן אויסזידלונג״. (זעליעער, ה״ק, ז׳ 65; ל. שעכטער־ווידמאן, דורכגעלעבט, ז׳ 37).

לופע — ״מ׳עסט ל׳ — שאלעכץ פון קארטאפל". (ד״ר אלחנן איינבינדער, ס׳ פיגסק, בריוו פון 12.9.42).

לוקישקי — תפיסה אין ווילנע. "שוועבט איבער אלעמען די שרעק פון ל׳" (קרוק, 17.1.42, ז׳ 125).

לוקהוס־טויט — נאטירלעכער טויט, ביי זיך אין דער היים. "דאס איז א גליק, אז מען שטארבט מיט אזא טויט. אזא טויט איז גאר א לוקסוס". (קאסטן, וואשטשינא, זכרונות, ייה״א, ז׳ 35; פיינזילבער, שעדלעץ, ז׳ 84). קאזשימיעזש בראנדעס אין זיין דערציילוע ״שמשון״: "אויב ס׳איז א יידן געלונגען בשעת דער מלחמה מיט היטלערן צו שטארבן אין בעט, האט מען דאס באטראכט ווי א דערפאלג;

דער משפחה האט מען צוליב דעם געווינטשן, דעם בר־מינן אליין האט מען באטראכט ווי א גוטן סטראטעג, וואם האט באוויזן אפצונארן דעם שונא". (פוי־ לישׂ, ז׳ 129). "שטארבן פון א קויל איז א ל״ט. עם איז דאד ליבער דערשאסן צו ווערן, איידער דערשלאגן צו ווערן מיט דרענגער אדער באגראבן צו ווערן לעבעדיקערהייט". (ל׳ ציעשאנאוו, וואגא, טשענסטאכאוו, ו׳ 72; ס׳ קרמניץ, ז׳ 242, 427). זע: טויט, צדיק.

לופט־פלאץ, פלוגפלאין, עראדראם, וועלאדראם, עלידראם — אין קאוונער ג׳ סינאנימען פון שוועדער ארבעט אויפן פליפלאץ. יידן האבן דאס פארשידן געדרופן. וועגן דעם ארומגעגאנגען וויצן, לידער. (אסתר לוריא, כ״י, ז׳ 85).

דוקסאווע מעטערפ — ״באפרייען די ל״מ פאר איינווינערס וואס האבן שלעכטע דירות. די וואם האבן מערער וי ס׳איז פארגעזען (פאר משפחה — 5 מעטער), דארפן די ל״מ איבערגעגעבן ווערן צו אנדערע" (פראט׳ פון יודענראט אין ביאל״ג, 31.5.42).

לורע — וואסער־זופ. (טורקאוו, כ׳האב געוואלט לעבן, ז׳ 118).

לזא — פוילישׂ: טרער. שילערס פון דער גימנאזיע אין ווארשע, וואם זיינען געקומען פון לאדזש, האבן געגרינדעט א כאר, געדרופן "לזא", ר״ת פון פוילישן נאמען "לאדזשער ארטיסטן־פאראיין". די הכנסה גייט אויף די הויז־קאמיטעטן. (מרי ברג, ז׳ 31, נאטיץ 11.9.40).

לחם — יידן פארקויפן אומלעגאל אין וו״ג ברויט און שרייען: ״לחם, לחם !״ (כ״י פאוולאק, פוילישׂ, ז׳ 160). אין א בריוו פון 3.12.42 שרייבט זיר : ״האסט תמיד געפרעגט אויף לעכעמאווסקין, צום באדויערן פעלט ער אונדז איצט זייער שטארק". (ס׳ זבורוב, ז׳ 88).

להמא — ברויט. (וו״ג, אפאטשינסקי, גויים אין געטא, כ״י, ז׳ 37, ר״א 323).

ליגן — אויב מען האט עמעצן געטראפן, נאך עטלעכע טעג נישט זען זיך, האט מען אים אויפגענומען מיט דער באמערקונג: ״געמיינט אז דו ליגסט שוין״• — "יא, יעדער פון אונדז האט געקאנט יעדע מינוט דורכפאלן, ליגן". (ווארשע, וולאד־ קע, ז׳ 248). "מ׳האט נישט געזאגט געווינט אין בלאק, נאר געלעגן אין בלאק". מעגלעך פון דייטש: 861681. (דניאל, כ״י, ז׳ 53/4, ל׳ בליזין).

ליגנשאפט — געארבעט אין א ל׳, גוט, ״פאטאצקיס הויף". (ם׳ טלומאטש, ז׳ 462 ; יו״ש, עדות 1777/1611 ; באבאד מ.; ס׳ סוקל, ז׳ 347).

ליגענצענטראלע — מ׳שמועסט, או אין וו״ג געפינט זיך א ל׳ וואס פארשפרייט יעדן טאג נייע נייעסן. (רינג׳, אויגוסט 1941).

לידסקע — פאר א קוק אין ענצטער פלעגט דראען ״לידסקע״, תפיסה אין ווילנער ג׳, אויף לידער געסל. (רות ליימענסאן־ענגלשטערן, ז׳ 82). אויפשריפט אויף די וועגט פון לידסקער תפיסה: "אייער לידסקע איז דער וואקזאל צו פאנאר". (ראן, אלבום ווילנע, ב׳ 2, ז׳ 445).

ליזע רופט — סיגנאל פון דער פ.פ.א. (פאראייניקטע פארטיזאנער־ארגאניזאציע) אין ווילנע, פאר א תיכפדיקער מאביליזאציע; ליזע — נאמען פון א פארטיזאנערין, וואס איז פארפייניקט געווארן דורך די דייטשן, ליזע מאגנון. (סוצקעווער, ווילי־ נע, ז׳ 176/7, 197).

ליטוואק חזיר — זידלוואַרט פאר די ליטווישע (יידישע) פרייען, באנוצט פון לאדזשער פרויען אין ל׳ שטוטהאף.

ליטווינער — (1) ליטווישער פאליציאנט סאהאלט א פאלאק פאר שלעכט איבערגיין די גאם. דער ליטווינער שרייט: עי פאנאס, עי פאנאס! (מיין הער). דעו־ פאלאק פארשטייט נישט קיין ליטווישׁ, ענטפערט אויף פוילישׁ: טאק, טאק, היינט איז נאך אונדז (פוילישׁ: פא נאס), און מארגן וועט זיין פא וואט (נאד אייך). (ווילנע, 1939/40, באלבערישסקי, כ״י, ז׳ 7ד). (2) ליטווישע איינהייטן — שוצמאנשאפטן, 3.11.42, נאו מיטאג, זענען די בראקן באוואכט געווארן דורך ל/ אנגעטאן אין א ספעציעלן שווארצן אוניפארם מיט א דייטשער צייכענונג. זיי מיטגעהאלפן פארניכטן דאס יידנטום. (ם׳ בילגאריי, ז׳ 258). "דערהערט ל׳ האט זיך עפעם ווי אפגעריסן ביי אונדז אין הארצן״. (ס׳ ביטען, ז׳ 333). "ל׳ נאכגעשאסן די שפרינגער (זע) פון צוג" [גייט קיין טרעבלינקע]. (יו״ש, עדות ינטה גוז״יצ׳נטקה).

ליטעראט — יידן־אריער און זייערע העלפערס, פלעגן אונטערשרייבן "ליטעראטן", אמתע פאלאקן, פון ארטיסטן (זע), די יעניקע וואס שפילן די ראל פון אריער (יידן); וועו ס׳איז איינגעפירט געווארן יידיש אין די שולן, איז ארומגעגאנגען א וויץ: ״ווייל ם׳זענען דא אזעלכע וואס קענען נישט קיין איין ,אות׳ אין יידיש, נאר בלויז פוילישׁ, האט מען זיי א נאמען געגעבן: ,ליטעראַ־טן׳ ״. (ל״ג, אבי, 23). זע: יידישיסטן, יידיש־לערער.

ליי־הייזלעד — ״דאם ל״ג זאל בויען א״ג ליי־הייזלעך. אויף א פארזאמלונג 20.10.43, אויפן באלוטער רינג, האט ביבאוו מיטגעטיילט, אז די ג״ם באקומען אן אויפ־ טראג פון ד״ר לעי אויספארטיקן 5,000 איינלייג־הייזלעך פאר די געליטענע פון די באמבארדירונגען, ניט יידן. ס׳איז באשלאסן געווארן אויטצופארטיקן די צאל ל״ה. (ש. ראזענשטיין, כ״י, 30.10.1943).

לייזע — שוואכער, מוזולמאן (זע), פארלייזיקטער. (ל׳ סקארזשיטקא). "אזא ל׳ דארף מען נישט. א קופע וועלעם, לייז, וואנצן, לייזע". (שטריגלער, אין די פאב־ ריקן, ז׳ 205). "יעדעם מאל וועו א פאליציאנט האט פרידלעך געשמועסט מיט א פשוטער ,לייזע/ האט זיר אים אויסגעוויזן וו׳ א דערנידערונג פון זיין ראנג". (שטריגלער, וועלק צע, ב׳ 2, ז׳ 102).

לייכן־דינפט — חברה קדישא, חברה נושאים. (בארשטשיוו; ם׳ יז׳ורנה, ז׳ 191).

לייכן־קאמאנרע — העפטלינגען וואט צונויפגעזאמלט די טויטע אין ל׳ און געבראכט צו דער קרעמאטאריע. (אוישוויץ, ק. צעטניק, טעאטער, ז׳ 41).

לייסטונג — דייטש. באנוצט דורך יידן אין יידיש, פוילישׁ, העברעיש. די דייטשן פאר־ לאנגט פון יידן פיל ל׳ (ארבעט איבער די כוחות). "דעו־ קאפא האט מיט שלאגן געוואלט פון אונדז ארויסבאקומען די גרעסטע ל׳". (ל׳ פלאשאוו). ״איך האב ארויטמארשירט צו דער ארבעט און טאקע געלייסטעט אויף זייער לשון". (ל׳ דירענפורט). אין ווארטעגאו געווען א קאטעגאריע פון 11ש11סק5$_{8}$״״151^1 ,ם16נ1״88ם515111>1, ד״ה "נוצלעכע פאלאקן און יידן, וואט מ׳האט זיך אין זיי געגייטיקט צוליב זייער פאך־ארבעט. מיליטעריישע דעלעגאציעס קומען, כדי זיך באקעגען מיט דער מעגלעכקייט פון אונדזערע לייסטונגען".

(ביאל״ג, פראט׳ פון דער זיצוגג סון וידענראט, 22.6.42). ״לייטונג פון געסטא־פא זיך אויסגעדריקט וועגן אונדזערע ל׳. עם איז צו שטוינען״. (פראט׳ 15.8.42). ״הל׳ של הגיטו״. (טננבוים, דפים, ז׳ 30).

לייענדיקע — צייטונג. (קאפלאן, ז׳ 52). יידן האבן קיין צייטונג נישט געטארט לייע־נען און נישט האלטן. אויך דאם ארטיקל, אפילו דייטשע אפיציעלע צייטונגען, האט מען געמוזט שמוגלען, איינשטעלנדיק דאם לעבן.

לייקוי — ״אסיציר״ אין דער יידישער סאליציי אין וו״ג. געווען זייער א נידעריקער. אז ער האט אויפגעהויבן דעם סום צו א פאראדע־מארש, האט ער דערגרייכט דעם דאשעק. דערפאר געהייסן טראגן קאשקעטן אן דאשקעס. (טשערניאקאוו, טאגבוך, 27.5.42). זע: נאפאלעאן.

ליכט־כילד — אויסווייז מיט א פאטאגראפיע. דער וועלט פון אזא דאקומענט געווען א גרעסערער, ווי פון א געווײנלעכן אויסווייז. (ם. ווידערמאן, פלאווא, ז׳ 100, פוילישׂ; הדסה סרויועם, אין רוים, ז׳ 67).

לינק — נישט לעגאל. פאר קויפן עפעס אויף ל׳ דראט טויט־שטראף. (ש. ליפמאן, אין די לאגערן ארום פוזן, בלעטער פון פיין און אומקום, ז׳ 87). ״די גאנצע בא־שפייזונג קומט פאר אויף ל׳ ״. (שאוול, ירושלמי, כ״י, 23.1.43).

לינקם — בשעת סעלעקציעס (זע) אין די ל׳, ווי אויך טיילווייז אין ג׳ (ווילנע, קאוונע). האט מען די אפגעטיילטע אויף ל׳ געשיקט אויף אומקום. די אויף רעכטם — צו ארבעט. ״די מאמע איז אויף ל׳ אוועק״ [קיין אוישוויץ]. (קוויאטקאווסקא, פון לאגער, ז׳ 113). טוען עפעם אויף ל׳, נישט ערלעך, בסתר. "האקציה בקוברין. האנשים נערכו בשתי שורות, שמאלה וימינה. עד הרגע האחרון לא ידעו, איזה צד לחיים ואיזה למוות. (ס׳ בריסק, ז׳ 479).

לינקע — געפעלשטע דאקומענטן. "ל׳ עמיגראציע (פון ג׳) אויף דער פראווינץ״. ל׳ פא־פירן, וואס באווייזן, אז מען איז אן אריער. געדארפט האבן, בעת מ׳האט געוואלט אריבער אויף דער ארישער זייט. באנוצט אויר אין פוילישׂ 7ע\10. זע: ליפע.

ליסטע — רשימה פון די באשטימטע צום ארויספאר, אויסזידלונג (זע). "כל כמה ימים היו תולים ברסורט (זע) רשימה חדשה, ליסטה קראנו לה מפולנית. אנשים היו מצטופפים לפני הליסטה לראות אם כללו אותם בתוכה, או פסחו עליהם. אמרו: מה ההבדל פה או שם י האם יכול להיות יותר גרוע מאשר בגיטו ?״ (ל״ג, שרה אוו־בך, כ״י, ז׳ 163).

ליפאווע — לובלין, ליפאווע־גאס נר׳ 7, א לאגער פאר יידישע קריגם־געפאנגענע פון פוילישן מיליטער. די דייטשן פלעגן זיך מיט זיי באנוצן ביים כאפן יידן צו ארבעט. (שטריגלער, מייאדנעק, ז׳ 129).

ליפע — פוילישׂ: געפעלשטער (דאקומענט). מיר זעגען באמת פאכלייט, נישט קיין ל׳. (טשעכאוויטש, די צען פון פאוויאק, כ״י). אזא ל׳ (פאלשע קענקארטע) קאסט 200־300 זלאטים. (דארעמבוס, ז׳ 80). אין וו״ג ארומגעגאנגען א וויץ — און אפשר איז עם אן אמת *1* : "ביים ארויספירן א גרופע ארבעטער פון ג׳, האט דער יידישער פאליציאנט געדארפט מעלדן דער דייטשער וואך, וווהין ער פירט די ארבעטער. האט איינער א פיפיקער צונויפגעשטעלט א גרופע יידן וואס געוואלט זיך ארויסבאקומען אויף דער ארישער זייט. האט ער מיט זיי צומארשירט צום

זשאנדאר און געמאלדן וויסל ארבעטער ער פירט ארויס אויף ארבעט אין די . אויף דער שווארצער בערזע — א "געמעלשטער חזיר" [זע].

(ר"א, 61). ל' באנוצט אויר אין רוסיש. זע: די איבערזעצונג פון פוטשיקס בריוו פון דער טויטנצעלע. ש1ו"ש(ושפ70ש40'ל שפסממה. [ליפע־באשטעטיקונגן: (מעדוויעדעוו, אויף די ברעגעס פון דרומדיקן בוג, ז' 128, רוסיש).

ליצעום — זע: קאלעגיום.

ליקווידאציע, ליקווידירן — זייער פארשפרייטע באצייכענונג פארן אומברענגען יידן און צונעמען זייער פארמעגן. אנהייב יאנואר 1942, צי אפשר נאך 1941, נאכן לאזן אין גאנג דעם ערשטן טויטן־ל' אין כעלמנא, האט מען זיר מיט די טערמינען באנוצט אין וו"ג, דערנאך אין גאנצן באזעצטן דורך די דייטשן געביט. "מ'ליק־ווידירט יידן אויף אן אוממיטלבארן אופן מיט דער הילף פון קוילן, שטיקנדיקע גאזן און עלעקטרישן שטראם". (ר"א, נ"ר 144). ביז דער ל', בעת דער ל', נאך דער ל'. (ס' בילגאריי, ז' 189). "ווידער גייען קלאנגען וועגן ליקווידירן די ג'. מענטשן גייען אויס פאר מורא. דעם 15טן איז טאקע ליקווידאציע ?" (ווי"ג, קרוק, 9.2.42).

למכן — אין ל"ג זיך אפגעפונען א נאטיץ־בוך פון א רעליגיעזן יידן (ראבינער), פאר־שריבן מיט סענטענצן, אין פארשידענע שפראכן. צום סוף צוגעשריבן: "דאס זענען אלץ שיינע געדאנקען, אבער לעבן האט אונדז אויסגעלערנט דאס געטא". (מ. ז.); "צי איז דאם לעבן באמת ווערט מ'זאל דערפאר אינגאנצן זיך אפזאגן פון אלערמענטשלעכקייט, ווי מיר טוען דאס" (מארגארעט האלענדער, כ"י 14.12.43, דייטש).

מיר לעפן אויף ראטעפ [פארשידנארטיק אויסגעדריקט]. ס' קאסטאפאל, ז' 292) ; לעכן און איכערלעכן (בריוו 2.2.43, ס' זבורוב, ז' 90) ; לעכן כלייבט מען דערפון: אויף יעדער נייער פאראדענונג, יידן אין קאוונער ג' רעאגירט מיט דער פראגע. (כאנאנאוויטש). "מיו־ ווילן לעבן און איבערלעבן / שלעכטע צייטן איבערלעבן. / מיר לעבן אייביק. (לייב ראזענטאל, ווי"ג, ם' קריוויטש, ז' 262). "מיר וועלן זיי איבערלעבן". (ם' וואלאמין, ז' 398).

לעבן איז טייערער פון א פעלין — וועו באראש געוואלט אינטערוועניריו וועגן רעקווידירן די פוטערס ביי יידן, האט אים א דייטש אזוי געענטפערט. (פראט' פון זיצונג פון יודענראט אין ביאל"ג, 15.8.42). זע: פוטער.

לעבן באדיי ערגער, אבי לייכטער און פרייער — טענהן די וואס באהאלטן זיך אויס און גיין נישט צו צוואנג־ארבעט. (ביאל"ג, כ"י, "צו דער געשיכטע").

לעכן טויטע — אין דער דאזיקער תקופה געוואלט אינטערוועניריו וועגן רעקווידירן, מ'האט געירשנט זאכן און געלט פון די טויטע [געהרגעטע]. (ס' גוואזדזיעץ, ז' 324).

לעכנס־קאדטן — "באשלאסן מאכן פאלשע ל"ק". באריכט פון דער יידישער קאארדי־ניר־קאמיסיע. וואַרשע, מערץ 1944. (ניישטאט, ז' 140). זע: אריש פאפירן.

לעכנם־רוים — א פאציענט קומט צו א יידישן דאקטער אין שאוולער ג' און וויזט אים ווי ער איז מאגער געוואָרן. ער ציט די הויזן, כדי צו דערווייזן וואס פארא מרחק ס'איז צווישן זייער אומפאנג און קערפער. דערויף זאגט דער דאקטער:

״וואם ווילט איר, דאם איז דאו־ היטלערם ל״ר!" (ראובני, רובינשטיין, אליין דערביי געווען).

לעכנם־רעכט קארטן — (טורקאוו, פארלאשענע, ב׳ 2, ז׳ 93). זע: לעבנס־קארטן.

לעפגס־שיין — א שיין מיט א געהעריקן שטעמפל, האט א געוויסע צייט געשיצט פאר אן אויסזידלונג. אין וו״ג, נאך דער זומער־אקציע 1942, האט מען ארויסגעגעבן א 40,000 ל״ש די יעניקע וואם האבן געארבעט אין שאפן. דער רעשט האט נישט געהאט קיין רעכט צו בלייבן אין ג׳. אויפן שיין געווען א געהעריקער שטעמפל 1פנדד1ש51ת66ש.1 (בריוו פון 7.4.43, ס׳ טרנופול). די ל״ש האבן געהאט פארשידענע קאלירן. איז איין קאליר ארויס פון קורס, איז א צווייטער געווען נייטיק אויף בלייבן אין ג׳, ביז צום עגדגילטיקן סוף. (ס׳ סלונים, ז׳ 9). ״דער בעמטער ל״ש פאר יידן איו דאם ביסל געווער וואם ער ברענגט מיט ויד אין וואלד״. (ס׳ בארנאוויטש, ז׳ 486). זע: נוצלעכער ייד, שיין.

לעכעדיקע(ער) — לעבעדיקער ג׳ פאר ארבעטנדיקע מיוחסים, אפטיילונג פון צווייטן ג׳ פאר נישט ארבעטנדיקע.' טירלעך צווישן די ביידע ג׳ געעפנט אויף א פאר שעה אין טאג, מ׳זאל זיך קאנען זען. (ס׳ לודמיר, ז׳ 441).

לעכעדיי. וואהעד — זעקסנניינציקער בראגפן. (סמאליאר, יידן אן געלע לאטעס, ז׳ 82).

לעכגדיקע — לויו. (ס׳ זשעלעכאוו, ז׳ 292).

לעכעדיקע טויערן — אין נאווידוואר, זאקראטשים, צווינגט מען די יידן דורכגיין די ל״ט. צווי רייען פאלקם־דייטשע באנדיטן האבן מיט קאלאניצעם און בייטשן געקא־ טעווועט די אומגליקלעכע. (פראלעטאריישער געדאנק, סעפט. 1941). אין דער נאצישער טערמינאלאגיע: שפיצרוטענלאופען. זע: בראנד.

לעכעדיקע מתים — רעקלאמירטע פון דער אויסזידלונג (26.8.43), ארבעטן אין שאפ און וואהרט יעדן טאג אויפן טויט [דערווארט ויד 17.10.43]. (ם׳ זאוויערטשע, ז׳ 297/8 ; ם׳ ראזשישטש, ז׳ 310 ; ם׳ קרינקי, ז׳ 272). אין לעמבעריק, פוויליש: *ן11ז1 ץ\\7 ;2ץ1?פ2ש052נ!ש1מ ץ/7׳ל2.

לעכעדיקע '.נרות — אפעלן אין אוישוויץ. (קוויאטקאווסקא, פון לאגער, ז׳ 118).

לעכדיקע קאנטינגענטו — צוגעשטעלטע צו דער אויסזידלונג באשטימטע צאל יידן. (ווייס־ בראט, סקאלאט, ז׳ 44־35). זע: קאנטינגענט.

לעבעדיקע ק. ל. — העפטלינגען וואם האבן נישט געארבעט און זיך געפונען אין ל׳ 4, דאכאו; פלעגן גאנצע טעג "קלויבן לייז", אלזא: לעבעדיקע ק. ל. (קאפלאן, ז׳ 48).

לעכעדיקערה״יט צוגענומען דאה לעבן — בלויז פון שרעק געפאלן. (יו״ש, ינטה גוז״־ צ׳נסקה, עדות).

לעכקאזש — זשאנדאר, וואס דורכגעלאזט דורבן טויער מענטשן, נאר נישט קיין סחורה. מ׳פלעגט די מענטשן אויפזעצן אויף א וואגן און פארנאכט זיי אדורכפירן. דעם דייטש האט מען געזאגט, אז דאס זענען ציגיינער. צווישן זיך האבן די יידישע פאליציאנטן, גראיקעם, (זע), די וועגעלעך געדופן ״ציגיינער־וועגעלעד״. (וו״ג, שמחה ראטהאלץ).

לעגאל — ״ל׳ מוזן מיר זיך וואדפן אין דער וויסל — געזאגט א סוחר — און דערצו האב איד תמיד צייט״. (רינג׳, 20.4.41).

לעגאלטשיק — פארטיזאנער־שפראך. א פויער, וואס געווען אין קאנטאקט מיט פארטי־ זאנער. ביי א באמביאשקע (זע) האבן די פארטיזאנער גארנישט ניט געגומען ביי א ל׳. (מ. כהנוביץ, מלחמת הפרטיזנים, ז׳ 29, 57). לעגאלניקעם — קריסטן אין שליחות פון פארטיזאנער, געצוונגענע שפיאנען. (ס׳ בריאנסק, ז׳ 351; ענגעלשטערן, אין געטא, ז׳ 109).

לעגיטימאציע פון כאני, עמיפיני — מיט א באנקנאט פון דער באנק זייער אפט זיך גע־ קאנט אויסקויפן פון א לאפאנקע, ווי מיט א לעגיטימאציע, וואט באפרייט פון געכאפט צו ווערן צו ארבעט. (רינג׳. 6.7.42; ר״א, 192). די באבק עמיסיני, געגרינדעט אין ג״ג דורך דער דייטשער מאכט, האט ארויסגעגבן געלט, זלאטים און גראשנם, מיט א פוילישער אויפשריפט.

לעוואנדע — גראז, געוראפן ל׳. מ׳האט עס געקאכט, געמאכט קאטלעטן. (מפרשת השואה ב׳, ז׳ 18).

לעוועגטעם — אונגארישע היטלער־יוגנט. (פערל, פארלאשענע ליכט, ז׳ 80). אפיציעלער נאמען: 58>8ו1ג1ס׳וס,1. (י. פרי, פרקים בתולדות היהודים, ז׳ 183/4). הארמי־ יוגנט, ה׳־יוגנטלעכע. (ווי. טאמבאר, ז׳ 50, 53).

לעגטע — ארעמבאנד, אפאסקע. (גאזעטא זשידאווסקא, 28.1.42). ל׳ געטראגן אויפן רעכטן ארעם מיט א מגן־דוד. אין וו״ג שרייען די גאסן־פארקויפערם פון לענטעס: ״אויב שוין קויפן א שמאטע, קויפט א ריינע״. שמאטע־כינדע — ווייסער באנד מיטן מגן־דוד. (ריגג׳, פעב. 1941). א ייד געפרעגט אין בית הסוהר פארוואס ער טראגט נישט קיין ל׳. געענטפערט, אז אינדערהיים דארף מען נישט טראגן קיין ל׳ און אזוי ווי ער פילט זיך דא ווי אין דער היים, טראגט ער זי נישט. (טשערניאקאוו, נאטיץ 12.7.40). א ל׳ מוז זיין פון ווייסער לייוונט מיט "א בלויען דוד־הערב". (קוטשינסקי, אין די שפאנען פון הענקער, כ״י, ז׳ 165, יו״ש).

לענינס לוויה — שבת, 4.8.41, נאכן פארנעמען קאלנע דורך די דייטשן, ווערן אלע יידן גערופן צו שטעלן זיך צו ארבעט: צענעמען דעם דענקמאל וואט די סאוויעטן האבן אויפגעשטעלט לכבוד לענינען. די שטייגער פון דענקמאל פירן די יידן איבער אויפן בית־עלמין. די ווייבער דארפן נאכגיין דער לוויה און ווייגען נאד לענינען. (ם׳ קאלנע, ז׳ 394; ס׳ טמיאטיץ, ז׳ 199). "לא נשכח את היום, בו הוסרה האנדרטה של ל׳. יום רצח יהודים בדם קר. (ז׳ 203). קברו את מצבת ל׳ בבית הקברות היהודי".

לעפל-לייט — אפילו די ל״ל ווייסן נישט וואס עס מיינט די היינטיקע רעגיסטראציע. (ל״ג, פראנק 13.10.41). די ל״ל פון דער קהילה, די קארומפירטע וואס האבן געקאנט באפרייען יעדן איינעם, ווער עס האט נאר געגעבן געלט און געשיקט אין די צוואנג־מדבריות בלויז יענע, וואס האבן קיין געלט נישט געהאט. (וו״ג, אפאטשינסקי, קינדער אויפן ברוק, כ״י, ר״א, 430, נאוו. 1941) ; זעליקאוויטש, כ״י, 20.1.44). זע. כאפער, קעפלעך.

לעצטער ייד — דייטשער אונטערנעמער קרעמין פלעגט זיינע יידן טרייסטן, אז זיי וועלן זיין... די לעצטע, אבער קיינמאל נישט צוגעזאגט, אז זיי וועלן בלייבן לעבן. (ס׳ זבורוב, ז׳ 149). די לעצטע צוויי יידן טרעפן זיך ביי דעו־ לויה פון דריטן,

ל״י. זיי טרייסטן זיו, אז עם וועט שוין לאנג נישט דויערן. (ה. שערעשעווסקא, געשענקטער טאג, כ״י, ז׳ 54). זע: יידן.

לעקיש — אז דער פרעזעס איז א ל׳, איז די גאנצע גמינע דרעקיש — געמיינט די וואר־ שעווער קהילה. אז דו ביסט אליין א ל׳, וועט דיר נישט העלפן וואס די פירמע איז אריש אדער יעקיש. זיי נישט קיין ל׳־בער, וועלן דיר די שפריכעס נישט קריכן אהין און אהער. (ר״א, אנהייב 1942).

לעשות נקטה כגויים — מספרים על אותו איש (היטלר) שאבא ואמו מתו עליו במאסר מפני שברח מהצבא הגרמני והוא מרוב צערו ושיחו נשבע על קברם של אבותיו לעשות נקמה בגויים, לכן הביא את המלחמה. (ל״ג, מן המיצר, יולי 1941).

לעשנא 13 — מיטארבעטער פון ל׳ 13. (רינג׳ 20.12.40). ״ל׳ 13 באלעבאטעווען לעצטנם״. (רינג׳ 25.12.41 א״א). זע: דרייצנטל.

בל

מאגן, מאכן — "מ׳, מ׳, האב איך דען און גיב דיר נישט ?״ — א פארשפרייט ווערטל, צי לידל. שטריגלער: "א מאגן ווייסט נישט, אז איינמאל אין יאר איז שמחת־תורה״. (אין די פאבריקן פון טויט, ז׳ 249). "שיחה עם הקיבה, היא רוצה לאכול, הוא לא! דיאלוג שאנחנו מכירים מהשיר: מ׳, מ׳. (ל. עבענזע, יו״ש, הרפנם, כ״י). זע: סאלאטקע. "די פלאצווקאזשעם (זע) פירן ארויס ווען, מלבושים אויף זיך. פרעסערם — אלץ אין מאגן אריין, נישט קיין אפשפארונגען". (רינג׳, כתבים, ב׳ !1 ז׳ 22).

מאדערגע קאניבאלן — פארשפרייטע באצייכענונג פאר היטלעריסטן. "די מ״ק האבן זיך פארגענומען פיזיש צו פארניכטן דעם יידישן ישוב". (דאס ווארט, יוני 42׳, ז׳ 111).

מאה כרכות — ״סרעגט א סרומער ייד זיין חבר: הא, ווי אזוי איז מען עפעס הייַנט משלים די מ״ב בכל יום ?״ — ״הייַנט נאך לייכטער ווי שטענדיק. כ׳מאך הונדערט מאל אין טאג בלויז אשר־יצר׳ס". [אין דער צייט פון דער דעזינטעריע־עפידעמיע]. (ל״ג, אבי 13).

מאזל־מאן, מענער — ״מענטשן אויף פארברענט צו ווערן". (ס׳ סמורגון, ז׳ 36; ש. טאובע, די אומפארגעסלעכע, ז׳ 37). "די טויזנטער, אויף לאגער־לשון אזוי גערופענע מ״מ, דאס זענען די שווארצע און אומבאהאלפענע". (אוישוויץ, ייווא־בלעטער ב׳ 27, ז׳ 196). עפטער באנוצט: מוזעלמאן (זע).

מאטישאיוצעה — 1941/42. רעליגיעזע יוגנט־גרופע, וואס די גאם געוופן מ׳. יונגע חסידישע בחורים האבן גענומען אויף זיך ווידערצושפעניקן דעם נאצישן רע־זשים און אפהיטן חסידישקייט: ארגאניזירן שטיבלעך, לערנען, לאזן וואקסן בערדלעך און פיאות. (ס׳ שידלאווצע, ז׳ 465/475 ; מ. פרגר: אלה שלא נכנעו, א״א).

מאמראץ — "זי האט אוודאי געמוזט דינען די דייטשן פאר א מ׳, ווי מען פלעגט גע־ווינטלעך זאגן אין פארטיזאנער־לשון". (רייך, ז׳ 286).

מאיראן — "אין מ׳ רוקט מען אריין אין אויוון קעזקוכנס, און אין דערבייאיקן מאידאנעק מענטשן״. שבועות 42׳, אין מאידאן־טאטארסקי, פארשטאט פון לובלין, ווהין מ׳האט איבערגעפירט דעם רעשט יידן פון ג׳. (אידא גליקשטיין, כ״י, ז׳ 57).

מאיסטאש — פרויען־בריגאדע, ארבעט אין מ׳. א ליד: גאר פריילעך, ווייבער־בריגאדע מ׳ גייט / בריגאדע מ׳ גייט אהיים צוריק. (פל״ח, נ״ר 1; מ. ז. 287).

מאך א צלמל פאר דעם שבת־ייד — "פאראן אזעלכע, ווא‌ס שרייבן נישט אונטער שבת (די ארבעט־ליסטע), נאר בעטן, אז אנדערע זאלן (פאר זיי) אונטערשרייבן. שרייבט מען פאר זיי אונטער צלמלעך, זאגט מען אויף זיי מיט ביטול". (ל״ג, ג׳־לשון, 1017).

מאר סאנא — אינערן־מיניסטער פון דער אומאפהענגיקער סלאוואקישער מדינה; די גאם האט אים אנגערופן: סאנא מאך, זשידא־סטראך 1א שרעק פאר יידן). (מ. בדר, שליחויות עצובות, ז׳ 28).

מאכארקע — מ׳־באנקראטקע. (פארטיזאנער־ל׳, קאנקורס, 4).

מאכארקע־זום — "זופן פול מיט סובסטאנצן, וואס זענען געווען שרעקלעך הארט. וועגן צעקייען זיי איז קיין רייד נישט געווען: אראפשלינגען זיי — האט מען ריי־ זיקירט מיט צעגראבלען דעם האלדז און דעם וועשט. דאס זענען געווען גע־ טרוקנטע ווילדע גראזן, קארע, ברי־בלעטער (פאקשיווע). לויט זייער ביטערן טעם, הארטקייט און שארפן ריח, האבן די אינטערנירטע גענפענען אן ענלעכ־ קייט צו מאכארקע, וואס מ׳האט גערויכערט". (דיאמאנט).

מאכט — ״אלגעמיינע באצייכענונג פאר די (דייטשע) אמטן מחוצן ג׳, וועלכע זענען געווען די פאקטישע מושלים איבערן ג״׳. (ל״ג־ענצ׳).

מאכן קאפ־מנוחה — לאדזשער יידן פלעגן אין די ל׳ מיטאמאל אויפעסן די גאנצע רא־ ציאן און אזוי ארום האבן ״קאפ־מנוחה״. אויב נישט, האט כסדר געריייצט דאס ברויט אויפצוועסן עם. (קאפלאן, ז׳ 45).

מאלאמאיו — ״א קאמיסאר און זיך געמאכט צום נאר"; ״זעסט שוין י א באלשעוויסטי־ שער מיניסטער און נישט געווווסט וואס ס׳ווייסט דער מינדסטער און פראסטער שוסטער!"; נאכן איבערלייענען מ׳־ס רעדע וועגן די דייטשע אכזריות און שחיטות: ער האט זיך געכאפט, וועז ס׳איז שוין ״פא כופיע !״ (נאך אלעמען); זעסט, אבי מ׳זאגט, אז נאר דער פאלאק איז קלוג ביז בוג. (דער טייר, וואס האט פונאנדערגעטיילט דעם דייטשן פון סאוועטישן אינטערעסן־געביט). (ר״א, פאלקלאר). וואר־שפיל: בוג־ביק. "קלוג ווי דער אלטער ביק״ — באקאנט ווערטל. "איז געפארן מאלאטאוו און צוריק געקומען מאלא־טוב". (רינג׳ 20.10.40, נאך דער נסיעה פון מאלאטאוון קיין בערלין).

מאלאטאוו־קאקטייל — פלעשלעך מיט אויפרייס־מאטעריאל, באנוצט בשעתן וואר־שע ווער ג׳־אויפשטאנד. סטראפ, באצווינגער פון אויפשטאנד, ברענגט דאס וואר־ט אין זיין ראפארט פון 20.4.43 און טייטשט עם "בראגד־פלאשן".

מאלינע — געשריבן פארשידן: מאלינע, מעלינע, אויף העברעיש: מלינה אאז״וו; ״בונ־ קערם (זע) אויפן ג׳־לשון; מען האט דערציילט פון מ׳ מיט באקווועמלעכקייטן, גוט פארטראכטע און פארמאסקירטע, מיט אנגעגרייטע עס־פראדוקטן און וואר־ סער אויף א לענגערע צייט״. (קאוונע, פרץ, ז׳ 50). "מ׳האט וויל געווווסט, אז לאנג קאן מען נישט אויסהאלטן אין אזוינע קאלטע, צעשמעטערטע קעלערס, אן טירן, אן פענצטער, און דער עיקר — אן עסן. מ׳האט זיך אנגעכאפט אין א שטרוי״. (פריינקל זאלצמאן, ז׳ 114/5). "שוואנגערשאפט פון א יידישער פרוי האט געדראט מיט טויט סיי דער מאמען, סיי דעם נייגעבוירענעם. דעריבער פלעגן די דאקטוירים און קראנקנשוועסטערס אויסבאהאלטן די קינדער אין ספעציעלע צימערן. דאדרט פלעגט מען זיי געבן זויגן. איינעם פון די ניי־גע־ בוירענע קינדעל אין א מ׳ האט מען טאקע א נאמען געגעבן ,מ״׳. (ווילנע, דווארשעצקי, ז׳ 36). ״א וואדט וואס איז פאפולער געווארן; אן ארט וו מען קאן זיר באהאלטן פון די כאפונעס [זע]. (סוצקעוועד, ווילנע, ז׳ 20).

מאלינעס זענען געווען פארשידענע: גריבער אין קעלערם, פארמויערטע ער־טער אין די שטובן צי אויפן בויזעם, וועגט־מאלינעס. (דווארזשעצקי, ז׳ 151). ״מ׳האט פארבעט אין בעט (א קינד) ביזן האלדז, עם פארדעקט, נאר דעם קאפ גלאזט פריי. וועז די מערדער וועלן זיין אויף די טרעפ, וועט מען אויפן קאפ ארויפלייגן א קישן. אזא מ׳ גיט זייער וויניק האסענונג. (מאשא, כ״י, ז׳ 42). מ׳ אויך באקאנט אין מינסק און סביבה. (סמאליאר, פון מינסקער ג/ ז׳ 7), טיילווייז אויר אין ביאל׳ קאנט. דאקעגן אין ג״ג באנוצט כונקער (זע), טכראן (זע). פאר דער מלחמה באנוצט דאס ווארט מ׳ אין דער גנבים־שפראך: אויף פוליש און יידיש.

פון מ׳ געשאפן צייטווערטער: זיר מאלינעווען. דער קאמענדאנט פון דער יידישער ארדנונגס־דינסט מיט 10 פזשאדאוועניקעס האבן נישט געלאזט זיר מעלינעווען. (גראדנע־ביאל., כ״י, 23.3.43, יי־ה״א, 7084). "אזוי האבן מיר אויר באשלאסן — פארמעלינעווען זיר. ווי נאר עם ווערט עפעם נישט קלאר, מאלינעווען מיר זיר״. (קרוק, 12.6.41). "עם האבן זיר מאלינעווען אויר א סר מיט געלע שיינען״. |זע|. (סוצקעווער, ז׳ 59, 130, א״א).

פארמאלינעווען פלעגט מען נישט נאר מענטשן, נאר אייר זאכן, פראדוקטן, אויסבאהאלטן פאר דער מאכט. ״ווו האסטו פארמאלינעווען די פוטער ?״ (קאוו־נער ג׳, ר. סילקע).

שמוגלען, אריינשמוגלען: ״אריינמאלינעווען פראדוקטן". די לעכער אין די בויי־דעמער, קעלערם, וועגט, ווו די זאכן זענען געווען פארשטעקט, האט מען בא־צייכנט סדוורה־טעלינעס. (דווארזשעצקי, ז׳ 168).

געשאפן נייע רעד־וועגדונגען, וויצן וועגן מ׳. "גוט פארמאלינעווט״; ״ער איז א מייסטער, א מאלינטשיק". "א גוטע מאלינע איז דער בעסטער שיין". (דווארזשעצקי, ז׳ 100). דער לעצטער וויץ קלינגט ביי קרוקן: "עס איז צו גוט, פון דעסטוועגן וואלט נישט געשאדט א מ׳. (14.12.42). ביי סוצקעווערן און אין א טייל יזכור־ביכער באשרייבונגען און פאטאגראפיעם פון מ׳. ״אויסטער־לישע מ׳, געבויט דורך גוטע מאלינטשיקעס, למשל אין ווילנע, דורכן אינזשי־ניער ספאקאיני". (ז׳ 135).

מאלאזש — היטלער. אזוי ווי ער האט אמאל געוואלט ווערן א קונסט־מאלער. "דאס איז שוין דעם מ׳ לעצטע מאביליזאציע. מער האט ער שוין נישט". (בריקם, פאפי־רענע קרוין, ז׳ 5). "דעו־ מ׳ וועט אינגיכן איינענעמען א מיתה משונה". (דארט, ז׳ 27). אין דעו־ פוילישער אנטי־נאצישער פראפאגאנדע זייער אפט באנוצט, טיילמאל מיט א געהעריקער קאריקאטור.

מאלעד (מלאך) — אין דער ערשטער צייט נאכן איינפירן דעם ארבעטצוואנג פאר יידן, איז נאך מעגלעך געווען אויסקויפן זיך לעגאל מיט געלט, אדער שטעלן א פאר־טרעטער, א מ׳. ״אזא מ׳ פלעגט קאסטן 5 אדער 10 מארק פאר א טאג ארבעט, איינגערעכנט לויט די צאל קלעפ, וראם ער האט באקומען אויפן ארבעט־פלאץ. פאר 5 מארק פלעגט ער באקומען א לעבל ברויט אין ג׳ ביאל.״ (ג׳ קאט, ז׳ 48). ענלעך אין וו״ג די פרייזן דא העכערע און אין די שפעטערדיקע צייטן גאר הויכע, נאכדעם ווי מען האט זיך איבערצייגט, אז פון דער ארבעט קומט מען

טיילמאל נישט צוריק ; טיילמאל א קאליקע. פונדעסטוועגן פלעגן ארעמע בחורים ביז צום לעצט לאזן זיך פארקויפן פאר דער האפענונג צו פארדינען א שטיקל ברויט.

מאמא־קאקא — "כינוי באושוויץ ליוצאי הולאנד, כנראה על תמימותם ויושר לבם". "וי א קינד, וואס רופט די מאמע בעת ס׳דארף עפעס דערלייִדיקן". (ק. צעטגיק, קראו לו פיפל, ז׳ 204. 206).

טאמע — קריכט ארום פון בונקער און איז ווידער צוריק געווארן מאמע. (אננא לאנג־פוס, זאלץ און שוועבל, יידיש: בארווין פרענקעל, ז׳ 62). "ביים אריינקריכן אין ענגן בונקער איז די מ׳ אומבאהאלפן ווי א קינד. מ׳האט איר געמוזט העלפן. נאכן ארויסקריכן, איז זי ווידער מ״. מאיר מעדזינסקי, 60 יאר אלט, פארפאסט אין א פליטים־פונקט אין וו״ג — "א ליד צו .דעו־ מוטער: געווען איז מיר גוט מיט דיר צוזאמען, / מיין שענסטע, גאלדענע צייט״. (ר״א, יו״ש 1־1־3 מ?).

טאמעטשקע — לאבן ברויט. (קאפלאן, ז׳ 23).

מאמעדיידעד — שטאט מארמעלאדע. (ל׳ ארום ווארשע, ר״א, 495, סוף 1939).

מאמקעם — זע: קעלבער.

מאנגאל(ו) — אין טשענסטאכאווער ל׳ ״ווארטא־ווערקע״, די ערגערע (שלעכט אנגע־טוענע, אויסגעמאטערטע) לאגעריסטן. זאל שטאמען פון די קראקעווער יידן, וואס זענען פריער אהער געקומען און פארכאפט די בעסערע ערטער. די מ׳ זענען געווען לאדזשר יידן, שפעטער געקומען, אויסגעמאטערטע פון ג׳.

געזונגען דארט א ליד: ״מאנגאלן״. רעפרען: סקארזשישקא, ראקווו, / לאדזש און קראקיוו, / זענען זיך דא צונויפגעקומען. יאפאן צי א מאנגאל, / אלץ יא׳עט, יא, יאוואל״, א ווייל לאגערל אין תוך געגומען". (מחבר: א. קירשענבוים, איבערגעגעבן: שלום גאטליב).

מאנטיקדיקע — צוגענומענער בעת אן אקציע, וואס איז פארגעקומען א מאנטיק, למשל אין לוצק (30.6.41) ; אין ביאל״ג (3.7.41), אונטערשיידס פון די דאנערשטיקע (זע), שבתדיקע (זע) א״א.

מאנטער — ארעסטאנט פון בית־הסוהר מאנטעלופיך אין קראקע.

מאנפפעלדאוויעץ (אווצי) — יידישע ארבעטער, באשעפטיקטע ביים קאמענדאנט פון ג׳ אין לוואוו. צו ״זיינע״ יידן זיך גוט באצויגן, הגם אליין אנגעפירט אויס־ראטונג־אקציעס קעגן אנדערע. מ׳ דעריבער געווען ״פרויוילעגירט״ בעת אן אקציע אין לוואוו גופא. (העשעלעם, מיט די אויגן פון א צוועלף־יעריק מיידל, ז׳ 33. פוילישע).

מאנעלע — שמאכטעס, טשוכי (זע). פריוואט־זאכן אין יאנאווער, מינסקער א״א ל׳. באנוצט דורך פאלאקן, דערונטער יידישע אריער. (מאקאווסקי, ווערמאכטס־געפאלגע. פוילישע). מ׳־ברויט. (וו״ג, סקאלאוו, ז׳ 129).

מאנשאפט־צוג — אין פלאשעווער ל׳ יידישע פרויען, איינגעשפאנטע ווי פערד, שלעפן פון א טיפן שטיינברוך 5 וואגאנעטקעס (לארעם) מיט שטיינער אויף דער אויבערפלאך. די ארבעט איז אנגעגאנגען בייטאג און ביינאכט, אן איבערייס. געוופן האט מען די קאמאנדע (זע) מ״צ, אדער "וואלגא, וואלגא", צוליב דער ענלעכקייט מיט די ארבעטער־בורלאקן פון דער וואלגע. (י. שטערנגאסט, עדות, ייה״א, 172). זע: 3810151;1, 50137115 531(8ח5)ן .-!ס.

מאסן־קכרים — זייער שכיח אין די צייטן פון אומקום; מ׳גראבט מ״ק; מ׳האט גע־ פירט צו די מ״ק; פון די מ״ק רינט כלוט, וכו׳ וכו׳. דאס זעלבע חזרט זיך איבער אין די עדויות פון די לעבנגעבליבענע, אין די יזכור־ ביכער א״א; די מ״ק גענפינען זיר טיילמאל אויף בתי־עלמינס, טיילמאל אין די פארווארד־ פענע פעלדער, דאלינעס, וועלדער וכו׳. (מ. ק.,. אויפן יידישן בית־עולם אין וו״ג, רינג׳ 8.5.42, ב׳ 1, ז׳ 351).

מאסן־שחיטה — "אין ווילנע, ראוונע און אין צענדליקער אגדערע שטעט, פארגעקומען מ״ש פון דער יידישער באפעלקערונג״. (רינג׳ 8.5.42, ב׳ 1, ז׳ 346) ; "די דייטשן וועלן פון איצט אן מורא האבן עפנטלעך צו מאכן מ״ש״. (רינג׳, 30.5.42, כ״י, 1, ז׳ 379) ; באנוצט אויך מאסן־הריגה. <ס׳ זוהיל, ז׳ 212) ; טאסן־טארד (ם׳ האראדלא, ז׳ 142 א״א). זע: שחיטה.

טאסקעם — אין די א״ל קאפאס, מאכן דעם אנשטעל פאר די העפטלינגען, אז אויך זיי באקומען נישט מער צום עסן, ווי די איבעריקע. (קאפלאן, ז׳ 39).

מאפקווע — ״וואט הערט זיך עפעם נייעם ?״ — "ווייסט, מ׳רעקווירירט שוין ביי די יידן אלע שטילן". — ״וואס איז געשען *1״* — "היטלער האט שוין נישט קיין כוח צו שטיין אונטער מ׳ און לענינגראד". — ״ווי לאנג וועט ער דארט זיצן ?״ — ״דערווייל מוז ער זיצן שבעה נאך די סאלדאטן מיטן אייזערגעם קרייץ, דער־ נאך נאך די אפיצירן מיטן ריטער־קרייץ, ווייטער נאך די גענעראלן מיטן לארבער־קרייץ". (ר״א);

נישטא וואס צו רעדן; א סוף האט ער א שיינעם,

געקומען ביז מאסקווע און זיך אפגעפרוירן דעם קלייגעם...

היטלער האט זיך געוואנדן צו די ווארשעווער שמוגלערס, זיי זאלן אריינ־ שמוגלען א האלבן מיליאן זעלנער קיין מ׳. די שמוגלערם נעמען זיר אונטער, אבער לויט זייער ספעציאליטעט, שטיקלעכווייז: די קעפ, די פיס און העבט — יעדער סארט באזונדער.

די פראנצויזן האבן אונטער מ׳ געטראגן רויטע הויזן, מ׳זאל נישט זען, ווי זיי גייען אפ אין בלוט. די דייטשן — ברוינע, מ׳זאל נישט זען עפעם אנדערש. (ר״א, 28.1.1942). זע: ס׳ לוצק, ז׳ 462.

מאר,א — ווארנצייכן אין ל׳, שטאמט פון די באלקאנישע און אונגארישע יידן. (קאפלאן, ז׳ 12 ; יו״ש, עדות 1739/268).

מארד-אנציע — זייער פארשפרייט סיי אין רעדן, סיי אין שריפט, בעת דער אקופאציע און נאד איר. שטרייכט אונטער די אכזריותדיקייט פון די אקציעם (זע). די אקציע פון פעברואר 1943 אין ג׳ ביאל׳ ווערט דורך איר כראניקער, פסח קאפלאן, באצייכנט מ״א. דאס זעלבע — ס׳ זאבלאטאוו, ז׳ 203/4. באנוצט אויך אירגאניש מ׳־העלדן פאר די יעניקע, וואס זיך משתתף געווען אין די מארדן. (דארט, ז׳ 208 א״א).

מארד־באנדע — די באשטימטע איינזאצקאמאנדאם (זע) צום אדורכפירן אקציעס. "די דייטשע מ״ב האט פון זאמבראוו פארשלעפט אין וואלד פון טשיזשעוו 1,500 יידן און דערמארדעט". (בריוו פון נ. סמאליאר, 10.12.42, ר״א, 11 טייל; ס׳ זאמבראוו, ז׳ 74).

מארד־לאגארן — ק״ל. (דאם ווארט, ז׳ 164, 163, א״א).

מארישין — פארשטאט פון לאדזש, געהערט צום ג׳. א שטיקל פרייער פלאץ, א ביסל גרינס, דא האבן זיך געפונען די "אפרו־היימען", די קינדער־קאלאניעס, די קיבוצים (זע). דורך דאנען אויר געגאנגען די פילע לויות צום ביוז־עולם אויף בזשעזשינער גאס, וואט מחוצן ג׳. "כלומרשט א געזונטער מענטש לייגט זיך אויף א טאג, אויף צוויי אין בעט אריין, און אויפן דריטן טאג פארט ער ווי א בר־מנן קיין מארישין". (טאג־בוך פון דוד סיעראקאוויאק, 25.6.42. ביולעטין ייה״א, 1959, נר׳ 30, ז׳ 11, 128/9). "דאם געטא האט פאר קראנקע פלאץ נאר אין מ״. (ל״ג, ד״ר אסקאר זינגער, כ״י, 14.7.42, טאג־כראניק).

מ. מ. — מארישין־מיליץ, געהאט די אויפזיכט איבער די קיבוצים וואם אין מארישין.

מאריצל — אין ג׳ איז איינער פון די אנפירערס פון ארבעט־אמט ביים יודענראט געווען ח. טש., וואם יידן האבן אים נישט ליב געהאט און צו אים קיין צוטרוי נישט געהאט. מ׳האט אים אויך געהאלטן פאר א פאזער, שפילט די ראל פון א מושל, דערפאר האט מען אים א נאמען געגעבן מ׳, לויטן נאמען פון מאריס שווארץ, דעם באקאנטן יידיש־אמעריקאנישן אקטיאר. (ירושלמי, פנקס שבלי, מבוא, ז׳ 23, 54).

מארמעלאדע — 1. געפאלענע דייטש־היטלעריסטישע זעלנער. "וועסאלי קאגטשיק״ (״סרייטלעך ווינקל״) אין א צייטונג הייסט א זייט אין די פייפערם (צייטונגען) וועגן דער מ׳ (רינג׳, כ״י, 10.40). 2. א דייטש צו יידן: "איר גייט נישט אויף מ׳, נאר פארט אויף ארבעט״ (עדות, בארג, בפ״ג 1זג, ב׳ 1, ז׳ 114).

מארמאלארניק — קאפאס (זע), מסור. (ל׳ פלאשווו). "פאר א ביסל מארמעלאדע טוט ער זיין ארבעט".

מארקוסיווקע(ס) — אינזש׳ שמעון מארקוס, א פליט פון לאדזש, האט אין וויל״ג דער־פונדן אן אויוון פון בלעך אויף זעגעכץ. ביליק און גוט. א קיבל, וואס ווארעמט שנעל און עסט אויף מינימום האלץ. זייער ביליק, פרייז 50 רובל (ד״ה 1 ק״ג ברויט אדער 5 אייער). סיי דעם אויוון, סיי די קיר רופט מען מ׳, לויטן נאמען פון דערפינדער. (קרוק, 6.5.42, ז׳ 255/6).

מארק־קווימונג — געלט, איינגעפירט אין ל״ג, 8.7.1940. זע: רומקעס.

מאשינקע — מאשין־געווער. (אויגוסט 42, אטלס, ז׳ 74).

מאשעווסקי — רום, רוסישער זעלנער. (ווארשע, פון מאשא, פאפולערער רוסישער פרויען־נאמען).

מגילה — אריינגעשמוגלטע אין ל׳ קעניגווווסטערהאוזען צייטונג. (מ. מארגוליעם).

מגן־דוד — אפצייכן, ארעמבאנד, א שטערן געטראגן אויפן רוקן און ברוסט. "פארגעסן אנצוטאן דעם מ״ד״. (שאוול, ירושלמי, 22.12.41). ״פארוועדט ארויסגיין אן א מ״ד״. (6.2.42).

"איד טראג א בלויען מ״ד אויף מיין ארבל.
ס׳איז א שאנד פאר אייער פאלק, פאר אייער לאנד."

(א. זאק, יידישע שריפטן, ל. 1948, ז׳ 16) ; ״נישט דער מגרדוד /אויף דער האנט. / אויף דורות־לאנג / א שאנד / וועט דאס זיין פאר זיי״. (געבירטיק.

קראקע, פעבר׳ 1940) ; יעדן טאג גייען ארבעטער צו ארבעט מיט מ״ד אויף דער פלייצע, אויפן ארבל און אויפן געזעס. (ם׳ סוסנוביץ כ׳, ז׳ 162). זע: לאטע.

מגן־דוד אפאסקעס — (כ״י, טיטעלמאן, ר״א, 20.7.42).

מדריד — לערער פאר העברעלש. אומלעגאלער לערער. פירער פון א היים. זע: טערע־זיעגשטאט.

מ׳האט אים ״אריינווישעדלעט״ צו מיר. "אויב אן אונטערשריפט (אויף אן ארבעט־ליסטע) רוקט זיך ארויס פון זיין שורה אין א צווייטער, א שכנותדיקער". (ל״ג, ג׳־לשון, 1016).

מ׳האט אים (זיי) אין דר׳ערד — פאפולער ווערטל. אים, זיי — היטלערן, נאצי־דייטשן. "אין ווארטעגאו פאראיארן פארגעקומען אזא פאל: מ׳האט געהייסן אן עדה יידן פארשיטן דעם ראש הקהל א׳, דעם רב פון שטעטל. ווען עם האט געהאלטן ביים האלדז, האבן יענע (זע) דערקלערט, אז דאס איז א וויץ. דער ייד אפגעטרייסלט פון זיך די ערד און א זאג געטאן: כ׳האב זיי..." (רינג׳, 13.10.40). ״שידלאוויעץ, ווינטער 1941, א שבת פארמיטאג. איך גיי אין גאם און דערזע: עם שטייט א דייטשער אויטא, אונטער אים אויסגעצויגן אויף דער ערד ליגט משה ק.., א חסידיש 50־יעריק יידל, אנגעטאן לכבוד שבת אין א זיידענער זשיפיצע און סאמעטן היטל. "הא, משה, וואם איז דאס די דייטשן האבן דיך געכאפט צו דער ארבעט ?״ משה בייגט ארויס זיין שווארץ פארשמירט פנים פון אונטערן אויטא און ענטפערט רויק: "זעסט דאך, מ׳האט זיי..." (עדות, מ. אייזענבערג). "יידן! זאל זיין פריילעך! מיר האבן זיי אין דער ערד״. (מ. גענירטיק, מינוטן פון בטחון, קראקע, 2.10.41). א ייד, אן על־טערער, איז אדורכגעגאנגען נעבן די שומרים (דייטשע וואך ביים ג׳־טויער) אויף טווארדע גאם און נישט אראפגעגומען דאס היטל, הגם די יידישע שומרים (פאליציי) האבן אים געווארנט. געמאטערט אים א לענגערע צייט. נאך א שעה צייט געטאן דאם זעלבע. ״איך האב...״ (רינג׳, 19.11.40).

שמחת־תורה אויף דער מילע־גאם גייט א כאפטע חסידים און זינגען אויף א קול. עם גייט צו זיי צו אן ״אפיקורס ונתן עליהם בקולו: — יהודים! ונשמרתם לנפשותיכם! היא מצוות עשה מן התורה, שעת סכנה היא לנו! חדלו מזה״. — רק אז חדלו, והיו כאלה שענו מרוב התלהבותם: אין אנו חוששים לרוצח! מיר האבן...״ (וו״ג, קפלן, 25.10.40). — ״מע האט... / מע וועט זיי איבערלעבן, / מע וועט גאך דערלעבן״ — זינגט מען אין וויל״ג. (קאטשערגינסקי, ז׳ 118). אנדערע זאגן: מ׳האט זיי אין דר׳ערד, מיר זענען זא־ווי־זא פארלוירן. (וו״ג, 29.5.42, ר״א, 490 ; ס׳ קאריוו, ז׳ 108 ; סאסנאוועץ, ז׳ 30,56 [ווידערמאן]; ווילנע, קאוונע, יעלין, ז׳ 52 ; ם׳ מלאווע, ז׳ 403 א״א). אויף דער קללה ״זאלן זיי גיין אין דר׳ערד אריין״, זאגט א ייד: "אין דר׳ערד אריין גייט מען דאך נישט, נאר מ׳שלעפט *1״* — ענטפערט דער צווייטער: ״זעסטו, די מצווה לאזט מען איבער פאר יידן, באגראבן קאנען זיי ווי אמ־בעסטן". (וו״ג, ר״א).

מ־האט נישט געהאט דעם טאג און נישט די נאהט. — (וו״ג, ש. קארנגאלד, כ״י).

ננוו.א. — טעלעגראפן־אגענטור: מענסשן ווילן אזוי. (ס׳ קריוויטש, ז׳ 148).

מ׳וועט זיף זעו אויף די פאליצעס. — בעת די שפעטערדיקע אויסזידלונגען, וועו מ׳האט שוין געווווסט, אז מ׳גייט אויף טויט און ס׳איז פארשפרייט געווען די מיינונג, אז פון מענטשן־פעטס מאכט מען זייף, האט מען זיך אזוי געוויצלט. (בוך פון לובלין, ז׳ 483 ; יידן אין וו״ג; אויף פוילישי: סש&ק סת ?81 ׳15<0״1וסק8)•

מ׳וועט מיר אריינשרייען אין גרוב אדיין, אז היטלער האט פארשפילט די מלחמה — פלעגן ענטפערן פעסימיסטן אויף גוטע בשורות. געהאלטן, אז היטלערס מפלה וועט קומען נאכן אויסהרגענען דורך אים אלע יידן. (לובלין, וואַרשע, עדויות).

מוזיל,אנטן — דיוועראסאנטן. (מינסק, סמאליאר, יידן, ז׳ 76).

מוזיקאליש — זע: שראנק.

מוזע[ו]למאן, מוסולמאן — אויסגעמוטשעטע העפטלינגען; פארלוירן דעם חשק צום לעבן. די ערשטע באשטימט צום קרעמאטאריום. (וויינטרויב, וועריטערבוך). יידן געזונטע, פלעגן זיך טרייסטן אין אוישוויץ: "כ׳בין נישט קיין מ׳". דעם דאזיקן טערמין האב איך געהערט אין אלע ק״ל. זיי רופן זיך מ׳, ווייל אפגע־שוואכטערהייט, פילן זיי א שטענדיק נעפיל פון קעלט, שלעפן אויף זיך קאלדרעס ווי אראבער זייערע אבאיעס און מאכן דעם איינדרוק פון מ׳, וואס טרייסלען זיך בייי דער תפילה. (דוואַרזשעצקי, ווילנע, ז׳ 19). "כ׳בין געווען א מ׳, ד.ה. א לעבעדיקער מת״. (ס׳ גארוואלין, ז׳ 105). זע: גאמעל, מאזל־מען.

מוזולמענקעש — פרויען מוזולמענער. (בירקענאו, ס׳ טאט. מאז., ז׳ 433).

מוזעלפרויען — הויט און ביינער. וועיבער באשטימטע צום פארגאזעווען. (בירקענאו, י׳. ראזען). די וועַרטער: <11־>\\1ש4115י ,ח3ו11ש1115ל, געפינט מען אין אפיציעלע דייטשע דאקומענטן פון ל׳ אוישוויץ, אין דער קארעספאנדענץ מיט — !וח/ 1ק1311ל 8ח31111\\׳ז£1-7£3ב1801ז1¥ג.

מויל גרעסער ווי די האנט — דייטשן דראען, רעדן א סך, אבער האבן נישט קיין שליטה איבער אונדז. בעלגיע, 1940, אנהייב 1941. (א. קליינמאן, כ״י, יו״ש, 03/754, ז׳ 52).

מוילעכעד — דין־תורהס מיט די ״מוילעכער״ שמוגלערס און מאכערם, וואם גענומען געלט און גישט אריבערגעפירט דורך דער גרענעץ. (וואַרשע, ש. הובערבאנד, כ״י, ר״א, נ״ר 30). ״שמוגלער איבער דער גרענעץ״ (אפאטאשי, פאר דער ער־שטער וועלט־מלחמה).

מויעדן — דאם זעלבע פוילישי: מורי, !מפזטמז 23 - הינטער די מויערן, באטייט געטא. די פרייע וועלט און דאס ג׳ באצייכנט: די זייט און יענע זייט (פון די מ׳). ורענן דער באדייטונג פון די מ׳ האבן יידן פון אנהייב נישט געהאט דעם מינדסטן באגריף. מ׳האט וועגן דעם דיסקוטירט, געוויצלט זיך. ערשט שפעטער דערקענט דעם אמת. רינגעלבלום שטעלט זיך עטלעכע מאל אפ אויף דער פראגע־מיינט, אז די מ׳ דארפן דינען צום עוועַנטועלן ״שטראסרקאמף״; אן אנדערש מאל: די מ׳ דארפן פארצייכענען דעם וועג, דורך וועלכן דאם אפטרעטנדיקע דייטשע מיליטער וועט זיך דארפן צוריקציען. א דריט מאל: אויב ס׳וועט קומען צו א ריקצוג פון דייטשן מיליטער, וועט מען די יידן

פארטרייבן הינטער די מ׳, זיי זאלן נישט זען דייטשלאנדס מפלה. גאר שפעט: ״מ׳ארמויערט אונדז לעבעדיקערהייט״.

"די מויערן האבן אונדז ארומגענומען מיט שרעק. געווען א סך פארגעפילן אויף דער טעמע. אמייסטן האבן מורא געהאט די ווייבער, וואם האבן פריער פאר אונדז פארויסגעפילט אונדזער אומקום. א פוילישער מאיאר גיט צו פאר־ שטיין, אז די מ׳ דארפן פארזיכערן די דייטשן בעתן אנטלויפן פארן שונא. מיט א קליינער צאל זעלנער, וועלן זיי זיך קאנען פארטיידיקן, און באשיצן דאס אפטרעטנדיקע מיליטער". (ווארשע, ליטמאן, כ״י).

אויף דער טעמע פון אנהייב געווען פיל וויצן. ווארשע: ״סארוואס זענען די מויערן 2.50 מעטער הויך ? — ווייל סליי שפרינגען נאר ביז 2.40 מעטער". ("גאזעטא זשידאווסקא", נר׳ 2, 26.7.40). ״די מויערן די איינציקע קאנ־ סטרוקטיוווע ארבעט פון די נאצים״. צווישן עולם גייט א ווערטל: "מען האט פארמאכט די מויערן און מען האט געעפנט די טויערן״ — געמיינט דעם שמוגל, מיט דער באטייליקונג פון אונטערגעקויפטע זשאנדארן. (ר״א, 13.6.42, 1355). "די ליצנים זאגן, אז פון די רויטע ציגל פון די מויערן מאכט מען פארב אויף צו פארבן מלבושים אין ג׳. אנדערע ווידער טרייסטן זיך, אז גאר בקרוב ורעט דאס ג׳ אויסדערפינדן א כעמיש מיטל אויף צו צעלאזן די מויערן. (מרי ברג, 20.2.42). "געקומען דייטשן פון פראנקרייך און ווילן גישט גלויבן, אז די מ׳ טיילן אפ יידן פון פאלאקן". (ר״א, 9.7.41). מויערן־פאליציי. זע: פארקאן, קאפ■

מונקא — עבודת כפיה ברומניה. (אמא לוין, ת?ל על הדניסטר, ז׳ 51).

מונקא־צאכאר — אונג׳. אלע מענער, יידן פון 1918—1903, פארפליכטעט צו מיליטער־ דינסט, ווערן באשעפטיקט אין מ״ט — ארבעט־לאגער אונטער דער קאמאנדע פון אונגארישע סאלדאטן. (פישמאן, כ״י, 1942, ז׳ 100).

מיגקאצאכאריסט — יידישע זעלנער אין די ארבעטער־קאלאנען אין אונגארן, טראגן ציווילע מלבושים, נאר א מיליטעריש היטל און געלן באנד אויפן ארעם; גע־ שמדטע טראגן א ווייסן באנד. (סעלינגער, ה׳ 5, ז׳ 8). מ׳ן געארבעט אויף די באזעצטע רוסישע געביטן. (ל׳ מאוטהאוזען). "היו גם אלפי יהודים הונגריים שנקראו מונקה טבור, שעד־כה היו במחנות עבודה תחת פיקוח הנאצים". (סוני אדלר, בגיא צלמוות, ז׳ 54).

מונקאטשער — א מונקאטשער האט תמיד א ברירה און ביי די דייטשן קיין שום ברירה נישט געהאט. (ווינבערגער, כ״י, ז׳ 76).

טוסאליני — פיל זעגען די וויצן וועגן מ׳ אין שייכות מיט די מפלות, וואס ער האט געליטן אין גריכנלאנד. ״מ׳ זיך געענדערט דעם נאמען אויך• ״מונאסאלילי״ (פויל.: מ׳האט אים אנגעזאלצן).

דריי שררות זענען געפארן אין אן אויטא, האט זיך אן אייזל געשטעלט אין וועג. איינער אראפ אוועקשלעפן דאס אייזל. האט ער זיך נישט געלאזט. איז אראפ דער צווייטער — אן רעזולטאט. דאן איז ער (היטלער) אליין אראפ און דעו־ אייזל איז שנעל אוועק. האט מען אים געפרעגט: וואס האסטו גע־ מאכט *1* דערויף איז געקומען דער ענטפער, אז ער האט אים איינגערוימט אין

אויער, אז דער אייזל זאל צוטרעטן צו דעם דרייַ־פאקט (צווישן דייטשלאנד, איטאליע און יאפאן) — איז ער אנטלאפן. (שווארצבארד, 16.12.40, ר״א 1359, בפ״ג, ב׳ 7111, ה׳ 4—3). זע: אקס.

מושטער־גענטא — וועז די דייטשן האבן פארטריבן (מערץ־אפריל 1942) די לובלינער יידן אין דער פארשטאט מיידאן־טאטארסקי, האבן זיי געטענהט, אז זיי ווילן דא שאפן א מ״ג, וואס וועט זיין א ביישפיל פאר אלע אנדערע און זעלבפאר־שטענדלעך בלייבן ביז סוף מלחמה. יידן פארפלאנצט גערטנדלעך ביי זייערע הייזלעך און געגלויבט, או דאס וועט זיי טאקע ראטעוונן. אין נאוועמבער דעם זעלבן יאר איז דאס מ״ג ליקווידירט געווארן.

מושקאטיאנער — לויטן נאמען פון פאפולערן ראמאן פון א. דיומא "דריי מושקע־טערן", אנטשטאנען אין וויל״ג פון מושקאט, פאליציי־אינספעקטאר, מ׳. זע ילדים, ווייסע חברהניקעס.

מזל־טוב — חברה קדישא, וועז זיי קומען צו א מת, איז נאכן אפזאגן "ברוך דיין אמת", וועגן זיי זיך צום טויטן מ״ט, ווייל ער איז געשטארבן און צו קבורה גע■ קומען, ווי א מענטש. מען איז מקנא די געשטארבענע. (ס׳ קאלושין, ז׳ 360). וועז מען שטארבט אין בעט, ווינטשט מען מ״ט די אבלים, ווייל נאך איינער האט דעזערטירט פון היטלערן — 16-ז110ז1036ז<ז116!מ ■701. (באכניע, סע־לינגער ה׳ 17, ז׳ 17). געהאט מזל, געשטארבן אין זיין היים. (ס׳ סאקאלקע, ז׳ 315). זע: צדיק.

מזל־טויט— צוליב די זעלבע סיבות, ווי ״מזל־טוב״ (זע). (ל׳ סטופקי, נ. טארנאפאל).

מחותנים — 1. די עקזעקוציע־קאמאנדאס, וואס אדורכגעפירט אקציעס. "ידיעה פון קאלאמיי, אז די מ׳ תעלן קומען אויף דער חתונה (זע) קיין קיטעת". (ם׳ קי־טעת. ז׳ 147).

2. אין די ל׳ אין דייטשלאנד, ענגלענדער אויף וועלכע מ׳האט ארויסגעקוקט. (קאפלאן, ז׳ 54).

מ׳טאר נישט — יידן האבן אויפגעהערט צו לייענען דייטשע באקאנטמאכונגען. צו וואס לייענען — פלעגט דער עולם זאגן — מען ווייסט דאך סיי ווי, אז מען טאר גארנישט. (אנדענקבוך, ז׳ 209).

מטי, — מיליטעריש־טעכנישע קאמיסיע. אין קאוונער ג׳ באשעפטיקט זיך מיט שאפן מיטלען אויף צו באזארגן זיר מיט געווער. (יעלין, ז׳ 62).

מיאסטא־אגרוד משערניאקאוו — פוילישׁ: ״גארטן־שטאט טשערניאקאוו". (רינג׳ 1.9.40). אתי לצנותדיק געהרופן דאס ת״ג, נאד דעם ווי מען האט דארט געמאכט א קליין געטנדל פאר קינדער. די פארשטאט טשערניאקאוו איז טאקע געווען א שטאט פון געטנער. יידן אנגעוועגדט די ענלעכקייט פון נאמען פון אבמאן פון ת״ג און פון דער פארשטאט.

מיט כלוט — אין פוילישׁ געשריבענע זכרונות דערציילט פאלא ראטשילד: "טיילמאל פלעגט זיך טרעפן, אז די פלאצווקע־גייערס (ז26{ז1״ז1806ס), פלעגן צו־ריקגייענדיק פון דער ארבעט פון שטאט אין ג׳ נעמען די זשאנדארן מיט גע־זאנג, באזונדערס תען זייער קאמאנדא איז באשטאנען פון צוגעקליבענע חברה פון אונדזער עליטע, ווי מען האט די בחורים גערופן אויף יידיש "מיט בלוט". באזונדערס איז בארימט געווארן דאס לידל "ס׳איז אמאל א נס גע־

וועו אי, אי, אי"... אין אזא פאל האט די זשאנדארמעריע פארגעסן אין דער רעוויזיע. די ווערטער פון ליד זענען אזוי אמאראליש, אז ס׳איז נישט כדאי זיי צו ברענגען. (יו״ש, כ״י, ז׳ 72).

מיט דעו יודען האכען זי דען קריג געוואנען — אבער אחוץ דעם האבן זי אים פער־לארען — האט אויסגעשריען א יידישע פרוי, געסטוואגן פאני, צו דייטשן בשעת אן אקציע אין קאמיאנקע סטרומילאווע. (עדות, בראניסלאווא בירגער, ייה״א. נ״ר 793). עגלעכע אויסרופן קענען מיר פון אנדערע ערטער.

מיטוואכדיקע — אומגעקומענע בעת אן אקציע, וואס סארגעקומען א מיטוואך. (ביא־ליסטאק, 27.6.41). בשבת, 12 ביוני, נחטפו 5,000 יהודים מבתיהם (הקרויים בפי העם ״די שבתדיקע״). — היו גם 1.400 ״מיטוואכדיקע״... קול דמי אחים. (ת״א, ז׳ 17 ; ם׳ לודמיר, ז׳ 587). זע: מאנטיקדיקע, שבתדיקע.

מיטוואר פון די ליטווינער — אין ביטען דערלאנגט א דייטשער לייטנאנט דעם יודע־ראט א רשימה פון 130 מינים פראדוקטן און חפצים, וואט געמוזט צושטעלן אין משך פון עטלעכע שעה. אחוץ דעם רויבן די ליטווישע זעלנער "אויף אייגענער האנט". דער טאג פארבליבן ביי די יידן ווי דער "מ׳ פון די ל׳". (ם׳ ביטען, ז׳ 212).

מיטן אומגליק אין האנט — ווארנצייכן פאר א שטרענגער אינספעקציע אין שאוולער ג׳. (קאפלאן, ז׳ 10).

טיטן הינטן צו אייראפע — דער זשורנאליסט יוסף קורינעץ שרייבט א טאגבוך. ער זאגט, אז נאד דער מלחמה וועט ער זיך באזעצן אין א״י און זיין ערשט אר־טיקל וועט הייסן: מיטן...". (ס׳ בארנאוויטש, ז׳ 526).

מיים — 1. ווארנצייכן פאר א רעוויזיע: "עס ברענט, א געפאר, מ׳דארף לעשן מיט ארבעט״. (קאפלאן, ז׳ 10) ; 2. א וואסערדיקע זופ אין ל׳. (דארט, ז׳ 20).

מייגע יונגען — "דער ענטפער פון פרעזעס (זע) צו דער קראנקן־שוועסטער דעלע־גאציע איז געווען קורץ און שארף. איר ווילט נישט ארבעטן, איך וועל אייך צווינגען. מ״י (דאס האט ער געמיינט די פאליציי) וועלן אייך די ביינער אנברעכן. ער האט באפוילן זיינע י׳ אז אין אלע שפיטעלער זאלן אריינגע־זעצט ווערן פאליציי״... (ל״ג, פראנק, טאגבוך, כ״י, 6.5.41).

מייגע פרויען — ״היינט איז אויסגעקלעפט געווארן אזא פלאקאט: "איך פאדער אויף אלע מייגע פרויען, אין עלטער פון 17 ביז 40 יאר, צו רעגיסטרירן זיך אין ארבעט־ביורא... אלץ איז זיינם, אפילו די פרויען זענען זיינע". (ל״ג, פראנק, טאגבוך, כ״י, 4.7.41).

מייפטאם — ליטוויש. נאמען פון מלוכהשן פליישקאמבינאט. "ער ארבעט אין מ״. (סוצקעוועך, ווילנע, 74, 102). בית החרושת למוצרי בשר. "מ׳ (מזון) נחשב למקום טוב״. (שאוול, ירושלמי, ז׳ 85). זע: מאיסטאם.

מיירע — "מ׳נעמט יעדער א מ׳". יעדער פון די ארבעטער אין די מאגאזינען, וואס אויפן אומשלאג־פלאץ (זע), גנבעט פאר זיד, וואם ער קאן נאר. (וו״ג, משה לעווין, ר״א, נ״ר 256).

מיד האט איר געגומען — "יהודי אחד שעמד בטראנספורט, "א משוגענער אויף פאלי־טיק", שמו פיינגולד, אמר לאופיציר גרמני: "מיד האט איר געגומען, אבער סטאלינגראד — א קרענק״. (ביאל״ג, האקציה בביאליסטוק 17.2.34. טנגבוים־תמרוף, דפים מן הדליקה, ז׳ 95).

מיד הונגערט — אין ארבעט־לאגער צווישן מראזי און זשעשאווא רופט זיר אן מיטאג-צייט א דייטשער אויפזעער צום צווייטן: דו ווייסט, האנס, איך האב נאך היינט קיין פרישטיק נישט געגעסן, איך האב נאך היינט קיין איין יידן נישט געהרגעט — איז נישטא קיין אפעטיט. ער רופט צו צוויי יידן, הייסט זיי גראבן א גרוב און טרייבט זיי אונטער: "שנעלער, מיד הונגערט". דערשיסט ביידע. (ם׳ קאלושין, ז׳ 363). די איבערצייגונג, אז געווייסע סאדיסטן קאנען נישט נעמען גארנישט אין מויל, ביז זיי הרגענען גישט קיין יידן, געווען זייער פארשפרייט. זע: סראנקענשטיין.

* — העפטלינג אין אוישוויץ, וואם געהאט א הויכן נומער אויסטאטואירט אויף דער האנט. (י. גוטמאן, אנשים ואפר, ז׳ 36). זיי אונטערשיידט פון די אלטע, קליינע נומערן, וואם זיצן שוין א לאנגע צייט אין ל׳. זע: נומער.

מיליץ — אוקראינישער מיליציאנט, פאליציימאן. (בארשטשיוו). אין געווייסע ג׳ האט מען מיט דעם וואפן באצייכנט די יידישע פאליציאנטן. "א כאפטע געטא-מיליציאנעדן זיך צעלאזט זוכן, נישטערן". (מינסק, סמאליאר, יידן, ז׳ 12). "מיליציאנערן האבן אים אין דער ריי אריינגעטריבן... קלאר געווען פון די מיליציאנערישע רייד״. (דאברט, ז׳ 23). יידישע מיליץ. (ס׳ זשעטל, ז׳ 369 ; ם׳ אסטראה, ז׳ 518 ; פריוועם, אין רויך, ז׳ 40, 52 א״א). אין ווילנע פארגעקומען א דיספוט, ווי אזוי רופן די יידישע ארדנונגס-מענער: מיליץ צי פאליציי. געזיגט האט די באצייכענונג: ״פאליציי״. (קרוק, 15.9.42). אזא ויכוח■ אויך אין גוואזדזיעץ. (ם׳ גוואזדזיעץ, ז׳ 325).

מילעער — מאלעער. זע ג יידישיסטן.

מיניארן — יעדע ראטע געהאט אירע מיניארן, געווען ספעציאליזירט אין אויפרייסן באנען. (ס׳ זשעטל, ז׳ 387).

טיס געגאנ — 34158 0110112 אזוי באצייכנט טשערניאקאוו די פרוי יודט, וואס האט מיט דער הילף פון א דייטשן פריינט אויסגעפרעסט פאר זיך געווייסע טובות אין ג׳. (רינג׳, וו״ג, 24.7.41).

מיפטונג — "קאווע־מיסטונג", ק׳־ערזאץ. א האלבע קילא פון דעו־ ק״מ וועדט צוגע־טיילט יידן אין א ראציע. (זע). פון דעם מאכט מען אפילו א באבקע [זע]. (בריקם, פאפירענע, ז׳ 8, 23, 45).

מיפטי־פיפטי — א העלפט פון די געפונענע אוצרות, איינגעגייטע אין די בגדים, וואם מ׳האט סארטירט אין די לין, אפגעגעבן די דייטשן, א העלפט גענומען זיך. (מיידאנעק, שמתה טורקעלטויב).

טיקאלאם — ליטווישע פויערן רופן אזוי זייערע אויסבאהאלטענע יידן. (בערל כהן, א ייז־ אין וואלד, ז׳ 115).

מיקווע — נייע העפטלינגען אין בירקענאו. געהייסן צוליב דעזינפעקציע זיך אונטער־טונקען אין מ׳ — א ״וואננע״ מיט שמוציק וואסער. -1ק.87 ,8€81^0ן81מ0א 3ת13״ז
131 050216 05\\ו?0זמז. 1ז2681?8 1_61<3ת51<1, 1961, א1־. 1, 61 ׳1).

מיר ארכעטן ווי פערד, דערפאר באגראבט מען אונדז אויפן צווינטער פאר פערד. (ם׳ בעלכאטאוו, ז׳ 331). די יידן אין דער לעצטער אקציע, 6.7.43, האט מען געשאסן און באגראבן אויפן פלאץ, ווו פארשיט געפגרטע פערד.

מיד האבן בלויז לאדנם — וועו מען וועלט געהרגעט אין א ריי פאר א קאאפעראטיוו געוועלב (לאדן), וויצלען זיך די ווייבער: מיר... לאדנס, ווארטשפיל פון לייז־ן. (ל״ג, ג׳־לשון, 1023).

מיד וועלן שדין כאשטימט איכערלעכן די סריג — נאר יעדער אקציע, וואס אויסגע־ מיטן, אדער נאכן באקומען פון א נייעם ״זיכערן״ אויסווייז (זע), האט מען זין■ אזוי געטרייסט. (ס׳ קאזיענין, יואל ליטמאן).

טיר עסן ווי אין יום־כיפור, שלאפן אין סוכות, גיין געקליידט ווי פורים. (ר״א, 109, מלחמה־פאלקלאר); רינג׳, 2.17.40. "אנגעקומען כלומרשט א בריוו פון אמעריקע, ווו מען פרעגט זיך צי מ׳עסט מער ווי אין יום־כיפור, צי ווינט מען נישט מער אין סוכות, צי גייט מען אנגעטאן ווי אין פורים".

מיתה משונה — א דייטש שטייט מיט א מאפע און ווייזט וואס די דייטשן האבן אייג־ געגומען. א יד רופט זיך אפ: "אלץ האט איר שוין איינגענומען און די מיתה משונה נאך נישט". דער דייטש זוכט אויף דער מאפע דאס ארט, גע־ סינט עם נישט און רופט זיך אפ: "דאס ווירד אויר נאך קאמען". (ס׳ פול־ טוסק, ז׳ 507). יידישע קהילה אין לעמבעריק רופן יידן: מאגיסטראט פון מ״מ. (כהנא, יומן ג׳ לבוב, ו׳ 35).

מכה — פעקל, אריינגעשמוגלט אין ג׳. (שאוול, קאפלאן, ז׳ 32).

מען כאסט (מ׳כאפט) — ווארנצייכן צו באהאלטן זיך. (וו״ג א״א; טומקביץ, עכברים... ז׳ 39).

מלאך — ארעמער יד, וואם פאר גועלט געגאנגען ארבעטן פאר אן אנדערן. א מ׳ פלעגט באקומען 20 מארק און 1 ק״ג ברויט פאר א טאג ארבעט. (קאוונער ג׳, ר. לעווין, פרויען אין ארבעט־איינואץ אין קאוונער ג/ פל״ח, נר׳ 8 ; ביאל״ג, קלעמענטינאווסקי, ז׳ 42 א״א). פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה אין רום־ לאנד: ״איינער שטעלט זיך צום פריזיוו, אבער צום מיליטער גייט אן אג־ דערער. א מ׳, א טויגעניכטס, וואם וועט תיכף באפרייט". (וויניצע, 1913, ר. פעדערמאן, ביי די טייכן ווארטע און איסט-ריוועי, ז׳ 52/3) ; "עס שלאגט זיך דער מלאך הגואל מיטן מלאך המוות — מען שמועסט, אז נאך היינט וועלן דא די רוסן זיין״. צום אויסברוך פון דער דייטש־סאוויעטישער מלחמה. (דעמבלין, צבי אייכנבערענער. כ״י, ז׳ 23). זע: מאלעך; ס׳איז גוט; ערזאץ־ מאן. א דייטשן מושל און אכזר מיטן גאמען ענגעלס, רופן יידן אין איזביצע מ׳. (ס׳ זמושץ׳, ז׳ 125).

מלבוש — צווישן יידישע פארטיזאנער אין דער נאליבאקער פושטשע, א מענטש וואס געקומען אין פארטיזאנער־אטריאד אן געווער און נישט געווען קאמפספעיק. (יידישע שפראך, ב׳ xxx7, נר׳ ז׳ 67; ם׳ לידע, ז׳ 343).

מלחמה — נאך דער מלחמה קומען זיך צונויף היטלער, סטאלין און טשערטשיל. אלע דריי מיט פארזארגטע פנימער. רופט זיך אן היטלער: צו וואס האט מיר דאס געטויגט, אומצוברענגען אזש גאנצע 10 מיליאן דייטשן? ענטפערט אים סטאלין: און צו וואס האט עס מיר געטויגט, אומצוברענגען 20 מיליאן רוסן י רופט זיך אן טשערטשיל: נו, און צו וואס האט עם מיר געלוינט אומצו־ ברענגען גאנצע... 5000 ענגלענדער. אז די כאלערע זאל זיי וויסן; וועו

האט זיי דען געבעטן צו קריכן אהין, ווו מען דארף נישטז! (פרץ אפא־טשינסקי, מאי 1942, ר״א, 130).

אויף א זיצונג פון דייטשן גענעראל־שטאב, האבן די גענעראלן פֿארלאנגט פון פֿירער 4 מיליאן זעלנער אין 2 יאר צייט, כדי צו גענוינען די מלחמה. האט היטלער באשלאסן 8 מיליאן מענטשן אין איין יאר צייט. אויף אן ענלעכער זיצונג אין ענגלישן גענעראל-שטאב, האבן די מיליטער־אנפֿירער פֿארלאנגט 2 מיליאן זעלנער אין 2 יאר צייט. טשערטשיל ענטפערט: 1 מיליאן זעלנער אין 4 יאר צייט. (אונדזער האפענונג, 13.42, ז׳ 18).

טלינארסתיס כילעטן, מלינארקעם — געלט סון באנק עמיסיני, וואם די דייטשן האבן ארויסגענעבן אין ג״ג. דירעקטאר פון באנק געווען דער פאלאק עמיל מלי־נארסקי. ״א העלפט געפארן מיט מל׳־בילעטן״ (רינג/ 1.11.40; 21.11.40), ד״ה, נישט אויסגעקויפט קיין טראמווייַ־בילעטן, נאר אריינגעשטופט דעם קאנדוקטאר אין האנט א מטבע. פוילישׁ: * ופ1מ1מז. ״אין פוילישער פאליציי האבן דעם גרעסטן דערמאלג די לעגיטימאציעם מיט מלינארסקיס פאטאגרא־פיע״. (רינג/ 17.4.42).

מיינה — באהעלטעניש פאר א ייד אין ארישן שטאט־טייל. (עלבערג, אונטער קופערנע הימלען, ז׳ 52). זע: מאלינע.

מלך — פארזיצער פון די יודענראטן אין אויבערשלעזיע, מערין. "מ׳ מערין וויל איצט אריבערפארן קיין קראקע און ווערן דער מ׳ איבער דער גאנצער גובערניע... געטראפן א פדוי, וואט גערעדט וועגן מ׳ ווי פון א מלאך הגואל". (רינג/ 26.5.40, כ״י). זע: מערין־יוגנט.

מטו ארעד גופרדרו — ווען מ׳פלעגט אין קאוונער ג׳ טיילן פלייש, האט מען געפרעגט .־ ממו אדער טפֿררו, ד״ה, צי טיילט מען רינדער־ צי פערד־פלייש. (קאפלאן, ז׳ 20).

ממזר — א געשמוגלט פעקל מיט געווער. (ווילג, קאפלאן, ז׳ 32). ממזרים — דייטשן. (ארגון יוצאי מלאבה, 5, 1977, י. מ. מאיראוויטש).

ממזרל — אין דעי קוך־וירטשאפט, א כלי וואם האט נישט איר באשטימטע מאס, איז אבער קלענער פון די איבעריקע, וואס האבן געהאט א ענויע מאם און אין זיי האט מען געשיקט די זופ אין די רעסטאראנען; דעם צוגאב, "צולאגע", פלעגט מען אריינגיסן אין דער קלענערער כלי (קאן) און זי האט מען גע־רופן ״מ״. (ל״ג־ענצ/ זעליקאוויטש).

מנגן — אנזאג אין ל׳ הייידעקרונג (מעמעל-געביט), אז ס׳דערנענטערט זיך אן אויפ־זערער. (קאפלאן, ז׳ 12).

מנהיג — רומקאווסקי. "אלץ האט אונדזער מנהיג פארגעזען און פארשטאנען". (זעליקא־ווימש־יעריקער יובל פון טעקסטיל־פאבריק, כ״י, 5.1.43).

מנוחה — צווישן די דייטשע יידן אין באלטיקום, אנזאג אז דער אויפזעער איז אוועק און מ׳קאן זיך אויסרוען. (קאפלאן, ז׳ 15).

מנוחת עולמים — די אפגעשוואכטע. געזאגט, אז מ׳פירט זיי אין א ערהאלונגס־היים. פאקטיש געפירט אויף פארניכטן. "מיר האבן דאס געדופן מ״ע". (ס׳ סוסנו־ביץ ב׳, ז׳ 212).

מנאשקע, מענאשקע — "פריידע, נעם אויך מיט די מנאשקע מיט דעם פעקל"■ (ל"ג, 1944). אויפשריפט אויף א בודי (ל"ג, בלומענטאל, שמועסן, ז' 42). "בלילה היינו עושות בה צרכנו. ביום שימשה לנו להבאת אוכל". (אושוויץ, שפירא לאה, כ"י, סניף יו"ש). לידי: מענאשקע. (א. שנור, ס' בייטש, ז' 105).

מנחה לעשד — שוחד פאר די דייטשן. "אויך מיטארבעטער פון יודענראט, וואם זענען פערזענלעך באקאנט מיט דייטשן צוליב דער אפטער מ' ל', האבן אין עטלעכע פאלן געהאט הצלחה מיט זייערע בקשות און ארויסגעריסן קרבנות פון די חיהשע נעגל". (קאפלאן, דער חורבן ביאליסטאק, פעברואר 1943, כ"י).

מנין — "אין א מנין. ביי א מנין שרייט מען און מען געוואלדעווטע. — וואם איז ? — מ'זאגט קדיש. — דאס איז דאס איינציקע, וואס מען קאן ואגן הויר און מ'זאגט עס שוין צו פיל". (ל"ג, כ"י).

מעכל — נאך דער מלחמה וועט "ארביס" ארגאניזירן אויסלוגן קיין בערלין אונטער דער לאזונג: "לאמיר אנקוקן אונדזער מעבל", וואם די דייטשן האבן ארויס־געפירט פון די באזעצטע געביטן. (רינג', מערץ 1940 ; י. קורץ, ספר עדות, ז' 132 א"א). געווען באקאנט צווישן פאלאקן פאר דער מלחמה "ארביס" ארגאניזירט אויספלוגן: "באקען זיך מיטן לאנד".

מעכל־בעשאפונג — ביי אלע יודענראטן געווען אן אפטייל מ', וואם געלייפערט מעבל־שטיק אויפן פארלאנג פון יעדן דייטש. די בעהערדן האבן געהאלטן, אז די פליכט פון די יודענראטן איז אויסצושטאטן די ווינונגען פאר די דייטשע באמטע, וואם געקומען פון רייך אויף ארבעט אין די באזעצטע געביטן. באזונדערם איז דאם שייך די אמטן, וואס זענען עוסק מיט "לעזן די יידנפראגע". ביי א טייל יודענראטן (צ"ב לוואוו), זענען געווען ספעציעלע מאגאזינען מיט זאכן צום אויסוואל. אין אנדערע פאלן (ביאליסטאק) האט די מאכט דער־לאנגט רשימות פון זאכן, וואס דעו־ יודענראט האט צוגעשטעלט אין דער קירצערסטער צייט און פון בעסטער קוואליטעט. דער יודעגראט פלעגט די זאכן אדער רעקווירירן, אדער אפילו איינקויפן אויף דער ארישער זייט און צושטעלן די דייטשן. (בלומענטאל, דרכו של יודענראט, פראט' 23). זע: באשאפונגם־אמט.

מעכל־הענדלער — דייטשער קאמענדאנט פון שטעטל אויסציע ביסקופיע נעמט צו מעבל ביי יידן און פארקויפט עס צו נישט־יידן. דערפון דער נאמען. (עדות: קלמן ניסענבוים).

מעדיצין — צוליב דער גריפע־עפידעמיע אין ג' קורסירט א וויץ: די דאקטוירים קומען צו קראגקע מיט אפגעדרוקטע רעצעפטן. זיי ווייסן שוין פריער, אויף וואס דער קראנקער איז קראנק און וואס די אפטייקן פארמאגן. דא שטייען גאנצע פעסער מיט מעדיצינען און מען האלט אין איין גיסן אין די פלאשן אריין. געזאגט האט מען, אז ס'וועט נאך זיין אין די אפטייקן אזוי, אז ס'וועט ווער קומען מיט א רעצעפט, וועט מען אים באלד אנגיסן א מעדיצין פון א באליע. דאס האט געזאלט זיין א וויץ, ליידער איז עס געוואלן א וירקלעכקייט. (ל"ג, הילער, 14.1.44).

טעמאלערפאשוגג — ביים זאמלען מעטאל־ברוכטיילן, אלטוואלג איז אין אנהייב גע־וען באשעפטיקט א גרעסערע צאל יידן, באקומען געהעריקע לעגיטימאציעם,

אפצייכנס, דערלויבעגישן אויף ארומצופארן איבערן לאנד. זע: אלטשטאם־זאמלער.

מעטאפער — די סיטואציע, די פאליטישע, ווירטשאפטלעכע און די עקסטערמינאציע, ף, וואס די נאצים האבן אנגעוונדן כלפי די יידן, האט געצוואגגען צו באנוצן זיך ,י מיט א ^גי־נהר/שון אזוי אז לא אנשי שלומנו זאלן דאס נישט פארשטיין. נישט תמ^ד־זזאט מען זיך אויף פו־יער געקאנט אפשמועסן, מיט וואם פארא ווערטער, שיפער, מ׳וועט זיר באנוצן, האט מען דעריבער. זייער אפט באַ־נוצט זיך מיט ווערטער, וואס — ווי ס׳איז געווען אנצונעמען, דער צווייטער צד וועט זיין מסוגל זיי געהעריק צו פארשטיין. o&יז א חידוש, וואס אין די פארשיידגסטע ערטער האבן זיך די אומגליקלעכע באנוצט מיט די זעלבע

— "■יי"■*ענטאפערך בי־ם*אינגעלרגעבן־־פאליסישע נייעס, מלחמה. oרידזl l דפ־פוh hאdאX<^^1d , *דראען, ווי אזוי זיי אויסמיידן, עקאנאמישע נייעס וכר. די קארעספאגדענץ /ץ מיט די נישט דערלויבטע ידיעות איז, בדרך כלל, געגאנגען מיט דער געווייַנ־ ^9 לעכער פאסט, דורכן טעלעפאן, טעלעגראף, דורך געהיימע שליחים, נישט " יידן, יידן־אריער אאז״ו. א ספעציעלע גרופע פון די מ׳ זענען שייך דעם אייַנארדענען זיך אויף דער ארישער זייט, פארשאפן געהעריקע פאפירן, אן ארט צום באהאלטן זיך וכר.

מיר ברענגען דעם אינהאלט פון אן אריגינעל קארטל, געשיקט מיט דער דייטשער פאסט פון לאסק (וואַרטעגאו) קיין בעלגיע, 8.4.40, מיט אירע כא־ראקטעריסטישע, אלגעמיין־פארשטענדלעכע פאליטישע מעטאפערן, אין וועלכע דער נאצי־צענזאר האט זיך נישט געכאפט: ״0ז6611 ״1386 ״3011816 £160 ״1 £61״0 -061, 611ז8⁶ז2118 683011? 3111 -01-431\1 .18010(1760 ״2 8ס״ס11ס7\ 010 ■7/11 £3)3. -1^111161 -01״ .£ 001113 1'3016 016 ח16ע173-61 — 081101160(1 8״״ 0-1711 ״001161£

געווען א צושריפט אויף פוליש : 3<ז81103£01781ז — .-61ז״1ת ■<1״13״ 683011? 8א. פאר א יידיש-רייַדנדיקן, איז דער אמתער זינען פון קארטל פארשטענדלעך. (ס׳ לאסק, ז׳ 478/9, פאטאקאפיע פון קארטל). דאבי־ וועגדעט מען אן די כללים:

1. נעמען פון זאכן, וועלן אנגעגעבן ווי פאמיליען־נעמען. למשל: ״סאנא כלעבאווסקיעגא ניע ווידזיאלעם יוזש דאוונא" (דעם ה׳ כדעכאווסלץ האבן מיר שוין לאנג נישט געזען). האט מען שוין פארשטאנען, אז דער שרייבער הונגערט צו. אדער: "פאן שיינאווסקי טעזש ניע פאמאגא". "דער ה׳ שיין העלפט אויך נישט״ — ד.ה. אז א דייטשער ארבעט־שיין העלפט אויך נישט. "דעו־ הער קעלער קען יא העלפן" אאז״וו.
2. איבערדרייען די טראפן פון וועלטער. למשל, רינגעלבלום אין זיינע נא־טיצן שרייבט נערגעפ, וואס מיינט דעם באקאנטן עסקן אין וו״ג געפנגער; דעם נאמען אזשעך — רופט ער אן: "ה׳ נוס". אזשעך אין פוילישׁ באטייט א נום. דירעקטאר פון דזשוינט, גוזיק — "כפתור" אאז״וו.
3. באנוצן זיר מיט פיר וועלטער: זיי, יענע, וואם ענדערן זייער באדייטונג אפהענגיק פון קאנטעקסט. יענע — קאן באדייטן: דייטשן, סאוויעטן, פא־לאקן; יענע זייט — ארישע, סאוויעטישע ; יענע קרענק — פלעקטיפום אאז״וו.
4. העברעישע וועלטער באנוצט אין א יידישן טעקסט. אפילו רינגעלבלום

גייט איבער אין זיינע פרויאטע נאטיצן צו העברעיש. מ׳קאן דאם אויסטייטשן מיט דעם מיין, אז דער צענזאר וועט נישט פארשטיין דאס העברעישע, אויב די נאטיצן וועלן אריינפאלן אין זיינע הענט. געראכנט, אז די דייטשן מסוגל צו פארשטיין יידישע וועדטער, אבער נישט העברעישע. אין דעם פאל וועלן זיי מיינען, אז מ׳האט צו טאן מיט רעליגיעזע אויסדרוק־פארמען, וואנטשן וכו׳, נישט זוכן אין זיי קיין ערדישן מיין. העברעישע וועדטער אין א בריוו, צי ארוימגעזאגטע מיט א געהעריקן קוועטש צי קרעכץ, האבן זיכער געמאכט אויפן שומר דעם איינדרוק פון א רעליגיעזן שפרוך (ב״ה, אי״ה א״א). דערביי האט דער ייד געקאנט אדורכשמוגלען ״א טריפענעם געדאנק״.

5. אין דער שפעטערדיקער צייט (1944), האבן פשוטע נעמען פון שטעט. איבערגעשיקט מיט א צעטל, צי אויפגעשריבן אויף א וואנט פון א לאגער״ געבויידע וכדומה, געקאנט איבערגעבן, אז דאס ארט איז איינגענומען געוואָרן דורך די אליאירטע.

שטאט נעמען פוו שטעט, האט מען געגעבן דעם נאמען פון א קרוב, באקאנטן צי פון באקאנטער פערזענלעכקייט, וואם ווינט אין יענעם מקום. אויב מ׳האט נישט געקאנט אנגעבן, אז עמעץ איז געהרגעט געוואָרן, האט מען געשריבן, אז ער איז געפארן זיך זען מיט... דערביי אנגעגעבן א נאמען פון א מענטשן, וואס איז שוין פון לאנג טויט.

6. באנוצט אומשולדיקע נעמען פון מענטשן אויף צו באצייכענען לענ־ דער, ארמייען, פארטייען אאז״וו. דער פעטער ויסף (סטאלין). די אנהענגער פון מרדכי (אנילעוויטש — השומר הצעיר). רעמאם שטאט (קראקע), מענ־ דעלסאנם שטאט (בערלין).

ד. באנוצט גוט באקאנטע אויסדרוקן צו באצייכענען א צורר היהודים: ימח שמוניק, רשע מרושע, דער כוהן גדול (היטלער) אדער פשוט: דער אדון הגדול, המן הרשע א״א.

8. אלט־באקאנטע ״געוויינלעכע״ וועדטער, וואס זענען לייכט צום פאר־ שטיין: א חתונה, אויסגעבראכן א שריפה, אנטלאפן פון פייער, דונערן און בליצן. "איך גלויב נישט, אז נאך אזעלכע דונערן און בליצן, נאד אזעלכע פלאמען־פייער — זאלן ווירקן רעדעס און פראפאגאנדע". (ר״א, 6.1.42, נר׳ 251).

פון יעדן ארט קען מען ברענגען אן א שיעור ביישפילן. לאקאלע נעמען פון עסקנים, קרובים, געשטארבענע צי אזעלכע וואס געפינען זיך אין אמעריקע, צי א״י סימבאליזירן די דאזיקע לעגדער, וכר.

פון ל״ג שרייבט מען קיין וואַרשע: ״הדוד לחם — אינו בא לביתנו". (דער פעטער ברויט קומט נישט צו אונדז). האחות חמאה אינה מופיעה בכלל אצלנו (די שוועסטער פוטער באווייזט זיך בכלל נישט ביי אונדז). את מר בשר לא ראינו זה זמן רב וכדומה". (דעם הער פלייש האבן מיר שוין לאנג נישט געזען). (קורץ, ז׳ 131).

ביי דעם זעלבן מחבר: ״נתקבלו — מן העבר ההוא" מכתבים וידיעות בלשון

הרמזים, כגון: הדוד פיני הבריא והוא בא עם מטען כבד אל... (כאן בא שש של קרוב אחד מפולין); "אל דאגה! עוד מעט ונתראה. מכתבים כאלה והדומים להם בנוסח כזה, נתקבלו גם מאמריקה". (דארט, ז׳ 132). (ס׳זענען אנגעקומען פון יענער זייט (ג"ג) בריוו און ידיעות מיט רמזים, ווי דער סע• טער פיני איז געזונט געווארן און ער איז געקומען מיט א שווערער לאדונג קיין (און דאן גייט דעו־ נאמען פון א קרוב אין פוילן): זארג נישט! אט באלד וועלן מיר זיך זען... (אזעלכע בריוו און ענלעכע, אין דעם נוסח, פלעגן אנקומען אפילו פון אמעריקע). מיר דערמאנען, אז אין זיינע מעשיות האט שלום־עליכם בעתן רוסיש־יאפאנישן קריג (1905) זיר באנוצט מיט די ווערסער: פעטער פיניע (יאפאן) און מומע רייזי (רוסלאנד). "מקום העבודה הבטוח ביותר הוא המרתף. אחד כותב: אנכי מילטתי את נפשי בסיוע של הדוד מרתף. שמע לעצתי ואל תסמוך על נסים ורק על הדוד מרתף, ודי יהיה בעוז"• (קורץ, ז׳ 315). (דער זיכערסטער ארבעטם־פלאץ איז דער קעלער. איינער שרייבט: איך האב זיך געראטעוועט א דאנק דעם פעטער קעלער. הער וואס איך זאג דיר, פארלאז זיד נישט אויף קיין גיסים, נאר אויפן פעטער קעלער און גאט וועט העלפן"). (רינג׳, 20.441) ; "דער בריוו קיין טאלין: דעו־ פעטער עמך ישראל לעבט אין שלעכטע באדינגונגען. ער ליידט שטארק פון זיין זון יעקי"; "א יד האט באקומען פון א באקאנטן אין שווייץ פאלגנדיקן אויטענטישן בריוו. דער הער יאקל (יעקי־דייטש) האט שווערע אנפעלע בעקאמען. עס וועלן דאס בעסטע, וועו ער שטערבען ווירדע, דאמיט ער ניכט מער ליידן מוס. הער שלום ווירד באלד קאמען; וויר ערווארטן אין אוך". (ר"א, 1942).

"ביי אונדז איז געווען א פריילעכע.- יום־טוב, מען האט געקוילעט 400 הי־ נער — מיר האבן זיך גלייך אנגעשטויסן, אז דאס מיינט מען פיר הונדערט יידן". פון א בריוו, וואס אנגעקומען קיין קאברין פון יענער זייט בוג (ג"ג). (קאנקורס, נר׳ 6, ז׳ 1). "די מאדנע בריוו: בראנעק (ענגלאנד) חתונה גע־ מאכט (גורם געווען א מפלה) העלענא (אשכנז). מיר האבן געטרונקען 40 פלעשער וויין פון דעו־ פירמע ספינות נשברות (בעת דער נארוועגישער אינ־ וואזיע). (רינג׳, 204.41).

"נאכן ארויסליפן פונעם סייער" (אקציע). (וואשטשינא, זכרונות, ז׳ 17). "גע־ לייענם אן אינטערעסאנטן ברירו, וו די גאגצע מלחמה באשריבן וו א באקס־ מעטש". (רינג׳, 12.12.40).

מענזע — 1. פוילישׁ: 613ות, ארט וו מ׳האט אויסבאהאלטן געשמוגלטע סחורות, צי זין־ אליין, בעת אן אקציע. "מ׳האנדלט מים מעמעם". (ר"א, 435). "מ׳פאר־ קויפט ערטער אויף צו באהאלטן זיר". (טורקאוו, אין קאמף, ז׳ 205) ; "געהאס זייער א גוטע מ׳, געארבעט אין קאשציאל". (די צען פון פאוויאק, ייה"ק, כ"י); 2. ארס, דורך וועלכן מ־שמוגלט אין וו"ג. "לאנג האט ער נישט גע־ קיניגט ביי דער מעטע". (ר"א, 9.7.43, כ"י, נ"ר 51; י. עלבערג, א מעת־ לעת, וו"ג, 1942).

טעמע־געלט־לייט — ""עם איז א קונציק סיסטעם דאם מ״ג. עם זענען דא מג״ל ,גויישע׳ און יידישע. די ,גויים׳ שמוגלען סחורה, וואס עס קויסן יידישע שמוגלערם, צו דער יידישער גאס, און יידן — פאר די יידישע שמוגלערם אריבער דער יידישער זייט. די מג״ל פירן דערביי חשבונות, וויפל טאן לעבנסמיטל עם ווערט אריינגעשמוגלט, און צו יעדן קילא וואג גייט צו פאר די מג״ל א געוויסער פראצענט". (אפאטשינסקי, דער שמוגל אין וו״ג, אקט׳ 41/ כ״י).

מעטאזש(עס) — "די עיקר־ארבעט ביי דער מעטע טוען די טרעגערס. זיי נעמען אראפ די סחורה פון דער מעטע און טראגן זי אוועק אינעם צוגעגרייטן בא־ העלטענישׂ. זיי פארדינען טיילמאל אזוי פיל ווי די מעטאזשעס, ד״ה די אייגנטימער פון דער מעטע, די פינאנסיסטן, וואס ארבעטן טיילווייז צוזאמען מיט די טרעגערס און ריזיקירן סיי מיטן קאפ, סיי מיט דער קעשענע. אחוץ זיי איז פאראן א דריטע קאטעגאריע ״שמאלצאוועניקעס״ (זע), פאראזיטן, וואם לייגן גישט אריין אינעם עסק, נישט קיין געלט און נישט קיין קאפ, אבער באקומען זייער חלק צוגלייך מיט די מ׳. זיי נעמען נישט קיין אנטייל אין היזק, אויב די סחורה ווערט "פארבערענט". זיי זענען בלויז די ערשטע ביים אראפנעמען דאס פארדינסט. — זיי נעמען אראפ ראם שמאלץ, דערפאר הייסן זיי שמאלצאוועניקעס. אטא די לעצטע ווינען כסדר אין שענק". (ר״א, 52).

מ׳עט פארן צי מ׳עט פירן? — "א פראגע, וואס די טויט־דערשראקענע געטא־יידן פלעגן אלע ווייל שטעלן איינער דעם צוויטן. צי מ׳וועט ארויספירן אויף ארבעט, צי מ׳וועט פירן אויף טויט". (ווילנע, ייוא־בלעטער, 1947, ב. xxx, נר׳ 1).

מעטער-אכציק — ליטווישער פאליציאנט, וואס איז דער העכסטער. ״ה,מטר ושמונים׳ כך נקרא שוטר אחד, שמביא צרות על הגיטו תמיד". (ירושלמי, שבלי, ז׳ 92, 100). הוא היה שמח שמחה גדולה, כשעלה בידו לתפוס יהודי ולמסרו לגסטאפו. (דארט, ז׳ 26).

מעם — דער מ׳ גייט; דער ממונה, צורר פון ווילנער ג׳, מורער. (דווארזשעצקי, ווילנע, ז׳ 317) ; ״דער מ׳ איז אין מקום״; "די שטאטישע באפעלעקערונג פלעגט אנזאגן מיט צען גאסן פריער, די פון דער ארבעט צוריקמארשירנדיקע יידן, אז ביים טויער קאנטראלירט מורער, און איין יידׂ פלעגט גלייך איבערגעבן דעם צווייטן: דער מעם״... (סוצקעוועך, ווילנע, ז׳ 93).

טען האט נישט געהאט דעם טאג און נישט די נאכט. (וו״ג, קארנגאלד, כ״י).

מען ווייסט נישט פון וואנען דער קלאפ קומט — געזאגט אין לוואוו. (א. רודניצקי, 016§21%0נ0161׳\\. פוילישׂ).

מענטש — אין א ריי לאגערן האבן די דייטשע ל׳־פירער אנגערופן זייערע הינט ״מענטש״ און גערייצט זיי אויף די ״הינט״, יידן. (אמאן געט — פלאשאוו; בארטנשלעגער — טשענסטאכאוו, טהומאן — אוישוויץ, א״א). דאס ווארט מ׳ האט סיי ביי די דייטשן, סיי ביי די יידן באקומען א באליידנדיקע בא־ דייטונג: ״אבער מענטש !״

מעדידן — ״גיטו למחצה, לשליש ולרביעי הונהג גם עד כה. אלא שזה היה ,גיטו סתום/שליצני הדור קוראים לזה: ,אפענע מעו־ידף. בימים האחרונים עמד על סדר היום: ,גיטו סגור׳, כעין זה בלודז׳: ,פערמאכטע מערידף, וזהו גזירה, שאין שום בעל חי יכול לעמוד בה״. (קפלן, 2.10.40).

מערין־יוגנט — מערין׳ לייטער פון די יודענראטן אין זאגלעמביע, האט געוואלט שאפן א יוגנט־ארגאניזאציע, ענלעך צו דעו־ היטלער־יוגנט. יידן גערופן דאם מ״י. (ס׳ סוסנוביץ, ז׳ 135).

מעשה — "צי איז דאם א מעשה, אז האב געהאט א משפחה י אז האב געהאט א מאן, צוויי קינדערי״ (וו״ג, ר״א, 656).

מצו״ק — מעין פדרציה של ארבע מן המפלגות הציוניות החזקות במחתרת בגיטו קובנה, נוסדה באביב 42. בהזמנות לפגישות־סתר נאמר כרגיל: אתה מוזמן בזה לפגישה עם האדון מאצוקאס״. (בראון, לוין, כ״י ז׳ 12, 36, הערה 39; תמר לזרסון, ז׳ 20).

״מען צעריסט א פאי שיר, ביז מען באקומט א פאר זוילן". (וו״ג, רינג׳, 12.12.40).

מעקסיק — ערגסטער טייל פון ל׳ בירקענאו. דא איז אפילו קיין בארַאקן נישט געווען. געהאלטן עטלעכע צענדליק טויזנט יידן פון אוגגארן, פרויען, קינדער איג־גאנצן נאקעט. אלע קומען אום: אויב נישט געשטארבן פריער מיטן "נא־טירלעכן טויס״ — אין די גאז־קאמערן.

מצבה — יונגער שרייבער אייכענבוים זאגט, נאכדעם ווי זיין מוטער איז געפאלן אין א מאסן־קבר: "איך וועל איר אויסקריצן א מ׳ אויף א בוך, וואם איך וועל ארויסגעבן. אויך נאך מיין טאטן וועל איך אויף אזא אופן שטעלן א מ׳, ווייל אויך זיין קבר איז פארשוווונדן״. (ר״א, יו״ש 1-1-3 מ?). מויערן ארום ג׳ אין קראקע, געשטעלט ווי מצבות.

מצור — "מיר האבן אויר נישט פארגעסן אין די פארשיקטע חברים (אויף סיביר). אויך געדענקט אין דעם הונגער, וואס הערשט אין ווארשע. צו דעם צוועק געשאפן א פאנד: ״משען לאסירי ציון — רוסיה״. בקיצור: מצור. (צפורה בירמן, כ״י, ב״ק, נ״ר 1851).

מצות־ארדן, מצות־מעהאל — אין פראטעקטאראט בעמען און מעהרן דער שטערן וואס יידן געמוזט טראגן זייט 1941. (אדלער, טערעזיענשטאט, 3ט£1).

מ׳קאז אומעטום פארן, נאר נישט קיין אויסטערליין — "דאס דאזיקע ווארט וועדט אק־צענטירט אין צוזאמעגהאנג מיט די פארשיידענע פלאטקעם וועגן דעם ארט פון ארויסשיקן; מיקאן אומעטום פארן אן שום מורא, ס׳זאל נאר אויפן וועג נישט געשען עפעם אויסטערליש״. (ל״ג ענצ.).

מ׳קאן גארנישט וויפן — נאמען פון א רעוויע־פארשטעלונג אין ווילנער ג׳.

מ׳קאן זיר ראטעווען — כל זמן עס גייט גוט; וועו די סכנה קומט, איז שוין צו שפעט. דאס האט געלערנט דאס געטא. (באכניע, בודאפעשט, קראקע. סעלינגער, ה׳ 5, ז׳ 89).

מקום — געטא. "די דאלעדן (דייטשן) זענען אין מ׳ " (ווילנע, קאטשערגינסקי).

מריס — קעטשל פון דער גיכער הילף אין וו״ג, וואם גאנצווייך (זע: דרייצנטל) האט ארגאניזירט אויפן נאמען פון זיין פרוי. (ד״ר י. לייפונער, סאלקסגעזונט, 1955, ג״ר 3—2, ז׳ 30).

משה, האלט זיף — נאמען פון א רעווי־פארשטעלונג אין ווילנער ג׳.

משהלע — א רעסטאראן אין וו״ג, נאוואליפיע גאס, פאר שמוגלערס. זייער טייער. "א פארציע פלייש קאסט 18 גילדן״. (ר״א, כ״י, יוני 42׳).

משהלע גייט — א ווארנצייכן פארן דייטשן זשאנדאר, אן אכזר. (אהרן כרמי, מן הדליקה ההיא, ז׳ 45).

משה •ויעה — צונאמען פון א דייטשן קאפא, בירקענאו. געווען "גרויס און שוועך ווי אן אקס". אן אכזר. זיין אמתן נאמען תיכף פארגעסן און געפונען אים בלויז מ׳ פ׳. (דיאמאנט, פאריזער שריפטן, 1946).

משה קאפויער — פון א בריוו פון ל׳ וויעלקא נעבן גארוואלין: "די באדינגונגען זייער גוטע. מיט מיר שלאפט א לאדזשער משה קאפויער״. (ר״א, כ״י, 16.5.41). דעם בריוו דארף מען פארשטיין פארקערט. דערמאנט בריוו פון קריגס־גע־פאנגענע בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה.

משה רכינום מיליטער — עלטערע ייִדן, מיט גרויסע בערד, וואס געארבעט אין דער בערשטער־מאכערייִ אין פלאשעווער ל׳.

משה רכינוס שטעקן — "מען האט געמאכט א גרויסע רעוויזיע אין דער גרויסער שול — פארציילט מען א וויץ — און געזוכט דארט מר״ש, כדי איבערצוגיין דעם ים מיט דער יבשה״. (רינג׳, 19.9.40).

משוגעים־הויז — "נו, מען מעג שוין באנייען ס׳משוגעים הויז, אזש דרייסיק משוגעים אין איין טאג אין ג׳. יא, מען זאגט, אז דעם ל״ג בעומר זענען פארגעקומען 15 חתונות״. (ל״ג, 1944, ייה״א, כ״י).

משוגענער — יולי 42׳ פירט מען ארויס פון פינסק 40 משוגעים און שוועך קראנקע און מ׳שיסט זיי. נאך עטלעכע טעג, באווייזט זיך דער משוגענער, גערופן ״טעפעלע שמאלץ״. מ׳פרעגט אים, ווי אזוי איז ער ניצול געווארן *1* ענטפערט ער: ״כ׳בין אנטלאפן, ווייל ווי אזוי קאן אויסקומען א קהילה אן א משוגענעם ?״ (יאנעוו ביי פינסק, מ. בונה, כ״י, ז׳ 48).

משולח — דער שוצהאפטלאגערפירער אין פלאשווו.

משומד — געפרעגט א מ׳ פארוואס געשמדט זיך, געענטפערט, כרי צו באקומען א גרע־סערע ברויט־ראציע. (רינג׳, ז׳ 296). זע: ראציע.

משחיתים — מוסרים. ״די מ׳ זאלן נישט הערן". (ר״א, 280).

מ־שמיינס געזאגט — די פיזישע ארבעטער פון ווארשעווער שפיטאל אויף טשיסטע, האבן געענדערט דעם נאמען פון שפיטאל־דירעקטאר ד״ר שטיין אויף מ׳ ווייל אויף זיינס א ווארט קאן מען זיר נישט פארלאזן. (ד״ר מ. לנסקי).

משיח — ווייסע פערדל פון וועגעלע, וואס נעמט צונויף די מתים, געהרגעטע אין ג׳ קאלאמיי. ער באפרייט פון אלע לייִדן. (בלאנקא ראזענבערג, כ״י, ז׳ 68).

משמרת השבת — פראיעקט — אין פויליש — וועגן שאפן א מ״ה (20601018 32־511), געפינען מיר אין ר״א, נ״ר 244. אנפירן מיט דער ארבעט דארף א קאמענדאנ־

טור פון איין קאמענדאנט און צוויי פארטרעטערם. א מיטגליד פון מ״ה טראגט דעם נאמען "סטראזשניק". צען סטראזשניקעם בילדן א פלוטאן, אנגעפירט דורך א ״פזשאדאוויניק״ אאז״וו. די טערמינאלאגיע — לויט דער פוילישער פאליציי.

מת, מתים — 1. "דעו־ עולם אין ג׳ פילט זיך ווי מ׳. יעדע מינוט לעבן איז א מוכה־מינוט פון די, וואס געבן אויף אונדז אכטונג". (ל״ג, הילער, 1.1.44). קלאג־רייד. איינער שרייט אריין צום מת אין קבר: "טייערער חבר, דו ווייסט ווו דו ליגסט, אבער מיר וועלן נישט וויסן, ווו אונדזער געביין איז אהינגעקומען". מען פילט, ווי די לעבעדיקע זענען מקנא די טויטע. (הילער, 4.1.44).

מיר האבן געווסט, אז דאס ג׳ איז א פרוזדור צום אומקום; מיר האבן אפילו וועגן דעם גערעדט טאג־טעגלעך. מיר האבן געזאגט: "מתים, לאמיר גיין". בדרך כלל האבן די דייטשן געטיילט קעז, בעיקר נאד יעדער אקציע. היינט אן אקציע — מארגן קעז. אפילו געווען א גראם. "מת, עם ווייסע קעז". די יידן פארשטאנען די אירעניע פון די דייטשן, וואס שטעקט אין געבן קעז צו יידן נאכן אויסהרגענען זייערע בריידער. (ד״ר דווארזשעצקי, אייכמאן־פראצעס, פראט׳ נר׳ 27 פון 4.5.61, ז׳ 41). 2. עס־עס־לייט מיטן טאטענקאפאויפן היטל. "געקומען דריי מתים און צוגענומען דאס גאנצע געלט". (רינג/ 6.1.40) . עם פארט דורך אן אויטא מיט מתים דורך לעשנא, קארמעליצקא צום פאוויאק און אויפן וועג שלאגן זיי שרעקלעך״. (ר״א, 1359, שווארצבארד, 26.12.40) . דער בארימטער אויטא פארט יעדן טאג מיט מתים, צו טוישן די וואגטע. דער מת האט אים צוגערופן. (דארט, 29.12.40. פארגלייך: בפ״ג, 1955, ב׳ 8, ה׳ 4—3).

מתים אוץ־ אררלויב — האבן ומיר זיך אליין מיט ביטערער אירעניע געדענקט. (באכניע, קראקע. 1940/1, סעלינגער, כ״י, ה׳ 1, ז׳ 65).

מתים־קאמאנדא — די גרופע מענטשן, וואס זיך מטפל געווען מיט די מתים אין ג׳, צי אין די לאגערן (פארברענט זיי). פון דייטש: 10<ם13ךקמ1€01מ6101ו±

מתן־בשתד — שוחד. זע: פארבייסן.

מתנת־יד — די יידישע פאליציי נעמט צו דער ארבעט, סיידן מען האט זיי געגעבן דעם ריכטיקן מ״י. (אפאטשינסקי, קינדער אויפן ברוק, ר״א, 430). "געמוזט געבן דעם אמתן מ״י״. (כראניק פון וו״ג, יולי, 42. ר״א, 1300).

כ

נאגאן — רעוואלוואר, פיסטאלעט, "אנגעלאדענע נ־עס". (ר. פייגענבערג, ביי די ברענן, ז׳ 138), "מיט נאגאנעס אין די הענט". (ה. גליק, "זאג ניט קיינמאל"); "נאגאן" [אקדח גדול]. (ם. קובל, ז׳ 418, 423; בלסקי, ז׳ 45; טננבוים, דפים, 13.43). "אונטער אייזערנע קלעפ פון נאגאן". (ל. ראזענטאל, צו איינס, צוויי, דריי, ווילג). זע: שפייער.

נאדכאדשי — פויל. קומט אן. אנהייב מלחמה דאס פוילישע ראדיא אנגעזאגט מיט דעם ווארט, אז ס׳קומען אן דייטשע עראפלאנען. די ווערטער זיינען אריין אין יידישן וואקאבולאר, אנגענומען א נייע באדייטונג: יידן, דערזעענדיק פון דערווייטן א דייטש, האבן געגעבן סיגנאלן איינער צום צווייטן: נ׳, א דייטש קומט. ער כאפט צו דער ארבעט וכדומה. דעם סיגנאל האבן קריסטן געזוצט אין האנדל מיט יידן, וואס די דייטשן האבן פארווארט. (קורץ, ז׳ 147).

נא ווה — "אויפן וואגן". אנהייב גרויסער אויסזידלונג (יולי 1942) אין וו״ג, האט מען די געכאפטע געשיקט מיט ווענער, פלאטפארמעס, אויפן אומשלאג־פלאץ. "ווער עם האט נישט קיין גענוגדיקע דאקומענטן, ווערט ארויסגעפירט (פון הויף) אין גאס, ווו ס׳זענען צוגעגרייט ווענער, פערד, אמניבוסן און ארויף אויפן וואגן. אלע ווערן אריינגעפאקט אין .'.6?^ 3א. (י. ליכטענשטיין, "צען טעג אויסזידלונג־אקציע", ר״א, 1509). "דער משומד שערינסקי (קאמענדאנט פון דער יידישער פאליציי) האט געטראפן א יידן אויף קארמעליצקא, זיך צעשריען: נ״וו. דער יד האט געמוזט ארויפגיין. (נ. גזשיוואטש, נאטיץ, 3.8.42, ר״א, 1337). ל״ג אויסזידלונג, סעפט. 1942 : "אומזיניק און אומלא־ *גישׂ: א געשוואלענער פוס...אויפן ווען ווואגן, א הויכע פלייצע — אין שמעלץ אריין". (י. זעליקאוויטש, כ״י 1943). די אלע טראנספארטן גייען אומקום.

*אוין

נאוועמכער — סימבאל פון דייטשלאנדס מפלה (נאוו׳ 1918 דייטשלאנד געבעטן וואפנשטילשטאנד). פון איין זייט האט היטלער געפרעדיקט: "ני ווידער נ" (קיינמאל וועט זיך דער ג׳ נישט אומקערן); פון דער צווייטער זייט האבן די אונטעריאטע פעלקער ארויסגעקוקט אויפן נ׳, ווי אויפן טאג פון נצחון. "צום חבר אין תפיסה, טאג און נאכט אין נאור, הייבן מ־ר שוין צוביסלעך אן צו שמייכלען, און ס׳דוכט זיר אים, דעם מערדער, ווי ער וואלט הערן אונדזער שטומע פראגע: מיינסט, ס׳וועט נישט קומען דיין נ׳. צינדט אים אן די נעכ־ פע, און ס׳נעמט רויכערן זיין מויל מיט קללות און דעקרעטן: יודע, יודע, יודע". (וו״ג, יוגנט־שטימע, נר׳ 10/13, נאור 1941).

נאז — א יידישע נאז — טויט־אורטייל. "עם טראגט אים אויף דער גאז און שטערן ווי א קין־צייכן". (ראכמאן, ז׳ 17). כדאי דא דערמאנען דאם ליד פון לייב כאר־טינער, טארנאפאל:

"אוי! געוואלט, וואס טוט מען, וואם,
אוי וואס טוט מען מיט דער נאז ?
מ״זאל אונדז נישט דערקענען,
אז מיר יידן זענען.
אוי, געוואלט, וואס טוט מען מיט דער נאז".

זע: אריער, ייד.

נא זאגדאדען — פויל. אויף פארניכטונג. באנוצט סיי פאלאקן, סיי יידן. "מען וועט זיי אוועקשיקן קיין אשוויעגטשים, נ״ז. אזוי זאלן האבן בוכשטעבלעך געזאגט די געלע (געסטאפא), נאוועמבער 1941״. (ר״א, 510).

נאזשלץ — פויל. פיסלעך — דראונג פון די קאפאס, אז מ״וועט אויסציען די פיס, די ״קאפיטעם״ ד״ה זיי וועלן שלאגן ביז טויט. (קאפלאן, ז׳ 39).

נאטשאלניק — שעף, נ׳ פון שטאב, נ׳ פאר באזונדערע עגינים. (רייך, ז׳ 137).

גאכנז — ״אכצן חדשים פון אייביקער נאכט״. (ס׳ איוויע, ז׳ 598). "און אומעטום איז נאכט״. (י. שפיגעל, ל״ג, ליד ״מאך צו די אייגעלעך"); ״אונדז זעט נאר די נאכט״ (קאטשערגינסקי, ליד: שטילער, שטילער א״א).

נאכן טויט א גרויפער פראפט — ל״ג, פאלקם־וועלט. פרגל׳ הערשקאוויטשעס ליד "דעו־ געטא־פאליציאנט״. (מ׳ ז׳ 633).

נאכשלאג — דייטש. (1) ל״ג. נאכן אויסטיילן די זופ די ארבעטנדיקע, אויב ס׳איז נאך עפעס געבליבן, פלעגט מען עם צעטיילן צווישן די פני. (2) צוגאב־ארבעט.

נאלאט — (1) אנפלי פון פיינטלעכע עראפלאנען. (ם׳ קאלאוו, ז׳ 36). "אין אוונטן נאך די נאליאטן, מען זיצט ביי דער ראדיא געשפאנט". (א. זאק, יידישע שריפטן. לאדזש 1948, ז׳ 14). (2) "דאם אפרייסן זיך פון דער ארבעט־קאמאנדע, כדי צו פארזארגן זיך אויף דער ארישער זייט מיט עפעם עסנווארג". (קאפלאן, ז׳ 27). (3) ״ארגאניזירן״ (זע); בעת די נאלאטן פון פיינטלעכע עראפלאנען, האט מען געקאנט ארגאניזירן פון די דייטשע מאגאזינען. (ל. דעמבלין, יו״ש, 1288/242). (4) רעוויזיעס, אבלאוועס (זע). (ס׳ ביטען א״א).

נא לעווא — פוליש. "דאס דאזיקע ווערטל איז בעת דער אקופאציע אריין אין דייטשן ווערטער־אוצר; ד״ה די מאטעריאלן פון דייטשע פירמעס, אין וועלכע יידן האבן געארבעט, אדער די אויסארבעטונגען פון זיי זענען פארקויפט געווארן אויפן ״שווארצן״ מארק. פון דער לייזונג האבן די אונטערנעמערס מיט א בריי־טער האנט געשמירט די ס.ס.־לייט און די ל׳־קאמענדאנטן. איז געווען א יושר, די ארבעטערם זאלן אויך דערפון עפעס גענישן״. (ווייכערט, מלחמה, ז׳ 388). זע: סעלעקציע.

נאפע — ״מפה לאוזן סופר על עינוים, ה,נאסע׳ — זו סידרת עינוים שנעשו בכלואים, לאחר שהטבילו אותם במיים״. (י. קורנינסקי, בשליחות, ז׳ 70). זע: פאוויאק.

נאפעק — פויל. נעזל, צונאמען פון א זשאנדאר. "מפני שהיה לו חוטם סולד". (ס׳ לינטשיץ, ז׳ 187).

נא פאטעלניען — פויל. טראנספארטן, וואס געגאנגען פון ל״ג, פון אנהייב 1942 קיין כעלמנא, אויף שמעלץ (זע).

נאפאלעאן — ״איד בורחים הנאפוליאונים״ — היה זה מראה שכדאי לזכרו״. (פון א טאג־כוך געשריבן אין א בונקער 2.2.44. ס׳ ז׳ולקיב, ז׳ 686). זע: היטלער, מאס־קווע, פירער.

נאפאלעאן פון דער יידישער ארדנונגסדינפט — יידן אין וו״ג, ווי אויך דייטשן, אזוי גערופן דעם פארטרעטער פון קאמענדאנט פון דער יידישער פאליציי, דעם אדוואקאט ראמאן לייקין (זע), צוליב זיין קליינעם וווקם. (פוטערמאן, זכרו־נות, ז׳ 17).

נאפט — בראנפן. (וו״ג, שמוגלער־לשון).

נאצי־קהילה — די ״אוניאן זשענעראל דע איזראעליט דע סראגם״ (אוזשיף). (סאלידא־ריטעט, מאי 1942, ז׳ 92 ; אונדזער ווארט, 2.5.1942) ; "דעו־ יודענראט פון פראנקרייך׳ (דארט, ז׳ 18).

נאקאז — די קהילה פלעגט פונאנדערשיקן ״נאקאזרצעטלערן״ צו אלע איינווינערם מיט דער אויפפאדערונג זיך צו שטעלן צו דער ארבעט אויף דעם און דעם טאג. (וו״ג, גאלדשטיין, ז׳ 89). ״ווינטער־צייט 1939/40, האט די קהילה ארויסגעשיקט אויפפאדערונגען צו 6 טעג ארבעט אין חודש; האט זיך אנ־געהויבן א האנדל מיט ,נאקאזן״. (טאגבוך, 15.6.1942, ר״א, 29).

גאקלאד — פויל. ״אויפלאגע״. ווארנצייכן אין פלאשעווער ל׳ ביי דער פאפיר־געמיינ־שאפט (זע).

גאראנים — ווי מען האט זיך נישט געקלוגט, איז מען אלץ געבליבן נאראגים. נאך דער מלחמה, וועט מען אפשר קאנען פעסטשטעלן, צי עם האבן זיך געפונען אזעלכע, וואם האבן היטלערן איבערגעקליגט. (ענגעלשטערן, אין באהעלטע־נישן, ז׳ 58).

נארטן — "לייענענדיק דעם פלאקאט וועגן אפגעבן נארטן און די שיך, רופט זיך אפ איינער: וואס וויל ער נ׳ ? כ׳קאן אים געבן א געדרייטן און א קאלטן". (ר״א, 9.1.1942). געמיינט: א שטריק אויף אויפצוהענגען זיך.

נארישע — שטאט ״ארישע״. ״ער האט געלעבט אויף נארישע פאפירן". (בארשטשיוו).

נארע — ״דריי־שטאקיקע ברעטער־נארעס; זאלבע־צען אויף יעדער נ׳; פינף הוג־דערט לענג אויס איין וואנט, פינף הונדערט לענג אויס דער צווייטער וואנט". (אוישוויץ, ק. צעטניק, א מענטש ליגט אויפן ציגל־אויוון, היימיש, אפריל 1958 ; ם׳ שעדלעץ, ז׳ 695 ; ס׳ זשעטל, ז׳ 437, 322) ; אין ל׳ שטראסדארף געווען פיר שטאקיקע נארעס. (מאשא, כ״י יו״ש, ז׳ 55). מעלדונג. בריגא־דירן־ראט, וויל״ג, 3.5.43, כדי צו פארקלענערן, לויט מעגלעכקייטן, די ענג־שאפט אין די ווינונגען (וועלן איינגעפירט) צוויי שטאקיקע, איינצלנע און צווייאיקע נארעם (פאר 2 און 4 פערזאן); דער פרייז: 1. א צווייששטאקיקע איינצלנע נ׳ צירקא 30 ר״מ (רייכמארק); 2. א צווייששטאקיקע דאפלטע נ׳ צירקא 50 ר״מ.

נאר פאר דייטשן — אין וואלרשע אויסגעקלעפט צעטלעך אויף לאמטערנם און סלו־פעס "רעזערווירט, נאר פאר דייטשן" [אויפצוהענגען זיי]. (ר״א, פאלקלאר, ב׳. 2, 10.1.1942).

נארציאשז — יידן אויף אריש‌ע פאפירן, ווייל ער האט א נאמען וואס ענדיקט זיך מיט "סקי" — און סקי באטייט נארטן. באנוצט דורך פאלאקן און יידן.

נא שמעלץ — שיקן נ' ש' אויף טויט. (ל"ג, ראזענפארב, ב' 3, ז' 483) : זע: נא וווו.

נ. כ. — .8 .א (דייטש). נאטבערייטשאפט. יידן געטייטשט: נעבעך־בריגאדע. (פראפ' פרעסער, ל' וועסטערבארג, ב' 2, ז' 340 (האלענדיש).

נ. ג. ל. — ארבעט אין נ. ג. ל. אויפריים־פולווער פון ניטרא־גליצערין. (ל. פיאנסקי, ס' סקערניעוויץ, ז' 50)).

נ, ג. נ. פ. — נישט געשטויגן נישט געפלויגן. א נייע ידיעות־אגענץ. (רינג', סוף 1939).

נדוניא — "על קירות הגיתה (!) הודבקה מודעה בזה הלשון: רוצה אני לארש לי אשה, בת מנהל המטבח ונ' מסכום של ארוחות שלא מן השורה". (ל"ג, מן המיצר, יולי 1941, דפים, חוברת א').

נדר — נאך א יאר ג' דערלויבט צו דאוונענען אין שולן. ביי דער דערעפענונג פון דער סינאגאגע, זענען געקומען אלע שיינע מחותנים און אויך די אן א פנים, אבער מיט מזומנים. ביים אויפרופן צום ספר ביי מי שברך, אז ס'איז געקומען צום "בעבור־שגדר", האבן זיך אלע פון גרוים גדולה פארגעסן און יעדער האט געענטפערט לויט זיין געווויינהייט: "דער דירעקטאר פון דזשוינט, ה. ג" ווי אלע זיינע מענטשן = קומט מארגן. דער ג־ר פרן אפראוויזאציע־אמט ביי דער גמינע: וואס עפעס אלע צו מיר ז דער באקאנטער יידישיסט ל.: איר קענט רעדן יידיש. דער באקאנטער אפראוויזאציע־פירער ש.: אהא, שאפא גרא ! דער באאמטער ש.: ניע ראזומיעם פא זשידאווסקו. דער באקאנ־ טער גמינע־דאזאר ה.: א נעמער איז נישט קיין גיבער!.. דער בארימטער סוחר פון קוילן, מ.: ביי מיר ברענט נישט. צום ערגסטן איז געווען מיטן אפראוויזאציע־סוחר פ.: ער האט זיך פארגעסן און די צווייטע ברכה געזאגט אנשטאט "אשר נתן" אויר "אשר בחר". וועו מ'האט אים דערנאך א פרעג געטון: סטייטש *1* האט ער געענטפערט: "וויימט דאך, ערשטנס בין איך נישט קיין נותן, און צווייטנס, הייב איך אן צו בחרן, פארגעס איך אויפצוהערן". (ר"א).

נויט ברעכט אייזן — א פשיטא = פחד. (ג' שאוועל, ירושלמי, כ"י, 24.12.1942).

נויט־הילף — דייטשע ארגאניזאציע "טעכנישע נויט־הילף" (.א .7). יידן געארבעט אין אירע אפטייילונגען. אויסווייז־ (זע) קארטן פון דער ארגאניזאציע פאר יידן. (ם' זאבלאטאוו, ז' 195).

נוטער — א טראנספארט יידן קומט אן קיין אוישוויץ. נאך א סעלעקציע (זע) טיילט מען אפ די "נישט־ארבעט פעיקע", וואס גייען אויף שמעלץ (זע). דער רעשט א 10%, שיקט מען אין ל' אויף ארבעט. "מען הויבט אן די טאטואציע. יעדער באקומט זיין נ', פון דעם מאמענט האסטו דיין איך פארלוירן. דו ביפט היינט א גארנישט זאגנדיקער, א גארנישט וועדטיקער באוועגלעכער נומער". (גרא־ דאווסקי: כ"י אוישוויץ, 1944 ; מארק: מגילת..., ז' 334, ענלעך; כהנא, יומן ג' לבוב, ז' 67). זע: הונט־צייכן, טאטואירן.

ניאילאס — 1\5'1125, אונגארישער פאשיסט. (וועלינגער, כ"י, ה' 6, ז' 3 א"א).

נומערקאווי — יד מיט א לעבנס־נומער. (וו"ג, בריסקער, כ"י). זע: לעבנס־שיין.

נוסח לאדזש — "ביז איצט האבן בלויז אייניקע יודענראטן אויף באפעל פון די דייטשן אין זאגלעמביער קאנט, ארויסגעשיקט א גרויסע צאל יידן, נוסח לאדזש". (ר״א, אפאטשינסקי, נאטי׳ן 16.12.42). פון לאדזש זענען אפגעגאנגען טראנס־פארטן קיין כעלמנא־קולמהאף אויף פארניכטונג, זייט דעצעמבער 1941.

נופח לובלין — מענטשן האבן געזאגט, אז ס׳וועט ויין סתם א כאפערי׳ צום אבוז (זע); אנדערע האבן געזאגט, אז עס וועט זיין אבלאווע (זע), און די געכאפטע יידן וועט מען אוועקשיקן על פי נוסח ל׳; אנדערע ווייטער האבן געזאגט, אז עם זאל פארקומען א געווײנטלעכער ״ידרגירוש״. (הובערבאנד, כ״י 1.5.42, ר״א, 1315). פון לובלין האט מען מערץ־אפריל 1942 ארויסגעשיקט א 30.000 יידן אין טויטן ל׳ בעלזשעץ. "דעו־ נייער גירוש פון קראקע איז פאר־ געקומען, ווי מען דערווווסט זיך, היינט ביינאכט (על פי נוסח לובלין)". (וו״ג, אפאטשינסקי, כ״י, 4.11.1942).

נוץ־יודע — א יד וואם האט אן אויסווייז, ארבעט־קארטע, אז די מאכט האט פון אים א נוצן. (ווינבערג, כ״י, ז׳ 11). ״נאך סוף 42/ דער שטעמפל, נ״י באטראכט געווארן, ווי א געגנגדיקע גראנטיע פאר גישט ארויסגעטריבן ווערן". (דארט, ז׳ 35).

נוצלעכער ייד — ארבעטנדיקע יידן, צוליב דעם האבן זיי שאנסן צו בלייבן לעבן. (ס׳ ביטען, ז׳ 213) ; זיי וועט קיין שלעכטם נישט געשען. (דארט, ז׳ 221) ; ״די נ״י — סד אין צאל, האבן באויזן צו באזארגן זיך מיט ״לעכנם־שיינען״ פאר גרויסע סומעם געלט, געווווינט אויסערן ג/ געארבעט פאר דער זשאנדאר־ מעריע״. (שטריגלער, אינזלען, ז׳ 61) ; די נ״י ווערן ביי דער ערשטער געס־ לעגנהייט נישט אנדערש באהאנדלט, ווי אלע אנדערע יידן. (דאס ווארט, ז׳ 147 ; ם׳ סוועניאן, ז׳ 613). זע: לעבנס־שיין.

נ. ז. — רוסיש: ״אומבאריילעכער זאפאם״ (פון עסנווארג), וואס יעדער פארטיזאן באקומען און געדארפט הימן אויף א שלעכטער צייט. (ס׳ זשעטל, ז׳ 399). "צוגענומען ביי מיר די נ״ז". (דארט).

נדזמה — ״עד שתבוא הנחמה, תצא הנשמה״. (קפלן, כ״י, 16.1.1940).

נייטראלער ■לאין — טייל פון באלוטער רינג אין ל״ג, ווו ס׳האט זיר געפונען די פארשטייערשאפט פון דער דייטשער געטא־פארוואלטונג און ווהין ס׳האבן געקאנט ארייגקומען יידן, מיט געהעריקע אויסווייזן. דא איז פארגעקומען דער אויסטויש פון סחורות צווישן ג׳ און ארישער זייט. זע: באלוטער פלאץ.

ניין נראם — וואג פון א קויל. עופעמיזם פאר טויט. "באקומסטו נ״ג אויפן ארט". (ש. קארטשאווער, כ״י, ז׳ 180).

ניינטלעך — פארשטייער פון דער יידישער פאליציי אין וו״ג. (טורקאוו, וואַרשע וויילט זיך, ר״א, נר׳ 30).

ניי־יאר — ״1942 האט דער עולם געשיט מיט פארשייד־ענע וויצן, דערמיט פארבונדן. צוו״א האט מען פארציילט, אז דאס יאר 1942 וועט הייסן 412, וויל היטלער האט צוגעזאגט זיין פאלק צו פארענדיקן די מלחמה נאך אין יאר 1941״. (רינג׳, יאנואר 1942).

ניינטער פארט — סארט אין קאוונער פעסטונג, ווו אומגעבראכט יידן. "נאוו. 1943 ברענט מען די מתים פון ניינטן פארט". זייער צאל האט די סאוועטישע קא־מיסיע אפגעשאצט אויף 70,000. (יעלין, ז׳ 95/7, 104). זע: פארט. אין דער גרעסטער ווערקשטאט פון קאוונער ג׳ (61ז£0ק3ז־), אויסגעארבעט כלים פון ליים, האבן פארפעלט מומחים צו דער ארבעט. די דייטשן ווענדן זיך צו יידן מיטן פארשלאג, אויסצוגעפינען מומחים אפילו מחוצן ג׳, ווא‌ס זיי ווּעלן ארי־בערבערנגען קיין קאוונע, באשעפטיקן אויף גוטע באדינגונגען. א יידּ ווענדט זיך צו זיי, אז ער ווייסט ווו ס׳גפינען זיך א סך אויסגעצייכנטע מומחים. דער פאראינטערעסירטער דייטש פרעגט, ווו דא‌ס ארט גפינט זיך: "אין ניינטן פארט״ — ענטפערט דער יידּ. (לוריא, קובנה, כ״י, ז׳ 184).

ניינער מארקן — אין ל״ג האבן די ארבעטלאזע באקומען פון 20 סעפטעמבער 1940 ביז סוף 1941, ביין מארקן א חודש שטיצע (זע: זא‌סילעק); פאר קינדער ביז 4 יאר — 7 מארק. ״ליד פון די ניינער מארקן". (מ. ז., נר׳ 126 ; פראנק, כ״ו 18.6.1941; לוח פון ג״ל, 1942). זע: נישט ניין...

ניינצנטער — בארא‌ק נומער ניינצן. "דעו־ ניינצנטער איד א שם־דבר אויפן דריטן פעלד. דא‌ס איז דער סעציעלער בארא‌ק, ווהין מ׳קלויבט אפ די באשטימטע צו דער גא‌ז־קאמער. דא‌ס ארויסנעמען שוואכע פון נ׳ צום פארגא‌זן, פארגע־קומען ביינא‌כט, קיינער זא‌ל נישט זען. ווער ס׳איז שוואך, איז אוועק אין נ׳ ". (שטריגלער, מאידאנעק, ז׳ 50, 150).

נייע דאטשע — אנגעקומענע ״דייטשן״ — יידן פון דייטשלאנד — אין ל״ג. (טאג־בא‌ריכט, 22.10.1941).

נייעם — "די ווא‌ס ווייסן נישט ווא‌ס צו זא‌גן און די ווא‌ס ווייסן (ווענן גורל פון ג׳ווילן נישט זא‌גן". (ל״ג, הילער, 13.6.1944). "ווי אזוי יידן דערציילן זיך נייעם ך פבעט דיך, זא‌ג מיר עפעם נייעם. מ׳הערט אזויפיל גוטם אין גא‌ס: סמאלענסק איז געזונען, לעמבערג געזונען, דער רום אין עסטלאנד. דערנענטערט זיך צו מזרח־פרייסן. — ס׳איז אלץ ליגנט. גלויב נישט די נארישקייטן! — אוי, אוי, זייט נישט קיין שלעכטער, זייט מיד מיט עפעם מחיה. זא‌ל זיין ליגנט מיט א ביסעלע אמת באשמאלצן. טא הערט זשע: היטלער האט זיך דעו־■ טרונקען אין דער נעווע. גערינג אנטלאפן קיין זשענעווע און געבעלס געווארן משוגע; אנשטאט צו שרייבן און רעדן, האט ער אנגעהויבן צו רעווען. — הונדערט יאר זא‌לט איר מיר לעבן. אויב ס׳איז נישט היינט אמת, ווּעט עם זיין אמת מארגן. כ׳לויף שוין דערציילן די נייעס. (נחמיה ראכעלעס, ר״א, פאלקלאר, ב׳ 2, 3.1.42).

נילע — פון העברעישן: נעילה. אין טערעזיענשטאט באטייט עס דעם טאג פון בא־פרייאונג. "עם גייט צו נעילה". (אדלער, טערעזיענשטאט, רשימה פון ווער־טער).

ניעמצי — פויל. דייטשן — נעם צו; אלעמאן (פראנצויזיש: דייטשלאנד). אלעס מיין, (רינגל/ 13.12.1940).

ניע קאזשדי פרייטא‌ג פיאנטעק — (פיאנטעק אויף פוליש איז ״פרייטא‌ג״). ״צווישן די פולישע יידן אין ל׳ דירענפורט, האט דא‌ס באטייט: "נישט יעדן טא‌ג ווּעס איר קריגן אזא זופ״. (קאנקורם, נר׳ 32, ז׳ 31).

ניק — >11א. 7.11.1940 געשאפן אין ל״ג די העכסטע קאנטאל־קאמער. פויליש. 011־11115! 1263 2823^(3א (לוח פון ל״ג, 1942). דייטש: 116011810 — .>{.!<.11 ז31110<1-011ז1ח0>(. אויפגעלעזט 3.11.42 (כראניק פון ל״ג, ב׳ 11).

נישט די וועלט, נישט יענע וועלט, נישט (נאד) רוזוועלט — קייגער העלפט נישט• (וו״ג; ל״ג). זע: רוזוועלט.

נישט דיין (מיין, אונדזער) מזל — ווערטל אין קאוונער ג׳ ביי יעדער געלעגנהייט, וועו ס׳וזאט זיך געפאסט, אוו וועו נישט. (לוריא, כ״י, ז׳ 439). וועו עפעס איז נישט געלונגען; באקומען א שלעכטע ארבעט־שטעלע וכד׳ (קאפלאן, ז׳ 30).

נישט וויסנדיק, וואס דער מארגן ברענגט מיט זיך מיט, סאראורטיילט בין איך, ווייל ב׳בין א ייד. (וולאשטשאווע, נ. קעלץ).

גישט ניין, נאר צען — ״ביז 60 ׳י קומט זאסילעק (זע) 9 מארק; פון 60 ׳י — 10 מארק. זאגט מען, אז ס׳וועט בלייבן 10, ווייל ביז ס׳וועט קומען אין דער האנט אריין, וועלן אלע גרא אוו אלט וועו. (ל״ג, אבי, נ״י 24).. זע: ניינער מארקן.

נישט ל,יין מאזעלע — מיט דעם ווערטל האבן די תקיפים בארויקט די יעניקע, וואס מ׳האט צוגעשטעלט צו שוועו ערבעט. (קאפלאן, ז׳ 30)).

גישט ל,יין שטעקעוודיקע וויצן — "איין ייד טרייסט דעם צווייטן, וועלכער קלאגט זיך, אז ס׳איז אים שוין אזוי ענג אוו שוועו אין געטא, אז ער וועט זיכער נישט אויסהאלטן, מיט א משל: אין א וואגאן איז געפארן א רבי מיט חסידים, ווו ס׳איז איינגעזיצן א פויער. דער פויער האט געלאזן פון זיך אזעלכע ריחות, דאם מ׳האט געקענט דערשטיקט וועו. די חסידים בעטן דעם רבין, מ׳זאל ארויסגיין. דער רבי לאזט נישט, הייסט עפענען איין פענצטער, דערנאר א צווייטס. דער פויער טוט אבער וויטער דאס זייגיקע אוו די לופט איז ממש סכנת־ נפשות. די חסידים בעטן וויטער, אוו דער רבי הייסט עפענען די טיר. זעענדיק ווי די חסידים האבן פארדרום, גיט ער א געשריי: ״וואס פארשטייט איר נישט, שוטים *1* איר וועט אויסהאלטן ׳ אים דאקעגן וועט גארנישט העלפן, ער וועט צום סוף מוזן ארויסגיין". געהערט פון ד״ר ל׳. דער ערשטער צי דער לעצטער חורבן: נאך אפעסן א זופ פון פארפרוירענע קארטאפל מיט נישט־ פריש קרויט אדער פון האבער פאר בהמות אין א פאלקם־קיך, גייט א יידענע אויף דער גאס אוו לאזט מענטשלעכע ריחות, יעדעס מאל שרייט זי אוים: אוי, א חורבן! אן עלטערער ייד וועלכער גייט הינטער איר, קען זיך שוין מער נישט איינהאלטן אוו זאגט מיט א טענה: אפשר, יידענע, וועט איר זיך דאד אוועקזעצן זאגן קינות *1* (ר״א).

נם — מ׳גלויבט אין א נס: אדער דער פריץ אדער דער הונט וועט פגרן. (יו״ש 2־11/9. .!ל.?; ביאל״ג).

נ. ס. ד. א. *0*. — .?. ם .8 .א. קיצור פון נאמען פון דער היטלער־פארטיי: ז1©1ז3?-ז©11ז6\1 ©08111806ן3180213118ת3110א. נאך סטאלינגראד האט היט־ לער באקומען א טעלעגראם פון רוזוועלטן: — ?<0! — ?.^80א.

היטלער פארשטייט נישט וואס דאס מיינט, שיקט ער נאך א רב אוו דער האט

די ראשי תיבות ענטציפירט: נעם זאמארט. דיינע אלטען פעולען _ קאופע דיר פארבען — און זוכע ארבעט... ?נס! = ארגאניזאציע איינצוארדענען די פרייע צייט. ד״ר י. גרובער געהערט דאס אין רומעניע אין געפאנגענ־ שאפט, 1941/2.

נ. ם. ל. ק. — (דייטש: 3<|זס1ז1311וז3ז4ן 110ם3150213115115מ3210א — .<.!.3.א), מאטאריזיר־ טער אפטייל פון דער נ. ס.־פארטיי. יידישע בריגאדע (זע) פון קאוו״ג געארבעט ביי אן אפטייל פון דער נ.ס.ק.ק. וואס האט צווישן זיך אפגעחוזקט פון די נאצים: "וואס עפעס תמיד: נ.ס. — קאקא, ס׳קאן דאר אויר זיין נ.ס.— פי־פי (?1־1ו1 145). אזוי טאקע גערופן די ארבעטשטעלע. די דייטשן פון ארבעט־ אמט, "נישט געווען פון די ערגסטע", האבן דאס אונטערגעהערט און בא־ שטראפט בלויז מיט קלעפ. (עדות: כאנאנאוויטש).

נעאפיצן־שמראפע — שענענ־גאם (געהערט אין אנהייב צום וו״ג) הייסט (ביי די יידן) נעאפיטן־ש׳, ווייל דארט ווויגען א סך משומדים. דאס זעלבע עלעקטראלנא, באזונדערס נר׳ 11, "וון עס הענגען אין די פענצטער א סך בילדער פון קרים־ טוסן און ענלעכע זאכן". (אין די ווינונגען פון געשמדטע יידן). (רינג׳, 15.11.1940).

נע בו? דורניוס — ליטוויש: זיי נישט קיין נאר. אנגעקומען א בריוו פון א ל׳. "איך גיי נישט ארוים צו דער ארבעט, ווייל האב א צעטל: נע... (געמיינט נישט גיין צו דער ארבעט, אויסבאהאלטן זיר וכד׳). (ירושלמי, פנקס שבלי, 14.5.43).

נעגער — (פויל׳ ת׳למשג), יידן אויף דער אריישער זייט, ווארשע. דער הונגער האט דערפירט, אז בעת די אויסזידלונגען מערץ 1944, האט זיך געשאפן א מענטשן־ האנדל. פאר צוויי לאבן ברויט און 1 ק״ג צוקער, האט מען געקאנט קויפן א פארטרעטער צו פארן אויף ארבעט מחוץ דעם ג׳. מ׳האט זיי גערופן נעגערם. (ל״ג, הילער, כ״י, ז׳ 2ד1).

נעם א כאפמע און פייוכע אן — נעם א טארבע און שיט אריין גרויפן אדער צוקער, קיין דייטש זעט מען נישט. (סוצקעווער, ווילנע, ז׳ 94).

נעסענסווירדיגעם — "א שטויס אין דער טיר, ס׳באווייזן זיך צוויי דייטשן. זוכן ארום (מענער צו דער ארבעט) אין דער גאנצער שטוב. איינער ווארפט, דרך אגב, א בליק אין שופלאד, אפשר וועט ער ביי דער געלעגנהייט געפינען עפעס נ׳. זיי עפענען די שאנק, צעווארפן דאם בעטגעוואנט. די דייטשן הויבן אן גע־ וואלדעווען (זיי האבן, דאכט זיך, איבערהויפט נישט געקאנט ריידן שטיל): ״ווא זינד די מענער ?״ (ראדאם, אנדענק־בוך, ז׳ 84).

נעפקע — (1) ווארנצייכן אין טרעבלינקע. וועו די דייטשן האבן שוין געקענט דעם פארא‍ל, האט מען אים פארטרעטן מיט ״זעקם״ (זע) און אויף די לאלקע (עס־עס־מאן) "דאפלט זעקס". וועו מיר האבן געהערט "דאפלט זעקם", האבן זיך די האר געשטעלט קאפויער. וועו דער נאמען איז אים געווארן באוווסט, האט מען גערופן "אתרוג". (תנחום גרינבערג, א גערא‍טעוועטער פון ל׳).

(2) אכטונג, ער גייט. דאם ווארט באצייכנט א געסטאפא־מאן. ״נעסקן גייט״ — זאגט דער אויפזעער, א פאלאק, געהערט דאס ווארט און נישט פארשטאנען, ווא‌ס עם באטייט. (מינסק־מאז., לייב ראכמאן).

נישט צום לעגן און נישט צום שמארגן — ווען מ׳האט פאראדנט אין סטאשיוו, אז יידן‌באקומען טעגלעך אכט דעקא ברויט און פאלאקן 15, פרעגטאיינער דעם צווייטן: ווא‌ם ווע‌ט א יי‌ד מאכן מיט אכט דעקא ברויטי איז געווען דער ענטפער: ער ווע‌ט האבן נ.צ.ל.א.נ.צ.ש. — און ווא‌ס ווע‌לן האבן די פא־לאקן פו‌{ 15 דעקא? — נישט צו שטארבן און נישט צו לעבן. (שמחה ראטענבערג).

נצחון — ביזן 1־טן יאנואר האבן געגלויבט אין נ׳ פון אשכנז יינגער פון 35 יאר; פארן ערשטן מאי (העם פליט קיין ענגלאנד) — אונטער 30 י׳; נאך מעשה העם — אונטער 20 יאר. (רינג׳, סוף מאי 1941, כ״י).

נ׳צ׳ל׳ (ניצל) — ראשי תיבות פון די זיילן פון יודענראט: נירלער, צימער, לעמפערט. זיי האבן זיך געהאלטן פאר די באשיצערס און רעטערס פונעם כלל ישראל. ביים ברייטן עולם געדענקט מען זיי נאר אלס "ניצל". דער "ניצל" האט נארמאל געארבעט. "ביים ״ניצל״ פלעגט מען זיך קענען אויסקויפן פאר הויכע ■ סכומעם". (סקאלאט, ווייסבראט, ז׳ 66).

נרצה — אפרוף־צייכן נאכן אדורכגיין די געפאר, ווא‌ס מ׳האט באצייכנט מיט "הלל־הגדול״, נאך דעם גייט אין דער הגדה טאקע נרצה. (קאפלאן, ז׳ 8).

o

נג .8 — "דער לייטער פון רעסארט האט באקומען א גאנצע פושקע 5 (חזיר־פלייש מ61ע\8011); דער לייטער פון ביורא — א האלבע פושקע ס׳ ". (פאזנאנסקי, פויל. ז׳ 64. ״ם׳=סלייש — פושקעס קאנסערווירט שווייגען־פלייש". (הילער, 15.5.44).

פאבאריידא — א מאשטש "צו די קינדישע קעפלעך". (ר״א, ווייגאַרטן, ז׳ 196).

סארויסאוגא — ליטווישע זעלבשוץ. (סוצקעוואר, ווילנע, ז׳ 71).

פאוועטשיקעה — סאוועטישע באאמטע, אפיצירן, וואס זענען געקומען מיט דער רוי־טער ארמיי כיס פארנעמען די מזרח־שטחים פה פוילן; דערנאך זיי פאר־לאזט מיטן אויסברוך פון דייטש־סאוועטישן קריג. "די ס׳ איבערגעלאזט זייע־רע זאכן ביים פארלאזן ביאליסטאק. קיין ווערטפולע זאכן כמעט נישט גע־האט". (פ. קאפלאן, צו דער געשיכטע, כ״ו).

פאצניע — רום. אפטיילונג פון הונדערט זעלנער, פארטיזאנער. (ס׳ זשעטל, ז׳ 415).

פ׳איז אים גוט, ווי א כערשטן־מאכער — (וו״ג, יולי 41 ר״א, 216). זייער שאפ געהאט סארהעלטניסמעסיק בעסערע באדינגונגען פון ארבעט.

ם־איז א פראגע פה טעג — א 5־6 הונדערט טעג און מיר זענען פריי! (ווילנער גלייכ־ווערטלעך, ייווא־בלעטער, 1947 ב׳ נר׳ 1).

פ׳איז גוט — זייער פארשפרייט ווערטל. אין יעגער צייט האט מרדכי געבירטיק פאר־פאסט און געזונגען זיין לידל.

ס׳איז גום; ס׳איז גוט; ס׳איז גוט. פון לעבן א תל.
יידעלעך שרייען: ס׳איז גוט. און יידעלעך שרייען: ס׳איז גוט.
דעו־ שונא, דער ווילדער, און יידעלעך קוועלן — ס׳איז גוט,
גייס גרויזאם און שנעל ס׳איז ווייל, ס׳איז פיין
און ווו נאר ער קומט, ווערט ס׳קען בעסער נישט זיין.

(קראקע, ג׳, מאי 42׳).

א. קפלו: "ואולי צדקו ליצני הדור המחליטים והאומרים שטוב טוב לגו, שהמלחמה תארך זמן רב, כי משיבוא השלום, מצבנו עוד יורע יותר". (כ״י, ה., 25.9.40). "און אפשר זענען גערעכט די לצנים פון אונדזער צייט, וואם האבן באשלאסן און טענהן, אז ס׳איז גוט, גוט אונדז, וואם די מלחמה פאר־ציט זיך, ווייל וועו ס׳וועט קומען דער שלום, וועט אונדזער מצב נאך ער־גער ווערן".

״אין ג׳ האט זיך דאס ווארט ״גוט״ אזוי געהאט אייגעבאקן אין טאג־טעג־לעכן געשפרעך, ווי א באגריסונג. אז צוויי מענטשן האבן זיך געטראפן, אנשטאט איינער זאל זאגן "גוט מארגן", צי "א גוטן אוונט", האט מען זיך

געפרעגט ״וואס הערט מען ?״ און אויף דער פראגע איז געקומען אן ענט־ סער ״ס׳איז גוט״. דאס ווארט ״גוט״ האבן אלע באנוצט, פון וינג און אלט, פרויען און מענער.

מ׳דערציילט, אז אויף דעם געוויין פון די ג־ייִדן, האט גאט אראפגעשיקט א מלאך אין ג׳ אדיין, כדי אויסצופארשן די לאגע, צי ס׳איז אמת, אז די ייִדן איז אזוי שלעכט. דאם ערשטע וואס דער מלאך האט געטאן, איו געווען גיין אין גאם און זען, ווי די ג׳ זעט אוים. טרעפט ער גיין א ייִד, בישט שלעכט אנגעטאן און ימיט א נישט שלעכטן אויסזען. פרעגט ער אים: ר׳ ייִד, וואס הערט מען? — ס׳איז גוט — ענטפערט דער ייִד. — ווו ארבעט איר? — פרעגט אים דער מלאך. — אין רעסארט אלם קעראוועניק — ענטסערט דער ג־ייִד. — דו טויגסט נישט! — און דער מלאך גייט ווייטער און טרעפט א צווייטן ייִד. — וואס הערט מען ר׳ ייִד ? — ס׳את גוט — ענטסערט דער ייִד דעם מלאך. — און ווו ארבעט א׳ר ׳ — אין א קוך. — דו טויגסט נישט — און ער גייט ווייטער, ביז ער קומט אין א רעסארט אריין. טרעפט ער א ייִדן גיין אייגנעבויגן, דאס פנים אויסגעדארט, די פיס — קוים וואס זיי באַ־ וועגן זיך. ער שטעלט דעם ייִד אפ. — ר׳ ייִד, וואם הערט מען ? — וואס זאל מען הערן, מען זאגט אז ס׳איז זייער גוט. — אזוי גוט איז אייך ? — פרעגט דער מלאך דעם קראנקן שנייִדער־ארבעטער. — יא, זאגט דער שניי־ דער, מען זאגט, אז ס׳איז זייער גוט.

איז דער מלאך זייער בייז געווארן און אנטלאפן. וועו ער איז צוריק געקומען אין הימל אריין און אפגעגעבן א באריכט, האט גאט געזאגט: ״אויב זיי איז אזוי גוט, דאן זאלן זיי נאד ליגן א ביסל אין געסא״. (ל״ג, י. הילער, כ״י, 8.5.44).

דעם זעלבן אנעקדאט האט מען אויך דערציילט אזוי:

פון הימל האט מען אראפגעשיקט קיין אייראפע א מלאך אויף אינספעקציע. קומענדיקקיין לאנדאן, האט ער אנגעטראפן פול געפאקטע קאפעען, קאבא־ רעטן און רעסטאראציעס מיט צוויול געקלייִדטע מענער, וועלכע האבן כסדר געשמועסט וועגן מלחמה און וועגן געבן קלעפ דעם דייטש. זעלטן ווו עם איז אים אויסגעקומען צו זען א מאן אין מיליטערישע בגדים.

פון לאנדאן איז דער מלאך געקומען קיין בערלין, ווו ער האט אומעטום אנ־ געטראפן מענטשן אין מיליטערישע קלייִדער. דאס גאנצע לעבן דארט האט אויסגעזען וו אין א קאזארמע, דאקעגן האט. מען נאה געדעדט וועגן שלום. צום לעצט איז דער מלאך געקומען אין ווארש׳ ג/ ווו ער האט אנגעטראפן א טרויעריק בילד פון ייִדישן לעבן. פול די גאסן מיט ייִדישע מתים, צוגע־ דעקטע מיט צייטונגען. באמערקט האט ער אבער, אז וועו איין ייִד פרעגט דעם אנדערן וואס הערט זיך? רייבט זיך דער צווייטער ייִד די הענט און ענטפערט: ״ס׳איז גוט״. (ביאלע פאדלאסקע, מ. י. פייגענבוים).

דער רבונו של עולם האט אראפגעשיקט א מלאך אויף דער ערד, ער זאל זען וואם עם טוט זיך. ער איז צוריק געקומען און דערציילט: אין דייטשלאנד, איטאליע און יאפאן זענען אלע מונדירט און רעדן וועגן שלום. אין פוילן

גייען אלע בארוועס און גלויבן אין נצחון. די יידן אין פוילן זאגן, אז עם וועט גוט זיין. (רינג׳, 29.11.1940).

"וי מען גייס, הערט מען נישט מער וי ס׳איז גוט. יינג און אלט, אלעס שרייט: ס׳איז גוט.

ס׳האט מיד פארהאלטן אן אלטער ייד אין גאס. לויטן אויסזען און לויטן רעדן, האב איך פאר זיך געהאט א קראנקן וואט וועט די מלחמה נישט אויסהאלטן, דעסווענן פרעגט ער מיך: — רב יידֿ, זאגט מיר, ס׳איז אמת, אז ס׳איז גוט ן — זיכער! — האב איך אפגעענטפערט, כדי דעם קראנקן יידן א ביסל מוט אריינגעבן. — לויב צו גאט! אפשר, אפשר וועל איך דערלעבן די נקמה אין אונדזערע שונאים. אזוי האט דער קראנקער ייד זיך געבעטן נקמה !״ (הילער, 24.7.1944).

אפילו נישט־יידן האבן אין יענער צייט געוואנדן אויף דעם וייער אויפ־מערקזאמקייט. אין א היימישער צייטונג — גיט איבער דער עדות שווארץ פון ביטשוטש — האבן די פאלאקן געשריבן: 1זט8 $׳12 .15״י6וס 1^x2. דאם זעלבע ד״ר זיגמונט קלוקאווסקי, דירעקטאר פון שטשעבזשעשינער שפי־טאל, אין זיין טאגבוך: 4.2.1942 ,□1ו1$11וס8ח?. — ווי אזוי איז די לאגע ז — זייער גוט. — אז ס׳איז יא אזוי גוט, טא וואסזשע איז אזוי שלעכטז (לעמבערג. עדות).

די צוויי לעצטע יידן ווערן געפירט צום טויט. פרעגט איינער: — וואס הערט זיך ז — ענטפערט דער צווייטער: — ס׳איז גוט. (לעמבערג).

אין זיינע זכרונות ״665113 8\10יז״ שרייבט ם. ווידערמאן: "אז האסט פארן קריג געפרעגט א יידן, וואם הערט זיך, האט ער געענטפערט: ס׳איז שלעכט, זייער שלעכט, ערגער קאן שוין נישט זיין. פרווו היינט דעם זעלבן יידן פרעגן, ווי אזוי ס׳גייט אים, וועט ער תיכף ענטפערן: גוט, זייער גוט, פון טאג צו טאג ווערס בעסער. (סאסנאוויץ, אפריל 1942, ז׳ 38).

ש׳איז גרינגער איבערצושמוגלען דעם בוג ווי אריבערצוגיין די נאלעווקעס. דורבן בוג זיך געשמוגלט פון דייטשן ״אינטערעסנגעביט״ אין סאוועטישן. (ר״א, 1364).

ש׳איז הודו! — ביי וועלן יענעם איבערגעבן א בשורה טובה און מורא האבנדיק עם ארויסצוזאגן בפרטיות, גיט מען א זשמורע מיט די אויגן: ס׳איז הודו! מיינען מיינם מען דערביי די באקאנטע קאמפאזיציע און פילם: הודו לד׳ כי טוב, כי טוב. (ל״ג, ג׳־לשון 1007). זע: הודו.

ש׳איז נישט קייז נפורה צו שטארכן, ס׳איז איצט די העכסטע גבורה צו לעבן. (ק. צעט־ניק, דער זייגער, ז׳ 37).

ם־איז פארט כששער "פארגעזעו ווי נאכגעזעף׳. (ע. קוטשינסקי, אין די שפאנען פון הונגער, כ״י, ב׳ 1, ז׳ 166).

שאיעדיניעניע — רוסיש. צוזאמענשלום פון עטלעכע פארטיזאנער־בריגאדעס. (כהנוביץ, ז׳ 51; ס׳ ביטען, ז׳ 520).

שאמרינטשיק — "ער ווייסט, אז אט־אט און די ס׳־עס ציען אוים פון דאנען". צוליב דעם איבערגערוקט די פאליציי־שעה, מ׳זאל נישט זען, ווי זיי אנטלויפן. אי, וואס דער ס׳ דערציילט דארט, ווייס איך וואם?

דאם ווארט ם׳ שטאמט באך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, בעת די דייטשן האבן אקופירט אונדזער שטאט, ביאלע פאדלאסקע. פאר די ביאלער יידן זע־נען דעמאלט אנטפלעקט געווארן די דייטשע ערזאץ־לעבנסמיטל, דערונטער סאכארין, אנשטאט צוקער, וואם האט אויסגעפעלט. דעמאלט איז אריך אדיין אין דער מאדע מארמעלאדע. פון דעמאלט אן שטאמען די אויסדרוקן "ס׳ " און "מארמעלאדטשיק" אויף צו באצייכענען דייטשן. (פייגנבוים, פאדלאשע אין אומקום, ז׳ 127, 139).

פאדיאטונקא — מאיאנעז, וואט מ׳פלעגט געבן אויף ראציעס א 200־150 גראם. (ל״ג ענצ׳).

האלאצקארניע־פאכריק — פאבריצירט סאלאטונקא אין ל״ג. (א ענעויע באשרייבונג פון דער ם־־פ׳ גיט ש. ראזענשטיין, כ״י, נאוו. 1943).

סאלאטקע — זויער־קרויט צוגעגרייט אין ג׳ פון האלב פארפוילטע ירקות. די הויפט־טעמע און הויפט־זארג פון טאג איז געווען צו מאכן פון די צוטיילונגען שפייזן, עטוואס געשמאקס, און ווי פול צו מאכן דעם שונא, דעם מאגן, וואם האט געפיניקט און געפאדערט שפייז. מאגן־יסורים. (ל״ג, עדות ג. גלובע).

פאלדאמן — לייז. "אויסטאן דאם אנטוענץ און אויסקנאקן א ביסל סאלדאטן". (ליטמאן יואל, כ״י, ז׳ 31).

פאלימאפע — טעימה מאד. ם׳ — וכך נשאר השם. (רוזנמאן, בשבילים וביערות, ז׳■ 11).

ס׳ — געקאכט וואסער, פארשיט מיט מעל און זאלץ, אויב ס׳איז געווען.

פאמאגאן — ניט דעסטילירטער בראנפן, וואס פויערים מאכן אומלעגאל אויף א פרימי־טיוון אופן פון קארן אדער קארטאפל. "ער נויטיקט זיך אין א פאס אויף ם׳ ". (ב. כהן, ז׳ 18). ״א לחיים פון ם׳ האט באשיינט א שמחה״. (ז׳ 25). ״שטינ־קענדיקע פליסיקייט, א סך פארטיזאנער באצאלט דערפאר מיטן לעבן. (דארט, ז׳ 195). אין ביאל״ג ווערט געהאנדלט מיט ס׳ און אין דער רשימה פון צרות רעכנט אויס בארש אויפן 20סטן ארט דעם ם׳. (פראט׳ פון 29.6.1942). יהודים רבים עסקו בפרנסה זו. (ס׳ טוטשין, ז׳ 250). וועגן ״סאמאגאנקע״ אין רוסלאנד בעת דער רעוואלוציע פון יאר 1905 רעדט א. טשעריקאוער, געשיכטע פון פאגראם־באוועגונג, ז׳ 48/9.

פאמאכאווע, פאמאכאווצעם — וויסרוסישע פאליציי ארגאניזירט דורך די דייטשן צו באקעמפן פארטיזאנער און יידן. (ס׳ ביטען, ז׳ 210, 280). "די פארטיזאנער האבן צעיאגט די סאמאכאווצעם״. (דארט, ז׳ 239, 289; ם׳ זשעטל, ז׳ 384). דריי ״סאמאכאווצעם״ (וויסרוסן, קעמפן קעגן די סאוועטן) האבן פאר־בלאנדזשעט. צוויי סאמאכאווצעס דערשאסן. (ס׳ פולטוסק, ז׳ 454).

פאנדאמיר — אברהם ראזענפעלד, א שרייבער פון ווארשע זיצט בעת דער מלחמה אין ס׳ און שיקט פעקלעך מיט שפייז צו זיין משפחה, וואס געבליבן אין ווארשע, זאגט, אז מען וועט אים אמאל פרעגן "וו ליגט ס׳ י", וועט ער ענטפערן: "ם׳ ליגט אויף דער פאסט און שיקט פעקלעך קיין ור אין ג׳ אריין." דעם וויץ געדענק איך נאך פון אים. (יו״ש, עדות: גוז״יצ׳אנסקי יצחק, ז׳ 13).

סאנימארז־הויז — הויז, וואס געפינט זיר מחוצן ג׳. דא ווינענן דאקטוירים און אפטיי־קערס. ליקווידירט יוני 1943. (סטרי, יצחק נוסבלאט, כ״י, ז׳ 92).

פאניטאר־פאליציי — אפטייל פון דער יידישער פאליציי, וואם האט א השגחה איבער דער היגיענע פון ג׳ סקערניעוויץ. (ז׳ 585). אין ווילנער ג׳ הייסט די אפטייל: פאניצעפם־פאליציי. (יו״ש, כ״י, מאשא, ז׳ 24).

פאניטארע ?אלומנע — גרופע דעזינפעקטארן (פאלאקן) וואם דעזינפעקצירן יידישע ווי־ נונגען קעגן אנשטעקנדיקע קראנקייטן. געגומען שוחד פאר נישט נעמען זאכן אין דעזינפעקציע־קאמער און נישט טרייבן די יידן אין באד. (וו״ג, ביולעטין, נר׳ 12־11, 10.9.41). זע: קאלומנא סאניטארגא.

פאד,פאפאן — קאמענדאנט פון יאנעווער ל׳ אין לוואוו, ווילהאוז. גייט כסדר מיט א ם׳ (אויטאמאט צום שיסן) אונטערן ארעם. (ז. קרעבס, באריכט פון א לאגעריסט, "אפיניא", ווארשע, *1* 53/4, 19.4.49).

פאראק — אז א פארטיזאן זעט א צווייטן פארדרייען א ציגאר, וועגדט ער זיך צו אים מיטן אויפרוף ס׳ (פערציק), ד״ה, ער באשטעלט ביי אים 40% פון סיגאר. ווייטערדיקע באשטעלן ביים צווייטן 20% ובו׳. (בראון־לעווין, כ״י, שער שביעי, ז׳ 10, הערה 25).

סארמיראוהע — צוטיילן די העפטלינגען אין א ל׳ צו ארבעט־גרופעס. ״דו דארפסט זיך פאר דער ס׳ אויסבאהאלטן״. (ר. קוויאטקאווסקא, פון לאגער, ז׳ 3ד, 81). סארטירוגג פון די געכאפטע. א נייע סארטירונג. (ם׳ סלונים ב׳, ז׳ 56, 59). זע: סעלעקציע.

פא־צע־יאשע־פישע — ארבעט־אמט אין קאוונע. די דריי אנפירערס זיינע זענען ג־ וועז צווישן זיך פארברודערט און געוופן זיך ביי די נעמען. איינער האט דעם צווייטן אונטערגעהאלטן. (קאפלאן, ז׳ 35).

פ׳כדענט — ווארנצייכן. ״נאלעווקעס, דזשיקע, ברענט״ — א שלעכטע וואך ביים טויער. (י. עלבערג). פרויען גייען אום זאמלען גאלד, זילבער. "עם ברענט ווידער א פייער !״ — האבן זיי געזאגט און דאס איז שוין געווען געגוג אויף צו אריינטירן זיך, אין וואס עס גייט. (ס׳ גאניאנדז, ז׳ 618).

פ׳כרמנט נישט — נישט אנשטרענגען זיר ביי דער ארבעט. מ׳וועט איינפארן. ליטווישע יידן אין ל׳. (קאפלאן, ז׳ 15).

פ. ד. (ם 8) — זיכערהייטס־דינסט. א געוויסע צייט האט א שטעמפל פון דער ס. ד. אויף דער ארבעט־קארטע באפרייט דעם אייגנטימער פון געכאפט צו ווערן צו ארבעט, עוועגטועל ארויסגעשיקט צו ווערן פון וו״ג. שפעטער האט אויך דאס נישט געהאלפן, האבן יידן געטייטשט די ראשי תיבות "סכאוואי שיען דאבזשע" [באהאלם זיר גוט]. (צ. פראכאדניק, כ״י, ז׳ 63, זומער 1942).

פדום — "א מעשה מיט דער פאטשעווקע פון סדום. פראגע, אז מען וועט זי איבער־ קערן, וועט זי ווערן סדום״. (רינג׳, 25.10.40; כתבים, ב׳ 1, ז׳ 166).

פדר — ״א שיינער סדר געווען אין ג׳: געווען געגדז, דער טישטוך ווייס, מורער האט אויך נישט געפעלט, הערינג לרוב און פרוכט צום פארבייסן״. געגם — ג׳־ פארשטייער, ווייס — געסטאפאניק, מערדער פון די ווילנער יידן; מורער — געהילף פאר יידישע ענינים ביים געביטס־קאמיסאר, הערינג — געסטאפאניק, פרוכט — פאליציי־קאמיסאר פון ג׳. (ווייל׳ געטא־ווערטלעך, יייוא־בלעטער ב׳ נ״ר 1).

פוכאטניקעפ־כרינאדע — אווי •ווי דער אפיציעלער רו־טאג אין די ווארשטאטן איז זונטיק, האט די אויפרוימונגם־גרופע געדארפט אין דעם טאג גרונטיק זויבער מאכן אלע צימערן. די גרופע האט דערפאר נישט געארבעט שבת. צוליב דעם האט מען זי געדופן: ס״ב. צו דער בריגאדע געהערט נאר סרומע ייִדן. (מ. סעגלסאן, די גרויסע ווארשטאטן אין קאוונער ג׳. פל״ח, 8 יוני 1948).

סוואסטיקע — האקנקרייץ. ״עס־עס״ אויף די ארעמס. ס׳־פאן. (טשארנעזאן־שאיאק, כ״י, ז׳ 62, 53).

פ׳וויאז (סוויאזיפטן) — פארטיזאנער־פארבינדלער פלעגן אדורכגיין צענדליקער ק״מ, ספעציעל צו האבן ס׳ [פארבינדונג]. (באקאלטשוק, ז׳ 113; שושנה טאובע, די אומפארגעסלעכע, ז׳ 113).

פוטער — קריפא־קאמיסאר פארן ל״ג, געריעדט ייִדיש און געקענט העברעיש. פלעגט קומען אין ג׳ פארשטעלט פאר א ייִד מיט א לאטע און רעדן ייִדיש. זיינע ווערטלעך האט מען זיד נאך אין ג׳ איבערדערציילט. "ביי רומקאווסקין ווועסטו נישט זאט ווערן און ביים דייטש נישט קלוג". ("טאג־כראניק", 18.7.44). איינמאל האט מען אים פארבעטן צו אן אבל, ווייל ס׳האט אויס־געפעלט א צעגטער צום מנין. נאכן דאוונענען, רופט ער זיך אפ: "ייִדן, איר מוזט נאך אמאל דאוונענען, ווייל דער צענטער ייִד בין איך — סוטער". אן אנדערש מאל קוקט ער אדורך א געפעלשטן ייִדישן פאספארט און ווענדט זיך אויף ייִדיש צום ייִדן: "ווי אזוי רופט מען דיך צו קריאת התורה?" דער ייִד מיינט, אז סוטער איז א ייִד און דערציילט אים דעם אמת.

סומקע — רוסיש: מיליטערישער טאש. ״סומקע מיט 10 רעזערוו קוילן". (ס׳ זשעטל, ז׳ 415). ״לעדערנע סומקע״. (קאטשערגינסקי, ז׳ 36).

פופינע — פערד־פלייש. (סוצקעווער, ווילנע, ז׳ 129).

סוף — באפרייונג. אין טערעזיענשטאט האט מען זיך געפרעגט "ווען קומט שוין דער סוף?" אדלער, טער׳ ווערטער־רשימה. א דייטש זאגט, אז די מלחמה ווען זיך ענדיקן, ווען מיר ווילן עסן איינמאל אין טאג און איר, ייִדן, איינמאל אין וואך. (רינג׳, מאי 1941).

פטאיקעם — פויל.. "די ם׳ פאכען מיט לאנגע, בויגעווידיקע שטעקנס". (דרור, נר׳ 7/8, תמוז 1941). אין שטראף־ל׳, ל׳ ליבאן, ג׳ קראקע, האט מען די העפטלינגס וואס האבן אכטונג געגעבן אויף אנדערע, געדופן ם׳.

פטאלין — ״ם׳ איז א יינגל מיט רוכעס, / נאר ביי אים נעמט ה.(יטלער) איין ס׳קא־דאכעס״. (ר״א, אנהייב 42׳). וואס הערט זיך אין לאנד פון ס׳ און מאלאטאוו?/
ווועט ער (היטלער) שוין איינעמען דעם וויסטן סוף ?
סטאלין האט אים געוויזן, וואס רבי־געלט קאסט,
ווען ס׳ר״אט געגומען דער ערשטער מאסקווער פראסט.
היטלער האט אויף אלע געשריגן שייסע,
ביז ס׳האבן זיך געענדיקט די זומער־טעג די הייסע.
זע: היטלער, פוטער.

סטאלינגראד — נאכן זיג פון דער רויטער ארמיי ביי ם׳ זענען געשאפן געווארן פיל וויצן. ״היטלערן פעלט צוויי גראד ווארעמקייט. ער האט איצט 34 גראד״.

ווי קאן דאם זיין *1* — עם פעלן אים 2 גראד: סטאלינגראד און לענינגראד. — וועלכע שטאט איז די לענגסטע אין דער וועלט? — ס׳. ווייל פון דער פארשטאט ביזן צענטער, זענען די דייטשן געגאנגען חדשים לאנג. (קרוק, 27.2.43) .

פטאלינפקי קאטלעטן — אלט ברויט מיט ציבעלע צעהאקט, געפרעגלט אויף אייל. (סוויר, 80 ק״מ פון ווילנע, לילקה האלצמאן).

פטאק — זאפאס. פארניכטן די אויסגעארבעטע סטאקן. (נאוו. 42׳). ״סטאקירן (זאמלען) פאפיר״, יאנואר 43׳. (וו״ג, דאם וואלט, ז׳ 144, 154).

פטארדוקע — אלט־שטאט אין וואלשע. "נישט קיין ווונדער, וואם יציאת סטארווקע איז געווען א צויבער־וואלט, וואם האט געהאלטן אין שפאנונג די זעלנער און נאך מער די ציווילע באפעלקערונג, וואם האט געהאפט מיטצוגיין מיטן מי־ליטער״. (באזשיקאווסקי, צווישן פאלנדיקע וועלט, ז׳ 268). אויף דער סט׳ בעתן פוילישן אויפשטאנד (1944) האט אויד געקעמפט א יידישע אפטיי־לונג, צום סוף געמוזט פארלאזן דאס ארט און מיט קאנאלן אריבער אין מיט־שטאט.

פטא-טינא — פארטיזאנער־עלטסטער. קאמענדאנט פון א ראטע (ס׳ זשעטל, ז׳ 388).

פטדק־אקציע — מערץ 43׳ רופט מען צונויף די רעשט יידן און מ׳פ׳אדערט פון זיי אפגעבן דאס גאנצע געלט, וווערטזאכן, כדי אנצושרעקן זיי, ווערן אויפן ארט דערשאסן פיר יידן. דער עולם האט עס באצייכנט מיטן אויסדרוק >81111, א שפיל אין קארטן. (ס׳ טאמאשאוו מאז׳, ז׳ 379).

פטינקעם — קליינינקע פישעלעך ווי ווערעם, הונדערט אויף א קילא. (ז־ארעמבוס, ז׳ 209). ס׳גייט אדורך א קליין בעטלער־מיידעלע מיט א שטיקל פיש־קויט אין דער האנט. (״סטינקעם״ קאן מען נאד באקומען). זי ברעכט אפ א שטיקל פון פיש און שטופט עם דעם קינד אין מויל. (ר״א, 1336). "אויף לעשנא האט וואר ארויסגעווארפן די קעפלעך פון ״שטינקעס״. (ר״א, 1334).

פטעטפל, שטעמפלען — אויף אן אויסווייז (זע). געדארפט יעדעם מאל א נייעם ס׳. אן דעם נייעם ס׳ איז ער בטל געווארן און דעם ייז־ האט געדראט ארויסגע־שיקט צו ווערן פון ג׳.

״גזירת הסטאמפלן״ (החותמות) — "והנה נודע על גזירה חדשה, עוברת מאיש לאיש. ,סטאמפלן׳! המילה לכשעצמה מילה ככל המילים באוצר הלשון, זורעת אימת־מוות. יודעים היהודים בדיוק את מלוא פירושה". (ס׳ זדונסקה וולה, ז׳ 333).

״א סטעמפל־בהלה״ (ס׳ טרנופול).

"ארויסגענומען קינדער פון די פרעוועטאריעס, די ארעסטירטע פון צענטראל־געפענגעניש. צוערשט שטעמפלען, שפעטער גענומען קראנקע, נאך זיי קינ־דער און זקנים און דערנאך פון דער רעשט געמאכט אש, צעשיקט, צעשאסן, אויסגעהרגעט, צעזייט און צעשפרייט אויף שבעה ימים, אומעטום. די טרא־געדיע אפגעשפילט לויט דער זעלביקער רעזשי". (ל. ג. זעליקאוויטש, כ״י. 1.9.43) . 16.6.42 געסטאפא אויסגעקלאפט אויף ארבעט־קארטן צוויי מינים ס׳. איין ם׳ געווען מיט א האקנקרייץ און גערופן זיך "האהייטס־ס׳". דער

צווייטער מין, מיט דעם בוכשטאב א. (ארבעטלאזע און קינדער). שפעטער קלאר געווארן, אז א באטייט אויסזידלונג. אלזא — טויט. (ס׳ טארנע, 1954, ז׳ 826).

שטעין — ארבעטן. (קאוונער).

סטרוטי — פויל׳ אפגעסמט, אונטערגעקויפט, צ״ב די וואך ביים ג׳־טויער.

סטרעפע פון מויט — נאענט צו די דראטן, וואס טיילן אפ דאם ג׳ פון ארישן טייל פון שטאט. "ס׳ פ׳ ט׳ און וויפל זענען דורך דער צייט דערשאסן געווארן צוליב נישט פארזיכטיקייט, צוליב דרייען זיך נעבן די דראטן"... (ל״ג, פראנק, כ״י, 1.5.41).

פנאריארן — רוסיש: אמוניציע. "סנאריאדן־שייידלעך". (ס׳ זשעטל, ז׳ 393).

פיארקאוויסץ — לייטער פון א דעזינפעקציע־קאלומנע (זע) פירט דורך די דעזינפעק־ציע פון א ווינונג מיט דער הילף פון סיארקע. פויליש׃ 160¥\0^ז518, ג׳י\ס14ז513 (ר״א, 268).

סיכיר — א. דער ערשטער אויפטו פון פרישן קאמיסאר איז געווען: פארטרייבן פון אטריאד די יידן, וואס האבן זיך געראטעוועט מיט זיערע פאמיליעס און פאר־שיקן זיי קיין ס׳. אזוי האבן מיר אנגערופן דאס ארט 4 ק״מ פון אונדזער ל׳, וווהין ס׳האבן זיך געמוזט אריבערטראגן די דאזיקע פאמיליעס. (רייך, ז׳ 4ד1). ב. תפיסה אויף טשארניעצקיעגא־גאס אין ל״ג. ״סיביר נ״ר 2״. (פראנק, 9.3.41, 22.2.41).

פיטר,א, פיטעק, סיטר,אווי — האלב געבייטלט ברויט. פויל. ("גאזעטא זשידאווסקא, 18.1.42). אויף די גאסן פון וו״ג שרייען די הענדלערם פון ברויט: "סיטעק, סיטעק יאק (ווי) שמיטעק״. שמיטעק — וויי״ס ברויט פון שמידם בעקעריי (יאן מאוולט, אלע גלייך, (פויליש׃ ז׳ 110).

פיטיטעווניק — אנגעקומען עטלעכע הונדערט ס׳עס. (ס׳ לודוויפאל, ז׳ 192). זע: סיצאווצעס.

פימכע — "שוחטים, קצבים, שינדער גייען ארוים (מיט א קבוצה ארבעטער) אויסערן וו״ג, קומען אין פארשטאט. טרעפט זיי א פאליציאנט, זאגן זיי דאם איינציקע ווארט ״ס״׳, — לאזט מען זיי אז־ורך. ס׳ איז א מאגיש און פיל באצאלט צויבער־ווארט, דורך וועלכן קצבים, שוחטים און שינדער וועלן אויף "יענער זייט״ באפרייט פון אלעם שלעכטן, אפילו פון סתם פאלאקן, ווייל זיי האבן אויך במתן שכרם בצידם — פון נאמען סימכע שפיץ (קצבים ־פארטיע) די פאו־אלע". (ר״א, הובערבאנד, שחיטות, כ״י, 26׳).

פימפאניע — "היינט הערסטו נאך א ס׳ מארגן ביסטו אין עסטאניע". וויל״ג ארגא־ניזירט קאנצערטן. אין עסטאניע זענען געווען ל׳, וויהין מ׳האט פארשיקט די ווילנער יידן. (א. באומינגער, על האמנות בתקופת השואה, משואה, 1975).

פינג-פינג — טורמע אין ביאל׳ ג׳. (חיקה, ז׳ 304). "דארט ווו מען פלעגט פריער שעכטן עופות אויף יאטקע־גאס״. (קאט, ז׳ 35).

פיעדזאנצי — (א) פויל׳ זיצנדיקער, האט געהייסן א ייד׃ אויף דער ארישער זייט, וואם האט צוליב זיין אויסזען, אדער צוליב מאנגל אין דאקומענטן, נישט געקאנט ארויסגיין אויף דער גאם. פון אזעלכן האט זיר אונטעשיידט כאדזאנצי. (ב)

אזעלכער, וואם סלעגט יא וואגן ארויסגיין. פון א געשפרעך צווישן צוויי ״ארישע״ סרויען סון נאך דער מלחמה: צי זייט איר געווען א זיצנדיקע, אדער א גייענדיקע? (פוילי).

סיע?אטשי — אוקר. העקער. גרינע פארטיזאנער־פארמאציעס. זיי סלעגן טויטן זייערע קרבנות מיט לאנגע, היידאמאקישע העק. (באקאלטשוק, ז׳ 131).

סיצאווצעם — א״ג ס׳ זענען משגיחים איבער יידן זיי זאלן ארבעטן. (ס׳ לינסק, ז׳ 221). אוקראינער וואס מיטגעארבעט מיט דייטשן.

סכאד — ווייסרוסיש. צוזאמענטרעף סון פויערים אויף דער סאדערונג סון פארטיזאנער. ״רופן א ס׳ אויף וועלכן עם זענען בייגעווען וועלכע 200 סויערים. די ם׳ סלעגן ווערן צוזאמענגערופן זייער גיך, כהרף עין געעפנט דעם ס״. (באקאלטשוק, ז׳ 180, 203).

פכראך — פויל. באהעלטענישן, לופטשוץ־קעלער. באנוצט אין ג״ג. (הובערבאנד, מלחמה־איבערלעבונגען. ר״א, 451). אין דער דייטשער צייט — באהעלטענישן סאר יידן. (ס׳ לוכאמיל, ז׳ 230, 248/9 ; ם׳ סטאק, ז׳ 430).

מען בויט סכראנעס (באהעלטענישן) אין הוין, גערטנער, אונטער דער ערד. די אריינגענג זענען דורך שטאלן, אדער דורך אנדערע אומבאמערקלעכע ערטער. אינדרויסן אויסן ם׳ סארזייט מען גראז. אנדערע בויען טאפלטע וועגט אויף בוידעמער אדער אין צימערן. (ס׳ ביטען, ז׳ 228). יעדע גרופע האט איר פארמאסקירטן ס׳. (דארט, ז׳ 282). ״לעכעדיקע גרוכ״. (דארט, 283). גוטע און שלעכטע (וואס מ׳קאן לייכט אנטדעקן) פפראנעם. ״נעמט אונדז אריין אין ם׳ — בעטן זיך יידן, וואס האבן נישט קיין אייגענע אדער נישט גוט פארמאסקירטע ס׳ ״. (דארט, ז׳ 233). ״די ם׳ זענען ענלעד איינע צו דער צווייטער לייכט צום אנטדעקן״. (ס׳ בעלכאטאוו, ז׳ 320). ביים פלאנען א באהעלטענישע, גענומען געווארן אין אכט: 1) קאמופלאזש (מאסקירונג סון אריינגאנג); 2) פייער־שוץ; 3) וועגטילאציע (לופט צו אטעמען); 4) אפרא־וויזאציע; 5) באלויכטונג; 6) היגיענע און סאניטאציע. (ס׳ באראנאוויטש).

אונטערן גרויסן אויוון, וור מ׳פלעגט באקן ברויט, זענען געווען צוויי גרויסע קאטוכער פאר עופות. מיר האבן איבערגעהאקט די וואנט צווישן ביידע קאטו־כער; לופט האבן מיר געצויגן פון קוימען. 60 מענטשן זיך דא אויסבא־האלמן. (ס׳ זשעטל, ז׳ 366). געמאכט פגראנל,עקם. (ס׳ נאליבאק, ז׳ 150).

די דייטשן האכן מיט דינאמיט צעזעצט הייזער, געזוכט ס׳ שפיר־הינט זעלטן דערשפירט מענטשן אין א ם׳. (פסח קאפלאן, דער חורבן ביאליסטאק, כ״י).

יירישע פכראנעפ; יידישע בענק אין ס׳עס. (רינג׳ 10.1040, ווארשע, 1939). זע: בונקער.

פלוזשכאויי — לאגערים וואס האט דינסט (דיזשור) אין ל׳. ״ארדנער״ (זע). ״צוויי סלוזשבאווע״. (ל׳ קאמפינאס, ר״א, 379).

פלוזשפא #אזשאנדתאווא — אין וו״ג צומייסט באנוצט דעם אויסדרוק, שטאט ארדנונגס־דינסט (זע). אין ר״א געסינען זיך באשרייבונגען וועגן איר צוזאמענשטעל, ארבעט, זשארגאן, התנהגות וכר (נ״ר 435, 137). אן אנקעטע מיט פראגן וועגן דער ס׳ פ׳: די ם׳ פ׳ האט סארשידענע ראנגען. נידעריקסטע: פאזשאנד־

קאווי — ארדנער דערנאך פעקצייני און גרופאווי, גרוסנפירער (קלענערע און גרעסערע). די העכערע פונקציאנארן, "אפיצירן", האט מען גערופן "גוויאזדקאוויטשע", שטערנטרעגער, ווייל זיי האבן געטראגן שטערנדלעך אויפן היטל. דער קאמענדאנט שערינסקי — אזש פינף. די נידעריקע שארזשן פון פונקציאנארן האבן געטראגן "טשוועקעס" אויפן היטל.

כדי אנצוקומען אין דער ארדנונגסדינט, האט מען געדארפט האבן פראטעקציע אדער א סך גלט. צוליב דעם אנטשטאנען דאס ווערטל: <,1<11£0ז61 סת3א *"שת"! וסוזסמש!■ * — אינדערפרי א קופערטל (מיט גלט), אויפדערנאכט א נומערל (פון א פאליציאנט).

"די לייטער פון דער ס' פ' האבן שוין געווגען די מלחמה, ווייל קעגן טיפוס זענען זיי געאימפט, פאר הונגער זענען זיי פארזיכערט און מיט דער געסטאפא פארברודערט". (ר"א, 502).

מ'זאגט, אז דער פ' ם' פ' (פונדוש פון דער ס' פ') איז געענדערט געווארן אויף פ'פ'ס'. — ווי אזוי י — אויף פונדוש פון פולקאוניק שערינסקי, קאמענדאנט פון דעו־ אדע. (ר"א, 582).

שטאט ס' פ' געזאגט 3"יזס>1¥ץ6גן13 5111x63, "שוחד־ארדגער", ווייל זיי האבן גענומען ווי נאר מעגלעך שוחד. א צווייטער וויץ אויף זייער חשבון: די ארדנונגסדינסט איז נאכן פארזארגונגס־אמט, די גרעסטע האנדלס־אונטער־ נעמונג אין ג'.

פליכענעד, סליכעס — מוסרים, שפיצלעס. "אז די ם' גייען צונעמען א פאר פאפיראסן, רוקן זיך די פאליציי אין א זייט, און ויי באקומען מער ווי 2 מאל 10 שטיק. (ל"ג, הילער, 6.4.44). "פראטעקציע איז דא פארשידענע: קריפא־אגענטן, פליכעם און סוכ־סליכענער — דאס זענען די גרעסטע, פאר זיי האבן אלע מורא. דאן איז דא געסטאפא־אנגעשטעלטע ווי "זאנדערע (זע), דאן פרעזעס־ מענטשן און נאך און נאך". (ל"ג, הילער, 42.ד.6).

פטכטיון — היטלער. (קאפלאן, ז' 53).

שטען — אונטערקויפן. "מ'האט געמוזט יעדן איינעם "אפסמען". (אפריל 41', ר"א, 388). "די זשאנדארן ביי אונדז אין שטאט זענען געסמט. אויך היינט האבן זיי א שפאר ביסל מתנות פון אונדז געקריגן". (מינסק־מאז', ראכמאן, כ"י). זע: סטרוטי.

פמעטניק — אין ראדאם געווען אן אפיציר, ווא פלעגט כאפן יידן און פארשארן אין א סמעטניק (מיסטקאסטן). ווען מ'האט דעם אפיציר דערזען פונדערווייטנס, פלעגט מען זיך איבערגעבן: "דעו־ ם' גייט". (מ. באקאלטשוק).

סעלעקציע — בעת די אויסזידלונגען פון ג', ווי אויך אין ל', די דייטשן אדורכגעפירט אן אפקלייב: ווער ס'איז פעיק צו ארבעט — בלייבט (גייט אויף רעכטס), און ווער נישט — גייט אויף לינקס, טויט. "די היטלעריסטישע הענקערם האבן גלייך געמאכט די ס', ווער עס קאן ארבעטן און ווער נישט". (י. פערלע, חורבן ווארשע, 2.10.42. כ"י, ר"א). ס' — א יידן־רייניקונג, אדורכגעפירט דורך די דייטשן. סארטירן צום לעבן אדער צום טויט. (טורקאוו, פארלאשענע שטערן, ב' 1, ז' 114, 118). "די רוצחים אדורכגעפירט א ס' אויף "נאך א ביסל לעבן"

און אויף "גלייך אויף טויט" (ווייל אויך די איבערגעלאזענע אויף ארבעט האט מען דערנאך אומגעבראכט). (ס׳ לאסק, ז׳ 486).

"יעדער דייטשער קאמענדאנט, וואם האט געמאכט די ס׳ ביי זיר אין געגנט, האט געהאט זיין באזונדערן געשמאק, וועמען לאזן לעבן. זענען מיטן מיי-
' דאנקער טראנספארט געקומען קליינע, שלאנקע מיידלעך אין דער מערהייט — דערפאר האט דער קראקעווער טראנספארט געברענגט מיט זיך הויכע און צעוואקסענע פרויען מיט בערג לייב און אברים אויף זיר". (שטריגלער, גורלות, ב׳ 1, ז׳ 48).

"מיר האבן זיך פארטאג געפעדערט, אויסגעשטעלט זיר אין די רייען פון מיין שאפ צו פינף אין א ריי, ארויס אויף דער סעלעקציע, זיך שטעלן אויף דער וואגשאל, אויף דער דייטשער וואג; געטויט צו ווערן באלד, צי שפעטער". (יצחק קאצענעלסאן, "די מילא גאם" פון "דאס ליד פון אויסגעהרגעטן יידישן פאלק").

"כ׳האב געווווסט, אז ביים אנפאנג ס׳ איז פאראן מער מעגלעכקייט אויף ,רעכטם/ ביים סוף גיין שוין אלע אויף ,לינקס ״. (ס׳ זשעטל, ז׳ 353).
ביי די קאוונער יידן איז געווען אין באנוץ אנשטאט ס׳ — ״סארטיראווקי״. (זע). דער הויפט־דורכפירער פון דער ס׳ האט געהייסן פארטירער. (קאפלאן, ז׳ 49). המושג ס׳ חדר לתוך הדם היהודי כמו "תשעה באב", "גירוש ספרד", ״פוגרום״ ולא יימחה. (ווייניריב אין ילקוט מורשת כ״ז, ז׳ 57).

סעדיאדקע — רוסיש: הערינג, גערינג. "גערינג איז הערינג און הערינג איז געזאלצן, דערפון דער געזאלצענער״. (קאפלאן, ז׳ 53).

סעמיינע — פאמיליען־לאגער פון פארטיזאנער. די ס׳ (אזוי האט מען זיי גערופן, די גישט ארגאניזירטע און אומבאוואפנטע) האבן זיך קאנצענטרירט מערסטנטייל הינטער די פארטיזאנער־ל׳, כדי צו קאנען גענינסן פון זייער שוץ, ווי אויך פון זייער שפייז. (ם׳ זשעטל, ז׳ 308, א״א). מ׳האט זיי אבער נישט איינמאל פאר־טריבן פון דארט, כדי צו לאזן מער פרייהייט די פארטיזאנער.
"מיו־ האבן זיך געמאטערט צוזאמען מיטן גאנצן סעמיינעם ל׳". (ס׳ דערע־טשין, ז׳ 354/5). ס׳ גרופעם. (0׳ לובץ, ז׳ 353). סעמיינעק,=עס. (ם׳ סלאנים ב׳, ז׳ 115).

ס. ם. — דייטש: (80110128131161) 88. יידן געטייטשט: א) סוקין־סין (הינטישער זון), ווארשע, לוואוו; ב) שייס־שטאפעלן; ג) שומרי שבת.
סס, סס־מאן, סם־לייט, ססניק, ססניקעס. "באנדעם פון סס־ניקעם און רעק־פיפטף׳. (טאבאקסמאן, כ״י, ז׳ 116). ס.ס.־אוויעץ. (אפאטשינסקי, כראניק, כ״י, 27.9.42, 19.9.42).

ספפד — ווילנ״ג (ענלעך צו ס.ם.ס.ר. — ראטן־פארבאנד), ווייל ס׳באשטייט פון די 4 הויפט־גאסן: סטראשון, שאוועל, שפיטאלנע און רודניצקי. (רינג׳ 7.5.42).

פעי,צייני — אין ווארשע, פונקציאנאר פון דער ארדנונגס־דינסט (זע). אין דער ערשטער צייט פלעגט אויר מיט די ארבעטער אין די ל׳ מיטפארן א ס׳, וואס האט גע־דארפט היטן די ארדנונג ביי די יידן. באנוצט אויך "סעקציע־אנפירער". (רינג׳

26.4.40). "סעקציע־פירער". (ל׳ גזשדווו, זשעראן, ר"א, 404). געווען אויך א ם׳ סאניטאריוש — א סאניטאר. (ר"א, מאי 1941, נ"ר 397).

יידישיסטן געזאגט און געשריבן "סעקציינער". (ר"א, ג. טיטעלמאן, 20.7.42). דער רוב באנוצט די פוילישע פארם.

פעקרעט — (1) באנוצט אין רוסלאנד סוף פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. אין זינען פון א בונקער (זע), "סכראן". "בסוד סודות פון די גויישע שכנים, האבן די דובאוואר יידן אין די טיפענישן פון דער ערד געבויט "סעקרעטן". געגראבן לעכער און גריבער אין די וועגט פון קעלערם (ס׳) און פארשטעלט די בוידע־מער מיט ציגל און שטיינער, איבערלאזנדיק קונציק פארבארגענע שפאלטן, דורכצוקריכן אין די באהעלטענישן אריין". (רחל פייגענבערג, חורבן דובאווי, ז׳ 88).

(2) אווקשטעלן א ם׳. די אויפגאבע פון ס׳ איז וואראנען די פארטיזאנער פארן דערנענטערן זיך פון דייטשן. (רייך, ז׳ 261). געהיימע פאסטנם פון די פארטיזאנער, וואם האבן געדארפט נאכשפיאנירן די באוועגונגען פון די דייטשן. (כהנוביץ, ז׳ 57). געהיימע ערטער אויף צו פארשטעקן געווער, צי איבערגעבן ידיעות פאר אנדערע פארטיזאנער צי ווידערשטענדלער. (כהנו־ביץ, ז׳ 46). אין דעם לעצטן זיגען באנוצט אין וו׳ און אומגעגנט: סקריטקא (זע).

פער — ווי הייסט די קאמיסיע אויף טאקאזשעווסקיעקא 18 ? — סער: ראשי־תיבות פון סעמיקא, עמיגראצינע, רומקאווסקיעגא. (ל"ג, וועז לאכט א ייד, כ"י).

סערכיון — סרויעראפטיילונג אין פאוויאק. "אויף די סערביע געפינט זיך א שניידער־וואראשטאט, ווי׳ ס׳ארבעטן די ארעסטירטע פרויען". "גיין אין די סערביע". (די צען אין פאוויאק, כ"י). באנוצט אויף פוילישי נאך פאר דער מלחמה.

פפאלאגי — זע: פארברענט.

פסארט־ארגאניזאציע: "ראטעוועט" — ווילנע, סוויר א"א.

ם. ק. (עס־קא) — סאניטארע קאמיסיע אנטשטאנען אין לובלינער ג׳, ווינטער 1941/2. יידן זי געראפן "סראלנא קאמאנדא". (שמחה טורקעלטאוב).

סקאוועדאדע — קרעמאטאריע. "גיין אויף ס׳". (קאפלאן, ז׳ 49). זע: פאטעלניע.

פקאטשעק — פויל. שפרינגער. באנוצט אין ביידע שפראכן פאר איינעם, וואס גע־שפרונגען פון צוג, וואס פירט אין א טויטנלאגער. "אן ערר 50 אזעלכע "סקאטשקעס" (אזוי האט מען זיי גערופן — די שפרינגערם) זענען אנגעקומען אין שטעטל". (ווייסבראד, עס שטארבט, ז׳ 64).

ס׳קאצל קומט "די אונטערפידעדין" — מיט אזא ברוך־הבא נעמען אויף די ג׳־יידענעס די יונגיטשקע פאסט־טרעגערינם, וואס רופן אינדערפרי אויס די נעמען פון די "חתונה־קארטן" (זע). (ל"ג, ג׳־לשון, 1000).

פקאק — פויל׳ שפרונג. "ארגאניזירן", "גיין אויף סקאק". פוילישע און ליטווישע יידן באנוצן עס אין די ל׳. (קאפלאן, ז׳ 28).

פארטיזאנער־איבערפאל אויף צו פארשאפן געווער צי עסנווארג. "געלונגע־נער ם׳." (ווייסבראט, עס שטארבט, ז׳ 160, 167). "וועז די רעשטלעך פון די מינסק־מאז׳ יידן זענען שוין געווען אין ל׳ אויף קאפערניקא־גאס, פלעגן פון

צייט צו צייט כחורים ארוים סון ל/ — מאכן א ס׳ אין אסגעטויטן שוין ג/ כדי סון דארם צו ברענגען סון די באהעלטענישן עפעם צום עמן, אדער זאכן צום סארקויפן. א סך זענען דערבייַ געפאלן. (א. שעדלעצקי, עדות).

סקדאדקאווסקי —מען פארציילט, אז ס׳ (געוועזענער פוילישער פרעמיער) איז געקומען קיק א״י און דארט אפגעשטאט א וויזיט גרינבוימען. יענער האט אים אויפגע־ נומען ״אוושעם״ (מהיכי־תיתי). (רינג׳, 25.940). א רמז צום "אוושעם", וואם סקלאדקאווסקי האט ארויסגעזאגט אין פוילישן סיים אויף ז־ער פראגע וועגן עקאנאמישן באיקאט אויף יידן.

סקעדעט — מוזעלמאן. (זע). "קיק ס׳ בין איד נאד נישט״. (שטריגלער, גורלות, ב׳ 1, ז׳ 135). ווי קענען די דאזיקע סקעלעטן אין זינען האבן א קאמף צו פארפירן מיט די דייטשן ז (ז׳ 146). ״א הקעלעמיקטער און ווארטנדיקער". (ז׳ 151). "סקעלעטן־ספארט". (שטוטהאפער ל׳, כ״י, מאשא). סקעלעכזן און ערב־ מתים. (בעלגיע, קליינמאן, כ״י). צען ס׳־ן לעבן אין איין באראק. ל׳ שטוט־ האף. (וויל. פנקט 5, ז׳ 22).

סידיטקע — פויל׳ באהעלטענישן. ״אונדזער טרוים — באזיצן אן אייגענע, באקוועמע ם׳ אין וואלד און נישט דארפן אלע מאל זוכן קווארטיר ביי פארשיידענע פויערים״. (ס׳ מארקושעוו, ז׳ 369). אז ס׳האט זיד באראהקט, זענען מיר צוגע■ טרעטן אויפצובויען די ם׳, וועלכל איז באשטאנען פון צוויי גרויסע גריבער 4x10 מעטער יעדער, אפגערוקט איינער פון צווייטן אויף א מרחק פון 10 מעטער, נאר פארבונדן מיט א זיגזאגארטיקן טונעל. (דארט, ז׳ 370; סאסנא־ וויץ, הדסה פריוועס, אין רויד, ז׳ 40). זע: בונקער.

סקזשיניא — פויל. 8ומ<51״1 (1) אין סקארזשיסקא, וועלך צע, געווען אזוי פיל מתים, אז מ׳האט נישט באוויזן זיי מקבר צו זיק. פלעגט מען זיי אריינלייגן אין א גרויסן קאסטן. וועו ס׳האבן זיר אנגעזאמלט 50 מתים, האט מען דעם קאסטן אויסגעליידיקט. מ׳פלעגט דראען: ״וועסט גיין אין קאסטן אריק״ — ־•510-2x111 ס1> מ6מ1>ח6}?6" (ה. קארנפעלד, ייה״א, 502).

(2) אין ל״ג געהיימער ראדיא־אפאראט.

פ־קינד וויינם — לופס־אלארם. (ל׳ לייפציג, 1944).

ס׳קדענט — פויל׳ וויראזש. אין קראשניק האט א גרופע יידן געארבעט ביים ס׳ (בענזין־סטאציע. 816116־ח6>ח1ח3־ד); ״די יידן פון ס׳ ״; ״סרייוויליק זיד גע־ מאלדן ארבעטן ביים ס״. (ס׳ קראשניק, ז׳ 300, 321, 326 א״א).

פרוכא — פויל. שרויף, טריק, אנשטעל. (סאסנאוויץ). "דאם איז א געווייגלעכע שרויף פון לייטער״. (ווידערמאן, פלאווא בעסטיא, פויל., ז׳ 29).

״אין אזעלכע פאלן קאן העלפן — ווי מען האט דעמאלט געזאגט — א שרויף, א טריק״. (דארט, ז׳ 123).

ק

עקזעקוציע-אפמיידונג צום •מוץ פון די מויערן — מ׳זאגט, אז די מארדן פירט אויס א ספעציעלער פלוטאן, וואס טראגט דעם נאמען ע״א... (ר״א, 12.6.1942, כ״י, ז׳ 16).

עגלה — (1) די "גאזעטא זשידאווסקא״ ברענגט אין נומער 22 פון 2.10.40 אן ארטיקל פון דעם ״נייער ווארשעווער קוריער" א״ג ״ערשטע זשידישע עגלות אוין ראווארן" (ביציקלען). די ע׳ — המצאה פון אייגנטימער פון א יידישער לוויה־ביורא (מרדכי־מאטל פינקערט, ווארשע, גזשיבאווסקי 24), באשטייט פון צוויי ראווערן אויף פיר רעדער, וואס באוועגן צוויי ראווריסטן, זענען עסטעטיש און פראקטיש. זיי קאנען אריינענעמען אויף איינמאל פיר ארונם... אויף אזא אופן דארפן די מלווים נישט ווארטן אויפן בית־הקברות, און דער עיקר — ״מ׳געווינט צייט״. — א ראלוואגן, איינגעשפאנט אין איין פערד, איבערגעדעקט מיט א קאסטן פון נישט געהובלטע ברעטער. "די אייגנטלעכע ע׳ נעמט אויף מיט איינמאל ביז 30 בר־מננס. טרויעריק, אבער אזוי זעט אויס דער אמת". (ל״ג, פראנק, טאגבוך, 7.8.42).

(2) ״דעם ,כאפ־אויטא׳ האבן יידן א נאמען געגעבן ע׳. וועו די ע׳ באווייזט זיך, צעלויפן זיך אלע מענער, די פרויען בלייבן. זייער אויפגאבע איז גיין גלייך פאר זיך און שעפטשען: אוועק, אוועק. די מענער קוקן אויף די ליפן פון דער אנטקעגן קומענדיקער פרוי און וויסן צי זיי מעגן גיין, אדער מוזן זיר באהאלטן״. (וואַרשע, 9.10.39; ר. שושנה קאהאן, אין פייער און פלאמען, ז׳ 110).

עדעלשמיין — אין טערעזינשטאט־ג׳ געווען פאפיר־געלט מיט דער אונטערשריפט פון יודען־עלטעסטן יעקב ע׳, האבן יידן זיך געוויצלט: דאם געלט געדעקט מיט טיירע שטיינער. (שטארקע, ז׳ 104, דייטש).

עוואקואירן — איבערזידלען יידן פון איין ארט אויף א צווייטן. מיט דער צייט — אין א טויטנלאגער. "די דייטשן ווילן ע׳ די ניסקא־גאם". (וו״ג, טורקאוו, אין קאמף, ז׳ 19) ; פון לעמבערג ״עוואקוירט״ מען יידן, וואהין זיי גייען, וויסט מען נאך נישט. (וו״ג, יוגנט־רוף, נר׳ 4, אפריל 1942).

עמאט — "דעם אפצאל פאר דער יידישער גמינע (יודענראט) האט מען אין סאכאטשעוו גערופן ע״. מ׳האט געסטראשעט (פאר נישט צאלן) מיט אויסזידלען. דער חודשלעכער ע׳ האט קודם באטראפן 15 זלאטעס, שפעטער 20 און קורץ פאר דער אויסזידלונג 25 זלאטים. די דאזיקע סומעס האבן יעדעס מאל ,פארהיט׳ פאר אן אויסזידלונג". (טאגבוך פון פאלא מארדקאוויטש, ר״א).

עטאטיזירטיע פיזישע ארבעטער — אפיציעל: £. ?11. פון נייעם יאר האט מען אין ל״ג א סך עטאטירטע באאמטע באפרייט פון זייער ארבעט און איבערגעפירט צו פיזישער ארבעט אין די רעסארטן. שטאט א חודשלעכן געהאלט פון 75 מארק, האבן זיי פון דעמאלט אן באקומען 33 פעניג פאר אן ארבעט־שעה. (פאזנאנסקי, 5.1.44, ז׳ 133/4).

עלטעכטן־ראט — קודם ווערט געשאפן אין קאוונע א "ייִדן־קאמיטעט". שפעטער האבן די דייטשן פארוואנדלט אים אין א "־אט פון די עלטסטע פון דער יידישער ג׳־געמיינדע", אין דער אומגאנג־שפראך: עלטעסטן־ראט. (יעלין, ז׳ 17); ״סא״ז געשאפן געווארן א יידישע רעפרעזענטאנץ א״ג עלטעסטן־ראט אדער יודענראט. זיין אויפגאבע: איבערצוגעבן דער יידישער באפעלקערונג אלע בא־פעלן פון דער דייטשער מאכט. (טשענסטאכאוו, וואגא, ז׳ 33).

עלטפטער — יעדער לאגער געהאט זיין עלטסטן (לאגעד־עלטסטער), און יעדער בלאק — א כלאק־עלטסטן, איינעם פון די העפטלינגען. אין די יידן־ל׳ איז דער עלטסטער אויך געווען א ייד, געטראגן אן עלטפטן־כאנד. (שטריגלער, א וועלט גייט אונטער, ז׳ 49). אין ל״ג "ע׳ פון עלטסטן־ראט אדער ע׳ פון די יידן אין ל״ג״. זע: רומקאווסקי. אין בראנאוויטש געווען אין יעדן הויז אן עלטסטער, פראנטווארטלעך פאר זיין בלאק. אין די טראנספארטן פון אונגארן קיין אוישוויץ געווען אין יעדן וואגאן א וואגאן־ע׳. (טאמבאר, פרילינג, ז׳ 63).

עלינו — פון ווילנ״ג געשיקט אויף ארבעט אין די טארף־גריבער פון אליינע ביי ריגע. האט מען דאס אליינע פארגלייכט מיט עלינו פון דאוונענען. ע׳ איז ביים סוף דאוונענען און ביי דעם שפייט מען אויס. אויר אליינע איז "ענדע לעכט און א שפיי מיט דער נשמה". ע׳ אין ריגע באצייכנט א מיאוסע לאגע, א שלעכטע קאמאנדע. ס׳איז עלינו׳דיק. (קאפלאן, ז׳ 26).

על. ע£ וו. — דייטש: לופט־שוץ־וואכע. "זיי בלייבן אין פאבריק ביז צוועלף בייגאכט אויף על. עם. וו.״ (בריקס, פאפירענע, ז׳ 31).

עלפטד — בונקער אין וו״ג, אויף וואלאווע 11, אויפן הפקר־שטח. אנטדעקט 6.7.42 א 20 בחורים, טייל באוואפנטע, זענען אנטלאפן. (נייבערג, ז׳ 161).

עלפטע געכאט — ״שמד אפ דיין זיידן און די באבע", ווייל כדי צו זיין א פולער אריער, האט מען געמוזט נאכווייזן, אז מען איז ביזן דריטן דור פון נישט יידישער אפשטאמונג. (ר״א).

עמאנציפאציע — מאן צום פאטשן. (וו״ג, צווישן ג׳־קעמפערס).

עמלק — דייטשן. היטלער.

עמך — ייד אויף דער ארישער זייט. "איך האב באלד אין אים דערקענט עמך". (טור־קאוו, אין קאמף, ז׳ 138).

ענגלענדעד — עם זענען דא פעסימיסטן וואס דריקן אוים די מורא, אז די ע׳ זאלן נישט קומען אויף די קברים און אנזאגן א בשורה: "מיר האבן געזיגט!" (רינג׳, 19.2.41). די ע׳ שוין וויידער געשלאגן אין אפריקע, וואם דען ו כ׳האב באלד געזאגט, אפילו א ווייבל וואס האט געליטן אויף די ענגלישע קרענק, קאן נישט לייכט געווינגען, זאגט א הייבאם. (ר״א). די ע׳ שוין וויידער אפגעגעבן אגאדאביע. אווי איז מיט די ענגלישע קרענק. גייט און גייט און פאלט ווי א באבע. (ר״א).

— ״האסט געהערט י דער ע׳ אנטלויפט שוין פון סינגאפור״; ״כ׳וועל שווערן, אז (געגעראל) וואוועל וועט קריגן דאם זאקרבענדל״ (ענגלישער ארדן); וועט ער מעגן חתונה האבן מיט מיין באבען, וועלכע איז אויך געגאנגען ביידע זאקן מיט איין זאקן־בענדל״. (ר״א).

— ״סאר וואם רימען זיך די ע׳ מיט זייער אנטלוימן *1* — זיי דו א בריה און אנטלויף מיט ביידע פים אין איין זאקן־בענדל״. (ו־״א).

— ״פאר וואם זענען די ע׳ אזעלכע שלימזלדיקע מיליטער־לייט ? — ווייל די בעסטע זעלנער טראגן סקאטישע קליידלעך און די ריטערס בינדט מען אן זאקן־בענדלער״. (ר״א).

— ״וואס זאגסטו י ווידער בענגאזי אוועקגעגעבן אינמיטן ? / — אזוי זענען זיי די בריטן, / נישט דערפארן, נישט דעריטן. (ר״א).

— ״אין עראפלאן געפינען זיך 4 מענטשן: אן ענגלענדער, דייטש, רום, אי־טאליענער. דריי מוזן אראפשפרינגען, אויב נישט, איז א קאטאסטראפע. דער דייטש שפרינגט אראפ מיטן אויסגעשריי: פארן פירער און פאטערלאנד. דער איטאליענער שפרינגט אראפ מיטן אויסגעשריי: פארן דוטשע און פאטערלאנד. דער ענגלענדער שרייט אויס: פאר דעמאקראטיע, גלייכהייט, ברודערלעכקייט

— און ווארפט ארויס דעם רום״. (ר״א).

— ״טשערטשיל איינגעלאדן צו זיך דעם גערער רבין און געראטן זיך מיט אים, ווי אזוי איינצונעמען דייטשלאנד. דער רבי האט געענטפערט: עס זענען דא צוויי וועגן — על פי דרך הטבע און על פי נס. דער דרך הטבע איז: א מיליאן מלאכים מיט פלאמענדיקע שווערדן זאלן אנפאלן אויף דייטשלאנד און עס פארניכטן. דער נס איז, אז א מיליאן ענגלענדער זאלן מאכן א דעסאנט אין דייטשלאנד און זי פארניכטן״. (רינג/ 8.5.42).

— ״עס גייען אין לאנדאן עטלעכע אמעריקאנער אפיצירן און טרעפן זיך מיט ענגלישע מיליטער־לייט. רופט זיך אן צו זיי אן אמעריקאנער: מיר געווינען פאר אייך די מלחמה. דער ע׳ וועגדט זיך צו זיינע חברים: זע נאר ווי די רוסן האבן זיך אויסגעלערנט רעדן א גוטן ענגליש״. (וו״ג, די שטימע, 24.12.43).

— ״איינער פון דער טראנספערשטעלע (זע) האט געזאגט א ווערטל: אויב די דייטשן זיגן וועט אויסשטארבן 25% יידן. אויב די ענגלענדער — 75%. אזוי לאנג וועט עם דויערן״. (רינגל/ 11.5.41).

— ״דער פיש אין דער וואנע. רידז־שמיגלי, דאלאדיע און טשעמבערליין ווילן אים כאפן. רידז האט זיד דאביי צעריסן די האנט. דאלאדיע אנגעטאן הענטשקעס, געכאפט דעם פיש, אבער זיד אויסגעריסן. טשעמבערליין אנגע־הויבן שעפן דאס וואסער מיט א קאווע־לעפעלע״. (רינג/ 10.12.39).

— ״תכסיסי הצידה: יושבים ג׳ מנהגי עולם: שר שלנו, של צרפת ושל אנגליה אצל הנהר וחושבים איר לצוד דג במכמורת. השר שלנו חטף אותו בראש ונשמט מידו. השר הצרפתי חטף בראשו ובזנבו ונשמט מידו. לא כן שרה של אנגליה. הוא יושב ושואב לו מים. יש לו סבלנות במידה מרובה. שואב ושואב עד שהמים נשאב והדג בכמרתו". (ל״ג, מן המיצר, יולי 1941).

— מ׳דערציילט אז אויב א ענגלישע באמבע פאלט אויף א נישט דייטש,

קרעכצט זי: ׳גזז80 מז3 1. (לובלין, ביולעטין ייה״א, 1959, נר׳ 12, קריסטינא מאדזשעווסקא). זע: היטלער, טשערטשיל, מלחמה, סטאלין, פאליטיק ביי קארטן־שפיל.

ענטלאוזונג — אין די ל׳ זייער אפט אדורכגעפירט ענטלויזונגען, וואס איז באשטאנען אין האלטן די העפטלינגען שעהנווייז אויף די אפעלן אין דרויסן, שיקן זיי אין די קאלטע ״וואשרוימען״ וכר. דער רעזולטאט איז געווען, אז דעם אנגעציפער האט עם נישס געשאדט, נאד פיל פון די העפטלינגען סלעגן דערפון שטארבן. דעם באראק מיט דער אויפשריפט ע׳ דארף מען רוסן "עגטגטלטונג". דער דאק־מער אונטערזוכט, צי מיר זענען ריין פון גענלט און גאלד. (ל. קייזערוואלד, מאשא, כ״י ז׳ 53/4). ע׳שיין. — זע: פשעפוסטקע, קווראנטין.

ענלעך — פוילישׁ: פאדאבני. באצייכנט א יידן אויף דער ארישער זייט, וואט איז ענלעך צו יידן. אויף אזא איינעם געזאגט: אז נישט ער איז ענלעד צו א יידן, נאר אלע יידן זענען ענלעך צו אים. (ווארשע, חייקה גראסמאן, ז׳ 90).

עם איז כעסער א סוף אן פחד, אייד־ער א פחד אן קיין סוף. (אוישוויץ, העלענא הער־מאן, עדות, ייה״א).

עם איז גלייכער געהרגעט צו ווערן דורך א באמבע, איידער דורך אזעלכע טמאהדיקע הענס — בשעת לופט־אטאקעס באהאלטן זיך נישט יידן, ווייל זיי ווילן גע־הרגעט ווערן ווי מעגטשן. (פיאטרקאוו, ווארשע, קורץ, כ״י, ז׳ 350).

עם־כלעכל — אין די ל׳ ניי־שעדלעץ טראגן די לאגערניקעס עס־בלעכלעך (בלעכענע פושקעס). (ס׳ שעדלעץ, ז׳ 693).

עם גיכט קיין •ארדאן — ווערטל אין אוישוויץ. "צי עס פאסט, צי נישט". (פערלמוטער, אן אקטיאר אין אוישוויץ. הקדמה פון לוי שאליט, ז׳ 10/4).

עם גיינען פיר וואנאנעם נייעס — אויף דער פראגע וואם הערט זיך, פלעגן ליטוואקעס ענטפערן: עס גיינען... (קאפלאן, ז׳ 56).

עס־דעניק (.ס 8) — אנגעהעריקער פון זיכערהייט־דינסט. ״אויפן מיט־וועג האבן אונדז אפגעווארט עם־דעניקעם און באגעגנט מיט א האגל פון קלעפ״. טייטש פון מחבר: נאצישע פארמאציע — זאנערר־דינסט. (רייר, לידע).

עם וועט זיי אויטפעלו יידן, וועלן זיי מוזן שיקן גויים קיין א״י. אין אפאטשנע רעיע־סטרירט מען יידן וואס האבן קרובים אין א״י, כדי אויסצוטוישן זיי אויף דייטשן: "דייטשן פירן אן אגיטאציע, זייער העפלעך, יידן זאלן זיך רעיעס־טרירן; מעג זיין אפילו א וויייטער קרוב — גענוגט עס שוין", דערפון דאם וועריטל. (ברמי, נסיעה לא״י, ידיעות ב״ק, אפריל 1957).

עם טויג ני־טט, ווייל ה׳איז צו גוט — אויב מורער (זע) געווען לייטזעליק צו יידן. (וויל״ג, ה. קרוק, 29.3.43).

עפן — פארוואס איז נישטא קיין עסן ביי די דייטשן, — ווייל אלץ וואם האט א שייכות צו עסן, האט צוגענומען: עם־עם, עם־א (^8, 88) און ענ־עם־דע־א־פ (?^8ס׳א). (ר״א). א יידּ זעט עסן ברויט אן אנדערן, רוסט ער זיך אן: ר׳ יידּ, שניידט דין און עסט מיט רחמים. (ר״א); האסט נישט קיין פרנסה און קיין ארבעטי רייניק אויס א רינשטאק און גיב דיין ווייב עסן. (ר״א).

— די דייטשן ליקווידירן זייערע יידישע אגענטן. "על נושא זה שמעתי היום

— ״האסט געהערט י דער ע׳ אנטלויפט שוין פון סינגאפור״; ״כ׳וועל שווערן, אז (ענגעראל) וואוועל וועט קריגן דאס זאקן־בענדל״ (ענגלישער ארדן); וועט ער מעגן חתונה האבן מיט מיין באבען, וועלכע איז אויד געגאנגען ביידע זאקן מיט איין זאקן־בענדל״. (ר״א).

— ״פאר וואם רימען זיך די ע׳ מיט זייער אנטלויפן ? — זיי דו א בריה און אנטלויף מיט ביידע פיס אין איין זאקן־בענדל״. (ר״א).

— ״פאר וואם זענען די ע׳ אזעלכע שלימזלדיקע מיליטער־לייט ז — ווייל די בעסטע זעלנער טראגן סקאטישע קליידלעד און די ריטערס בינדט מען אן זאקן־בענדלער״. (ר״א).

— "וואס זאגסטו ? ווידער בענגאזי אוועקגעגעבן אינמיטן ? / — אזוי זענען זיי, די בריטן, / נישט דערפארן, נישט דעריטן. (ר״א).

— ״אין עראפלאן געפינען זיך 4 מענטשן: אן ענגלענדער, דייטש, רום, אי־טאליענער. דריי מוזן אראפשפרינגען, אויב נישט, איו א קאטאסטראפע. דער דייטש שפרינגט אראפ מיטן אויסגעשרייי: פארן פירער און סאטערלאנד. דער איטאליענער שפרינגט אראפ מיטן אויסגעשרייי: פארן דוטשע און פאטערלאנד. דער ענגלענדער שרייט אויס: פאר דעמאקראטיע, גלייכהייט, ברודערלעכקייט

— און וואפט ארוים דעם רום". (ר״א).

— "טשערטשיל איינגעלאדן צו זיך דעם גערער רבין און געראטן זיך מיט אים, ווי אזוי איינצונעמען דייטשלאנד. דער רבי האט געענטפערט: עס זענען דא צוויי וועגן — על פי דרך הטבע און על פי נס. דער דרך הטבע איז: א מיליאן מלאכים מיט פלאמענדיקע שווערדן זאלן אנפאלן אויף דייטשלאנד און עס פארניכטן. דער נס איז, אז א מיליאן ענגלענדער זאלן מאכן א דעסאנט אין דייטשלאנד און זי פארניכטן״. (רינג׳, 8.5.42).

— "עם גייען אין לאנדאן עטלעכע אמעריקאנער אפיצירן און טרעפן זיך מיט ענגלישע מיליטער־לייט. רופט זיך אן צו זיי אן אמעריקאנער: מיר געווינען פאר אייך די מלחמה. דער ע׳ וועגדט זיך צו זיינע חברים: זע נאר וי די רוסן האבן זיך אויסגעלערנט רעדן א גוטן ענגליש". (וו״ג, די שטימע, 24.12.43).

— ״איינער פון דער טראנספערשטעלע (זע) האט געזאגט א וועדטל: אויב די דייטשן זיגן וועט אויסשטארבן 25% יידן. אויב די ענגלענדער — 5%ד. אווי לאנג וועט עס דויערן״. (רינגל׳, 11.5.41).

— "דעו־ פיש אין דער וואנע. רידז־שמיגלי, דאלאדיע און טשעמבערליין ווילן אים כאפן. רידז האט זיך דאביי צעריסן די האנט. דאלאדיע אנגעטאן הענטשקעס, געכאפט דעם פיש, אבער זיר אויסגעריסן. טשעמבערליין אנגע־הויבן שעפן דאם וואסער מיט א קאווע־לעפעלע״. (רינג׳, 10.1239).

— ״תכסיסי הציד: יושבים ג׳ מנהגי עולם: שר שלנו, של צרפת ושל אנגליה אצל הנהר וחושבים איך לצוד דג במכמורת. השר שלנו חטף אותו בראש ונשמט מידו. השר הצרפתי חטף בראשו ובזנבו ונשמט מידו. לא כן שרה של אנגליה. הוא יושב ושואב לו מים. יש לו סבלנות במידה מרובה. שואב ושואב עד שהמים נשאב והדג בכמרתו״. (ל״ג, מן המיצר, יולי 1941).

— מ׳דערציילט אז אויב א ענגלישע באמבע פאלט אויף א נישט דייטש,

קרעכצט זי: ׳ג־ת80 ות3 1. (לובלין, ביולעטין ייה״א, 1959, נר׳ 12, קריסטינא מאדזשעווסקא). זע: היסלער, טשערטשיל, מלחמה, סטאלין, פאליטיק ביי קארטן־שפיל.

ענטלאוזונג — אין די ל׳ זייער אפט אדורכגעפירט ענטלויזונגען, וואם איז באשטאנען אין האלטן די העפטלינגען שעהנווייז אויף די אסעלן אין דרויסן, שיקן זיי אין די קאלטע ״וואשרוימען״ וכר. דעו־ רעזולטאט איז געווען, אז דעם אנגעציפער האט עם נישט געשאדט, גאר פיל פון די העפטלינגען פלעגן דערפון שטארבן. דעם באראק מיט דער אויפשריפט ע׳ דארף מען רופן "ענטגעלטונג". דער דאק־ טער אונטערזוכט, צי מיר זענען ריין פון געלט און גאלד. (ל. קייזערוואלד, מאשא, כ״ז ז׳ 53/4). ע׳שיין. — זע: פשעפוסטקע, קווראנטין.

ענלמר — פוילישי: פאדאבני. באצייכנט א יידן אויף דער ארישער זייט, וואם איז ענלעך צו יידן. אויף אזא אייגעם געזאגט: אז נישס ער איז ענלעך צו א יידן, נאר אלע יידן זענען ענלעך צו אים. (ווארשע, חייקה גראסמאן, ז׳ 90).

מס איז כעסער א סוף אן פחד, אייזער א פחד אן קיין סוף. (אוישוויץ, העלענא הער־ מאן, עדות, ייה״א).

עס איז גלייכער געהרגעט צו ווערן דורך א באמבע, אייזער דורך אזעלכע טמאהדיקע העבט — בשעת לופט־אטאקעס באהאלטן זיך נישט יידן, ווייל זיי ווילן גע־ הרגעט ווערן ווי מענטשן. (פיאטרקאוו, ווארשע, קורץ, כ״י, ז׳ 350).

עס־כלעכד — אין די ל׳ ניי־שעדלעץ טראגן די לאגערניקעס עס־בלעכלעך (בלעכענע פושקעס). (ם׳ שעדלעץ, ז׳ 693).

מס ניבט קיק פא-דאן — ווערטל אין אוישוויץ. "צי עס פאסט, צי נישט". (פערלמוטער, אן אקטיאר אין אוישוויץ. הקדמה פון לוי שאליט, ז׳ 10/4).

עם נייען פיר וואנאנעס גייעס — אויף דער פראגע וואם הערס זיך, פלעגן ליטוואקעס ענטפערן: עס גייען... (קאפלאן, ז׳ 56).

עס־דענק (.ס 8.) — אנגעהעריקער פון זיכערהייט־דינסס. "אויפן מיט־וועג האבן אונדז אפגעווארט עם־דעניקעס און באגעגנט מיט א האגל פון קלעפ״. טייטש פון מחבר: נאצישע פארמאציע — ואנערער־רינסם. (רייך, לידע).

מס ויעט זיי אויספעלן יידן, וועלן זיי מוזן שיקן גדים קיין א״י. אין אפאטשנע רעיע־ סטרירט מען יידן וואס האבן קרובים אין א״י, כדי אויסצוטוישן זיי אויף דייטשן: "דייטשן פירן אן אגיטאציע, זייער העפלעך, יידן זאלן זיך רעיעם־ טרירן; מעג זיין אפילו א ווייטער קרוב — גענוגט עם שוק", דערפון דאס ווערטל. (כרמי, נסיעה לא״י, ידיעות ב״ק, אפריל 1957).

עס טויג נישט, דייל פ׳איז צו גוט — אויב מורער (זע) געווען לייטזעליק צו יידן. (ווייל״ג, ד- קרוק, 293.43).

מפן — פארוואם איז נישטא קיין עסן ביי די דייטשן, — דייל אלץ וואס האט א שייכות צו עסן, האט צוגענומען: עס־עס, עם־א (^8, 88) אוו ענ־עס־דע־א־פ (?^80א). (ר״א). א יידּ זעט עסן ברויט אן אנדערן, רופט ער זיך אן: ר׳ יידּ, שניידט דין און עסט מיט רחמים. (ר״א); האסט נישט קיק פרנסה און קיין ארבעטי רייגיק אויס א רינשטאק און ניב דיין ווייב עסן. (ר״א).

— די דייטשן ליקווידירן זייערע יידישע אגענטן. "על נושא זה שמעתי היום

מימרה נאה: "כל האוכל בשר על שולחנם של הגרמנים, חייב להחזיר להם את העצמות". נכונים הדברים וניסוחם קצר: "המוסר לשטן את נשמתו, חייב להשיב לו גם את גופו". (וו״ג, לעווין, נאטיצן, 29.5.42, בפ״ג 1958, ב׳ 5, ה׳ 4, ז׳ 58).

— איך גיי זוכן ארגאניזירן עפעס עסן. איך זאג עסן, מיין איך אלץ וואס לאזט זיך נעמען אין מויל. און וואם נעמט מען נישט אלץ אין מויל, אז מ׳איז הונגעריקי אלץ וואס דער מעגטשלעכער שכל קען אפילו אין נארמאלע צייטן דערפון נישט דענקען. (י. ווייגבערגער, כ״י).

— די 250 גראם ברויט עסן אייניקע מיטאמאל. "כאטש איינמאל אין טאג זיך פילן זאט". אנדערע טיילן דאם ברויט אין דינע מוצקעם און עסן א גאנצן טאג דערפון. אפילו ביי דאקטוירים, געווען פארשיידענע מיינוגגען. (ל״ג, גלובע, כ״י)..

עסן א לאקש״ 8 ל8קן, א קלאפם — וועו מ׳האט באקומען אויף א פלאצווקע גוט אנגעשלאגן, האט מען ביים צוריק קומען אזוי איבערגעגעבן. (וו״ג, זיל־בערשטיין). ״פון ארבעס — ,לעבער׳ וועלט געהאקט / פון בולבעם — ,קוכן׳ וועלט געבאקט״. (חנה חייטין, איך לעב אין ג׳ קאווקאז. זע).

עשן און טרינקען — "אין דער צייט וועו א צווייטער האט נישט ליב צו עסן, האט רומקאווסקי נישט ליב שיכורן". נאד א קאנפליקט מיט ד״ר שיקער, דעם לייטער פון געזונט־אפטייל אין ל״ג. (אבי, 8).

עשן כגרים — פארקויפן די קליידער און קויפן עסנווארג. דער מוז צו "עסן בגדים" איז געווען אן אלגעמיינער אויסדרוק. (ביאל״ג, קאפלאן, צו דער געשיכטע, כ״י). "די אדעסער היימלאזע אין ריבניץ עסן וועבלענע ליילעכער, גילדענע בראסלעטן און זייגערלעך, שווארצע טייערע אנצוגן און וואדטן אויף די גליקלעכע מינוס". (ר. פייגענבערג, אויף די ברעגן פון דניעסטער, ז׳ 16, פאר דער מלחמה). בארש אויף א פארזאמלונג, 6.8.42: "איר ווייס, אז די יידישע באפעלקערונג דארף די פעלצן נישט אויף וואדעמען, נאר אויף עסן". (ביאל״ג, פראט׳ 43').

עפן ווישטשיגאווע פערד — אז מען האט אין ל״ג געזען א יידן לויפן, האט מען גע־זאגט: ער עסט וו׳ פי, דערפאר לויפט ער. (פל״ח, 3).

עש־עס — ״ארבעט־גרופע פון עם־עס, 20 מאן", ארבעט ביי דער עם־עס מחוצן ג׳ וויל־נע. (קרוק, 31.1.42). אין אוישוויץ צווישן די קראנקע, כדי מען זאל נישט דערמאנען דאס וואדט, פלעגט מען די עס־עם צורעכענען צו די הינט וואס האבן זיי אפט באגלייט. שטאט צו זאגן צוויי עם־עס מענער און איין הונט, האט מען געשמועסט וועגן דריי הינט מיט אכט פיס. (טווערסקי, איך בין דער קרבן און דער עדות, ז׳ 168).

— באזונדערע עס־עם לייט: עפ־עם־אוויעץ, עס־עם־מאן, עס־עם־ניק. (פ. וועלנער, ז׳ 197). לויט קאגאנאווסקין, זאל דוד פרישמאן האבן גערופן ספעק־טארן עס־עס־אוועץ, מיטן רמז עסן. ספעקטאר זיך אויסגעצייכנט מיט זיין אפעטיט. (יידישע שרייבער אין דער היים, ז׳ 526).

עט־קא — שטראמקאמאנדע. אהער געשיקט אויף ארבעט פאר א שטראף. סון אזא קא־מאנדע, איז מען צומייסט קיין לעבעדיקער נישט ארוים.

עס רעטעך און גיי כיי דער וואנט — ס׳איז נישט געווען גוט צו זיין אן ארעמאן, מ׳פלעגט אים שיקן אויף ארבעט; א גביר אויד נישט, ווייל מ׳סלעגט פון אים שלעפן געלט. אויף דעם האט מען געזאגט: עם... (ל״ג, ייה״א, עדות 1739/268).

עמל — ״אכטונג, א דייטש גייט״. (וויל״ג און עסטלאנד). וועו די דייטשן אנגעהויבן פארשטיין דאם ווארט, האט מען געזאגט: תפוחים. (א. שעפטעל; סוצקעוועך, ווילנע, ז׳ 93). דאם זאל שטאמען דערפון, וואם ווינטער־צייט אנגעקומען אין די ווילגער שפיטאלן פארפרוירענע דייטשן, "ווי פארפרוירענע עפל".

עפעי^טן — ע׳־קאמער, מחסן בגדים פון העפטלינגען אין אוישוויץ. די לאגערניצעם וואם ארבעטן דא, טראגן ראזע קאפ־טיכלעך — ״רוזשאווי עסעקט״. ע׳ — זאכן וואס די העפטלינגען האבן מיט זיך געבראכט, אנקומענדיק אין ל׳. אלץ איז ביי זיי צוגענומען געווארן אין ל׳, געמעגט בלות באנוצן די ״העפטלינג־קלייד־ער״. (ה. פריוועם, אין רויך, ז׳ 176).

על,אנאמיע — א האלב חרובע טעכנישע שול ביי סקארזשיסקא. דא געהויזט יידן פון ווערק א׳. פינף־גארנדיקע פריטשן געווען. (שטריגלער, אין די פאבריקן פון טויט, ז׳ 21). "געווויגט אין דער ע״׳ (פירטע פריטשע). (ס׳ סקרניביץ, ז׳ 521).

עקוויפתעק — פוילישׁ: ״אויסריסטונג״ פון א לאגעריסט, אפריל 1941. (ר״א 388).

עקם — דער עקזעקוציע־רעסארט (פון דער יידישער קאמפס־ארגאניזאציע אין וו״ג) אויסגעפירס אלע שטראפן און סאנקציעם וואס זענען באשטימט דורך די בא־זונדערע רעסארטן; האט דורכגעפירט קאנפיסקאציעם און רעוויזיעס, צוגע־נומען פאר דער קאמפס־ארגאניזאציע די באהאלטענע פארמעגנס ביי די פאר־מעגלעכע יידן, אפהיטנדיק די מאראלישע ריינקייט ביי יעדן ״עקם״; עקס — עקספראפריאציע. (באזשיקאווסקי, צווישן פאלנדיקע וועגט. ז׳ 33; רינג׳, כתבים, ב׳ ט, ז׳ 332, א״א).

עקם נאסטריס — אזוי האבן יידן זיר באצייכנט אויף דער ארישער זייט.

ער — (1) היטלער. ״ער איז שטארק, ער איז ריזיק, אייזן איז זיין כוח״ — דאם איז דער נוסח פון זייער (יידן וואס גלויבן נישט אין קיין באפרייונג) יאוש״. (אפאטשינסקי, כראניק, נאוו׳ 1942). "אלע האלמן אין איין רעדן, אז אט־אט וועט ער מיט אונדז פארענדיקן״. (דארט, דעצ׳ 1942). "נישקשה, נאד אין א פאר מאנאט ארום, וועט ,ער׳ כאפן א מפלה״. (יואל ליטמאן, כ״י, ז׳ 41). "ער וועט איינענעמען די וועלט י — א מיתה משונה וועט ער איינענעמען". (בריקם, פאפירענע, ז׳ 8). ״וואם הערט מען ? — ס׳איז גוט. ,ער׳ איז שוין ניין איילן אין דער אדמה. ער האט שוין נישט מיט וואס צו סייפן". (בריקם, דער קיסר, ז׳ 112).

(2) אין שאוולער ג׳ באווייזט זיך קודם איין רעוואלווער, א גרעסערער, דער־נאד א קלענערער, א דאמען־רעוואלווער, האט מען זיי גערופן ״ער״ און "זי". (שאליט, שאוול, ז׳ 216).)

עראווצי — יידן וואס געארבעט אין דער דייטשער ריסטונג־אינדוסטריע, געטראגן אויפן ארעמבאנד אדער אויף דער׳ ברוסט א בלעכל מיט מ (ריסטונג). (באריסלאוו, לוואוו, 1943. וויזער גענייא, עדות נר׳ 176).

ער איז א מאשין אן רעדער — "ביי דער לעצטער ווישעדלעניע (זע) ווערן געשוינט פאכלייט וואס קערעווען מיט דער מאשין. אזא איינער אין וועלכן די פראדוק־ציע נייטיקט זיך, ווערט ווי ווייט מעגלעך געשוינט און נישט ארויסגעשיקט. מיט דעם וואלט ווערט אונטערגעשטראכן, אז אזא פערזאן איז א ,מאשין׳ וואס האט קיין רעדער — פארט נישט". (ל״ג, ג׳־לשון,. 999).

ערב — "געזען א בילד פון ערב־טויטע יידן, וואס האבן נישט אויסגעהאלטן". (ס׳ ביעלסק־פאדל., ז׳ 400).

די ערגפטע ה־אליע־מאכערפ זענען די גוט־מאבערס — (וו״ג, שמחה האלצמאן).

ער־גע־ער — ריגער געטא־ראדיא. ליטווישע יידן באצייכענען אזוי די נייעם פון די איינגעזידלטע דייטשע יידן. "און זאל נאר נישט ערגער ווערן פון די גוטע בשורות״. (קאפלאן, ז׳ 52).

עדד-הייזל, הייל־שטיכל — זעמליאנקע (זע). (סמאלאר, יידן אן געלע לאטעס, ז׳ 74, 78 א״א); שטאב־הייזל (דארט, ז׳ 35/6; קאטשערגינסקי, כ׳בין געווען א פארטיזאן, ז׳ 34, 26 א״א).

ערדליגער — בעטלער וואם ליגט אויף דער ערד. ״דאס ליגן אויף דער ערד האט אויפ־געהערט, די אמתע ע׳ זענען אויסגעשטארבן און די סימולאנטן האבן, ווייזט אויס, איינגעזען, אז דאם העלפט ווייניק צו פרנסה״. (רינג׳ אויגוסט 1941).

ער האט געטיינט, אז ער האט שויו נאט אין קאפטן — (ל״ג, פראנק, טאגבוך, כ״י, 4.4.41).

ערוכניק, עב — זאקלאדניק. (אויפרוף, מערץ 1942 ; 20.11.42, דאס ווארט, ז׳ 83, 143, 146 ; ערשטע וועלט־מלחמה, אג־סקי, חורבן גאליציע, ב׳ 1, ז׳ 117 א״א). ״זאקלאדניקעס״ זאגט ד״ר הויזנער. (לוואוו, דארט, ב׳ 2, ז׳ 146 ; זע אויך ב׳ 3, ז׳ 23). צווייטע וועלט־מלחמה: די דייטשן האבן געגומען זיין פרוי אלם זאקלאדניטשקע. (ם׳ סקארזשיסקא, ז׳ 84 א״א). אין פראנקרייך, אין באנוץ אטאזש(ן). (סאלידאריטעט, נר׳ 4, מאי 42׳; דאס ווארט, ז׳ 91). ארעסטירט אלע ערובניקעס. (ס׳ קאנין, ז׳ 471, 472 ; ס׳ בילגאריי, ז׳ 102). זע: גייזל.

עי ווארט אויפן טשאלנט — פאראן ארבעטער, וואם שרייבן נישט אונטער אין שבת (דאס איז אומאפיציעל דערלויבט). וועו איינער אגטזאגט זיך אונטערצושרייבן מחמת רעליגיעזע טעמים, ווערט ער באצייכנט, אז ער ווארט אויפן טשאלנט, ד״ה, אפילו אין דעם ארבעטנדיקן טאג, געדענקט ער אין שבת. (ל״ב, ג׳־לשון 1015).

ערזאץ — ארעמאן וואס געגאנגען פאר אן אפצאל אויף ארבעט פאר אן אנדערן. (בענ־דין, קאנער שרה, ייה״א). אפטער באנוצט ערזאץ־מאן, ערזאץ־מענט׳ט. "דער דלות אין ג׳ (ראדאם) איז געווען אזוי גרויס, אז עם האבן זיך געפונען א סך, אזוי צו זאגן, ,פראפעסיאגעלע ערזאץ־מענער׳, וואס פלעגן פאר די זלא־טעם, באקומענע פון ארבעט־אמט, טאג נאך טאג, ניין עמעצן פארבייטן ביי דער ארבעט. געווען אפילו אזעלכע ,פראפעסיאנאלן/ וואם פלעגן וועלן פאר־

בייטן עטלעכע מענטשן אין איין טאג. זיי פלעגן לויפן פון איין ארבעט־פלאץ צום צווייטן, כדי עפעס וואם מערער פארדינען. געווען צייטן, וועו אויף 600 אויפגעפאדערטע, פלעגט דער ארבעט־אמט שיקן א 400 באצאלטע ,ערזאץ־מענער. (אנדענק־בוך, ז׳ 151/2). פון די באפרייטע פון ארבעט איינקאסירט ערזאץ־געלט פאר די, ,פארכייטערי. (דארט, ז׳ 60). "א ערואץ־מענטש באקו־מעז 1—1/2 מארק א טאג״. (ס׳ מלאווע, ז׳ 396).

ערל — ווארנצייכן צווישן די באלקאנער יידן. (קאפלאן, ז׳ 13).

ער לעבט פון רומקאווקים ראציעם (זע) — איינער וואט פאלט פון די כוחות. (ל״ג, גלובע)

ערנכינדע — ד״ר אלטען (לובלין) אינטערווענירט וועגן טראגן די לאטע אויך פון הינטן (אויף דער פלייצע), חוץ פון פארנט. וועו מען האט זי אנגערופן שאנדכינדע, געענטפערט, אז דאס איז אן "ערנבינדע". באקומען דריי טעג ארעסט. (רינג׳, 18.2.40).

ערשטע— די קרבנות פון 25.6.41 געבליבן א״נ "די ערשטע". (קאוונע, רעגעלסאן, עדות).

ער ״שיסט״ פארויפ — ווייל טאמער טרעפט אים די קויל, אדער אפשר וועט מען אים וויטעדלען — זאגט מען אויף איינעם וואם שרייבט אונטער היינט אויף מארגן. על־פי רוב פרייטיק פאר שבת. (ג׳־לשון, 1019).

עונג שבת — ע״ש, באצייכנט רינגעלבלום די ארבעט פון אונטערערדישן ארכיוו אין וו״ג. "ע״ש־גרופע האט דערפילט א גרויסע היסטארישע שליחות, זי האט אלארמירט די וועלט״. (נאטיץ, יוני 1942). ע״ש פלעגט שיקן קיין אויסלאנד געהיימע באריכטן וועגן דער לאגע פון יידן אונטער דער דייטשער אקופאציע. די ידיעות זענען צו דער צייט דאם ערשטע מאל איבערגעגעבן געווארן דורכן לאנדאנער ראדיא. (רינג׳, כ״י).

פ

פאבודקא — פויליש׃ סיגנאל צום אויפשטיין. אין ארבעט־ל׳, אין דער ערשטער צייט, איז די אנפירערשאפט געווען א פוילישע און מ׳האט זיך באנוצט מיט פויליש׃ אין די באפעלן און ל׳־ארדענונג. (ל׳ דרעוויניצע, אפריל 1941, ר״א 388). "א הייזעריקער פייף שנייד דורך די לופט — פאבודקא". (א. ווילטשינסקי, ״דרור״, תמוז 1941 ; ר״א, הובערבאנד, ל׳ קאמפינאס, כ״י). זע׃ אפעל.

•אגאטאוויע ראטונקאווע — גיכע הילף. מ׳האט אין וו״ג אונטערשיידט די כלויט פ• ר׳, וואם דער יודענראט געגרינדעט, געהאט בלויע פאסן אויפן היטל; און גרינע, געשאפן דורכן דרייצנטל (זע), געטראגן גרינע שטייפן, (י. מאוולט, כ״י, ז׳ 60 ; מ. טאמקעוויטש, כ״י, ז׳ 263).

פאגראם — עקסצעסן, אנפאלן אויף יידן. פון אנהייב געווען באנוצט, שפעטער אריין די ווערטער׃ אקציע, שחיטה. אונטערשייד׃ "פ׳ געווען שרעקלעך, אבער ער האט אמאל אויפגעהערט און מ׳האט געקאנט אנהייבן לעבן אויפסניי. אבער היינט איז דא נאר איין מעגלעכקייט, איין איינציקער וועג, דער וועג צום טויט, צום אונטערגאנג. אמאל ארגאניזירט פאגראמען אין דער שטיל, קיינער זאל נישט וויסן; די פארבערעכער האבן געוווסט אז זיי באגייען א פארברעכן. היינט ווערט אלץ געטאן פראנק און פריי, פאר די אויגן פון דער גאנצער וועלט. וואט גרעסער דאס פארברעכן, אלץ דערהויבענער די פארברעכערם, אלץ שטראלנדיקער איז די גלאריע איבער זייערע קעפ״. (וועלנער, ז׳ 23, 69).
— ווי נאר די דייטשן אריין, געוואלט דורכפירן א פ׳. ביי אונדז דאס גערופן דעמאלט פ׳. (ם׳ זבורוב, ז׳ 50). שפעטער גערופן דאם אקציע (זע).

פאדאבני — פויליש׃ ענלעך צו יידן. לאזט אנהערן, אז מען איז א ייד. "דער הער איז ענלעך". זע׃ אריש זייט.

פאדעשווע — אין האסאג פעלצערן (טשענסטאכאוו) געקאכט זופן פון קאנסערווירטע בוראקעס, וואס זענען הארט ווי לעדער און נישט ווייך געווארן פון קאכן. פאדעשווע־זופ. (ארענשטיין, חורבן טשענסטאכאוו, ז׳ 222). זוילן־זופ פון בוראקעס־שאלעכץ. (ש. ראטבערג).

פארריודניקעס — מינירער. ״פאדריוווניקעם מינירן די באן־ליניע". (ס׳ זשעטל, ז׳ 399).

פ. און וו. (¥) — די דאזיקע אותיות געווען אויפגעדרוקט אויף די טאלאנען (זע) אין ל״ג, באטייטן פארשידענע צוטיילן. יידן אויסגעטייטשט׃ אויף די גרינע צעטלעך שטייט א פ. (?). צי ווייסט איר ווי אזוי עם מאכט י פאזיטיוו! און איך זאג׃ פטור! און איך זאג, רופט זיך אפ א חסיד׃ דאס אלץ מאכט פראשקער (ממונה איבער די קיכן); און ווי אזוי מאכט דעו־ צעטל וו ז — פארשריבן, ד. ה. אפ־

לייגן; ניין, וו מאכט פארהאנדלען, ד״ה, אז עם גייט נאד עפעס צו טאן. (ל״ג, וועו לאכט א ייד, כ״י).

פאוויאק — צענטראלע תפיסה אין ווארשע, באקאנט נאך פון די צארישע צייטן, אוים־געבויט 1835. אין דער נאצי־צייט געווארן א שם־דבר צווישן יידן און פא־לאקן. א נאטיץ פון 1940 : ״פאר וואט זיצן יידן אין פ׳ ?״ (ר״א 294) ; "אויב אפילו מ׳גייט ארוים פון פ׳, איז מען א קאליקע א גאנץ לעבן". דאם איז געווען אין אנהייב, שפעטער איז מען שוין פון פ׳ נישט ארויסגעקומען, גע־הרגעט געווארן אויפן ארט, אויף די חורבות פון געטא, אדער פארשיקט געווארן צומייסט קיין אוישוויץ.

אין א וועדונג צום יודענראט, 31.7.1941, פאדערט די סיפא, אז די פענצטער פון די הייזער אויף די גאסן פאוויע, לובעצקיעגא וואס אנטקעגן דעם פ׳, זאלן פארשטעלט ווערן. ס׳ווערט אויר פארבאטן צו באנוצן זיך מיט די באלקאנען פון די הייזער. וועגן דעם שרייבט א כראניקער (25.5.42, ר״א 1307) : "אלע פראנט־ווינונגען וואם געפינען זיך קעגנאיבער דעם פ׳, מוזן שוין פון א לענ־גערער צייט זיין הערמעטיש געשלאסן, פארשטעלט מיט שווארץ פאפיר, גאנצע 24 שעה אין מעת־לעת. זיצט מען דארט א גאנצן טאג אין דער פינצ־טער. דער וועכטער פון פ׳ גיט אכטונג, ס׳זאל זיך, חלילה, נישט עפענען קיין יידישער פענצטער, ס׳זאל נישט אוועקגעשארט ווערן דאס שווארצע פאפיר. מיט עטלעכע וואכן צוריק איז אויף פאוויע 30 דערשאסן געווארן א ייד, וואס האט אויף א ומיל אפגערוקט די פארדעקונג פון א שטיקל שויב. ס׳איז געגנוג עס זאל פון א פענצטער אדורכשיינען א שטראל־ליכט און די דייטשן באפאלן דאס הויז און פירן אוועק די מאנסלייט פון דער ווינונג אין פ׳ אריין;
״פ׳ — בית הסוהר הידוע לשימצה. סמוך לדירה החלוץ בדז״ילנה״. (קורנינ־סקי, בשליחות, ז׳ 70).

*אזשאנדקאווי — ארדענונגם־דינסטמאן. נידעריקסטע ראנג פון דער יידישער פאליציי. (ר״א 397, מאי 1941).

פאצעלניע — פוילישי: 3161013, 1<016ז7o1<0, §320^013? — מחבת, תיבת נגינה, תחנת גאז. כינויים מפי העם למחנה המוות בחלמנו. (הרב י. מ. אהרונסון, ס׳ קולו, ז׳ 323). "נישט געווומט ביז דער לעצטער מינוט וואם דאס איז, נאר מ׳האט מיר געזאגט: מ׳וועט דיך נעמען אויף דער פ׳". (ל״ג, שמאי ראזענבלום). "זיי זענען געגאנגען אויף דער פ׳". (קריגס־פארברעכער קראמפף אויף זיין פראצעס אין לאדזש). "מ׳ד״אט געברענט האלב־לעבעדיקע מענטשן אויף דער פ". (ל׳ פאניאטאוו, אסתר רובינשטיין). "וועו די לאדזשער יידן זענען אוי־גוסט 1944 געקומען קיין אוישוויץ, האבן זיי געפרעגט די קאנאדער (זע): ווו אהין פירט מען אונדז ? — האבן יענע געענטפערט: אויף דער פ׳ (בראטפאן). (פל״ח, 6). באנוצט דורך פאלאקן: ״?31610! 3״ 11)0826?״• (גראבינסקי, דיפלאמאציע אין דאכאו, ז׳ 179, פוליש).

יאטענמיקעש — סוהרים וואס אויסגעקויפט אין יודענראט פאטענטן צו פירן א גע־וועלבל, זענען געווען באפרייט פון ארבעט א גאנצע וואך, חוץ זונטיק. וועו אלע זענען געווען פריי פון ארבעט, האבן זיי געמוזט טאן די דרינגענדיקסטע

ארבעטן, ווייל די געוועלבער זענען זונטיק געווען פארמאכט. (שניצלער, זכרונות, קאלאמיי און סביבה, כ״י, ז׳ 27).

■אפזשקון — היטלער. (קאפלאן, ז׳ 53). פאטשקעט ווי א מאלער.

פאיאץ — היטלער, געבעלס. ער לייענט דעם פ׳. (טאגבוך פון גלאוונע, 28.11.39, ר״א 447).

פ אי. פ. — טעלעגראפן־אגענטור: "פעויען אידיאטא פאוויעדזיאל״— א געוויסער אי־דיאט האט געזאגט. (רינג׳, דעצ׳ 1939).

פאיאק — רוסיש: צוטייל. ״מען רעגולירט דעם ענין פאיאקן. מ׳וויצלט זיך: די פ׳ ווערן פארטיילט: א. לויט באקאנטשאפטן; ב. פארדינסטן; ג. לויט דער גרויס פון דער משפחה. דער ערשטער פונקט דעצידירט״. (ווילִ״ג, קרוק, 8.3.43).

פאכאר — רוסיש: נאכט־גאסטראלן ביי פויערים נאד עסנוואַרג. פארטיזאנער־לשון. (מ. בעזראדקי, יאניוו־פאדלאסקי, כ״י).

פאכט — ארט ווו געשאכטן עופות אין קאלאמיי, ווו דייטשן צונויפגעזאמלט יידן פארן ארויספירן צום טויט. ״באמעל דער יידישער מיליץ צוצושטעלן אין דער פ■ 106 מענטשן. די פ׳ נישט ווייט פון אומשלאג־שטעלע (זע). אלע געשאסן״. (מוניא און רבקה שאודער, ז׳ 12).

פאל — קיצור פון פאליציי. מיט פ׳ באצייכנט די אויטאם פון דער פאליציי. "מען קען שוין די אויטאס מיטן אויפשריפט פ׳ און מען רוקט זיך אפ באצייטנס נישט בלויז פון וועג, נאי אויד פון די טראטוארן. א פאליציי־אויטא ברענגט קיין גוטם נישט״. (ווארשע, ר״א, שייגקינד, נאטיץ, יולי 1942). אין שטעטלעך ווי בארשטשיוו, איז מען ביינאכט געשטאנען אויף וואך און אויסגעקוקט וואס פארא אויטאס קומען אן אין שטאט, אויב מ׳האט געזען דעם צייכן פ׳, איז מען גלאפן זיך באהאלטן, ווייל זיך געריכט אויף אן אקציע. (מאיר גאטעס־מאן).

פאלאניזמען — דער אויסברוך פון דער מלחמה און דער פארלויף פון די קריגס־געשעע־נישן אין די ערשטע וואכן, האט אריינגעבראכט נייע וועדטער, ם־רוב פון פוילישׁ. זיי ווערן רעיעסטרירט אין אן ארבעט, אפגעפונען אין ר״א פאלקלאר, ב׳ 2 א״נ ״נייע וועדטער און אלטע וועדטער מיט נייע באגריפן״: נאלאטן (אנפלי פון פיינדלעכע עראפלאנען) באמבעם, שראפנעלן; אונדזערע (ערא־פלאנען, מיליטער); זייערע (דעם שונאם); גרוזן (חורבות); אונטער די גרוזן (פארשיט אונטער די חורבות); אלארם (וואַרנצייכן, אז עס דערנענטערן זיך פיינדלעכע עראפלאנען); לאפ (זע), אפעל (זע); לאפ־קאמענדאנט (זע)■ סכראן (זע); שוץ־קעלער, גאז־מאסקעס, טאמפאן, האנט־אפטייקל. די שפע־טערדיקע גזירות האבן גורם געווען צו פארגרעסערן דעם מין וועדטער. פון איין גבית־עדות פון וואַרשע (י. סמאקאווסקי) נעמען מיר אריוס פאלאניז־מען, וואס זענען געווען אין באנוץ נעבן די אויסגערעכנטע: אדלאמקעס (שפליטערן פון א באמבע); פאדקאפ (אונטערגראבע); פאציסק (קויל פון א קאנאן); וואַרטאוויניק (וועכטער). פון אנדערע מקורות: פאלאנע (א פריי שטיקל פעלד אינמיטן וואלד). (ם׳ זשעטל, ז׳ 402; ם׳ ביטען, ז׳ 244 א״א). פאליאנקע. (ס׳ ביטען, ז׳ 254) ; קאלעיאזש, טאראווי (באנער); (ם׳ סקערַ־

ניעוויץ, ז׳ 462, 463) ; פיסטאלעט — רעוואלוואר. (ם׳ זשעטל, ז׳ 422 א״א). זע: פאליציי.

#אלאין־כריל — פאלאץ אין ווארשע. פאר דער מלחמה זיצארט פון אויסערן־מיניסטעריום. אין אקופאציע־צייט — פון דיסטריקט־שעף. פ״ב — זיצארט פון דער מאכט. (אפאטשינסקי, 24.12.42).

פאליגאן — יידן געטריבן קיין ניי־סווענציאן אויפן פּ׳, פוילישן מיליטער־עגזערציר־פלאץ. דא זיי אויסגעשאסן. (ס׳ סווענציאן, ז׳ 613).

פאליטיר, כיי ?ארמן ■שפיל — אין ר״א פאראן א זאמלונג וויצן אונטער דעם נאמען. מיר ברענגען זיי לויט דער אריגינעלער ארדענונג:

1. א פעכאווע שפילער היטלער. געהאט דריי אונטערס (אונטער מאסקווע, לענינגראד, קיעוו), געמומען און געווינען כסדר און דאך פארשפילט צו א נארישער אקע (טייך אונטער מאסקווע).
2. געהאט דריי אונטערס און פארשפילט צו אן אונטער־אקע.
3. היטלער איז נישט קיין שפילער, אז ער האט נישט געווווסט, אז צו קיין ענגלישן פאקער העלפט נישט קיין זשאקער.
4. וואם טויגן מיר די מעשיות, ס׳גאווינט טשערטשיל ווי ער וויל. פאר וואס? ער ליגט שטענדיק אויף דריי מלכים און איין מלכה (נארוועגישער, גריכי־שער און יוגאסלאווישער מלך און האלענדישע מלכה, האבן זיך צו דער צייט געפונען אין לאנדאן).
5. דער ענגלענדער האט שוין ווידער פארנומען א גרויסע שטאט: טריפ... טריפער... צי סיפיליס (טריפאליס).
6. סטאלין איבערגעשיקט א גראטולאציע־דעפעשע צום ווארשעווער ג׳. ער באגריסט די יידן צו זייער שנעלן פארנעמען כארקאוו, סמאלענסק און אלע באלטישע לענדער.
7. ביסט נישט אין די פוטערם (זע) און נישט אין די פעדערן, / דו ווילסט צי ווילסט נישט, מוזסטו הערן יעדערן.
8. נאכן אוועקגעבן די פוטערם: די גבירים לאזן זיר אויס, ס׳וועט ווערן ביליק חזיר־שמאלץ. (14.1.42).
9. פון אינדזל העלענע טעלעגראפירט מען, אז ס׳איז דארט צו באמערקן א גרויסע באוועגונג. מ׳גרייט זיך אויפצונעמען היטלערן און זיין שטאב.
10. היט זיך פארן מלך רויט, וועסט ווי היטלער קריגן ביי אים דעם טויט.
11. איך שטעל אויף בענגאזי. וואם הייסט דאסי אהין, צוריק און עקסטרע ביי א באנק, א 9קע (י).
12. איך שטעל אויף פיגורן שעל: היטלערן פעלט עם, ווערט ער גרין אה געל.
13. איך האב זיר מיין שכל / צו שפילן אויף פיגורן רויט און שפיצן שעל. / זיי וועלן געווינען ביי קרייץ און אייכל, / אפילו ביי גדין, געל און ברוין.
14. אין פוילן — פריטש, אין ענגלאנד — העם, אין רוסלאנד בראוכיטש און ס׳איז נאד אלץ ביי אים פוטש. (פוטש אין קארטן — פארשפילט, איבערפולט. אין באלעבאטישקייט — א גרויס נאסקייט).

פאדיטישע וויצן — אריגינעלער טיטול פון דער סעריע וויצן פון ר״א:

1. אויף דער פראנצויזישער גרענעץ האט די ארטיקע באפעלקערונג ארום־געהאנגען א שילד אין דער זייט פון דייטשלאנד מיט אזא צושריפט: ״אכ־טונג, רויטע ארמיי. דא איז שוין פראנקרייך״.
2. אין א געוויסן פונקט פון מזרח־פראנט, האט די דייטשע ארטילעריע גע־עפנט א פייער אויף א ביידל, הינטער וועלכן עם האבן זיך באהאלטן ליליפוטן. ווי באוווסט, גייען זיי אין רויטע הויזן, האבן די דייטשן געמיינט, אז דאס זענען דאנער קאזאקן.
3. א דייטשער זעלנער שרייבט צו זיינע עלטערן: "דער הונט בילט, די לויז בייסט, דער פראסט קנאלט און דער באלשעוויסט שלאגט, יאגט, פלאגט און האלט אונדז"...
4. דער גרעסטער וווּנדער פון איצטיקן קריג: דייטשלאנד באזיגט די גאנצע וועלט און וויל שלום, ענגלאנד ליידט כסדר מפלות, וויל נישט קיין שלום; און די רויטע ארמיי, וועלכע איז דורך דער דייטשער פראפאגאנדע שוין סול־שטענדיק פארניכטעט געווארן, מארשירט כסדר זיגרייך פארויס.
5. "ראסן־שענדער". אין שייכות מיט דער פארשפרייטונג פון דער טיפוס־עפידעמיע אין דייטשלאנד גופא, האבן היטלער און גערינג אין געהיים זיך גע־מאכט אן איינשפריצונג (טראנספוזיע) פון יידיש בלוט, וויל וויי די דייטשן זאגן, זענען יידן שטאנדהאפטיק קעגן פלעק־טיפוס.
6. א דייטשע צייטונג באשרייבט היטלערס רעדע אין רייכסטאג: "די יידן, ענגלענדער און די באלשעוויקעם האבן ארויסגערופן די איצטיקע וועלט־שריפה מיטן ציל, אז מיר זאלן אין איר פארברענט ווערן". הילכיקע אפלא־דיסמענטן אין זאל.
7. אויפן ביכער־מארק דארפן זיך אין קורצן באווייזן פאלגנדיקע נייע ביכער: רעמארקס — דער וועג צוריק פון אסט־פראנט; טימאשענקא — דער אריג־מארש אין בערלין און היטלערס מיין שווארצער סוף. (מארגן־פרייהייט, 17.1.42).

צווי ישיבה־בחורים רעידן צווישן זיך: שמערל, פרעגט איינער, גיב מיר נאר צו פארשטיין, פארוואס די דייטשן גייען איצט צוריק פון פראנט ז — פארוואס פארשטייסטו דאס נישט? ענטפערט בערל צוריק מיט א פראגע. היטלער האט דאך שוין געמאלדן, אז אים גייט נישט וועגן פארנעמען שטעט און ערד־שטחים, נאר אין צעקלאפן די רויטע ארמיי. אלזא, ווי לאנג איז דען, אז דער דייטשער גענעראל־שטאב האט געמאלדן, אז די סאוועטישע ארמיי איז שוין ענדגילטיק צעשמעטערט ז איז דעריבער זיך נישטא וואס צו ווונדערן, וואס די דייטשן, נאכן צעקלאפן די עליטע־ארמיי, גייען זיר איצט צוריק אהיים. (מארגן־פרייהייט, 16.1.42).

פאליציאנט, פאליציי, פאליציפט—וועו א יידישער פ׳ שפרייט אויס די הענט, הייסט דאס: ״אוי, יידן, ס׳איז נישט גוט״. וועו ער הייבט אויף, זאגט ער: "אז גאט וועט העלפן״. או־אפ: ״אז אויך היינט ליגן מיר אין דער ערד״. ((רינג׳ 2.12.40). דער סימן פון א פ׳ א היטל: ספעציעל ארעמבאנד מיט א נומער,

א פאלקע (נאהייקע), אסצייכן פון זיין דינסט־ראנג. געמאכט א ג׳ מיט דזיאלקעס (זע) / אלץ האט שוין פאלקעם. / ער קריגט נאר א באנד / איז ער שוין א פאליציאנט, / פוטער, אייער, ציבל, שמאנט, / ווייל ער איז א פאליציאנט. (ל״ג, מ״ז, ג״ר 583).

א מענאזשקע שטאט א טאפ, / א מארינאוש אויפן קאפ (היטל פון א מא־רינאזש, שיפס־אנגעשטעלטער), / א סאלקע אין די האנט / א גאנצער פא־ליציאנט. (הויף־ליד, ל״ג). כ׳האב זיך פארכליאפעט ביז איבער די אויערן, און דווקא אין א פראסטן פ׳. (וויל״ג, ליד פון ל. ראזענטאל). די יידישע פ׳ באקומען אוניפארמען. "אויב אזוי, איז דאס א סימן אז יידן אין וויל״ג זע־נען זיכער מיטן לעבן, און וואס וויל דען מער א יד אין געטא ן" דער עולם זעט אק זיי א מין איפאטינגא (ליטווישע געהיים־פאליציי). די פאליציסטן טראגן אפילו רוסישע מיליטערישע היטלען פון די אמאליקע צארישע צייטן. דער קאליר — א ברוינער, די קאמיסארן — גראנאט. (קרוק, 18.10.42).

די ם׳ זיר באנוצט מיט ספעציעלע ווערטער, נאר זיי פארשטענדלעכע, פון ל״ג האבן מיר געהערט פון א געווזענעם ״זאנדערוויעץ״: אקריל, בעל־קער, קלעצל, ראד — ברויט; מאכן א ראד — גיין נאך ברויט; באם — געלט; ביאלעכטם — עסעכץ; הילען — גיין; ווייסווארק, וויסעס — ברויט, מעל; זיסעס — צוקער; זבארעם — אין צווייען; זאבארן — מיטנעמען מיט זיך (א מענטשן, א זאך); טערן — רעדן; טשאוון — פארהעלטענישע, באציונג; טזשיזשיס — דער יעניקער; כויווישער — גנב; גיין כויוויש — גנבענען; כויווישער הונט — גענייטער גנב; נעסקין — ניין; נעסקין טערן — רעד נישט; סאפיאהא — פלייש; קיערא — בראנפן; קנאסן — פארשטייט, מבין, איז חושד; קליף — גוט; שאכטא — נקבה. (וועגן מקור פון די ווערטער פארגלייך: מרדכי וו. בערנשטיין, א בינטל ווערטער פון קלעזמער־לשון. יידישע שפראך, ב׳ 19, נומ׳ 1, אפריל 1959).

דאם געטא זיך געטיילט אויף פאליצייאישע רעווירן. די ראנגעם און זייערע נעמען זענען פארשידענע. מיר ברענגען די שטופן פון וויל״ג: פאליציסט, אבער־פאליציסט, סערזשאנט, דינסט־לייטער, קאמענדאנט, אדיוטאנט פון פ׳־שעף. (מאשא, כ״י, יו״ש, ז׳ 36). א ג׳־פאליציסט אין קאוונער ג׳ טראגט א ווייסן ארעמבאנד מיט א בלויען מגן־דוד, א נומערירט היטל מיט א מגן־דוד קאקארדע. (יעלין, ז׳ 59). פאליצייאיש היטל, כאהיטלמע פאליציי. (שטריגלער, גורלות, ב׳ 1, ז׳ 28, ב׳ 2, ז׳ 86, 87). אויסנאמוויז: יידישער •אליצייער. (דוקלאן, הרב הירשפרונג, פון נאצישן יאמערטאל, ז׳ 104). ביי אונדז אין ג׳ הערשט איצט א פאליצייאיש־מיליטערישע דיקטאטור. גענס — קאמענדאנט (שעף) פון דער פאליציי, א געווזענער אפיציר פון דער ליט־ווישער ארמיי. (קרוק, 25.12.41). אין מלאווע — א 10—12 פאליציסטן. דער קאמענדאנט פון דער יידישער פ׳. (ם׳ מלאווע, ז׳ 402, 405). זע: אדע.

•איניק — "אויפצושטאפן די פאלניקעס (פרימוסן), האב איך א שטאלענע נאדל, קאסט נאר 20 גראשן". (וו״ג, אויסגעשריי אויף קארמעליצקע גאס, בערלאנד).

•אליר — אריסער (ציווילער) אויפזעער ביי דער ארבעט אין די בוי־קאמאנדעס. אוג־טערליגט דעם וועדק־מייסטער.

פאדמעפן — אויסשנייַדן פון די דייטשע צוגן, ווו ייַדן ארבעטן ביים אויסלאדן צי פאר־לאדן טיילן פון לעדער, גומי א״א. ״די דייטשן ווייסן שיין, וויפל צוגן מען האט געפאלמעסט און ביי זיי אפגעשניטן די גומענע קישקעם״ (ר״א, 347).

פאדעפמינע — 1. פאלאקן וואס קומען פון דער צווייטער זייט אין ג/ זאגן אז זיי זענען אין פ/ (ר״א, 11.12.40, 302, 1209).

2. דייטשן האבן פיל מאל אין פארשידענע ערטער פראקלאמירט א פ־אקציע. געהייסן רעיעסטרירן זיך ייַדן וואס האבן קרובים אין פ/ צוזאגנדיק זיי אויס־צוטוישן אויף דייטשן. גענומען אן אפצאל, דערנאך די רעיעסטרירטע געשיקט אויף אומקום. (ר״א, 990). פארשריבן זיך קיין פ׳ (ס׳ טאמאשאוו־מאז׳, 373, 635 ; ס׳ ביאלע־פאד׳, ז׳ 412). זע: האטעל פאלסקי׳.

פאלק — רוסיש: רעגימענט. (ם׳ זשעטל, ז׳ 357).

פאמאדמקא — זיצארט פון דער געמטאפא אין קראקע, ווי אלעיא שוכא (זע) אין ווארשע. די ארבעטער פון פ׳, ייַדן וואס אויפגעהאלטן זיך אין פרויען־גע־פענגעניש אויף העלצלווו. (ווייכערט, זכרונות, כ״ו ב׳ 2, ז׳ 200). ״ער גייט קלינגען אויף פ״. (סאקסענהאוזען, ז׳ 105, פוילישׁ).

פאמידאר — עס־עס־מאן מיט א רויטער גולע אויפן קארק. (ם׳ קראשניק, ז׳ 326). אין א בריוו קיין רוסלאנד: רויטע ארמיי. (ד״ר לענסקי, ווארשע, ז׳ 30).

פאנאר — דאטשע־ארט הינטער ווילנע. פארניכטונג־ארט פון ייַדן. ״דאם דאזיקע ווארט גייט נישט אראפ פון טאג־ארר־ענונג. פ׳ הייסט דערמאנען דעם פאטער, אנ־דערשווו די מוטער, די שוועסטער, א כלה. פאראן שטיבער ווו מען האלט זיך אין איין איבערצייגן: לעבן זיי, צי לעבן זיי נישט״. (קרוק, 25.7.42). עשאלאנען פון מערב, אויסגעפוצטע טשעכישע ייַדן, אנגעטאן אין צילינדערם, פארן אין דער שטאט פ/ זיי גלויבן נישט, וועו מ׳וואלרנט זיי, אז דאס איז אן אומקום־ארט. זומער גייען רוישע טראנספארטן: ״נא ראבאטו וו גאראד פאנארי״ (אויף ארבעט, אין דער שטאט פ׳). (דווארזשעצקי, ז׳ 486/7). ״וועו די טויט־פאבריק איז שוין געווען פארטיק, האבן די דייטשן ארויסגעגעבן אין ווילנע א מאפע, ווו פ׳ איז נישט דערמאנט״. (סוצקעווער, ז׳ 31). ״ארבייטם־שטאט פ׳ — קאנסערוון־פאבריק״, פלעגן דייטשן אנגעבן ווי דעם ציל פון טראנספארטן. (מאשא, כ״י, ז׳ 44).

ד״ר ה. פייגיס געהאט צו סארקויפן ציאנקאלי, ער האט אבער פארלאנגט דערפאר א סד געלט. — איר האלט עס אויף יקרות *1* האט איינער אים א פרעג געטאן. — אז מען וועט אונדז פירן אויף פ׳ — האט פייגיס געענטפערט, וועט איר באצאלן וויפל איר וועל וועלן. (וויל״ג, קאטשערגינסקי), פאראן לידער וועגן פ׳ וואם זענען אנטשטאנען אין יענער צייט פון ריקל גלעזער, קאטשערגינסקי א״א, וי אויך נאך דער מלחמה.

פאראן א וואַרט, וואם הערט ניט אויף דאם ליכט פון טאג צו שרעקן: פאנאר (אונדזער צייט, סעפ׳ 1958, ז׳ 32). די גויים פלעגן דאס ארט רופן ״״ידישער צווינגזאר, אייביקער געכזא. די דייטשן, אפיציעל: דאם דריטע געטא. צוויי געמאס האבן טאקע עקזיסטירט אין ווילגע א געווים צייט. דאם דריטע האט באצייכנט דעם אומקום־ארט. ״ס׳פירן וועגן צום פאנאר צו / און ס׳פירט

קיין וועג צוריק". (קאטשערגינסקי, ליד "שטילער, שטילער"); "אלה שנחטפו נצטוו לקחת מגבת וסבון, כי לעבודה הם נוסעים. אחרי השחרור, כשפתחו קברי ההמונים, מצאו את ההרוגים עם המגבות והסבון". (ס' פרושניץ, ז' 177).

פאנארער שיפער — ליטווינער וואס אין פאנאר געשאסן יידן.

סאן דאקטאר — קאמיסאר פון פוילישן פאליציי־קאמיסאריאט אויף נאוואליפקי, פאר־נעמט זיך באזונדערם מיט יידישע וואלוציאזשעס. ער כאפט אריין א יידן אין טויער, באזוכט אים. "אוגטערזוכט דעם פאציענט", דערמון דער צונאמען. און פארן וויזיט נעמט ער "האנאראר", א העלפט פון געפונענעם געלט. טייל סוחרים צאלן אים חודש־געלט און האבן דערפאר רו. (וו"ג, ר"א, 61, "די שווארצע בערזע").

פאפט — וואך, שמירה. "שטייענדיק אויף פאסט". (באקאלטשוק, ז' 68). "געביטן די פ"". (דארט, ז' 62, א"א). "ם'איז מיין צייט אויף פ"". (ס' זשעטל, ז' 418).

פאפטאווקע — ליפערונג, אפצאלן. "וועלכע פ־ס דארף מען נאד ליפערן י מען פירט פ"". (באקאלטשוק, ז' 174).

פאסטן — וואכמאן. איינער פ'; א יונגער פ'. (קוויאטקאווסקא, פון ל', ז' 94). "הער פ' ". (דארט, ז' 88). "הער מיין קינד, מען טאר נישט ווייגען / דער פאסטן גייט דא אום, / שיסן קען ער, מיינען וועט ער / אז מען גייט ארום". (וויגליד, ג' אשמענע, פל"ח). 4). פ' שיסט ביים דערנענטערן זיך צו די ל־דראטן. פאר דערשיסן א העפטלינג — דריי טעג אורלויב. (פריוועם, אין רויר, ז' 173).

פאפפנקייט — אוישוויץ. אנטלויפט דורך א טונעל אויסער די "פאסטנקייט". פון דייטש: פאסטענקעטע, וואס געשטאנען וואך פון יענער זייט דראטן. (ס' סאקאלקע, ז' 541).

פאפטעלעם — האלץ־שיך. "אנגעטון אין פאסטעלעס". (באקאלטשוק, ז' 233).

פאשטערונעק — וואכפאסטן. "מיו־ האבן אנטייל געגומען ביים צעקלאפן די פאסטע־רונקעס פון לענין, סענקעוויטש א"א". (ם' לאכווע, ז' 463; באקאלטשוק, ז' 73; ס. זשעטל, ז' 380).

פאפטקע — רוסיש: לויערונג. (וועלנער, ז' 87).

פאסטדאיעניע — גלידערונג פון א מיליטערישער (פארטיזאנער) אפטייל ונג. " א פ' אין דער פינסטער". (ס' זשעטל, ז' 398).

פאהיאקעס — א. געשטרייפטע לייוונטע מלבושים מיט בלויע, לענגלעכע פאסן, וואס די העפטלינגען (זע) געטראגן אין די תפיסות און ל'; ב. די העפטלינגען גופא. "די פ' גייען; "פאסיאטע קלייד־ער", "פאסן־פידזשאמעס"; "אלץ איז געווען אין פאסן". (ס' פולטוסק, ז' 439). זע: זשעברא.

•אסירשיין — אז כ'מעג פארן מיטן טראמוויי. (סאסנאוויץ, פריוועם, אין שאטן, ז' 66).

פאפעווען — שלאגן מיט א פאסעק. "זי האט געפאסעווען". (טרעבלינקע, תנחום גרע־בערג, כ"י, ז' 44; ס' סמורגון, ז' 397).

פאסעק, פאסקעווען — אויפציען די פרייזן. באקאנט אין פוילן נאד פון פאר דער מלחמה. "געהערט מעשיות, ווי אזוי פאלאקן געפאסקעווען מיט יידן בנוגע דירות. פארלאנגט אפטרעט־געלט, אונטערשרייד פון דירות־געלט, איבערפירן

די זאכן, רעמאנט וכר״ (רינג׳, 31.10.40; 24.5.41 א״א). עם רעדט זיך דא וועגן אויסטוישן די דירות פון די יידן מוזוצן ג׳, אויף דירות פון פאלאקן, וואס אין די גרענעצן פון ג׳.

פאפאוייץ — אויף דעו־ באן־סטאנציע אין טשערנאוויץ האט נישט געקלעקט קיין וואו־ גאנעם פאר די דעפארטירטע. האט מען דעדווייל איבערגעלאזט קראנקע, אלטע און קינדער. מען האט זיי געגעבן ספעציעלע אוטאריזאציעס, א״ג פ׳, לויט דעם נאמען פון בירגערמייסטער פון שטאט, וואס האט פאר זיי גאראנ־ טירט. (ד״ר י׳. אונגאר, פל״ח, 4). געפארן קיין טראנסניסטער (זע).

פאפירן — דאקומענטן, אז מען איז אן אריער; טויף־שיין, קענקארטע וכו׳ ״כשרע ם■ ׳/ ״אסתע׳/ אויף א נאמען פון אריער, וואס האט זיך טאקע געפונען אין די רשימות פון עווידענץ־אמט; לינקע, ווו אלץ אחוץ דעם בלאנקעט געווען געפעלשט: די נעמען, די אונטערשריפטן, זיגלען וכר. (הערמינא שארף־ קירשענבוים, טארנע, יו״ש 3014/262, ז׳ 59). מ׳לויפט פון די געטאם מיט פאפירן (ארישע, זע) און אן. מיט אנ׳אריש ■נים אדער אן אזוינס. (וו״ג, אפאטשינסקי, 16.11.42).

פאפירענער (מאן) — צוגעשריבענער מאן צי פרוי צום געלן שיין (זע), ד״ה, פיקטיווע פארלעך. (ווילנע, דווארזשעצקי, ז׳ 10, 190).

פאפיר־רעמארט — ״מען האט דארט געמאכט גאנצע הייזער פון פאפיר. — אזוי; און וועו וועלן שוין דארט זיין די ראזביורקעם ז" (וועו וועט מען זיי שוין צענע־ מען, באפרייען פון זיי). (ל״ג, אבי 44). זע: אפרוך.

פאפירענע ל,עפ — יידן פון אונגארן. קיינער פון די פ״ק האט נישט געפרווט צו שפרינגען דורך די פענסטער פון די וואגאנען. אלע זענען געווען איבער־ צייגט, אז זיי פארן אויף ארבעט (זיי פארן קיין אוישוויץ). (סעלינגער, כ״י, ב׳ 5, ז׳ 145).

פא?ז זיד — "הנערות והנשים (בדרך חזרה מעבודה מחוץ לגיטו) היו בדרך כלל עמוסות משא כבד, כלומר הן נשאו ירקות, תפוחי־עץ, כשכל זה ארוז באופן אמנותי, מתחת למעילים הרחבים. (המונח המקובל לפעולה זו היה משום כך באמת: להרז — זיך פאקן). (טרזינשטאט, ז׳ 90). אין ווילנער ג׳ האט מען אויף א רעוויע געזונגען א לידל "פאק זיך איין" און געמיינט די דייטשן.

פארווקע — ״ס׳איז צוגעקומען א ניי ווארט אינעם יידישן ווערטערבוך — פ׳. דער וואם האט דאם אלעם צוגעזען, פאר דעם וועט ענוג זיין אין יארן ארום בלויז צו דערמאנען דאם ווארט, כדי ער זאל זיך דערינערן די שבעה מדורי גהינום וואס זענען דערין באהאלטן״. (וו״ג, באפרייונג, דעצ׳ 40׳, ר״א). "דעזינפע־ צירן הייזער און פירן די איינווינער אין באד, אויסבאדן זיי און דעזינפעצירן זייערע מלבושים. די יעניקע וואס האבן געדארפט דורכפירן די פ/ האבן זיך פשוט איזדעקעווענס איבער די יידן״. סוף 1941 האט אפאטשינסקי אנגעשריבן אן ארבעט: ״מגילת פ״״. (ר״א, 207). ״מ׳פירט אין באד אויף ספאקאיגע, אין שעכמוזויז אריין, ווי אלע רופן דאס אן. מ׳,פארעווענט׳ די ווינונגען פון די יעניקע וראם האבן נישט געגעבן קיין שוחד, דאם בעטגעוואנט ווארפט מען אן אין הויף, ווו ס׳ליגט טיילמאל עטלעכע טעג אויפן רענן און בלאטע,

דערנאך שירט מען עס אין "סארעווע־מאשין" (דעזינשעקציע). אין באד גאלט מען אפ די האר אפילו ביי די שרויען. נאר א גאנצן טאג אפשטיין אין באד, גייט מען אהיים שפעט ביינאכט, מ׳דארף זיר לייגן אין א נאסער אויסדעזינפעציר־טער ווינונג — אן בעטגעוואנד, הונגעריק, מידע, דערשלא־גענע, מאכן פונדעסטוועגן יידן וויצן נאכן ארויסגיין פון באד: "צו געזונט, שוין געכשרט, געטובלט, איצט קומט אונדז בולקע מיט שיש". (אפאטשיג־סקי, ס׳הויז נומער 21, ר״א, 1459).

"די שווערע מכה פון פ־עס... אויף לעשנא 32 באצאלט 1200 זל. פאר אויס־מיידן די פ׳. מען שטעלט אונטער מענטשן, וואס גייען זיך באדן. פאראן שא־מיליעם וואם לעבן דערשון". (רינג׳, 1.5.1941). "די פ־עס זענען דער מלאך המוות פון די הויז־קאמיטעטן. די קארופציע פון די פ־מאכערס, גויישע שפרי־צערם (זע) מיטן יידישן דאקטארל פרעסן אויס געלט. (ר״א, 106).

פארטיאגקעס — רוסיש: אנוצעס. שמאטעם, מיט וועלכע מ׳וויקלט ארוס די פ־ס פארן ארויפציען אויף זיי שטיוול, צי וואלענקעס. "נאסע פ׳ ". (ם׳ זשעטל, ז׳ 402 ; זייצ׳יק. כ״י).

פארטיזאן — באנוצט אויך פארטיזאנט, פארטיזאנער. פלוראל: פארטיזאנער, פאר■טיזאנען. (1) אין קאוונע, ווילנע א״א— די ליטווישע פאליציי, וואס האט גע־דינט דעם דייטש. (פל״ח, נ״ר 7, 8 מאי־יוני 1948). גלייך נאכן איינעמען דאם שטעטל (24.6.41), האבן זיך באוויזן באואפנטע ליטווינער, אויסגעפוצטע מיט ווייסע לענטעס אויף די ארבל. זיי האבן זיך אנגערופן פ׳ער. זיר גלייך געזומען צו די מארצינקאנצער יידן. (ייווא־בלעטער 37, ז׳ 218). — "כל איכר תפר לשרוולו את סרט הפרטיזנים הלבן והלך לסחוב יהודים לעבודה". (שאוול, ירושלמי, כ״י, ז׳ 31, 23.11.1941; ס׳ באראנאוויטש, ז׳ 242, 280; ס׳ פולטוסק, ז׳ 484).

(2) אין דער צווייטער העלפט 1943, יידן אין ל׳ בליזין אנגערופן אזוי די ביאליסטאקער יידן, וואס זענען אהין געקומען דורך מיידאנעק, צוליב זייערע צעריסענע בגדים און שלעכטן מצב. (עדות ד״ר ציטראן).

(3) אומלעגאלע קעמפערס קעגן היטלעריסטישן רעזשים, זיר אויסבאהאלטן אין וועלדער, ישובים און ג׳. מ׳הויבט. אן רעדן (אין ג׳) וועגן פ׳. "התיבה פ׳ נתקדשה, הוא הגואל מן היסורים הקשים וכל אחד חלם עליו בחשאי״. (גרינ־שטיין, ז׳ 18). באמצע החורף התחילו האכרים הסרים בגניבה אל מכריהם היהודים לספר נסים ונפלאות על פאוול בולאק. היה מסתתר ביערות וקורא לאכרים שיתקוממו, ויצאו ליערות. כך הופיע יום אחד בשיחתנו מלה חדשה — פ׳. (דערעטשין, בורנשטיין, פלוגת, ז׳ 28/9).

פארטיזאנקע — גיין אין פ׳. (ליטמאן, כ״י, ז׳ 27, קאזיעניץ). יידן וואס זיד אויסבא־האלטן, געמאכט וויצן וועגן פ׳. למשל: געהערט. צום אטריאד "חפץ חיים", צום אטדיעל "יושב בסתר". (ג. טאפעט).

פארטיי — יידישע קאמף־ארגאניזאציע אין פוילן. באנוצט אין ווארשעווער געטא.

פאדיזער דאכאו — ל׳ דראנסי. (די יידישע שטימע, 29.11.1941; דאס ווארט, ז׳ 59).

פארך — מאכט זיר וויכטיק, וויל רעגירן. (טערעזיענשטאט, אדלער). זע: טערעזיעב־שטאט, וועריטער־רשימה.

פא׳־ע — גרינם, ענלעך צו ציבעלעס. (ל״ג, שמאי ראזענבלום).

•ארעויע־קאשט — דאס עסן פלעגט מען טיילן אין א הילצערנער קאריטע, ווי פאר חזירים. אריינגעגאסן אלץ אינאיינעם, דער עיקר בלעטער מיט וואסער. ס׳איז געווען ס״ק — אזוי פלעגן מיר זיך וויצלען, ווייל קיין פלייש איז אהין קיינמאל נישט אריינגעקומען. (אוישוויץ, פרענקל־זאלצמאן, העפטלינג, ז׳ 9—158).

פארקאן — באצייכענונג פאר ג׳ וואם ארומגעצוימט מיט א פ׳. ״וועז ס׳וועלן פאלן די פ׳, וועט זיר עפענען א ניי לעכן, זאלן מיר קענען מיט אפענע אויגן קוקן אונדזערע ברידער . (ביאל״ג, יודענראט־זיצונג פראטאקאל, 20.66.42 א״א). "דעם 1.8.41. דאס ג׳ געשלאסן אונטערן ג׳־פארקאך, (ביאל׳, קאפ־לאן, צו דעו־ געשיכטע, כ״י). עם איז שוין מער ווי 8 חדשים, ווי די פאר־קאנעס האבן געשאפן פאר אונדז א באזונדערע "מלוכה". (ביאל״ג, פראטא־קאל 5.4.42; ם׳ בריאנסק, ז׳ 276). זע: מויער, פלויט.

•אשאקעש — זע: פאסיאקעס. (ס׳ טום. מאז׳., ז׳ 463). ״קאצעט־לאגער״ (ל. פעלצערן, טשענסטאכאוו; ס׳ סקרניביץ, ז׳ 423 ; ם׳ קראשניק, ז׳ 348, 376).

■גר, •גרים — געשמוגלטע זאד. "ווי טראגט מען דורך מיין פגר?" (קאוונער ג׳). ״פייגערל״. (ביאל״ג). ״די טראגעדיע פון די גראדנער יידן״ — 17.3.43, כ״י. ביי די דריי טויערן פון ג׳ זענען געשטאנען קאנטראל־בודקעס, ווו די דייטשן פלעגן קאנטראלירן די ארויסגייענדיקע און אריינגייענדיקע יידן. פלעגט די קאגטראל זיין א גומע, האט מען געקאנט אריינברענגען עסנווארג און אב־דערע זאכן פון דרויסן. דאם פלעגט מען רופן "פגרים". די "פ׳" פלעגט מען פארקויפן אין ג׳ און ציען חיובה דערפון. (קלעמענטינאווסקי, ביאל״ג, ז׳ 32).

•גירה — טראגן ביי זיר א ״פעקל״ (זע). (ווילנע, קאפלאן, ז׳ 32).

•וגאטשאווצעש — יידישע פארטיזאנער־גרופע, געשטאנען אונטער דער קאמאנדע פון פוגאטשעוו (פסעוודאנים). ה״זכיון" צריך כנראה, להיות כתוב תמיד על שמו של גוי. (לידאווסקי, ז׳ 117).

פודעד — ייד אויף דעו־ אריש׳ער זייט. ״צי זענען פאראן דא ,פודעלס״/ סרעגט א פוילישער פאליציאנט. (ווארשע, ה. טאובענפעלד).

5. וו. א. — אגענציע ״פאלאקן ווילן אזוי״. (רינג/ דעצ׳ 1939). זע: ייווא.

6. וו. טאלאגען — פראטעקציע־ט׳ (זע). ראשי־תיבות פון ״פראשען ווידאץ״, ״כ׳בעט ארויסגעבן״. אונטערגעשריבן רומקאווסקי. ״וועז דער פרעזעם האט באשלאסן צו רעדוצירן אויף 90% די צוטיילן און דעם בייראס״, האבן ליצנים געזאגט אז די פ.וו.ס. וועלן נישט אפגעשטעלט ווערן, זיי וועלן נאר רעדוצירט ווערן אויף 50% ; ד. ה. שטאט שרייבן ״פראשען ווידאץ״, וועט מען שרייבן בלויז ״ווידאץ״. (ל״ג, ראזענשטיין, כ״י, 1943).

פוילישע הענט — פוילישע רעגירונג ארויסגעפירט דעם מלוכה־אוצר, זיי וועלן זיך מיטן גאלט צעטיילן. זייער גוט, דאס גאלט וועט בלייבן אין פ״ה. (ווארשע, קאפלאן, כ״י 20.939).

פוילישע •אייה — ״דו גיימסט אויף פ״פ, זיי־זשע פארזיכטיק, האב וויניק צוטרוי צו פאלאקן״. (ס׳ כמיעלניק, ז׳ 775). זע: אריש׳ע פאפירן.

#וישמש — פוילישׂ: 86־נ6ע, גיין. פוילישׂ רעדנדיקע יידן באצייכנט דערמיט דעם אומקום. "פוישטש פיערוושאן אקציאן". זע: גיין.

פוך־אלייע — וועג דורך די ביידעמער פון די צעשטערטע הייזער מיט וועלכן די יידישע קאמפ־ארגאניזאציע האט זיך באנוצט; דארט געבליבן די פעדערן פון בעטגעוואנט. די איינשיטן און איבערצוג פריער פארקויפט אויף חיונה. (אוג־דזער צייט, 1949, נר׳ 4־5, ז׳ 18).

•ולס — שוחד. מיט דער פ׳ האט זיך געטיילט די יידישע פאליציי אין וו״ג, אויף פראסטע־גאם פאר דער ארבעט־קאמיסיע, וואס קלויבט מענטשן אין א״ל. פאר 10 זל. גייט מען אריין אויסער דער ריי. (ר״א, 115).

#ולעמיאט — מאשין־געווער. (ס׳ זשעטל, ז׳ 370 א״א). קוילנווארפער. (טשעריקאווער, ערשטע וועלט־מלחמה, ז׳ 104, 117). פולעמיאטשיק, — דער וואס באדינט אין פ׳ 32, ווו 9 משפחות פון ראצאנזש האבן זיך נאך וואגלענישן באזעצט". געוופן די בושלען, רואם האבן פריער געהאט זייערע געסטן אויף די דעכער פון די פוירישע הייזער. וועו זיי האבן געוואלט רופן זייערע קליינע, האבן זיי געקלאפט מיט די שנאבלען אין די דעכער, ענלעך צו א שיסנדיקן מא־שין־געווער. (רייך, ז׳ 296).

#ונקט — 1. ארט, ווו באזעצט די איינגעזידלטע דאכלאזע, פליטים־ם׳. ("א שפאציר איבער די פונקטן", ווארשע, נאוו׳ 1941 ; כ״ו, ר״א, 1465). "אריינקומענדיק אין פ׳ 32, ווו ניין משפחות פון ראצאנזש האבן נאד וואגלענישן באזעצט". ״אומגליקלעכע פ׳־מענטשן״. (ר״א, 2, 1245). "איך האב געזען א מיידעלע פון א יאר פינף אין יעגעם פ׳. — דאס יינגל אין יענעם קינדער־פ׳" (יצחק קאצענעלסאן, דאס ליד פון אויסגעהרגעטן יידישן פאלק, די ערשטע). 2. ארט פון סעלעקציעס. סאסנאוויץ — (פרדקה מזיא, כ״ו, ז׳ 172). 3. שטעלעם אין ל״ג, ווו ארויסגעגעבן די ראציעס; פארטיי־פ׳ פאר קאלאניאל, גרינצייג. 4. דורכלאז־פ׳, טויער אין ווילנ״ג. (באלבערישסקי, כ״ו, ז׳ 186).

פונקטאוויעץ — איינווינער פון א פונקט. (ר״א, 268).

#ונקציאזש — פארדעכטיקטער אין וועלן אנטלויפן פון ק״ל, געטראגן סיי אויף די פלייצעס, סיי אויף דער ברוטט א צוגענייטע רויטע קיילעכדיקע לאטע, אוישוויץ, מיידאנעק. דייטשן גערופן דאס "פלוכטפונקט". יידן געוויצלט זיך, אז דאס איז דער ציל־פונקט צום שיסן.

פופן־אפטיילונג — ארבעט־שטעלע פון לאלקעס אין קאוונער ג׳. (מאשא גרינבוים, כ״ו).

פופן־הויז — שאנד־הויז פאר דייטשן. "רעניא איז אוועק אין פ״ה. (ק. צעטניק דער זייגער, ז׳ 120).

פופן־הויז — שאנד־הויז פאר דייטשן. רעניא איז אוועק אין פ״ה. (ק. צעטניק, דער אוישוויץ אפיציעל. (קאסאק־שטשוצקא, וועגן אוישוויץ, ז׳ 86, פוילישׂ).

פופיל — עפטער: פיפעל. דייטשע פארבערעכער, ״פראמינענטן״ (זע), זוכן אויס צווישן די יידישע יינגלעך, פאראורטיילטע צום אומברענגען, די שענסטע און מאכן זיי פאר פופילם צו סעקסועלע פערווערסיעס. זייער אפט הרגענען זיי דער־נאך זייערע ליבלינגען. פ׳ גייגן שיין אנגעטון, באקומען גוט צו עסן. זייער "סוד איז אלעמען באקאנט. אלטע העפטלינגען וויסן עם". (ווינבערג, ז׳

270/1). א 12־יעריק קינד איז -א פ׳ אין מיידאנעק._(שטריגלער, מיידאנעק, ז׳ 151). פיפעל, א יוגנטלעכער וואס באדינט די פראמינענטן אין ל׳. (פל״ח, -------3ר׳~4)דא קאמיסיע פון פיר דייטשן כאטראכטן די פ׳ יוגנטלעכע, אויסגע־קליבן 127 מאן, די ריעכסטע, שענסטע פאר יעדן דייטש איינער. (אוישוויץ, ס׳ זעלעוו, ז׳ 206).

פורים — "מען האפט אויף א נייעם פ׳, וואם וועט געפייערט ווערן ווי לאנג יידן וועלן זיין אויף דער ערד״. (רינג׳ 283.41).

פורים־אקציע — דווקא פורים האבן דייטשן ליב געהאט אדורכפירן אקציעם, מער׳ן 1943 אין ראדאם. (געדענקבוך, ז־ 207) ; אין קאוונע א פדאכיר־אקציע. (פל״ח, נר׳ 7). אין וואז־טעגאו האט מען די אקציע אדורכגעפירט מיט גרויס פאמפע. אויפגעשטעלט אויף א צענטראלן פלאץ צען תליות, געהייסן פארזאמלען זיך יידן. (ש. הובערבאנד, תליות, ר״א). אין פיאטרקוווו האט מען דערצו אויסגעוויילט צען יידן פון דער אינטעליגענץ און דערשאסן אין וראלד. (וואלף בלאכמאן, יו״ש, נר׳ 130/50).

פורים־דרשה — "שטייט א יד און האלט א דרשה לכבוד רומקאווסקיס געבוירן־טאג (פורים). אין ל״ג זענען דעמאלט פונקט אריינגעקומען פון שטאט אין ג׳ די יידן־שטאמיקע קריסמן, האט דער יד זיין דרשה פארענדיקט מיט א פסוק פון תהילים: "בני אתה, אני היום ילדתיך, שאל ממני ואתנה גויים נחלתך". (קאפ׳ כז, אבי, 18).

■ורים־שפילער — פארשטעלערם. יידישע פאליציי אין א פראווינץ־שטאט (נאמען נישט אנגעגעבן). (וו״ג, ביולעטין נ״ר 11/12, 10.9.1941).

סושמשע — "הארץ מכוסה יערות עבותים ופושׂעות". (יערות־ עד המשתרעים על פני שטחים עצומים, מלאי ביצות). (כהנוביץ, ז׳ 16 ; ס׳ זשעטל, ז׳ 345 ; קוי־דענאוו, ז׳ 244; ם׳ נאליבאקן, ז׳ 160 א״א).

פזשעפוסטקע — א פ׳ ביים ארויסגיין פון ג׳. (רינגל׳, 28.5.40). באן־פ׳ פאר יידן, 12.10.40. אשכנזים (זע) מוזן האבן א פ׳ ביים אריינגאנג אין ג׳ (רינגל׳, 20.10.40). יידישע דאקטוירים האבן שבת און זונטיק נישט באקומען קייז פ׳. וועלכע די קהילה (זע) באשטייערט מיט אן אפצאל פון 5 זל׳. (רינגל׳, דארט). אנטדעקט אין ג׳ דריי פאבריקן פון (פאלשע) פ׳. (רינגל׳, 11.5.41). זיי (פוילישע פאליציי), פלעגן איינזעצן יידן אפילו מיט פ׳ און אזוי ארום באקומען ביי זיי 20 זל׳. (רינגל׳, 11.2.41). בעטלער באווגן זיך נאד דד<ר פאליציישעה אן א פ׳. (רינגל׳, ז׳ 163). א פ׳ קאסט עטלעכע טויזנט זל׳. גאנצווייך (זע) האט 30 פ׳ א חודש. (רינגל׳, סוף מאי 1942). פ׳ אויף ארויספירן זאכן פון שאפ־טערען (זע) פאר מענטשן וואס ווינען אויסער דעם טערען. מענטשן געכאפטע אין גאס אן א פ׳, ווערן געשיקט אויפן אומשלאג־פלאץ (זע). (רינגל׳, 2.42). פ׳ — דורכלאז־שיין צו פארן קיק ווארשע. (ס׳ קראשניק, ז׳ 352).

9טרן — אומברענגען. "אשמענער און סוועניאנער (יידן) זענען געפטרט געווארן (איבער 4000). זיי גייען נעבעך אויף צו פטרן". (קרוק, מיט א שלאם אויפן מויל, אויגוסט 1943). "צי האט מען דען אונדז געשלעפט פון ווילנע אזש

אהער (קייזערוואלד), כדי דא צו פטרן ?״ (מאשא, כ״י, ז׳ 52 א״א). זיי זעבען שוין (די אומגעקומענע), פטור פון אלע צרות. (דארט, ז׳ 64).

פטידען, פיאטידין — פלאץ נעבן לודמיר, ווו דערמארדעט און באגראבן אין א ריזיקן ברידער־קבר טויזנטער יידן. (ס׳ האראדלע, ז׳ 156, 171). "טויטן־גרוב פון סיאטידין״ און א פאטאגראפיע. (ס׳ לרדמיר, ז׳ 537, ם׳ אוסטרולנקה, ז׳ 239 ; קהת קלינגער, די שחיטה אין פיטידאן, און "די וועלט פארבעט מיר שטארבן", 1956).

פ. י׳. — בראש פון דער אפטיילונג פ׳ י׳. (1(:>מ161186תו שסתזסק) — הילף פאר אינטע־ליגענטן, זענען אוועקגעשטעלט געווארן ד״ר פרענקעל און פראפ׳ צענטנער־שוואר. משומדים האבן מיר אבער, להיפוך צום יודענראט, קיק פאסטנם ביי אונדז נישט געגעבן. איבעריקנס, האבן זיי געהאט אויר שטיצע פון די קריסטלעכע קירכע־קרייזן און פוילישער "כאריטאס". (טורקאוו, אזוי, ז׳ 79).

פיאך — ״האמטו פיאך ז״. פ׳ געהיימן געלט. (אלימלך שקלאר, יו״ש, ש׳ 2878/248, ז׳ 23).

פיאפלץ — פויליש: זאמדן. דאם ארט פון עקזעקוציעס אין יאנוערער ל׳. "גיין אויף פ׳ ". שלאפן אויף פ׳. (אין א ל׳־ליד, וועליטשקער כ״י). "מיד זיצן ביים זאמד־ברעג צוסוסנס / און טרינקען לחיים מיטן טויט. (מילטשע גרין, ליד פון יאנאווער ל", אונדזער געזאנג, ז׳ 125).

פיזשאטע — די העסטלינג־קלייד־ער. אוישוויץ. (א. בעסערמאן, עדות, יו״ש, ז׳ 126, 2206). זע: פאסיאקעס, זשעברא.

פיטליגג — געבראטענע הערינג, געווארן דאס ״שלאג־וואר״ אין ג׳. (הילער, כ״י, 11.1.44).

פיטשיפאו — העפטלינגען אין דראנסי באצייכענען אזוי דעם ארבעטלאגער בירקענאו. (112״\ג1ש38^ 3 ץש80שם 136 :5ש6116¥ג 868־0601, ז׳ 71). געמיינט, אז אהער פארט מען טאקע אויף ארבעט און מ׳וועט קאנען אויסהאלטן און איבערלעבן. (ז׳ 46).

ד. דיאמענט, פאלקלאר אין ל׳. (פאריזער שריפטן, מערץ 1946, נר׳ 3־2).

פארגלייך: מ1¥1ו1ש115^'!> ■1610111! :01160>! עט8.

פייטקע — א שניטקע ברויט. (ל׳ פלאסענבורג, אליהו גלאט, 25 דק״ג ברויט; פא־וויאק, — "די צען פון פאוויאק", כ״י).

פינדזלער — היטלער.

פיענאצענטראט — אייגהייט אין וויל״ג ארבעט ביים פונאנדערגיסן מילך. (קרוק, מיס א שלאם אויפן מויל, אויגוסט 1943).

פינקערט — פאר דער מלחמה האט מאטל (מרדכי) פ׳ געהאט א לוויה־אנשטאלט "חסד של אמת". אין ג׳ דערווארבז זיך א גרויס פארמעגן. אויך די קברגים, פינקער־טאווצעס, געמאכט גוטע געשעפטן, שמוגלענדיק אין די מיטות, אונטער די הויפנס פון טויטע זאכן פון ג׳, אויף דער ארישער זייט און צוריק, בעת דער צוגאנג צום בית־החיים אויף אקאפאווע איז שוין פאר סתם יידן גע־וועז פארבאטן. אין ג׳ האט מען פ׳ גערופן "מלך פון די מתים", "קבלן פון די מתים״. (קורץ, ז׳ 183). געזונגען וועגן אים לידער אין די הייף, אויף רע־וויעס. געווענ אויך וועדטלעך וועגן אים: "דער זעקס־יעריקער כאסקעלע,

הערנדיק ווי די גאסן־קינדער זינגען בעתן בעטלען: פינקערט יעסט כאלערא — וישיסטקע באני זאביערא" (פ׳ איז א כאלערע, ער נעמט צו אלע באנעס); "פרעגט די מאמען, ווו ס׳ווינט פ׳. כ׳וועל גיין צו אים, ער האט אווי פיל בא־ נעס, זאל ער אונדז געבן א פאר, וועלן מיר קויפן ברויט". (ר״א, פאלקלאר 2 טיטעלמאן).

פון ליד "מעות":

״האסטו נישט קיין מועם, האב ער פאר דיר א פלאן,
שיק נאד פינקערטס קעסטל, רוק זיך דארטן אראן.
פינקערמס מזל האט זיך געגעבן א ריער,
ער שלעפט נישט צו ענצל, נאר צו פיער".

אין קעסטל פלעגט מען אריינרוקן מתים, וויפל ס׳האט זיך נאר געלאזט, אפילו אויפן קעטשל. (ר״א, 172). טיילמאל האט מען געשמוגלט אין קעסטל לעבעדיקע ביז צום בית החיים, פון וואנען ס׳איז שוין געווען לייכט זיך ארויסקריגן אויף דער ארישער זייט. אויפן בית הקברות פלעגן אויך קומען שמוגלער פאלאקן. זע: עגלה.

פיעקאדניע — פוילישי: בעקעריי. קרעמאטאריעס אין אוישוויץ.

״פיערדושי אם׳ווואם׳על״ — פוילישי: ערשטער בירגער פון ג׳. צונאמען פאר טשערניא־ קאווו אין וו״ג. (אונדזער וועג, דעצעמבער 1941). זע אויר הערשעלעסי ליד: קינדער אויפן ברוק.

פיפעד — זע: פופיל.

פיקרין — גיפט־מיטל מיט וועלכן מ׳האט אנגעפולט די אמוניציע אין ווערק צע, סקארזשיסקא. די הויט פון די ארבעטער ביי פ׳ פלעגט גיד געל ווערן. מ׳האט נישט לאנג אויסגעהאלטן ביי דער ארבעט. יידן ארבעטן אן גאז־מאסקעם, אן א ספעציעלן אנטועכץ. "פון דער ארבעט האבן זיי מיטגעברענגט, אין זייערע צעשיטע בגדים, ימים מיט געלן שטויב. עם איז געגוג געווען, א •יקרונער זאל זיר טון א קליינעם באווג — און עם האט זיר געגומען צע־ טאנצן ארום אים אין דער לופט אזא בייסיקע סמיקייט, וואס האט זיד אייג־ געביסן מיט א מוראדיקער ביטערניש דויד דער נאז און מויל, ביז אין דער טיף פון אלע אברים. דער פ׳־ר איז א באזונדער סארט מענטש. מ׳באטראכט זיי פאר האלב טויטע. זיי זענען נאמענלאז, אלע ענלעך איינער צום צווייטן. (שטריגלער, אין די פאבריקן פון טויט, ז׳ 180/4).

•יקרין־יינגל, פ׳־מיידל, פ־־ניאזש. (שטריגלער, וועלק צע, 2, ז׳ 18). פיקרי־ ניארקע^ (דארט, ז׳ 29). פיקרינערקע. (גורלות, 2, ז׳ 22). ער האט מיט־ געמאכט די פ׳ א פאר חדשים. (דארט, ב׳ 2, ז׳ 236). פיקרין־פדוי. (גורלות, ב׳ 1, ז׳ 337).

א ליד וועגן פ׳:

מען ארבעט ביי פ׳ — א סם געלער,
וואס פארבט אפ אינגאנצן קאפ ביז פיס...
עם סמט אפ די לונגען, מאכט א הארץ־פעלער,
און ס׳מוז דערביי פאלן דער גרעסטער ריז,

"גיי אוועק פיקרינער", שרייט מען צו זיי,
מישלאגט און מ׳טרייבט, מ׳שניידט זיי די לעבער,
גלייך ווי די הערצער וואלטן געווען פון שטיין".

(שטריגלער, גורלות 2, ז׳ 85). זע: געלע ארבעט, געלער.

#לאצאווי — יידישער ממונה איבער דעם הויף פון אומשלאגפלאץ אין וו״ג. גיט אכ־טונג ביים אויסלאדן און איבערלאדן סחורות. (ר״א, 256).

פלאצווקע — 1. ארבעטשטעלע מחוצן ג׳. 2. די ארבעט דארט גופא. 3. גרופע ארבעטער וואס ארבעט דארט. "יידן פון די דאזיקע שאפן און יידן אזש פון גענשא פון העט־העט, קהילה־יידן, די מיט די בלעכן אויף דעו־ברוסט און בעזימער אין האנט, וואס קערן אוים די גאסן פוסט, די פלאצווקע _ יידן וואס גייען מיט געזאנג ארויס פון געטא יעדן אינדערפרי". (יצחק קאצע־נעלסאן, די מילא־גאס). געווען גוטע פלאצווקעם, וו מ׳פלעגט נישט שלאגן, געבן בעת דער ארבעט א זום, א שטיקל ברויט, און שלעכטע פ׳ — מ׳פלעגט נישט איינמאל שלאגן ביז טויט. פון א גוטער פ׳ האט מען געקאנט טיילמאל עפעס אריינשמוגלען אין ג׳ אדער זיר ״אפדייסן״ און בלייבן אויף דער ארי־שער זייט. פ׳ געווען זיכערע און נישט זיכערע, ד״ה אזעלכע פון וועלכע מ׳פלעגט אהיימקומען, אויף ביינאכט, און אזעלכע, פון וואנען מ׳פלעגט פאר־שלעפן אין א ל/ אדער הרגענען. (ם׳ ראדאם, ז׳ 131). אין וואַרשע, לובלין, געווען א ווערטל: ״נאילעפשא פלאצווקא — טא דאברא קרויווקא״ — די בעסטע פ׳ איז א גוט באהעלטעניש. פ. ד. מ. לידּ: צו א ביאליסטאקער יידן. ״קוים האט איר א פורל האלץ צו האקן / פלאצווקעס און טארטאקן / אר־בעט, ביי וואט עס זאל נישט זיין. / אפילו וועש צו וואשן / אדער צו צערע־וועו א שטעל״ן (תל־חי, קיבוץ הכשרה בפולין, ב׳ ג׳ 1979, ז׳ 263). זע: מאגן.

— "די אדמיניסטראטיוע לייטונג, טעכנישע לייטונג, ארבעטער און באאמטע" פון דער "דרוקערייי און סטעמפל־פאבריק" ביים עלטעסטן פון די יודען אין ליטצמאנשטאט, דאנקט אין א שיין געדרוקטער וועגדונג דעם פרעזעס רוט־קאווסקי פאר ״דורך אייר געשאפענער ארבעטס־פלאצווקע", 7.3.1943. (מ״ז).

פלאצווקאזש — ארבעטער אויף א פלאצווקע. "פלאצווקאזשעם מארשירן אין גע־שלאסענע רייען מיט געזאנג, מ׳זינגט פוילישע און יידישע לידלעך, צ״א "גאט, גאט, טייערער פאטער, ווי ווערט מען זייערע פטור". (וו״ג, ה. בערלינסקי, זכרונות, דעצעמבער 42/ יאנואר 43/ כ״י יו״ש).

פלאץ פון דריי טויערן — דעו־ פלאץ פאר דער סינאגאגע אויף טלומאצקיע. (רינג/ 20.5.41), טויערן וואס פירן אין ג/ לויטן נאמען פון "פלאץ פון די דריי קרייצן".

פלויט — סימבאל פון ג׳. ״אימרה של ד״ר יעקובסון: באיזה עולם הפוך אנו חיים — את הגדר מסביב למתים פירקו והקימו אותה מסביב לחיים. מתי נזכה שזה יהיה הפוך״. (פינסקער ג/ נ. בונה, כ״י, ז׳ 37).

פלוסקווי — פוילישׁ: וואגצן. באצייכנט יידן אין די אנטיסעמיטישע קון־ייזן. "פ׳ שיען פאלאן". ("וואנצן ברענען" — דאם וואַרשעווער ג׳ ברענט).

פליט — אויסגעזידלטער פון איין ארט, איבערגעפירט אין אן אנדער מקום. צומיינסט געווען אויף גרויסע צרות. די ארעמסטע פון זיי געלעבט אין פונקטן (זע). אין וויל׳ג געווען א קללה: א פאטער זאגט צו זיין טאכטער: "דו וועסט אפילו א פליט גישט קריגן פאר א מאן". (ר״א, 1254).

פליטה — "יעדן טאג קאן מען מאכן פ׳ — אבער צו וועמען ?" (פון א בריוו פון יא־נאווער לאגער, 11.4.43). מ׳קאן אנטלויפן, אבער ווהיזן (פאטאקאפיע פון בריוו אין ס׳ ז׳ולקיב, ז׳ 575).

פלייצעס — פראטעקציע. דריי נוסחאות: א. א קינד געבוירן אן פ׳. האט דער דאק־טער אנערקענט עם אלם א נבל אין ג׳; ב. ס׳האט איינער באדארפט האבן אן אפעראציע אויף די פ׳. האט מען אים געווארנט, אז ס׳איז סכנות נפשות; ג. א קינד איז געבוירן געווארן אן א קאפ, אן א הארץ און אן פיס, נאר מיט בלויזע פ׳. האט דער דאקטער פעסטגעשטעלט, אז ס׳איז א בן־קיימא. (ל״ג, אבי׳, 16). "דזיאלקעס" (זע) באקומט יעדער, טעארעטיש, 15 מעטער, פליי־צעם — 1,000 מעטער און אפשר נאר מער. אין ג׳ ניט מען זיר איבער נייעס: אויטאם גייען אויף האלץ, מענטשן — אויף פ׳. (ל״ג, כ״י, ב״ק נ״ר 106, 24.5.44).

פלייצעס־מענטשן — דאקטוירים, רעסארט־קעראוועניקעם, אויבער־אינספטרוק־טארן און סתם שישקעס (זע) באקומען צוטיילן. ס׳פאלט א פריוואטן מענטשן אויר צו אמאל א קילא שובעכץ (זע), אבער דאס איז א מזל־זאך. (ל״ג, הילער, כ״י, 10.4.44). אין ג׳ איז דער עיקר כרייטע פ׳. (זעליקאוויטש, כ״י). "אויפן בית החיים שטייט א פרוי שוין דעם אנדערן טאג און ווארט מען זאל איר מאן קובר זיין, דערווייל קומט אן אן עגלה מיט א מת, וואס ווערט באלד געגומען צו קבורה. אוודאי עפעם א פ׳, טרייסט זיך די ארעמע פחי". (ל״ג, אבי׳, נר׳ 42).

פלעננע — "זיך באוויזן יידישע קריגס־געפאנגענע, וועלכע מיר האבן גערופן פ׳, אנטלאפענע פון ל׳ אין לובלין". (ס׳ מארקושאוו, ז׳ 193). פלעננק. (ס׳ ברסטצ׳קה, ז׳ 31 א״א). "בכל יום באים פלעניקעם מאשכנז". (רינג׳, 23.2.40 ; 63.40 א״א; ס׳ ראזשישץ, ז׳ 283).

פלעצאק — פוילישׁ: רוקזאק. (ם׳ זשעטל, ז׳ 373, 399).

פלעצל — ארט וו ייִדן טרעפן זיר אומלעגאל אין רוים. (ד״ר שרה האלפערין, רוים, כ״י, ז׳ 99 א״א); באקאנט איז דאס פ׳ אין פאריז.

פע־וויטאמין — פראטעקציע. (וויל׳ג, ג׳ שאוול, קאוונע). "פרעגט מיך נישט פאר וואם, פאר וועו, / אין בריגאדעס קענט איר מיך נישט זען, / ווייל מיר פעלט דער פע־וויטאמין / איז נישט אהער און נישט אהין". (ליד: דער אערדראמ־שטשיק).

פעטליורע־אקציע — אקציע אין לוראוו, אין יארצייט פון פעטלורעם טויט, יולי 1941. "טרויעריק איז אק יעדן שטעטל אין גאליציע געווען דער טאג פון דער פ״א, 27.7.41. מ׳שלאגט, מ׳רייסט בערד, מ׳צווינגט צו ארבעט". (ס׳ גליניאני, ז׳

243/4). דריי טעג געדויערט, טויזנטער יידן אומגעקומען. (כהנא, יומן ג׳ לבוב, ז׳ 32 א״א). פעטלורע־פאגראם (ס׳ זמושץ, ז׳ 90). פעטלורטשיק — איש פ״א. (ם־ אפאלע, ז׳ 136, 333).

פעלצלשד — ב־10.12.43 יוצאת קבוצת פרטיזנים מגיטו קובנה. הם לבושים בגדי פרטיזן, כביכול: מגפיים, מעילים קצרים חמים (קורטקעס) און פעלצלעך. מכאן התחילו לכנות אח״כ את הפרטיזנים בגיטו ״די 0׳ ״. (בראון־לוין, שער 4, ז׳ 27).

פעלצן — פ׳־אקציע. (ס׳ אזיעראן, ז׳ 301). זע: פוטער־אקציע.

פלעצעלע — "בלאקשטים, ראש המשמרות בשאבלי, היה אורב לאנשי הגיטו יומם ולילה. דער פ׳ — ע״ש הפרווה שנהג ללבוש״. (ירושלמי, פנקס שאבלי, ז׳ 26).

פעלקארטאפל — קארטאפל געקאכטע, צי געפארעטע אין דער שולעכץ, וואם געגעבן די העפטלינגען צו מיטיק אייגע צי צוויי.

פענדזלאזש — מאלער, היטלער. "דער פ׳ איז שוין טיף־טיף אין דער ערד". (בריקס, פאפירענע, ז׳ 27).

פעקל — געשמוגלטער פראוויאנט (ווילנע, קאוונע, שאוול). אויף גיך "מאכט דאס פ׳ " אין הויז פון דעם ליטווין. ״סארמאלינעווטע עם ארום איר קערפער אונטערן מאנטל, בינדט עם פעסט ארום מיט א האנטוך ווי א קאמפרעס און לאזט זיך ווי א געשוואלענער צוריק צו איר ארבעט־פלאץ". (ר. לעווין, פרויען אין ארבעטס־איינזאץ אין קאוונער ג/ פל״ח נר׳ 8, יוני 1948). "דארף, וואם מו־ טשעסט דו מיר אוים, / נעם מיד איו דיין שויס. / לאז א פעקל מאכן שנעל, / דאן ווערט דער טאג פאר מיר העל". (לערא ראזענבלום, קאוונער ג׳). "ביי אלינקע מיידעלעך נעמט ער צו די פעקעלעך, ביי מיר אבער טשעפעט ער קיין זאך". (ל. ראזענטאל, רעצענע קוגעלעך, ווילנ״ג). "מען טרייסט זיך, אז באלד וועלן קומען אונדזערע צוויי ,משולחים׳, וועלכע האבן זיר געלאזן אויפן שכנה־ דיקן וועג צו מאכן א פ׳ אין דארף". (ב. כהן, א יד אין וואלד, ז׳ 108). זע: קאמפרעס.

פעקל־געלט — שווייג־געלט. "א חוץ די דירעקטע פארדינסטן, האבן די טרעגערס זיך געמאכט א חזקה, אז פון יעדן בייטל שפייז וואם גייט ארוים פון קאזע־געסל, צו נעמען פ״ג — א פופציקער פעקל־געלט". (פ. אפאטשינסקי, דער שמוגל אין וו״ג, אקט׳ 1941, ר״א 52).

פער — "איך בין געווען א גאנצער פ׳. זיי האבן מיך גערופן "דעו־ פ׳ פון דער באנדע". (וואַרשעווער בונקער, סוף 1944, סמאקאווסקי, שמוגלער־לשון).

9. פ. — 011י״0ק נט30ז?. לאזונג פון פוילישן אונטערערז־: ארבעט פאמעלעך. באנוצט אין ל״ג, אין רעסארט "לעדער און זאטלער". (עדות וו. פאביסעוויטש). פאפיראסן. (קאנקורס, נר׳ 23, ז׳ 38).

9• פ. ם. — ידיעות־אגענץ פ. פ. פ. 421313©1עג0נן !תפק 8תעץ6ק, א פרוי געזאגט. (אנצי־ קלופדיה של גלויות, בריסק, ז׳ 484).

9• ק. פ. — 0^0^3681? 0[©01<ן ©״0181?, פוילישע מלוכה־באן. אין וו״ג געטייטשט: ?׳,עסזיא) 1¥0ז0״1111<11>״1 136?, צאל דעם קאנדוקטאר א העלפט. (רינגל׳, 8.6.40). "די יידישע טראמווייען גייען האלב ליידיק. מ׳סילוקט דעם קאנדוקטאר נישט

א זלאטי, נאר 50 גראשן (א האלבע זלאטי) און מ׳באקומט 1 בילעט, און נישט ווי דער דין איז אויסקויפן 4 בילעטן. דער ייד פארדינט אזוי ארום 50 גראשן און דער קאנדוקטאר 25. לעבעדיק ווערט נאר, ווען ס׳קומט א קאנ־טראלער. דער טראמוויי גייט אויף רעדער, דער עולם דעקט זיך און קלויבט צו די פעלנדיקע בילעטן, אדער שפרינגט פון טראמוויי". (וואסער, נאטיץ, 23.12.40, ר״א 302).

אויף דער פוילישער זייט האט א בילעט געקאסט 25 גראשן און מ׳פלעגט באקומען דערפאר 1 בילעט. אין ג׳ איז דאס געווען 4 מאל טייערער. דערנאך איז דער ״יידישער״ טראמוויי בכלל אפגעשטעלט געווארן. זע: יידישער טראמוויי.

פדארוקטיווע — יידן וואם ארבעטן אין שאפן און האבן געהעריקע אויסווייזן. זיי זענען זיכער מיטן לעבן. ״מ־25,000 לא ישחררו אלא 3,000 פרודוקטיביים". (משה גרינשטיין, חורבן פיוטרקוב, פראספעקט). "יהודים פרודוקטיביים, העובדים, יש להם זכות למנות מזון״. (ס׳ קוסטופול, ז׳ 197).

פ־־אדוקציאן — ארבעט־ווארשטאטן אין טערעזינשטאט, האבן געדארפט שיצן פון ארויסגעפירט ווערן אויף מזרח. (טרזינשטאט, ז׳ 12). זע: לייסטונג.

פראלאנגירן — אז מ׳איז בשלום איבערגעקומען אן אקציע, האט מען געזאגט "פרא־לאנגירט דעם לעבן־שיין". (ווילׄג, מאשא, כ״י, ז׳ 42). ״פראלאנגירטער״מת״ — באקומען א שיין און לעבט נאד דערווייל. (דארט, ז׳ 64).

פראלניע־קאמאנדע — דעזינפעקציע־שטעלע אין לובלינער ג׳. איר "קאמענדאנט: באלעסלאוו טענענבוים. (אסתר פעלדמאן).

■ראטינענט — 1. ״אנגעזענער״ אין ל׳, געהאט א נוטע פונקציע (זע): א קאפא, פאר־ארבעטער, קוכער א״א. געהאט דער עיקר מער עסן. אין ל׳ גראס־ראזען גע־מעגט עסן זופ מיט א לעפל, בשעת אנדערע העפטלינגען גמומזט זשלאקן די זופן פון שיסעלע. (א. בעסערמאן). 2. אין טעריעזענשטאט די פריווילעגירטע מיט קריגס־אויסצייכענונגען. די דענישע יידן אדג״ל. (אפענהיים, טערעזינע־שטאטער טאגבוך, דייטש, ז׳ 91, 145, 183).

פראמינענץ — אריסטאקראטיע אין ל׳: בלאק־עלטסטע, שטובנדינסט. (שטריגלער, ווערק צע, ב. 2, ז׳ 116, 122 ; אין די פאבריקן פון טויט, ז׳ 106). פראמינענ־צלער. (דארט, ז׳ 72, 212).

פאזשארניק — פייערלעשער. "פאזאשרניקעס און פוילישע פאליציי טרייבן ביי דער אויסזידלונג״. (פראשאוויץ, ש. בלומענפעלד, יו״ש 2575/236, ז׳ 77).

פראמעפע — ״פ׳ הייסט היינט פראמיסיאן. אנדערע זאגן: פראוויזיאן״. (ו־ינג׳ 13.4.40). אין וו״ג האט מען געהאנדלט מיט פאלשע פאספארטן, פראמעסעס.

פדאשקעס — שוחד. (קאפלאן, ז׳ 27).

פריוואל — רוסיש: אפרו. פארטיזאנער־לשון (דיאדיא מישא, יידישע פארטיזאנערין, ז׳ 5, 19).

פריטשע — אין די ל׳ זענען העפטלינגען געשלאפן אויף צונויפגעקלאפטע ברעטער, 3־שטאקיקע פּ׳, גארנישט אונטערגעלייגט, אדער א ביסל שטרוי. אויף איין פּ׳

געשלאפן עטלעכע מאן. סלעגן זיך טרעסן פאלן, וועז איינער פון זיי איז ביינאכט געשטארבן, זענען די איבעריקע מיטן מת געשלאפן ביזן אינדערפרי■ דיקן אפעל. "ליגן אויף דער 6". (ק. צעטניק, טעאטער, ז' 28, 29 א"א; ס' אפאלע, ז' 257). זע: נארע.

פרייז פאר■ א •יד — דער פ' פאר איבערגעבן א ייד אין די הענט פון די דייטשן (אויף טויט) — א ק"ג צוקער. א ליטער נאפט אדער דאסגלייכן. בארשטשיוו — 50 קארבאוואנצעס, א פלעשל בראנפן, א פעקל טאבאק. (ס' דראהיטשין, ז' 300). 2 ק"ג זאלץ, אדער צוקער. (ם' ציחנוכיץ, ז' 661, 664 א"א).

פרעזעם — פארזיצער פון יודענראט. (ם' בילגאריי, ז' 120). רומקאווסקי. (ל"ג, פראנק, טאגבוך, 20.7.41, 22.7.41 א"א). פאן פ' — געווען דעו־ אפיציעלער טיטול פון רומקאווסקין. אין יום־כיפור, איז דער פרעזעם געווען אויף סנדקאות ביי אן אנגעזעענעם נערער חסיד. דער פאטער האט באקומען א פאסטן און פארן "רך הנולד" האט דער פ' מבטיח געווען, אז ער וועט אים, "לכשיגדל", געבן א פאסטן אלס לייטער אין איינעם פון די ג־קוכן. (ל"ג, 1940, וויצן פון ג', נר' 955).

פרערר... — אין געטא גייט ארוס א ווערטל: פרערר, ווי להבדיל צו א פעו־ד. דער פרערר האט א שייכות צום פערדנפלייש וואס ווערט לעצטנס פארקויפט. טויזנטער זאגן זיך אפ דערפון, אבער טויזנטער קויפן עס און מען מאכט א מיגע פון צופרידנקייט — פליישׂ! (ווילי"ג, קרוק).

פשידזיאל — צוטייל פון פראדוקטן. "די קהילה באקומט א פ' פון פראדוקטן פאר א נאמינאלן פרייז". (רינג', 2.11.40).

פרעה — הימלער. "פ' הגרמני מענה את יהודי פולניה". (א. קפלן, 6.9.40).

פ

פאכריק־אקציע — דעם 27.2.43 איז פארגעקומען די א״ג פ״א אין גאנצן לאנד. מען האט ארויסגעשלעפט א 10,000 יידן פון די פאבריקן אין בערלין ווו געארבעט און זיי דעפארמירט. (ברונא כליי, יידן אין דריטן רייך, יווא־בלעטער, ב׳ 37, ז׳ 149).

פאד־אויסווייז — א חוץ דעם געווינטלעכן אויסווייז (זע), געמוזט האבן א פ״א, אז מ׳איז א נוצלעכער ארבעטער, כדי צו קאנען בלייבן אין ג׳. (ס׳ קאסטאפאל, ז׳ 378). די פאכלאזע אריבערגעפירט אין ״טויטן״ ג׳. טייל לויפן שלאפן אין ״לעבעדיקן״ ג׳. געמיינט, אז דא איז זיכערער. (ם׳ לודמיר, ז׳ 440). דער טויטער ג׳ ווערט קודם ליקווידירט און די יידן פון לעבעדיקן ג׳ רוימען די הייזער, ביז דאס לעבעדיקע ג׳ ווערט אויר ליקווידירט. (דאַרט, ז׳ 468).

פאלקס־דיימש — די קאסינא האט געהערט צו אן אוקראינישער פאלקס־דייטשקע. (ם׳ בוליחוב, ז׳ 351). פאלקס־דייטשן פון מינסק פייניקן יידן. (רייזער, ז׳ 60). א דייטש פרעגט א יד: "וואס איז ער?"; דער ענטפערט: "א מענטש"; ״דו, א מענטש ?״. ער פרעגט א צווייטן יד, דער ענטפערט: "פאלקס־דייטש". ״וואס, דו ? •״ — צעשרייט זיך דער דייטש. דערויף דעו־ יד: "נא יא, איך פאלגע דען דייטשן ?״ (י. ליטמאן, כ״י). די ״אמתע״ דייטשן האבן זיך בא־ צויגן צו די פ׳־ד׳ מיט גרינגשעצונג און גערופן זיי קאניונקטור־ריטער. (ד״ר דווארזשעצקי, נאשע סלאווא, נר׳ 18/19, יאנואר 1949). א גרופע יידישע בעלי־מלאכות אין טשענסטאכאוו געארבעט פארן דייטש אויף דער ארישער זייט, האט מען זיי שפאטיש גערופן "יידישע פ׳־ד׳". (ווייכערט, כ״י). פאלקס־ גענאסן. (ח. א. קפלן, כ״י, 8.12.39). די ראשי־<תיבות פ׳־ד׳ באנוצט הרב הובער־ באנד. (ר״א, 185, כ״י). פאלקה־אשכנזים. (רינג׳, פעבר׳ 1941, כתבים 1, ז׳ 222). ״גרמנים תושבי המקום״ (פולקס־דויצ׳ה). (ס׳ שדלישצ׳ה, ז׳ 16).

פאלקשטרעקונגס־דינסנו — יידישע שטייער־מאנער (א פופציק סעקווענסטראטארן) ביים יודענראט. (בארשטשיוו, מ. גאטעסמאן).

פאמיליע־כיכל — אויף דעם פ׳־ב׳ פלעגט מען אין ל״ג באקומען א ביסל קוילן־מיאל אדער א פאר שטיקלעך האלץ. אויב עטלעכע סאמיליעס געווינט אין איין דירה, האבן זיי באקומען איין פ׳־ב׳. (בריקס, דער קייסער, ז׳ 108).

פאטיליע־לאגעד — מחנה משפחות ביער של יהודים, פליטי חרב, שלא השתייכו לגדוד פרטיזני לוחם. היו ביניהם הרבה נשים, זקנים וטף, מעטים מהם שרדו אחרי השחרור. (שרה גשמית, ילדים, ז׳ 196). טייל פון ל׳ בירקענאו, ווו געהאלטן א פאר חדשים יידן פון טערעזינשטאט מיט די משפחות, ביז מ׳האט זיי אלע מיט איינמאל אומגעבראכט, 14.3.44. זע: סעמיינ־ל׳.

פאמיליע־מענטשן — פיקטיוווע משפחה־מיטגלידער, צוגעשריבענע. (ר. קרוק, כ״י, 4.3.42).

פאניע — רוסן. ״מען קאן זיך גארנישט פארשטעלן די שמחה פון די פאניעם: ריכטיקער ספירט !״, ״פ׳ בלייבט ם׳.״ (קאנקורס מס׳ 23, ז׳ 38, 46). "די קלאנגען וועגן פ׳ פארשטארקן זיר כסדר״. (רינגל׳, כתבים 1, ז׳ 259). געמיינט: רוסלאנד, ראטנפארבאנד.

פאסיאנער — היים־ארבעטער. (דיאמאנט).

פאפעווען — נעמען זאכן, וואס געבליבן נאך אן אקציע. געדראט מיט טויט־שטראף, האבן דאס יידן געהרופן פ׳. ווי זיי וואלטן דאס באקומען צוגעטיילט.

פאקא — פארניכטונגס־קאלאנע — "טויזנטער זענען זיי: עס־עס, שווארצע זשאנדארן, אוקראינער, ליטווינער מיט טונקעלע מונדירן, פוילישע פאליציי, געקומען אנטייל נעמען אין דער אקציע. (מינסק־מאז׳., ל. ראכמאן, כ׳האב, ז׳ 53).

פאי,ס — פאקסטעריר (הונט). פאלקס־דייטש. (בריסקער, כ״י, צייה״ק).

פאראווירן — די אויפגעקומענע מלחמה־גבירים פ׳ די לופט אין טאג־טעגלעכן ג׳־לעבן. (וו״ג, ר״א, כ״י 101).

פאראיארן — הייי־יאר זענען די ימים נוראים ניט געווען ווי פאראיארן. אין גאס גע־הערט א ווערטל: "פאראיארן, נישט פאר היינט געדאכט" (אומגעקומען 4,000 יידן, 1.10.41). (וויל״ג, קאלמאנאוויטש, כ״י).

פאר א קווימל — יידן מסרן פארבאהאלטענע זאכן פון א צווייטן "פאר א קוויטל צו קומען אויף יענער וועלט פון די לעצטע". (יעלין, ז׳ 168).

פאראכייטער — מלכה איז מיט •דער צייט באשטימט געווארן אלם פ״ין, ד״ה א מין עלטערע אין דער פאבריק־האלע, וואס האט שוין געמעגט ארבעטן זעלב־שטענדיק. (מ. טורקאוו, מלכה אוושאני, ז׳ 121). א גרופע־פירער אין ל׳ (גראכאוו). (י. טורקאוו, אין קאמף, ז׳ 53). יידישע פ׳. (שטריגלער, גורלות, ב׳ 2, ז׳ 27). צוליב א פארציע ברויט, האט יעדער מינדסטער פ׳ דערהרגעט א מענטשן. (לעווענטאל, כ״י, 1944 ; מארק, מגילת אוישוויץ, ז׳ 393). א נישט־ייד קאנטראלירט די ארבעט פון די יידישע ארבעטער, צומייסט א פאכמאן. (ס׳ סלאנים ב׳, ז׳ 301).

פאראורטיילט פאר וועלן לעכו — (י. פעדער, כ״י, קאלאמיי, ז׳ 23).

פארבונקערן זיר — געגאנגען פ״ז; פארבונקערט זיך. זע: בונקער.

פארביי׳פן — א דייטש וואם האט נישט געגומען מתן בסתר (אין ג׳ האט מען אנגע־רופן ״ער וויל נישט פארבייסן״), איז געווען אן אומגעווינלעכע דערשיינונג. (דאטנער, באזוכן אין ג׳, ביאליסטאקער שטימע, סעפט׳־אקט׳ 1950).

פארכן — בייטאג פייניקן אונדז די גריגע (דייטשן), ביינאכט די רויטע (סאוועטישע עראפלאנען), עס קומען אן פוילישע גראנאטאווע (פאליציי), שווארצע (אוקראי־נישע), גרינע עס־עס מערדער. (ווארשע, בלומענפעלד, כ״י, ז׳ 141). זע: גרינע פארטיזאנער.

פארכאוואנע זשידווקי, לישי — פוילישי: געפארבטע יידישקעס, פוקסן. פרויען אויף אריש פאפירן, (קוריער צאדזיענני, 5.9.45; זשעטשפאספאליטא, 8.9.45; ד״ר י. זילבערבוש, מענטשן און געשעענישן, ז׳ 65) שרייען, אז איך בין א צבועק, א געפארבטער, באשר פאר טאטע־מאמע האב איך געזאגט, אז איר

פאר צום רבין. אין דער אמתן פאר איך קיין טשערנאוויץ אויף צו באגעגענען זיר מיט גאלדפאדען.

פארכריווט — מיטגלידער פון יודענראט געמיינט, אז מ׳וועט זיי לאזן לעבן. היות ווי מען זאגט, זייער זיכערקייט איז געווארן ״פארברויט״ מיט אן אפיציעלן בריוו פון געסטאפא און עס־עס אבערלייטונג. אבער נאך דער לעצטער מאסן־אויס־זידלונג האט די געסטאפא געזאגט די יודענראטלער: "איצט ברויכן מיר אייך נישט״ — און געיאגט אין די וואגאנעם. (ס׳ זאוויערטשע, ז׳ 302).

פארכדעגט — צוגענומען דורך די דייטשן. פאראן אין ג׳ אן אסעקוראציע־געזעלשאפט קעגן ״פארברענען״; ביז נאלעווקי 20, ד״ה ביז דער וואך, איז וזיין פרייז; ווייטער קאסט שוין די פארזיכערונג מער. (רינגל׳, מאי 1942). "א וואגן פארברענט". (דארט). "די קו זאל פארברענט ווערן". (י. עלבערג, יורעק, ז׳ 176). 1. דעקאנספירירט. ״די דירה איז פ׳ ". (באזשיקאווסקי, 13.4.43) ; 2. קאנפיסקירט. א וואגן שמוגל, באנוצט אויך אין פוילישן: ספאלאני.
וועגן דעם א ליד: גיכער, גיכער, א זעקל קוילן, / פאר די קינדער אויף האלבע זוילן, / אייידער עס ווערם פארברענט, / אייידער מ׳דערקרענט: ס׳ברענט. / א שאס, א קנאל, דער שמוגלער איז טויט. / נישטא אין שטוב מיין (מער) א שטיקל ברויט. (איבערגעגעבן: יולעק סמאקאווסקי, פארפאסט זיין קוזין לייזער פעלדמאן, אומגעקומען).

פארגייער — אין ל׳ הרוביעשאוו גייען יידן אויף ארבעט אין געשלאסענע רייען, מיט א פ׳ בראש. (י. טשעכאוויטש, כ״י).

פארגאזירן — די ידיעות וועגן פ׳ טויזנטער יידן פון קאלא, האבן געמאכט א סך א גרע׳ סערן אייגדרוק, ווי די ידיעות וועגן צענדליקער טויזנטער יידן צעשאסענע אין ווילנע, סלאנים א״א. (רינגל/ סוף מערץ 1942. ידיעה וועגן כעלמנא).

פארגעסן — רומקאווסקי האט אמאל אויסגערעכנט אלע זיינע רעסארטן (זע), האט עמעץ געמאכט א צווישנרוף: ״איר האט פארגעסן דעם בית־עולם״. (פל״ח, 3). דער גאניאנדזער אמטס־קאמיסאר האט איין חסרון — ער פארגעסט גיר וואס מען גיט אים. (ם׳ גאניאדז, ז׳ 642).

פארדעקאדידן — דער בונקער וועדט פארדעקאריט: מיט פארשייידענע דראנגעס אנגע־וואדפן, ער זאל נישט זיין קאנטיק, פריש געגראבן. די בראנע, דער אקער ליגן איבער אונדז אלס דעקאראציע. (יאסינווקע, שבתאי פינקעלשטיין, ב״ק, כ״י).

פארוואם — פארוואס האט עפעם דער פירער אנגעהויבן רעדן מיט גאט און זיין ניי־יאר־רעדע געענדיקט, אז גאט וועט העלפן ? — זיי דו א בריה און רעד אנדערש, וועו מען באקומט אזעלכע ניי־יאר־וינטשן פון די גענעראלן און מארשאלן: פון אפריקע: שיק הילף, א נישט מאך איך פיס, אפילו פון טריפאליס!; פון לענינגראדער פראנט: כ׳דארף שיך און נארטן, כ׳קריג נישט אויף קא ברויט־קארטן; פון מאסקווער פראנט: געוואלט, פיטער־פעסלעך צו דער נאז, ווייל באלד וועדט יעדער זעלנער א האז; פון אונטער ראסטאוו: ראטעווע פון דער פארשאלטענער מדינה, פון דיין גאט־געבענטשטער אוקראינע. (ר״א). — פ׳ האבן די גריכן געזיגט אין אלבאניע י וויל הינטער יעדן בוים איז

געשטאנען אן ענגלענדער, וואם האט געמאכט אן אנשטעל פון א גריך. (רינגל׳, 2.12.40). פוילישׂ : 0*60 5<מע\מ6ס.

— פ׳ קוקט איר זיר אום כסדר *1* ענטפער: איר עס אלץ ווי א בהמה, קוק איר זיר אום, צי כ׳האב שוין נישט אמאל קיין עק. (ל״ג, פל״ח 3). ם׳ איז א בריק (איבערן ג׳) י ערשטנם. כדי די יורדים אין ג׳ זאלן אמאל האבן אן עליה; והשנית, ס׳זאל נישט זיין בלויז "עלית נשמות" (טויט־פאלן), נאר אויר פון גוף. (ל״ג, אבי׳, 15). ם׳ — פרעגט א 5־יעריק יינגל — הרגעט מען אונדז *1* איד וויי׳ס, אז מען וועט מיר נישט לאזן גרויס ווערן און דערפאר וריל איד איצט וויסן. — א פראגע, אויף וועלכער כ׳האב קיין ענטפער נישט. (מ. שאודער, קאלאמיי).

פארט — אין 7טן און 9טן פארט פון דעו־ פעסטונג אין קאוונע, האט מען פארמוטשעט יידן. "אין בריוו געפינט זיר די טרויעריקע ידיעה, אז ד״ר חיים נחמן שאפירא איז ארויסגעפירט געווארן אויפן פ״. (22.1.44, ב. כהן, א ייד אין וואלד, ז׳ 56). ״פירן אויפן פ״ (צום טויט), קאוונע. אין יוני 1944 איז אין ג׳ קאוונע געקומען א דייטשע קאמיסיע צו פארשן די פראגע פון עוואקואירן יידן. נאד זייער אפפאר, האבן יידן זיר געוויצלט, אז די קאמיסיע האט פעסטגעשטעלט, אז יידן זענען ״פארט״ מענטשן. "מיר, די מתים־כרענער אין 9טן ם', האבן זיר ארגאניזירט״. די ״פארטניקעם״ באהאלטן זיר אוים. פ׳ פון טויט. (יעלין, ז׳ 65).

פארטיקאנער — מ׳האט אפגעזאגט דעם פאליציי־קאמיסאר מושקאט. מ׳פרייט זיר: ער איז אפגעקאכט. דער נאכט־שד איז א פארטיקאנער — וויציקער אויסדרוק פאר ״פארטיקער״. (קרוק, 10.11.42).

פארטרעטער — "אלע מענער פון ,פונקט׳ האבן געארבעט אלם ,פארטרעטער׳ פאר די ווארשעווער אייגווינער, וועלכע האבן אונדז געדונגען אפצוארבעטן זייער צוואנג־ארבעט״. (מיכל מיץ, אויף א ״פונקט״ אין ווארשע, כ״י; ם׳ קאליש). זע: מאלך

פאריידלט — "מיר זענען פ׳. מ׳האט אונדז פארגעטעט, כלומר פאריידלט כמו בעגול ללא מוצא. פארגעטעט מן המילה גיטו". (ד״ר אברור אברהם, מאצ׳ווו, אזור קובל, 1941/42. פנקס הקהילות, פרוספקט).

פארליקווידירונגם־אקציאן — "מיו־ האבן געווווסט, אז ס׳קומט אויף אונדז ז־אם אומגליק מיט דעם ווארט פ׳. פרייטיק ז־עם 2.6.43 פארשטענדיקט זשאנדארמעריע־ קאמענדאנט טשערמאקן, אז מארגן קומט די אקציאן פאר". (א. פייערשטיין, בארשטשיוו, כ״י).

פארמעגנם־אקציע — אקציע וואס איז אויסן בלויז זאכן (נישט קיין מענטשן). צ״ב פוטער־אקציע. (פלי׳ח 7).

פאר מענטשן דארף מען חייזער, פאר חיות — כיימעד — וועו די דייטשן האבן פאר־ נומען א ישוב, האבן זיי געהייסן תיכף צענעמען •די חורבות און אויף זייער ארט פלאנצן ביימער. די יידן האבן דערויף געזאגט: "כשהיו בני־אדם בעולם, בנו בתים. עתה, משבאו החיות לעולם, יש צורר להן באילנות". (מבין חומות ורשה, מיומני חלוצים במחתרת, ז׳ 53).

פארניכטונג־כריגאדש, פארכיכטונג־לאגשר — "די דייטשן זאגן, אז דאם איז נישט קיין ארבעט־לאגער, נאר א ס״ל. די ווערטער האבן מיר יעדן טאג געהערט פון לייטער אבערניץ. (בעלזשעץ, 1940 [!] ; ר״א נר׳ 410). אין קאמיאנקא־סטרו־מילאווא האט די פ״ב אויסגעשאכטן א סך קינדער. (1941, ר״א נר׳ 431). "מען הערס כסדר וועגן פ״ב׳ס וואם מעקן א0 פון אויבערפלאך גאנצע ישובים". (רינגל׳, אפריל 1942, כ״י).

פארניכטוננש־תאנמניש — געקומען אין שטאט. (ס׳ בילגאריי, ז׳ 139). די דייטשע אוישם זידלונגש־קאמאנדא. אדער פ״ק, ווי די דייטשן גופא האבן געוופן די מערדער. (באריכט פון ייק״א, 1944. ניישטאט, חורבן, ז׳ 141).

פארניכמתג־רעזשים — ווארשע קאן ביים איצטיקן פ״ר ווייניק וואט העלסן. (רינגל׳. סוף מערץ 1942).

פאדניכטונג־שטשל קאוען — אווי געסטאפא באצייכנט די פארטן אין קאוונע. (יעלין, ד 18).

פארסטערס קינדער — קינדער וואס זענען געבליבן נאך דער אקציע פון 5.11.43 אין שאוול. דורכפירער פון דער אקציע, פארסטער, האט איבערגעלאזט די קינדער צוליב א פארזען. (בם קאפלאן).

פארפירער — "דעו־ פינפטער פסח וואם מיר זיצן אונטער אונדזער פארפירער־הערשאפט". (ל״ג, הילער, 8.4.44).

פארפלדכטשר פלאץ — פלוג־פלאץ אין קאוונע, ווו יידן געארבעט. (בוראק רחל).

פארפלייט — באוויזן זיד א סך פליי. "פ׳ געווארן". (ל׳ טרעבלינקע, תנחום גרינבערג).

פאדקייוישדן — ווו זאל איך אנטרונען ווערן ׳ זין־ פארקייוועךן י (סוצקעווער, ווילנע, ז׳ 27). זע: מאלינע, פארבונקערן.

פארפשלעך — דיאמאנטן. "קלוגע שטיינדלעך, וואם מ׳סלעגט אויסבייטן פאר א שטיקל ברויט״. (קאפלאן, ז׳ 23).

פא־שטא:ר, פא־שטייערשאפט — בימים הראשונים לכיבוש הנאצי הוקמה נציגות מבין עסקני יהדות שאבלי, נקראה ביידיש בשם "פארשטייערשאפט", או "פארשטאנד". במודעותיה, בפקודותיה וביומני הגרמנים, נקראה בשם ״יודענראט״ או ״אלטס־טנראט״. (ירושלמי, פנקס שאבלי, ז׳ 18, 30, 31, 44).

פארשטעק — מאכן א פ׳. (ם׳ לענין, ז׳ 275). זע: בונקער.

פארשלעפן — מען רעכנם, אז אן ערך 6,000 מענטשן זענען פארשלעפט געווארן (אומי געקומעו בעתן איבערגיין אין ג׳). (ווילי״ג, קרוק, 20.9.41).

פארשפשטיקן — מיר זענען שוין ״פארשפעטיקטע״, ס׳איז נישט צוועקמעסיק דאס ווייי־טערדיקע לויפן. היטלערס טאנקן לויפן גיכער. מידע און אויסגעשעפטע, האבן זיך די ״פארשפעטיקטע״ סאלדאטן און פליטים אלץ פארויס געשלעפט, פאלן אריין אין די הענט פון שונא. (רייזער, גראדנע, כ״י, ז׳ 29, 43).

פאשיסטישע אנפירערם: דע־לא־ראך — איך ציטער פאר יעדן הארך.

דעגרעל — איר וועד גרין, בלוי און געל.

קאזלאווסקי — א פרעמיער פון סאנאציע, איז נישט פון דער נאציע.

קוויסלינג — איך וויל נאך לעבן, כ׳בין נאד יונג.

פראנקא — רעד און שפיי, אבער שפא־ניש.

פארטוגאליען — שפא־ניש ? מיר פארשטייען נאר פארטוגאליש.
גיידא — א ליאדע מעוט וועט מען זאגן געגאנגען, הייידא.
לאוואל — איר פארגעסט, אז מיר געדענקען גאך די נאפאלעאנישע פרעסט.
האכא — האסט מיך גענוג אויסגעשטעלט צו האבן און צו לאכן.
(ר״א, 16.1.42).

סוטער־אקציע — ס׳איז א רייכער פאלקלאר אנטשטאנען ארום די פוטערם. די סאלק־פאנטאזיע איז א רייכע און רעאגירט שנעל אויף אלעס וואס געשעט אין גאס. (רינגל/ 1.42). דער פאלקלאר איז טיילווייז געזאמלט געווארן אין די גרויסע געטאס, דער עיקר: וואַרשע לאדזש, ווילנע. פארשטייט זיך, אז נישט אלץ איז צו אונדז דערגאנגען און נישט אלץ איז בשעתו פארצייכנט געווארן.

— א בראו צו זיין האיאריקן ניטל, אז ער מוז אנקומען צו מיין בראנקע־היטל.
— זאל זיך אים זעצן אזוי פיל מכות, וויפל געזונט ס׳האט מיך אפגעקאסט מיין טאכטערס טשעלאקעס.
— זאל ער שוין ברעכן האלדז און נאקן, מיט מיין פוטער פון זשרעבאקן.

גאסן־פראפאגאנדע:

— נאך דער פוטער־זאמלונג, האבן זיך אין וואַרשע באויזן קליינע פלאקאט־לעד אויף די וועגט, וועלכע שטעלן פאר היטלערן אין א קראקולענעם דאמען־מאנטל מיט א פיקסן־קאלנער אויף א פאר צעדרייטע נארטן. אויף די פלייצעס — א קליין אייוועלע, "ציגאנעק", פון וואנען ס׳זעצט א רויך און אונטן א צושריפט אויף פוילישׁ: "און דאם וועט דיר נישט העלפן".
— נאכן צוריקציען זיך פון מאסקווע, זענען די וועגט און טראטוארן באשמירט געווארן מיט קרייד און פארב, מיט דער ציפער 1812.
— לעצטנס האבן זיך געמערט קליינע, אויפגעקלעבטע קוויטלעך אויף די לאמטערנם און סלופעס: רעזערווירט — נאר פאר די דייטשן!
— זעסט, יעקעם מלחמה־געשעפטן, ער האלט שוין ביי אונדזערע ביברעטן און קרעטן.
— מ׳האט פון אים געמאכט א תל, וויל ער זיך ראטעווען אין אונדזער פעל.
— געוואלט א מלחמה פירן מיט פוטער־הארמאטן, און דורך יידיש פוטער זאל אים די פראסט נישט שאטן.
— סטאלין האט א געשריי געטון קאראול, נעמט זיך היטלער קריכן אין וויבערישע קאראקול.
— אך־און־ווי צו אן ארמיי, וואס האט הארמאטן פון פוטער און וויל באשיצן מיט עפילעיען די אפיצירן־ריטער.
— זיי ליגן שוין אין דער ערד מיט שיך און זאקן, מעג איך זיי צושיטן מיט מיין וויבס פאקן.
— נישטא וועד ס׳זאל לאכן: מיט אונדזערע פוטערס, וויל ער זיך וואַרעמער מאכן.
— זאל א רוח אין זיין טאטנס טאטן, מיט די אנגערויבטע יידישע פוטערנע פלאטן.

— ער איז גארנישט אסן (אויסן), ער וויל נישט בלייבן מיטן שוואנץ אין דראסן (דרויסן).
— געקראכן אין דער רוסישער מליכע (מלוכה), און געבליבן מיט דער הוילער מכילע (מחילה).
— וואס טויג מיר זיינע אלע גבורות און גדולות, אז די זעלנער גייען אין די הוילע מחילות.
— האסם חוזק געמאכט אז זשיטאס (זע) פארשפעטיקט מיט דער ווינטער־אקציע; היטלער וועט צושיקן די זעלנער פוטער, וועז אויף זיי וועט וואקסן אקאציע.
— וואס טויג מיר די חכמה, אז ■די נארישקייט גילט, וואס טויגן טאנקן און עראפלאנען, אז מאסקווע קילט.
— נישטא וואס צו רעדן, א סוף האם ער א שיינעם, געקומען ביז מאסקווע און זיך אפגעפרוירן דעם קליינעם.
— דער "פירער" און "פוטער" האבן צום סוף א ריש, מאכט מיט ביידע א בורא מאורי האש.
— כ׳גיי שוין וועלן דערשאסן פאר א פאר נארישע אפאסן.
— פונקט ווי א טויטן באנקעס, וועט אים ראטעווען מיין קינדס בארואנקעס.
— יידעלעך, יידעלעך, דער פירער איז וועלט א דרייער — ווארפטס אין פייער און זייט נישט קיין פרייער.
— גארדעראבע, גארדעראבע, זיי נישט קיין יאלד און נישט קיין פרייער, — וואס האסם נישט צום פארקויפן, וואלף אין פייער.
— ביי מאסקווע — פרעסט און קעלט; וויל ער זיך ראטעווען מיט יידיש פוטער און געלט.
— גייסט נעמען נקמה אין די וואנצן און דערווייל טראגסטו אוועק די טייער־סטע ברייטשוואנצן.
— ס׳וועט אים נישט העלפן קיין שום קניקסן און ניקסן, און אויך נישט די יידישע בלאע און זילבער־פיקסן.
— וואס וועט אים ראטעווען די יידישע טכוירן און אפאסן, וועז ער גייט שוין מיטן ת... אין דראסן.
— זאל ער אזוי וויסן וו ער קומט אהין, צו וואס איז ער געקראכן, וועז ס׳פעלט אים פוטער און בענזין.
— געקראכן קיין לענינגראד פאן באק, און געפרוירן געווארן ווי א האק.
— זאל ער שוין ברענן האלדז און נאקן, מיט מיין פוטער און זשרעבאקן.
— אז ס׳האט נישט געהאלפן קייו הארמאטן, טאנקן און ביקסן, וואס וועלן אים שוין העלפן אונדזערע פיקסן ?
— אך־און־ווי צו אזעלכע זעלנער, וואס מוזן אנקומען צו וויבערישע קעלנער.
— די דייטשישע קאמוניסטן האבן אנגעהויבן צו שטאמלען און זוכן איצט א סגולה ביים צדיקם שטריימלען.
— די רוסישע לייז קריכן אים שוין גוט אין ביזעם (בוזעם), אן ער מוז צו־יעמען ביים רבין דעם פעלץ פון פיזעם.

— ער וועט ווערן די כפרה, כ׳קען זיר וועטן, מיט די נאטרעטן און מיט די ביברעטן.
— א רוח אין זיק מאמעס מאמען, זאל ער ברענען אויפן פייער מיט אלע פוטערנע בלאמען.
— ביסט שוין נישט אין די פוטערס און נישט אין די פעדערן, — ע׳ ווילסט צי ווילסט נישט, מוזטו הערן יעדערן.
— טשערניאקאוו שוין דערהאלטן א דאנק־בריוו פון סטאלינען: דאס פוטער איז שוק אין מאסקווע.
— ער בעטשעט: אין פעלד אריין, ס׳וועט נישט פועלן זיין רעדן און בעטן, מעג ער צונעמען דאס גאנצע מעכל, וועש, שיד און אלע צובעטן.
— גיב אוועק דאס פוטער און געלט, ס׳איז שוין נישט זיין וועלט.

"יעדעם פיצל, וואס האט נאר געקענט גערופן ווערן פוטער, האבן יידן געמוזט אוועקגעבן. פאר נישט אפגעבן — געדראט טויט־שטראף". (ס׳ דעמבלין, ז׳ 31).

״מיט די יידישע סוטערם האט ער שוין געשאפן 3 פרישע דיוויזיעס: א פאקע־נע, א קראקולענע און א ברייטשוואנציקע. מיט די ברייטשוואנצן וועט ער פארטיידיקן בערלין.

די נייע דיוויזיעס: א קראקולענע, א פאקענע און א לאפקענע. די ערשטע — שוין צעקלאפט און צעבראכן געווארן און אויף די לאפקעס ווייל ער אנהייבן גיין קיין מאסקווע.

"גיט אוועק דעם יעקע די טכוירן, ער האט זיך אפגעפרוירן די קעקע און אויערן".

"די רויטע ארמיי האט געמיינט, אז זיי האבן פארכאפט אין געפאנגענשאפט א באטאליאן ווייבער. אויף די דייטשישע שינעלן האבן זיר געבאמבלט עקן פון פיקסן״. (ס׳ אסטראוויעץ, ז׳ 280).

"יעדער האט זיך זיין גוי, טראגט ער אים אהין זיין האב און נוטס, דאס פ׳". (ס׳ קאריוו, ז׳ 363).

"די פוטער־אקציע אויר ארומגענומען שטריימלעך און פעלצן". (ם׳ בייטש, ז׳ 195).

פוטער־אמנעסטקן — אין דער יידישער תפיסה (געגשע גאס) זיצט א גרעסערע צאל יידן. די דייטשן מסכים זיי צו באפרייען פאר 1,000 פוטערס. זיי באקומען די צאל, באפרייען אבער בלויז 244 יידן. (די יידן אויסגעקויפט קאזשוכעם אויף דער ארישער זייט און אריינגעשמוגלט אין ג׳). (דער אויפברויז, [13] 3, 22.6.42).

פוטער־נזירה — חודש יאנואר געשטאנען אונטערן צייכן פון דער פ״ג. (רינגל׳, 26.1.42, כתבים ב׳ 1, ז׳ 330).

פויגל — אדלער אויף אן אמטלעכן דייטשישן דאקומענט, ״ז׳ פטאשקיעם". (רינגל/ 1.11.40). ״דאס פייגעדע האט זיי איבערצייגט״. (ס׳ לאסק, ז׳ 574). "שיינען מיטן רויטן פויגעלע, רויטער סטעמפל פון ארבעט־אמט". (וו״ג, רחל גורמאן).

פייגל, סייגעלעד — עראפלאנען.

פולכלעטלעד — 50 דאלאר־באנקנאט. (וו״ג, ר״א, נר׳ 61). זע: ביבולע, בלעטלעך.

פ!ז וואנען איז א ייד ? — פון וואנען י פון אייזן. (ש. קארטשעוו, כ״י, ז׳ 319).

פון וואנען וועלן די דייטשן נעמען אזוי פיל מענטשן — פאר דער געמאנגענשאפט ? (ה. קרוק, 14.11.42). אין זייערע אסיציעלע מעלדונגען זענען זיי שטארק מגזים.

פונטן — ענגלענדער. "ער האט געזאגט (דער ראש, דייטשער אפיציר), אז די סונטן האבן פארשפילט די קריג". (ל"ג, 31.44, הילער, כ"י). אויך אין וו"ג).

פונקציע — סטאבילע ארבעט פון א העפטלינג אין ל': ביי דער קוך, באד א"א. "פאר געלט באקומט מען א ס' ". (קורץ, כ"י). "פונקציאנערן אין ל'." (שטריגלער, מיידאנעק, ז' 60). די פ' סירן זיך אפט נישט גוט. דאס ברענגט צו דער מיינונג: "זעסס, סון יידן קאן מסו אויד מאכן דייטשן". (ס' זעמבראווע, ז' 123).

פדפגייער — לייז. ארמיי פ/ צאפט אויס דאס לעצטע ביסל בלוט. "ם' פארמאג איך שוין גישט א פאלק, נאר א גאנצע דויזיזיע". (מאשא, כ"י, ז' 72/4).

פוס־לאפ — נעם אראפ דעם פ"ל (א מין שקארפעטקע). (ערליך, צום אייביקן, ז' 216).

פופציק־דאלארדיקע — איבער נאכט וואקמן אויס פרישע פאליציי־לייט. מ'האט זיי געסרוסן "די 50־דאלארדיקע, ווייל סאר 50 ד' און דערצו נאך גרויסע פראטעקציע, האט מען געקראגן א גרין, פאליצייאיש היטל". (ביאל"ג, קאט, ז' 39).

פופציקסטלמד — "איך, אלם ויגנטלעכער ארבעטער באקום נאר 3 מאל אין וואך צוגאב־זופן פון סופציקסטלעד". (ל"ג, געדרוקטער טעקסט פון א לערנביכל). קינדער. זיי לאזן זיך נישט באגנוגענען נאר מיט דער זופ און 3 מאל וועכנטלעך מיט דעם פופציקסטל־צוזאץ. (ל"ג, זעליקאוויטש, 19.7.42, כ"י).

פופצעגטד — דאס פ'. בבנין הגיסטפו שברחוב סינקביץ 15, כלואה קבוצת בעלי־מלאכה יהודיים. הבנין מפורסם היה בכל הגליל. "החמש־עשרה" היה שם נרדף למורא, לפחד, לעינויים. החזית ברח' סנקביץ מפוארת. (חיקה גרוסמן, ביאליסטוק, ז' 366).

פורמאן — היטלער. (קאפלאן, ז' 53).

פורמאנעפ — "ביי דער פורמאנעם־רעגיסטראציע שטיין פ'עס פארן רעגיסטריר־ביורא און שמועסן: "האסם דיין לעגיטימאציע ז" "אוודאי" — און ער נעמט ארויס די לעגיטימאציע פון זיין פערד און ווייזט. "און דיינע ווו איז *1*" "אויך מיר חשוב. דאם פערד וואם האט צו עסן, פארשטיי איך נאך. אבער איך, דער אייגנטימער פון אפגעווויגענער ראציע, מה אני ומה חיי". (ל"ג, אבי 13). "ב־31.12.41 פקד שעף העבודה על העגלונים היהודים לא לשבת על העגלה, אלא הלוך ילכו על־יד העגלה ברגל". (ם' שאבלי, ז' 51). "פורטנים" למלווי השיירות במלחמת העצמאות (1947), גזור מן המילה האידית "פאר" — "סע". (זאב שיף, איתן הבר, לקסיקון לבטחון).

פיגור — בר־מינן. (יאנאוור ל', וויעליטשקער, פאנאר). טיילמאל אזוי אנגערופן אויך די העפטלינגען וואס זיך פארנומען מיט פארבערענען די מתים. מען צעטיילט זיי לויט זייערע אויפגאבן: פיגור־גרעבערס, פ־טרעגערס, האלץ־פארזארגערס, פ־מייסטערס, אש־זיפערס און סימנים־פארגלעטערס. (דוואר־זשעצקי, חורבן ווילנע, ז' 487; שטוטהאף, א. שעפטעל, ווילנער זאמלבוך, 1974, ז' 98).

פייגל־פריי — אונדזער לעבן איז פ"ס. וועך עס וויל, שיסט אין א יידישער ברוסט. וועך עס וויל, לערנט זיך שיסן אין ציל.

דריי פיינן — פורמאנעס, פישערס, פליישערם (קצבים), ארויסגעשיקט אויף ארבעט מחוץ ג'. (רומקאווסקי־מעלדונג 181, ל"ג, 20.12.40).

סייעו־ — א. ביים אנקומען קיין אוישוויץ, 18.12.42, פארן די פרויען מיט די קינדער אויף די אויטאם און שרייען צו די מענער: "מיו־ גייען מיט אונדזערע קיגדער אין פייער״. (עדות, פזשעוואזשניק מ. א.); ב. ווארגצייכן פאר כאפונעס. (ס׳ אלכנסדריא, ז׳ 217); ג. "לעש אוים דאס פ׳ און זאל שויו זיין געגוג". (לידער, פופס, דאם ליד פון ג׳).

פייער און וואכער — אין ג׳ האבן מיר צוויי קאופמאנס, איינעם פאר פייער, דעם צווייטן פאר וואסער. דער לייטער פון דער פייערוועך און דער לייטער פון די קיכן־ אפטיילונג הייסן קאופמאן. (ל״ג, טאגעס־כראניק, 6.3.44). ״געטא־וויץ״.

פייערלעשער — אין ל״ג געווען יידישע ס׳. רומקאווסקי, אין אן עפנטלעכער רעדע, לויבט שטארק זיינע פ׳: "טאג און נאכט שטייען זיי אויף דער וואך". רופט זיך אפ עמעץ פון קהל: ״און וועו שלאפן זיי ?״ ענטפערט אים א צווייטער: "וועו ס׳ברענט".

פייפערווקע — טייל פון ל״ג, פריער — מאסארסקא גאם. (ל״ג לעקם׳).

פילמיסטן — דייטשן פלעגן אין וו״ג אלץ פילמירן. דערצו ארגנזשירט ספעציעלע סצע־ נעם, למשל: א פרומער ייד מיט בארד און פיאות באדט זיך אין מקוה, צוזאמען מיט פרויען. יידן רופן •די דייטשן פ׳. (ר״א נ״ר 96, 446). זע: געסטאפא.

פילצונג — אין ל׳ אדער ביי ארבעט־קאמאנדעס, וואם פלעגן אריין אן ארויסגיין פון ג׳, פלעגט די דייטשע וואך אדורכפירן פילצונגען, רעוויזיעס. טיילמאל אויסגעטאן פרויען נאקעט, אויפן פראסט. (שטריגלער, אין די פאבריקן, ז׳ 44 ; אונדזער שטימע נר׳ 4, 7, 1945).

פינסטער — פינסטערע ס.ס.־באנדיטן. (מאשקאוויץ, גלינאוויעצק, ז׳ 233). אין א גע־ וויסער פינסטערער (באמת פינסטערער) נאכט, ארויסגעטריבן אלע יידן... שבת, נאך סוכות 1942, דאס פינסטערכטע יאר אין דער יידישער געשיכטע. (ספר קראשניק, ז׳ 422).

פינד־הונדערט — אפשר היה להשיג במחיר יקר דגים קטנטנים, שקראו אותם פ״ה. פירוש: חמש מאות דגים — קילו. (ס׳ הזוועות, ז׳ 321).

פיגפהונדערטער — קאוונע, אויגוסט 1941, האבן 530 מענטשן פון דער אינטעליגענץ באקומען אויפפאדערונגען צו שטעלן זיך צו ארבעט. וועו מ׳האט דערנאך גע־ פרעגט, ווו איז דער אן דער, געענטפערט: מיט די פ׳. 500 נעשה למושג בגיטו. (א. לוריא, כ״י, 27).

פינף מינוט פאר שכת איז נאר קיין שכת — "דעם מיין פון דער מימרא קאן פארשטיין נאר דער יעניקער, וואס איז אין ל׳ געשטארבן יעדן טאג אזוי פיל מאל, וויפל סעקונדן אין טאג". (באכנער, קראקע/פלאשווו, כ״י).

פינצטער לעכן — ״א פ״ל״, האט מיר געזאגט א יידּ אויף קארמעליצקע גאם, ״ווייל ביז היינט איז נישטא קיין באלויכטונג״. (רינג׳, 1.2.40, כתבים 1, ז׳ 81). בכלל ווערט ״פינצטער״ אפט באנוצט: געטא־פינצטער, דערווייל איז פינצטער אאז״וו. (אונדזער געזאנג, ז׳ 86, 92, 130 א״א).

פי־פאדק — "איך בין אוועק אין אן אפעגעם ל׳ וועלכן מ׳האט געהופן ,פי־פארק׳. דארט זיינען שוין געווען עטלעכע הונדערט יידן. אין עטלעכע טעג שפעטער האט מען אונדז ארויסגעפירט פון ,פי־פארק׳. מיט דעם טראנספארם אוועק

פיל מענטשן, אויך פון די ארבעט־פלעצער (ווי ,פי־פארק׳, קאשארן)". (ס׳ קראשניק, ז׳ 422, 432).

פירטל — יידישער פ׳, ווינגעביט, געטא. "דער שמוגל פון פראדוקטן אין יידישן ם׳ גייט דורך פארשידענע וועגן״. (ר״א, 226).

פירלעי — די אקציע געהייסן "פירלעי". אין איין טאג ארומגענומען די שטעט אסטראווצע, סקארזשיסק, ראדאם און בליזין. פארכאפט 170 יידן, אריינגעזעצט אין פאר־ מאכטע אויטאבוסן, ווו אינסטאלירט גאז־קראנען. אויפן וועג פארגאזט. אין פארשטאט פון ראדאם באגראבן. (ם׳ פשיטיק, ז׳ 291).

פיה — ״פ׳ אויף ארבעט — געהייסן ביי אונדז טויט״. (ס׳ דיסנה, ז׳ 177). "פ׳ צו די גריבער״. (ס׳ מייטשעט, ז׳ 315).

פירער — "אצל הגרמנים אין לד קדושה שהיא למעלה מקדושת ה,פיהרר', ואצלנו היא בבחינת פארפירער״. (וו״ג; קפלן, כ״י, 9.4.40). זע: היטלער.

פירשטן — פירשטן פון לעשנע. די שאפ־אייגנטימער ביי טעבענסן, יידישע מיליאנערן, מיטגעארבעט מיט דייטשן. (רינג׳, בפ״ג ב׳ 11, ז׳ 13).

פישקע (דער קרומער) — געבעלס. (קאפלאן, ז׳ 53).

פלאם — "אין גרויסן זאל פון דער גאז־קוך שטייען פרויען ביי די גאז־קעכלעך און היטן זייערע טעפלעך מיט געקעכטם. פון הינטער דער טיר הערט זיך אן אויפגערעגט, אומגעדולדיק רופן: פאניע שאיעוויטש, גיט מיר א פלאם, כ׳האב אק דער היים דאס קינד פארשלאסן. — א פלאם, א פלאם, כאפן אונטער אנדערע פון דער ריי, וואס ווארטן שעהען מיט זייערע טעפלעך. (קוויאטקאווסקי־פינחסיק, שאיעוויטש, הייטש, 1.6.58). ג׳ לאדזש, אלגעמיינע גאז־קיכלעך פאר ארעמע.

פלאקן־זופ — 10 דעקא האבער־פלאקן. א טעלער האבער־זופ, מיטן לעפל ארויסגע־ קראצט דאס לעצטע ביטל פלאקן וואס זיך געקלעבט. (ראזענפארב, ב׳ 3, ז׳ 598 א״א). זע: ראציע.

פלאקעס — אפפאל פון פעל אין דער גארבעריי; לאפקעס, אויערן, וויידלען, דער באטריב פאראַרבעט דאס. די ארבעטער גנבענען דאס און מאכן ״גולאש״, ״גאלער״ (געפרוירענע פיס). יידן קויפן צו שטיקלעך גאלער, אין רעסטאראנען, און עסן מיט אפעטיט און הנאה. (ל״ג, בריקם, כעמישער בעטריב).

פארכאטן — אויף ענגלישע פלוג־בלעטער (געווארפן איבער ווארשע). לופט־פאסט פון ר. א. ף., 18.10.41. צושריפט: פארבאטן דארט, ווו ס׳איז פארבאטן דער אמת. (יוגנט־שטימע, וו״ג, 1941).

פארפלוכטער •לאין — פלוגפלא׳ן, קאוונע.

פיש — רעטעך געשניטן אויף לאנגע שטיקער, א צוויי־דריי מאל געקאכט, נאכדעם צע־ ריבן אויפן דינעם ריבאייזן, צוגעמישט א צוויי געריבענע קארטאפל. (ל״ג, גלובע, כ״י).

פלי־כריגאדעס — יודענראט באשלאסן ארויסשיקן פ״ב איבער יידישע הייזער. זיי בא־ שטייען פון א דאקטער און סאניטאר־אינספעקטאר, וועלן קאנטראלירן די ריינקייט אין די הויפן, ווינונגען און די פערזענלעכע ריינקייט פון די יידן. (ביאל״ג, מעלדונג 176, 8.12.41).

פלי־טויט־כריגאדע — לוואוו. יעדן טאג כאפן זיי מענער, פרויען, אפילו אלטע (אמאל די אמאל יענע). זיי ווערן פארשוווּנדן אויף אייביק.

פעדערן — אונגארישע זשאנדארן. (פערל, פארלאשענע ליכט, ז׳ 58, מארמאראש). געטראגן ם׳ אין היטל. (א. אתגר, זכור, ז׳ 22 ; טאמבאר, ז׳ 42).

פעטע קאמאנדע — ווו באקומען בעסער צו עסן, אדער מ׳האט געקאנט מאכן געשעפטן. (קאפלאן, ז׳ 27).

פעטער — השמות צ׳רצ׳יל, רוזבלט וסטאלין נזכרים בכינויים כגון: הזקן, הדוד, החבר. (קאלאמיי, אונגר, זכור, ז׳ 56). פ׳ .־אובן אוו מומע מערי — רוזוועלט און אמעריקע. (קאפלאן, ז׳ 54).

פעל — אלע מענער פון 14 האבן געמוזט געבן די "פעל". אויד א טייל יידישע פרויען האט דאס נישט אויסגעמיטן. די גזירה ארויס אין ערשטן טאג אקופאציע. (ם׳ קולו, ז׳ 251). געמייגט: צוואנג־ארבעט. (ם. ד. מ., אמרות וביטויים). התאמצות למעלה הכוחות. (תל־חי, קיבה הכשרה בפולין, ה. ק., 1979, ז׳ 270/3).

פעלר — ל׳ מיידאנעק טיילט זיר אויף 5 אפטיילונגען, א״ג פעלדער. 4 סעלדער געווען פאר מענער, דער פינפטער — פאר פרויען. (שטריגלער, מיידאנעק, ז׳ 48, 62).

פעלד־חכרה — 20 בחורים פון ל׳ קוראוויץ באארבעטן הינטערן ל׳ א שטיק פעלד פאר גרינוואר, זענען סרייער, ווינען אין א בארק אין פעלד. (יונס, ז׳ 72).

פעלט — איבער 250 יידן פעלן. עם פעלם. וועד פעלט ז (אומגעקומען). (טאגבוך שלמה מאיר שמידם, יו״ש). זע: גיין.

פעליק — זייף איז פעליק ביי די דייטשן גופא (פעלט אוים). (קאפלאן, נאטיצן, ביאל״ג, 1943).

פענאל — פליסיקייט וואס איינגעשפריצט העפטלינגען כדי זיי אומצוברענגען. מיידאנעק, אוישוויץ א״א.

פעניקס — 21.12.1942. זו הפעם הראשונה במשך שגה וחצי (קיבלנו) קצת פניקס. הערה: שם של אבקת־כביסה. (תמר לזרסון, ז׳ 57).

פענפטער — אין אוישוויץ גרייט מען צו די מלבושים פון די אומגעקומענע פאר העפט־לינגען. מ׳שניידט אויס אין רוקן פון מלבוש א פ׳ און מ׳שטעלט אריין א שטיק פון א לאגער־אוניפארם (פאסיאק), כדי מ׳זאל דערקענען א העפטלינג. (את־דזער צייט, 1962, נר׳ 8 ז׳ 33). דאס געטאן וועז פארפעלט פאסיאקעס. (זע).

פעקאליע — ל״ג נישט געווען קאנאליזירט. די פליכט ריין צו האלמן דאם ג׳, איז געפאלן אויף די יידן גופא. דאם אומריינקייט גערופן אפיציעל, און צווישן זיך, פ׳. צונויפגעגאסן אין גרויסע פעסער אויף וועגענער, וועלכע ס׳האבן געשלעפט יידן; מענער צי פרויען. געמוזט צו דער ארבעט צומייסט סארמשפטע דורך דעם יידישן נ־גאריכט. "אלם שטראף פאר אראפנעמען א פאר קארטאפל פון וואגן, האב איך באקומען צוגעשיקט א פסק (פון קלייגמאן, לייטער פון די פורמאנעס): צווי׳ וואכן פירן ם׳. איך האב באקומען א צייגניש פון דאקטער, דאם איך טאר זיר נישט נעמען צו אזא ארבעט״ (עדות); ״פיר ם׳, גיי שלעפ מיסט״ — שרייט דער זאנדער צום קינד. (פון ליד ״אוי, קארטאפל״, פל״ח 5). ״ווי אזוי האבן די דריי פארטרוקנטע ג־פרויען געקאנט גיין אין שפאן ן״ פעלאליע־פרויעו שלעפן א וואגן. (ר. קוויאטקאווסקי, גורל־שוועסטער). פון די ,■ק ״סעקאליסטן״ מאראן מקורותדיקע פאטאגראפיעס, אויפגענומען אין ג׳. (מ. גראסמאן, קונסט־בילדער, שניצעריין, לאלקעם).

פערכוחערט — כלומר נכשל, "סערבאכערט". (דוד ליוור, עיר המתים, ז׳ 133).

פערד — פאר דער מלחמה האט מען געגעסן קאטשקעס און געגאנגען ווי ם׳. איצט עסט מען פ׳ און מ׳גייט ווי קאטשקעס. (ל"ג). אין ל"ג איז נאך קיין איין פערד נישט געפגרט, ווייל איידער עם פגרט — עסט מען אים אויף. (סל"ח 3).

פערד־איכערזיכט — בעתן פ"א אין וו"ג צוגענומען א שפאר ביסל פערד און אן ערך 50 וואגנם און פלאטפארמעם. (אפאטשינסקי, 4.942, ר"א). אין ביאל"ג "סערד־דורכקוק", מוסטערונג פון פערד. פוילישׁ: 15001 1>^2681זק.

פערטל — פוילישׁ: טשוויארטקא. אין א ל׳ האט א ייד, ש. פ., באדארפט באקומען פאר עפעס א חטא 25 קלעפ. ער האט זיך געדונגען מיטן אדע־מאן, יענער זאל געבן לייכטע קלעפ. זיי זענען משווה און דעו־ פארזינדיקטער איינגעצאלט די סומע פאר דער עקזעקוציע. און ווירקלעך, די ערשטע 24 קלעפ האט ער באקומען זייער לייכטע און זיי כמעט נישט געפילט. דערפאר אבער דער 25סטער געווען זייער א שטארקער. נאכן אפקומען די שטראף, איז דער געשמיסענער צוגע־לאפן צום אדע־מאן מיט א ויצעקו: סטייטש ׳ האט אים יענער געענטפערט: כ׳האב אייך געוואלט ווייזן, וואס פארא גוט געשעפט איר האט געמאכט. (קראקע, נ. נראם).

פערפאהרען — אויספארשונג. ליהודים שולחים חץ אל ליבם בראש הומיות, בלי שום ם׳. (קפלן, כ״י, 4.5.42). פ׳ — אונטערזוכונג, אדג״ל.

פערציק טעג — אין וו"ג איז פארן סוף פארשפרייט די מיינונג, אז דאם ג׳ וועט עקזיסטירן נישט מער ווי 40 טעג. עם שרייבט וועגן דעם רינגעלבלום און פארגלייכט עם מיטן ראמאן פון פראנץ ווערפל וועגן דעם גורל פון די ארמענער אין ערשטן וועלט־קריג. אויך אנדערע אין דער צייט דערמאנען וועלפלס ראמאן. (מ. טאמ־קעוויטש). היטלער האט געזאגט, אז נאד די 40 טעג, וועט ער פאר יעדן ייד אפהייבן דעם קאפעלוש. געווען זיכער, אז קיין איין ייד וועט נישט בלייבן לעבן. (כ״י, ז׳ 222; בוך־פארם: פצצות ועכברים).

פ. פ. א. — פאראיניקטע פארטיזאנער־ארגאניזאציע. אונטער דעם נאמען איז אין ווילנע געשאפן געווארן די געהיימע יידישע ווידערשטאנד־באוועגונג, סוף 1941. (רוז׳קה קורצ׳ק, להבות באפר). "העי פ.פ.א.! / מיר זענען דא!" (קאטשער־גינסקי).

ם. ל. — פרויען קאנצענטראציע־לאגער, ל׳ בירקענאו. (מאשקאוויטש, גלינאוויעצק, ז׳ 266, 270).

פראנט — "וואם הערט זיך אויפן פראנט ?" — איך ווייס נישט, ווייל כ׳ווין אין דער אפיצינע. (טאגבוך פון טשערניקאוו, 23.2.42). צווייד־דייטיק. פראנט: שלאכט־פעלד; פון פארנם, חזית.

פראנקס ליניע — די מויערן ארום וו"ג. (רינג׳, 13.5.40).

פראנקענשטיין — זשאנדאר, געהיט די טויערן פון וו"ג. געווען ענלעך צום ארטיסט אין פילם מיט דעם נאמען. "דעם 18.5.42 איז אויף טשעפלע דערשאסן געווארן דורכן טרויעריק באריטן זשאנדאר פ׳ דער יידישער פאליציאנט קלוטשניק און דריי יידישע שמוגלערס. ווי די יידישע פאליציאנטן גיבן איבער, פאלן פון פ׳ רוצחישע ריאנט גאנץ אפט, יידישע קעם". (ר"א, נ"ר 1300, מאי 1942). "מ׳פלעגט וועגן פ׳ זאגן, אז ער קאן נישט עסן דעם פרישטיק אן בלוט־פאר־

גיסונג פון יידן. ער איז דער בלוטיקער הונט". (י. עלבערג, א מעת־לעת אין מיין הויף, וו״ג, פעברואר 1942 ; אונטער קופערנע הימלען, ז׳ 190).

פרויען־ארדענונגם־דינפט — ראשי־תיבות: פא״ד, געשאפן אין ל״ג 2.11.42. (לוח פון ל״ג, 1942). די אפטיילונג געציילט 70 מיידלעך, איז אויף ביבאוום באפעל אוים־געלייזט געווארן מערץ 1943. (כראניק, ב׳ 1, ז׳ 527, 547, 558).

פרוכט־טיי — מ׳עט געבן פ״ט״. (ראזענפארב, ב׳ 2, ז׳ 279; סעראקאוויאק, טאגבוך, 9.8.42). הערה פון ארויסגעבער: די ״טיי״ איז געווען פון געטרוקנטע אויבסט. ״סרוקטאווי טשיי״. (ס׳ לוניץ, ז׳ 37).

פרייהייט — "דייטשן געגעבן פ׳ איבער •די יידן צו די אוקראינער — איז דאס יידישע לעבן געווארן פריי״. (בריוו, בראד, 30.4.42 ; ם׳ בערעסטעטשקא, ז׳ 258). זע: יודענפריי.

פרייטיקדיקע — ראיתי ניצולי יום ששי, ואלה סיפרו אחר־מכן, נשים על בעליהן, וילדים על אביהן: הוא היה בין ה״יום־הששיים — וידעת הכל". (ביאל״ג, חיקה גרוסמן, ז׳ 63). זע: דאנערשטיקע, שבתדיקע אאז״וו. אויך וו״ג געהאט א "פרייטיק", דערשאפן א 50 יידן, ארויסגעשלעפטע פון ווינונ־גען; קלאנג, אז דער פרייטיק וועט זיך איבערחזרן. (רינג׳ 12.5.42, כתבים 1, ז׳ 354). זע: בלוטיקער, נוסח, שחיטה.

פריינט מיט א ווייטן קוק — פארן גיין אין ג/ קומען פאלאקן צו יידן מ׳זאל זיי אנטרויען דאס פארמעגן. זיי וועלן עם שפעטער אפגעבן. (רייזער, כ״י, ז׳ 95/6, ביא־ליסטאק).

פרייע זאנע — נאכן פאלן פון פראנקרייך, מאי 1940, דייטשע זאנע און פרייע (פראנצוי־זישע). אויפן געביט פון אנטי־יידן געזעצן, עקזיסטירן כמעט מער נישט קיין צוויי זאנעם. (אונדזער וואָרט, 6.12.41; סאלידאריטעט, 1.4.42). זע: צוויי־טע זאנע.

פרייער פארקויר פון קארטאפל — פלוצלינג, אין צייט פון הונגער, איז דאם ג׳ אויפגערו־דערט געווארן, אז אויף דער פראנצישקאנער גאס איז א פ׳ פ׳ ק׳. "הא, וו איז דאס״ — ״פראגטשישקאנער 2״. (ל״ג, אבי 10). נומער 2 געלעגן מחוצן ג׳.

פריץ — זי פארשטייט די פריצעס לשון. (ווייבערג, כ״י, ז׳ 58). האפערדיקע, דייטשע פריצן. (קאטשערגינסקי, פארטיזאנער גייען, ז׳ 58, 101). פריץ — דייטש.

פרעבל־היים — קינדער־קאלאניע אין מארישין, אנגעפירט פון לאלא מארקעל, פרוי פון באקאנטן מאלער. (ל״ג, שמאי ראזענבלום).

פרעוווולווקעם — געהיימע יוגנט־קרייולעך אין גימנאזיעם. ל״ג. (יאסני, לאדזש, ז׳ 328).

פרעפן — ״פ׳ אויף וואס די וועלט שטייס". (ל״ג, הילער, 10.3.41). פרעס־גנבים — גנבענען דער עיקר עסן פון קור, יונגע יינגלעך און מיידלעך. (ר״א, 1300, אפאטשינסקי, מאי 1942).

פרעס־שיחה, פרעפישע — רופן די יוגנטלעכע א מסיבה, מ׳רעדט און מ׳פארבייסט דערצו. (אדלער, טערעזיענשטאט, וועלט־פארצייכעניס).

פרקונקרוסט — אירגון המחתרתי אנטיסובייטי. חברי הם׳ הכינו תוכנית השמדת היהודים. (ריגה, מ. לבשטיין: על קן הקץ, 12/13).

צ

צאדמייסטעריי — הויז פח ארמיי־באשפייזונג־אפיצירן, צאלמייסטערם. (שאוול, שאליט, ז׳ 153/4). ארבעט־ארט פאר יידן.

צאלניקעס — בלשון הגיפו: סוחרי הגדר, ספסרים, בגלל מומחיותם הגדולה בהברחת סחורות לגיטו. (בהאון־לוין, שער רביעי, ז׳ 56, כ״י). צאמניק, יידּ וואם וואגט צוצוגיין צום ג׳־צוים און האגדלען מיט אריער פון אנדערן זייט. (קאוונע, קאפ־לאן, ז׳ 33).

צא9 — עוילישׂ: <ן03. וועו דער קרבן האט זיך מודה געווען ווו דאם פארמעגן איז פאר־שטעקט, האבן 2־3 אדע־מעגער, אין באגלייטונג פון שעף, געלאזט זיר נאכן צאפ. אזוי האט מען גערופן אזעלכע פארמעגנס. דאם וואדט אריין אין פוילישן מלחמה־וועדטער־אוצר פון יידישן ווון־געביט אין קראקע. (וויכערט, כ״י, ז׳ 143). "אויסגעפונען דעם צאפ״. (דארט, בוכפארם, מלחמה, ז׳ 325, 353 א״א).

צאק־צאד, — צונאמען פון אן עס־עס־מאן אין טרעבלינקע 2, וואם פלעגט קומען אין טרעבלינקע 1, נאד מענטשן פאר דער גאז־קאמער. (עדות, קראוויעץ).

צאדפקאיש פיעלא — מארישין. דא ווינט רומקאווסקי און די "שישקעם". (ראזענפארב, ב׳ 2, ז׳ 374; ב׳ 3 ז׳ 131). "זומער־רעזידענץ פון רומקאווסקין". (רינג׳, ז׳ 373).

צדיק — "א פנים איז ער מער צ׳ פון אונדז, געשטארבן אין דער היים". (פערל, פאר־לאשענע, ז׳ 81). וועו איינער שטארבט אויסן נארמאלן אופן, "א סימן אז ער האט א באזונדערע זכיה ביי גאט״. (מעזריטש, פייגענבוים, פאדלאשע, ז׳ 172 ; ם׳ בארנאוויטש, ז׳ 546). "אמא היתה אשה צדקנית, היא מתה בבית על מיטתה". (רוזנסון, בשבילים, ז׳ 74). ״צ׳ נפטר״. (ס׳ גווז׳דיץ, ז׳ 145). זע מזל־טוב, קבר.

צוג — באווסטער 51־וואגאנען־צוג, מיט וועלבן די דייטשע תלינים האבן■ געפירט דאם גאנצע אייראפעישע יידנטום צו דער שחיטה. ״גענזען 10 מאל דעם צ׳. 48 לאסט־וואגאנען, שטארק אפגענוצטע. אין יעדן וואגאן צוויי קליינע פענצטערלעך אין דעו־ הייך, פון ביידע זייטן טיר. אויף די פענצטערלעך — קראטעס. צו־ערשט די מאשין, נאך איר איין פערזאן־וואגאן, דערנאך די לאסט־וואגאנען און צום סוף וויידער א פערזאנען־וואגאן (פאר דער באוואכונג). דאס איז דער צ׳, וואס אויסגעזידלט הונדערטער טויזנטער יידן. (קורץ, 19.10.42, כ״י, ז׳ 357).

צוגענגע — פריש אנגעקומענע אין ל׳, אפיציעלער דייטשער אויסדרוק. (שטריגלער, מיי־דאנעק, ז׳ 62).

צוגענומענע — ארויסגענומענע פון ג׳ אויף אומקום. (זעליקאוויטש, אין יענע קאשמארנע טעג, כ״י, 1.11.43).

צוג־שפרינגער — "אויף מיין פראגע: פארוואס זענען געווען אזוי ווינציק צ״ש, איז

דער ענטפער, אז שולדיק איז דא די משפחה־צוגעבונדקייט. מ׳האט זין■ נישט געוואלט שיידן״. (ביאל״ג, 2.2.43). זע: שפרינגער.

צו די אלע פיין — האט מען נאד געדארפט אויסזען מענטשלעך. (ס׳ קראסניסטאוו, זאלצמאן פעסי, כ״י, ז׳ 106). זע: סעלעקציע.

צוואקארנא — טשעכיש: 3וד3<01\0. מחלקת המשוגעים בצ׳כית: כינוי של לעג לגיטו טרזינשטאט. (טרזיגשטאט, ז׳ 83 ; אדלער, ווערטער־רשימה).

צוויארטקא — פוילישׁ: א פערטל. ״25 שמיץ אויפן נאקעטן לייב״. (ל׳ פלאשווו).

צווי הוגדערט זיכן און פופציק — א געוויסן טאג געבראכט אין ל׳ לעגישא, פיליע פון אוישוויץ, 200 יידן מיט נומערן. וואס די ערשטע דריי ציפערן אויסגעברענטע אויף זייערע הענט זענען 257. דערפאר גערופן זיי די צ׳ ה׳ ז׳ א׳ ם׳. אין משך פון איין חודש געבליבן פון זיי פינף. (וואלף לאסמאן, כ״י, ס׳ קאליש, ז׳ 25/6).

צוויימע זאנע — נישט באזעצטער טייל פון פראנקרייך. "איד בין אוועק (פון פאריז) אין דער צ׳ ז׳. אין משד פון דער צייט האבן די דייטשן אנגעהויבן ווילדעווען אויר אין דעו־ צ׳ ז׳, פריער — פריי־געביט״. (ס׳ קאלושין, ז׳ 457, 459). זע: פרייע זאנע.

צווייטע זייט — יענע זייט, ארישע. (ר״א, 302). פוילישׁ: דרוגא סטראנא.

צווייטעד פראנט — "געטראכט אין אוישוויץ, אז אויב געעסנט דעם צווייטן פראנט, אולי ירחם״. (א. שקלאר, יו״ש, 2878/248).

צווישן חסידישע יידן — ברוך פראשקער, מקורב פון ר׳ חיים רומקאווסקי, האט איבער־ געגומען דעם בית החיים. ״המ... פנחס׳ם מלאכה! — אט ווי פנחס ויעמוד בין ,החיים׳ ובין ,המתים׳״. (ל״ג, אבי, 34).

צווישן יידישע שרייכער — וואס שרייבסטו י — א פאעמע מיטן נאמען "ברויט". און דו י — איד בין א בעקער. (אבי, 34).

צווישן פדיגן — "וואס הערט זיך מכוח פרנסה ז — איך קום אין א ג׳־שטוב, טרעף א סך לאנדסלייס, ס׳איז היימלעך, נאר מיט עסן איז נישט געהויבן. גיי גריזשע ביינער. — איו איד קום אין אינטעליגענטן־קוך, לעקן זיי, די צוויי־פיסיקע, אזוי אויס די טעלער, אז זיי לאזן קיין נאס ארט נישט איבער פאר מיר. — און מכוח דירה *1* — איד ליג אין א צדקה־פושקע, דארט קאן איר מיר אויס־ שלאפן די ביינער. — און ווו ווויגסטו ן — איך ווויז אין דער "אפיעקא ספא־ לעטשנא" און מען יאגט און מען פלאגט מיט סקאנדאלן און קולות. נישט גוט, ברודערל, אין ג״. (ל״ג, געטא־וויצן).

צווישן שישקעם — שמחת תורה האט א גרופע בצינעה געמאכט קידוש איבער א גלעזל יי״ש, וואס האט טייער געקאסט און באשלאסן קיינעם נישט דערציילן. אין גאס טרעפן זיי צוויי באקאנטע, וועלכע דערקענען אין זייערע פנימער אז עס פלאמט עפעס. — הא, אתה קדשת, האסט קידוש געמאכט י — ניין, ס׳איז כל העדה, כולם קדושים. (ל״ג, געטא־וויצן, 1942). זע: שישקע.

צווישן תלמידי־חכמים — איינער וואם האלט אין מיטן א קאווע טרינקען, טרעפט א צווייטן ביי א נאש פון זיין ראציע. — הא ווי שטייט דארט, ויקהל, איד מאך א שהכל, אבער דו טוסט דאו־ עפעם גאר לאבוזוואטע. — ניין, איד מאד ווי ס׳מאכט דער תרגום אויף ויקהל: וכנש (איך נאש). (ל״ג, 1942).

צוגאב — .1.8.1¥<, צוגאב־באשפייזונג פאר ארבעטנדיקע מיט דעו־ ב.וו.ק.: ברויט, ווורשט, קאווע־קארטן.

צוזאץ — צוגאב־זום.....אין טישלער־רעסארט. א וואכמייסטער פון קריפא קאן זיך דער־ לויבן צו האבן 2 צוזאצן״ (א חוץ זיין אייגן ורייב). (ל״ג, הילער, 29.1.44).

צוטיילונגען — קארטן מיט די אותיות ?0 (פוליש: שוועד־ארבעטנדיקע), שפייז־צוטיי־ לונגען פאר מיסט־פירער, פעקאליסטן, פרעסער און גארבער, הויך־קוואליפי־ צירטע און די א״ג שוועד■ און לאנג־אדכעטער; בעסטע קאטעגאריע. (ל״ג, טרונק, כ״י, ק׳ 3, ז׳ 9). זע: טאלאן.

צוטראגער — דייטש: ז86תח6ט7. נידעריקסטע קאטעגאריע פון מוסרים, געוופן אויך פעדטראונגפמאו — ¥. (לאדזש, טשענסטאכאוו א״א).

צויזמיר — 1. אין יודענשטאט (זע) צ׳ געווען א האלב־משוגענער חמיה גרינטוך. בעת אן אויסזידלונג, האט אים אן עס־עס־מאן צוגערופן און געזאגט, אז ער פארט קיין פאלעסטינא. דערויף האט אים גרינטוך געענטפערט: "יא, מיר פארן קיין טריבלינקא. אבער דאס מאכט ניקס, דען הויטע פארען ווייר, מארגען — איר״, און אריינגעשפרונגען אין וואגאן. (ש. ראטענבערג). 2. שטאט צ׳ געזאגט "לויז־מיד".

צוין־קאמאנדא — באשעפטיקט אין טרעבלינקע ביים מאכן דעם פלויט ארום דעם ל׳, כדי פון דרויסן זאל מען נישט קאנען זען וואס עם טוט זיד אינעווייגיק. (קזשע־ פיצקי, פ״ג 9, ה׳ 2־1, ז׳ 121).

צולאגע — צוגאב, נאך א ביסל עסן; א לעפל זופ. (ל״ג א״א).

צום טייר — ג׳ נומער צוויי. פאר נישט נוצלעכע, נישט באקומען קיין שיינען (זע). זקנים, וווייבער, קינדער. געפינט זיך אויפן וועג צום טייד, דערפון דער נאמען. געטא נומ׳ 2 וווערט פריער ליקווידירט. (ם׳ ראדזשיווילאוו, ז׳ 235, 334, 355).

צונג — 1. ״גיט צ״, גיט איבער א סוד. 2. וואראנונג, אז א דייטש גייט. (צען פון פאוו־ יאק, כ״י, טרעבלינקע, סטראווטשינסקי). זע: צינק.

צוגעטען — ״אין דער לעצטער אקציע צוגענומען 8 טויזנט יידן״; אומגעבראכט. (דער אויפברויז, 22.6.42).

צוקערמאן און כדויטמאן — ״קומען נישט אריין אין שטוב". געווייגלעכער אופן פון שרייבן אין יענער צייט, צוליב דער צענזור.

צורע־געטיזע — נאד דער ארבעט באקומט מען א שניטעלע ברויט פון 8 דעקא, וואסער־ זופ פון צ״ג. די צ״ג (אזא מין מאכל פון קראפיווע און קרייטעכץ) איז גע־ וועו זאמדיק, שארף און אין אלע לאגערן זענען פון איר טויזנטער מענטשן קראנק געווארן און געשטארבן. (באליצקי, כ״י, ז׳ 67). סודעטן־ל׳.

צורעכט־טאכן די ד,־אמן — ארויסגיין פון ג׳ אין וואלד דורך דעם דרייפאכיקן פארקאן פון שטעכלדראט. קודם צענעמען זיי, מ׳זאל קאנען אדורכגיין, דערנאד פאריכט מען, ס׳זאל נישט בלייבן קיין סימן. (ענגעלשטערן, אין געטא לידע, ז׳ 91/5).

צורר הגדול — היטלער.

צושרייכן — עמעצן צו א שיין (זע). ״עס איז געקומען די סעריע ,שרייבענישי/ איז אנט־ שטאנען א פראגע: וואר וועמען זאל צושרייבן י טאטעם — אלם מענער; טעכ־ טער, שוועסטער — וווערן וווייבער; ברידער — מענער. א קאקאפאניע פון

,שרייבענישן/ ,צושרייבן׳, ,וֿאשרייבן׳, ׳איבערשרייבף. אפילו די ג׳־מאכט סלעגט פארן. א יידּ מיט א שיין דארף האבן א ווייּ□ א ווייב מיט א שיין דארף באקו־ מען א מאן. א שיין איז א שוץ פאר סאמיליע״. (ווילּ״ג קרוק, כ״י, 1943).

ציבולנמנקע פון רעטעד — ״מ׳צערייבט א רעטערך, מ׳שמירט אוים די סרעגל־סאן מיט א ביסל אייל. מ׳טוט אריין אין דעם רעטערך און מען דעמסט״. (ל״ג, גלוכע).

ציגל — ברויט, סירקאנטיק און הארט. (קאפלאן, ז׳ 22).

ציגיינער — צ׳ ווערן איינגעזידלט אין וו״ג. "ליצני הדור מספרים, שכיוזוד נהרו פני הפולנים בני דת משה למראה הצוענים; מעתה יחדלו להתבולל עם היהודים שנואי נפשם וישובו להתבולל עם גויים מחמדי נפשם. סוף סוף אף הצוענים בכלל גויים המה. ופרנסתם מאין תמצא י הגברים יסחרו בסוסים. והנשים — בהגדת עתידות, כלומר: מלאכתם מקדמת דנא, והעיקר, יסייעו ליהודים במלאכת ההברחה״. (וו״ג, קפלן, כ״י, 18.6.42). צ׳ — ווייסע ארעמבענדער מיט א רויטן 2, ד״ה ציגיינער, אדער ווי יידן זאגן: זלאדזשעיע (גנבים), (ר״א, 22.5.42).

אריינגעזעצט אין קליינעם צ־ג׳. (שעדלעץ). די צ׳ היטן אונדז אזוי גוט, ווי די דייטשן. (ישראל קראוויעץ, דער גיהנום, ז׳ 162). די צ׳ אומגעקומען דערנאר אין אוישוויץ, אבער צוליב ריינקייט פון דער ראסע, נישט געמישט מיט יידן.

ציוכעס — אלטע מלבושים, וואם ויעה געשמוגלט פון ג׳ אויף דער ארישער זייט צום פארקויפן. ״גייען מיינע חברים ציוכעם״. (ליד ״אויסזידלונג״, קעלץ, 20.4.42, יו״ש 482/124, מינכענער זאמלונג). זע: טשוכעם, שאבער.

ציון־לסנטע — בינדע מיטן מגן־דוד. (ר״א, כ״י, 6.6.42).

צייל־אפעל — דייטש: 611קק13!231 (ם׳ זשעטל, ז׳ 359/365; ה. פריוועס, אין רויך, ז׳ 183, 172). זע אפעל.

ציילונג — ליטווישע פאליציי זענען ווילד געלאפן צווישן די יידישע הייזלעך, געטריבן יידן אויפן מארק־פלאץ צו א צ׳. ציילן יידן איז אין אלע געטאס אן אפטע דערשיינונג. אין די קלענערע שטעטלעד — אויסן מארק־פלאץ, ווי בהמות. די געסטאפא האט אן אריג געהאלטן, צי יידן ווערן נישט ערגעץ נעלם. (רייזער, כ״י, 82).

צינגל — צ׳ ביי דער וואג. סינאנים פון פאלש געוויכט און פאלשע מאס. (ל״ג, ג״עגצ).

צינק — געשטאנען אויף צ׳. (רייך, אין וואלד, ז׳ 94). דייטש: האטע געצינקט. (קאגאן, דער ס״ם־שטאאט, ז׳ 354). מען האט געגעבן צ׳ און ס׳איז אים געלונגען צו אנטלויפן. (ס׳ קראשניק, ז׳ 323). זע: צונג.

צינקער — שפיצעל, מוסר אין ל׳. (״וואלני לודזיע׳, נר׳ 14, 1949, פוילישׁ).

ציעו — 1. מאכן א ויברח פון ל׳, טראנספארט. געצויגענע, אנטלאפענע. (רייזער, ז׳ 127, גראדנער ג׳). 2. וועד וואלט זיך געקאנט ריכטן, אז מיר וועלן אזוי לאנג צ׳ ן עם ווילט זיך צ׳ און מדיכערציען. (קאוונער ג׳, 18.6.42, יעלין, ז׳ 184).

<ניעי — ״על גבי החומה יושב לו בחור צעיר, בלשון המבריחים יש לו כינוי משלו — צ׳. המניף, הוא המומחה להברחה בדרך החומה, מצבו הוא מסוכן ביותר, תפקידו להניף ולהעביר את הסחורה מן הצד הארי לצד היהודי". (ר. אורבך, בחוצות וארשה, ז׳ 36).

ציפער — פוילישער פאליציאנט. (וואַרשע, קורץ, כ״י, 178). "זיי האבן געציפערט ביי יידן. יעדער ייִד וואט האט זיך מיט עפעם באשעפטיקט, האט געמוזט אוים־האלטן עטלעכע ציפערם. "ציפערס, הנוגשים האלה קיבלו את הכסף (כופר נפש) מהיהודיה הארורה והובילו אחרי זה אל המשטרה הגרמנית". (דוד פלינקר, ורשה, ז׳ 229).

ציסערכלאט — פנים. (דיאדיא מישא, יידישע פארטיזאנערין, ז׳ 25). "האט עמעץ געהאט א גוטן צ׳, א פנים מיט א נישט סעמיטישן אויסזען, האט ער אנגעהויבן קלערן וועגן אריבערקומען אויף דער אַרישער זייט". (וווייסבראד, סקאלאט, ז׳ 75).

ציצות — אין ראדעם האט מען געפאדערט ביי הרב קעסטענבערג א ליסטע פון קאמו־ניסטן. מ׳האט דערקלערט, אז די אלע וואס טראגן נישט קיין צ׳, זענען קאמו־ניסטן. האט מען אין ג׳ ארעסטירט צוויי שמוגלערס: א ייִד און א קריסט. (וו״ג, ר״א).

ציקלאן — ״ציקלאן ב׳ הגאז הממית״. (סיני אדלר, בגיא צלמות, ז׳ 30).

צנועה — קאמפרעס (זע) אונטער דער בלוזע. (קאפלאן, ז׳ 32).

צעכרא — ״צ׳־קלייד לאזט זי אין שאף און מיר בלייבן אלע פאף״. (ליד, ריגע, נר׳ 105, מ. ז.). זע: זשעברא.

צעטלען — סוף אויגוסט 1942, גיט מען גרינע צ׳, נומעריטע, די ארבעטער אין די שאפן (זע). מיט די גרינע איז מען געווען מער זיכערער. איינער פרעגט דעם אנדערן: ווי זעסטו אוים, געל צי נרין ׳ נישטא קיין אונטערשייד, בייִדע זענען אויס שוואַרץ. (אלבערט, וו״ג, ז׳ 221, 277). שיכט־צעטל — אויפפאדערונג צו ארבעט אין א שיכט. זע: שיכטלייטער. ערב פסח תש״ב מוזן אלע מענער פון 14—60 צושטעלן זיך צום ארבעט־אמט אין בארשטשיוו, כדי צו באקומען באשטעטיקונגען, אז מען איז באשעפטיקט אויף אן ארטיקן ארבעט־פלאץ און דער ארבעטגעבער נייטיקט זיך אין אים. דער פרייז פון די צ׳ געווען א העכע־רער, וועו דער ארבעטגעבער איז א די.יטשע דינסטשטעלע. א דאנק נוטע ארבעט־צ׳ א טייל באפרייט. דער גרעסטער טייל אבער אפגעפארן מיט דער באן אין ל׳. (ס׳ סקאלא, ז׳ 81).

צעטלעד צום לעכן — (וויל״ג, ירושלמי, ז׳ 54). זע: שיינען.

צעלאזטער (בייראט) — דער עולם זאגט נביאות, אז די נעכסטע ראציע וועט זיין 30 דעקא פלייש און 5 קילא שמאלץ. מענטשן דערציילן, זיי אליין געזען א מודעה, אונטערגעשריבן דורך דער ג״פ וועגן דער ראציע. די וויצלערס דאם מסביר געווען: די כאפעלקעדונג וועט באקומען שמאלץ פדנעם ״צעלאזטן״ כייראט. אנדערע זיך געוויצלט, אז מ׳וועט אויך באקומען א ראציע גריוון פונעם צ׳ ב׳. (ראזענשטיין ש., נאטיץ־בוך, נאוו׳ 1943, מ. ז.).

צעל־אפעל — זע: צייל־אפעל.

צען געכאטע — אין קאפיטשעניץ טרעפט אן עס־עס־מאן דעם שטאט־משוגענעם אה פרעגט אים: וואס גיבט נייעס, יודע *1* — דערויף דער משוגענער: די צען געבאטע — און וועט דערשאסן. (ג. שטאק).

צענסראלע תפיסה — אויו׳ טשארניעצקיעגא־גאס אין ל״ג, געשאפן 18.12.40.

צענערל — פארן צ׳ ייעל איד קויפן ברויט, א געגדזל, צונעמען וועלן זיי דאס ביי מיו־ — א מכה • — יא, די צענערלעך וועלן זיי טאקע ביי אונדז נישט צונעמען, אבער זיי וועלן אונדז צונעמען פון די צענערלעך. (ווילנע, 1939). צ׳ — גאלדענע צען רובל פון ניקאליים צייטן. (באלבערישסקי, ז׳ 67, כ״י).

צעפ — ארומגערינגלט פון דייטשן. דאך איז אונדז געלונגען זיך ארויסצורייסן פון צ׳. (ס׳ זשעטל, ז׳ 383). רייסן דעם צ׳. (דארט, ז׳ 404).

צעפע — ראציע: פושקע פליש, צומייסט געגעבן וויסע לעבער־ווורשט. (ל״ג, שלום גאטליב). זע: צוטיילונגען, ראציע.

צעריסענע שיד — ליטווישע יידן פרעגן די פראגע ״סארוואס די צעניזוקטע דייטשלאנד קאפיטולירט נישט ?״ פארענטפערן: ״דער צ״ש; א שיד דארף מען שוינען, ביז ער צערייסט זיך. צעריסט ער זיך — איז טראג און טראג״. (קאפלאן, ז׳ 55).

צרות — פאר צרות שטארבט מען נישט, פאר פרייד לעבט מען נישט. (ש. מ. שמידט, כ״י, ז׳ 237). יעדע צ׳ ווערט ביי אונדז פרי אלט. איין אומגליק יאגט דעם אנדערן, איינער גרעסער פון פריערדיקן. לעצטע צרות מאכן פאדגעסן די פריער■ דיקע. (ביאל״ג, צו דער געשיכטע). צרות רכים — חצי צרה. שטאט חצי נחמה. (קאנקורס, מס׳ 32).

צ. ש. צוקונפט־שטורם — בונדישע ארגאניזאציע אין וו״ג. (פראטאקאל־בוך, 3.4.41, אונדזער צייט, אפריל 1958, ז׳ 3).

ק

קאאפעראטיוו — תושבי הגיטו קיבלו את מנות המזון ע״י החנויות הקואופרטיביות (״הקואופרטיבים״). (שאוול, ירושלמי, כ״י, ז׳ 78). "ק. ב." (בייראט) פאר פרי־ווילעגירטע. (ל״ג, כראניק 6.3.41 א״א).

קאבור — בייטל פארן רעוואלוואר. (קאטשערגינסקי, פארטיזאנער, ז׳ 102). קאבארם — פאר קעשענע־געווער. <ס׳ זשעטל, 420). ארויסגענומען דעם פיסטאלעט פון ק׳. (זילבערשטיין, ז׳ 196).

קאבע — קראנקענכאו (8<1), ל־־שפיטאל. זע: רעוויר.

קאגאנם זעמי — ״אנגעפרעסענע בעלי־גופים פרעגן אין געוועלב: צי איז פאראן ק״ז ז אדער זענען זיי חלילה געכטיקע *זעמל 1* און זענען צו, ווי אנדערע קינדער שטארבן פון נויט און קעלט". (פון א רעדע פון הרב יצחק ק״ץ, 1.1.42, ר״א, 251).

קאגעל — א קאפע אין די אברי המין. געווען דייטשע ספעציאליסטן אויף דעם אין ל׳ פלאשווו.

קאדעט — ייד אויף דער ארישער זייט. (גרינבאום דיאנא).

קאדישניק — א ייד ווּאס זאגט קדיש נאך דער קבורה פון טויטע אין ל׳ קאמפינאס, רופט אים דערפאר דער שעף פון ל׳. דער נאמען איז אים געבליבן ביזן אוים־לעזן דעם ל׳. (ר״א, הובערבאנד, כ״י, ל׳ קאמפינאס).

קאוואליר — היטלער.

קוואלטות — מיטות בעלות קומות אחדות. (טריזנשטאט, ז׳ 162).

קאוואלעק — פוילישׁ: שטיקל, 1,000 זלאטיס, ווארשע.

האווע — ק׳־לאמקעפ, טייג צוגעגרייט ענלעך ווי צו א באבקע (זע), געבראטן אויף א בראטפאן, באשמירט מיט עפעס פעטס, אייל אדער גאר טרוקענע. דאן געבאקן אויף גאר א קליינעם פייער. נאד דער אויסזידלונג, כמעט אין יעדן הויז גע־פונען אזעלכע נישט דערעסענע ק״ל. (כ״י, ל״ג). ק׳־מיסטונג — צימעס פון א ק׳־מיסטונג; געברענטער גערשטן מיט פלעווּעס. דאס מיסט האט יעדער קאפ (פון א משפחה) באקומען א $^3/_<$ ק״ג אויף 15 טעג. (בריקם, א קאץ, דער טאג, 26.10.1949).

קאווע־ערזא״ן — געגעסן רויערהייט, אדער צוגעגרייט שפייזן דערפון. ווייבער האבן ממש באויזן ווונדער. פון ק״ע האבן זיי געמאכט טארטן, צונעגעבן קאר־טאפל זיי זאלן זיר נישט צעפאלן, א ביסל סאכארין, זיי זאלן זיין זיס. (רוד־ניצקי, גאלדענע פענצטער, ז׳ 155, פוילישׁ).

קאווע־פונקטן — אנטשטאנען אין ל״ג, 18.11.1941. ארויסגעגעבן געקאכטע קאווע, 5 פעניג א ליטער. (באקאנטמאכונג פון רומקאווסקין נר׳ 335, 337).

קאוו־קאטלעטן — ל״ג, שמאי ראזענבלום. געמאכט ענלעך ווי לאטקעם.
•אווקאז — טייל פון ג׳ שאוול. "הוא נקרא כך על שנמצא על הגבעה; שלא הספיק המקום, הוסיפו עוד סימטאות אחדות. הפרור הזה נקרא טראקי, שני הפרורים היו מובדלים האחד מהשני ע״י רחובות. (ירושלמי, חורבן צפון ליטא, כ״י). קאווקאזער ג׳; ג׳ טרוקי. (פנקס שבלי, ז׳ 36).
קאזאקן — 1. גרופע יידן וואס באהאלטן זיר אויס ביי דער משפחה קאזאק, אין וואליע. פון זיי גייען איבער א סך צו פארטיזאנער. (ם׳ מארקושעוו, ז׳ 174, 210). 2. אין אינטערנירונג־ל׳ ריטשע (אונגארן), יידן פון קארפאטרוס, גערעדט צווישן זיך מאמע־לשון. מיטן אויסערלעכן אויסזען זיז־ אויר אוגטערשיידט. דריי פערטלדיקע קאפאטעם, פארפעצטע, שווארצע קאפעלושן, מיט גאר בריטע קאניעס, ראנד ארום הוט. די הענט ארויסגעשטעקט אין ארבל, מיט א שטריק וואס האט געדינט ווי א גארטל. שטענדיק הונגעריק. (פישמאן, זכרו־נות, ז׳ 96; ב.ק. 1129).
קאזמינעק — דעם קליינעם ישוב נעבן קאליש, האבן דייטשן געגעבן א נייעם נאמען: בארנהאגען; די יידן — קאפענהאגען. (ס׳ קאליש, ב׳ 1, ז׳ 474).
קאזע — 1. ביים יודענראט געווען א ק׳ אויף צו פארהאלטן שולדיקע יידן• "א ק׳ אין הויז פון יודענראט". (ם׳ סקרניביץ, ז׳ 449; ם׳ כמיעלניק, ז׳ 827; ם׳ בארשטשיוו, ז׳ 185 ; פייגענבוים, א ק׳ צום ארעסטירן ווידערשפעניקע שטייער־צאלערס, ז׳ 283 ; ם׳ קראשניק, 414 ; ס׳ זאמאשטש, 952). אין וו״ג אויף נאוואליפיע, אין הויז פון שולצם ביורא, אונטערן אויפזיכט פון דייטשע ווערמאכט־זעלנער. (ק. פרישמאן, לעצטע נייעס, 19.4.52). י. צודיקער, "אין די נעגל פון טויט״, ס־ענגט א פאטא: א נאקעט קינד גייט אריין אין א היל־צערנעם באראק. אונטערשריפט: ״אריגטרייבנדיק אין דער סטאקער ק׳, בכדי פארגאזט צו ווערן(?) בעת איינער פון די פיל בארימטע אקציעס״. 2. א בלעכן אייוועלע אויף צו הייצן אין אים מיט היבלעס. (יו״ש, עדות, 3082/287 ז׳ 12, פוילישׁ).
קאזערנירוגג — "דאס ווארט ק׳ איו געגאנגען פון מויל צו מויל: אז מ׳גייט צעפיצ־לען אונדזער ג׳ אויף קליינע לאגערן. צו פיל יידן אויף איין ארט, מ׳דארף אונדז פאנאנדערווארפן״. (פרץ, דעם לעבן, ז׳ 47). "פארטריבן ווערן הינטער ענגערע דראטן. מיט איינמאל האבן זיך אלע געכאפט, אין אנבליק פון דער נייער סכנה, ווי ,גוט׳ ס׳איז געווען אין ג׳, ווי געארדנט דאס לעבן איז דא, ווי באקוועם, היימיש״. (שאוול, שאליט, ז׳ 262). איינקאזערנירן ווי אין ריגע, 28.7.1943. (פנקס שבלי, 257). אין פוילן באנוצט קאשארירט (זע)■ "קא־זארנירט געווארן״ אין מינסקער ג׳. (ש. טאובע, אומפארגעסלעכע, ז׳ 78). "קאזארמירט 4,000 יידן אין טשענסטאכאוו״. (ווייכערט, מלחמה, ז׳ 258). זע : קאסאנירט.
קאזשעניצער רכי — דער ק״ר געפרעגט, צי אין האלאנד זענען דא יידן ? — האט מען אים געענטפערט, אז יא — און אין דענמארק, פראנקרייך, נארוועגיע ? — אויך. — אויב אזוי, איז ער דאו־ (דער דייטש) אין פלען ביי די יידן. (וו״ג, איבערגעגעבן אנטעק; פרגל׳ רינג׳, 26.4.1940). דער ק״ר צעבראכן

יענע וואד א קרוג, געזאגט "אריס קרע!" דער עולם עם אויפגעכאפט ארן דערקלערט וואפנשטילשטאנד. (רינג׳, 1940),

קאט, קאטי — פויליש׳: קאץ, קעץ. 1. יידן אויף דער ארישער זייט. דער נאמען זאל שטאמען דערפון: א) ווייל יעדער פון די ״קעץ״ דערציילט כסדר וואם ער האט אמאל פארמאגט. אויף פויליש׳ קלינגט עס "מיאל, מיאל, מיאל", ווי מיאו, מיאו, מיאו. (טאמקעוויטש, כ״י, ז׳ 78). נ) ווייל יידן שפרינגען פון איין ארט אויפן צווייטן ווי קעץ. (די צען פון פאוויאק, כ״י. ג) ווען דייטשן ואלן קומען, וואלטן זיי מיך געכאפט ווי א קאץ. (רודניצקי, שעקספיר, ז׳ 66, פויליש׳).

2. אין בירקענאו, יידישע פרויען פון אונגארן, צוליב זייער עקלהאפטן, פחדנותדיק פישטשען, וואס עקבערט אין די אויערן. (קריסטינא יוסטא, באגנא אי קאמיעניע, פויליש׳, ז׳ 199).

3. אין וואַרשע שמוגלערס וואס שמוגלען איבער די מויערן, ״גוראן״ (פון אויבן). 4. אין אוישוויץ — ארישער קאפא. (קאפלאן, 48).

קאטין־שאס — ״דערלאנג לעווינען א ק״ש אין קאפ״. (23.9.43, דוואַרזשעצקי, ווילנע, ז׳ 484). א שאס פון הינטן. דייטש: גענִיק־שאם.

קאטלעט(ן) — מ׳מאכט ק׳ פון קארטאפל־שאלעכץ מיט קאווע, גוט צעהאקט, אריינגע־טון א ביסל זאלץ און אוועקגעשטעלט פרעגלען. די ק׳ נישט געקאנט אראפ־שלונגען. (ל״ג, ס׳ זעלווע, ז׳ 203). געמאכט פון בריקעוו. (ל״ג, רודניצקי, גאלדענע פענצטער, ז׳ 165, פויליש׳),

קאטערינקע — זע: פאטעלגי.

קאטש פון 9דעזעפ — איינציקע בריטשקע אין ג׳ מיט איין פערד, פאר רומקאווסקין. (ל״ג).

קאטשקע — 1. פאלשער אויסווייז, לוואוו, פאלשע ידיעה, ל״ג. 2. הילצערנע פאנטאפל, ווייל דער שפיץ פון שיך ענלעך צו אן עק פון א ק׳. (ל׳ קאופערעג, פרץ, דעם גורל, ז׳ 99).

קאיא(ץ) — פריטשע, ל׳ בוכענוואלד. א פינצטערער בלאק, זעט אויס ווי א הינער־שטעלכל וואם הייסט ק׳. (דאקומענטן וועגן די פארברעכנס, פויליש׳, ז׳ 96). ביי אונגארישע יידן האט כמעט אלץ וואם שייך עסן, געהייסן ק׳. (קאפלאן, ז׳ 22).

קאיאקעס — "פאנטאפל פון בלויז האלץ, פלעגן אראפפאלן פון די פיס, ווייל; מ׳האט זיי נישט געקאנט צובינדן. די פיס זענען אין זיי אדומגעשוווומען. (טשענסטא־כאוו, ארענשטיין, ז׳ 222).

קאיבאזש — "אויף אונדזער לשון (פארטיזאנער), א צעלט אויסגעפלאכטן פון סאסנע־אדער בערעזע־צווייגלעך, באדעקט מיט א גראבער שיכט היי אדער מאך. (דיאדיא מישא, יידישע, ז׳ 133, 122).

קאכער — 1. ל׳ דרעוויצא. א יידישער ק׳ און א יידישער טיילער. (ר״א, 4.41,388). 2. ״לסרובלימה אחת חשובה מצאו פתרון בגיטו: המציאו ק׳ חשמלי, שאתו אפשר היה להרתיח מים. עשו את זה ממה שנפל ליד: מזלגות, כפות, מוט ברזל. את האיזאלאציאן היו עושים מחתיחת עץ וזה היה מרתיח מים במדיי־

רות עצומה. אח״כ התחילו לבנות מכונות קטנות חשמליות, פלאטה". (ג׳ קאוונע, א. לוריא, כ״י, ז׳ 189/90. ב.ק.).

סאלאמושע — מאכל: ״אויף אפגעקאכט וואסער שיט מען מעל, ביז ס׳ווערט א שיטערע קאשע״. (זייטשיק, ז׳ 28). מין מרק שנקרא ק׳ בשפת רוסיה הלבנה. (ס׳ לנין, ז׳ 73).

קאלאגיאלקע — ״דורכשניטלעכע ראציע (זע). ק׳ איז נישט געווען אזוי (!) שלעכט. אויף 2 וואכן: 25 דק״ג מעל, 25 דק״ג ראגן־פלאקן, 45 צוקער, סאלאטקע 1 טעפל, העריגג־סאלאט 1 לעפל, צוויבן־מעל; א צעטל — א גרויסער, אבער אויסמארקירן אז דאס זאל לאגגען אויף 2 וואכן, איז נישט לייכט". (ל״ג, גלבוע, כ״י). ״קיין שום קאלאניאלע פראדוקטן איז נישטא, נאר 30 דק״ג קארן־מעל״. (ל״ג, 9.8.1942; סיעראקאוויאק ש׳, ביולעטין ייה״א, 1959, נר׳ 30, ז׳ 127, פויליש).

קאלאנע — מיר פלעגן ארויסגיין אינדערפרי אין געשלאסענע קאלאנעס צו ארבעט און צוריק אין ג׳. (זאוויערציע, ז׳ 29), אין באגלייטונג פון א קאנוואי. די ק׳ מוז זיך האלטן אונטערוועגנם אין ארדענונג־מעסיקע ריינע. (שאוול, ירושלמי, כ״י, ז׳ 50, 141) ; יעדע איינהייט מוז האבן א כריגאדיר. אויף ז־ייטש: קא־לאנסו־פירער. ער טראגט אן ארעמבאנד מיטן אויפשריפט ק׳־ם׳ און א נומער מיטן שטעמפל פון ארבעט־שטעלע. (ווילנע, מאשא, כ״י, ז׳ 36). ארבעט־קא־לאנע. (ם׳ ברנוביץ, ז׳ 582). איד ווער א קאלאנע־פירער. (ם׳ אסטראוויעץ, ז׳ 338). געטריבן אונדז קאלאנעווייז; פון יערער ק׳ געפאלן אויפן וועג. יידישע מיליץ און א יידישער ק׳־שעף. (ם׳ חוטין, ז׳ 205 א״א).

וועגן ק׳ פאראן פארשיידענע לידער: חיטין, "וועז עס קומט אן דער פרי־מארגן״; שאוול, ״ניט אייער מזל״ (1942) ; "עס קומען קאלאנעס אין ג׳ פארנאכט" א״א. זע: קאלומנע.

האלאש — טאג־טעגלעכער פאליטישער ביולעטין פון שטאב פ.ם.א. א דאנק דער פאר־ביגדונג מיט דער דרויסנדיקער וועלם. (זשעניע בערקאן, ייווא־בלעטער, 1947, נ״ר 30, 2, ז׳ 205).

קאלכאס — פצצות בצורת צינור ובו מנגנון עם גפרית. כוח ההרס שלו היה גדול. (כרמי, מן הדליקה ההיא, ז׳ 101).

קאלכעווען — "זיי האבן אנגעהויבן ק׳, שלאגן מיט די קאלבעם פון ביקסן". (ל׳ דרעוו־ניצא, 4.1941; ר״א, נ״ר 388).

קאלומנא(ע) — זע: קאלאנענע. יאנעווער ל׳, לידן, פויליש: "מ׳וועם דיך ארויסציען פון דער ק׳ ", ד.ה. — אויף טויט.

קאלומנא סאניטארנא — פויליש. וו״ג. יידיש: קאלוטנע־שפריצערס. אין א הויז, ווו ס׳איז פארגעקומען אן אנשטעקנדיקע קראנקייט, אדורכגעפירט די דעזינפעקציע א ק״ם. "אויפן הויז ארויפגעלייגט א כלאקאדע, נישט געטארט אריינגיין, נישט ארויס. צו דער ק״ם געהערט יידישע פאליציי, דייטשע סאניטארן און אן אמטס־דאקטער, א דאקטער פון יידישן געזונטהייטס־אפטייל, פוילישע קאלומנע־אנגעהעריקע (קאלומניאזשע). מיט א געשריי ווערן די איינווינער אפגעפירט אין שטאט־באד אויף דעזינפעקציע. אויך די זאכן ווערן מיטגענו־

מען. פאר די יידן איז דאס געווען א גרויסע פלאג און נישט איינער איז פון דער אקציע געשטארבן. <ר״א, 268). זע: פארווואקי. די ווינונג איז געגאזע■ וועט מיט שארקע, געהייסן גאז־קאמער. "מ׳האט געשפריצט די שטוב, גע־גאזעווועט די זאכן". מאכן א ״גאזאוועניע״, ״שפריצאוועניע״. (קארנפעלד, כ״י).

קאלט-מאכן — הרגענען, דערשיסן. (וו״ג, ר״א, נ״ר 490). "וועגן געהרגעטע נאך יעדער שחיטה, פלעגט מען רעדן כמעט ווי גלייכגילטיק: וויפל האט מען היינט ק׳ געמאכט ׳ וויפל האט מען ווידער געהרגעדלט; וויפל געווען־לגערט *1״* (ם׳ מעז־ריטש, פל״ח, נ״ר 6).

קאלט־פיבער — ביז ״38. מיט אזא פיבער נישט אנגענומען אין שפיטאל, רעווויר. "פון וואנען זאל איד זיי נעמען הייסן פיבער *1״* (י. ווייבערגער, כ״י, ז׳ 77, יו״ש). ל׳ פיגפטייכן.

קאלמע — ״מיר זענען נישט קיין ק׳ יידן, נאר יידן וואס קאנען געבן פייער — וועלן מיר פארטיזאנער״. (ס׳ סאכאטשעוו, ז׳ 255).

קאליאק־הינטל — געבעלס. (קאפלאן, ז׳ 53).

האליבראק — ניט־ארבעט פעיקער. "סחורה וואם אין קאליע און איז שוין בראק". ל׳ נעבן טארנאפאל. (קאפלאן, ז׳ 47). אויסבראקירטע מענטשן, עלטערע, קאליקעם, קראנקע און צעבראכענע, באשעפטיקטע אין ל׳, טראגן וואסער, האקן האלץ, פארקערן דעם פלאץ, טראגן דאם מיסט, רייניקן קלאזעטן און שיילן קארטאפל". (קאמיאנקע ל׳, סקאלאטער ל׳).

געזונגען: חבר, אוי חבר, אוי טייערינקער חבר, / איין מאמע האט אונדז ביידע געהאט. / דיך רופט מען ביים ריכטיקן נאמען, / און מיך, רופט מען קאלי־בראק. (ווייסבראט, א שטעטל, ז׳ 110, 121).

קאלייקע — ריי פון מענטשן, וואס וואוארטן פאר א געווועלב כדי צו באקומען די ראציע (זע), צוטייל אויף קארטן. "זיך מאכו א ק׳ ״ — פארזארגן זיך אן ארט, ד״ה אפרעדן זיך מיט די נאענטסטע שכנים, איינער פון פארנט און צווייטער פון הינטן, און אליין אין ריי נישט שטיין. (ל״ג, ג׳־לעקס׳). "שטיין אין ק׳". (הובערבאנד, כ״י, ר״א, 452).

קאליפאקטאר — העפטלינג מיט וועלכן א בלאק־עלטסטער באדינט זיך. ארעסטאנט וואס האלט ארדענונג אויפן קאריאדאר (פון תפיסה), א מין קאפא. (קרימינאל אין דעסאו, ליטמאן יואל, ייה״ק, נ״ר 637).

קאלכאז — "כך היה מכונה בגיטו כל בית, שהתגוררו בו עשרות אנשים". (ם׳ ביל־גאריי, ז׳ 131). "ווו עס שטייען איין די ל׳־מענטשן, געארבעט ביי טאט. (ס׳ ווילייקה, ז׳ 291, פינסק, 1941). "די ערשטע אויף ארויסצופאלן אויף טויט מחוץ דעם ג׳, באשטימט מען די קאלכאזן״. (ביאליסטאק, רייזנער, ז׳ 58, 72). הויז מיט א גרויסער צאל איינווויינער, האט א קאלעקטיוויוו ווירטשאפט (ברענ־גען וואסער, ראמען, לויט דער ריי, די קיך, אפטריט). (ס׳ ברנוביץ, ז׳ 534).

האלכאויון — די עלטערע לייט זאגן: קינדערלעך, מיך דארף מען שוין נישט איינ־רעכענען, ווייל איד גיי סיי ווי באלד אין ק׳־א׳. געמיינט: קרעמאטאריע■ (טאבאקסבלאט, חורבן לאדזש, ז׳ 129).

קאלד־וואגאן — געפארן מיט דער באן קיין טרעבלינקע, אין ק׳־וו׳. (ם׳ קאלושין, ז׳ 364, 393). אין וואגאן אנגעשיט נישט קיין געלאשענער קאלך.

קאדעגעלע — בשעת אן אקציע אין לובלין. די געכאפטע יידן זיצן אויף דער ערד, גייט צו זיי צו דער קאמענדאנט פון דער יידישער פאליציי, קלויבט אויס אייניקע און זאגט צו זיי: "ק׳ הויב זיך־ !״ און שיקט זיי צום טראנספארט. אזוי זאל ער האבן צוגעגעבן: "גענוג געלעבט". (העלא מילער, הענריך האכמאן).

קאלעגעלעד — בשם ק׳ נתכנו חברי הארגון הלוחם היהודי. (כרמי, מן הדליקה, ז׳ 91).

קאלעגיום — שול אויף לעשנא 84. דא געווען דער יידישער ארבעט־אמט. פון דאנען אפגעשיקט ארבעטער אין די באזונדערע לאגערן. (רינג׳, 2.1941, א״ר, 388; רינג׳, 26.4.46, סעפט. 1941 א״א).

קאלענדאר — מ׳דערלויבט נישט ארויסגעבן קיין נייעם קאלענדאר. פארוואס ? נישטא קיין 1942. היטלער האט געזאגט, דער זיג מוז קומען אין 1941, וועט דאס מאל זיין אן עיבור־יאר 1941 א׳, ווי אדער א׳ און אדר ב׳. גוט, אבער ביי היטלערן קלאפט דאך שוין באלד נישט קיין אדער י (ר״א).

קאלעקטיוו — ״געווינט אין ק׳ ״. זקנים־הויז פאר די איינגעזידלטע פון מערב. (ל. ג. זעליקאוויטש, כ״י, 1.9.1943). קיבוץ אין קאוונער ג׳. (שרה נשמית). "פא־טאל די באדינגונגען אין די א״ג קאלעקטיוון, אדער אזילן פאר די עוואקו־אירטע פון דער פראווינץ און מערב־אייראפע, 20—30 פערזאן אין א צי־מער״. (טרונק, ל״ג, ז׳ 338).

קאם־קאם — מיט די פרידלעכע ווערטער, פלעגן צומייסט צורופן די עס־עם־לייט יידן און אפשיקן זיי אין אן ארבעט־ל׳, צי דירעקט אויף טויט. (סקאלאוו, האקנ־קרייץ, ז׳ 48, ר״א; ם׳ מלאווע, ז׳ 409).

קאמאלי אדעה קאמאטי — פארשידענע קלייניקייטן, וראם א העפטלינג פלעגט אין די קעשענעס ביי זיך האלטן. (ל׳ אוישוויץ, קראקע, תפיסה, מאנטעלופיך. יומנה של יוסטינא, ז׳ 132). אין לוואוער ל׳, מאנעלע (פוילישׁ־יידיש).

קאטאנדא — ארבעט־גרופע פון לאגעריסטן. נאכן אדורכמאכן די קוואראנטאנענע, ווערט יעדער צוגעטיילט צו איינער פון די ק׳. מיט זיי אנגעפירט א קאפא. (אוישוויץ א״א). זע: בריגאדע.

קאמבינירן — אין פאוויאק אויפטון עפעם, וואם קאן לכל הפחות אויף א קורצער צייט פארבעסערן די לאגע: אויסקאמכינירן א צווייטע שיסל זופ, אויסקאמבינירן די ארבעט־קאמאנדע (א בעסערע). (הירשהויט, פינצטערע, ז׳ 39).

?אמונע — קיבוץ ווארשע, דזיעלנא־גאם. (ניישטאט, חורבן, ז׳ 383). "חלוצישע ק"׳. (קורניסקי. בשליחות, ז׳ 70, פ.ד.מ., תל־חי בפולין, ע׳ 270). ק׳ — מחסן בגדים.

קאמיטעט — ביים ברייטן עולם די יידישע ג׳־אדמיניסטראציע. (יעלין, קאוונער ג/ ז׳ 175, 158 ; לזרסון, ז׳ 39 א״א).

קאמיטשקי — פוילישׁ: שטיינדלערך, בריליאנטן. (ל׳ פאניאטאוו, עדות הימעלבלוי).

?אמין — דייטש: קוימען. גיין אין ק׳ אויף טויט. (אוישוויץ, פלאשווו).

?אפזיסאד — 1. ס׳רוב לייטערס פון די רעסארטן (זע) אין ל״ג רעקרוטירט פון מענטשן וואס האבן קודם געדינט אין דער ג׳־פאליציי און צוגעטיילט געווארן אין די רעסארטן ווי ק; היטן די ארדענונג, פירן איין דיסציפלין. טראגן פאליציי־

היטלען מיט א (ווירטשאפט). (טאבאקסבלאט, חורבן, ז׳ 82) ; 2. שעפס פון די פאליציייאישע און פייערלעשער־רעווירן. (ביאל״ג). ק׳ פון יודענראט. (ם׳ מלאווע, ז׳ 399, 404). אין ווארשע — הויז־קאמיסארן, נישט יידן, פון יידישע הייזער. (רינג׳, כתבים 2, ז׳ 148). זע: טרויהענדער.

?אמיסאריזירוגג — אנקעטע: יידישער האנדל אין ווארשע, 1942—1939, טעזן: "דעו־פארנעם פון אריזירונג (ק׳־טרויהענדער) פון יידישן דיאנדל". (ר״א, נ״ר 133). אין יידישע געשעפטן, אונטערנעמונגען, איינגעזעצט קאמיסארן, טרויהענדער (זע), וואם פארוואלטן מיטן פארמעגן.

קאמפי־קאמפא — גנבענען. (ל׳ פלאסענבורג א״א).

קאמעל, ק׳־כדאק — אפגעשוואכטער העפטלינג ווערט אפגעשיקט אין ק׳־בלאק, ווו ער גייט אוים פון הונגער. ״דער נעכטיקער ק׳־טאג״. (שטריגלער, מיידאנעק, 187). טאג, ווען מ׳האט די ק׳ געפירט אין גאו־קאמער. זע: מוזולמאן.

קאמענדאנט — פון יודענראט (א יד). (ם׳ מעזריטש גדול, ז׳ 358, 369) ; "ק׳ ווייגט־סירענע". לופט־אלארם. (שטאבהאלץ, סיעדעם, ז׳ 187, פוילישע).

קאמפאט — אויף דער פראגע, פאדוואס עמעץ איז געהרגעט געווארן, האט מען אין ל׳ פלאשאוו געענטפערט: "ער האט נישט געוואלט עסן קיין ק״". (אדער טשאלענט).

קאמפאלאן פארטע — "די מאדע פון איינשטיכן האט באהערשט[1] די גייסטער פון ג׳. לעצטנס רעדט מען א סך ווענן ק״פ, וואס איז אנגעקומען אין ג׳. (17.5.1942, טעגלעכע כראניק, ל״ג, פוילישע).

קאמפלעטן — "די שולן זענען געשלאסן, גיט מען זיך אן עצה, מען שאפט ק׳, אין ווועלכע מ׳פירט לעקציעס אין די דירות פון די לערער״. (רינג׳, יאנואר 1940). "המורים המובטלים מצאו קצת עצה להגצל מחרפת רעב. עמדו ויסדו ק׳, קבוצות קטנות של ילדים, הבאים לשתיים, שלוש שעות לדירתו הפרטית לשמע לקח מפיו. מורים למאות מתפרנסים מזה, הענין מתנהל בחשאי. (קפלן, כ״י 14.12.1939 ; צביר, לובטקין, בימי הכליון, ז׳ 49).

קאמפרעם — ספעציעל אויפגענייטער דאפלטער גארסטע, געטראגן אויפן נאקעטן לייב. מ׳פולט אים אן מיט מעל א״א, כדי אויף אזא אופן דורכשמוגלען דורך דער ג׳־וואך. (סוצקעווער, ז׳ 93). ווילנער ג׳־אויפפירונג. פראגראם: "קארענע יארן, ווי צו די טעג". קינדער הונגעריקע: לאמיר זיך שפילן אין ברויט. איך וועל מאכן א ק׳. — וואס איד דאס א קק י — דער טאטע האט א ק׳ און ער ברענגט אין אים קארענע מעל. (ייווא, סוצקעווער־קאטשערגיגסקי זאמ־לונג).

קאנאדע — א) מאגאזינען מיט זאכן, וואס צוגענומען ביי די אנגעקומענע אין ל׳ אוישוויץ, דערונטער זייערע פערזענלעכע בגדים. ב) ארבעט־קאמאנדא פון העפטלינגען, וואס ברענגט די זאכן פון דער באן־סטאציע, סארטירט אאז״ו. דא געווען א מעגלעכקייט צו ארגאניזירן. ג) אינטערנירטע אין פאוויאק, וואס האבן אויסלענדישע פאפירן, ווארטן, מ׳זאל זיי אפשיקן אין אן אינטערנירי־לאגער. מ׳באגייט זיך מיט זיי בעסער, דערפון דער נאמען אין יידיש און פוי־ליש: קאנאדער, קאנאדטשיצי. פון ווענען דער נאמען י ווייל געלעבט אין ק׳

(ם׳ קרינקי, ז׳ 300) ; סלאוואקישע יידן, געשיקטע אהער, האבן די דייטשן איינגערעדט, אז פון דאנען וועלן זיי ארויסגעשיקט ווערן קיין ק׳. (הרב ווייסמאנדל, מן המצר, ז׳ לא).

קאנאד — !.צונאמען פון יודענראט אין לוואוו. (זאדערעצקי, נאשע סלאווא,15.11/48). 2. ארבעט ביים ק/ "זיר איינארדענען ביים ק׳ ". (ליטמאן יואל, ם׳ קאזינעניץ, ז׳ 9, 14). דורבן ק׳ געשמוגלט אויף דער ארישער זייט.

קאנאליעש — ק׳ פון אלע גרופן און שיכטן, פאראייניקט אייך אונטער די פליגל פון דרייצענטל (זע). (רינג/ 10.6.1941).

קאנאנדל — אייזערן אייוועלע. (ל״ג, ראזענפארב, ב׳ 2, ז׳ 376); באנוצט אויך קא־ נאנקע. ״אפגעבאקן אויף די סייערקעס פון דער ק׳ מצהלעך פון די ,זאמיאט־ קעם״. (בריקס, פאפירענע, ז׳ 28; שרה אורבאך, בעד החלון, א״א).

קאנארעק — א) פרויען, וואם ארבעטן אין סקארזש^סקא אין אמוניציע־פאבריק, ווער; געל פון פיקרין־פולווער. זע: פיקרין.

ב) פוילישע מיליטעריש פאליציי. (קארטשאווער, כ״י, 29.12.44).

קאנדידאט — אפגעשוואכטער העפטלינג. ק׳ אין קרעמאטאריע, מיידאנעק. (קאפלאן, ז׳ 47).

קאן־העלער — צוויי יידן אין וו״ג האבן א דאנק זייערע באציונגען מיט די דייטשן געפירט האנדלס־אונטערנעמונגען און דערגאנגען צו גרויס עשירות. צוו״א געגרינדעט דעם פערד־טראמווי, גערופן ק׳ ה׳. "איך פאר מיט א קאן־העלער", רופט זיך אפ א פשוטער ייד. (רינג/ 9.1941). די צווייטע רעוויע אין ,פעמינא׳ געהייסן "קאן־העלער". שילדערט קאמישע און טראגישע זייטן פון פארן מיט דער ג׳־לאקאמאציע, וואט פארטרעט דעם טראמווי און די קאנפיסקירטע דראזשקעס. (טורקאוו, אזוי, ז׳ 220). קאנהעלעראווקי". (א. לעווין, כ״י).

קאגטאקט — אומלעגאלער וועג קיין אונגארן, וואס איז געווען "אונדזער נייעסטע", אומדערגרייכסטע האפענונג. (באכניע, זעלינגער, כ״י, ה׳ 3, ז׳ 34, 35; ה׳ 4, ז׳ 70).

קאנטינגענט — 1. "במקומות נקבע לשוטרים ק׳. כך וכך מוכרחים אתם למצוא, אם לא כן, נהרוג משלכם, ממשפחותיהם כך וכך״. (תמרוף, דפים, ז׳ 93) ; "א ק׳ יידן אויף אויסזידלונג״. (ס׳ בילגאריי, ז׳ 129) ; 1,500 מענטשן. (דארט, ז׳ 122, 275) ; דעבעדיקעו־ ק׳. (סקאלאט, ווייסבראט, ז׳ 25 ; ס׳ קאריוו א״א). ״סעפ־ טעמבער 1942 גענטאפא אויפגעפאדערט דעם יודענראט אויסצוליפערן זקנים און קראנקע צום זאגענאנטן ק/ די יודענראטלער האבן געדארפט אזא זאיאווע איינרייכן: דער יודענראט בעט די לעבליכע ,סיפא׳ אום אים פון די לעסטיגע זקנים און קראנקע צו באפריען". (י. מעהר, קיעוו 1944, כ״י, ב. ק. 1100). ק׳ — 700 ״שטיק״. (בריוו פון טארנאפאל 22.3.42). ״וועו אין יאר 1942 האט יידיש בלוט געגומען אלץ מער שטראמען האט אויך לאמאז געליפערט דעם כלוט־ק׳ פון אירע בעסטע זין״. .(פייגנבוים, פאדלאשע, ז׳ 115).

צו א ק׳ גייען דער עיקר אויסלענדישע יידן. זיי גלויבן נישט, אז מ׳גייט אויף טויט. זיי פארשטייען נישט וואם דאס הייסט "נישט פאלגן די מאכט". מען רופט זיי ״יעקי״ (זע). (ל״ג ענצ׳). ״גענטאפא הייסט זיך ארויסגעבן אלע

"אומפראדוקטויוע" און "אומארבעטסעיקע", אויב נישט — א בלוט־באר, ר"ח אלול 1942". (ג. טויסט). "פסח 1942 דארף דער יודענראט צושטעלן 500 יידן. א טראגישער ויכוח אין די יידישע היימען: אליין זין־ צושטעלן, צי ווארטן אויף ווען ווערמענס באשטימונג. די מערדער האט בלויז אינטערעסירט די צאל, דער ציפער דארף שטימען". (ס' מארקושעוו, ז' 537). "געגומען א ק' פון 70 יידן". (ם' טאלמיטש, ז' 422). "די זשאנדארמעריע פלעגט איבער־ פאלן דאס שטעטל און פאדערן א ק' יונגע מענטשן וועלכע מ'האט מיט לאסט־ אויטאם אפגעפירט אין אומבאקאנטע ריכטונגען. געזאגט, אז מ'פירט קיין לובלין, ווו היטלער שאפט א יידישע רעפובליק". (טורקאוו, מלכה אוושאני, ז' 27). 2. מ'פאדערט א ק' שייגע, יונגע מיידלעך, מ'גיט א געלט־ק' זיי אויסצוקויפן. (ס' לנוביץ, ז' 331).

3 א ק' מעבל, גלאזוואראג, סערוויסן. (ביאל"ג, דרכו של יודנראט). שפייז־ ק■. (ם' מארקושעוו, ז' 276).

4. מיט דער קנאפער צאל ק' (לעבנסמיטל) מוז מען אויסגיין פון הונגער. (רינג', 26.4.41).

קאנטער־אקציע — ווידערשטאנד מצד יידן. ק"א — מונח שנקלט. (מ. טננבוים, ביאל"ג, סוף יולי 43'). "טננבוים קבע את המושג ק־א' וכך נתקבל בתנועה". (הערה: אנטק, דפים, ז' 139). וו"ג, געווען דארט א ק־א' ארגאניזירט דורך אונדזער חברה, 13.43. (ידיעות יו"ש, מ"ם 6—7).

קאנטראל — "שטרענגע קאנטראל פון דאקומענטן (און פנימער) פון די פאסאזשירן אויף דער סטאציע דעמבלין—מאדזשיץ". (אייזענבערג, פאר וואס, ז' 101). זע: אויסזען.

קאנטריבוציע — דאס ווארט ק' צעטראגט זיך שנעל אין יעדן יידיש הויז. דאם ווארט און די רעזולטאטן פון נישט קאנען באצאלן איז שוין גענוג מע זאל ווערן דערשראקן און פארצווייפלט. (ס' גליניאני, ז' 248). ק' — א האלבער מיליאן אוקראינישע (!) מארקן, 500 די בעסטע אנצוגן, 500 פאר שיך; אויב נישט, ווועלן דערשאסן ווערן 25 יידן. (ס' טריסק, ז' 325). 2 קילא גאלד און 5 יידן. (ס' ראדזימין, ז' 237 אאז"וו).

קאניכאד — היטלער. אייראפעישער קאניבאל. (סאלידאריטעט, מאי 1942 ; דאס ווארט, ז' 92). מאדערנע ק־ן. (אונדזער ווארט, 15.9.43)

קאניוגקטור־שודיינג — דייטשן אליין רופן אזוי פאלקם־דייטשן. (לוואוו, 41, בלפ"ג, ב' 1, ה' 3—4).

קאנפימפציע — "געגאנגען אין בעקעריי, געגומען ק'". (הילער, 22.1,44). "עמן פון מיין ק־כרויט"." "צום עסן ק' זענען זיי טאקע יא דא, נאר צו ארבעט — דאס נישט". (דארט). צוגעטיילט ברויט. זע: ראציע.

קאגפטיטוציע־8א.-אנראקה 48 — אן ענטפער די יידישע פראמינענטן אין דאכאוער ל', ד"ה ווער ס'איז פריער געווען א מענטש, ווען בלייבן א מענטש, און ווער א גארגישט — מען אים די גאנצע היינטיקע "ראלע" נישט העלפן. (קאפ־ לאן, ז' 41).

קאסטאניעטן — שפילצייג. קינדער סון ג׳ אויסגעסונען זומער 1943. דאס שפילצייג באשטייט סון 2 הארטע שטעקעלעך וואס זענען ביי די עקן גרעבער. מ׳האט זיי געהאלטן צווישן די סינגער פון דער רעכטער האנט און געקלאפט מיט זיי א קלאפעריי וויי פון א גראגער. דאם קלאפעריי האט פארפולט די הייף און די גאסן. טייל ווירטואזן האבן פון דעם ארויסבאקומען מוזיקאלישע טענער. האבסט 1943 זענען די ק׳ אזוי גיך פארשוווונדן, ווי זיי זענען אנטשטאנען. (ל״ג לעקם׳).

קאסטוים — פאלשער אריער־דאקומענט, גערופן ״ליפא״. ווען דאם ווארט איז באקאנט געווארן דער געסטאפא, האט מען עם פארטרעטן מיט ק/ ״כ׳ד״אב מיר גע־מאכט א נייעם קאסטוים״. (ש. ראטענבערג).

קאפערנירט — יעדן האט מען געמאכט פאר ק/ ד״ה אפגעזונדערט פון זייערע פאמי־ליעס• ״ק׳ יידן״. (פאלאקעוויטש, א טאג אין טרעבלינקע, ז׳ 13, 47). נאכן ארויסשיקן די פרויען, קינדער און קראנקע, איז אין ריגער ג׳ פארבליבן א 4,000 מענער, וואס זענען איינגעפערעסט אין עטלעכע געמלעך. קאסערנירונג־לאגער. (פל״ח, 1.8.46). קאסערנירונג-ארכעט־שטעלע אין שטראסהאף. (פריינ־קעל־זאלצמאן, העפטלינג, ז׳ 123). זע: קאזערנירונג. נאוו׳ 1942. ״ריכוז היהודים העובדים עם משפחותיהם בבלוקים מיוחדים, שנקראו בלשונם של הגרמנים, ,קאסארנירונג׳ (ריכוז בקסרקטינים), ,קאסערנירטע׳ יודען״. (כהנא, ג׳ לבוב, ז׳ 100).

קא־על (ק. ל.) — קאנצענטראציע־לאגער. "דו ביסט אין קא־על". (שטריגלער, מיידאנעק ז׳ 49). "מיידאנעקער ק׳־ל׳ לייט זענען ,אנגעקומען׳ ". (שטריגלער, גורלות, 208, 119). קאעלניק, קאעלגיקעם. (שטריגלער, אין די פאבריקן, ז׳ 158, 150). קא־על פיידלער. (שטריגלער, ווערק צע, ז׳ 109, 8/91). ״דער ,עלטסטער׳ שלאגט מיט א מעכטיקן דראנג. — פארוואס שלאגסטו ? — ווייל דו ביסט אין קא־על, פארשטאנען ?״ (שטריגלער, מיידאנעק, ז׳ 49, 50). צווישן די אלע זידלווערטער וואט האבן נישט געפעלט אין סקארזשיסקער ל׳, האט דאס זידלווארט ״קאעלניק״ סארנומען דאם ערשטע ארט. (י. צווילין, כ״י, ז׳ 88).

ק. א. פ. — "עם האלט ביים שאפן זיך א נייע פארמאציע פון דער יידישער פאליציי, וועלכע האט שוין אפילו באקומען א געלונגענעם נאמען ק. א. פ. (קארפוס אכראני פאגראניטשא, אמאליקע פוילישע גרענעץ־וואך). די דאזיקע מויערן־פאליציי וועט האבן באזונדערע ראיאנען און באקומען ספעציעלע שכירות". (רינג/ יולי 1942).

קאפ — פאר איבערגעבן א יידישן קאפ, באקומען 3 קילא זאלץ. (ס׳ לודוויפאל, ז׳ 231). אין אנדערע מקומות — צוקער.

קאפא — העפטלינג־אויפזעער איבער דער ארבעט פון אנדערע. געווען יידן קאפאס. יידן אויסגעטייטשט דעם נאמען קאמעדאדן־פאליציי, קאטערנען־פאליציי. קאפאס גענומען דער עיקר פון די פארברעכערס מיט "גרינע ווינקלען". באנוצט אויר קאפאמאן, קאפאווי. פוילישע שמוגלערס רופן אזוי א יידישן מיליציאנט אין וו״ג. פלוראל: קאפאלייט. (ס׳ דובאסי, ז׳ 172). "שרייט א קאפא און ס׳ליגט אויף מיר זיין שווערע לאפע״. (ל׳ קאופערינג, מחבר גוטמאן; קזשע־פיצקי, בפ״ג, ב׳ 9, ה׳ 1—2, ז׳ 81).

קאתוט — דייטשע זעלנער ביי א רעוויזיע אין א יידישן הויז: איר זייט אלע באלשע־ וויקעם, אינגיכן וועט אייך זיין ק׳. — גארנישט געפונען, צעשרייט ער זיך נאכאמאל■ אינגיכן וועט איין־ זיין ק׳. (מאשא, כ״י, ז׳ 28, 91). א פויער וואס באהאלט אויס א יידן און האט אליין מורא: זה יהיה קפוטה (קאפאטע) או קפוט״. (פינקוס, אוד מוצל, ז׳ 285). "כל הגיטו ק׳ " (יחוסל). (טגנבוים, דפים, 9.2.43).

קאתוס — פוילישː 5טק3^ ד״ה זייערם א מענטש. "ער וועט קאפעווען". (די צען פון פאוויאק). קאפוס (אסירים ממונים על אסירים, המילה הלטינית, קאפו = ראש. ספר הבריגדה היהודית, ז׳ 360). אין וו״ג בשעת דער ליקווידאציע, גייען ארום די ק׳ און שריינען צו יידן, פארשטעקטע אין די בונקערם: "די ישועה איז געקומען". (רודניצקי, זלאטע אקנא, פוילישׁ, ז׳ 149). די ווערטער ווערן געבראכט אין פוילישן טעקסט, מיט פוילישע בוכשטאבן. ק׳ אדער שמאלצאוו־ ניקעש געווען אין וואַרשע אין די הונדערטער, צי אפשר טויזנטער. זיי האבן שאנטאזשירט יידן אויף דער ארישער זייט. (פריינדל, זכרונות, 44—1939, כ״י).

?אתור — פריילעך הייזל אין אוישוויץ פאר נישט יידישע לאגערניקעס. ל׳ בונא. (פל״ח, 4).

קאתנזילקע — הבונקר מואר ב״קופטילקה״ ישנה ומסריחה. (יונס, כ״י 106). זע: קורניקל.

קאת־מניחה — או די קריפא האט אלץ ביי איינעם צוגענומען, האט ער שוין ק־־מ׳. (פל״וז נ״ר 6).

?אתעלוש — ראדיא־הילכער. (רינג׳, מאי 1942).

קאפעלושמאכער — יידן געווארן אויס ק׳, אלע האבן אנגעטאן ליציפעטן (קאשקעטן, ציקליסטווקעם). (ר״א).

?אתעלושני^ קאתעלושמאשער — היטלער. (קאפלאן, ז׳ 53). יידן אויף דער ארישער זייט.

קאתערניק — אין ק׳ האב איך זין• באגעגנט מים מיין פרוי. (יאקובאוויטש משה, כ״י, ז׳ 9). א ל׳ קאפערניק; א(פאטא פון ק׳; שול א״נ פון ק׳; אין יענע צייטן — ל׳ פאר יידן. (ס׳ מינסק־מאד, ז׳ 383, 428, 446).

קאתצימער — ל׳ פלאשווו. אין די בראקן געווען ק׳ פאר די פני, דא געווינט מיט דער משפחה. דער כלל יידן געהויזט קאלעקטיוו אין גרויסע בראקן, מענער אפגעזונדערט פון פרויען.

קאפשטייער — אפיציעלער אפצאל פון יידן, לויט דעו־ צאל פון ״קעפ״. (ס׳ זשיכלין, ז׳ 324).

?אציאל — זע: קעסל.

קאצעט — קאנצענטראציע־לאגער, קאנצלאגער, קאצעטלער. א העפטלינג פון א ק״ל. "מיו־ האבן אויסגעטרונקען אין קאצעט, ביזן דעק דעם ביטערן כוס סם!... טאקע קאצעטלער מיט סטאזש..." (גוטמאן, מיט די פיס אויפן טיש, בערגעך בעלזען).

?א־קא — קאנדידאט־קרעמאטאריע, באנוצט פון עס־עס מענער און ארישע קאפאס. (קאפלאן, ז׳ 47).

קאג־פאגיז — פלאנץ פון וועלכער מ׳קאן ארויסבאקומען גומי. געווען לאגערן, וווּ יידן געארבעט ביי פלאנצן ק״ס: יאגאליניצע, טויסט. (א. בקר, קהיליתים, הוסא־

טין, קיפיטשעניץ, ס׳ אזיעראן, ז׳ 442, 446, 473). ״געגאנגען זעצן ק״ס — געהרגעט געווארן״. (בארשטשיוו, הערש קאוואלעק).

קאקטייל־מאלאטאוו — וו״ג. אומלעגאל אויסגעארבעטע גראנאטן־פלעשער מיט אויפרייס־מאטעריאל. (עדעלמאן, דאם געטא קעמפט, ז׳ 51; אונדזער צייט, אפריל 1958 ; ח. קרישטאל, פרישדארף).

קאקע — ס׳טויג נישט. ״איך בין ק׳ — עם גייט מיר נישט״. (קאוונער ג׳ קאפלאן, ז׳ 25).

קאקעס — אוי, אוי, אוי, קאקעס און שאכמאנעם.
אוי, אוי, אוי, האט אויף זיי רחמנות,
זיי דרייען זיך ארום ווי הינער אן א האן
און האבן נישט מיט זיר וואט צו טאן. (1.1.42) ;

נידעריקער קלאם פארטיזאנער, אן געווער. האקן האלץ, שלעפן וואסער, שווארצע ארבעטער, גייען אפגעריסן, אפגעשליסן. (ס׳ זשעטל, ז׳ 428/9). זע: שאכמאנעס.

ק׳ א׳ ל׳ — קאראל אסמאן לעשטשינסקי, אייגנטימער פון א שאפ אין וואַרשע. יידן טייטשן די ר״ת: קאמבינאציע, אשוסטווא (אפנארעריי), ליפא (זע). (אויער־באך, נאשע סלאווא, יאנואר 1949).

קאראול — וואך־פאסטן. (ס׳ ביטען, 250, 306) ; נאטשאלניק פון ק׳. (רייך, ז׳ 270) ; קאראולנער וזזוואד האלט די וואך ארום ל׳ און אין געווייסע פונקטן אין וואלד.

קאראוואניאזש — 1. פירט די עגלה. 2. אוקראינישע מיליץ, צוליב די שווארצע מונ־דירן. (רודניצקי, שעקספיר, ז׳ 41). זע: שווארצע.

קאראימער — אוקראינער־מיליץ, לוואוו.

קאראכא — ״בליץ־שנעל טוען עפעם, נישט שטיין אויף איין ארט״ — שרייען די קאפאס י׳־ און פארארבעטער צו די לאגערניקעם. (ווינטרויב, ווערטער־רשימה. דאכאו).

קאראנטין — ל׳ אוישוויץ. באראק וואם דינט פאר נייע לאגערניקעם אויף דער צייט וואן זיי מאכן דורך די ק׳. (ס׳ גגיעוואשאוו, ז׳ 384). זע: קוואראנטין.

קארבאוואנצעס — באנקנאטן, ארויסגעגעבן פון ״רייכס־קאמיסאריאט אוקראינע״. איינ־ציקע גענלט אין דער וועלט, וואס האט קיק שום דעקונג, א חוץ די פארגע־זענע שטראף פאר פעלשן זיי. (מעדוויעדיעווו, נא בערעגאר, ז׳ 327. רוסיש).

קארכינאווקא — ספעציעל שלעכטע און געפערלעכע ארבעט אין דער וועשערי "קאר־בינאווקע", אויסגעברענט לעכער אין די העבט. (ם׳ סקארז׳יסקו, ז׳ 140).

קארוזעל — זשעלאזנע־גאם און דער שמאלער קאריזער עק כלאדנע און זשעלאזנע, וואס פארבינדט די ביידע געטאם אין וואַרשע. פאראן באוועגלעכע טויערן. פארמאכן די כלאדנע־גאם, דעמאלט איז פריי דער וועג דורך די זשעלאזנע, און פארקערט — פארמאכט די זשעלאזנע, איז די באוועגונג דורך כלאדנע פריי. (נייבערג, זכרונות, ז׳ 5).

קארטאפל — יידן טארן נישט רייבן צווישן זיר, ווייל מ׳איז זיי חושד אז זיי רייבן וועגן פאליטיק. מ׳פלעגט אוועקפירן יעדן באזונדער און פארשן וואס זיי האבן גע־רעדט. האט מען זיך אפגערעדט, אויב מ׳וועט פרעגן, זאל מען ענטפערן, אז געריעדט האט מען וועגן ק׳. (קורץ, כ״י, ז׳ 222). ״וואס גרעסער די ביעדע,

אלץ מער קינדער, וואם מער קינדער, אלץ מער ברויכט מען ק׳". (קורץ, ז׳ 224). "מנגינתגו כל היום — תפוחי אדמה! מלה זו הולכת ונשנית מאה פעמים ואחת, בכל רגע, מפי כל אחד, בה כל חיינו ואורך ימינו. אין צלצול המילה פוסק באזני. אף בחזיון לילה היה באה לסקדני״. (קפלן, 27.11.1940; ס. שעד־לעץ, ז׳ 699, 702). ק׳־באכקע. (ל״ג, שמאי ראזענבלום).

קארטאפל־שאדעכץ — באנוצט צו פארשידענע מאכלים. אין ערגעץ נישט געפעלט דאס ג׳־מאכל. (ריגע, קאופמאן, ז׳ 90). ק״ש פריער געמוזט איבערקלייבן, נאכדעם א צען מאל וואשן, בריען, און ערשט דאן מאלן אין פלייש־מיל אדער מיט א האקמעסער, אריינגעטון אין זופ (שוועטלעד האט דאס געהייסן). געמאלענע ק״ש באנוצט צו באבקעם, צו זו6. (ל״ג, גלובע, כ״י).

קארנון־כרויט, ק׳־מעל, ק׳־קארטאפל — ארויסגעגעבן אויף די אפראווויזאציע־ק׳. (רייזנער, 144, 155; מעלדוגג ביאל״ג 257, 1.5.42). זע: באנע.

קארלסכאד — "היהודים מתלוצצים שאין להם צורך כעת לנסוע לק׳, כי ק׳ באה אליהם, פני כולם כחושים ורזים, משקל גופם הופחת למראה פניהם — דלות ועוני". (קפלן, כ״י, 6.1.40).

קארן־מצור. — אין ג׳ באנוצט ק״מ. פרומע יידן געזאגט שטאט "חג המצות" חג הזכרון, ד״ה הזה קארן. (ל״ג, אבי, 28).

קאדנעטן — קענקארטן פאר פאלאקן פון גרויען קאליר; פאר יידן און ציגיינער — פון געלן. אויפן ערשטן בלעטל א ״5״. (וואגא, טשענסטאכאוו, ז׳ 132).

קאדעע — געטא פאר נוצלעכע, באשיינטע יידן. (ם׳ ראדזיווילוב, ז׳ 336). זע: שיין.

קאדצער — וועד ס׳פארשפעטיקט צו גיין מיט דער קאלאנע, וועדט אריינגעזעצט אין ק׳ דורך דער ליטווישער פאליציי. (פנקס שבלי, ז׳ 146). זע: קאזע.

קאשאירין — אריינגעזעצט אין קאשארן (קאסערנען) גרופעס פון נוצלעכע יידן אן משפחות. א נייע פארקאשאריזונג, ד״ה מיר זאלן גארנישט וויסן וועגן אוני דזערע משפחות. (ס׳ דעמבלין, ז׳ 52, 58). אין באלעכאוו געווען קאשאירטע לאגערן, ווו יידן האבן געשקלאפט. (לוטוואק, כ״י, ז׳ 47); קורץ פאר די ימים־טובים, 1942, האט מען די יידן ק׳. (ס׳ קראשניק, ז׳ 335 ; ס׳ סקיערגיע־וויץ, ד 474, 489). קאסערנירן. ק׳ אין 4 בארקן. יעדער בארק האט זיין עלטסטן. איבער אלע בארקן א פלאץ־מייפטער (א יד). (ס׳ אסטראווצע, ז׳ 204—199). ״קאשאירונג פון די פלאצווקעס״ (זע). (רינג׳, כתבים, 2, ז׳ 22).

קאשטאן — יד אויף דער ארישער זייט.

קבר, קבורה — בעד ק׳ למת הקהילה לוקחת מעני שבישראל אלף זהוב ובעד קבר לחיים תעריף אחר. (וו״ג, א. קפלן, 26.10.40). סוף סטראשון־גאס, נאענט פון פלויט, ארויסגעריסן א ביסל שטיינער פון ברוק, פארזייט בלומען, א קלאמב מיט א מגן־דוד אינמיטן. די ג׳־איינווינער האבן זיך זייער הומאר, רופן דאם ״קבר פון אומבאקאנטן יד״. (וויל״ג, קרוק, 15.6.42). די גליקלעכע האבו זוכה געווען צו א ק׳ און צו קנאה. (ם׳ לנוביץ, ז׳ 320). אלע פארעלטערט... געדאנקען געפלויגן: גאט וויסט אין וועלכן ק׳ כ׳וועל אריינגעווארפן וועדן• (סאלאמאנאוויטש, ז׳ 216). א יד זאגט פריילעך קדיש אויפן ק׳ פון זיין

שוועסטער. "איד ווייס כאטש איר מקום קבורה, ווער וועט וויסן מיין מקום ?" (דוד זיטצער, דאך לעב איך, כ"י). זע: מת, צדיק.

קהילה — גמינע, יודענראט. הקהילה שברחוב גז'יבובסקה נעשתה מרכז החיים היהודיים של יהדות פולניה. הק' הפכה להיות ממשלה יהודית ועליה למלא כעת בגזירת הכובש תפקידים ממשלתיים כאלה, שלא הייתה מוכנה לקראתם. (א. קפלן, 23.9.40). "קילע" אין טערעזיענשטאט. (אדלער, ערטער־רשימה). דעם יודענראט אין מינסק רוסן אן די מיירעוודיקע (יידן) קהילע. (סמאליאר, פון מינסקער ג', ז' 14) ; דוד כהנא, יומן גיטו לבוב: ההכרח להפוך הקהילה למין עיריה מקומית. יהודי לבוב היו אומרים: עיריה של מיתה משונה. (ז' 35). "דעו־ יודענראט געווען א מין ק'. דער אונטערשיידּ: די ק' האט די אויפגאבע צו זארגן פאר די יידן, דער יודענראט — פאר די דייטשן". (ס' בייטש, ז' 149). ק' — יודענראט. (ם' רדיחוב, ז' 180).

קו — די לייטונג פלעגט יעדן שוסטער ארויסגעבן אן אפגעמאסטן שטיקל לעדער. די שוסטערס פלעגן עם רופן קו. דאם דארף געגנגן אויף בינדזוילן, ראנדן, זוילן, האלבזוילן, קנאפל. די שוסטערם פלעגן אבער בינדזוילן מאכן פון אלטע כאלעוועס, אויף זוילן פלעגן זיי נעמען די שוואכסטע טיילן פון דער קו, אין די קנאפל אנלייגן קארטאן. אזוי ארום פלעגט דעם שוסטער בלייבן יעדע וואך א האלבע קו. (ד"ר א. אלטמאן, ארבעטערס אין די גרויסע ג'־ וואַרשטאטן, פל"ח 8, יוני 1948).

קו־אקציע — מ'נעמט צו אלע קי ביי יידן. יאסינאווקע. (פינקעלשטיין שבתאי, ב"ק).

קוכאנקע — קאזאקן־היטל, אויסגעארבעט אין בעלסקיס ל'. (ענגעלשטערן, אין געטאס, ז' 109).

קוואדאנטין — איידער מ'האט די 2,000 יידן אוועקגעפירט קיין וואַרשע, אנטלויזט מען אין באד די זאכן, מ'שערט אפ די האר ביי פרויען און די בערד יידן. דערנאך האלט מען 2 וואכן אפגעזונדערט אין שול־בנין, אן איזאלאציע־ פונקט פאר די א"ג קוואראנטין. (ס' קאלושין, ז' 358).

אין די ק"ל — ספעציעלער בלאק, צי מערערע, ווו געהאלטן דעם נייעם צוגאנג. נישט געארבעט, דערפאר באקומען וויניקער צום עסן. אין פאוויאק, אין קעלער, 10 צעלעס פאר איינצלנע מענטשן, ווו מ'האט געהאלטן 15—20 נייע ארעסטאנטן. נאך א געוויסער צייט, איבערגעגאנגען אין נארמאלע צעלעם. זע: קאראנטין.

קוואַרטאל — יידישער ווינבאצירק. (ם' מינסק־מאז; ז' 404). אפגעשלאסן פון אריער. ביים אריינקומען אין ק' אן א דערלויבעניש — א שטראף. (טאג־נאטיצן, 12.40—11.41, ר"א 1209). זע: געטא.

קוויטלינג — אחד מחברי היודנראט בכשאנוב, בעל השפעה בכוח הנאצים. קראו לו "ק' יהודי". (ם' סוסנוביץ ב', ז' 134).

?ייטלעד — אויפפאדערונג שטעלן זיך צו ארבעט. (ראדעם).

קוויטשער — היטלער. (קאפלאן, ז' 53).

קוזין, קוזינקע. — איינגעשאפן זיך ק'־עם. ל'־שפראך. פרויען וואס זענען אינטים פאר־ בינדן מיט א מאן. ל' סטאראכאוויעץ. (מאשקאוויטש, גלינאוויעצק, ז' 248;

סקארזשיסקא; שטריגלער, גורלות, ב׳ 2, ז׳ 148 א״א). המוסד של "דודנים" ו״דודניות" שהיה נפוץ מאד בחדשי הזוועה האחרונים של ג׳ וארשה. נשים וגברים גלמודים, ששכלו כל יקיריהם, התגעגעו לנפש קרובה. (בידרמן, נעורים בצל המוות, ז׳ 131). קוזינקע־פהיכאז. (שטריגלער, ווערק צע, ב׳ 1, ז׳ 28). דער קוזין שוועט ליבע דער קוזינקע: "מיין ווייב און מיינע קינדער זאלן אזוי צוריק קומען, ווי איך האב דיר ליב. נישט געקוקט אויף דער ליבע, האט ער געבענקט נאד זיין ערשטער פחי". (ל׳ ווארטא, טשענסטאכאיו, עדות־לאגעריסטין פון ל. מארוסיא).

קוטשיטוניע — בונקערם ארום באריסלאוו־דראהאביטש. ״געזעמן זענען מיר 5 חדשים אין א ק׳. דאס איז געווען א לאן־, גאכן ארויסרייסן די קארענעים פון די ביימער". (וואנדא עווא בזשעסקא, ליד, פוילישׁ. "ישראל אין דער פוילישער דיכטונג״, ז׳ 212).

קויל — ״האימרה התהלכה בינינו: א ק׳ איז א צוקערל, כלומר, כדור בראש זה ממש לוקסוס, נותן תמונה עד מה רב היה הפחד ממוות עם עינויים". (ל׳ בודזין, דניאל פרייברג, כ״ו 32).

קוילנגרעבער — יונגווארג פון ביידע געשלעכטער, ווי אויך עלטערע מענער און פרויען, באוואפנט מיט שפאדלעם, האקמעסערס, באפאלן יעדן פרייען ערד־באדן, גראבן, זוכנדיק א שטיקל קויל אדער האלץ. (יוגנט־רוף, אקט׳ ,1941). ״קוילנגרעבער — מענטשלעכע פרצופים צו חיהשע הינטנס". (זעליקאוויטש, כ״י, ל״ג); "קיין קוילן זענען, ווי אלעמען באקאנט, אין ג׳ נישטא. אבער ק׳ זענען יא דא. דאס איז נישט קיין פאראדאקס, נישט קיין וויץ און נישט גלאט געראדט, נאר אויף אן אמת... קוילנגרעבערם אין מיסטקאסטנס. געניאלע דער־פינדונג• דאס פארמאכטע ג׳ און די ק׳ אויף די מיסטפעלדער אין ג׳". (ל״ג, טאגבוך פון אינזש׳ יוסף הורוויץ, ז׳ 150, י״ה״א). פאראן פאטאגראפיעס פון קוילנגרעבערס פון יענער צייט.

קוימשז — 1. לאד, בונקער אין דער ערד, וואס גיט א גיד און זיכער באהעלטעניש פארן שונא. (וד״ג, 1943). 2. אייניקע גייען גלייך אין ק׳ (גאזקאמער). (קוויאטקאווסקא, פון לאגער, ז׳ 112, 119). פוילישׁ: דא פיעצא. (ס׳ סוסנוביץ׳ן ב׳, ז׳ 152 ; בעדנארטשיק, פראווא אי זשיטשע, 1963, 17, פוילישׁ).

קוימשנקעדער — אין ג׳ א יד א גביר. איינגעשאפט זיז־ פאר געלט א שיין. טראגט אים מיט זיך, וועז ער קריכט איבער די דעכער, קאן דורכגיין גאסן און ראגאטקעס אן א שסער. דורך די קוימענס גיט ער איבער פראדוקטן. דעו־ בעסטער בארוף אין וויל״ג. (ס׳ סמורגון, ז׳ 386).

קוין* — אפ דיין לעבן מיט א פאר אנדערע. (ל״ג, אבי 29).

קונן — געבאקן ק׳, באשטאנען: % ק״ג גאר ביליקע קאווע, אויסגעמישט מיט א לעפל מעל און צוויי סאכארינקעס, אוועקגעשטעלט קאכן. נאך א % שעה פארטיק• (ם׳ זעלווע, ז׳ 203, ל״ג).

קוכן־פאליציי — גיס אכטונג וואס וועלט אין קעסל אריינגעלייגט און ארויסגענומען■ היטן, די קוך־ארבעטער זאלן נישט אויפעסן, צוגענבענען אלץ. (ל״ג, פראנק, יאנואר 1942, כ״י).

קולטוס־געמיינדע — קהילה (זע). (0׳ זאוויערטשע, ז׳ 294). ביינאכט קלאפט מען ביי קאנען: געסטאפא! אוימאכן!; קאן עפנט. ״דאנקען גאט, כ׳האב געמיינט ס׳איז די ק־ג״. "דאס איז איבערגעטריבן, נאר כאראקטעריזירט דעם דע■ מאלטדיקן מצב״. (אדלער, טערעזינשטאט, ז׳ 63).

קולגוור — יידישע פאליציאנטן שלאגן א יידן. עם !גייס צו זיי צו א יד און דריקט זיי די האנט. "כ׳גראטוליר אייך. איר שטעמפלט די ג׳ אלם ציווילידירטע מלוכה". (ל״ג, אבי, 19). קולטור־הויז געעפנט אין ל״ג, 1.2.41. דא פארגעקומען פאר־ זאמלונגען, אויף וועלכע רומקאווסקי געהאלטן זיינע רעדעם וכדומה.

קולל,א — פויליש: ראד. געטא, לוואו.

קופטשיקער — מיטגליד פון ווארשעווער יודענראט, געהאט די אויפזיכט איבער דער יידישער פאליציי. "ק׳ הייסט היינט פשעקופטשיקער". די גאס האט אים חושד געווען אין מאכן געשעפטן, נעמען שוחד, "קום צוקער", צוליב א צוטייל פון צוקער פאר זיין צוקערלעך־פאבריק. (רינג׳, אפריל 1941 ; ר״א, 302, 310 א״א).

קוראטארן־קרייז — פרעזעס געשאפן היינט א ק״ק פאר מינדעריעריקע. ביים ק״ק א געריכט פאר יוגנטלעכע פארברעכער. (ל״ג, פראנק, 20.8.41).

קורץ — בונקער. געמאכט א גוטן ק׳ פאר דער גאנצער משפחה אין וואלד. הסתתרנו במחבוא ק׳. (ס׳ ראקיטנע, ז׳ 287, 315, 321 ; ס׳ לודוויפאל, ז׳ 239).

קורגיקל — פלעשעלע נאפט מיט א קנייטעלע. (ס׳ ברגוביץ, ז׳ 575). קאניצל. (באר־ שטשיוו; ס׳ איוויע, ז׳ 601). זע: קאפטילקע.

קו,יצער — זע: לאנגע. ק׳ אטעם: מתים פלעגט מען לייגן אויף עגלה איינעם אויפן צווייטן. א יידּ באמערקט דאס: — איך לויף גלייך צו רומקאווסקין בעטן, מ׳זאל מיך לייגן פון אויבן, ווייל כ׳האב א קורצן אטעם. (ל״ג).

קיבוץ — פאר די קלאזעטן שטייען ריינען. "דעו־ וואס שטייט אוממיטלבאר פאר דעם וואס זיצט און טוט זיינע באדערפענישן, הייסט ק׳. (ל׳ פלאשוו, ענלעך אין טרעבלינקע).

קיבוצים — אין ל״ג עקזיסטירן ק׳ פון פארשידענע ריכטונגען. זייער זיצארט און אר־ בעטסעלד ביי לאנדווירטשאפט אין מארישין. זיר געטיילט אויף גרופעס, ב־ צייכנט מיט אותיות און ציפערן. אנגעפירט מיט זיי האט א ועד הקיבוצים. אויפזיכט איבער זיי געהאט די מארישין־מיליץ (מ. מ.) אין זיין אינערלעכער קארעספאנדענץ דער ועד זיך באנוצט מים העברעיש. אין טשענסטאכאוו ק׳ געווען די יידישע קאמפסגרופע. (ל. ברענער, כ״י).

קיטקע — קויפט ביי מיר א פרישע קיטקע, / קויפט ביי מיר א לוקסוסאווע. / כ׳בין דאד איטקע פון טארגאווע, / מיינע ברויטלעך האבן אלע מעלות. (״איטקע״ פון שיינקינדער, געזונגען דיאנא בלומענפעלד. וו״ג, ר״א). פאר דער מלחמה: "יעדן ארעמאן א פערטל גאנדז, א קיטקע מיט מאז און א קווארט ביר". (ז. שניאור, קיסר און רבי, ז׳ 18). ק׳ — געפלאכטענע חלה. (ס׳ לידא, ז׳ 206).

קיילעס — ליטוויש: פעל, פוטער. אין די ק׳־בלאקן וועיגען ביי 1,500 ארבעטער. "קיי־ ליס״ לעבט היינט איבער א גרויסן יום־טוב. (קרוק, טאגבוך, 22.12.41).

?יילעכדיקס — סאכארין. (ארענשטיין, טשענסטאכאוו, ז׳ 221).

קייעוודיקס — ברויט. (קאפלאן, ז׳ 21).

קילאריכן — ווייסע צוקער־ריבן (בערעקעם), געגעסן רוי, באשמירט מיט מארמאלאד, צוגעטיילט אין די ראציעם. (ל״ג, ש. גאטליב). ק׳־צופזייל; ?יל־ריכן. (קוויאט־קאווסקא, פון לאגער, ז׳ 20). זע: טאלאן.

קינמעטארין — א ק׳ גייט שוועך צו קינד. ווי נאר די מענטשן גייען ארויס פון שטוב, קומט ארויס א יינגל און פרעגט: "מאמע, מען קאן שוין ארויס, מען כאפט נישטז" (רינג/ אקט׳ 1941). דער וויץ באקאנט אויד אויף דער אריישער זייט.

קינא — אינעם ניי־געעפנטן ק׳ וועט שפילן דער פילם "טויזנט און איין נאכט". די ערשטע מעשה וועט זיין... ועמל. (ל״ג, אבי 21).

קינדער — "דאס זענען שוין נישט קיין ק׳, נאר קליינע יידעלעך״. 11—12 יאריקע ארבעטן און טיילמאל זענען זיי מפרנס די עלטערן. "צוואנג־ארכעט פאר כהורים״ (קינדער). ביי דער פיעטריקאוועך ייד. קהילה געשאפן א קאמיסיע: "די ק׳ (אין די אבאזן) זאל גארנישט פעלן". "די ק׳ די רייכע (וואם גייען נישט) צאלן דאס געלט"; ״גיט אונדז צוריק אונדזערע קינדער״ — האבן די עלטערן געשריען. דערפאר די בחורים כסדר געפונן ק׳. (קורץ, כ״י, ז׳ 168). ק׳־אקציע. די זויגלינגם פאקט מען אין די זעק. דער דייטש טרעט מיט די פיס, ס׳זאל מער אריין. אקציע אויר ק׳. (ק. צעטניק, דער זייגער, ז׳ 33/6). סלאבאדקע, נאכט 25/26 יוני 1941, טויזנט קינדער צוגעגומען; מערץ, 1944 — 900 ק׳. דייטשן חוזקן: זינט היער נאך קאטצעו דאז (יעלין, ז׳ 11). ק׳־מראנספארט־כרינאדע, לייטער מולקע (חזן). זע: טראנספארט. ק׳־ווינקלען, ארום 1030, באדינט דורך 30 ווינקל־פירער. (נאטיץ, 30.4.41), וו״ג, אונדזערע צייט, אפריל 1958, ז׳ 25, ר״א 106). ק׳־קאלאניע — געעפנט 18.8.40 אין מארישין. (ל״ג, לוח 42). זע: הויז־קאמיטעט. שטייט די באלעבאסטע פון א יאר זיבן. נאך נישט אנגענומען אין רעסארט (זע). (א. שנור, קינדער אין ג׳, ליד, ם׳ בייטש, ז׳ 94).

קינדער־ריין — בזשעזשין געבליבן ק׳־ר׳ און זקנים־ריין. (ס׳ בזשעזשין, ז׳ 142).

קעלץ — אין קעלצער ג׳ בעתן אנטשטיין פון דער יידישער פאליציי: "ביי אונדז אין ק׳ איז שוין באלד ווי אין תל־אביב".

קיפן — מען קיפט, מ׳שלאגט. (וו״ג, סמאקאווסקי).

קירזשנער — היסלער. (קאפלאן, ז׳ 53).

קירכהאר — גזירה פון ק׳, אמטם־קאמיסאר אין ביאל״ג, געפאדערט 21 מאן צו שוועך ארבעט: מאלן שמיינער. די אויפזעער שלאגן. ק׳ באריכט אין גאנץ דייטשלאנד אלס שטארל׳־פירפע. די גזירה געטראפן פיל שטעטלער ארום ביאליסטאק. (ביאל״ג, 1084, ב״ק).

קירקע — ביגע צו צעשלאגן הארטע ערד. ״אין ל׳ מין־ פארשפארט / און גלייך מיר נומעריכט. / אין האנט געגעבן א קירקע און א קאל״. (ליד "ווילנע", מ״ז 73).

ק. ל. — קאנצענטראציע־ל׳. ״דא איז א ק.ל.״ — שרייט אין בירקענאו א יידישער קאפא. (ס׳ זאמבראוו, ז׳ 152). דער כלאקאווי אין מיידאנעק שרייט: "איר מיינט אז ק. ל. מיינט קאנצענטראציע־ל׳, נישט ריכטיק, דאס איז קיין

לעבן !״ (עמער י״ עדות, ייה״ק). באנוצט אין אונטערערד: קריגס־לאזארעט. (קאוונע, יעלין, ז׳ 42).

קלאגפירער — שטאט קאלאנענפירער. (קאפלאן, ז׳ 37).

הלאנגען — עס גייען ארוס ק׳, אז מען גייט מאכן א ג׳, אבער ק׳ זענען דערווייל האלבע צרות. און האלבע צרות זענען ברוך השם, נישט קיין גאנצע. (ווארשע, אלבערט, ז׳ 29) ; מען גראבט גריבער פאר אן אקציע (זע); א פראכט־צוג אויף דער סטאציע (פירט קיין טרעבלינקע). (ס׳ ביאלא־פאדלאסקא, ז׳ 418). זע: שווארצע קראען.

?לאווישן — קלוטשניקעס (אויפזעער) אין תפיסה פאוויאק. (די צען, כ״י; הירשהויט, פינצטערע נעכט, ז׳ 71).

ל,לא#סידרע — "ק׳ — טויט־שארבנס״. (ל״ג). מענטשן ווי מתים. (גלובע, יו״ש). זע: קלעפסידרע.

?לד — קאנצענטראציע־לאגער דאכאו. די העפטלינגען, יידן פון ווין 1938, טייטשן די ר״ת: "קאן לאנגע דאוערן". (ארי אבן זאב, בראשית הסער).

קלוטפעם — הילצערנע שיך. "ק׳ אויף הארבסט און ווינטער. אין דער קלומפארניע גרייט מען האלץ פאר ק׳, עם זאל באפרידיקן דעם נאכפרעג אויף ק׳ ". (קרוק, 10.9.42). "לויזע, הילצערנע לאגער־שיך. זיי ריסן די אויפגעלאפענע, געלע הויט פון די פיס, וואס שיילט זין־ ווי פארלעגענע, אלטע ציטרין־שאל". (ל׳ מאנאוויץ). "די גרויסע ק׳ קלאפן פון ווייטנס". הילצערגע ק׳. (ם׳ סמורגון, ז׳ 397). קליטסעי־ש (אין ליד פון חייטין: ווען עס קומט אן דער פרימארגן, שאוועל, מ. ז. נ״ר 68). הרב צוקערמאן אלם ק״־מאכער. (סעגאלסאן, ז׳ 130).

"קינדער־ק׳ סעלט נישט״. (אוישוויץ, א. ווייץ, פאריזער שריפטן, 4־3, ז׳ 84).

קליינהענדלער — "קינדער גייען ארוים פון ג׳ קויפן און פארקויפן — געוופן ק׳". (ם׳ וואלאמין, ז׳ 419).

קליין־טרעכלינקע — זעקסטע אקציע, א״ג ק״־ט׳, 26.5.42. ארבעטן אויפן ראדזינער שאסיי. שפעטער אפגעשיקט קיין מיידאנעק. (ס׳ מעזריטש, ז׳ 570).

קליינע — מ. (מורער) פארלאנגט 250,000 ק׳ (הערה: מארקן). (קאלמאנאוויטש, טאגבוך, 27.12.42, ייוואי־בלעטער, ב׳ 51, ה׳ 35).

קללות — זאלסט אריינפאלן אין די הענט פון דער פאליציי; זאלסט אריינפאלן אין אבוז פראצי; זאלסט האבן אזא קאליר ווי די געלע לאטע; גאט אין הימל זאל אין דיר אזוי געדענקען, ווי דו געדענקסט אנצוטאן די אפאסקע; עם זאל דיר געשען דאם וואס איו ווינטש דעם וואס דו ווייסט שוין; דו זאלסט ארונטער אונטער א קאננע טראמווי; היטלער זאל אזוי לייכטן, ווי עם לייכטן די היינטיקע ליכט; היטלערס ״גאלדענע וייך״ זאל זיין אזוי פעט, ווי די מיטאגן אין א פאלקם־קוך: זאלסט מיד ווערן א קעסט־קינד אין א פאלקס־קוך; זאלסט מיר אריינפאלן אין די הענט פון משולם קאמינער (געפירט די מתים־אפטיילונג פון דעו־ ווארשעווער גמינע); משולם קאמינער זאל מיט דיר האבן צו טאן; זאלסט אזוי ברענען, ווי דאם היינטיקע ברויט (אויפן הארצן). (ר״א, פאלקלאר, ב׳ 2).

ביים אפגעבן די פוטערם: ״שלא תזכו ללבשם, שיהיו הם כפרתנו. התפללו: "לי לחיים ולך למוות". (וו״ג); אונדזערע צרות געזאגט אויף זיי (דייטשן); זאלן גישט דערלעבן אנטאן (ביים נייען מונדירן); זאלן זיי גיין מיט אלע קלאגן (אדער) מיט אלע יידישע צרות; זאל דיך כאפן דער קלאג; גאט זאל שוין אין דיר פארגעסן; גייענדיק צו דער ארבעט: צו שלאגן — בלוט פון אייערע אויגן; אויפן עראדראם: זאלן נישט צוריק קומען! א מצבה נאך זיי• די גוטע דייטשן: א לייכטן טויט אונטער א וואגן פעדערן; די שלעכטע דייטשן — א שווערער טויט; א גוטן דייטש — א זיסן טויט. וואס הייסט דאס ז — אונטער א וואגן מיט צוקער; די פליערם — א שנעלן טויט — אראפהאקן די קעפ מיט א פראפעלער. (יעלין, ז׳ 190/2, קאוונע).

זאל דיר דאס היטל צוואקסן צום קאפ אויף אייזנגאס־לעשנע. (ווארשע, געדארפט דא אראפנעמען דאס היטל פאר דער וואך); אן אקטועלע ג׳־קללה (גיכער א ברכה): זאלסט אזוי דערלעבן צו קומען צו קבר ישראל. (קרוק, 28.5.42) ; לאדזש: נאד וועמען זיצט *איר שבעה* ׳ מ׳זאל שוין זיצן שבעה נאכן שונא ישראל. (שפיגל, אין א טויטן־גענסל); שמעתי עוד בהיותי ילד מין בטוי ביידיש שמדברים על "שמונים ושמונה פוילישע קללות" וחשבתי שזה סתם פתגם כזה. אבל בשמעי את הקצטניק הזה כשפער את פיו, כאילו יצאו מתוך פיו לשונות אש כמין אוטומט. חי, אמרתי, שהגרמנים כאין ואפס נחשבו עם קללותיהם נגד אלה, בפרט היותו ננס, התפעלתי, כיצד יכול לצאת כל כך הרבה מבטן קטנה כזאת. ממש פלא! (כ״י, 114, ייד פון אונגארן, געווען אין אוישוויץ). ״ייִדן, זאל זיך פריילעך! מיר האבן זיי אין דער ערד". (געבירטיק, מינוטן פון בטחון, קראקע 2.10.40). ״ק׳ — דער כלי־זין פון שוואכע. וויפל מאל דאס געהערט אין ג׳ ". (מאקאווסקי, וועדמאכט געפאלגע !פוילישע), ז׳ 336).

קלעי — ״קלעי נא סטול״ (אויפן טיש), וואדנצייכן אין פאפיר־געמיינשאפט. (פלאשווו, פוילישע).

קלעיעק — זופ. (ל״ג, הילער, 25.1.44). צוליב דעם וואס ס׳איז נישטא קיין קילאריבן, וווערט אין רעסארט געגעבן ק׳־זופ, א שיטערער קרופניק מיט עטלעכע שטיק־לעד קארטאפל.

קלעפפי־קדעפכי — גנבענען, ארגאניזירן. גריכישע יידן אין ל.׳ (קאפלאן, ז׳ 39). יידיש־רעדנדיקע פארשטיין דאס וואדט ״קלעפ־צי״. (דיאמאנט). זע: ארגאניזירן.

קלעסטידרע — "אין דער ריי נאד פאפיראסן זענען די ק׳ גאנצע ריזן. לויט די כוחות וואס זיי וויזן ארויס ביי די פאפיראסן, זענען דאס אטלעטן און נישט קיין ק׳־ס ווי יעדערן דאכט זיך״. (הילער, 6.4.44). זייער אויסגעדארטע, ס׳רוב שטייען זיי א מינוט פארן טויט. (ג׳־לעקם׳). "א ק׳ אויפן פנים, ווי מען זאגט עס פראסט־פשוט אין ג׳״. (סעראקאוויאק, 20.6.42, ביולעטין ייה״ה נר׳ 30׳ ז׳ 116). ״אלטע וויבער און סתם כאקלעפסיז־ירמע פנימער". (זעליקאוויטש. 19.7.42, כ״י).

קנאה — ״נאך דער אויסזידלונג אויגוסט 1942, איז געבליבן די אדע פאריתומט. זיי האסן די צוגעקומענע פון אנדערע שטעט. זיי זענען יענע מקנא וואס זיי לעבן. דאס איז א פסיכאז. זייער אפט געהערט: אונדזערע לייטישע יידן זענען געגאנגען און אויף זייער ארט זענען אנגעקומען אט די דזיאדעם". (באכניע, זעלינגער, ב׳ 3, ז׳ 5). "וואראנעס, אומגלויבלעך דאס זיי זענען דא פארבליבן פרייוויליק. וואלטן מיר געווען וואראנעס״. (15.7.44, ר. אפענהיים, טערעזינע־ שטאט, ז׳ 232, דייטש). "מיין זונדעלע באמערקט פון בוידעם ווי א שכנטע גיט עסן א קאץ. האלעוויי וואלט איך געווען א קאץ! מיד האבן זיך גערא־ טעוועט פון שיסן, איצט וועלן מיו־ אויסגיין פון הונגער". (ס׳ קראשניק, ז׳ 400). ״לו הייתי כלב״. (ס׳ אנטופול, ז׳ 340) ; מקנא די טויטע. (ס׳ לוך־ מיר, ז׳ 441 א״א). זע: קבר.

קנייַדל(עד) — 1. ״ווי אזוי זאל איך מאכן ק׳ פון די פארפרוירענע קארטאפלז״ — "קוועטש אוים די קארטאפל, דאם וואסער גיס אויס, דאס הארטע וואדף אווועק און נעם מצה־מעל, אייער און שמאלץ — וועסטו האבן ק׳". (ל״ג). 2. באמבעס. ביינאכט לופט־אלארם. ״זאלן זיי אויך וויסן דעמי טעם פון מלחמה. דעם טעם פון ק׳ אן יויך". (ל״ג, פראנק, 3.9.41).

קנייַרי — הרעב מציק מאד. הילדים צועקים לחם. עומדות נשים מסביב לקרסקטין ומגרשי חגיה לחיילים ההונגאריים ומבקשות לחם. במשך זמן קצר למדו מלה אחת הונגארית: ק׳ (לחם). צועקים הילדים: ק׳! ק׳ ! (קאלאמיי, אונגר, זכור, ז׳ 22). אנהייב מלחמה מיט ר״ם, די געגנט ארום קאלאמיי פארנומען אונגא־ ריש מיליטער, יולי 1941.

קנעפלעך — גאלדענע מטבעות. (קאפלאן, ז׳ 24). אט־אט וועט אנקומען עפעם א צירק מיט ווילדע חיות און ווי זאגט מען: א קנעפל — א קוק! (סאלאמאנאוויטש, ז׳ 335). ״ערב יום־כיפור, פיל ק׳ אין דער שול״. (רינג/ סעפט׳ 1941, כתבים 1, ז׳ 300). ק׳ — מענער.

קפיענזעזנא העלענא — ק׳ קענסטו (ל״ג). די פרויען פון רומקאווסקין און זיין ברודער יוסף.

קעז־וואגן — "דורך א גאס פון יידישן פערטל פלעגט יעדן טאג אדורכפארן אן אויטא. מיר האבן אים גערופן ק־וו׳, ווייל אויפן אויטא געווען אנגעגעבן א פירמע פון קעז. א פעלדוועבל געפארן מיט דעם וואגן און כאפט מענטשן. נאר אז מען האט אים געגעבן א פאר זלאטיס, האט ער נאכגעלאזט. יידן מאכן ספארט, לויפן און לאזן זיך נישט כאפן. אויב אריינפאלן — צאלט מען". (קראקע מנחם זעלינגער, ה׳ 1, ז׳ 24).

קעזל — ״וואס מיר פאליטיק, אין דרערד די גאנצע וועלט ׳ א ק׳ איז דא ? — אויב יא, קאנען זיך אלע די גרויסע קעפ צעהאקן, אבי מיר באקומען א שווי־ צער־קעזל״. אויף די טאלאנען אין ל״ג, באקומען צו 100 גראם שווייצער־ קעז. (פראנק, 22.7.44).

קעלכער — גראנאטן געווען דרייערליי: גרויסע, 57 ק״ג, געוופן ק׳ מיטעלע, 38 ק״ג, ״טאמקעפ״, ווייל געווען ענלעך צו גומי־זויגערלעך פאר קינדער; די קלענ־ סטע, 27 ק״ג, געוופן ״לאלקעס״. (שטריגלער, א־ן פאבריקן, ז׳ 207).

קמלער — בריוו פון 23.8.43 : "ווי דו ווייסט, בין איך קראנק, אפשר וועט מיך קענען אויסהיילן דער באוווסטער דאקטער קעלער. דו האסט אוודאי וועגן אים גע־הערט. ער איז זייער פאפולער. ס׳איז מיר שווער צו געזעגענען זיך". (ס׳ זבו־רוב, ז׳ 86). עם קומט אן א בריוו פון ווארשע: "די בעסטע פריינד — פאן קעלעראווסקי און פאן כוידעמאווסקי. דער ערגסטער פיינד האט זיך ארויס־געוויזן פאן שיינאווסקי (פון "שיין"). (פ. קאפלאן, חורבן ביאליסטאק, 1943). 2). "עלף קעלערדיקע יידן ווערן פארשפארט און אומגעבראכט. א ברודער־קבר פון די זיבעצן קעלערדיקע". (ס׳ גאניאדז, ז׳ 634). זע: מעטאפער.

קעניג — יאקוב דער ערשטער, דער עלטעסטער גענס (ווילנ״ג, קאטשערגינסקי). ק׳ פון ג׳, שמאי גראיער, לובלין. זע: קרול; מלך.

קענינלעכע דענישע •לימים — פליטים פון דענעמארק און שוועדן. (וועלנער, ביי די ברעגן פון אוירעסונד, ז׳ 164).

קעגצייבן — ארעמבאנד מיטן מגן־דוד <זע).

קענקארטע — דעצעמבער 1941 האט מען אלע מענער, יידן פון 10 יאר ביז 60, רעיעס־טרירט. דער ארבעט־אמט האט זיי געגעבן א ק׳. פאראן 3 שטופן לויט דער טויגלעכקייט פון רעיעסטרירטן: א, ב, צ. אלע געווארלט באקומען די ערשטע שטופע — א. וועך ס׳האט געהאט גענלט, האט אלץ געקאנט דערגרייכן. (זכרו־נות, ס׳ טשארטקאוו, ז׳ 136). "סדרה קענארטן. אן אומגליק מיט אונדז, יידן. ס׳איז שוין אונדז נישט צו דערקענען. הייסט מען מאכן קענקארטן";
אז כ׳וועל שוין מארגן מאכן א פאטאגראפיע און א ק/ וועט מען מיך מארגן דערקענען? א ברויט־קארטע, א דאדאטקאווע קארטע, אן ארבעט־קארטע, א שאפ־קארטע און א ק׳. וויפל קארטן דארף ער עם האבן, כדי ער זאל מיך קענען הרגענען? (ר״א, נר׳ 172). א באנדע משוגעים: א לענטע, א היטל, א בלעכל ווי פאר א הונס, אדער אמאליקן סטרוזש. ״ס׳איז ארויס א פאר־ארדענונג וועגן ארויסגעבן ק׳. דאם וועט באצייכנט ווי א גוטער סימן, נאך דערצו, וועך דער טערמין ביז וועך די קארטן דארפן ארויס געגומען ווערן, איז פארלענגערט געווארן״. (דוד קלין, וו״ג, ז׳ 126).

קעפט — אין אלע ערטער ווו ס׳ארבעטן מער ווי 15 יידן, דארף מען איינפירן ק׳ פאר יידן. די ק׳ באשטייט פון וואסער, פארמישט מיט א ביסל מעל. (פנקס שבלי, ז׳ 146, 155).

קעהמל — 1. אין סקארזשיסקא האט מען די דערשאסענע אריינגעווארפן אין א ק׳ און ארויסגעפירט ווי מיסט. א פארזינדיקטן האט מען אריינגעווארפן אין ק׳ אויף א גאנצער נאכט, ווו ער איז געלעגן מיט טויטע. ״אין ק׳ ״ — א שרעקווארט פון ל׳. (מ. באקאלטשוק; שטריגלער, גורלות, ב׳ 1, ז׳ 131). 2. "וואס מער דו גייסט אין ק׳ (ארון), אלץ שטארקער הייבט זיך ביים גביר דאם וועסטל". (ר״א). ק׳ — ארון פון פינקערטן. (טיטעלמאן, 20.12.4)). 3 געהיימע "קעסט־לער״ צעטראגן די ידיעה וועגן דעם אויפשטאנד (1944). (צוקונפט, אפריל 1958). ק׳ — געהיים ארט, ווו מ׳פלעגט איבערגעבן געהיימע זאכן. זע: סקריטקא.

קעסל — דעם 5.9.42 ביינאכט, גיט די יידישע פאליציי צו וויסן, אז מארגן 10 פרי מוזן אלע זיר צושטעלן מיט זייערע זאכן אין פירעק וואלינסקע־זאמענהאף. מ׳וועט באקומען נייע נומערן און צוריקגיין אין די שאפן. א הונדערט טויזנט מענטשן האבן זיך צונויפגעזאמלט. 60,000 האט מען צוגענומען, דער רעשט איז צו־ריי? ארבעטן. (טורקאוו, אזוי... קאפיטל 26; פארלאשענע שטערן, ב׳ 1, ז׳ 115). "קאציאל וואלינסקי". (א. לובער, לעבן און טויט און וו״ג, רוים, פויל־לישן; ניישטאט, חורבן, ז׳ 93; ר. אוירבך, בחוצות וארשה, ז׳ 111 א״א). באנוצט אויר אין פוילישן: קאציאל.

קעפל(לעד) — שמוגל פון מענטשן. ק׳ — א קלענערער פון פראדוקטן, א גרעסערער פון ק׳, ד״ה לעבעדיקע מענטשן ארום אן אריין אין ג׳. דער אפצאל פון א ק׳ איז פארשיידן, אפהענגיק פון דער טענדענץ און פון דער קעשענע פון קליענט. די יידישע פאליציי געמט 40% פון אפצאל, די פוילישע — 5 גילדן א קאפ. דאס רעשט געבליבן ביי דער חברה. (ר״א, נאטיץ, 9.7.42). בעת אן אקציע, האט מען נישט געריידט וועגן מענטשן, נאר וועגן ״קעפ״. (טורקאוו, אזוי, ז׳ 284). "היינט צוגעשטעלט אזוי פיל און אזוי פיל ק׳". (י. פערלע, חורבן וואַרשע, 1942). ק׳ סטע — רייכע. (וו״ג, קארנגאלד, ב׳ 2, כ״י). "האנדל מיט ק׳ אין טעג פון קאנטינגענטן" (זע), בעת דער גרויסער אויסזיד־לונג אין וואַרשע. (רינג׳, כתבים, ז׳ 12, 36). פוילישי: לעבעק, לעבקי.

קעצישע שחיטה — אין ל״ג סארהאלטן א ייד, וואס האט א לענגערע צייט געכאפט קעץ, געהרגעט און פארקויפט פאר קעלבערן פלייש. (פראנק, 20.5.41).

קעראוניק — לייטער פון א רעסארט. איבער אים — א קאמיסאר. (ל״ג). מ׳פרעגט א ק׳ אין זיין ביוראַ: ״וואס איז דא אזוי הייס ביי דיר? ענטפערט ער: "ווי קאן דען זיין אנדערש ז איך באק דא מיין ברויט״. (ראזענפארב, ב׳ 3, ז׳ 468).

קראווא — פוילישי: קו. דער דייטש געלאזט אין גאנג• מינען־וואַרפער. געוופן ״שאמא״ אדער רעוונדיקע קו. דער קול פון די מינעם — ווי דאם איבערוקן א שאנק. ווי דאס רעווען פון א קו (ריטשאנצא). וואַרשעווער אויפשטאנד, 1944. (בא־זשיקאווסקי, צווישן, ז׳ 247).

קראטעם — ליטווישי: קראטיטי. הויז־זוכונגען. מ׳האט געזאגט א ק׳ אין שטוב. (קאוו־נע). "זעלנער רינגלען ארום די הייזער, גייען פון הויז צו הויז, זוכן סיסטע־מאטיש, פאדערן: גאלד, זילבער, קליידער, שיכווארג. דעו־ באזוך דויערט א גאנצן טאג״. (יעלין, ז׳ 167).

קראטקע — מ׳קאסירט איין צו צוואנציק און מער שמיץ. אייניקע קומען אפ בלויז מיט ק׳־צייכנס אויפן אונטערשטן קערפער־טייל. אנדערע וואנדערן פון דער וואכע גלייך אין שפיטאל אריין. (טשענסטאכאוו, האסאג, ל. ברענער).

קדאיאווזנעס — קומען אן ק׳. (ס׳ ברייגסק, ז׳ 378). זעלנער פון דער ארמיא קראיאווא (זע).

קראנקע, קדענק — מ׳האט געמוזט אויסבאהאלטן פאר דייטשן די אנשטענדיקע ק׳, דעריבער דער דאקטער באצייכנט דיפטעריע וויי אנגינע; בויכטיפוס — פאר־דארכונג. די דאזיקע באצייכענונגען אנגענומען אין ג׳ שאוול. (שאליט, ז׳ 83). ״מ׳דערשיסט די ק׳, א סימן אז די געזונטע ארבעטער וועלן בלייבן לעבן". (ס׳ קאלאמיי, ז׳ 341).

קראנקענכאו — רעוויר, שפיטאל אין ל׳. (ם׳ זעלווע, ז׳ 231; ס׳ אוישוויץ, ז׳ 473). קראנקען־שטובע, שפיטאל־בלאק. (אייזענבערג, פאר וואס, ז׳ 102).

קראַנען-קאנצערט — בשעת דעם ערשטן קאנצערט אין ווילנער ג׳ — אן אויסגעשריי: "אויף א בית־עולם־מאכט מען נישט קיק טעאטער״; "קיק איינער וועט נישט גיין אויף דעם ק״ק". (קרוק, 17.1.42). זע: שוואַרצע קראַען.

ל,-אפיזוע — מענטשן תמיד זי אויסגעמיטן, כדי זיו נישט אפבריען, האט איצט געדינט ווי א זאך צום עסן. (דוניד. רוזן, ידידי יער, ז׳ 34). ק׳־זופ. (ס׳ גבוזדיעץ, ז׳ 150). זע: קריגסוויכטיק.

ל,ראפל,א — 1. צוויי ק׳ גייען (יידישע פרויען אויף דער ארישער זייט, לוואוו). 2. "וואס פארא באדייטוגג האט עם, אויב ראזענבלאט גיט אייר נאד א ק׳ צי מער. אן אייך, וואלטן זיך די מענטשן אין ג׳ פארוואנדלט אין חיות, וואס וואלטן זיך אויף שטיקער צעריסן". 3. ק׳ — אפצייכן פון א העכערער שארזשע אין דער יידישער פאליציי אין ל״ג, צום 3־יאריקן יובילי פון דער אדע. (ארכיוו יה״א). פוילישׁ: פונקט.

קדאפט דויד פריידע — 10>״6זז 011-101> 1)3ת>1. דייטש־היטלעריסטישער פאראל. "לראפנז דורך• שאדעגפריידע". (רינג׳, יאנואר 1942).

קראק, מאכן א ק׳ — אפציען בשתיקה פון א קאמאנדע, כדי צו מאכן א מיסחר אויף דער ארישער זיים. (קאפלאן, ז׳ 27).

קרול חיים — 6.9.40 געווען אין ווארשע רומקאווסקי. אין ל׳ רופט מען אים ק׳ ח׳. (ריגג׳, 9.40). זע: קעניג.

קרוליק — 1. פרויען, וואס געמאכט מיט זיי מעדיצינישע עקספערימענטן. (ל. פלא־שתו, אוישוויץ, ראוונסבריק א״א). 2. פוילישער אונטערערד באצייכנט מיט ק׳ א פרוי וואט האלט אן באציונגען מיט דייטשן און מ׳גאלט איר אפ דעם קאפ.

קרומע שיד — אויף א טענה צום וויצע־פארזיצער פון קאוונער עלטעסטן־ראט, הלמאי אין ג׳ פירן באאמטע נישט קיין זויבערע ארבעט, געענטפערט: "צו א קרו־מען פוס וויל איר א גלייכן שיך !״ גקאפלאן, ז׳ 36).

קרדפיאזש — קויפן־אויף אלטע שיך, נעמען זיי פונאנדער, סארטירן און פארקויפן דאס די שוסטערס ווי רוי־מאטעריאל. (וו״ג, טיקאטשינסקי, ר״א 104).

קרוציצע — א ביקס מיט אן אפגעשניטענער לופע. (ס׳ באראנוביץ, ז׳ 480, 499 ; לי־דאווסקי, ביער, ז׳ 52, 106).

לדיגם־וויכפיק — פאר 300 זלאטיס באקומען א קארטע אלם זאמלער פון קראפיווע אויף די פעלדער, דינט צו באארבעטן אויף טעקסטיל. אנדערע זאמלען פעדערן, שישקעס פון ביימער אאז״וו. (שניצער, קאלאמיי, כ״י, ז׳ 78; ס׳ גבוזדזיעץ, ז׳ 150).

ל,־י1ווקע — פוילישׁ: באהעלטענישׁ. ליד: איך זיץ אין ק׳ און טראכט זיך: / איך בין שוק מיד, אז דאס אויג פארמאכט זיך. (מחברים: יעליע מגיד און גערצמאן, קולטור־קאנגרעס, 20 יארטאג פון ווארשעווער ג׳־אויפשטאנד, ז׳ 26; לייב ראכמאן, כ׳האב... ז׳ 17, 69). ידקווקעם — פקריטקעס. (העניע זילבערמינץ). שמאט ק׳ באנוצט ״קדישיא״ פון ?81 (רינגל׳, יידיש־פוילישע באצוינ־גען, יו״ש־אויסגאבע, ז׳ 230 ; 6131100^1 1ז8יימ>ז-11311ס?).

קרייז־איגספעקטאר — אין ביעלסקא א יודענעלטספטער נאמינירט ווי דער "יידישער קרייז־אינספעקטאר".

קרייזיודענראט — אין א טייל גרעסערע שטעט געווען ק/ וואס האט אין א געוויסער מאס אויסגעמירט די קאנטראל איבער די קלענערע ירדענראטן אין זייער קרייז: ראדעם, פשעמישל, טשארטקיוו, זבאראוו, זע: (ס' יעזיערנע, ז' 242,198).

קרייער — היטלער. "קודם געראפן ,פיר' ", די דייטשן זיר געכאפט, האט מען געענדערט אויף "שרייער". פון דעם — ק'. (ארענשטיין, טשענסטאכאוו, ז' 67).

קריכנדיקע — לייז. די ק' עסן אויף לעבעדיקערהיים. (פרענקעל־זאלצמאן, העפטלינג, ז' 130 ; ס' זשעלעכאוו, ז' 299 ; ליטמאן יואל, יו"ש, כ"י, ז' 22).

קרימינאל־פאליציי — געהאט אן אייגן הייזל. "רויטע הייזל" אין ל"ג. "זארגן פאר קרימינאליסטיק אין ג' ". (פראנק). קריפא, קרים. יידן געמוזט צושטעלן אלע הויז־חיות, אפילו היבט און קעץ. (בריקם, א קאץ, דער טאג, 23.10.49). קרימאוויעץ (ווצעס). (ראזענפארב, ב' 2, ז' 140, 293, 384). שלאגט א יידן פאר און נאך דער רעוויזיע און פארענטפערט זיך: פריער האב איך דיר בא־צאלט, ווייל כ'האב געמיינט, אז כ'וועל עפעס ביי דיר געפינען. אצינד בא־צאל איך דיר, ווייל כ'האב אומזיסט געארבעט. (בריקם, דער קייסער, ז' 110). א ייד וויל באגיין זעלבסטמארד, צעשרייט ער זיך: "ניעך זשיע פאל־סקא!" (זאל לעבן פוילן!). ווארנט אים דער קריפא־פאליציאנט: שטילער, דא זענען פאראן פאלקס־דייטשן אויך. (ס' האראדענקא, ז' 292).

קריפל — יעדער ייד וואם איז נושא־חן אין די אויגן פון די דייטשן. (ווייטראוב, ווערטער־רשימה).

קרישיא — זע: קריווואקא.

קרעמאטאריע — מיידאנעק. א קאפא גיט צו פארשטיין די ניי־אנגעקומענע אין ל': "אויב עמעץ פארזינדיקט זיך, גייט ער אריין אונטן און קומט ארויס אויבן, מיטן רויך", אנווייזנדיק די ק'. (ס' קראשניק, ז' 362).

קרעפיר־לאגער — אין א שטאט ווערט געשאפן א ג'. דער קאמענדאנט רופט עס ק.־ל'. (ביולעטין, ו"ג, 10.9.41, נ"ר 11—12; אוישוויץ; קוויאטקאווסקא, פון לאגער, ז' 46). "דא איז א ק־ל' ". (גראדאווסקי, כ"י, אוישוויץ, 1944 ; מארק, מגילה, ז' 334 א"א).

קרעצע־בלאק — פאר הויט־קראנקע, קאנדידאטן פאר דער גאז־קאמער. אוישוויץ.

ר

ר. — רוסן — זייער אפט באנוצט. (ל״ג, הילער, 4.1.1944 א״א).

ראכונע? — פויליש׃ רויב. דעם 11.9.1939 דייטשן פארנומען די שטאט. דעם 12טן הויבט זיך אן דעו־ "ראבונעק". (ם׳ זשעלעכאוו, ז׳ 202).

ראגלעז — אנטלויפן. "באלעבאטים (דייטשן) ראגלען". (ל״ג, הילער 1.7.1944).

ראד — גאלדענע 20 דאלאר־שטיק. (קאפלאן, ז׳ 24).

ראדאגאשטש — "ר׳ וועט קלינגען אין די אויערן פון דער לאדזשער יידישער באפעל־קערונג. א פארשטאט, דער אינדזל פון פיין אין די טראגישע טעג". (סקאלאוו, האקנקרייץ, ז׳ 63) 1 אין ר׳ אומגעבראכט ״גייזעלן״ אין סאמע אנהייב.

ראראמער אקציע — אין שידלאוועץ. געמיינט, אז מ׳וועט די יידישע אינטעליגענץ אויס־בייטן אויף אויסלענדישע דייטשן אין ראדאם. דערשאסן אויפן וועג. (ספר שידלאווצע, ז׳ 494).

ראדצע(ס) — "קהילה־פארזארגער רופן זיר ראדצעס". (וו״ג, אונדזער וועג, 12.1941). מיטגלידער פון יודענראט.

ראום! — זע: "אלע ראום". "עם יהודים לא דיברו, צורת הפניה היחידה היתר. הצעקה". (ס׳ סוקל, ז׳ 488 ; ם׳ לוצק, ז׳ 428, 494 ; ביאלא פאדלאסקא, ז׳ 417, 449 ; וויסאקע מאזאוויעצקי, ז׳ 180).

ראזכיורקס — "פאני ווידזשעלאטשקע (זע) האסט געגנבעט בוראקעס, דער פרעזעס וועט קומען, עסטע גיין צו ,ראזביורקעס" (ליד, ל״ג). איינע פון די שווערסטע ארבעט־פלעצער: צענעמען בויפעליקע הייזער, צעשעדיקטע פון באמבעס אין און ארום דעם ג׳. דייטשן דאם גערופן ״אבברוך״. א׳־קאמאנדא. זע: אפרוך, פאפיר־רעסארט.

ראזוואלקע — פויליש׃ דערשיסן. "מען פירט איצט ארויס אויף א ר׳. מען וועט אונדז נישט אזוי שנעל ראזוואלן". (צען פון פאוויאק, כ״י).

דאזעגפעלד — רוזוועלט. (קאפלאן, ז׳ 54).

דאטונדע — גיא ההריגה. (ס׳ זמושץ׳, ז׳ 99. צוויי פאטאגראפיעס. "ציון קבר־ההמוני". דארט).

ראט־מייסטער — ראדניק, פארן אנטשטיין פון יודענראט. (ם׳ טורבין, ז׳ 226, 275, 277).

דאט־מענטשן — אין דעו־ צייט, וועו פשוטע יידן שטארבן פאר הונגער, פארברענגען די ר״מ גוט, לעבן אין די בעסטע באדינגונגען. די יודענראטלעד די ראט־טיטגלידער אינטריגירן. (ם׳ פביאניץ, ז׳ 334) ; ראטניק(עם). (שטריגלער, אין פרעמדן דור, ז׳ 134). זע: יודענראטניק.

ראטשיקעם — יעדן אינדערפרי קומט סאר אז איכערצייל (זע: אפעל); אויף אונדז גיבן אכטונג א פאר יידן, ״ראטשיקעס״ (אנגעשטעלטע סון יודענראט), איינער בעסער, איינער ערגער. איינער האלט א שטעקעלע אין האנט (צו געבן קלעפ). (ס׳ סמורגון, ז׳ 391).

ראל־כריגאדע, קאמאנדע — פארט ארום איבער ישובים און פירט ארויס מענטשן קיין בעלזשעץ. (ס׳ טארנאפאל, ז׳ 439). "די ר״ק טרייבט יידן און ברענגט זיי אויפן טויט־ארט, אין די הימעל־קאמאנדא״ (זע). (ל״ג, פראנק, ז׳ 331 סוף 1942). "מיר זענען געווען מיט דער ר״ק אין געטא" (ליד פון גוטמאן, מיט די פיס...).

דאמפע — ארט ווו דער צוג מיטן טראנספארט יידן האט זיך־ אפגעשטעלט אין ל׳ אוישוויץ, פון דאנען געטריבן אויף אומקום. א קליינעם טייל געלאזט אין ל׳ אויף ארבעט.

ראנאוצעס — פון ר. א. נ. א. (רוסקאיא אסוואבאדיטעלנאיא נאראדנאיא ארמיא — רוסישע נאציאנאלע באפרייונג־ארמיי). פארבינדעטע פון די דייטשן, הרגענען יידן. ״די ר׳ האבן אונדז ארומגערינגלט". (ם׳ זשעטל, ז׳ 390, 430 א״א).

ראפמאוו — "נאכן זיג פון די רוסן ביי ר׳, האבן יידן אנגעהויבן רופן די שטאט ראש־טוב (גוטער אנהייב)". (רינגל׳, 1941).

ראציא — ״פאליציי־אקציע קעגן אויסוורפן״. (דייטשער שפראד בראקהאוס, 1940). איבערפאל אויף יידן. באנוצט אין אפיציעלע דאקומענטן דורך דייטשע מלוכה־ אינסטאנצן. ראציא־אבלאווע. (ר״א, 234, אויגוסט 1940). "די ר׳ איז אין סולן גאנג". (וועלנער, ז׳ 126, דענעמארק). "די אקופאנטישע מאכט אין די יידישע קווארטאלן פון פאריז ארגאניזירט איין איבערפאל נאכן צווייטן. די לעצטע טעג זענען אזעלכע ראציעס אויסגעפירט געווארן אין א סך אראנדיסמאנען". (אונדזער וואכן, 1.9.41).

,•אציע — צוטייל וואם יידן באקומען פון אפראויזאציע־אפטייל ביים יודענראט. •די ר׳ פון יידן איז קלענער פון דער ר׳ פון פאלאקן, וואס איז קלענער פון דער ר׳ פון א פאלקסדייטש, און די ווידער — קלענער פון א רייכסדייטשער. "די קארטן אין האנט, דער זאק אויף די פלייצע, / געשטעלט זיד אין ריי ארויסנעמען די ראציע, / איין קאפ קאלארעפע... / מער וואלט זי דאך נישט דערשלעפט". (א. שנור, ס׳ בייטש, ז׳ 95).

אלע צוויי וואכן ארויסגעהאנגען א ליסטע פראדוקטן: עסיק 100 גר׳, פאפריקע 500 גר׳, וואש־פולווער 500 גר׳, קאווע 50 גר׳, פאמידארן־סאק 200 גר׳, קימעל 400 גר׳, אייער־פלאקן 100 גר׳, זופן־פאסטע, וואם פלעגט בלויז טויגן צום פוצן די שיד 200 גר׳. יעדעם מאל באווייזט זיר אן אונטערשריפט: "שלאגט זיר ארוים פון קאם, דאם איר דארפט עסן״. (יו״ש, עדות, 1185/234). פון א צוואה שכיב־מרע אין ל״ג: "היות איך בין ווי א שטיין, בעט איך דיך, זאלסט למען השם געדענקען אין מיין נשמה, פארזארגן פאר מיר א קדיש און לערנען א פרק משניות. מיינע חפצים קאנסטו דיר נעמען און מיין ר׳ וואם וועט בלייבן נאך מיר". (ל״ג, "אבי ווייטער", תמוז תש״ג, א. שנור, ב. ק. 590).

אין אוונט, ווען דער עולם קומט אהיים פון די רעסארטן און קומען זיר צונויף, רעדט מען נאר וועגן עסן, צומייסט וועגן דער ר׳ וואס מען דארף ארויסגעבן. דערווייל זיצן די ארבעטער אין די שטובן און רעכענען, צי זיי קענען זיך ערלויבן צו קאכן נאד א קילא סארפוילטע קילאריבן, אדער נאך א 10 דעקא קארטאפל אויף אוונט־ברויט פון דעם וואס זיי מוזן האבן ליגן ביז ענדע מערץ. נאד די אלע ראציעס וואס זיי געבן אין די רעסארטן, גייען זיי הונגעריק שלאפן. (ל״ג, הילער, 6.1.1944). א שטילע ר׳ וועגן וועלכער ס׳וועט נישט ארויסגעגעבן קיין עפנטלעכער אקולניק (מודעה). (הילער, 23.5.44). "מיט עטלעכע וואכן צוריק אויסגעשריבן געווארן א ר׳ פון 2 ק״ג שפינאט. מכוח זיין מהות, זענען בשעתו געווען חילוקי דעות: אייניקע האבן געזאגט, אז ס׳איז גוטער, יונגער שפינאט, אנדערע וויידער האבן געזאגט: "עם איז עפעם יא, עפעס נישט... עם איז גרין און גראזיק, אבער קיין טעם האט ער נישט". (ל״ג, כ״י, 1.6.1944. ב. ק. 106). אין קאוונע "ראציאן". (יעלין, ז׳ 185). (טאג־בוך פון ל״ג, מחבר אומבאקאנט, 8.ד.44). "הונגער־טויט, הגם ער איז א ראציאנעלער (לעבן פון ראציעס) איז דער ערגסטער". "די קארטן אין האנט, דער זאק אויף דער פלייצע, געשטעלט זיך אין ריי, ארויסנעמען די ראציע, איין קאפ גאלארעפ. מער וואלט זי דאך ניט דערשלעפט". (שנור, ל״ג, ס׳ בייטש, ז׳ 94).

ראש — 1. היטלער. ס׳איז געווען אן אטענטאט אויפן ר׳, ער איז שווער ראנירט. (ל״ג, הילער, 1944, 20.7). 2. אפיציר, עלטסטער, באאמטער וכד׳. "א ראש געזאגט אין רמ״אס שטאט (קראקע) בעת אן אינטערוועגן וועגן געטא, אז אויב נאך 7 יאר פון •דעם רשע׳ס תורה הרגענען יעבע נישט יעדן ייד, איז עם א גרויס גליק". (רינגל׳, 14.12.40). ״א ראש פון דינאמי״ (א ל׳ אין וואַרשע). (רינגל׳, 1.11.1940).

ראש־השנה־ווינמשן — א לעבעדיק יאר. (ס׳ וואלאמין, ז׳ 398).

ראש־חודש־רעטעכלעד — "דערנערונג־ליווראנט פון א גאנץ יאר". אינפארמאטאר פאר קלייגנגערטנער. (ל״ג, 18.6.1943).

רכונו של עולם וואַרימט לויט די קלייַדער. (פ. ראטשילד, כ״י, ז׳ 31, יו״ש).

רוכינשטיין — וועַרטלעך פון ר׳: אלע גלייך; יינגל האלט זיך; פארקויף די הויזן מיטן וועסטל, אויב נישט, גייסטו אין קעמטל; רעיעסטריר נישט די באנע ביי פינקערטן; נאך דער מלחמה וועלן בלייבן א דרייליגג: מאטל פינקערט, טשער־ניאקאוו און איך, רוביגשטיק; נאך דער מלחמה וועלן בלייבן א 40סטל: גזשיבאווסקע 26 (בנין פון יודענראט) און לעשנא 13 (דרייצנטל (זע) + רובינשטיין, ס״ה 40 ; שמאלץ וועַרט ביליק, ווייל די גבירים לאזן זיך אוים; די מלחמה האט זיך אנגעהויבן אין קאריידאר (דאנציג) און וועט זיך ענדיקן מיטן באלקאן (באלקאן); אלע וועלן שטארבן, צום סאמע סוף וועלן בלייבן דריי יידן: טשערניאקאוו, פינקערט, רובינשטיין. טשערניאקאוו וועט שטארבן און פינקערט וועט אים באגראבן; דערנאד וועט פינקערט שטארבן און רובינ־שטיין וועט בלייבן לעבן, ווייל ווער וואלט באגראבן פינקערטן ? (ר״א, 109). דער איינער טויג, דער צווייטער טויג נישט, דער דרייער און פירעד ברענען

זאלן. 40 — גזשיבאווסקע 26. לעשנא 13, און דער פערציקסטער איז דער וואם איר ווייסט שוין אליין (היטלער).

ר׳ ענדיקט זיך־, ער גייט אוים... ברענט זיד אויף דער זון אויף לעש. "דער פאפו־ לערסטער פילאזאף״. (ר״א, 490). ״א וויכטיקער טעלעפאן. רובינשטיין רעדט: דיד גאט אין הימל, דארף איך, א וויכטיקן שמועס דארף איד מיט דיר פירן. הא, דו ווילסט מיד נישט אויסהערן, דו בינסט פארנומען ? פארוואס גייסטו נישט איריין אין דער פאלאזשענינע פון פינקערטן י דו ווייסט דאך, אז ס׳פעלן ריקשעם. פארוואס זארגסטו נאר פאר פינקערטן ז וואם, ס׳פעלן קליענטן ערגעץ אנ־ דערש ז גיב, גאטענייו, א סך ארבעט די בעלי־עגלות וואט האבן פערד, די בעלי־ עגלות וואט זענען שיין אויטגעצאצקעט, גיב ארבעט די וואס פירן די טויטע אין די טאמאכאדן, טראמווייען. באנעו, שיפן און סאמאלאטן. וואט ווילסטו סון פינ־ קערטן ז דו טרייבסט איבער, לאז איבער א ביטל אויף מארגן... נאר מיר זענען פארברעכער, אלע אנדערע זענען צדיקים ז

...״סארוואם הערסטו נישט רובינשטיינעז יידן — א פראטעסט, פראטעסטירט, לא - מיר פראטעסטירן! אהא, דו ענטפערסט נישט"... (לנצמן, נעורים, ז׳ 62). לעצטנם גיט מען א רעוויע אין ״מעלאדי פאלאס״ א״נ ״אלע גלייד״ (רינג׳, 11.5.1941).

"ר׳ אויפגעטרעטן אין א רעוויע. יוראנדאט האט וועגן אים געזונגען. ר׳ אליין איז אויפגעטרעטן און געזאגט: ״שבת פאר אלע יידעלעד: ארעם־רייד — אלע גלייד״. (גאזעטא זשידאווסקא, 20.5.1941).

"א יונגער בחור, וועלכן מ׳האט גערופן ,יינגל האלט זיר, ווייל מיט דעם נאמען האט ער גערופן די מענטשן. ער האט א קלאם געטון אין פלייצע און געזאגט: יינגל... באקאנט אין גאנץ פוילן, נאכגעזאגט זיינע וועדטלעך. טייל האלמן: ער איז משוגע! אנדערע: ער מאכט זיך משוגע; מענטשן אים נאכגעגאנגען און צוגעהערט זיך. ער פלעגט נאכגיין לוויות און שרייען אין קאסטן: ,געב אפ די באנע׳. אין לאקאלן דראט ער, אז ער וועט שרייען: ,נידער מיט היטלערן׳. מ׳גיט אים דערפאר אלץ, אבי ער זאל שווייגן. געוואלט ומסן, וואט מ׳וועט זאגן אויף זיין לוויה. ארויסגעלאזט א קלאנג, אז ער איז געשטארבן. אויף א לוויה פון אן אומבאקאנטן, האבן זיינע חברים געזאגט, אז דאס איז ר׳ס לוויה. ער אליין איז נאכגעגאנגען מיט א פארבונדן פנים. צוגעהערט זיד, ווי מ׳דערציילט זיינע וויצן. דעם אנדערן טאג אויטגעלאכט די יעניקע, וואט האבן אים באווייגט". (קורץ, כ״י, ז׳ 183).

ר׳ גייט אויף לעשנא, עטם ברויט; פרעגט מען אים, פון וואנען באקומען דאס ברויט י ענטפערט ער: וועד משוגע, וועסטי אויד האבן ברויט. (ט. באזשי־ קאווסקי).

ר׳ גייט צו צום ארון אין וועלכן ס׳ליגן עטלעכע מתים און זאגט: לייג דיך אוועק אויף א זייט, וועט זיין מער פלאץ פאר א צווייטן. (ר. אויערבאד, בחוצות, ז׳ 27). אין די ערשטע טעג פון דער גרויסער אויטזידלונג, איז ר, לאכנדיק, ארומ־ שפאצירט איבערן אומשלאגפלאץ און געמורמלט: ״אלע גלייד״. (כ״י, ז׳ 5), ר׳ שטאמט פון לאדזש. אומעטום האט מען אים געזען: בייטאג אויפן ג־קארסא, לעשנא־גאם; ביינאכט, ביי די פענצטער. ער האט פארויטגעזאגט דעם אונטער־

גאנג. (טורקאוו, אזוי..., ז׳ 123 ; טומקביץ, פצצות, ז׳ 91). ״אנהייב מלחמה האבן אים געכאפט דייטשן און צעשלאגן. פון דעמאלט האט זיר אים אין קאפ געמישט. ער איז משוגע געווארן אויף פריילעך. וועז די יידן האבן אנגעטון דעם ארעמבאנד, איז ר׳ ארויס פריילעך אין גאם, געוויזן דעם ארעמבאנד און געשריען: "טשערניאקאוו טראגט א ארעמבאנד, פינקערט טראגט, און אויר ר׳ טראגט אן ארעמבאנד, אלע גלייך״. אויף דער פראגע: ווער וועט בלייבן לעבן, ענטפערט ער: 54. פארוואם? 26— די געמינע, איבערוואכונג־שטעלע 13, קאן און העלער לעש׳ 14 = אינאיינעם 53 און איך בין דער 54. ער טוט אן א סרויען־קלייד. אין גאס פרעגט אים עמעץ: פארוואס ז ״ווייל כ׳האב נישט קיין ווייב, היינט בין איך מיין ווייב". (פוטערמאן, כ״י).

וועגן זיר אליין געזאגט: "וועז איך וואלט נישט אראם פון זינען, וואלט איך איצט געשטארבן פאר הונגער ווי אלע איבעריקע יידן". (אוירבאך, בחוצות, ז׳ 35).

רודאלפס־מיל — אין סטאניסלאוואו. די מיל, ווו די דייטשן אויסגעמארדעט טויזגטער יידן, אין אקט׳ 1941. דאם ארט מוזן דערנאך יידן ריינמאכן פון בלוט און שמוץ. ס׳אנטשטייט דא א טריקאטאזש־פאבריק. ס׳ארבעטן אין איר מיידלעך. נאך צוויי חדשים, ווערן אויר זיי ליקווידירט אויפן בית־עולם. (ד״ר ליבערמאן, כ״י, ז׳ 81 ; ס׳ טיטמניץ, ז׳ 122).

דוזגעם — ״מ׳שלאגט מיט ר״׳. (פוילש). (ביולעטין, וו״ג, 5,1941, נר׳ [16] 6).

רוזוועלט — ר׳ האט דעפעשירט צו פעטענען: ״יינגל האלט זיך״. (רינג׳, 6.4.41). "איך דארף נישט יענע וועלס, איך דארף נישט די וועלט, איך דארף רוז־וועלט". (גראכט ביי רינג׳, 23.341. ב׳ 1, ז׳ 235).

רו־טאג — אין ל״ג איז זונטיק דער רו־טאג. "זונטיק, וואס הייסט ר׳ ווערט אויסגענוצט פאר שטוב־ארבעט. פון דערפרי ביו מיטאג האבן די שטובמענטשן ארבעט אין־בערצוקלויבן די וואזשיוועס, וואם פוילן גאנץ נישקשה, די פרויען פארנעמען זיך צומייסטן מיט די ראציעם. דערזען וואם אין די זעק טוט זיך, צעווייענען זיי זיר; מען זעט מיט די אייגענע אויגן, ווי אלעס פוילט און מער צו עסן איז נישטא". (הילער, 2.1.1944).

רויכן, רויכער — "מלבד השוד הליגלי מטעם הכובש, פרץ גם השוד הבלתי־ליגלי מצד ההמון הפולני. השודדים שדדו, והיהודים צועקים״. (וו״ג, א. קפלן, ז׳ 79/90).

רויט־הייזל — זיצארט פון דער קריפא אויפן פלאץ קאשטשעלגי צוליב די רויטע ציגל פון הייזל. (ל״ג־לעקסיקאן). איו פלאשעווער ל׳ ווילע, אין וועלכער געט, דער קאמענדאנט פון ל׳ ווועט. (ווייליר, ז׳ 102).

רויטער פרייטיק — פרייטיק 27.6.1941. דייטשן פארנומען ביאליסטאק, אונטערגעצונדן די אלטע שול מיט די יידישע געסלער ארום, פארברענט א טויזנט יידן. (ביא־ליסטאקער שטימע, 1948).

דויד — פאפיראם. געקריגן 100 רויך. (צען פון פאוויאק). "ער זוכט א ר׳ ". (שטריגלער, אין די פאבריקן, ז׳ 306). "שומרים זאגן, אויב עמעצער פארזינדיקט זיך, גייט ער אריין אונטן און קומט ארויס אויבן, מיטן ר׳ ״.; (ווייזט אויפן קוימען פון קרעמאטאריע אין אוישוויץ״. (0׳ קראשניק, ז׳ 362).

רויטונגס־קאמאנדע, ראמעד־קאמאנדע — נאכן אדורכפירן אן אקציע, פלעגט מען איבער־
לאזן א צאל יידן, זיי זאלן פארטושן די שפורן פון דער אקציע, צונויפזאמלען
דאס איבערגעלאזטע פארמעגן. מכל שכן האט מען דאס געטון נאד א ליקווידי־
רונג־אקציע. נאכן סארענדיקן די ארבעט, איז די ר׳־ק׳ ליקווידירט געווארן.
״נאך דער אויסזידלונג, געבליבן 30 באשעפטיקטע אין דער ר׳־ק׳. אויסגאבע:
אויסליידיקן ■די דירות פון יידיש האב־און־גוטס״. איינער פון די ראמער־ק/ (ס׳
אסטראווצע, ז׳ 391/3).

תיק — פון אן ארבעט־ל׳ ארום בארשטשיוו, קלינגט דער קארפאראל, יידישער פירער פון
ל׳: "ס׳איז רו?ק, די יידן. פון שפיטאל (אין זאלישטשיק) צוגענומען" (און
אומגעבראכט). (ה. גראסמאן).

רולי,ער ויפ־טוכ — שטאט ״גוט וים־טוב״, ווינטשן זיך יידן ״א רויקן וים־טוב״. (רינג׳
כ״י, 1941). דאס זעלבע פאלאקן. (לאנדאו, כראניק, 23.9.1942; קלוקאווסקי,
טאגבוך, 11.4.1944. ביידע אין פוילישן).

רוישטאפן — "ציבעל־מעל פון געטרוקנטע שאלעכץ, צעמאלן אויף א שטויבארטיק,
גרינקאלירט מעל. קארטאפל־גרויפן פון קארטאפל־קראכמאל. ג׳־רוישטאפן".
(ל״ג גלובע, כ״י).

רומיאנעק־טיי — (ס׳ שעדלעץ, ז׳ 677).

רומקאווסקי חיים מרדפי — 14.10.1939 נאמינירט אלם עלטסטער פון די יידן אין ל״ג.
15.10.1939 איבערגענומען דעם גמינע־אפאראט. (ל״ג, לוח תש״ב). נאכן ארויס־
געבן דעם נייעם, רעפארמירטן קאלענדאר, ווו אלץ הויבט זיר אן און ענדיקט זיך
מיט חיים ר׳, האט מען אויר רעפארמירט דאס ראש־חודש־בענטשן: שטאט
אלע חיימס: ח׳ של שלום, ח׳ של ברכה, ח׳ של פרנסה א״א, זאל מען בלויז
בענטשן און בעטן אויף חיים ר׳. (וו״ג, ר״א, פאלקלאר, ב׳ 2).
דער ערשטער און דער לעצטער. ר׳ איז דער ערשטער בירגער אין ג׳. ער זאל
נאר נישט אויר אליין זיין דער לעצטער. (ל״ג, אבי 20). ״מיינע דעווייזן: ברויט
פאר הונגערע — ארבעט פאר די ארבעטער — זארג פאר קראנקע און קינדער —
רו אין ג״. (ל״ג, 20.9.40).
״ר׳ זיר באטראכט פאר א גאט־געזאלבטן״. (רינג׳, סעפט׳ 1940, כ״י). "רצה
להוכיח. מדוע צווה ר׳ את הציווי: אל. יצא איש ממקומו ביום השביעי ?״
(ביום השבת שאסור היה לצאת) — כי רצה להוכיח איד תהי מראה של הגיטו,
אם זאת האחרונה תתקיים עוד שנה״. (מן המיצר, יולי 1941, דפים, א׳).
״עס שאפט זיר אין ג׳ א טריאומוויראט, לויטן באפעל פון ביבאוון: מ׳גיט אן
דריי נעמען: קליגער, ריינגאלד און ד״ר מילער. דאם ג׳ האט באלד צוגעקלערט
א נאמען פון נייעם באשעפענישׂ: ר.ק.מ. (רענטשני קראבין מאשינאווי (האנט־
מאשין־ביקס). מיין ווייניקייט האט אים א נאמען געגעבן: מרק (צוליב די
זופן־צוזאצן). אנדערע האבן זיר געבראכן רעם קאפ און געמאכט ״נוטריקען״:
מארגי קאניעץ רומקאווסקיעגא — שווארצער סוף פון ר׳.
מארני קאניעץ ראבאטניקאוו — שווארצער סוף פון ארבעטער.
רעוואלוציייני קאמיטעט (רעוואלוציאנערער קאמיטעט).
מאלי קאמיטעט רעוואלוציייני — קליינער רעוואלוציאנערער קאמיטעט.

(ל״ג, 15.11.1943. ראזענשטיין, כ״י). דער זעלבער — 21.11.1943. דאם געטא וויצלט זיך: 2 קאטעגאריעס איינווינערס זענען צופרידן פון דער ענדערונג. די דאקטוירים וואם זייער חכם, ד״ר מילער, באטייליקט זיך אין טריומוויראט און די פאליציי דערפאר וואס ראזענבלאט איז נישט אריין. ר׳ אין שטיוול. וועו ר׳ האט אנגעטון א פאר שטיוול, האט מען געזאגט: דער אלטער איז פארקראכן אין א בלאטע, דארף ער שטיוול. (ל״ג, עדות 1185/244). ר׳ם פאראל: בינסט פון דער אונטערוועלט א יאט, בינסטו א כוואט, וועסטו זיין מיין פאן בראט. (ל״ג, עדות, 1185/233).

— ר׳ בלייבט שטיין ביי זיין פרויס קבר און שרייט אריין:

"עם גייס שוין חיים ר׳.
לאה, לאהלע, שטיי אויף און זע
ווי דיין חיימל דעו־ הייסער,
איז געווארן מיטאמאל אין די געטא
א גאנצער מאכער, א קייסער". (ליד, נ״ר 26. מ.ז.).

אויף א רעוויע געזונגען: "מקווה דו, טלית דו, ציצית דו, קוכן דו, שפיטעלער דו, אלעס דו, דו דו דו". געמיינט ר׳־ן.

ר׳ פארט אויף זיין דראזשקע צו די שניידערס וואס האבן פארשטרייקט. אויפן וועג באלאגערן אים די פורמאנעס מיט טענות: "פאניע פרעזעסיע, אונדזערע פערד האבן נישט וואם צו פרעסן, נישטא קיין האבער, נישטא קיין שטרוי". ר׳ האט זין■ אביטל דערשראקן. צוגעזאגט זיי און קוים ארויס מיטן פערדל פון די פורמאנעס ריענט. געקומען צו די שניידערס, האט ער אויף זיי אנגעהויבן שרייען: "וואט, איר שטרייקעווועט, איר וועט האבן האבער, שטרוי, נאר ארבעטן מוזט איר״. דערפון דעו־ אויסדרוק: איר וועט האבן האבער, שטרוי. מיסטיפיקאציע: מ׳זינגס ביים פארברענען (אין אוישוויץ) רומקאווסקין: ',אט איז דער חיים / פון בית־החיים / וואט גיט צו עטן / בריט מיט קלייען". (ה. פריווועם, אין רויך פון בזשעזשינקע, ז׳ 212). זע: דריי חיימ׳ם.

רופקעס — געלט אין ג׳ ל׳ מיט ר׳־ס בילד און אונטערשריפט. געווען פאפירענע באנק־נאטן: 50 פעניק, 1, 2, 5. 10, 20 און 50 מארק: אלומיניום־מטבעות — 5, 20,10 פעניק. געהאט א ווערט נאר אין ג׳. "די ר׳־ס ווערן אלץ טייערער און מער געזוכט״. (ביולעטין ל׳ ג׳ 30־31.5.1942). "גיט אים א רומעק". (בריקם, אין פארטיערניע. לעבנס־פראגן, אפריל 1959). ״רומקעלעך״. (ראזענפארב, ב׳ 2, ז׳ 141). "דעו־ אויסגעפרווועטער און ווירקזאמער מיטל אויף אויטצוקויפן זיך פון א שפערע — איז געלט. פארשטייט זיך, ניט קיין ר׳, אבער אויך ר׳, אויב מ׳האט זיי זייער א סך, זענען א מטבע״. (ל״ג, זעליקאוויטש, כ״י, 2.9.42).

רו־פאם — "די ארבעט־קארטע האט רומקאווסקי אנגערופן רו־פאס. ווער ס׳וועט ארבעטן, וועט האבן רו. און אזוי איז געווען". מעליקאוויטש, אין יענע טעג, כ״י, ל״ג). זע: רומקאווסקי.

רוף־צעטל — "פון דער מיליץ געווארנט: אויב אלע באקומען ר״צ צו גיין אין יי ארבעט־ל׳ וועלן זין־ ניט צושטעלן — וועט מען מיט געוואלט נעמען פון יעדן הויף אזא צאל מענטשן, ווי מ׳האט גערופן". "דו האסט דאך באקומען

א ,סאוואלאניע׳ — ר״צ״. (י. עלבערג, א מעת־לעת אין הויף, וו״ג. פעברואר 1942. בוך־פארם).

ריבענטראפ — ר׳ פליט אין אן עראפלאן און דערציילט וואס פארא גוטם ער ר-אט אוים־געטאן פארן דייטשן פאלק און וואם ער וועט נאד אויפטאן. ער פרעגט די ביי־זיצערם וועגן נייע פארשלאגן אין דעם זינען. איינער רופט זיך אן: עפענען די טיר, און ארויסשסרינגען פון עראפלאן. (כארקאוו, 1943. באריכט פון פרא־צעם קעגן קריגם־פארברעכער).

— דעם צונאמען באקומט א ייד מיטן נאמען ראובן, ווייל עם טריפט אים תמיד פון דער נאז. האט מען אים געפונען: "ראובן, ס׳טראפיט", דערפון געווארן ר׳. (באכנער, כזשאנאוו, ז׳ 169).

ריידלען, אסגעריידלט — שיסן, געשאסן. (ביאלא־פאדלאסקא).

רייז — מ׳צעריבט רעטער, מ׳לאזט עם שטיין איבער נאכט, מ׳קאכט דאס אויף, דאס ערשטע וואסער גיסט מען אפ. מ׳קאכט א צווייט מאל, מ׳גיט צו זאלץ, מען סער־ווירט אויף טעלער, באגיסט מיט א ברענדל, באשיט מיט פאפריקא, אמתער רייז. (ל״ג, גלובע). זע: רוישטאפן.

רייזן — רוסן. "די ר׳ אריין אין מקום". (שאוול).

רייך — נאכן איבערלייענען דאם ארטיקל פון געבעלסן אין ״רייך״ — ״א קרבן״. ״ם׳איז טאקע וועדט נאד א קרבן, וועז פון אים איז געווארן א געטש". (א.ר.).

— מ׳טאר אין ג׳ נישט פארקויפן קיין דייטשע צייסונגען, פונדעסטוועגן — דער פארקויפער מאכט חכמות: הבה לי "דאם רייך". הוא מחזיק את העתון מתחת לבית שחיו: ״אין דאס רייך״ — אבל אתה מחזיק ביד". "ואני אומר לך, דאס רייך כבר איננו". הקונה מתיאש והולך, במהרה הוא חוזר, הרי מוכר העתונים מראה אותו. ״תן, בן אדם״, ״השתגעת ז" "אתה מחזיק את ,דאס רייך׳ ואומר שאין לך". "יהודי, אל תכעס, רציתי לומר ש,דאם רייך" כבר אינו קיים בעולם וחסל, אבל עתון — הא לך !״ הלצה זו עושה לה כנפיים בגיטו. (חייקה גרוסמן, ביאליסטוק, ז׳ 100).

רייכפבאלוטער — "איראניש. דער וואס געווינט פאר דער מלחמה אין באלוט. ארעמסטער טייל פון לאדזש, אין אונטערשיד פון די יעניקע, וואס זענען אהער איבערגע־זידלט געווארן שפעטער דורך די דייטשן. אנאלאגיע צו רייכסדייטש און פאלקס־דייטש. די באצייכענונג איז לאוו דווקא א שמייכלהאפטע". (ל״ג לעקסיקאן). ״ר׳ פון דורות״. (ראזענפארב, ב׳ 2, ז׳ 653).

דייבספערשלוס — גיין דורכן צוים, אין וועלכן ס׳גפינען זיך עפענונגען, וואס הייסן ״ר׳־סן״. (קאוונער ג׳, ירושלמי, כ״י 23.1.1943). ביי די דראטן נעמט מען פו־נאנדער די ברעגעם — שאפט זיך אן עפענונג. דאס הייסט ביים עולם "ר". (יעלין, ז׳ 31).

ריין פון יידן — ס׳ וויטניביץ, ז׳ 342.

רייכענאו — נאך דער ידיעה, אז מארשאל ר׳ איז געשטארבן פון א הארץ־אטאק: היט־לערן קאן דאס נישט טרעפן, ער האט אינגאנצן קיין הארץ גישט.

— אזוי טוט היטלער מיט זיינע מארשאלקעם: אין אנהייב מארש, צו ענדע לעק; הערט ער אויף צו גיין — מאכט ער מיט אים אנ׳עק.

— על דאט״פת — אטפוך: א דאנק איין זעלנער־אטאק גענומען מיילן; דורך איין הארץ־אטאק געפאלן. (ר״א, ב׳ 2).

רייניקו — ״מען רייניקט שוין ווידער״. (ל״ג, זעליקאוויטש: אין יענע..., כ״י, 1.9.1943). צוגענומען יידן פון ג׳. קודם קיגדער פון פאזנאנסקים שפיטאל (מערץ 1940), דערנאך די גייסטיק־קראנקע, דערנאך די גרויסע אויסזידלונג (9,1942). "געמאכט א רייניקונג אין ווילנע״. (26.10.1941 ; 2.1.1942); "מען רייניקט, מען רייניקט"... (קרוק, 5.1.1942). בריוו פון 15.4.43 : "דעם לעצטן פרייטיק געמאפט ביי אונדז א גרינדלעכע ר׳ ״. (ס׳ זבורוב, ז׳ 94).

— ״מען רייניקט די שטעטלער ארום סלאנים״. (ם׳ סלאנים, ז׳ 260.241).

ריינשמאדץ — ריינגאלד, פאליציי־קאמיסאר אין ל״ג. "קיילעכדיק איז ער ווי א פעסל״. (בריקם, א קאץ אין ג׳).

רייע5 — וועו ס׳האבן זיך געמאכט די ר׳, גייט זיר אזוי הרב לאסקי, דערזעט ער די ר׳ און רופט אוים: ״רבונו של עולם: למה ,הריעות׳ לעם הזה ז וואס פארא עונש זענען עם די רייעס י״ (ל״ג, שריפטן, נ״ר 10). א ייד וויצלט זיך, שטייענדיק אין דער ריי אין גרוים געדראנג: ס׳איז טאקע: ״אהבה, אחור. ורעות״. (אבי 12). א ריי אויף קארטאפל — קארטאפל־ר׳, ברויט־ר׳ אאז״וו. (יוסף זעליקאוויטש, כ״י, ל״ג, יולי 1941).

ריישלעד — רוסן. (קאפלאן, ז׳ 54).

ריישעדיקע — רוסן. (עדות 1739/268, יו״ש).

ריף — מעלדונג פון יודנעלטעסטן אין ל״ג 301, 31.8.1941, וועגן צוטיילן: 1 שטיק זייף, ״ריף״. יידן טייטשן דאס ווארט: ריין יידישעס פעטס, און גלויבן, אז פון מענטש־לעכע גופים נעמט מען דאס פעטס אויף דעם; אין וואגאן קיין טרעבלינקע וויצלט מען זיך: "מיר וועלן זיך טרעפן אויף די פאליצעס פון געוועלבער אלס זייף. פון קהילה דאזאערעם וועט מען מאכן פיין־זייף, טאאלעט־זייף". דער דאזיקער וויץ באזירט אויף ידיעות פון דער פוילישער אומלעגאלער פרעסע, אז אין דער כעמישער פאבריק אין ברעסלאוו, האט מען געבראכט פושקעס מיט פעטס, וואס האבן ארויסגעגעבן א שרעקלעכן געוועך. די אומלעגאלע פרעסע געשריבן, או דאס פעטס איז פון געהרגעטע אין טרעבלינקע יידן. (רינג׳, כתבים 11, ז׳ 183).

— "זייפן־פראדוקציע פון ייד. קערפערס״. (ס׳ וירזבניק, ז׳ 268; ס׳ וואדא־וויץ, ז׳ 218 ; ס׳ בילגאריי, ז׳ 200).

ליד וועגן ריף:

״ווייל דאס רייך,	בעסער נעמען
דארף דאך זייף,	פון קאצעט
מאכט דעם פלאן ער	מענטשן־מארך
פארטיק, רייף.	אנשטאט פעטס...

(משה סאנעק, ייד. שטימע, 2.10.1946). זע: דאווידזעניא.

"כשעברנו על פני החנויות שהציגו חתיכות סבון הנקראות ,ר׳ אמרנו: ראה. כאן סבתא וסבא שלנו — בקרוב נהיה גם אנו מונחים כאן". (חיקה קלינגער, יומן, ז׳ 22). "ממני יעשו סבון טואלט, כי צעירה אני ודשנה יותר". (דארט, ז׳

146 ; ש. פלגר־זיסקינד, העטרה... ז׳ 270,38; בלומענטאל, ריף, יידישע קולטור, 1947).

ריקשע — אזויוי וואגן און פערד אפגעגעבן דער מאכט, האט ער זיך געשאפן א ר׳ אויף דיקע אפאנעס און אויסגעדרייט פרנסה מיט די אייגענע פיס. (ו־״א; סקאלאוו, האקנקרייץ, ז׳ 140). "ס׳יאגן ווי שטענדיק, ריקשעס פון יודען, קולים געטריבן... באלאדן מיט זוללי־וסובאדיקע יונגען". (יוגנט־שטימע, 10/11. נאוו׳ 1941). פינקערט־ריקשע. (הובערבאנד, צער היחיד, 1939, ר״א, 452). ר׳ דערגאנגען צו דער גרעסטער פערפעקציע: עלעגאנט, ווייכע געזעסן, אויסגעזען עסטעטיש. ר׳ מיט טאפלטע פלעצער אויף 4 און 6 פאסאזשירן, געפירט פון ראווריסטן. (טור־קאוו, אזוי..., ז׳ 217). אין וו״ג געזונגען לידער וועגן ר׳. דער פירער פון ר׳ — ריקשאזש. (וולאדקע, ז׳ 26,25). א דייטשער מקור: ר׳ — "טאקסיס אן בענזין אין ווארשע". גאולייטער העלמוט, "דייטשעס פארפעלד", קראקע 1941 (דייטש). זע: עגלה.

רמזים — ״ר׳ פון גאולה. אין ״הא לחמא עניא״ — פאראן ״השתא״ (הכא — השתא עבדי —) ה׳ אלפים תשא״, ד״ה פסח תש״א — גאולה -

— וועו דאס איז נישט מקוים געווארן, האט מען געריכט אויף ל״ג בעומר, שבועות, תשעה באב תש״א. לעצטער פסוק פון ק׳ 2, מגילת איכה: "תקרא היום מועד מגירי מסביב״. דער תרגום פארטייטשט: "תא קרו חרותא על עמך בית ישראל על ידי משיחא — ד״ה רוף פרייהייט אויף דעם יידישן פאלק דורך משיחן. תקרא — באטרעפט תש״א.

— רבי יעקב יוסף פולנא האט געזאגט, אז תש״א וועט קומען די גאולה. לויטן רמז "כי תשא את ראשי בני ישראל". דערויף דער קאזשניצער מגיד, דער תולדות יעקב יוסף, איז מקדם די גאולה אויף א יאר. ובכן שבת: "בא שבת בא מנוחה״. ראש־השנה פון תש״ב: ״תקע בחודש שופר״. — שבת־תש״ב.

— אן עם־הארצישער רמז: "תשב אנוש עם דכא, ותאמר שנבו בני אדם" תשב אין יאר תש״ב וועט זיין ״שיבן בני אדם — וועט מען תשובה טאן".

— ר׳ אלימלך מיטן ברודער ר׳ זישען געוואנדערט, געפראוועט גלות, געזאגט, אז משיח וועט קומען תר״עב (1915), תש״ב (1942) ; אין שיר השירים: איכה תרעה איכה תרביץ (תש״ה).

— אויסגערעכנט האט מען, אז די גאולה וועט קומען אסרי חג פסח תש״ב. דערנאך אויף שבת פרשת תבוא. (ניין חדשים צייט מלחמה־אויסברוך, י״ז אלול); תמחה את זכר עמלק. סופי תיבות: ה — ה׳אלפים; ת׳ (ק ר) — ש׳.

— רמזים אויף תש״א: אשת־חיל מי ימצא י — וועט מען שוין קיין מיליטער נישט געפינען. (ר״א 109). זע: הוברבנד, כתבים, ז׳ 303/6. לויטן ספר דניאל וועט אין יאר ת״ש זיין א וויכטיקער מאמענט אין דער געשיכטע פון דער מלחמה: אין תש״א וועט זיר די מלחמה ענדיקן. (רינג־, 19.9.42, כ״י).

רעאליזירן — ר׳ א בגד, א זייגער וכדומה, האט געמיינט פארקויפן עס, מאכן עס צו געלט אדער בייטן אויף פראדוקטן. (כהן, א ייד אין וואלד, ז׳ 48).

רעגיפטראציע — מ׳האט פאראדנט א ר׳: וועו אלע זיר צוניפקומען, פלעגט מען זיי אלע (אין קליינע מקומות), אדער א טייל, אפפירן אויף אומקום. טיילמאל מאכט מען

א פראבע־ר׳ ווייל ״ס׳האט זיד ווייניק צוגעשטעלט און מ׳רופט א צווייט מאל ס׳זאלן אלע קומען״. (ס׳ קאלאמיי, 7.8.1942). ר׳־אקציע, כדי באקומען א זיגל אויף דער קארטע. (ם׳ טרנובז׳ג, ז׳ 325 ; ס׳ קאלאמיי, ז׳ 341).

רעדן — לופט־אפוואר רעדט ווערטער. (י׳. קורץ, כ״י, 32).

רעדלען — א. ״מען האט געריידלט אריין און ארוים״ — געשמוגלט. (ווארשע, 1942).
ב. ווייל מ׳האט פארלוירן יעדן דרך־ארץ פארן טויט, פרעגט איינער: נו, וויפל האט מען היינס גערעדלט *1* מתים פלעגט מען ארויספירן פון ג׳ מיט א וואגן. (פייגנבוים, מעזריטש).

רעדער — ווארגצייכן ביי שמוגלערס אין וו״ג: דייטשע וואך קומט. (ר״א, 92, 17.6.42).

רעוויר — 1. "אין יידישן ר׳ פאראן א גאנצע ריי אומלעגאלע פאבריקן". (רינג׳, נאוו׳ 1940, ב׳ 1, ז׳ 172). זע: ווינבאצירק, געטא. 2. מעדיצין־פונקט אין ל׳. (ספר סמורגון, ז׳ 390). זע: קראנקען־בוי.

רעוויר, #אליציי־ד׳ — א. אכטונג געבן אויפן סאניטארן צושטאנד אין דעם ג׳־ר׳. (ם׳ ראדאם, ז׳ 117). ב. קאמיסאריאט פון יידישער פאליציי. (ל. ג. סיעראקאוויאק, ז׳ 150). ג. שפיטאל אין ל׳. (שטריגלער, מיידאנעק, ז׳ 111).

רעזידענץ, ר׳ פאדסע — ערטער וווהין די וויטשי־רעגירונג פארשיקט יידן אויף צוואנג־ארבעט. פון דאנען האבן דערנאך די דייטשן געשיקט אויף פארניכטונג קיין אוישוויץ. (עזר וואַרשאווסקי, פון דער ליטעראַרישער ירושה, פאריזער צייט־שריפט, נ״ר 9, 10).

רעטעד — אין ל״ג צוגעטיילט ר׳, כדי יידן זאלן פילן אז זיי לעבן נאד. (פל״ח 6).

רעטענישן — א רעטעניש מיט אן ענטפער פאר שול־קינדער:

1. ביי איינעם איז עם אין אנהייב, ביים צווייטן צום סוף, וועט דער האט נישט קיין גערלט און נישט קיין מערות, האט עס יענער לרוב.
2. דעם זעסטו נאר וועט ער שרייט, זידלט און שעלט, און דעם צווייטן וועט ער לאכט און קוועלט.
3. וואס מער ער קאכט זיד, אלץ מער דער צווייטער מיט אפאטיע, דער מיט האַרטן טאטאליזם און יענער מיט דעמאקראטיע.
4. איינער א גרויסער פירער, דער צווייטער בלויז א פרעזידענט. וועט דער ערשטער הייבט א מארק — איז ביים צווייטן געגוג א סענט.
5. איינער רעגירט בלויז מיט שטאטן, כאטש אין זיך האט ער א וועלט, דער צווייטער נעמט איין מדינות און ברענגט מיט זיד הונגער, נויט און קעלט.
6. איד וויל ניי־ארדענונג. איד האב מיט זיך גאנץ אייראפע, דער צווייטער א מכה, פונקט אזוי וי דו האסט קוילן, בענזין און נאפט־ראפע...
7. וועט דער ערשטער וועט געווינען, וועסטו האבן א וועלט פון אלעם גרייטן, און ביים צווייטן קען נאר דער טויט דיך באפרייען פון די קייטן.
8. נו, ענטפער, וואר זענען זיי, שנעל און מיט שכל; אויב האסט נאד א ביסעלע פארשטאנד אין מויכל (מווז׳ל). ענטפער: כאפ נישט אזוי שנעל און זאג נאד נישט האפ!, האסט פארגעסן צו שטעלן דעם ריכטיק טראפ.
9. רוזוועלטס לאכן און קוועלן האט באקומען א זינען, וועט ער האט זיך געגנו־מען אלם שותף סטאלינען. מיט אלע חכמות און גבורות, איז היטלער גע־

ווארן א שוטה, ווען האט געקריגן קלעפ פון אן ארמיי א רויטע. ווילסטו נישט אז מלחמות, צרות און קרבנות זאלן דיר שאטן, מוזסטו האבן אן אר־דענונג אנגעפירט פון ארבעטער־ראטן. באפרייען אונדז פון פאשיזם און נאציזם, קען נאר א ממשלה פון סאציאליזם. (ר״א).

רעכטש— לינקס — בעת אן אקציע אדער סעלעקציע (זע), ווען די יידן געטיילט אויף צווייען: ר׳ אדער ל׳. (ר׳ צום לעבן, ל׳ צום אומברענגען). אין ליבנישאק געטיילט אויפן מארק־פלאץ אויף ר׳ — לאגער, ל׳ — בלייבט אויפן ארט. און גראדאוס — טויט. (ם׳ ליבנישוק, ז׳ 186).

רעכעגען — געפנער צו די באאמטע פון יודענראט: צי קענט איר רעכענען ? — מיר קענען! — טא רעכנט נישט אויף מיר. (פוילישׁ. וו״ג, 13.2.1942). זע: טשער־ניאקאוו.

רעמאנט — לופט־אנפאל אויף דייטשע שטעט. שטארקער אנפאל. "א ר׳ אשר לא רעמאנטו אבותינו״ (ווילנע, קאפלאן, ז׳ 54).

רעשארט — ביים גרינדן דאס ג׳, האט דער פרעזעס געשאפן דעם ארבייטס־ר׳, וואס האט ארגאניזירט די פראדוקטיוויזאציע פון ג׳ — די ווערקשטאטן און פאבריקן. שפעטער האבן אלע פאבריקן באקומען די באצייכנונג: שניידער־ר/ מעטאל־ר׳, ר׳־קוכן, ר׳־לייטער, ר׳־זופן, ר׳־ארצטן, ר׳־ארבעטער, ר׳־באאמטע. (ל״ג, ג׳־לעקס.).

— אלע רעסארטן אויסגערעכנט: ווו זיי געפינען זיר און ווען געגרינדעט, אין די לוחות פארן יאר 42/ 43/ 44/ וואס דערשינען אין ג׳. דעם 5.4.40 ווענדט זיך רומקאווסקי צו דער מאכט, אז אין ג׳ זענען פאראן 10,000 פאכלייט, וואס וואלטן געקאנט ארבעטן פאר די בעהערדן, ווען מ׳וואלט זיי צוגעשטעלט רוי־שטאפן. די מאכט איז איינגעגאנגען דערויף. 20.4.40 אנטשטאנען דער ערשטער שניידער־ר׳ מיט 900 ארבעטער. 1943 איז די צאל ארבעטער ■דערגאנגען צו 73.782. אנגעפירט מיט דער ארבעט האט דאס צענטראלע ביורא פון ארכעטער־רעסארטן. די ארבעטער פון ר׳ פלעגן באקומען א ספעציעלע זופ ביי דער אר־בעט און פארשיידענע צוטיילן.

לידער פון ג׳ אין שייכות מיטן ר׳ פון אלתר שנור:

״דער רעסארט־לייטער (גייט אין שטיוול, בעת די ארבעטער טראגן טרעפעם), / פעסט און געזונט גייט ער / פון רעסארט אט דער לייטער, / אויגן שטענדיק אן א לאך, / צי ערנסט, צי געמאכט״.

<ב.ק. 0398. איבערגעגעבן זיין פרוי זלאטע, 1950). (פארגלייך: ם׳ בייטש, ז׳ 95).

״אין שניידער־רעסארט״ פון ש. ר., געפינט זיר אין ״לערנביכל״ פאר דער 3 קלאס, ל״ג: ״ארבעטער איבער מאשינען / ווי רייטער אויף שטאלענע פערד״... ליד פון פאפיר־ר׳:

עם ווייסט דער ר׳ פון קיק אפרו, / נאר ארבעט און ארבעט פארלאנגט, / מיר קלעפן, סארטירן און בינדן / און ס׳קלינגט דא א פריידיק געזאנג. (מ.ז. נ״ר 391).

די ר׳־ן פלעגן ארגאניזירן רעוויעס; מיט לידער, דעקלאמאציעס. למשל:

אין רעסארט איז גוט צו זיין / מ׳דארף נישט זיצן אין שטוב אליין.

טעקסט: משה וואלמאן. מחיק דוד בייגלמאן. (ייה״א, נ״ר 390).

אין אנדערע מקומות שטאט ר׳ באנוצט זיד מיטן נאמען שאפן, באטריב. שנייי־דער־באטריב, באשעפטיקט 1200 ארבעטער. (ס׳ פביאניץ, ז׳ 318; שנייידער־שאם, ז׳ 338). זע: שאם.

רעפעטע — ״דאס ביסל איבערבלייבעכץ וואם זיי רוסן ר׳ ״. (ל׳ דירעפונט, קאנקורס נ״ר 32, ז׳ 42). די פארטיילונג פון די לעצטע רעשטלעך פון זום געווען א פריווילעגיע פאר יחידים.

רעזשי־כעטריכ — יידישע בעלי־מלאכות שאפן ר׳־ב׳־ן. געארבעט מיט אייגענעם מא־טעריאל אומזיסט פאר דייטשן. צוגעצאלט, מ׳זאל זיי פאררעכענען אין ר׳־ב׳. (ליפע קאהאן, בארשטשיוו, 1944. זע: ס׳ בארשטשיוו, ז׳ 188).

רעקלאמע — "ווי אזוי די גאסן־פארקויפער אויף מילע גאם רעקלאמירן זייערע סחורות, און וואס מ׳דארף פארשטיין:

1. לאכטיקע און לעבעדיקע קארפן, צוויי א פינעוועך — דאס איז ציטראנען!
2. כאפט אוועק פיש, גוט און פריש — פארפרוירענע פוילנדיקע קארטאפל.
3 וווייבער צי ציקער, זיסע גוטע מאנדלען — בריקעוו.
4. מיידן און יינגען קאנקורירן און פארקויפן ברויט: אייגע שרייט — ברויט ביליק, ברויט שטיינס, א שיטקע קאפמאנס, א רעזעוווע, כאפט אוועק. א צווייטער העכער: קאגאנס א ווייס, בליימאגס א לוקסוסאוועו, ביי מיר נאד וואוערעם. דער יונג רייצט זיך: לעבן בליימאן גענעגן, פון בליימאן גע־קנעטן. ביידע: יאד זאל ש׳אבן אזא יואר.
5. עס שטייט א יד מיט קעם און שרייט: יידן, לאזט אייך נישט קריכן אויפן קאפ, קויפט א קעמל פאר 8 גראשן.
6. הייסע ראצוכעס פאר 40 גראשן, ביליקער ווי ברויט, 40 גראשן, הייסע גלעזער קאווע 15 גראשן.
7. וואוערף אראפ די ברודיקע שמאטעס, קויף נייע לענטעס פאר 20 גר׳.
8. מען פארקויפט עפעס א פארדעכטיקט געבעקס. דער פארקויפער שרייט אויף א קול: אייער מיט צוקער, אייער מיט האניג פאר 40 גר׳.
9. א יינגל מיט צוקערלעד: יידן, דערכאפט אייך די פארחלשטע נשמה, נאר פאר 15 גר.
10. א יינגל מיט עפעס א מין צוקערלעך: ווייכע ווי פוטער, זיסער ווי צוקער, בלויז פאר 10 גר.
11. וואאן, וואאן, וואאן (געמיינט וויין) — מייערן.
12. גאנצע קיכנס, האניק מיט מילעך, א זלאטע — קליינע ראזווקע־זעמעלעך.
13. הייסע וואבער, פרישע וואבער — קאלך־אייער.
14. מ׳שיסט, מ׳ראבירט, מ׳הארגעט, מע מארדעט! — א דאטשישע געמיינע — א צייטונגס־פארקויפער.
15. די צייטונגס־פארקויפער: דייטשישע אלגעמיינע צרות. -060130116 /\11§0 2611008 1061116 (ר״א, פאלקלאר).

אין וו״ג א פלוגבלעטל, פוליש און יידיש: "א היילונג פאר דיין לייב", דאם איינציקסטע ראדיקאלע היל־מיטל קעגן פארלויזט זיין באקומט מען ביים פארטרעטער פון פראם׳ פישערם פרעפעראט: "וויטאליס", זשימנע 5 ווינונג 21. ״ראדאמנא נאווינא״ (סריילעכע נייעם).

קויפט, ווייבעלעד, א דערכאפעניש, די מלחמה וועט אייביק נישט זיין, דערפאר כאפט אריה וואם מער, וכדי די מלחמה איבערצולעבן. (ל״ג, פראנק, 13.1.1941).

אלע שויפענצטער און טירן זענען פארשטעלט מיט שוואַרץ פאפיר, אויף וועלכן ס׳איז אויסגעשניטן: ״קאפע נעגרעסקא״ — ״זוכסט ברויט, קום אריין אויף א ווייל״; ״פריזיר־אנשטאלט״; ״גאלאנטערעי־געשעפט״; ״די בעסטע טשאסט־קעם קריגסטו דא״; ״ווילסט נישט גיין אן זוילן, קום אריין״. (י. טורקאוו, אזוי... ז׳ 216).

"א גדול פון ר׳ זאל האבן געזאגט, אז אויב יענע וועלן געווינען די מלחמה, וועט די יידן־פראגע זיין געלייזט אין 3 חדשים; אויב פארשפילן — אין איין שעה״. (רינג׳, 28.8.40, געבעלס ז).

רעשט־גענטא — פארקלענערט ג׳ וואט איז געבליבן נאד אן אקציע. אויך דאס ר״ג ליקווי־דירט מיט דער צייט. (ראדעם א״א).

רשע — היטלער. זע: ראש.

רשעים — א) דייטשן. הובערבאנד, כ״י: "די ר׳ זענען דארט אריה, געמאכט א שחיטה". (קידוש השם, ר״א, 120). די ר׳ געוואלט מאכן א בית הכסא אינעם אוהל פון רבי אברהמעלע. (10.5.1942, ר״א, 96). "הערשל איז אוועק און איז ערגעץ צווישן די ר׳ פארבליבן". (נתן סמאלארס בריוו 10.10.1942, וו״ג; ס׳ זאמברוב, ז׳ 173).
ב) דייטשע פאפיר־מארקן. (קאפלאן, ז׳ 25).

ש

שא — שא, רעד נישט... ס׳איז דא אן אויער... היט דיך... — וועו אן ווו ז — ביים טעפל. (ל״ג, רעאקציע אויף דייטשער פראפאגאנדע מ׳זאל נישט רעדן, ווייל דער שונא הערט אונטער. א״ג "פסט־אקציאן").

שאכעכץ, שאלעכץ, שיילעכץ — "הונגער־צייט. בעסער געזאגט: שאבעכץ־צייט" (ל״ג. הילער, 5.3.1944). "הקליפות נוקו במים ונתבשלו במלח, אחר כך טחנו קצת שיבולת־שועל בטחנת יד ואת הקמח הקלוקל הזה ערבבו בקליפות תפוחי־אדמה ומזה היו מכינים פיתות״. (מפרשת השואה, ב׳ ז׳ 18).

— גענאלן אין א פלייש־מאשינקע מיט א סאכארינקע, געמאכט א באבקע. (ל״ג, שלום גאטליב. "תלוש (טאלאן) לקבלת ק״ג קליפות אדמה. שוב השתרכו תורים ליד המטבחים. עתה ניצבו שם אנשים עם תלושי־רפואה מטעם הרופאים. חרף התלושים שהיו בידי, לא הצלחתי לקבל את הקליפות, אזלו". (ש. פלגר־זיסקינד, ז׳ 106). ג׳־יידן זאגן, אז ש׳ איז געזונט. אין הייטל געפינט זיך אייזן, און אונ־טערן הייטל — צוקער, דערפאר זענען בהמות אזוי שטארק און קרעפטיק. (בריקס, קייסער, ז׳ 210; ראזענפארב, ב׳ 2, ז׳ 511). זע: פלייצעס. "אין וו״ג קאכן די פליטים קארטאפל־ש׳ ". (רינג׳, 1941, ז׳ 325). קארטאפל־דופינעס — מעלדונג פון יודענראט אין ביאל״ג, 227 (24.2.42).

שאכער, שאכרירן — צונעמען הפקר־זאכן, אויך גנבענען. (באזשיקאווסקי, צווישן, ז׳ 97).

— פון וואנען שטאמט דאס וואר ט ׳ פראם׳ ד״ר יאהאן פאן לעערם (£66ז8) אין זיין בוך ״די פארברעכער־נאטער פון יידן״, בערלין 1944(!) גיט אן, אז א דירה וואם מ׳האט אויפגעבראכן און באגנבעט, הייסט אויף גנבים־לשון ״אופגע־שאבערט". דאס וואר שטאמט פון יידיש אדער העברעיש (ז׳ 66). פראם׳ דא־^ראשעווסקי אין זיין בוך ״שמועסן וועגן דער שפראך״ (פוילישׁ, וואר שע 1948), סרייבט: ורעגן די וועדטער שאבער און שאבראוואטש", להיפוך צו דער מיינונג פון א סך מענטשן, זענען דאס נישט קיין נייע וועדטער. אין א געוויסן זינען האבן די וועדטער עקזיסטירט אין דער שפראך פון לאנג" (ז׳ 96). דער מחבר וויזם אן, אז די וועדטער געפינען זיך אין פוילישע וועדטערביכער (לינדע, קאר־לאוויטש א״א) און געווען באנוצט דורך מוירערס מיטן באדייט ,עפענען מיט א ספעציעלן מכשיר א מעטאלענע כלי׳. דאס וואר שטאמט פון ■דייטש. לויט א• קאפלאן, שטאמט דאס וואר פון העברעיש ,שכר׳ ״ (ז׳ 29).

— "א בחור האט מיר געוואלט באווייזן, אז דאס וואר שטאמט פון העברעישו, באשטייט פון צוויי וועדטער: ,לשבר בר׳ (וירדו בני יעקב מצרימה לשבר בר") (וו״ג, לעווין, 29.12.1942).

— ״צום אייגנארטיקן געטא־זשארגאן נאכן גירוש (1942), געהערן די וועדטער

,טשוכעם און ש׳ ״, וואס אנטהאלטן דעם תמצית פון אונדזער איצטיקן עקאנא־
מישן קיום. (די באצייכענונג פארן נייעם לעבן, וואס צוליב זיין אומגעווייניטלעכ־
קייט און נייקייט האט עם געמוזט האבן א גאנץ נייעם נאמען. סאפולער באזונ־
דערס דער פועל ״ש״׳, וואס ווערט געבויגן און דעקלינירט איו כלערליי פאר־
מען, פון ״ש״ (פועל) ביז ״שאבראוויעץ״ (שם עצם).
— דער שורש סונעם ווארט זאל שטאמען סונעם ווארט ״שאבער״ (קליינע
שטיינדעלעך) און אין דער פוילישער טעכנישער טערמינאלאגיע סיגורירט דאס
ווארט אלס באצייכענונג סאר דורכזיפן, דורכנישטערן (טערמין סון שלאסער־
סאד).
— ״ש׳ (באנוצט דורך סוילישע קונים) הייסט: גיין דורכנישטערן די סארלאזענע
יידישע שטובן און נעמען פון דארטן וואס עם לאזט זיך. דערבייַ זאגט מען דאס
ווארט געווייַנטלעך ארוים מיט ביטול, ווי צו א טוועכץ, וואס איז א מלאכה בזויה.
און דער וואס שאברעווועט, איז ווערט דעם ביטול.
— על פי רוב — באנוצן זיך מיטן דאזיקן ביטול ־ווארט טאקע די יעניקע, וואס
זיי אליין זענען די אמתע "שאכראורצעש", כדי דערמיט צו פארדעקן זייער
כלומרשטע שאנד. אין תחילת האט מען איינפאך געזאגט "גניבה", "גנבים" אויף
פרא פט יידיש, אבער צי די וואס האבן געשריגן גניבה, האבן זיך אליין נעפיל ט
געטראפן פון דער באצייכענונג — האבן זיי דאך אליין געזומען פון די יידישע
שטובן און זיי וואלטן בשום אופן נישט געוואלט ליידן, זיי זאלן אנגיין אלם
גנבים אדער זיי האבן פשוט אייגגעזעץ, אז ס׳איז אן אומזין אנצורופן גניבה,
וועו מען נעמט א זאד וואס איז הפקר, סיידן מ׳זאל אננעמען, אז מען גנבעט עם
ביים דייסש. געוג אז מען האט זיך געפונען אומבאקוועם, מיט אט דעם נאמען,
ביז ס׳איז אונטערגעקומען דאס ווארט "ש׳", וואס איז זייער צו דער האנט אין
עס האט זיר גיד אנגענומען און ס׳לייכט יעצט מיט אלע חנ׳ען פון די ווערטער,
וואס באצייכענען א נייעם צושטאנד, א טוועכץ אן אייגנארטיקם, פאר וועלכן >
עם פאסן נישט קיין שום אלטע, פריערדיקע אויסדרוקן פון די ירקע, אייגנע־
פונדעווועטע צייטן און מען מוז האבן פאר דעם א ווארט וואס איז אליין געבוירן
אויף די חורבות, "אין תוהו ובוהו", א ווארט פון מאמענט.
— אייגנטלעד, וואלט מען דאס וואס ווארט געקאנט פארבייטן מיטן אלטן יידישן
ווערטל ״לקח׳נען״, אבער ווידער אמאל דאס אייגענע: ל׳ איז בלויז אן אירא■
נישע באצייכענונג פאר גניבה, בעת ש׳ איז עפעם אזוינס וואס שטייט אינדער־
מיטן, צווישן נעמען און לקח׳נען; והשנית, וואלס ל׳ נישט פארשטאנען דער גוי,
אין דער צייט ווען שאברעווען איז א בשותפותדיקער נאמען, האט שוין זיין
באשטימטן פלאץ אין פוילישן לשון און איז אויך יידיש נישט פרעמד. דאס ווארט
איז יעצט אזוי אריין אין געברויד, אז פיל חנד׳לען זיך דערמיט, באנוצן עם
אויף טריט און שריט, צי מען דארף עם צי ניין; מ׳קעכלט עם און מ׳פערלט עם.
מען שפילט זיך דערמיס ווי קינדער מיטן באלעמל, וואס זיי וואו־פן אין דער
לופט.
— דו, ס׳טראגסטו, האסט געשאברעווועט י — זאגט אייגער צום אנדערן, זענע־
דיק יענעם טראגן עפעס אונטערן ארעם. — איי, דו אלטער, ,שאבראוויעץ׳ —
ענטפערט יענער — מיינסט טאקע אז אלע זענען אזוי ווי דו *1*

— מען קאן זאגן, אז די צוויי ווערטער באשיינען ווי מיט א רעפלעקטאר אונדזער יעצטיקן לעבן: ״טשוכעם״ און "ש׳" — די אויסדרוקן וועלן אדיין אין יידיש ווי דער סימן מובהק פון דער יעצטיקער גרויזאמער תקופה, ווי ווינקל־שטיינער

^-1 פון דער געטא־תפיסה. דער ביטול וואס ליגט אינעם ווארט, איז נישט אוועק־

* צומאכן מיט דער האנס, ער נעמט זיר פון דעם שלעכטן געפיל, פון דער שטילער

' חרפה, אז מען איז יורשים פון זאכן, וואם זייערע באזיצער זענען מיט אייזערנע לאפעם ארויסגעריסן געווארן פון זייערע רויקע היימען און ערגעץ דערשטיקט און דערווארגן געווארן; מען האט מורא, אז מען וועט אליין אויד האבן דעם אייגענעם סוף ן היינם ירשנט מען די זאכן פון יענע און מען עסט און מען פרעסט, מארגן וועלן עס טאן אנדערע מיט אונדזערע זאכן, נאכדעם ווי מיר וועלן דערשטיקן אונדזער לעצטן קרעכץ אין כארכלענדיקער גסיסה. פון דאנען דער ביטול, דאס חוזק־שטעכווערטל ״ש״ — נישט נעמען, נישט גנבענען, נישט אפילו לקח־ענען, נאר "עף ". דאס ווארט האט געבוירן די צייט, די תקופה פון אומקום, מיליאנען־שחיטה און משוגענער נקמה. (וו״ג, אפאטשינסקי, כ״י, ר״א).

— שאבערירן —ד״ה פארקויפן זאכן פון אויסגעזידלטע. (רינג׳, נאטיצן, ז׳ 257). ״דאם האט געהייסן אין זשארגאן ,מען האט געשאבערעווט׳ — א ווארט ענומען פון שלאסעריי און באטייט — דאכט זיר — אויסגלעטן״. (דארט, ז׳ 308). "איך בין געווויר געווארן, וואס ס׳הייסס עף". אונדזער גרופאווי האט תיכף בא־קומען דעם נאמען: ,אבערשאבער־מייסטער׳. (פאלא ראטשילד, כ״י, ז׳ דד).

שאזליסן — פאשיסטישע ליטווישע ארגאניזאציע פון פאר •דער מלחמה, ענג מיטגעארבעט מיט דער עס.עם. ביים ליקווידירן יידן אין פוילישע און ליטווישע געביטן. "די עף האבן מערדערלעך געשלאגן מיט נאהייקעם איבער די קעפ. טרייבן ארויף אין די וואגאנען, אויפן אומשלאגפלאץ אין וו״ג, בעת דער גרויסער אויסזידלונג זומער 1942״. (קזשעפיצקי, בפ״ג, ב׳ 9 ה׳ 2־1, ז׳ 2ד). "ש׳ העלפן דער עם. עם.", (16.6.42. ר״א, 144). ״השאוליסים היו גרועים מהגרמנים״. (ס׳ ינובה, ז׳ 218).

שאדאיכצא — פון "שלום און האהאן". אזוי אנגערופן די טשעכישע אסימילאנטן, וואס צוליב אפארטוניזם, האבן זיי זיר אנגעגעבן ווי ציוניסטן. (אדלער, טערעזיענ־שטאט. ווערטער־רשימה).

שאכמאנעס — נישט קעמפערישע, אן איניציאטיוו, פארטיזאנער. (קאגאנאוויטש, ז׳ 169). "יהודים, רק אוכלים ומקלקלים את האוויר". (כהנוביץ, העברעישע אויסגאבע, ז׳ 36ד). זע: קאקעם און ש׳.

שמאנסטרע — שמונה עשרה. ״ס׳איז ש׳ — זאגט א ייד. — איינער ענדיקט פריער, א צווי־טער שפעטער". (יעלין, ז׳ 184).

שאמרוינים — נאכן ארעסט פון די ש׳ (הערער פון ראדיא), איז אין ג׳ שטיל ווי אויף א פארווארפן אינדזל. נישט מען הערט, נישט מען ווייסט. איינער האט מורא דעם צווייטן צו פרעגן ״מה נשמע *1*״ (הילער, 9.6.44).

שאנד־כאנד — ארעמבאנד, וואס יידן זענען מחויב צו טראגן. "די דייטשן רופן די בינדעס ״עף״. (ר״א, 05• אויר יידן רופן זי אזוי. (הובערבאנד, ר״א, 48). "נייסט די עף־בענדער פאר ביידן אונדז און דעם עלטסטן (זון), יא, ר׳איז שוין גרוים". (׳י קאצענעלסאן: דאם ליד...; ״סרט החרפה״. (וו״ג, א. קפלן, ז׳ 181, 3.5.1940).

"די ש׳ ווי די דייטשן האבן זי געוסן". (ס׳ קאלושין, ז׳ 356). יודענכינדע. (ס׳ שעדלעץ, ז׳ 685). צו א יידן וואט האט פארלוירן די בינדע, רופט זיך אן אן אשכנזישער ראש: "זי, יודע, זי האבען פערלארנען דאס צוואנציגסטע יארהונ־ דערט". (רינג׳, 27.2.1941). ש׳־לענטעם. (צווישן לעבן און טויט, ז׳ 77, 46, ר״א, 1486).

שאנד־נזירה — יידן דארפן געבן 60 מיידלעך אין די דייטשע שאנד־הייזער. דער ווייס־ רוסישער דאקטער, א אוהב ישראל, געבראכט 60 קריסטינס פון ווילנע און די ש״ג איז בטל געווארן. (ם׳ ברנוביץ, ז׳ 519).

שאגד־לאטע — די ערשטע גזירה: אלע יידן, פון 7 יאר, מענער און פרויען, זאל אנטאן די א״ג ש״ל, מיט א גרויסן מגן־דוד אויף דער רעכטער האנט (ארעם). וועו מיר זענען ס׳ערשטע מאל באנייט געווארן מיט די ברייטע פאסן, האבן מיר זיך געוווונטשן נאך דערלעבן זי צוריק־אפציען. (כ״י פון ראדעמער קרייז, ב. ק., ז׳ 7).

שאנדצייכן — פאר טראגן דעם ש׳ א ביסל נידעריקער, ווי דער באפעל זעט פאר, צוגע- נומען און מער נישט צוריק געקומען. (י. לוטוואק, כ״י, ז׳ 22, עדות, יו״ש פ. 2671/258). זע: בארד.

שאנדשטערן — צוגענייטער ש׳ אויף דער ברוסט און פלייצע. (גראדנע, רייזער, ז׳ 75).

שאנונג — ״ער האט ש׳ ״ — איז באפרייט פון ארבעט, א העפטלינג אין ל׳. "דאקטוירים באטראכטן די קראנקע און קאגען זיי פארשרייבן: איין טאג ש׳ ביז פינף טעג". (שטריגלער, ווערק צע, ב׳ 1, ז׳ 193). די צייט האבן די קראנקע פארבראכט אין ש׳־כלאק, אויב ס׳איז דארט געווען א פרייער פלאץ.

שא3, שאסע — פלוראל: ש׳־ן, ש׳־עס. (טורקאוו, פארלאשענע שטערן, ב׳ 1, ז׳ 60, 148); שעפער — (וולאדקע, ז׳ 21, 26). שאפט. (ס׳ ראדאם, ז׳ 325). שאפ. (ס׳ טומ׳- מאז׳, ז׳ 368 ; ס׳ זעלווע, ז׳ 211 א״א). עטלעכע דייטשע פירמעס, ווי טעבענס, שולץ, אשמאן, האפמאן, שילינג, ברויער און אנדערע, האבן פארלייגט אין ג׳ ווארשטאטן, ס׳רוב פון שניידעריי, שוסטעריי, קירזשנעריי אדג״ל. די ווער־ שטאטן געארבעט פארן דייטשישן מיליטער. געוופן האט מען זיי "שאפעם". אייידער די בראו פון גירוש האט זיך נאך אנגעהויבן, האבן שוין די דאזיקע שאפעם געארבעט. אזא ״שאפע״ איז אויך געווען אין קליינעם געטא. אין דער ש׳ האט מען פארזיכערט, ווען קיין בלאקאדע נישט זיין. פון דאגען ווען מען קיינעם נישט ארויסנעמען. דא איז מען זיכער מיטן לעבן. (פערלע, חורבן ווער־ שע, 2.9.1942־31.8, ר״א, 1245/2).

— ס׳האט געקאסט ממון ודמים, אייידער מען האט זיך אריינגעקריגן אין א ש׳. מענטשן האבן אראפגעגומען פון זיך דאם לעצטע העמד און אוועקגעגעבן. (דארט, ז׳ 130).

— "דער ש׳ האט אין דער ייד. ליטעראטור זיין איינגעשטעלטן טייטש. דער נאמען איז געווארן א שם־נרדף פארן בארימטן אמעריקאנער שוץ־סיסטעם. דאם ווארט האט שוין זיין קאלאריט, זיין קלאנג, און זיין מיין וואם רופט ארויס, כהרף־עין, די אסאציאציע פונעם מערדערישן סיסטעם.

על אחת כמה וכמה איז דאם דער ש׳ אויף אונדזער ערד, אין אונדזער ווירקלעב־

קייט, אין אונדזער אומרעאלער געטא־רעאליטעט, די רעכטלעכע ראם פאר אויסנוצונג, פאר ארויסציען דעם מארר פון די ביינער לשם פראפיט. ער איז אויד פיל מער: איז ער דאו א ש׳ פאר דער קריגם־אינדוסטריע. ממילא, הערשט אין אים די מיליטעריש דיסציפלין אין קריגס־צייט. והשנית, איז ער דאך באשטימט פאר יידן, וואט די היטלעריסטן האבן שוין לאנג אויף זיי ארויסגעטראגן א טויט־אורטייל. אויב זיי לאזן זיי אין ש׳ לעבן, איז נאר דערפאר, ווייל קיין טויטע יידן קאנען מסתמא אין ש׳ צו גארנישט מער צונוץ קומען". (אפאטשינסקי, ר״א, 244/2).

— ש׳ איז געווען נישט מער ווי א פאטא־מארגאנא, וואם האט אלעמען פאר־בלענדט, בלינד געמאכט. (ס׳ כזשאנאוו, ז׳ 290; ם׳ ודוביצה, ז׳ 184). "דא אר־בעטן 1,200 יידן אין צוויי שיכטן. נייען פיזשאמעם, הויזן, אנציגער פאר דער ווערמאכט. באקומען 1 ק״ג ברויט א טאג". (ם׳ זעלווע, ז׳ 219).

שאפ־סאליציי, ווערק־פאליציי איז מחויב, אונטער טויט־שטראף, ארויסצוגעבן יידן וואס ארבעטן נישט, אדער געפינען זיך אין דער ארבעט־צייט אויף דער גאה. (אפאטשינסקי, כראניק, ר״א, 298). אין ווארשע געווען א קינשטלער־שאפ ווו ס׳האבן געארבעט צענדליקער יידישע קינסטלער. מען האט געמוזט איינצאלן שווערע טויזנטער, כדי ארויסצובאקומען א לעבנס־קארטע, אן אויסווייז, אז מ׳ארבעט אין א שאפ. (טורקאוו, פארלאשענע שטערן, ב׳ 1, ז׳ 178 א״א)..

שאפא גרא — פוילישׂ: שראנק שפילט. ש״ג — דאס פאפולערסטע ווערטל ווענן דער קהילה: "אז מען וואלט ארויף אריין אין דער שאפע, שפילט זי". (רינג׳, פעברואר 1941). ״שראנק־שפילער״ איז דער ווארם נעמט א סך כאבאר; מוזיקאליש הייסן מענטשן, וואס נעמען כאבאר. (רינג׳, 11.4.1941).

— דאה ערשטע מאל האט דער מחבר געהערט ש״ג אין דער יידישער פאליציי אין ווארשע. "פאר געלט האט די אדע געקאנט שפילן יעדע מעלאדיע. פאר ש״ג (פאסטנס, ווו מ׳האט געקאנט פארדינען), האבן צווישן זיך געקעמפט די פאלי־ציישע ראיאנען״. (ר״א, נ״ר 115). "כ׳האב געזען א קאריקאטור, וואס איז בא־קאנט אין גאנץ ווארשע. אויף א מאפע, וואס שטעלט פאר דאס ג׳, געפינען זיך פארשידענע אמטן, אויסגעמאלן ווי שאפעס פון פארשיידענער גרייס. אונטער־געשריבן אויף פראנצויזיש: "באזוכט דאס שיינע יודעא אין אירע באריטע שאפעס". (פאוולאק, פוילישׂ, כ״י, ז׳ 168).

— ״די יידישע פאליציי האט דערווייל פרנסה: ש״ג״. (ר״א, 18.7.1942, נר׳ 46 ; באקאנט אין לוואוו, לובלין א״א). זע: גראיעק.

— בשעת דער פוטער־גזירה (זע), האט די שאפע ווונדערבאר געשפילט. (רינג׳, 26.5.42).

שאפענען־פאשעגען — אויף דעם רוף ״שאפן״ פלעגן קאצעטניקעם אין בייערן ענטפערן: ״שאפענען־פאשענען״ — אויב ארבעט, דארף מען געבן גוט צו עסן. (קאפלאן, ז׳ 18).

שאצ(ונג)־קאפישיע — ביים יודענראט א ש׳־ק׳ "באשטייערט אלע סקאלער יידן לויט זייער פארמעגן. יידישע פאליציאנטן קאנפיסקירן זאכן און פירן אפ אין מא־גאזינען פון יודענראט״. (ס׳ סוקל, ז׳ 284; גוז״יצ׳נסקי יצחק, עדות, יו״ש).

שפועה — "אונטער דעם סארזיץ פון פרעזעס, איז היינט באשלאסן געווארן באקן מצות אויף פסח. באקו וועלן נאר די בעקערם, וואס וועלן ביי אנגעצונדענע ליכט שוועריגקייטן נישט גנבענען און נישט המצדיק מאכן די מצות". היינט די בעקערס געשווירן, צו דער צערעמאניע געקומען כמעט אלע בייראט־מיטגלידער און א גרויסער עולם. די ש׳ פארגעקומען ביי אנגעצונדענע ליכט. אפגענומען די ש׳ האט דער גאנצער ראבינאט. דער עלטסטער פון די רבנים, הרב יוסף פיינער, האט אנגעהויבן מיט די וועלטער: אין נאמען פון אלמעכטיקן גאט און פון זיין הייליקער תורה... (ל״ג, פראנק, ה׳ 3, ז׳ 23, 17־19.3.1941).

פרויען אין אוישוויץ: איך זאל קיינמאל נישט קומען אהיים א לעבעדיקע, אויב איך וועל וועגן דעם דערציילן. (רעשקא גערסט־וויס, כ״י, ז׳ 85). ענלעכע ש׳ געווען אין אלע לאגערן. (זע : דרום־אפריקע, זאנדערקאמאנדע, מערץ 1960).

שבועות — ווארנצייכן פאר א שאכמייסטער, פאליר, טראגן ס׳רוב גרינע מונדירן. (מזרח־גאליציע, קאפלאן, ז׳ 12).

שבט לוי — ד״ה אנגעזעענע פון יענער צייט יידן: מיטגלידער פון יודענראט, פאליציי און זייערע העלפערס, אגענטן פון געסטאפא. די פראטעקציאנירטע ש״ל האט מען איבערגעלאזט. (ערשטע אקציע). אלע פרויען און קינדער פון ש״ל וועלן קענען בלייבן. (ס׳ קראשניק, ז׳ 334/6, 325).

שבת — ש׳ מאכט: שינה בש׳ תענוג — אזוי זאגט א שישקע.

ש׳ מאכט: טשאלנט בש׳ תענוג — אזוי זאגט א טאלאן־מענטש, א קוך־מענטש.

ש׳ מאכט: שובעכץ בש׳ תענוג — אזוי זאגט אן ארבעטער. (ל״ג, א. שנור, שריפטן, כ״י, ז׳ 125).

שכתדיקע — אומגעקומענע אין ביאליסטאק שבת, נאכן פארנעמען די שטאט. זייער נאמען ״די ש׳ ״. (י. פאט, אש און פייער, ז׳ 93 ; רייזנער, ז׳ 47 ; ליד ״רבקה׳לע די ש׳ ״, געזונגען אין ביאל״ג; קלעמענטינאווסקי, לעבן און אומקום אין ביאליס־טאקער ג׳, ז׳ 96).

שכת־רו — וואס נישט געלונגען דעם רבין פון גער און נישט דעם רבין פון ראדזימין, איז געלונגען טשערניאקאוון: ״שבת־רו״.

שדים — זע: יאגדעס.

שרבן — קאפא, ״ווייל ער מאכט חתונה מענטשן מיטן מלאך־המוות״. אכער־קאפא — וועלט־שדכן. (קאפלאן, ז׳ 38).

שהחיינו — מען דערציילט, אז נעכטן אוונט, ווי נאר איינער פון די יידישע פאליציסטן וואם איז גראד געשטאנען אויף דער וואך, האט זיך שוין אויף זיכער איבער־צייגט, אז די אויפרייסן זענען פון א באלשעוויסטישן איבערפאל, האט ער קודם־כל אויסגעשריען אינמיטן גאם: שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה. (וויל״ג, קרוק, 24.3.42).

שוראנין־פאראדע — מענער גייען נאקעט אין באד. (בוכענוואלד). א ש״פ ארדנט איין דעגענהארדט אין קליינעם ג׳ אין טשענסטאכאוו. (באטעק, עדות 1102, ב.ק.).

שווארץ — דייטשן דערנענטערן זיך צו אונדז, מיר רעדן צווישן זיך: שלעכט, שווארץ. (הערשטיין, ראדימנע, י״ה״ק). "איך זע שווארץ פאר אייך". "פארשטעקט טיף אין די קעלערן, האבן עלעקטרישע מילעכלעך געמאלן קארן און צוגעשטעלט

מעל פאר די שווארץ־בעקערס". (רייזער, גראדנע, ז׳ 101). ״די ש־־העגדלער אויפגעשרויפט דעם פרייז. (ל״ג, פראנק, 21.2.1941). ״קויפן שווארץ צוקער". (ס׳ גרוים־ראדאמישלע, ז׳ 648). באנוצט אויר אין פוילישׁ און דייטש. דער ערשטער שבת, אקטאבער 1941, געווען דער שווארצפטער טאג פון א גאנץ גרויסער אקציע. (0׳ וולודבה, ז׳ 593).

שווארצע קראעו׳ וודאנע — 1. וועסרוסישע פאליציאנטן צוליב זייערע שווארצע אנצוגן. (ס׳ נאווארדאק, ז׳ 250 ; וויעליטשקער, לוואוו, כ״י, ז׳ 54 ; ס׳ ברנוביץ, ז׳ 552). פאלקסדייטשן וואם האבן געדינט ווי שומרים איבער יידן אין ל׳. (פל״וז 6). — "אויפזערקעם אין שווארצע ברייטע מאנטלען און מיט קאפישאנען אויף די קעפ, גענומען אראפרייסן פון אונדז ווי נאר א פאר גאנצע שיך. די אוים־זערקעם האבן מיר געדרופן ש׳ ויארענעם". (שטוטהאף, פריינקל־זאלצמאן, העפט־לינג, ז׳ 158).

2. די לוויה־אנגעשטעלטע אין ווארשע, מחמת די מערהייט פון זיי פלעגט בא־פאלן א מת, דורכזוכן זיינע טאשן און צונעמען אלץ■ אויר די מלבושים און שיר האבן זיי נישט איבערגעלאזט. זיי האבן געטראגן א ספעציעלע אוניפארם, מיט שווארצע ברייטע היטלען און ווייסע לאמפאסן; אויף די ווייסע ארעם־בענדער שווארצע מגן־דודם. (טורקאוו, אזוי, ז׳ 120).

3. ש׳ שמועות — מ׳גראבט שוין ווידער גריבער. (קאלאמיי, י. פעדער" כ״י, ז׳ 20, יו״ש).

שווארץ קעפעלע — אין שטעמל סטאטשעק קומט יעדעס מאל א זשאנדאר פון פאוויאט, הרגעט א פאר יידן. מען רופט אים דאם ש׳ ק׳. יום כיפור ביים דאוונען א בהלה: ערק׳ איז דא. (קזשעפיצקי, בפ״ג, ב׳ 9, ה׳ 2—1, ז׳ 132).

שווארצער — 1. אוקראינישער פאליציאנט. לוואוו. בעלגער, וואט העלפן דייטשן, רעק־סיסטן. (א. קליינמאן, כ״י, ז׳ 169, 183 א״א). עס־עס־לייט, צוליב זייערע שווארצע מונדירן. (קורץ, כ״י, ז׳ 74, 142 ; ס׳ ביטען, ז׳ 333). "אנגעקומען די ש׳". (הובערבאנד, כ״י, 1039, ר״א, 452, 594). שווארצע — אוקראינער פא־ליציסטן, אסקארן (זע). (ס׳ וולודבה, ז׳ 645). אזא מין ארדענונגס־דינסט, אנגעטאן אין ש׳ מונדירן, וואם רעקרוטירט זיר מייסטנס פון לעטן, ליטווינער, אוקראינער אאז״וו. (ס׳ פוריסאוו, ז׳ 457).

"וי קומט איר עפעם צו זיי, צו די ש׳ אנציגער (האלענדישע שאפערן זענען ש׳ געקלייידעט). (רייזער, כ״י, ז׳ 75). שווארצע עס־עם־לייט. (ס׳ סקרניביץ, ז׳ 495). ״דייטשן (גערופן ש׳ קעפ) שלאגן און ממיתן״. (ס׳ קאריוו, ז׳ 309). "ש׳ באן־וועקשוץ״ <זע). (רינג׳, כתבים 1, 285).

"ש׳ פירן צו דער ארבעט. דאם זענען פאלקסדייטשן, שקצים געבראכט פון דארף הינטער כעלעם, טראגן ש׳ מובדירן, האבן ביקסן און שטעקנס". (ס׳ זאמאשטש, ז׳ 940). ל׳ יאנאוויצע: "א כאפטע ברוינע, גרינע און שווארצע באנדיטן". (ס׳ זשעטל, ז׳ 323, 360).

2. א שווארצער וועלכער האט איינגעשטימט דורכצופירן אונדז דורך דער דע־מארקאציאנס־ליגיע, דורכן טייר בוג, פאר 500 זל׳ א פערזאן. (קאנקורס אמעבא׳

זי 2). דער שווארצער (ס׳ קאלאמיי, ז׳ 120, 138). איין שווערצער. (בלאנקא ראזענבערג, כ״י, דייטש).

3. ליד: דערשטיק ביי זיך אין הארצן ביטערניש און באנג, / אויף צופיקענעניש דעם שווארצן (ד״ה היטלער), הילכן זאל געזאנג. (ד״ר ב. צפור, טאצן, אוישוויץ).

שוואדצער ווייס — געסטאפא־קאמענדאנט ווייס. (קרוק, 14.11.1942). דייטשער ממונה איבערן ווילנער ג׳.

שווארצער טאג — טאג פון אקציע. "געקומען א ש׳ ט׳, דער שווארצעסטער ט׳ אפשר אין דער גאנצער יידּ. געשיכטע, דער טאג פון 22 יולי 1942. (ר״א, פערלע, צווישן לעבן, ז׳ 100). דער שווארצער שבת — געדויערט פון גאנץ פרי ביז אויפדערנאכט. (דארט, 126).

— באקאנט פון אמאל: ״שבת־שחור״ — ש׳ שבין שבעה עשר בתמוז ותשעה באב, הנקרא ש׳ ש׳ (1348 יאר). הדיבור ש׳ ש׳ שגור בגרמניה עד היום הזה. (ברנפעלד, ספר הדמעות, פרק 2, ק״ב).

״א ש׳ ש׳ אין לובלין, 28.3.1942״. (ש. טורקעלטאוב). "געווען א סך ש׳ש׳־ן אין לובלין". (פרוי רוער).

— ש׳ פרייטיק — נאכט פון 18טן אויפן 19טן אפריל 1942 אין וו״ג. (טומקביץ, פצצות, ז׳ 156); אומגליקלעכער פרייטיק. (אפאטשינסקי, ר״א, 1300). ערשטער ם׳ נאכן פארנעמען לוואוו. (רודניצקי, עפאקא, קוזשניצא, 1948, נר׳ 13—14. פוילישׁ; ס׳ רוהטין, ז׳ 290).

— ש׳ דאנערשטיק. (ס׳ טשיזשעוו, לאדזש, 2.1940 ; ספר הדמעות, ז׳ 208 ; קאוונע, 7.8.1941).

ש׳ זונטיק. (קאלאמיי, 11.9.1942, י. פעדער, כ״י, ז׳ 28, יו״ש).

— ש׳ טאג אין פאריז, פון דאנערשטיק ביז זונטיק 16.7.1942־19.7. (דאס ווארט, ז׳ 115).

״שחיטה פון דעם שווארצן שבת, 9.9.39, אין וואנסאווע״. (ם׳ גובורובה, ז׳ 403). זע: בלוטיקער.

שווויילטאג — פאראן מענטשן וואס לעבן זיך אין ש׳ ביי די געטא־באדינגונגען. (הילער, 1.6.1944). מען וועט זיך באדן אין ש׳. (ראכמאן, כ׳האב..., ז׳ 260).

שוונג — באדינער פון דייטשע העפטלינגען. (ל. גוזען, נאגאי; ז׳ •42. פוילישׁ). זע: פופיל.

שווימען — אדורכשמוגלען דורבן ג׳־טויער. (קאוונע, כאנאוויטש).

שוויענטאוונע — (פויל.) — ארומגיין לייּדיק. ל׳ •דרעוויניצא, 5.1941. (ר״א, 388).

שוויצער — יונגעלייט וואס פירן געשעפטן מיט דייטשן, פארוואלטן מיט די מאגאזינען, גייען בעסער אנגעטון: שטיוול, הויזן צו שטיוול. (טשענסטאכאוו, ברענער, כ״י).

שוועטליצע — אלערשטנס זענען די קינדערלעך פון 3—8 יאר אין דער ש׳, אונטער ספעציעל צוגעטיילטע לערערינס (צומייסטן פראטעקציע־מיידלעך), וואס געבן אכטונג (מער אויף די זופן וויּ אויף די קינדער), אז די קינדער זאלן פארברענגען אויפן פרישן לופט. ביי יעדער רעסארט איז דא א ש׳. (טאגבוך ל״ג, 4.8.44). זע: רעסארט.

— עלטערן, ווּאס האבן קינדער, 9 און 10 יאר, נעמען די קינדער פון די שוועטליצעס אריוס און געבן זיי אין די רעסארטן אריין. די קינדער ווערן דער־מיט ■ראלעטאריער, ווּאס וועלן מוזן מאכן ■ראדוקציע. (הילער, 13.1.44).

שוועסטער־קכר — אין ל' ראכליץ ארויסמארשירט 200 העפטלינגען, איבערנאכט געבליבן נאר 50. צומארגנס זיי באגראבן אין א גרויסן ש״ק. (ס׳ לאסק, ז׳ 481).

שוועד־אינדוסטדיע־אדכעמער — ייד וויצלט זיך: איך בין געווארן א ש׳ א׳ א׳. (ס׳ קולו, ז׳ 262). געווארן ארבעטער אין א קוילן־גרובן. (אין פוילן, פאר דער מלחמה, האט מען דערצו נישט צוגעלאזט קיין יידן).

שוועדע לופט — "אפשר לחתוך את האויר בסכין... אפשר לתלות גרזן באויר. (דניאל, כ״י, 650. ל׳ בודזין, 1943).

שוין אונמעדנעשדיכן די זו■ — אין א סך רעסארטן ווערט די זו© נישט ארויסגעגעבן די, וועלכע האבן פארגעסן זיך אונטערצושרייבן אויף דער אנווענזהייט־רשימה. אזא איינער דערמאנט זיך ערשט אין זיין .,חטא" פאר דעם מיטאג. אן אויפגע־רעגטער, ווּאס מען מאכט אזא וועזן פון אזא קלייניקייט, זאגט ער דאס, נאכן אוועקלייגן זיין אונטערשריפס און ווארטנדיק אויף "צוזאץ". (ל״ג, ג׳־לשון, 1009).

שוין אפג״ארבעט די זו■ — די ארבעטער וואם באקומען זונטיק א זום, האלמן, אז דאס אונטערשרייבן זונטיק איז א מין עפעס "טאן", ס׳זאל נישט הייסן בחינם די זום. דריקן זיי עס אויס אין דער פארם. (ל״ג, ג׳־לשון, 1011).

שוינונגס־כלאק — פאר שוואכע רעקאנוואלעסצענטן. נישט געגאנגען צו דער ארבעט. פון דאנען געמומען אין גאז־קאמער. (אונדזער שטימע, 1946, ווייטרויב).

שונא — געביידע פון געסטאפא אין ווארשע, ארויסגערופן שרעק; א ספעציעלע אפטיי־לונג פון אלעיא ש׳ געווען אויף זשעלאזנע 108, מיטן נאמען באפעל־שטעלע, באשטימט פארן וו״ג.

שול — יעדן אוונט האבן אוקראינער געמאכט א פייער פאר דער ש׳, שיכור געטאנצט און געזונגען, וועו דערינען זענען לעבנס אויסגעגאנגען. די ש׳ האט זיך איינגע־קריצם אין יעדנס אינגעווייד, געווארן א געשפענסט. מיט דעם ווארט האט מען געדראט. — פון דער ש׳ פירט מען הינטער דער שטאט דערשאסן צו ווערן. (פיאטרקווו, פראספעקט פון ס׳ זכרון). "המילים ,מכוניות׳ ו,בית הכנסת׳ והמושג ,הוצאה להורג׳, היו בג׳ זהים. מקום הגירוש בג׳ אל ,בית הכנסת׳. אז כבר העסקנים היהודים ידעו בברור .מה משמעותו של הש׳ ליהודים. — איים עליו ב,בית הכנסת׳, מובילים אותם לבית הכנסת״. (ג׳ שאוול, ירושלמי, כ״י, ז׳ 25—15).

שולץ — אייגנטימער פון שאפן אין וו״ג. דער גרויסער ש׳ האט זיינע בלאקן אויף נאוואליפיע; דער קליינער ש׳ — אגראדאווא. (ם׳ מלחמת הגיטאות, ז׳ 756) , אויף פאוויע 38 אן אפטיילונג פון ש׳. (קארנגאלד, כ״י, ה׳ 1, ז׳ 79).

שומרים — פאליציי, זשאנדארן. (רינג׳, פעברואר 1941). די יידישע ש׳ זאלן פון 1טן בא־קומען געהאלט; 1000 זאלן. זיין באצאלטע, 700 וואלאנטארע, אוקראיניש ש׳. (ר״א, שווארצבארט, 30.12.1940, 1.1.1941). דייטשע ש׳. (13.3.1941).

שונא — דער ש׳ באשטראפט פאר טראגן א שמוציקע בינדע. (רינג׳, כתבים 1, ז׳ 32, 72).

שוסטאק — א זעקסטל פון א צוויי־קג׳־ברויט והאם א לאגעריסט באקומט. ל׳ קעניגוווס־טערהאוזן.

שופא — שוץ־פאליציסט. (פנקס שבלי, כ״י, ז׳ 41). "א ש׳ פירט צום געטא". (ם׳ ביאלא־פאדל׳, ז׳ 451).

שופאוויעץ — (וויעליטשקער, בריגאדא, ז׳ 46 ; ווידערמאן, פלאווא בעסטיא, ז׳ 100 א״א).

שוצמאן — אוקראינישע פאליציי. (ס׳ רוקיטגה, ז׳ 302). זע: לאגערשוץ.

שחיטה — "דער נייער גירוש פון קראקע פארגעקומען, ווי מען דערווייסט זיך, היינט ביי־נאכט (על פי נוסח לובלין). אויר די ש׳ אין צויזמיר זאלן האבן פארגעקומען ביינאכס״, 4.11.1942 (אפאטשינסקי, ר״א). זע: טאטאדע שחיטה. נרויסע ש׳. 14.10.1941. נרויזאטע ש׳. (סלאנים, ז׳ 214) ; יולי 1942 — אינוואצעוויטשער ש׳. (1׳ 224 ; ס׳ ביטען, 29.8.1942; ז׳ 331,249). מיר פלעגן העדן, אז דא און דארט איז פארגעקומען א ש׳, אבער מען האט נישט געגלויבט: "ווי קאן דאס זיין, מיר פילן דאו־ אויס אלע באפעלן, טא פארוואס זאל מען אונדז אומברענגען י" (ס׳ ביטען, ז׳ 9ד4).

— א ש׳ אין באראנאוויטש — דאם איז שוין די דריטע אקציע (זע) (רייך, וואלד, ז׳ 81). 30.4.1942 — ערשטע ש׳, 1000 נפשות; 7.6.1942 — לעצמע •ט׳. <ס׳ זשעטל). "דאס ג׳ ווערט ארומגערינגלט, בליץ־שנעל איז קלאר געווארן ווי א בלענדיקער חלף: עס איז א ש׳. (ס׳ באראנאוויטש, ז׳ 491) ; די יידישע וואך ביים טויער לויפט ביינאכם וועקן: יידן שטייט אויף צו דער ש׳ — יידן לויפן אין די סכראנעס. (דארט, ז׳ 575). דריי ש׳ אין ווילייקע. (ז׳ 286) ; מען האט געפירט די געכאפטע יידן צו דער ש׳ קיין טרעבלינקע. <ס׳ וועגרווו, ז׳ 216).

— נאך דער גרויסער ש׳ אין קאוונער ג׳, פארזיכערן די הענקערס: מעד וועלן נישט פארקומען קיין "זויכערונגען", די איכעדזידלונג געענדיקט. (יעלין, ז׳ 276).

— פאו־אן א ש׳. וואם וועלט אויפן קצבים־שוחטים־זשארגאן גערופן ,נא־הורא׳. דאס באדייט א ש׳ וואס קומט פאר בייטאג — אזא "נא־הורא״־ש׳ מארגעקומען אין וואוועל. (ס׳ אסטראוויעץ, ז׳ 379).

— א קארטל פון לוואוו, 4.1942 (פוילי׳): ״מארוסיא און סאלע זענען ארוים־געפארן 10.8.42 צו דיין מאמען. איצט איז ביי אונדז די פרוי שכיטא. אויב דו שרייבסט צו דעו־ באבצין, בעט זי אין מיין נאמען זי זאל גיק צום זיידן לייב (קבר־אבות) און דערציילן אים אלץ״. (ם׳ האראדלע, ז׳ 158).

— שחיטה־נעלט — פון ווארטעלאנד ווערן יידן ארויסגעטריבן, און יעדער איז מחויב צו באצאלן 4 מארק. יידן מאכן זיך לוסטיק, רוסן אן דעם אפצאל ש׳־ג׳. (קורץ, ספר עדות, ז׳ 204).

— שחיטה־הויז — (ס׳ קאלאמיי, ז׳ 340) ; שהיטה־נאכט — (אסטראוויעץ, ז׳ 321). ש׳־מאג — (ס׳ ברנוביץ, ז׳ 518 ; ״דאס ווארט", פאריז, 12.12.1942). ";-ויזאמע מאסן־שחיטות פון הונדערטער טויזנטער יידן אין פוילישע שטעט און שטעטלעד — גאנץ פוילן איז איין גרוים שעכם־הויז".

שטאכילאגער, שטאמלאגער — ל׳ פאר קריגס־געפאנגענע סאלדאטן, אין אונטערשייד פון אפלאג, ל׳ פאר אפיצירן. (ר״א). "מ׳פירט ארויס פון שטאכילאגער".

שטאט — דער טייל ש׳ מחוץ דעם ג׳. "חזרתי מהעיר. כבר מזמן לא הייתי שם. (לזרסון, 12.12.1942, ז׳ 64). ״גם אני וגם העיר שרויים באפלה, אין חשמל״. (1942. 16.12, ז׳ 65). "שטייט א זקן און כליפעט. דאס ווייב איז אים גאך אין דער ש׳ געשטארבן״. (ל״ג, זעליקאוויטש, כ״י, 2.9.42; כ״י, יולי 1944. מ. ז.).

שטאנדאר נאראדאווי (פויל.: נאציאנאלע פאן) — יידישע פרויען אויף דער ארישער זייט פארבן די האר אויף בלאנד. האט מען דאם געוופן ״זיי טראגן אויפן קאפ די מלוכה־פאן״. (ררדניצקי, גינאנצי דאניעל, ז׳ 98, פוילישׁ).

שטארכן — ״זאל מעז כאטש ווארפן א באמבע. אן ערד־ציטערניש זאל קומען. זאל שוין זיין ש׳, אבי נישט פון זייערע הענט". (ווילנע, ליימענזאן־ענגלשטערן, כ״י, ז׳ 30).

שטארקע(ר) — אין די חדשים מאי־יוני 1940 האט אין ל״ג זיך אויסגעבילדעט א שיכט שמוגלער, רעקרוטירט פון די א״ג ש׳: פישערס, פליישערם, סורמאנעס, טרע־ גערס. זיי האבן ריזיקירט, אריינגעשמוגלט פראדוקטן. (יאסני, לאדזש, ז׳ 318). געזונטע אין פרידנסצייט, פארנומען זיר מיט טראנספארט־ארבעט. (וויל״ג, באל־ בערישסקי, כ״י, ז׳ 26). "יידן באפאלן דעם יודענראט אין לובלין. מוז מען אוועקשטעלן ביי דער טיר ש׳ מיט א גומי אין האנט. דער ש׳ פירט אפ וידב־ ראט־מיטגלידער אהיים אונטער זיין שוץ״. (פייגענבוים, פאדליאשע, ז׳ 159).

— ס׳איז א הויז־קאמיטעט פון ש׳ — זאגן די שכנים. — אין אזא צייט קאנען אויסהאלטן בלויז די ש׳. (אפאטשינסקי, די געשיכטע, ר״א, 33).

— די ש׳ — "כת מיוחדת, שמוצאה בחלקו מנובוגרוד הוילנאי ובחלקו מן העולם התחתון. בפרפלגונג־לאגער מעוררים הם תמהונם של הגרמנים בכוחם העצום, ב״סחיבות" מן המחסנים ואף מצליחים להבריח שללם לתוך הג׳. וכך גונבים הם מדי יום אלפי קופסאות שימורים". (וויל״ג, ר׳ קורצ׳אק, להבות באפר, ם״פ). זע: ווילע.

שטוכאווי — העפטלינג, עלטסטער איבער א צימער, שטובע, גיט אכטונג אויף דער ריינ־ קייט. (ם׳ לאסק, ז׳ 491, 570) ; שטומדינסט — שטובנדינסטלער — (שטריג־ לער, מיידאנעק, ז׳ 68, 82) ; שטובנדינסט־געהילפן — (ס׳ סקיערניעוויץ, ז׳ 446) ; שטובאוועם, אן אונטערשיד צי זיי זענען דייטשקעס צי ייד. מיידלעך, באציען זיר צו אונדז מיט אלע שטרענגסטע פיניקונגען. (ס׳ לאסק, ז׳ 541 ; ס׳ סקארז׳יסקו, ז׳ 120) ; שמובע־דינפטן. (אוישוויץ). (גראדאווסקי, מארק, מגי־ לות. ז׳ 338). "שטוכע־דינסטן גוט אנגעפרעסענע".

שטורם — ״1.3.1943. עם דערנענטערט זיר א ש׳, וועלכער וועט זיין געפערלעכער פאר די זקנים ווי פאר קיגדער. 4.5.1943. אין אפריל איז ביי אונדז געווען א גרויסער ש׳, וועלכער האט ארויסגעריסן מיט די ווארצלען אלטע און יונגע כיימער. אין זלאטשעוו געווען דאס זעלבע״. (זע: אקציע אויף אלטע און קינדער). 6.6.1942. די וואך האט געבושעוועט ביי אונדז א שרעקלעכער ש׳, וואס האט פארניכטעט די גאנצע שטאט. געראטעווועט האבן זיר נאר די וואס האבן געהאט א באהעל־ טעניש קעגן דונערס. (זע: בונקער, סכראן). 23.8.1943. איבער אלע שטעט

איז דער ש׳ דורכגעאנגען און צעבראכן זייער א סך צווייגן, אלטע אדן ידננע; אויר אויף אונדז קומט די ריי. (ס׳ זבורוב, ז׳ 86, 94).

שטורמיסט (מאווצעם), שטורם־טענער — ״שטורמיסטן אנגעפארן״. (ליימענזאן־ענגל־שטערן, ז׳ 75 א״א). הערה: געמיינט עס־עס־לייט. ש׳ן פלעגן מערדערלעך שלאגן. (ס׳ לודמיר, ז׳ 442 ; ס׳ קאסטאפאל, ז׳ 425) ; א זעלנער צו א יידן: דאם (אקציע) מאכן קיין דייטשע סאלדאטן, דאס מאכן די ש׳ און געסטאפא. (יעלין, ז׳ 209). די שטורמער, הויפט־שטורמעד, שטורם־טרופעס. (הרב הירש־פרונג, דוקלא, שריפטן, ניו־הארק, 11.1947—10). — אנגעקומען מאדנע מעו - - רער. ש׳ ארויסגענומען מענטשן האלבע נאכט, געווארפן אין שניי, געשלאגן ביז טויט. (ם׳ קאריוו, ז׳ 295 : הובערבאנד, ר״א, 451). ש׳ פלענן מערדערלעד שלאגן, הייסן זינגען ביים גיין צו ארבעט, "העכער העכער". (ם׳ לודמיר, ז׳ 422, 525).

שטיוול — "דעו־ ש׳ שטייס מיט איין פוס אין נארוויק און מיטן צווייטן אין ביאריץ". (וו״ג, שיינקינד, 21.5.1942, ר״א, 1303).

— ש׳־מענטשן — יידישע פאליציי, די ״העלדן״ פון סאניטאר־ און דעזינ־פעקציע־אפטיילונגען, מיטגלידער פון יודענראט, דאם 13טל, די שמוגלערם, — די "פני" פלעגן אלע טראגן עלעגאנטע ש׳ און געהערט צו די יחסנים. (טור־קאוו, אזוי, ז׳ 125) ; "אין קאפע פעליקס אויף קרעדיטאווע טרעפן זיך מלחמה־אונטערנעמער — יונגע יידן אין הויכע ש׳, וואם האבן מיטגעארבעט מיט ד־דייטשן״, זומער 1943. (ק. בראנדיס, אנטיגאנא [פוילישן], ז׳ 123). "יעדער באאמטער פון דער צענטראלע (פון יודענראטן אין אבערשלעזיע), וואם שעצט זיך אליין, טראגט ש׳ מיט כאלעוועם. לויט די כאלעוועס דערקענט מען, צי דער באאמטער האט עפעם א באדייטונג אין דער צענטראלע. די היינטיקע תקופה קאן מען אגרופן "דאם הערשן פון הויכע ס׳ ״. (ה. ווידערמאן, די ברויגע בעסטיע (פוילישן), ז׳ 142). — באשמידולטע שישי,עם. (ראזענפארב, ב׳ 3, ז׳ 26). "די ארישקייט זיינע (האט ער) געדארפט פארשטארקן מיט א פאר עכט גויישע ש׳ ״. (ב. שעפנער, נאוואליפיע 7, ז׳ 220).

— "ש׳ א סימן פון שטארקייט אין קעגנזאץ צו מענטשן וואס טראגן שיך". (רינג׳, ז׳ 281). אין ג׳ מערקט זיך א טענדענץ מצד געוויסע קאטעגאריעס מענטשן אנטאן ש׳; מענטשן מיט א שטארקער האנט, וואס געמאכט גוטע געשעפטן נעבן דער קהילה, אדער פארזארגונג־אנשטאלט. מענטשן אויפ־געקומענע, מיט שטארקע אספיראציעם, פאליציי־לייט, וואם ניט האבן־דיק קיין געווער, האבן געוואלט אימפאנירן מיט ש׳. געסטאפאווצעס און ענלעכע טיפן. דער פרעזעם טשערניאקאוו האט אין זיין טרויער־רעדע נאך דעם וויצע־פארזיצער זאבלודאווסקי דערמאנט, אז ער האט געטראגן ש׳ — א סימבאל פון שטארקייט אין קעגנזאץ צו מענטשן וואם טראגן שיך. איצט, זייט דער איבערזידלונג, אנגעהויבן טראגן ש׳ גאנץ נייע קאטעגאריעס מענטשן: די אנפירערס פון שאפן, רעדלפירערס פון פארשידענע אפטיילונגען אין די שאפן, די ווערקסוץ, די אויפגעקומענע גבירים, וואם געמאכט געלטער מיט נומערלעך, די שותפים פון דער אפראוויזאציע, די דירעקטארן פון די שאפן,

שטאכילאגער, שטאמלאגער — ל׳ פאר קריגס־געפאנגענע סאלדאטן, אין אונטערשייד סון אפלאג, ל׳ פאר אפיצירן. (ר״א). ״מ׳ירט ארוים פון שטאכילאגער״■׳.

שטאט — דער טייל ש׳ מחה דעם ג׳. "חזרתי מהעיר. כבר מזמן לא הייתי שם. (לזרסון, 12.12.1942, ז׳ 64). ״גם אני וגם העיר שרויים באפלה, אין חשמל״. (1942. 16.12, ז׳ 65). "שטייס א זקן און כליפעט. האס ווייב איז אים נאד אין דער ש׳ . (ל״ג, זעליקאוויטש, כ״י, 2.9.42; כ״י, יולי 1944. מ. ז.).

שטאנדאר נאראדאוו (פויל.: נאציאנאלע פאן) — יידישע פרויען אויף דער ארישער זייט פארבן די האר אויף בלאנד. האט מען דאם געוופן ״זיי טראגן אויסן קאפ די מלוכה־פאן״. (רודניצקי, גינאנצי דאניעל, ז׳ 98, פוילישׁ).

שטארכן — "זאל מען כאטש ווארפן א באמבע. אן ערד־ציטערניש זאל קומען. זאל שוין זיין ש׳, אבי נישט פון זייערע הענט". (ווילנע, ליימענזאן־ענגלשטערן, כ״י, ז׳ 30).

שטארקע(ר) — אין די חדשים מאי־יוני 1940 האט אין ל״ג זיך אויסגעבילדעט א שיכט שמוגלער, רעקרוטירט פון די א״ג ש׳: פישערס, פליישערס, פורמאנעם, טרע־ גערס. זיי האבן ריזיקירט, אריינגעשמוגלט פראדוקטן. (יאסני, לאדזש, ז׳ 318). געזונטע אין פרידגסצייט, פארנומען זיד מיט טראנספארט־ארבעט. (ווילי״ג, באל־ בערישסקי, כ״י, ז׳ 26). "יידן באפאלן דעם יודענראט אין לובלין. מוז מען אוועקשסעלן ביי דער טיר ש׳ מיט א גומי אין האנט. דער ש׳ פירט אפ וידנ־ ראט־מיטגלידער אהיים אונטער זיין שוץ״. (פייגענבוים, פאדליאשע, ז׳ 159).

— ס׳איז א הויז־קאמיטעט פון ש׳ — זאגן די שכנים. — אין אזא צייט קאנען אויסהאלטן בלויז די ש׳. (אפאטשינסקי, די געשיכטע, ר״א, 33).

— די ש׳ — "כת מיוחדת, שמוצאה בחלקו מנובוגרוד הוילנאי ובחלקו מן העולם התחתון. בפרפלגונג־לאגער מעוררים הם תמהונם של הגרמנים בכוחם העצום, ב״סחיבות" מן המחסנים ואף מצליחים להבריח שללם לתוך הג׳. וכך גונבים הם מדי יום אלפי קופסאות שימורים". (ווילי״ג, ר׳ קורצ׳אק, להבות באפר, פ״פ). זע: ווילע.

שטדבאווי — העפטלינג, עלטסטער איבער א צימער, שטובע, גיט אכטונג אויף דער ריינ־ קייט. (ם׳ לאסק, ז׳ 491, 570) ; שטוכנדינסט — שטוכנדינסטלער — (שטריג־ לער, מיידאנעק, ז׳ 68, 82) ; שטוכנדינסט־געהילפן — (ס׳ סקיערניעוויץ, ז׳ 446) ; שטוכאוועם, אן אונטערשיד צי זיי זענען דייטשקעס צי ייד. מיידלעך, באציען זיד צו אונדז מיט אלע שטרענגסטע פייניקונגען. (ם׳ לאסק, ז׳ 541; ס׳ סקארז׳יסקו, ז׳ 120) ; שטוכע־דינפטן. (אוישוויץ). (גראדאווסקי, מארק, מגי - לות, ז׳ 338). "שטובע־דינסטן גוט אנגעפרעמענע״.

שטורם — ״13.1943. עס דערנענטערט זיך א ש׳, וועלכער וועט זיין געפערלעכער פאר די זקנים ווי פאר קינדער. 4.5.1943. אין אפריל איז ביי אונדז געווען א גרויסער ש׳, וועלכער האט ארויסגעריסן מיט די ווארצלען אלטע און יונגע כיימער. אין זלאטשעוו געווען דאס זעלבע״. (זע: אקציע אויף אלטע און קינדער). 6.6.1942. די וואך האט געבושעווט ביי אונדז א שרעקלעכער ש׳, וואס האט פארניכטעט די גאנצע שטאט. גערעטעווט האבן זיר נאר די וואס האבן געהאט א באהעל־ טעניש קעגן דונערס. (זע: בונקער, סכראן). 23.8.1943. איבער אלע שטעט

איז דער ש׳ דורכגעאנגען און צעבראכן זייער א סך צווייגן, אלטע ארן יונגע; אויר אויף אונדז קומט די ריי. (ס׳ זבורוב, ז׳ 86, 94).

שטורמיפט (מאווצעט), שטורם״סענער — ״שטורמיסטן אנגעפארן״. (ליימענזאן־ענגל־ *שטערן, ז׳* 75 א״א). הערה: געמייגט עס־עס־לייט. ש׳ן פלעגן מערדערלעד שלאגן. (ם׳ לודמיר, ז׳ 442 ; ם׳ קאסטאפאל, ז׳ 425) ; א זעלנער צו א יידן: דאס (אקציע) מאכן קיין דייטשע סאלדאטן, דאם מאכן די ש׳ און געטטאפא. (יעלין, ז׳ 209). די שטדרמער, הויסט־שטורמער, שטורם־טרופעס. (הרב הירש־ פרונג, דוקלא, שריפטן, ניו־יארק, 11.1947—10). — אנגעקומען מאדנע מער־ דער, ש׳ ארויסגענומען מענטשן האלבע גאכט, געווארפן אין שניי, געשלאגן ביו טויט. (ם׳ קאריוו, ז׳ 295 : הובערכאנד, ר״א, 451). ש׳ פלעגן מערדערלען־ שלאגן. הייסן זינגען ביים גיין צו ארבעט, "העכער העכער". (ס׳ לודמיר, ז׳ 422, 525).

שטיוול — "דער ש׳ שטייט מיט איק פוס אין נארוויק און מיטן צווייטן אין ביאריץ". (וו״ג, שיינקינד, 21.5.1942, ר״א, 1303).

— ש׳־מענטשן — יידישע פאליציי, די ״העלדן״ פון סאניטאר־ און דעזינ־ פעקציע־אפטיילונגען, מיטגלידער פון יודענראט, דאם 13טל, די שמוגלערס, — די "פני" פלעגן אלע טראגן עלעגאנטע ש׳ און געהערט צו די יחסנים. (טור־ קאוו, אזוי, ז׳ 125) ; "אין קאפע פעליקם אויף קרעדיטאווע טרעפן זיך מלחמה־ אונטערנעמער — יונגע יידן אין הויכע ש׳, וואם האבן מיטגעארבעט מיט ד־ דייטשן״, זומער 1943. (ק. בראנדיס, אנטיגאנא {פוליש}, ז׳ 123). "יעדער באאמטער פון דער צענטראלע (פון יודענראטן אין אבערשלעזיע), וואס שעצט זיר אליין, טראגט ש׳ מיט כאלעוועס. לויט די כאלעוועס דערקענט מען. צי דער באאמטער האט עפעם א באדייטונג אין דער צענטראלע. די היינטיקע תקופה קאן מען אנרופן "דאם הערשן פון הויכע ש׳ ". (ה. ווידערמאן, די ברוינע בעסטיע (פוליש), ז׳ 142). — כאשטיוולטע שישקעס. (ראזענפארב, ב׳ 3, ז׳ 26). "די ארישקייט זיינע (האט ער) געדארפט פארשטארקן מיט א פאר עכט גויישע ש׳ ״. (ב. שעפנער, נאוואליפיע 7, ז׳ 220).

— "ש׳ א סימן פון שטארקייט אין קעגנזאץ צו מענטשן וואם טראגן שיד". (רינג׳, ז׳ 281). אין ג׳ מערקט זיר א טענדענץ מצד געוויסע קאטעגאריעס מענטשן אנטאן ש׳; מענטשן מיט א שטארקער האנס, וואם געמאכט גוטע געשעפטן נעבן דער קהילה, אדער פארזארגונג־אנשטאלט. מענטשן אוים־ געקומענע, מיט שטארקע אספיראציעם, פאליציי־לייט, וואט ניט האבן־ דיק קיין געווער, האבן געוואלט אימפאנירן מיט ש׳. געסטאפאווצעס און ענלעכע טיפן. דער פרעזעס טשערניאקאוו האט אין זיין טרויער־רעדע נאר דעם וויצע־פארזיצער זאבלודאווסקי דערמאנט, אז ער האט געטראגן ש׳ — א סימבאל פון שטארקייט אין קעגנזאץ צו מענטשן וואם טראגן שיד. איצט, זייט דער איבערזידלונג, אנגעהויבן טראגן ש׳ גאנץ נייע קאטעגאריעס מענטשן: די אנפירערס פון שאפן, רעדלפירערס פון פארשידענע אפטיילונגען אין די שאפן, די ווערקשוץ, די אויפגעקומענע גבירים, וואט געמאכט געלטער מיט נומערלער, די שותפים פון דער אפראוויזאציע. די דירעקטארן פון די שאפן,

די מייסטערס און לייטערס פון אפטיילונגען... אט די אלע טראגן איצט מיט גאווה נייע, אויפגענייטע קורטקעס און גלאנציקע ש׳. ש׳ האבן אנגעהויבן טראגן פרויען, און פארשטייט זיר, פרויען פון אויפגעקומענע חברה־לייט, אדער זייערע געליבטע. די ש׳ זענען לאנגע. מער נישט, די פארם אן אנדערע. (רינג׳, ב׳ 11, ז׳ 291/2).

שטייג — דאם ג׳ אויסגעזען ווי א ש׳ פאר הינער; וועו מ׳דארף א הון, קומט מען זי באפן. (ז׳ 69) ; טויטן־שטייג־פארמאכטער פלאץ אקעגן דעם ארבעט־אמט. (ז׳ 81, שניצער צבי, קאלאמיי, כ״י, יו״ש).

שטיין — אימרה שגורה בפינו: "א שטיין אויף איין ארט, וועלט אויר באוואקסן". (דניאל, ל׳ בודזין, כ״י, ז׳ 1).

שטייערן — הערנדיק ווי דער גמינע־באאמטער דראט מיט סאנקציעס פאר ניט באצאלן גמינע־שטייערן, הויבט דעו־ יידן אן צו לאבן און פארענטפערט זיך. א יד האט רויק געשלאפן אין וואגאן, וועו די קינדער האבן ארומגעוואוועט, געריסן די אויפשריפטן, געשריבן אויף די וועגט, פאראמריניקט דאם קלאזעט און צום סוף גענומען זיר צו דער נויט־ברעמזע. דא וועקט אים אויף א צווייטער יד, וואס דראט אים מיטן קאנדוקטאר. דער יד דרייט זיר איבער אויף דער צווי־ טער זייט און גיט א גרויסן קרעכץ. — "הערט, כ׳פאר פון א פארשפילטער ספראוע, די שטוב האט מען מיר באגנבעט, דאם געווע־לב בארבעוועט, אינדערהיים דאס ווייב קראנק; מיין איידעם איז אנטלאפן פון מיין מעוברת־ דיקער טאכטער; איד אליין פאר אן א בילעט אין א פארקערטער ריכטונג. גייט איר מיר נאד סטראשען מיט א קאנדוקטאר !׳ — פארדרייט איר אייער דאשיק !״ (ר״א, פאלקלאר, ב׳ 2).

— דעו־ שטייער־ און דירה־אפטייל באשלאסן צו נעמען ש׳ לויט יעדן פענצ־ טער אין א דירה. — זי וואלט גלייכער געטון און פיל מער פארדינט, וועו זי נעמט פון א יעדן לאד, אדער אויסגעהאקטער שויב. (1941) ל״ג.

— ש־קארטע — ״פון ארבעט־לוין נעמט מען אראפ 10% יעדן חודש. דאס ווערט נאטירט אויף דער ש׳ ק׳. אויב נישט באצאלט דעם שטייער, האט מען קיין כרויט־קארטע אויף דעם חודש נישט געקאנט באקומען". (ווילנע, מאשא, כ״י, ז׳ 37). מענער באקומען 100 פעניג פאר א טאג ארבעט; פרויען 80 פ׳.

שטילע קוילן — אקציע אין זאלעשטשיק, 14.11.1941. געגומען מענער פון 50—51 יאר. א טייל געשיקט קיין קאמיאנקע, דאס רעשט (א 800) אויסגעשאסן אין דער שטאט (קיינער וועגן דעם א לאנגע צייט נישט געווווסט), אין די קאסערן מיט "שטילע קוילן" (א. פעט, זאלעשטשיק, עדות, יו״ש 75/ד).

״שטינק-באמכע״ ← זשאנדאר מימן הונט, איז "פריילער . ״וועט שוין מאכן א שחיטה". לובלין. (שיע טשעכעווער, נשמה־ליכט, ז׳ 129/30).

שטן — גיב נאר גאט אין העלזעלע, / דעם שטן איצט א שניט. / דאן וועט נאד אונדזער חברהלע / אויך ווערן אויפגעבליט. ("חד גדיא" פון "תפארת בחורים", צו זינגען... (צונויפגעשטעלט דורך ש. שאפראן (שמערעלע), וויל״ג, זאמלונג סוצקעווער־קאטשערגינסקי, יו״ש, מיקראפילם).

שטעטעלע כעלס־ — פאמיליען־ל׳ אין די נאליבאקער וועלדער סון די דריי ברידער בעל־סקי. נעבן די סארטיזאנער געווען א גרויסע צאל נישט־קעמפנדיקע. דערסון זיך אפגעראטעוועט א 400 סרויען און 100 קינדער. (ענגלשטערן. אין ג׳ קאפ׳ 31). זע: ירושלים.

שטעטעלעד ?לייגע — משפחות גרויסע. (ס׳ מלינוב, ז׳ 256).

שטעלן א מענטש — דינגען פאר א פאר זלאטיס אן "ערזאץ־מאן", וואס שטעלט זיי צו דער ארבעט שטאט דעם ארויסגעפאדערטן. ס׳איז א שווער, שלענט באצאלט שטיקל ברויט, אבער זיי האבן נישט קיין אנדערע ברירה — מען מוז לעבן. (אנדענקבוך, ראדעם, ז׳ 87).

שטעמפלעו— ש׳ ארבעט־קארטן פאר 1500 זל. (ס׳ קאלאמיי, ז׳ 340). א ״שטעמפעלע״ פון געסטאפא. (ס׳ בראדי, ז׳ 402). זע: אויסווייז־שיין. די פירמע ״ספולנאטא״ (האנטווערקער־פארבאנד) גיט ארויס באשיניגונגען פרויען מיט פאטאגרא־פיעס, דאס דער מאן אדער זון ארבעט אין שאם. מ׳האט אבער נישט קיין צו־טרוי; פועלט מען ביים ארבעט־אמט דאס ער ואל צולייגן א שטעמפל, אז דאם איז ריכטיק. אבער אויר דאס רופט ארויס אומצוטרוי. מ׳וויל נאד א האן (זע). דעם דאזיקן ש׳ האט דעו־ ארבעט־אמט געגעבן ביז 35 יאר. פאר געלט — אויר עלטערע. (קורץ, ספר עדות, ז׳ 365).

שטעפן — ארבעטן. "זיי קוקן אייר שוין נאך, צי איר שטעפט א גאנצע וואך". (שאנצער־ל/ סל״וז 8). "ש׳, חברה, מוז מען גיין", ליד "ניט אייער מזל". (קאוונער ג׳, פל״ח 7) ; ״קוילנווארפער שטעפט״ — (שאוול).

שטעפער — ארבעטער אויפן עראדראם. (קאוונע, פל״ח, 8).

שטעק — ייד. פאליציאנטן פאר א ש׳ אפגעלאזן די, וועלכע די זשאנדארן האבן געהאט בדעה צו באפן אויף צוואנג־ארבעט. (וו״ג, אפאטשינסקי, ג׳־כראגיק, 29.5.1942).

שטערן — יידן מוזן ארבעטן. יעדער האט אויף זיין אפאסקע און ש׳ אויסגענייט דעם אות ״א״, אונטערן ש׳ דעם נומער פון זיין ארבעט־קארטע. (וו״ג, אויפברויז, 7.6.42).

— איר וווייסט פארוואס מיר טראגן יידן־ש׳ ווייל גאט האט צוגעזאגט צו אברהמען, איר וועט זיין ווי די שטערן. (ראזענפארב, ב׳ 3 ז׳ 17).

שטראפנכוי — דייטשן בויען אן אויטאסטראדע, דערפאר לאזט מען לעבן די יידן פון ווארשעווער ג־אויפשטאנד, ארבעטן אין ש׳. (שטריגלער, ז׳ 62, 88).

שטראר — די קלענסטע, ווי יידן זאגן, דייטשע ש׳, איז טויט. דערביי וועדט די ש׳ ״אנ־געווענדט קאלעקטיוו״. (כ״י, 6.6.1942, ר״א).

שטרא,־ז־אפעל — פארשארפטער ש׳־א׳ (זע) דויערט לענגער. אין ■א רעגן,.שניי. (קוויאט־קאווסקא, פון לאגער, ז׳ 124).

שטראפקאמאנדא (עסקא, .<! .8) — פאר א "חטא", פלעגט מען שיקן אין ש׳, ווו די ארבעט געווען שווערער און לענגער געדויערט. חוץ דעם האבן די העפטלינגען, נאד דער ארבעט, זייער אפט געמוזט גיין אין בונקער (זע).

שטרייַמל — זע: פוטער־אקציע.

שטדייח־אנצונן — ״תיבות פאר לעבעדיקע מתים״. (עדות, 668/565, יו״ש). זע: זשעברא. ״מען וועט אונדז אנטון שטרייפלינגם־קליידער. (ל׳ שטראסנדארף; מאשא, כ״י, ז׳ 64, 73).

שטרייפע — פאטרול. אין רעגולערע צייט־אפשניטן ארומגעגאנגען ארום די מויערן פון וו״ג; די דראט־פארצוימונגען אין לאגערן.

שטשאטקאזש — בערשטלער, ארבעטער אין בערשטער־שאפ אין וואַרשע, באניפראטן־גאס. ״א גוטער שאפ״. (זע).

שטשעגשליווי — הערש, לייטער פון אפראוויזאציע־אפט. אין ל״ג. אין פוליש באטייט דער נאמען "גליקלעכער", דערפון: ש׳ — דער איינציקער ש׳ אין ג׳. (זעליקא־וויטש, כ״י נ״ר 1063). "אויפרוף פון 25.6.40: היינט — פראטעסט־מארזאמ־לונג קעגן רומקאווסקיס 10.000 מיטאגן מיט 10.000 וועלט אין קעגן ש׳־עם" (טרונק, לאדזש, כ״י, ק׳ 3, ז׳ 12). ש׳ — מיניסטער פאר אפראוויזאציע אין ל״ג׳. (ליד פון הערשקאוויטש).

שטשעקאטשקא — (פויל.) "בילערין". ראדיא־הילכער וואט פלעגט איבערגעבן דייטשע קאמוניקאטן אויף די וואַרשעווער גאסן.

שיכער — פאראבעטער האבן געהאט זייערע אייגענע, האלב־אפיציעלע מיטהעלפער, גע־רופן ש׳. (שטריגלער, מיידאנעק, ז׳ 64, 77, 91). — "כ׳וועל אים מאכן פאר מיינם א ש׳. א שרעק איז מיך באפאלן: גאט, איך אן אויפזעער אין מיידאנעק". (ז׳ 97, דארט).

שיטער־וואַרעמם — א ביסל ש׳־וו׳ האבן ■די דייטשן דערלויבט אריינצוברענגען פאר אונדזערטוועגן. (ס׳ ודוביץ, ז׳ 97, 311; ס׳ זאוויערציע, ז׳ 311).

שיילאדניע — א פינסטערע שאפע, וווּ מ׳שיילט קארטאפל. (בריקס, קייסער, ז׳ 129). — "אינקעס מאמע איז א שיילערקע אין דער זעלבער ש׳ וואס מיין מאמע". (ראזענפארב, ב׳ 2, ז׳ 419; ב׳ 3, ז׳ 132).

שיין — "ארבעט־ש׳, ארבעט־באשטעטיקונג". (ס׳ סקארז״יסקו, ז׳ 87). "געווען א פערפיד אויסגערעכנטער נאצישער איגסטרומענט צו פארפירן די מענטשן אין די געטאם. צעטומלען זייער געדאנק, שאפן פאלשע אילוזיעם, צעטיילן אויף. א קלאס. פון ש׳־באזיצערם, וואם פילט זיו זיכער, און אויף א קלאס "שיינלאזע", וועמענס איינציקער ציל איז — קריגן א ש׳. (דוואַרזשעצקי, ירושלים דליטא, ז׳ 74).

א רשימה פון ש׳־ן וואס דער מחבר גיט אן פאר ווילנע: שיינען אן פאטאגראַ־פיעס, שיינען מיט פאטאגראפיעס, ווייסע פון ארבעט־אמט, ווייסע שיינען מיטן איבערשריפט "פאך־ארבעטער", געלע לעבנם־שיינען, בלויע פאמיליען־צעטלעך, ראזע שוץ־שיינען, ראזע פאמיליען־צעטלעך, גרינע צוגאב־שיינען, בלויע צו־גאב־שיינען, פיאלעטע צוגאב־שיינען, רויטע ארבעט־ביכער, צוגאב "פאסיר־שיינען" צו גיין אויסערן געטא, געלער געטא־פאס מיט נידעריקע נומערן, געלער געטא־פאס מיט הויכע נומערן, דער בלעכענער הינטישער נומער.

ענלעך סוצקעוווער: ״6 טויזנט זענען געבליבן אן שפייזלקארטן. מען האט זיי געוופן ״ווייסע שיינען״, וועדליק דעם נאמען פון אמאליקן ווייסן שיין, וואס איז מער נישט גילטיק. דערצו נאך האט א באזיצער פון א געלן שיין מורא געהאט צו ווינען אין איינעם מיט א ווייסן שיין. מען האט פארשטאנען: אין דער נאנסטער שחיטה, וועלן גיין די ווייסע שיינען. אויב מיט זיי אינאיינעם וועלן ווינען אויך אנדערע קאליריו, וועלן די כאפונעס נישט מאכן קיין חילוק". (ווילנע, ז׳ 90).

אין קאוונע האבן צוערשט ש׳ געהייסן יארדאן־שיינען, אדער יארדאן־קארטן, לויטן נאמען פון אבערשטורמפירער יארדאן, וואס האט אנגעפירט מיטן ארבעט־אפאראט פון די יידן.

פאר שאוול גיט אן א רשימה שאליט: "קאן זיין, אז יידן אליין האבן, אויב נישט, אויסגעטראכט, טא צוגעאיילט די שיינען. יידן האבן זיך געוואלט פאר־זיכערן, האט מען זיר אנגעפאנגען פארזארגן מיט פאפירלעך, קוים כאפט מען, איז אט — א פאפירל, אז מען ארבעט". קודם פשוטע ארבעט־שיינען פון פריוואטע ארבעט־געבער, דערנאד א באשטעטיקונג פון ס. ד. פאר 60 פאכלייט: פירקאנטיקע, גרויסע רויטע־שיינען, דערנאר גרינע שיינען, דערנאך געלע. ביים דאזיקן אומבייט, זענען אייניקע הונדערט יידן דורך דער ליטווישער קא־מיסיע ארויסגעסירט געווארן פון ג׳ צוליב שוואכקייט, ארבעט־אומפעיקייט און בכלל וואר ס׳איז זיי נישט געפעלן. די דאזיקע מערדעריי, האט מען אויסער ״געלע־פעסער־אקציע״, גערוסן אויר ״שיינקייט־אקציע״, ווייל די מיינסטע קרבנות זענען געווען שוואכע און שלעכט אויסזעענדיקע. די פריזיר־אנשטאלטן אין ג׳ זענען דעם טאג פול געווען פון עלטערע פרויען, וואם האבן זיר געלאזט פארבן די האר אויף בלאנד און שוואַרץ, געפארבט די נעגל, די ברעמען, זיר געפוצט, אנגעטון די שענסטע קליידער און סארוואנדלט דעם טאג אין א טרויעריק־פיינלעכן מאסקעראד. שפעטער געווען וועיסע שיינען.

דער ״איינצל־שיין״ האט גענעבן די מעגלעכקייט צו גיין אן א פאסטן־באגלייט־טער צו און פון דער ארבעט. (אזוי זענען מיר געשטארבן, ז׳ 153).

"געלע ש׳־ן ווי דער וועיסער, נאר אויף געלן פאפיר, אויפגעשריבן ״פאכ־ארבעטער־אויסווייז״". — ראם איז דער לעכן אליין, שטאט "גוט מארגן", זאגט מען: ״האסם א ש׳ ז״ (מאשע, כ״י ז׳ 23/4). דערצו פארשיידענע דערגאנצונ־גען: דינסט־ש׳ צו קאנען גיין פון איין ג׳ אין צווייטן. <פנקס שבלי, כ״י, ז׳ 68). באצוג־ש׳, אויף פראדוקטן. (דארט, ז׳ 100); פאר די דייטשן האט זיר געעפנט א ״שיינענדיקער״ געשעפט — א האנדל מיטן ש׳־ן. (ביאל״ג, קאפלאן, צו דער געשיכטע, כ״י).

״ש׳־קאנטראל״. (ס׳ זשעטל, ז׳ 336, 350) ; ש׳ מיט א שטעמפעלע (האקנקרייץ) פאר ארבעטער ביי דייטשע אייניהייטן, אייניקווארטירטע אין די געווענענע פוילישע אמטלעכע געביידעס. יידן האקן האל׳ן, באדינען. (ם׳ ווילייקה, ז׳ 247) ; "גאל־דענע ש׳־ען״, משמעות הדבר: מ׳צאלט פאר דעם מיט גאלד. (ס׳ לובאמיל, 248) ; "ביים ווייזן דעם ש׳ האט זיר שוין געטראפן א סד פאלן, אז די יואר צערייסט זיי״ (די פזשעפוסטקעם). (שווארצבארט, 13.5.1941, ר״א); פאר־גלייך: י׳. קרוק, אינעם געווירבל פון שיינען, ווילי״ג, 15.142, ז׳ 134 ; ס׳ קאמין־קאשירסקי, ז׳ 617, 612 ז ס׳ סלאנים ב׳, ז׳ 59 א״א).

"דעם ייז־ באפרייט פון ארבעט נאר דער טויטן־שיין". (וולאדאווע, עדות, רא־בינאוויישש מ.). מיט אינדופטריע־ש׳־ען געגאנגען אין די באהעלטענישן. (פ. קאפלאן, חורבן ביאליסטאק, כ״י). לידער וועגן ש. קאטשערגינסקי: "האט זיר מיר די שיר צעריסן״: האסטו א געלן ש׳, / האב איד חתונה מיט דיר. / ריקלע גלעזער: דו געטא מיין / אז דו מיין ליבסטער געלער ש׳, / דו ליב־

סטער מיין״. (קאטשערגינסקי, לידער, ז׳ 151 א״א). צווישן־ראיאנען־ש׳ — צו קאנען גיין אן באגלייטונג פון איין טייל ג׳, געדרופן "קאווקאז", אין צווייטן, געדרופן ״טראקי״. (ג׳ שאוול, ירושלמי, אויגוסט 1942, כ״י).

פון אמאל: קומט פלוצלינג א גזרת־הבלעטלעך, אז מלמדים טארן נישט קנעלן אן א שיין. א בלעטל הייסט עם, "שלעכט". (מענדעלע, שלמה ר׳ חיימס, 1 טייל, ק׳ 5). איך בעט דיך, לייג אוועק דיינע ביכער, ישראל... דערצו איז דא א מיטל — געלד, א שיין פון א בעל־מלאכה. (די קליאטשע, ק׳ 7).

שיינהייראטען — פון ארבעט־צוואנג זענען באפרי״ט פרויען וואס פירן א באלעבאטישקייט ״האוסהאלט״. דאס ווערט באשטעטיקט אין דער מעלדעקארטע. דערפאר בא־מיען זיך איינזאמע מיידלעך און פרויען חתונה צו האבן, אדער פיקטיוו ווערן צוגעשריבן, אז זיי ארבעטן אין "האוסהאלט". זיי האבן טיילמאל צוגעצאלט דערפאר געלט. (סטאניסלוי, ד״ר ליבעסקינד. כ״י, ז׳ 37, 62).

שיים־מייפטער — אין טרעבלינקע איז פאר די ארבעטער געווען א לאטרינע. פאר איר איז געשטאנען א ייז־ מיט א זייגער אין האנט: מ׳זאל נישט פארבערענגען דארט מער וויפל ס׳איז פארגעשריבן.

שייס(ע) אלע בלאקן זענען איבערגעפולט מיט ש׳. דייטשן רופן אזוי די יידן־העפט־לינגען; שייס־קאמאנדע פירט דאס מיסט פון ג׳. (יעלין, ז׳ 233; ק. צעטניק, טעאטער, ז׳ 76. פון א בריוו געשריבן 12.4.43 פון א יידיש מיידל: 80116138 631(0>311ץ82^\ 26 ,מו&ץץ 82ז6יד. (ס׳ בז׳ז׳אני, ז' 367). זע: פעקאליע.

שיכט — יידישע העפטלינגען אינגאנצן פארגעסן, וואס צי_יט הייסט. אין אונדזער זכרון נאר געבליבן שיכטן. א טאג־ש׳ און א נאכט־ש׳. ל׳ אין לכיפציג. (ם׳ לינסק, ז׳ 342).

שיכטליימער — יעדע גרופע פון 100 יידן והאס גייען אויף ארבעט, שטייט אונטערן אויפ־זיכט פון א קאלאנען־פירער. די אויפזיכט איבער אלע ארבעטער געהערט צום ש׳. (קאוונע, אסתר לוריא, כ״י, ז׳ 49).

שיפן — 1. ביים אונטערשרייבן אינדערפרי די אנוועזנהייט־ליסטע איילט מען זיך, איינער טרייבט אונטער דעם צווייטן: "שים!" געמיינט: שרייב אונטער. (ל״ג, ג׳־לשון, כ״י, 1008). 2. אראפנעמען בגניבה, "איך האב געשאסן". (וויל״ג קא־טשערגינסקי).

•שיפן גיין — גיין אין דארף ברענגען עסן, ״ארגאניזירן״, שיסערס — ברענגען עסן. (נאר־וואַ, קיוויאל, עסטאניע. א. שעפטל).

שיפער — עס־עס־מאן קאנטראלירט ביים ג׳־טויער. אויב ער גענפינט עפעם ביי א יידן הייסט ער אים זיך לייגן און שימט אים. יידן רופן אים ש׳. (איגזש׳ גאלד־וואג הענריק, לוואוו); גרמני, ה״בירגרמייסטר" היה יורה ביהודים להנאתו. כינינו אותו בלעג מר ״דער שיפער". (ם׳ סמיאטיץ׳, ז׳ 209).

שים־שטאנד — פלאץ, וווּ אויסגעפרווט די ניי־אויסגעארבעטע אמוניציע. א ספעציעל ארט, וווּ יידן פלעגט מען דערשיסן און באגראבן. (שטריגלער, אין די פאב־ריקן, ז׳ 10 ; גורלות, ב׳ 1, ז׳ 33, 40, 116 ; ב׳ 2, ז׳ 15).

שיקלען — יידן וואס האנדלען מיט לעבנסמיטל־פראדוקטן, הייסן ש׳ פראדוקטן. יידן מוסרים טראגן דאס צו דער געסטאפא און באקומען באצאלט. (ם׳ צ׳חנוב, ז׳ 309).

שיר המעלות(ן) — אמטלעכע דאקומענטן, אויסווייזן. (רינג׳, נאטיץ 1.11.40).

שישקאווצע, שישקע — זעלטענער: יחסנאווקא, בייזווילקער נאמען פאר מארישין, אנט־שטאנען 1943. דא האבן זיר קאנצענטרירט די זומער־ווויונונגען פון די משפתות פון איינפלוסרייכע אין ג׳ פערזאנען. עד, יחסנים, אין "ערהאלונג־הייזער". (ג׳־לעקם׳). "עם דויערט די עוואקואציע פון שישקאוויעין, ד״ה מארישין, ווו פארשיידענע דיגניטארן מוזן מיט הארץ־ווייטיק ליקווידירן וייערע שיינע זומער־ווויונונגען". (פאזנאנסקי, טאגבוך, ל״ג, 15.8.43). "וויצן פון מעטאל־רעסארט: דאם ווייב פון א ש׳ זאגט צו א בעטלער: "וואס קומט איר עפעס שטענדיק צו מיר ? — דער בעטלער: דער דאקטער האט מיר געהייסן. ער האט געזאגט, אז טאמער טרעף איר אויף אן עסן וואם שאדט מיר גיט, זאל איד זיר האלטן דערביי". (ראזענפארב, ב׳ *3* ד 133); א ש׳ עסט פרישטיק, וועז ער וויל — א געטאניק וועז ער האט. (דארט, ב׳ 3 ז׳ 260).

ליד פון גאסן־זינגער. י. הערשקאוויטש: וואס די ש׳עס וועלן טון נאד דער מלחמה:

דער פרעזעם וועט האנדלען מיט בייגל אין גאס,
די פרעזעסאווע מיט גט׳ן... (געווען א געגט׳ע).

ליד "די לעצטע":

אוי געוואלד, ס׳איז קאלעמוטנע, / פון שישקעוויצע ביז נאד קוטנע, / ארויס־געווארפן מיטן סלייש און קישקעס, / א כפרה פאר די געטא־שישקעס. (אלתר שנור, ג״ל; ס׳ בייטש, ז׳ 90 א״א).

שלאין■ — דורכגאנג צווישן די ל׳־דראטן. בוכנוואלד.

שלאכט־הויז — רודאלף־מיל (זע) אין סטאניסלוי. (י. לוטוואק, ראזניאטווו, כ״י, ז׳ 40).

שלאנג — דער ש־ טראנס און די ציים יאכט. (ל״ג, טאגבור, 7.7.44).

שלאם — בראניצקיס פאלאץ, זיצארט פון דער מאכט, געסטאפא. "ישיבה בארמון". (ביאל״ג, טננבוים, דפים מן הדליקה, ז׳ 43). פראטאקאלן פון יודענראט, נר׳ 7, 24.9.1941. אינזש׳ בארש גיט איבער: "ז־ער מעמאריאל וועגן דער 3־מי־ליאניקער קאנטריבוציע, ווי אויר בארש פערזענלער, איז זייער שלעכט אויפגענומען געווארן. אבער אין שלאם האט מען אים ווי געהעריק מקבל ־פנים געווען. (פראט׳ נ״ר 10). "מארגן, דעם 23טן, וועט די פרעזידיע זיין אין ש׳".

שלוכעס — אנשטאט שיר. (חנה חייטין, פון לאגער, ליד).

שלייכן — אין ג׳ גייט מען נישט, נאר מ׳שלייכט זיר. (גרינבוים, קאוונע, כ״י).

שלייסע — ראגאטקע, ״מאד־אויסדרוק פאר קאלעקטיוות לאקאלן פון אנקומענדיקע און ארויסגייענדיקע טראנספארטן״. (שטארקע, דער פיערער (דייטש), ז׳ 32). 17 אריינגענג זענען געווען אין ג׳. די צוויי הויפט־אריינגענג, א ג׳ ש׳, דריי דורכגענג. — ש׳ איז א ראמפע, מיט אן אייזערנעם, באוועגלעכן סלופ, אזוי אז אין יעדער רגע האט מען אים געקאנט אויפהייבן, וועז עמעצער האט גע־וואלט אריינפארן מיט פערד, אדער מיט אן אויטא. די דורכגענג האבן געדינט

צום דורכגיין פח איין איגדזל (טייל פון ג׳) אין צווייטן. (סטאניסלוי, ב״י, ליבעסמאן, כ״י, ז׳ 33, ב. ק.).

שלעכטער דייטש — א שווערן טויט; א גוטן דייטש — א לייכטן טויט. (ם׳ סטאלפץ, כ״י, ז׳ 13).

שלעפער — באזעצן די דירות פון באשטייערטע, ביז זיי צאלן נישט אפ די פולע סומע, דאן פארלאזן די ש׳ די דירה. (בענדין, סאסנאוויעץ, רינג/ פעב׳ 41/ כ״י).

ש״ם — שומרי מזוזות. אונטער די דאזיקע איניציאלן, פארשטעקט זיך דער נאמען פון א רעליגיעזער געזעלשאפט, וואס איז געגרינדעט געווארן אין ג׳ דעם 1טן מאי 1940. דער גרינדער פון דער דאזיקער חברה, ר׳ אברהם מעשנגיסער, א רעלי־ גיעזער פאנטאפט, איז ביי דער גרינדונג פון זיין חברה ארויסגעגאנגען פון דער הנחה: היות דאס ג׳ איז אפגעשלאסן געווארן און איז באווויינט אויסשלים־ לעד פון יידן, איז געקומען די צייט מקיים צו זיין די מצוה פון מזוזה און איר גאנצער בריים — אויף סיר און טויער.

די חברה האט זיך טאקע נישט באנוגנט מיטן פארזען די שטיבער פון דער ג׳־באפעלקערונג, מיט כשרע מזוזות (על פי רוב יעגע, וואס זענען באווויינט געווארן פון יידן נאך קריסטן), נאר זיי האבן זייער אויפגאבע אנגעהויבן אדורכפירן אויך בפועל ממש אויף די טויערן פון די הייזער און הייף, א דאנק וואס זיי זענען אריינגעפאלן אין קאנפליקט מיט די אדמיניסטראטארן און פא־ ליציי. נישט באנוגנדיק זין■ מיט עפעקטיווער טעטיקייט, האט דער אנפירער און ארגאניזאטאר פון דער חברה, א. מ., נאך דערצו געפירט א גרויסע פרא־ פאגאידע סיי אין די מנינים, סיי אויפן גאם. (ל״ג־לעקס׳). זע: משמרת שבת.

שמאטניי? — שיין פון א שמאטניק. ביי קרעמינען, א דייטש, וואס האט צו זאגן ביי די אלע זאכן: "מיינע יידן פארן איבער די דערפער מיט פערד און וועגעלעך, האבן געברענגט שמאטעס, אייזן, פעדערן". געבויט א בארואק פאר אלע שמאטניקעם. געווארן א שמאטניק. (טשעכיווער [גאלדבערג], נשמה־ליכט, ז׳ 125/6, 136). זע: שמאציאזשעם.

שמאטעפ — ״טשוכעס״ (זע). אפגענוצטע וועש און מלבושים. (אפאטשינסקי, דעצ׳ 42/ ר״א). ש׳ רופט קזשעפיצקי יעדן מין מלבושים, אפילו די טייערסטע, באשטימטע צום פארקויפן. (בל, כ״ג, ב׳ 9, ה׳ 2—1, ז׳ 76). זע: גרינע בעג־ דער; לומפן־זאמלער.

שמדקי — צעלע 24 ליפערט יעדן טאג מענטשלעכן מאטעריאל "פאר די ווייטע נומערן פון געגשא־גאם (בית־עולם). די חשובע ,שמאטקי׳ — פאלקעם (יידישע גע־ שמדטע) האבן אן אייגענע צעלע. די ש׳ אנערקענען נישט די יידישע מיידלעך (די מאסקירטע)״. (״סלאווא מלאדיך", נר׳ (25)11, 6.52, ז׳ 17); נאטיץ : צענ־ טראלער יידישער ארעסט. זכרונות פון אן ארעסטירטער (פויל.).

שמדענאו ״5011013666113 — בארואק פון די געשמדטע יידן. ל׳ וועסטערבארג. (פרעסער, ב׳ 2, ז׳ 340 (האלענדיש).

שמאלץ, שמאלצאווניי, — "דמי לא ירחץ אשר קיבלו ברנשים פולנים בקשר לביצוע דברים אסורים, נקראו ׳שמאלץ׳; ברנשים אלו היו נטפלים וסוחטים שוחד על מנת שלא ילשינו. במרוצת הזמן, הפך הדבר לפרנסה קבועה אצל סוג מסוים של

מנוולים, שהיו יורדים לחיי האנשים אשר ניסו להציל את נפשם בצד הארי. אנשי כנופיות אלו נקראו בשם ,שמאלצובניצי׳. (אויערבאד, בחוצות, ז׳ 33) ;

— "הצרה הראשית של השמוגל היה ה־ש', המסתובבים בכל מקום. הם דור־שים ,שוויג־געלט׳, או ,שמאלץ׳, בהראותם בידם הימנית אל הכף השמאלית". (ד״ר בן־שמן, כ״י, ז׳ 20, דעצ׳ 1940). חברה־לייט באַרויבן יידן, שאנטא־זשירן זיי און גיבן זיי לסוף איבער אין די דייטשישע הענט. (טורקאוו, אין קאמף, ז׳ 106 א״א),

״די ארדנונגס־דינסט האט זיך געלאזט אויף ״א שמאלצאווא״ (געגומען אויס־קויף־גענלט פאר באפרייען א געכאפטן צו ארבעט). (וו״ג, 6.7.1942, ר״א, 192). ש׳ — ״דאוואי נא שמאלעץ״ — אויסלייז־גענלט, וואם שאנטאזשיסטן פאדערן פון זייער קרבן. (באזשיקאווסקי, צווישן, ז׳ 155). — ש׳ — 20% פון די אומלעגאלע פארדינסטן, וואס די ארדנונגדינסט־מענער האבן אייגנע־צאלט זיערע עלטסטע. (2.5.1942, ר״א, נר׳ 534). ״מארגן ייעל איר קומען נאך ש׳ — דו וועסט ביי מיר נעמען ש׳ ז׳ — געשפרעך צווישן א שמוגלער און איינעם וואס וויל לא ירחץ־גענלט. (וו״ג, עדות).

— שמאלצעורען, שמאלצאוואץ, פארנעמען זיך מיט נעמען ש׳. דער וואך ביים טויער פון ג׳ האט מען גענגעבן ,שמאלצאוונ׳. דאס גענייסן: יי "וואד ש#ילט״ (וואכא גרא). (פאלא ראטשילד, כ״י, יו״ש). "אריינפאלן אק די הענט פון מוסרים אין שמאלצאוונ׳קעס״; פוילישע ש׳ האבן געמסרט. (ס׳ זבורוב, ז׳ 275). זע: מעטשאזש.

שמאציאזשעש — אלטשטאפ־זאמלער מחה דעם ג׳, געבליבן נייגען יידישע פאמיליעס אין א ל׳ צוליב זיערע ספעציעלע פאכן. די יידן רופן זיי ש׳. (זאמלען אלט־שטאף). (קורץ, כ״י, ז׳ 152). "די ש׳ אין ל״ג וויגען אויסגערן ג׳". (רינג׳, 8.11.40). ״די ש׳ זענען שוין נישט פאראן דארט". (רינג׳, 19.2.41). זע: גרינע בענדער; זאמלער־יידן; מעטשאזש.

שמוגל(ער) — ״איינער פון פיל וויצן: מ׳דערציילט, א יי־ד האט געגעבן נדן זיין טאכטער א לאך אין דער מויער, רואם איז טעטיק א גאנצן מעת־לעת". (טשערניאקאוו, טאגבוך, 7.5.1941). א שמוגל איז אדורכגעפאלן דורך א פלי־קאנטראל און דער גאנצער טראנספארט פרוכטן אה ״סארברענט״ געווארן. ס׳איז ארעסטירט געווארן א יי־ד און א קריסט. אין געסטאפא אויף דאנילאוויטשעווסקא האט מען זיר געגומען פייניקן אין שמיים־צימער. צום לעצט רופט זיך אן א געסטאפאוויעץ:: — גייט ארוים און זאל זיך יעדער קויפן צו איין פרווט, נאר קומט שוין צוריק. — וועו זיי זענען צוריק געקומען, האט מען זיך געגומען וויידער זיי פייניקן. צום ערשט דעם יידיוואס האסטו געקויפט, יודע ז

— א פלוים, ענטפערט דער יי־ד. דאס מוז מען זי דיר אריינפאקן וו׳ עס גייט און שטייט, פון הינטן צי פון אויבן. — דער יי־ד האט זיך געקנייטשט אין יסורים און געמאכט גרויסע געוואלדן. מיט אמאל האט ער זיר שטארק צע־לאכט. — וואס לאכסטו נאך, יודע י — זענען די היטלער־סאדיסטן אפגע־שפרינגען. — איר האב זיר דערמאנט, אז מיין חבר האט געקויפט אן ארבוז... (ר״א).

— אז מ׳האט ביינאכט געהערט שיסן אין קאוונער ג׳, האט מען געזאגט: ״מארגן וועט זיין כשר פלייש״. מ׳פלעגט דעמאלט שמוגלען דורכן טויער, און די שומרים האבן — פאר באצאלט — געשאסן אינדערלופטן. (א. לוריא, כ״י, ז׳ 110).

— "אז מ׳טאר נישט שמוגלען קיין קעפל, קיין ליד,
א שוואר לעבן — איך בין שוין מיד". (פון ליד "איד בין געווען", הערש־קאוויטש, ל "ג).

שמוק־קאפצן׳ שמוק־שטיק — דייטשן רופן אזוי די פרויען אין אוישזויץ. מיט דעם וואר זיך געוואצט דאקטוירים, וואס האבן סעלעקטירט מענטשן צו די גאז־קאמערן.

שמול — זשאנדאר מיט זייער א שלעכטן נאמען. דער ערגסטער. מען רופט אים ש׳ ווייל ער פארהאלט יעדן ייד און פרעגט אים, ווי אזוי ער הייסט; דער ייד מוז ענטפערן: שמול — אויב נישט, שלאגט ער. (ר״א, 438).

שמחה — ״דעם 29.8.42 שבת, איז געווען ביי אונדז א גרויסע ש׳. אלע זענען איינגעלאדן געווארן. געקומען איז גאו־ די העלפט. פון אלע פארזאמלטע אויסגעקליבן א פאר יונגע מיידלעך און אפגעשטעלט אין א זייט. דעם גרעסטן טייל האט מען פארלאדן אויף אויטאמאבילן; א טייל האט מען ,פארטיק׳ געמאכט אויפן ארט". (בריוו 7.9.1942, ס׳ זבורוב, ז׳ 86, 76).

— שבת קומט פאר די אויסזידלונג. מוטער אפגעקאכט דאס לעצטע מאל עסן, געגעבן די קינדער (5 קליינע קינדערלעך) נייע שיד, אנטועכץ, רוקזעק. זאגט דעם מאן: הערשל, שטער נישט די שמחה פון די קינדער, וויין נישט... הערשל, דערבארים זיך. שטער נישט די קינדער די שמחה". (בלומענפעלד, פראשאוויץ, יו״ש, עדות 2575/236).

שמיים — הימלער. בייערישע ל׳. (קאפלאן, ז׳ 53).

שמייסער — 1. קעראוניק פון א רעסארט. ״וואס ליגט היינט אויפן טיש י — גארנישט. נישט קיין מצה (ווייל מען האט נישט באקומען) און נישט קיין וויין (צו דעם מוז מען זיין א סליכענער, אדער א ש׳). און אזוי ווי מיר זענען דאס נישט, האבן מיר גארגישט געהאט". (ל״ג, הילער, 7.4.44). 2. קאנטשיק, שפיצרוט, וואט דייטשן באנוצן זייער אפט קעגן יידן און פאלאקן. 3. רעוואלווער.

שטיין־כאנק — שמאס־באנק. אויסגעזען ווי א קאריטע. (טרעבלינקע, עדות, גרינבערג תנחום).

שמיר — 1. אכטונג־געבן. "דאוואי ש׳ — זאגט א פרוי צו איר קינד, ס׳זאל אכטונג געבן, צי ס׳קומט נישט אן קיין אוקראינישער פאליציאנט״. לוואוו, 1941. "ער שטאנד שמירע קעגן די עם־עס״. (ד״ר ר. קאלמער: צייט אהנע גנאדע, ז׳ 13, דייטש). 2. פאר א גוטן ש׳, פאר א גוטן מתנת־א. (ר״א, אפאטשינסקי, כ״י).

שמידם די פיאמע — אנטלויפן. (קאטשערגינסקי, פארטיזאנער, ז׳ 42).

שמירער — היטלער. (קאפלאן, ז׳ 53).

שמירת שכת — רעליגיעזער אפטייל ביים וואַרשעווער יודענראט, אויסגעארבעט א פראַ־יעקט: ספעציעלע שכת וועכטער און ״ש׳־זאנדער־גריכטן״ פאר חלול שבת בפרהסיא. דער פראיעקט דארף באשטעטיקט ווערן דורך דער דייטשער מאכט. (ידיעות, נר׳ 10, 17.7.1942).

שמעריץ — ״דאם ג׳ תאט פראדוקטיווע מענטשן געמאכט פאר גישט מענטשן, פאר ש/ פאר אפפאל, פאר קאנדידאטן פון מאסן־קברים״. (רינג׳, מאי 1942). ״א מיידל לויפט צו מיר צו און סרעגט: ייד, וואס טוט מען אונדז ז — איד האב געענטפערט מיט איין וואורט: ש׳ו״ (דעצ׳ 1942, קשעפיצקי, בל״ג, ב׳ 9, ה׳ 2—1, ז׳ 78). טרעבלינקע.

"מיר האבן געווווסט אז מיר גייען אויף ש׳, ווי מען האט אנגערופן דעם טרא־גישן סוף פון הונדערטער טויזנטער מענטשן". (אן אנטלאפענער פון טרעב־לינקע, ר״א, 295). ״״ידישע תפיסה אויף געגשא־גאם — דאם ארט פון טאג־טעגלעכע מאסן־עקזעקוציעס. עם ווערן דא מאסאקרירט אלטע, קאלי־קעס, מיט איין וואורט — דאס ש׳, וואם ס׳לוינט נישט צו פירן קיין טרעב־לינקע״. (פוליש, אונטערערד־בראשור, "ליקווידאציא געטא וואַרשאַווסקיעגא", ו״ג 1942). "אין 25סטן בלאק אין בירקענאו, האט מען אפגעלאגערט דעם מענטשלעכן ש׳, וואם מ׳האט אפגעקליבן ביי א סעלעקציע". (קריסטינא זשי־וולסקא, פזשעזשילאם אשוויענצים, פוליש).

בריוו פון מוסיא, 7.4.1943: ״דעם 3 און 5 נאוו׳ 1942, האט מען ווידער ארויסגעשלעפט אזוי פיל יונגע, ווערטפולע מענטשן אויף ש׳. (ם׳ טארנאפאל). "אויף די זאמלפונקטן ווערן זיי, ווי די בהמות סארטירט: ווער אויף אר־בעט, ווער אויף ש׳ ״. (ם. זאלצמאן, כ״י, ז׳ 105). שראקציאנען. "נאכדעם ווי די מענער זענען אוועק צו דער ארבעט, האט מען פון ג׳ ארויסגעשיקט די זקנים, פרויען און קינדער". (ס׳ קיטעוו, ז׳ 146); "אויף די וואגאנעם, ווו־הין פארלאדן די יידן בשעת דער צווייטער אקציע, אן אויפשריפט ש׳. (ס׳ זאבלאטאוו, ז׳ 195).

— "די ארבעטער זענען גרייט צו ארבעט, אבער דער הענקער האט זייער ארבעט נישט געדארפט. זייער לייב־און־לעבן איז נישט ווערט קיין צעברא־כענע פרוטה. זיי זענען גאפל, געמזע, ש׳ ״. (קזשעפיצקי, ווי אויבן).
— אין ריישע צוויי גענאם: איינס פאר ארבעטנדיקע, דאס צווייטע פאר שמעלץ. שמעלץ־ג׳. (ס׳ רישא, ז׳ 300).

שמעק־הונט — מיט ש׳־ה׳ זוכט מען די באהאלטענע יידן.. (לאבישוב, דוד עפשטיין, כ״י, ז׳ 106, יו״ש).

שמעקערש — מוסרים. (ווייל״ג, ה׳ קרוק, 15.3.1943).

שמערלינג — אפיציר פון ארדנונגס־דינסט, קאמענדאנט פון אומשלאג־פלאץ, אויסגע־צייכנט זיר מיט אכזריות לגבי יידן. (מארק, הערה 1, ז׳ 9: דער תליין מיט דער בייטש; רינג׳, כתבים ב׳ 11, ז׳ 9). "ש׳ האט געטראפן א גליק, ער האט צעבראכן א פוס. א דאנק דעם נישט געטיילט דעם גורל פון לייקינען און פירסטן (דערשאסן דורך דער זש. א. ב. — י׳.ק.א.). וועגן אים גייט ארום א וויץ, אז ווי לאנג ער איז קראנק. לאזט מען צו אים קיינעם נישט צו. מען היט אים ווי אן אויג אין קאפ. (רינג׳, כתבים ב׳ 11, ז׳ 68). דייטשן אים געפון: דער יידישער הענקער. די יידן: באלבא, צוליב זיין ענלעכקייט מיט דעם איטאליענישן מארשאל. (רינג׳, כתבים, ב׳ 11, ז׳ 165).

שנאריטע — מושג בג׳ שבלי, שמשמעותו איסוף מזונות אצל הליטאים ע״י קבצנות וע״י חליפין. (ירושלמי, פנקס שבלי, ז׳ 134, 138). גיין ש׳. (דארט, ז׳ 201).

— חנה חיטין, ליד "אויף ש׳ ". — בין איך מיר היינט געווען /----------מיר זענען אלע שנארערס געווארן היינט, / ווייל מיר זענען יידן. מען האט אונדז פיינט. (ג׳ שאוול, 1942).

שניי — בני משפחתי המתינו לי בקוצר רוח. נכנסתי למקלט ודברי הראשון אליהם היה ,שלג׳. לא צרכתי לאמר יותר מזה. הבינו... ,שלג׳ פירושו תחילת ההתקפה הרוסית הגדולה; ש׳ פירושו — עונה חדשה... סימלה הידיעה בדבר הש׳ הראשון, את ראשיתה של תקופה חדשה. (פינקום, אור מוצל, ז׳ 397).

שנייידער־שטוכע — ווילנ״ג. אין לאדזש: שנייידער־רעסאדט (זע). "מיט דער ש־ש׳ אריין אין ג׳. (אימא ראזענצווייג, כ״י, ז׳ 36, יו״ש). איינע פון די עלטסטע ארבעט־ איינהייטן פון דער פעלד־קאמענדאנטור. (קרוק, 9.10.42).

שעכטהויז — ווארשע, באד אויף ספאקאיני. (אפאטשינסקי, ס׳הויז נומער 21, ר״א, 1140) ; זע: פארווקע; — ״בארסטאציע מאלקין. א פאר הונדעטר מעטער — א גרויס הויז מיט א הויכן פארקן. דריי אריינגענג: פאר מענער, פרויען, עס־עס. צוויי ארויסגענג פון דער צווייטער זייט. נישט ווייט — נייטראלער פלאץ. אויפן פלאץ בלויז יידן, קריסטן באפרייט. מ׳שלאגט פון צוג ביזן ש׳. דא א רעוויזיע״. (קאנ־ קורם, נר׳ 22). קאזיעל, אבערשלעזיע, א ש׳ — אויסראטונג־לאגער. (דאס ווארט, אויגוסט 1943). "שעכטהויז פון אייראפעישן יידנטום". (רינג׳, כתבים 2, ז׳ 82). זע: שחיטה.

שעכטן — אלטישקע, זקנימלעך, / מיט גרויע בערד. / מען שעכט זיי ווי די רינדער, / מען ווארפט זיי אויף דער ערד. // קליינינקע קינדערלעך / פון דער מוטערס ברוסט, / מען שעכט זיי ווי די רינדער, / מען ווארפט זיי אויפן מיסט. (ליד: פארוואלקנט דעו־ הימל. פופס, ליד נר׳ 36).

שעף — שעף פון ג׳ שאוול, א דייטש שטריגע. (פנקס שבלי, כ״י, ז׳ 51, 15.12.41). יידישער פאליציי־ש׳. (ירושלמי, כ״י, ז׳ 31, 26.11.1941); ל׳ טורקאוויץ, יידן־שעף; זיין אויפגאבע פארזארגן די העפטלינגע מיט לעבנסמיטל. (ס׳ בילגאריי, ז׳ 251). ש׳ פון דער יידישער ג׳־פאליציי. (ס׳ סוקל, ז׳ 305). זע: יידישער פאליציי־ שעף".

דער שעף האט געזאגט צום אבמאן פון יודענראט: 06106 8104 11460(016״ .(ליד 11).1146018(¥0)6168ז>1 ,"(£11813 ?110118 11161116(618 60)68/1146081(411 1108

שער — ״דערלאנג מיר די ש׳ " — ווארנצייכן אין יאנעווער ל׳ ביי דער לאמפנשירם־ בריגאדע. (מ. בארוויטש). דאם ווערטל שלום עליכמס "שער און אייזן אונדזער פאלק עמך״ — פאראל צו העלפן א חבר פון דער ארגאניזאציע. (קאוונער ג׳, יעלין, ז׳ 90).

שפאלט — ל׳־לשון: א דייטש. (צויזמיר, סטאשיוו). "דער טאטע און באלעבאם פון אן ארבעט־איינהייט".

שפיז — לייטער פון אלע בריגאדעס, פירט דעם ציילונגם־אפעל. (ל׳ פאניאטאוו, ניישטאט, ז׳ 107, 235). זע: פאליר.

שפייער — רעוואלווער. (שטריגלער, אין א פרעמדן דור. הערה פון מחבר. רינג׳, 6.9.41, כ״י); "צי געדענקסטו ווי איו האב דיר געלערנט האלטן א ש׳ אין די העבט". (ה. גליק, פארטיזאנער ליד). זע: נאגאן.

שיילער — פארויסזעער פון צוקונפטיקע וואלוטע־קורסן. דער מנחם־מענדל פון וו״ג, אבער איצט א גאלענער״. (א. גוטקאווסקי, ר״א, 61).

שפיל־שאנק — די ש׳־ש׳ האט געארבעט. (וו״ג, 8.5.1941, טיטעלמאן. ר״א 1329). זע: שאפא גרא.

שפיצן — 1. יידישע אנפירונג אין ארבעט־ל׳, ראדעמער קרייז. (באקאלטשוק).

2. אמאליקע דייטשע גאלדענע 20 מארק־שטיק. (קאפלאן, ז׳ 24).

שפ״ו־קאם — צונאמען פון א דייטשן ג׳־אויפזעער. פרויען־ל׳ לובלין. (הובערבאנד, כ״י, ר״א).

שפעקיעגער — א דייטשער שפאט־נאמען פאר אן אויסגעהונגערטן, וואס זוכט אין מיסט־קאסטן עפעס צו עסן. (אוישוויץ־בירקענאו). אין אוישוויץ 111 אזוי געוופן די פראמינענטן.

— "בלאק־שניידער, קעסלוועשער און ברויט־ברענגער, / זיי טראגן מיט שטאלץ דאם האלץ אויף זייערע דרענגער. / שיך־טוישער, אויספעגער, מיוחסים, שפעק־יעגער, / אלע מאכן דיין לעבן זויער...". (בונא־ל׳). באמ. פון מחבר: ש׳ דרייען זיר ארום קוו; דאס רוב אויר דיקערע אין אנבליק. (מ. ז.).

שפער — אין דער ש׳ איז ווישעדלעט געווארן ער מיט זיין קראנקער פרוי. (ל״ג), "אבי ווייטער". (תמוז תש״ג, כ״י 590). זע: שפערע.

שפערע — 1. פויל.: שפערא. "טרינק־גאלט, וואם מ׳גיט דעם דאזארצי (הויף־וועכטער) פאר עפענען דעם טויער ביינאכט. (וועכטערבוך פון דער פוילישער שפראד, ב׳ 8, ז׳ 1155); פארבאט צו פארלאזן די ווינונג אין משר פון א געוויסער צייט — א נאכט, א טאג אדער א גאנצע וואד. בשעת דער צייט קומט פאר אן אקציע. אין ל״ג הייסט דאס "גיי־ש׳". 0-״6>7$061, און ווערט אנגעזאגט אין גרויסע פלאקאטן דורבן עלטסטן פון די יידן, אדער דירעקט פון געסטאפא. (צ״ב — די מודעה נ״ר 110, 10.6.1941). פון ג׳ האט מען כלומרשט געשאסן צו א דייטשן וואד־פאסטן. ״די שטראף האט געדארפט זיין א גאר שטרענגע (און געוועכטע). זי ווערט אבער געענדערט, (א פנים, צוליב דער אינטערוועניע פון עלטסטן), אויף אן אלגעמיינע ש׳, וואס וועט פארקומען פון פרייטיק דעם 13טן יוני 9 אוונט ביז שבת, דעם 14 טן יוני 8 א זייגער אוו. קיין אייניציקער ג׳־אייג־ווינער טאר נישט פארלאזן זיין ווינונג. די קיכן וועלן נישט זיין טעטיק. אין די הויפן טאר מען זיר נישט באווייזן״. אונטערגעשריבן: רומקאווסקי. צו די וואס זענען יא ארוים, האט די דייטשע וואר געשאסן.

— די ״גרויסע ש׳ ״ 12—5 סעפטעמבער 1942 אין ל״ג. ארויסגעפירט די קראנקע פון די שפיטעלערע, עלטערע מענטשן אה קינדער. "די מענטשן ווייסן, אז זיי גייען אויף טויט״. (סיעראקאוויאק, טאגבוך, 2.10.1941—1). פאר דער צייט גייען אפ קיין כעלמנא אויף פארניכטעט צו ווערן 15.685 נפשות. (טאגעס־כראניק, ל״ג נ״ר 150).

— ״אין אונדזער באגריף, איז די ש׳ דער שייד־סונקט אין דער צייט־רעכענונג: ״ביז און נאד דער ש׳ ״. (דאזענפארב, ב׳ 1, ז׳ 5; 157 ; ב׳ 3, ז׳ 282).
— ״געשטארבן פאר דער שפערע — בשעת דער שפערע — דעם דריטן טאג נאד דער שפערע״ (ל״ג ש. פלגר־זיסקינד, העטרה שנפלה, ז׳ 101).
— אין ביבאוס א פלאקאט ווערט די ש׳ אנגערופן ״רוהע־פאוזע״, רו־טאג, ווייל די רעסארטן האבן נישם געארבעט. די ארבעטער מוזן דאס אפארבעטן, דערפאר באקומען זיי נאד דער ש׳ גרעסערע ראציעס, די ג׳ איז פריילעכער געווארן. מען קומט צו זיר נאך דעו־ ש׳. (ראזענפארב, ב׳ 3, ז׳ 282) ; בשעת דער ש׳ טארן יידן זיר נישט באווייזן אין די גאסן, פון אוונט ביז אינדערפרי. (ס׳ זאוויערציע, ז׳ 343; ס׳ בראנאוויטש, ז׳ 514; ס׳ איוויע, ז׳ 485, 511). ש־שנזונדע. נישט ארויסגיין, פענצטער געשלאסן! (ז׳ 522) ; ״שפער־שעהען״. (ס׳ לאסק. ז׳ 589). ש׳ פלעגן פארקומען אין ל׳ בעת א סעלעקציע (זע).
2. ש־טויער, דורכגאנג. ״ווי געטרייע כלבים איז די יידישע פאליציי ביי דער ש׳ געשטאנען. געהיט, לא ירחץ געלט געגומען״. (רייזער, גראדנע, ז׳ 99); ״דורכגיין די ש׳ ״. <ז׳ 114).

שפדינגען — ״צוויי מיידלעך געשפרונגען פון צוג גראדנע־טרעבלינקע. דאס איז דער ערשטער אין ביאליסטאק באקאנטער פאל, פרויען זאלן ש׳ פון צוג. דער שפרונג — א געלונגענער״. (26.1.43, ב״ק, נ״ר 1084/25).
— ״יוסף שמירער דאוונט מנחה מיט מנין; ער זאגט: עם זענען דא מענטשן וואס ווילן ש׳ פון לויפנדיקן צוג, זאל מען זאגן קדישה מיט מנין. באלד נאך קדישה האבן מיר זיר בארעטן, ווער עס זאל שפרינגען דעו־ ערשטער״. (ם׳ בילגאריי, ז׳ 262).
״ש. שפרינגט פון צוג וואס גייט קיין בעלזשעץ, הגם מ׳לאזט אים נישט, ווייל מ׳האט מורא פאר די דייטשן. ער קומט קיין קראקע״. ״הגענו בראש השנה. למחרת התפללנו בבית־הכנסת וברכנו ברכת הגומל. בברכה זו היתר. גם הפגנה גלויה להודיע לאן מובילות הרכבות״ (ס׳ גורליצה, ז׳ 240) ;
אין צוג קיין בעלזשעץ. א פרוי צו א מאן: משה, לאז מיך נישט אליין, האלט אים צו. מענטשן מישן זיר אריין: וואם ארט אייך ז וואס שאדט אייך, אז משה וועט זיך ראטעווען ז ער ראטעווט זיך, שפרינגט ארוים, די פרוי שרייט ״משה״. (י. פעדער, כ״י, ז׳ 21, יו״ש). געווען טעאריעס ווי אזוי צו ש׳ מ׳זאל מצליח זיק. מ׳לערנט זיך נאד אין ג׳ ווי אזוי דאס צו טאן, בעת מ׳וועט פירן אהין. פוילישי: סקאמשעק.

שפריץ, שפריצן, שפריצעד — 1. טויט דורך איינשפריצן: פענאל, בענזין, וכדומה. (פלוטא. פוילישי). אוישוויץ, בוכענוואלד. ״איין ש׳ און זיי זענען מיט מיר פארטיק — א גרוים געשעפט האבן זיי מיט מיר — וועלן זיי האבן מיט איין העפטלינג וויי־ ניקער. (י. וויינבערגער, כ״י, ז׳ 85).
2. די ש׳ מיט זייערע דעזינפעקציע־מכשירים גיבן זק־ א שאט אריק. דאס זענען יונגע כוליגאנעס, אנגעטון אין קאסטיומען פון לופטפליער; דארפן, דארפן זיי, לעולם, נישט מער ווי באשפריצן די פאדלאגעס, א ביסל אויך די ווענט מיט קארבאל צי לידאל, אבער די ״שפריצער״ זענען אויר נישט מער ווי בשר ודם —

זיי האבן ליב א כוסה, האבן ליב "לאסווקע" און האבן פיינט... דעם ייד. אנשטאט צו באשפריצן די פאדלאגעם, גיסט מען אויס גאנצע צעבערס וואסער, נישט חלילה מיט ליזאל. (אפאטשינסקי, מגילת פארווקע, ר"א, 207).

שקאפע — קאפא, ליטווישע יידן. (קאפלאן, ז' 38).

שארווארק — פויל. "סודרה חובת עבודה לכל משפחה, וא"כ לכל גברים היה למסור יום עבודה (שרוורק) או שני "שרוורקים" לשבוע. היו עובדים בשכונות הצבא, חוט-בים עצים, מנקים בחצרות, מטאטים ברחובות וכר. בעד עבודה זו לא שולם — אנשים העדיפו לשלם את מס ה"שרווארק" — און נישט גיין צו דער ארבעט. (ם' ראדזין, ז' 232).

שרויפן־דרייער' — יודענראטלער, שתדלן. (ש. ליור, עיר המתים, ז' 133).

שרייג שוין איין דעם זונטיק — די ארבעטער וואס קומען מאנטיק פרי צו דער ארבעט, דערמאנט מען זיי, או זיי האבן נעכטן (זונטיק) באקומען א זום און נישט אוג-טערגעשריבן די אנווועזנהייט־רשימה. (ל"ג, ג'לשון, 1010).

שרייב־שטוכע — קאנצעלאריע פאר העפטלינגען אין ל'. בראקן־שרייבער, ל'־שרייבער. (שטריגלער, מיידאנעק, ז' 40, 47, 63).

שריפה — אקציע. אין בריוו געשריבן פוילישׁ. למשל, פון אירענא נעבן פילעוו, 2.5.1942, צו דער צענטראלע פון יוס אין קראקע: "ביינאכט אויפן 23.4 איז אויסגעבראכן א ש'. 50 משפחות געבליבן אן א דאך. מיר זענען תיכף צוגעטרעטן צו דער אקציע פון באגראבן די מתים". ייה"א. ארכיוו פון יום. (זע).

ששה — "זעקס" (זע). "שטיי אויף ששה", אויף דער וואך. (קאוונע). •

ת

תופפת, תוספות מכות — שטאט "נאכשלאג", צוגאב־פארציע פון זו© אדער ארבעט. (קאפ־לאן, ז׳ 14).

תהית המתים — ס׳זענען באפרייט געווארן 48 פערזאן, וואס זענען געזעסן אויף טשאר־ניעצקיעגא, צו דער דיספאזיציע פון געסטאפא. די פרייד ביי די ת־ה־יידן איז גרוים. (ל״ג, הילער, 29.1.1944).

תל־אכים — זע: קיעלץ. "ער האלט דערביי, אז שבת זאל איינגעפירט ווערן שבת־רו אין די יידישע אונטערנעמונגען ווי אין ת״א״. (רינג׳, 25.3.41, ב׳ 1, ז׳ 233).

תלימים) — היטלער, זיינע געהילפן: היידריד, הימלער.

— "ס׳אקערט דער ת׳ זיין בלוטיקע שוועד,
איין גרויסן בית־עולם, די ערד. (געבירטיג, אונדזער פרילינג).

תפילה — ליצני־הדור תקנו ת׳ חדשה: נפול נא בידי סוכן גוי, וביד סוכן יהודי אל אפילה! (קפלן, 3.12.40), אין שייכות מיט דעם וואס יידן איבערגענומען אין וו״ג די ארבעט פון די פוילישע זיטאנדצעם — אדמיניסטראטארן פון הייזער.

1. א ת׳ פון א יידענע וואם שטעלט א פוס אויף שבת און הערט וועגן די רוסישע נצחונות ביי 50 גראד פראסט: "נאט אין הימל, באווייז דיין נס, זאל זיי שוין דארטן אויסרינען, איידער מיר ווערן דא געסטאיעט".

2. א ת׳ פון א יידענע: "גאטעניו אין הימל, שטאט מיט עסן, זעטיקסטו אונדז מיט פרעסט, שיק שוין אויך די דייטשן א ביסל אויפן מלאך־המוות׳ס קעסט !״ (ר״א, פאלקלאר).

— א יונגער יד זאגט מיר: מיר וואלטן באדארפט ענדערן אודזער ת׳ און זאגן: רבונו של עולם, וואס האסטו אונדז געמאכט פאר אתה בחרתנו־פאלק; מיר בעטן דיך, וועל דיר אוים אן אנדער פאלק. (ווארשע, 1943, פאוולאק, כ״י).

א ת׳ פון א ג׳־ייד: "פארוואנדל מיך, גאט, אין אן אקס, אין א פערד, אין א הונט״. (ר. קוויאטקאווסקא־פנחסיק, אין זיכערע הענט, ז׳ 7).

— ״בדיחה מהלכת: הרבי סטיפאן ווייז צווה לאמר תפילה ,אל מלא רחמים׳ לעלית נשמתה של יהדות פולניה. לבו נבא לו״. (קפלן, 3.6.1942).

תש״ב — יידן טענהן, אז דאס נייע יאר איז דער טייטש שבת — אלזא, מוז קומען סוף מלחמה. (רינג׳, סעפט׳ 1941).

"תשיגם איז אין גאס, אנטיח איז אין גאם, און אין די שיך איז מיר נאם". (רינג׳, 25.9.1940). ווי אזוי מ׳פארדרייט דאם געהערטע.

תשעה־כאב — ת׳־ב׳ געהערשט אין שטעטל — נאר אן אקציע. (ס׳ גרויס־ראדאמישלע, ז׳ 697).

געזעלשאפטלעכער קאמיטעט ארויסצוגעבן דאס בור
פון נחמן בלומענטאל

יד ושם ירושלים — ד" ר יוסף קערמיש

בית לוחמי הגיטאות — צבי שנער

פאראיין פון יידישע שרייבער און זשורנאליסטן — עובדיה פעלד

י. ל. פרץ־פארלאג — מאיר שילדקרויט

ארגון יוצאי לובלין בישראל — דוד שטאקפיש

אדוו. חיים קאסאווסקי־שחור